Râgıb el-Isfahanî'nin
ölümsüz hatırasına...

PROF. DR. YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

(İlahiyatçı, hukukçu, siyasetçi)

Time Dergisi'nin gerçekleştirdiği '20. Yüzyılın En Önemli Kişikri (The Most Importarıt People of the 20th. Century) anketinin 'En Önemli Bilim Adamları ve İslahatçılar' (The Most Importen t Scientists and Healers) listesinde, dünya kamuoyunca belirlenmiş yüz ismin ilk onu arasında yer alan Yaşar Nuri Öztürk, 1951 yılında Trabzon'da doğdu. İlk Arapça, Farsça eğitimini, aynı zamanda en büyük hocası olan babasından aldı. Lisans eğitimini hukuk ve ilahiyatta, master ve doktora eğitimini İslam felsefesi dalında tamamladı. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra üniversiteye intisap etti.

Türk üniversitelerinde öğretim üyesi ve dekan olarak 26 yıl görev yaptı. ABD-New York'ta (The Theological Seminary of Barrytown) bir yıl misafir profesör olarak 'İslam Düşüncesi' dersleri okuttu.

Türkiye, ABD, Rusya, Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve Balkanlar'da İslam düşüncesi, insan ve insan hakları konularında birçok konferans verdi.

'Kur'an'ın Yorum Katılmamış İlk Türkçe Çevirisini yapan bilim adamı olarak da anılır. 1993-2011 yılları arasında üç yüzü aşkın baskı yapan bu çeviri, 'Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin En Çok Baskı Yapan Kitabı' sayılmaktadır.

İslam-Batı İlişkileri ve Bunun KEİ Ülkelerindeki Yansımaları' (Chelovecheskiy Faktor: Obschestvo i Vlast, 2004-4), 'İslam ve Avrupa' (Die Zeit, 20 Şubat 2003), İslam ve Demokrasi' *[Desperately Seeking Europe,* London, (Archetype Publications), 2003, page, 198-210; *Europa Leidenschaftlich Gesucht,* München-Zürich, (Piper Verlag), 2003, seite: 210-224] gibi uzun makaleleri ile, İslam, Batı, Laiklik konularındaki uzun röportajları [örnek olarak bakınız, al-Ahram (Weekly), 1-7 Şubat, 2001] Batı'da ve İslam dünyasında derin yankılar yapmıştır.

Türkçe, Almanca, İngilizce ve Farsça basılan eserlerinin sayısı elliyi aşkındır.

Oztürk'ün düşünce dünyası, değişik üniversitelerde yapılan Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca tezlerle incelendi.

KUR'AN'IN TEMEL KAVRAMLARI

Prof. Dr. YAŞAR NURİ ÖZTÜRK
İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
kurucu dekanı

26. BASKI

BİRİNCİ CİLT
A-K

İSTANBUL-2014

Kur'an'ın Temel Kavramları

Yeni Boyut: 9
Birinci Baskı: Ekim 1990

ISBN:
975-6779-59-0

Takım ISBN:
975-6779-58-3

Sahibi:
Yeni Boyut Tüzel Kişiliği

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Saniye ÖZTÜRK

Editör:
Yard. Doç. Dr. Mustafa Tahir ÖZTÜRK

Yeni Boyut Yayıncılık Medya Müzik Yapım
Organizasyon ve Eğitim Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.
İçerenköy Mah. Eski Bakkalköy Yolu
Ortaklar Apt. No: 64/1 Ataşehir-lstanbul
Tel: 0216 469 40 76-77 Faks: 0216 469 40 78

Baskı ve Cilt:
Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
EsatpaşaMah. Ziyapaşa Cad. No:4 Ataşehir-İST.
Tel: 0 216 470 44 70 Faks: 0 216 472 84 05

26. baskı/İstanbul-Mayıs 2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ... 9

A

Abdest (gasl) ... **11**
Adalet (adi, kist) ... **15**
Âdem ... **18**
Af (afv) ... **26**
Ahd ... **28**
Ahiret ... **29**
Akletmek (taakkul) ... **30**
Aldanmak ve Aldatmak (ğurûr) ... **37**
Allah ... **40**
Amel (iş ve değer üretmek, faaliyet) ... **74**
Araplar (A'rab) ... **80**
Arz (yerküre) ... **- 82**
Ayet ... **86**
Azap ... **93**
Azmak (tuğyan, gulüv) ... **105**

B

Bağy (zulüm, azma, sınır tanımama, haset) ... **109**
Basiret (kalp gözü) ... **115**
Beniisrail (İsrailoğulları, Yahudiler) ... **116**
Berzah (ölüm-yeniden dirilme arası âlem) ... **122**
Besmele ... **124**
Beyyine (akla dayalı açık delil) ... **125**
Bîat (el sıkışarak ahdleşme) ... **126**
Bid'at (dinde türedilik, dinde eksiltme veya artırma) ... **131**

C - Ç

Cahiliye (cehl, cehalet, İslam öncesi dönem)........................... 140
Cebrail (Cibril)... 149
Cehd (cihad, içtihad, mücahede)... 151
Cehennem-Cennet.. 155
Cin (gözle görülemeyen varlık).. 169
Çift Kutupluluk (zevciyet, şef).. 173
Çirkinlik (seyyie)... 177
Çoğunluk-çokluk (kesret)... 182

D

Dabbetül Arz (kıyametle ilgili uyarılar yapan varlık)........... 184
Dana (bakara, icl)... 188
Davet (yakarış, çağrı, Allah'a çağrı).. 196
Din.. 204
Domuz Eti... 210
Dua.. 219
Dünya.. 221

E

Ebeveyn (anne-baba)... 222
Ecdatperestlik (ataları kutsallaştırmak, muhafazakârlık) 225
Ehlibeyt.. 232
Ehlikitap... 234
Emanet.. 246
Esmaül Hüsna (Allah'ın güzel isim-sıfatları)........................... 248
Evvâh (ah edip inleyen).. 249
Ezilenler (müstaz'afûn).. 250

F

Fesat (bozgunculuk, dengesizlik)... 254

Fırkalaşma (fırka, teferruk, tefrika, takattu', teşeyyu') 256
Fıtrat (yaradılış) 262
Firavun (zalimlerin sembol ismi) 265
Fitne 282

G

Gayb 285
Gece (leyi) 289
Gıdalar ve gıdalanma (doğal gıda, önerilen gıdalar) 293
Gıybet 307
Giysi (libas, siyâb, cilbâb, hımar) 309
Gusül (boy abdesti) 322
Günah (cürüm, fahşa, fısk, fücur, seyyie, vizr, zenb) 324
Güzellik (hüsn) 346

H

Hac 353
Hadis 360
Hâkimiyet (hüküm, mülk) 364
Hamd 370
Hanîf (muhafazakârlığa karşı çıkan) 373
Haramlaştırma (tahrîm) 376
Haşr 378
Hayvana Döndürme (mesh) 379
Hayvanlar 382
Hesap Saati 384
Hırsızlık (sirkat) 387
Hicret (göç) 391
Hidâyet (kılavuzlamak) 397
Hikmet 402
Hristiyanlar (nasâra) 405
Huşu (içtenlik ve teslimiyet tavrı) 408
Hüccet (aklî-ilmî delil, burhan, sultan, beyyine) 410

İ

İbadet (iş yapıp değer üretmek, tapınmak) 417
İblis - 424
İftira 434
İhtilaf 442
ikrah (baskı, zorlama) - 450
İlim 454
İman 474
İnsan 492
îsar (başkalarının mutluluğunu kendi çıkarına tercih) 510
İslam (banş, esenlik, Allah'a teslimiyet) 515
İsra (geceleyin yürütmek) 525
İstikamet (dosdoğru yürümek) 531
İsyan 532

K

Kader (varlık ve oluşun değişmezleri, tabiat kanunlan) 537
Kadın (nisa, imree) 542
Kalp 607
Kamu Malı Hırsızlığı (gulûl) 615
Kefaret 622
Keramet 625
Kısas 631
Kıyamet (kıyamet, saat, tedmîr, **helak,** din günü) 635
Kibir (istikbâr, ucb, merah) 643
Kitap 645
Kolaylık (yüsr, tahfif) 648
Korku (haşyet, havf, ru'b, feze') 652
Kur'an 658
Kurban 673
Küfür (gerçeği örtmek, nankörlük, inkâr) 690

ÖNSÖZ

Bu eser, muhtevası, yaklaşım tarzı ve hacmi birlikte düşünüldüğünde, hiçbir dilde aynısı olmayan bir çalışmadır. Benzeri çalışmalar, ya tarzları yahut da hacim ve muhtevaları bakımından ikinci sırada kalmaktadır. Mesela, Isfahanlı Râgıb'ın aşılmaz eseri el-Müfredât, hacmi bakımından geniş, muhtevası bakımından doyurucu olmakla birlikte Kur'ansal kavramları sadece filolojik ve edebî yönden incelediği için farklı bir türün ürünüdür; bir tür lügattir.

Bizim tarzımıza en yakın çalışma, merhum Fazlurrahman'ın değerli eseri *The Majör Themes of the Koran'dır.* Ancak bu eser sadece birkaç kavramı açıklamakla yetindiği için bizim çalışmamızın sadece birkaç sayfalık bir kısmının yerini tutabilir. Bizim çalışmamızda ele alınan kavramların ana başlık sayısı 190 küsurdur. Bu başlıklar altında incelenen alt kavramları da sayarsak rakam 250'ye yaklaşmaktadır. Kısacası, bu eserin yerini tek başına tutacak bir çalışmaya biz rastlayabilmiş değiliz.

Kur'ansal kavramlar hakkında toplu, doyurucu bilgiler elde etmek, tefsir okumakla hem çok zor mümkün olur, hem de az veya çok ihtisas gerektirir. Elinizdeki eser, bu zorluğu büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Her seviyede insan, bu eseri okuyarak, Kur'ansal kavramlar hakkında doyurucu, toplu bilgiler edinebilecektir. O halde bu eser, günümüz insanının Kur'an'ın mesajını ve muhtevasını gereğince kavraması açısından önemli bir kaynaktır.

Eser henüz son şeklini almadan, Hürriyet Yayınları tarafından *Kur'an Ansiklopedisi'* ve *'İslamî Kavramlar'* adlarıyla 1990-1991 yıllarında yayınlanmış ve her biri 300.000 adet olmak üzere kupon karşılığı dağıtılmıştır.

Eserin eksiklerini ikmal için uzun yıllar vakit ayırma imkânı bulamamıştık; bu baskıda bu imkânı elde ettik. Yirmi aylık yoğun

bir çalışmayla eksikleri tamamladığımız gibi, diğer bölümleri de gözden geçirdik. Cenabı Hakk'a şükürler olsun, eser, bu baskıyla, gönlümüzün özlediği kıvama ulaşmış bulunuyor.

Bu baskıda ilave edilen yetmiş civarında kavramın büyük çoğunluğu madde başlığıdır; bazıları ise öteki maddeler içinde işlenmiş alt başlıklardır. Müstakil madde başlığı olarak eklenen 51 kavram şunlardır:

Abdest, Akletmek, Allah, Arz, Azap, Bid'at, Cahiliye, Cehennem, Cennet, Cin, Çoğunluk, Dabbetül Arz, Dana, Ecdatperestlik, Fırkalaşma, Firavun, Gece, Giysi, Hâkimiyet, Hayvanlar, Hüccet, İftira, İhtilaf, İnsan, Kadın, Kamu Hakkı, Kolaylık, Korku, Melâmet, Mele' Müellefetül Kulûb, Mülk, Mut'a, Rıza, Rızık, Sabır, Şecere-i Mel'ûne, Tabiat Kanunları, Tağyir, Tafsîl, Tahrif, Tebdil, Teberrüc, Tebyîn, Tefviz, Teslim, Tevekkül, Ümniye, Yalan, Yaratılış, Zînet.

Şunu da söyleyelim: Eserin en hacimli maddesi (yaklaşık 60 sayfa ile) Kadın maddesidir.

Bu satırların yazarı, bütün çalışmalarında, özellikle bu eserin hazırlanışında, Kur'an'ı, insanlık dünyasına bugün inmiş gibi ele almış ve onun insana söylemek istediğini bu ruh ve şuur zemininde kalarak değerlendirmiştir. Bu bakımdan hem geleneksel Doğu'nun hem de modern Batı'nın kabullerini ve tabularını dokunulmaz kılarak Kur'an'ı kayıtlı ve şartlı okuyanlar bu eserde sergilenen tespitleri kavramakta zorluk çekebilirler. Bu, onların sorunudur.

30 yılı aşkın bir zamanın çalışmaları sonucunda vücut bulan bu eserin tüm insanlığa yararlı olmasını diliyorum. Şimdi ve ebediyete akıp giden zaman boyunca, bu eseri okuyanların, yazarına verecekleri ödül, onu sevgi ve duayla anmaları olacaktır.

Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk
Paşabahçe, 2011

ABDEST
(gasl)

Kur'an'da "Yıkayınız" şeklinde emir olarak bir yerde geçen gasl ile Türkçe'de abdest diye anılan ve Arapçası vudû olan temizlik anlatılır.

Türkçe'de de kullanılan abdest kelimesi Farsça'dır. Sözlük anlamıyla el suyu, eli yıkamada kullanılan su demektir.

Abdest, bizzat ibadet değil, esas olan bir ibadete ön şart olarak istenen bir temizliktir. Kıır'an, abdestin gerekçesini, hikmetini yani dinsel maksadını açıkça göstermiştir. Bu, namaza hazırlıktır.

tslam kaynakları bize bildiriyor ki, Hz. Peygamber, abdesti, namaz dışında hiçbir şey için gerekli görmemiştir. (Bu konuda geniş bilgi için bk. Elmalılı; Tefsir, 3/1583-1585; Ateş; Tefsir, 2/475-776) Hz. Peygamber, abdestin namaz dışında şeylere ön şart olarak anlaşılmasını önlemek için şöyle buyurmuştur:

"Ben, ancak namaza kalktığım zaman abdest almakla emrolundum." (Ebu Davud, et'ıma; Tirmizî, Şemail, 89)

Bu hadis, tuvaletten dönen ve ardından yemeğe oturan Hz. Peygamber'e "Abdest almadan mı yemeğe oturuyorsunuz?" diyen sahabîlere hitaben söylenmiştir. Hz. Peygamber, sözünü şöyle tamamlamıştır:

"Ben namaz kılacak değilim ki abdest alayım."

Kur'an-ı Kerim, abdestin hem şeklini hem de gerekçesini göstermiştir. Gerekçe, açıklamakta olduğumuz hadiste de görüldüğü gibi, namaz kılmaktır, (bk. Mâide, 6)

Bir noktanın altını hemen çizelim: Kâbeyi tavaf, namaz halinin en ideal şekli olduğundan tavaf için de abdest şart olur.

Namaz dışındaki haller için abdest, kişinin zevkine ve seçimine kalmıştır. Abdestli bulunmayı, bir tür ibadet gibi tanıtmak doğru değildir; ucuz takva gösterisidir, riyaya kapı aralayan bir tavırdır. Abdest, bizatihi ibadet değil, bir ibadet için gerekli kılınan bir ön hazırlıktır. Bu ölçüyü aşıp mesela, abdestsiz Kur'an okunmaz, Kur'an'a tutulmaz iddiasına girmek, İslam'a tamamen aykırıdır.

Bu tür ucuz takva gösterilerinin, Allah'ın dinini çekilmez bir yük haline getirmekten başka bir anlamı yoktur. Bu ucuz takva ticaretinin daha sahabîler döneminde bile rahatsızlık yarattığını ve bilgin sahabîlerin bu tutuma şiddetle karşı çıktıklarını kaynaklar bize haber veriyor. Onlar abdesti, tıpkı Hz. Peygamber gibi, namazın ön temizliği olarak değerlendirdiler. En büyük fakîh sahabîlerden biri olan İbn Ömer, kıraat secdelerini (Kur'an'ın bazı ayetleri okunduğunda yapılması gereken secdeler) bile abdeste gerek duymadan yapardı. Ünlü hadisçi Buhari (ölm. 256/869), eseri es-Sahîh'in Sücûd bahsinde 5 numarada bunu bize haber veriyor.

Örnekler çoğaltılabilir. Bir örnek de Hz. Ömer'den vererek bahsi kapatacağız. Mâliki mezhebinin kurucusu, fıkıh ve hadis otoritelerinin önde gelenlerinden biri olan İmam Mâlik (ölm. 179/795) eseri el-Muvatta'ın 'Abdestsiz Kur'an Okumaya Ruhsat Verilmesi' adıyla açtığı babında (bk. Kur'an bahsi, c. 1, s. 200) şunu bildiriyor: Hz. Ömer, Kur'an okumakta olan bir toplulukla oturuyordu. Bir ara kalkıp tuvalete gitti ve dönünce Kur'an okumaya başladı. Topluluktan biri: "Ey müminlerin emiri, abdestiniz yok ve Kur'an okuyorsunuz, bu olur mu?" deyince, Ömer, şu cevabı verdi:

"Abdestsiz Kur'an okunmaz diye sana kim fetva verdi, yalancı peygamber Müseylime mi?"

Bu olayda söz konusu edilen kıraat, kayıtsız şartsız Kur'an okumak anlamında kullanıldığı için fıkıh tekniği açısından hem ezberden okumayı, hem de mushaf tutarak okumayı içerir.

Kur'an'da, abdesti tanımlamada kullanılan gasl, Arapça'da, "Suyu bir şeyin üstünden akıtarak onun kirini gidermek" anlamın-

dadır. (bk. Râgıb, gasl md.) Abdestte, meshedilecek yani ıslak elle ovulacak yerleri ayrı düşünmek gerekir.

Abdestte yıkanması gereken yerler nerelerdir?

Bu soruya cevap olan ayet, abdestte ayakların meshedilmesini (nemli elle sıvazlanmasını) kesin olarak ifade ederken, yıkanmasını anlamaya da imkân vermektedir. Anlaşılan odur ki, Kur'an, kelam mucizelerinden birini de burada sergileyerek, müminlerin abdest halinde ayaklarını yıkama veya meshetme şıklarından birini seçmelerini, şartların, zaman ve mekânın durumuna göre, onların vicdanlarına bırakmıştır. Yüz, eller ve kollarsa, her mevsimde sürekli toz-kir ve radyoaktif maddelere maruz kaldığından onların her seferinde yıkanması emredilmiştir.

Sonraki devirlerde fıkıhçıların bir kısmının ayakların yıkanmasını, bir kısmının yıkanmayıp meshedilmesini farz göstermeleri, kendi çevre ve şartlarına göre durum değerlendirmeleridir. Fakîh, ayetin sergilediği ve Allah'ın kuluna gösterdiği kolaylığa yönelik iki ihtimalli ifadenin bir ihtimalini esas almaktadır.

Konuya esas olan ayeti okuyalım:

"Ey iman sahipleri! Namaza/duaya duracağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin ve topuklara kadar ayaklarınızı meshedin/yahut yıkayın."

Ayetteki cümle yapısı normal ve müdahalesiz şekliyle anlamlandırıldığında ayakların meshedilmesi gerektiği anlaşılıyor. Ancak, Arap dilinin bazı özellikleri değerlendirildiğinde (biz bunlara burada girmeyeceğiz), ayaklara ilişkin emrin, ayetteki "Yıkayın" ifadesine bağlanabilmesi de mümkün oluyor. Bunun hikmeti, biraz önce değindiğimiz iki imkânın verilmesini sağlamaktır. Ayet, son kısmında, "Allah sizin için zorluk dilememekte, tam aksine, sizi temizlemek ve nimetini üzerinizde tamamlamak istemektedir." diyerek, abdestte iki imkâna açık ifadenin hikmetini de gösteriyor.

Ayaklar yıkandığında, topuklarla birlikte iyice yıkanacaktır. Hz. Peygamber, ayakları baştan savma yıkayanları kınamıştır. Ancak bu kınayış, ayakların her seferinde yıkanmasının farziyetini değil, yıkandığında doğru dürüst yıkanmasının gereğini ifa-

de eder. Bizzat Hz. Peygamber, ayaklarını her seferinde yıkamamıştır. Konu, sahabîlerce de böyle anlaşılmış, kimileri ayağını her seferinde yıkamış, kimileri bazen yıkamış, kimileri ayakları çıplak iken yıkamış, giyinik ayağa {çorap vs.) meshetmiştir.

Bu iki yolun ikisinin de Kur'an'a uygun olduğunu, kıraat imamlarının, adı geçen ayeti okuyuşları da gösteriyor. Elmahlı'yı dinleyelim:

"... Ve ercül (ayaklar) kelimesi İbn Kesir, Ebu Âmir, Âsim yolundan Ebu Bekr, Hamza, Ebu Cafer, Âşir okuyuşlarında esre ile (ercülikûm) okunur. Diğer kıraat imamları nasb ile (ercüleküm) okurlar. Esre okuyanlara göre, ayakların, "Mesnedin" emrine, üstün okuyanlara göre ise "Yıkayın" emrine bağlanacağı açıktır. Bu noktada bir mezhep tartışması var demektir. Birine göre ayaklar yıkanacak, birine göre de meshedilecek demektir." (Elmalıh, 3/1584)

El mal ılı, bu tartışmanın sahabîler içinde de olduğunu, Tabiûn ve sonrakilerde de aynen devam ettiğini söyledikten sonra, şu garip sonuca varıyor: "Bunun çözümü, çıplak ayakların yıkanması, mes ve potin üzerine de meshedilmesidir." Elmalılı'nın vardığı bu sonuç hayret vericidir. Mes giyilmiş ayakların yıkanmamasında hiç kimsenin bir tereddüdü yoktur. Onca tartışma, bunun için mi yapılmıştır. Tartışma, çıplak ayağa meshin sadece cevazı üzerinde bile değildir. Çıplak ayağa meshin farz olduğunu söyleyenler bile vardır ve bunların başında İbn Abbas gibi bir müfessir sahabî gelmektedir.

İbn Abbas'a göre, "Allah, abdestte yıkanması gereken organları teyemmümde nıeshe tabi tutmuş, abdestte nıeshe tabi tuttuğu organları (baş ve ayaklan) teyemmümde devre dışı bırakmıştır." (bk Taberî; Tefsir, ilgili ayetin yorumlan) Bu konuda, Kur'an'ın hedefini en iyi yakalayan, bize göre, Hasan el-Basri (ölm. 110/728) ve müfessir Taberî (ölm. 310/922) olmuştur. İslam din ilimlerinin tümünde birer anıt olan bu zatlar, üzerinde olduğumuz konuda, kulun Allah tarafından serbest bırakıldığını; ayağını dilediğinde yıkayıp dilediğinde meshedebileceğini söylemişlerdir.

Evrensel bir dinin emri de mesajı da işte böyle olur. Ve böyle anlaşılmalıdır.

ADALET
(adi, kist)

Türkçe'de kullandığımız adalet sözcüğü karşılığında Kur'an'da 'adi' ve 'kist' sözcükleri kullanılmaktadır.

Türevleriyle birlikte 30'dan fazla yerde geçen adi, Arap dilinde kısaca eşlik, uyum ve denge demektir. Adi, muhtelif parçalar ve birimler arasında ölçüsüzlüğe yol açmamanın hüner ve sanatının adı olarak öne çıkarılmaktadır. Örneğin, Kur'an, insan vücudundaki estetik uyum ve ahengi bir yaratılış harikası olarak öne çıkarırken adi kökünden bir fiil kullanmaktadır. Burada adi, tanrısal sanatın bir belirişi olarak, insanın Allah'a şükrünü gerektiren bir varoluş nimeti halinde ortaya konuyor ve insandan bunun kıymetini bilip şükrünü eda etmesi isteniyor:

"Ey insan! O sonsuz cömertliğin sahibi rabbine karşı seni aldatıp gururlandıran nedir? Rabbin ki seni yarattı, düzgün hale koydu, ölçü ve ahengi tam bir varlık olarak şekillendirdi." (İnfitâr, 7-8)

Ulûhiyetin en belirgin niteliklerinden biri de adaleti emretmek ve kurallaştırmaktır:

"Hiç kuşkusuz, Allah adaleti, iyilik-güzellik ve hoşgörüyü emreder..." (Nahl, 90)

Tanrısal yaratış ve tasarruf hem isabet hem de adalet yönünden tamdır. Bu aynı zamanda Tanrı'nın, adaletle ilgili olarak peygamberler aracılığıyla ilettiği söylemlerini tamamladığını da ifade etmektedir:

"Rabbinin sözleri, isabet ve adalet bakımından tamamlanmıştır. Onun sözlerini/söylemlerini değiştirecek biri de yoktur." (En'am, 115)

Dengeyi ve orta yolu izleme anlamındaki i'tidal de adi kökündendir. Kur'an bu kelimeyi çoğunlukla bu anlamda kullanmakla birlikte, Arapça'daki udûl (dönme, sapma, yüz çevirme) mastarından türemiş şekliyle de kullanmaktadır, (bk. 6/1,150; 27/60)

Adalet kelimesine kök olan adi, Kur'an terminolojisinde zulmün karşıtı olarak her şeyi denge noktasında tutmak ve yerli yerine koymak anlamındadır, (bk. burada, Zulüm mad.) Bunun içindir ki, Allah adalet üzere iş yapar. Hz. Muhammed de adalet üzere olmakla emrolunmuştur. (bk. 16/90; 42/15)

Kur'an, müminlerin de her hal ve şartta adaleti korumalarını ister. Allah'a gidişin en değerli azığı adalettir. (5/8) İnsanların bize yakınlığı veya uzaklığı, dostluğu veya karşıtlığı, adaletin uygulanışını savsaklatıcı, erteletici veya ortadan kaldırıcı olmamalıdır, (bk. 5/8) İnsan, bir konuda konuştuğunda, yakınları aleyhine de olsa adaleti öne çıkarıcı söz söylemelidir. (6/125)

Kur'an, adaletin hem sağlanmasında hem de ispatlanmasında kayıt ve yazıma çok önem vermekte ve bunu defalarca emretmektedir. Eski Türkçe'de noter anlamında kullanılan 'kâtib-i âdil' deyimi, andığımız emirlerin geçtiği Bakara 282. ayetten alınmıştır.

Adlin Kur'an ahlakında en önemli görünümü, i'tidal yani dengeli olmak ve orta yolu izlemektir.

Kist ise adaletli davranmak, pay, miktar ve rızık anlamındadır. Paylaşımın âdil yapılmasında araç olduğu için, klasik Arapça'da teraziye de kist denmiştir. Kur'an da kist sözcüğüyle, terazi ve ölçü anlamındaki sözcükleri birlikte kullanmaktadır, (bk. 6/122; 11/85; 21/47) Yine Türkçe'de de kullanılan ve ölçüt anlamına gelen 'kıstas' sözcüğü de kist ile aynı köktendir. Kur'an, kıstas sözcüğünü kullanmakta ve onu 'müstakim' (dosdoğru, tam kıvamında) kelimesiyle nitelemektedir. (17/35; 26/182)

Kist sözcüğünün bütün türevlerinde, âdil ve ölçülü paylaşım, temel niteliktir. Nitekim bu kökten türeyen ve Türkçe'de, meşhur olduğu şekliyle yanlış kullanılan iktisat (iktisad değil) da adalet üzere bölüşmek anlamında kullanılır. (Kaamus, kist mad.)

Ekonomik oluşum ve gelişimi ifade için seçilen iktisat (Dal veya Tâ ile değil, Tı ile) kelimesi de göstermektedir ki, İslam düşüncesindeki temel ruhun benimsediği ekonomi, toplumda âdil paylaşımı asas alan bir zihniyet zeminine oturmaktadır.

İşin çıplak lügat yönü böyle olmakla birlikte, Kur'an, kıstı, adlin temel zemini üzerinde yükselen bir 'özellikli adalet alanı'nı ifade için kullanmaktadır. Kur'an'ın sıralamasında önce adi alanı yani genel alan, ikinci sırada ise kist alanı yani özel alan gelir. (bk. 49/9)

Kur'an'ın kullanımına dayanarak diyebiliriz ki adi, tüm insanlık hatta tüm varlık için işleyen düzenleyici-ortak adalet alanını, kist ise belirli yükümlülükleri yerine getiren belirli konumdaki insanlar için işleyen bir 'oranlayıcı adalet' alanını ifade etmektedir. İnsan hayatının devamı ve kıvamı için bu iki adalet alanının ikisi de zorunludur. (57/25)

Birinci alan, "Herkes insan olarak sahip olması gerekenlere sahip olmalı", ikinci alan ise "Herkes ürettiklerine karşılık olacak olanlara sahip olmalı" şeklinde ifade edilebilir. Birinci alan, hilkatte, yani yaradılışta kardeşliğin beliriş alanıdır. Bu alandaki haklar, insanın haklarıdır. Falan veya filan nitelikleri taşıyan insanın değil.

İkinci alan ise konumda (statüde) eşitliğin hüküm sürdüğü alandır. Örneğin, tüm doktorlara, tüm avukatlara, tüm berberlere, tüm terzilere ilişkin haklar gibi...

ÂDEM

Künyesi, Ebu'l-Beşer. İlk insan ve genel kanıya göre, ilk peygamber.

Âdem sözcüğünün ait olduğu dil konusu tartışmalıdır. İbranice'deki 'adama'dan veya Süryanice'deki 'adam'dan geldiğini söyleyenler yanında, büyük çoğunluk, Arapça'daki e-d-m kökünden türeyen bir kelime olduğu kanaatindedir. Bu kökten türeyen diğer kelimelerin anlamlarıyla âdem kelimesinin anlamları arasında ilişki arayan bu çoğunluk şöyle demektedir:

"Ona Âdem denmesinin sebebi arzın ediminden, yani dış yüzündeki topraktan yaratılmış bulunmasıdır. Nitekim ona insan denmesi de nisyan yani unutkanlıkla malûl bulunması yüzündendir."

e-d-m kökünden gelen el-üdme (yakınlık, vesile, karışıklık, esmerlik, pembelik), idam (katık), edîm (cilt, dış yüz), edeme (cildin iç kısmı, günün en parlak zamanı) kelimeleriyle, âdem arasında da anlam bağlantıları düşünülmüştür, *(bk.* İbn Manzûr; *Lisanü'l-Arab,* e-d-m mad. Râgıb, *Müfredat;* aynı mad.) Ünlü sûfî-filozof İbn Arabî (ölm. 1240) ise "Ona âdem denmesi, sadece dış yüzünün bilinebileceği, iç zenginliklerinin hakkıyla keşfedilemeyeceği gerçeğine dayanır", yolunda filolojik incelikle mistik inceliği birleştiren bir izah vermektedir, (bk. *el-Fütûhat,* 2167-68) Kur'an'ın âdem anlayışı ile Tevrat ve İncil'in anlayışları arasında ortak noktalar bulunmakla beraber önemli farkların mevcut olduğu da dikkat çekmektedir.

Kitab-ı Mukaddes'in Âdem hakkındaki beyanları Tekvin'in 2. babı ile 5. babı arasında yer almaktadır. Kitab-ı Mukaddes'le, Kur'an'ın beyanlarında ortak noktalar şunlardır: Âdem topraktan yaratıldı. Âdem, işlediği hata yüzünden cennetten çıkarıldı. Tanrı, Âdem'e eşyanın isimlerini öğretti...

Farklı noktalara gelince: Kitab-ı Mukaddes'in, Âdem ve eşinin hata işlemelerine sebep olarak, yılanın aldatmasını göstermesine mukabil, Kur'an, şeytanın aldatmasından bahsetmektedir. Havva'nın yaratılışına ait 'kaburga kemiği' Kur'an'da yer almamaktadır. Adem'le Havva'nın edep yerlerinin açılması, Kur'an'a göre, hatayı işlemelerinden sonra vuku bulmuştur. Kitab-ı Mukaddes ise, bunun daha başlangıçta böyle olduğunu, hatta Âdem ve eşinin utanma duygusunun bulunmadığını söylemektedir. Edep yerlerini örtmek için yapraklarından yararlandıkları ağacın adı, Kur'an'da geçmemektedir. Âdem'in kaç yıl yaşadığı hususunda Kur'an'da bir açıklık yoktur. Kitab-ı Mukaddes ise Âdem'in, 930 yıl yaşadığını söylemektedir.

Daha genel ifadelerle söylersek, Kur'an, Âdem kıssasının şekil yönü ve ibret için lüzumlu olmayan ayrıntıları üzerinde durmamış; onun, insanlık tarihi ve insan varlığı bakımından dikkate değer noktalarını kayda geçirmiştir. Yine, Kitab-ı Mukaddes'in aksine, Kur'an, erkek ve kadının sonsuz çilelerine sebep olarak ilk yanılmayı (ilk günahı) gösteren bir tutum içine girmemiştir. Kitab-ı Mukaddes'in, yanılmaya sebep gösterdiği yılanı hiç anmayarak, zellenin bütün kötü sonuçlarını insanın sırtına yüklemesine mukabil, Kur'an, yanılmaya sebep olan vesvesenin sahibi şeytana çatmıştır. Tanrı, insanın tarafını tutan bir eda ile şeytanla âdeta çekişme içinde gösterilmiştir. Kısacası, Kur'an, insanı alabildiğine hırpalamak yerine, onun şeytana karşı daha dikkatli davranmasını sağlamak yönüne gitmiştir. Bir cümle ile ifade etmek gerekirse, Kur'an'ın beyanına göre, bu 'ilk günah' (zelle-i asliyye) olayında, Allah her şeye rağmen insanın yanında, Tevrat'a göre ise karşısındadır.

Burada işaret edilmesi gereken önemli noktalardan biri de şudur: Daha ilk günden beri, İslam literatüründe yerini almış bulunan Âdem ve onunla ilintili yaratılış, ilk günah, cennetten çıkarılma hikâyesi maalesef büyük kısmıyla İsrailiyât (Yahudi-Hristiyan mirası) kaynaklıdır. Ne yazık ki, birçok ünlü İslam bilgini bile bu İsrailiyâtı eserlerine almaktan uzak kalamamıştır. Bu konuda yazılmış peygamber kıssalarının hemen hemen tümünde, bu arada Türk dilinde çok okunan ve Ahmed Cevdet Paşa (ölm. 1895) gibi bir şöhret tarafından yazıldığı için güvenilen *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa'* adlı eserde İsrailiyât egemen durumdadır. Cevdet Paşa'nın o eserde, peygamberlerle ilgili olarak verdiği bilgiler büyük kısmıyla İsrailiyât'a dayanmaktadır.

İSLAM KAYNAKLARINDA ÂDEM KISSASI

1. Âdem, İnsanlığın İlk Peygamberidir:

İslam bilginleri, Âdem'in ilk peygamber olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak, bu peygamberliğin ncbîlik mi, resullük mü olduğu tartışmalıdır. Tartışmalı noktalardan biri de, Âdem'in, ilk insan olup olmadığıdır. Bu tartışma, meleklerin, Âdem'in yaradılışına itirazlanndaki ifadeden kaynaklanmaktadır. Allah,"Yeryüzüne bir halife atayacağım." dediğinde melekler: "Yeryüzünü fesada verecek, kanlar dökecek birini mi atayacaksın?" diye endişelerini belirtmişlerdi. (2/30)

Bu ifade akla şu soruyu getirmektedir: Âdem'den önce bir örneği yaratılmamışsa, melekler, insanın fesada eğilimli ve kan dökücü olduğunu nasıl ve nereden bilsinler? Muhyiddin İbn Arabî gibi bazı düşünürler, bildiğimiz Âdem'den önce, başka Âdemler yaşadığı kanaatinde ısrarlıdırlar. Ancak Âdem'den önce başka âdemlerin yani bugünkü insan neslinden önce başka insan nesillerinin olduğu yolundaki fikrin babası 148/765 yılında ölen İmam Cafer Sadıktır. Kur'an'ın beyanından anlaşılan da budur. Çünkü halife, daha önceki birinin yerine geçen, yani halef demektir. Kur'an'ın kullanımı bakımından bunun siyasal anlamdaki halifelikle, devlet veya ümmetin başkanlığıyla hiçbir ilgisi yoktur. Bu anlamlar, siyasal hesapları dinleştirmek için sonraki zamanlarda Kur'an'a yüklenmiş zorlama yorumlardır.

2. Âdem'in Yaradılışı Meselesi:

Az önce de belirttiğimiz gibi, Âdem'in yaradılışı meselesi, daha başlangıçtan beri, İslamî literatürde İsrailiyâtla karıştırılmış bir şekilde verilegelmiştir. Bunların İslamî olan kısmıyla, yabancı olanlarını ayırmak için Kur'an'ın beyanlarını dikkatli bir biçimde değerlendirmek gerekir.

Âdem'in yaradılışı konusunda ilk tespit edilecek nokta, onun topraktan ve bir tekâmül süreci içinde yaratıldığıdır. Bu yaradılışın topraktan olduğunu belirten ayetler, dolaylı yoldan, onun birden bire değil, bir tekâmül sonucu gerçekleştiğini de ifade etmektedirler. İlgili ayetler, yaradılıştan söz ederken, bazen türab (kuru toprak), bazen tin (çamur), bazen hame' (uzun süre beklemiş cıvık çamur), bazen salsâl (vurulunca ses veren kurutul-

muş çamur) ifadelerini kullanmaktadırlar. Burada, kuru topraktan çamura, oradan da şekil verilmiş, kurutulmuş ve vurulunca ses veren bir 'mamul' maddeye doğru bir tekâmül dikkatimizi çekmektedir. Nitekim hame' ve salsa 1 tabirlerinin geçtiği ayette, bu çamurların mesnûn sıfatıyla nitelendirildiğini görüyoruz. Bu kelime, belirli bir şekle uygun olarak planlanmış, tertip edilmiş vs. gibi mânâlar taşıdığına göre, iradeli bir tekâmülün, Âdem'in yaradılışına hâkim kılındığını kabul gerekir. Nitekim, insanın yaradılışının daha ileri aşamalarından söz eden ayetler, insanın nutfe (meni) ve alak (embriyo, kan pıhtısı)tan yaratıldığını beyan etmekle bu tekâmüle bir kere daha dikkat çekmektedir.

Âdem'in şekli ve bedeni üzerindeki bu aşamalı oluşumla, tanrısal nefha olan ruhun üfürülmesi arasında bir zamanın geçtiği de Kur'an'ın beyanları cümlesindendir. <bk. Hicr, 29). Kısaca ifade etmek gerekirse, denebilir ki, Âdem'in gerek beden yapısı, gerekse taşıdığı ilahî emanetin, yani ruhun kendisine verilmesi bakımından bir tekâmüle tabi tutulduğunu kabul etmek Kur'an ayetlerinin bünyesine uygun olur. İlave edebiliriz ki, babamız Âdem'in bu serüveni, yine Kur'an'ın ifadelerinden çıkarılacak bir sonuç olarak, teker teker hepimizin yaradılış macerası şeklinde değerlendirilebilir.

3. Âdem'in Kovulduğu Cennet:

Kur'an ve hadislerde yeri ve mahiyeti belirtilmeyen bu cennetin müminlere vaadedilen ölüm sonrası cennet mi, yoksa bağlık-bahçelik, sulu, meyveli arazi anlamında yeryüzünün herhangi bir yeri mi olduğu hususu ihtilaflıdır. İçlerinde ashab ve tabiûnun da bulunduğu büyük çoğunluk, bu cennetin yeryüzünde, huzur ve refah dolu bir bölge, bir toprak parçası olduğu kanaatindedir.

4. Âdem'e Öğretilen ve Meleklerin Bilemediği İsimler:

Bu isimlerin mahiyetine de Kur'an'da temas edilmemiştir. İslam âlimlerinin bir kısmı bunların insanların anlaşmalarına yarayan bütün isimler olduğunu söyler. Bazıları, bunlar, meleklerin isimleriydi, bazıları âdemoğullarının isimleriydi, bazıları da bilimsel kavramların ve eşyaya ait özelliklerin adlarıydı demişlerdir.

5. Âdem'in Halifeliği Meselesi:

Hz. Âdem ve onun yaradılışı ve kişiliği etrafında oluşan kıssanın vücut verdiği en önemli mesele, ilk insan ve ilk peygamber sıfatıyla Âdem'in sahip bulunduğu halifelik meselesidir. Bu konu çevresinde, başta tasavvuf olmak üzere, bütün alanlarda çok dikkate değer görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşlerin; insanlık tarihini ve insan-Allah münasebetini izaha çalışan dinsel düşünce bakımından gerçekten ilginç sayfalar oluşturduklarını söylemek abartma olmaz.

İnsanın evrendeki müstesna yerini ve değerini izah ederken temas edilen Âdem'in halifeliği meselesi, tasavvuf literatüründe, özellikle İbn Arabî sisteminde hâkim konulardan biridir. Allah hiçbir varlığa layık görmediği bir şeyi, 'iki eliyle' (kendi eliyle) yaratma keyfiyetini Âdem'e layık görmüştür. (İbn Sa'd, *Tabakaat,* 1/27) Bu, Allah'ın Âdem'de kendi varlığını seyretmek isteğinden kaynaklanmaktadır. Hak, zatını ve tecellisini seyretmek istediğinde, Âdem dışındaki varlıkların onun suretini aksettirmediğini gördü ve aksettirme özelliğinden mahrum varlığa bir cila vurmak istedi. İşte, varlığın kemalini ifade eden bu cila, Âdem oldu. Bu cila sayesindedir ki, Allah, varlığa baktığında, onda kendisinin bir yansımasını görebilmektedir.

Semitik dinlerin temel söylemlerinden biri olan "Allah, Âdem'i kendi sureti üzere yarattı" sözünün işaret ettiği incelik budur. Bu bakımdan Âdem, Cenab-ı Hakk'ın celal ve cemalini birlikte taşımaktadır. Böyle bir özellik, İblis de dahil, hiçbir varlıkta yoktur. Halifelik bu yüzden Âdem'e verilmiştir. Çünkü Âdem, öteki varlıkların sahip bulunduğu yaratılmışlık özelliğini taşımasının yanı sıra, Hakk'ın özelliklerini de taşımakta, kısaca, halkla Hakkı toplamış bulunmaktadır, (bk. İbn Arabî, ***Fütuhat,*** 3/297 vd. 4/47 vd. *Fusûs,* Fass-i Âdem)

"Hakkın ilahî sureti yalnız Âdem'e has oldu, çünkü Allah, kendi elleriyle yalnız onu yarattı. Onda âlemin hakikatleri toplandı ve ilahî isimler, yalnız ona öğretilmek icap etti. Bunlara bağlı olarak, yeryüzünde Allah'ı temsil hakkı olan halifelik ona layık oldu ve o, bu yüzden mümessili olduğu zâtın sureti üzre yaratıldı. (İbn Arabî, ***Fütuhat,*** 2/63).

"Âdem, âlemin toplamı olduğu için ilahî isimlerin tamamını benli-

ğinde topladı. Onun dışındakiler ise âlemden yalnız birer parçadır. Ve onların Hakk'a nispetleri sadece, şekilleri yönündendir. Halbuki Âdem, aynı zamanda özü itibariyle de Hakk'a mensuptur." (aynı eser, 2/67) Bu yüzdendir ki, Âdem tıpkı halifesi ve mümessili olduğu Hak gibi, sadece zahiri ile bilinir, onun özü Allah'ın zâtı gibi meçhuldür. Melekler onu fesatçılık ve kan dökücülükle suçlarlarken, sadece dış yönünü görmüş oluyorlardı. Eğer özünü görselerdi, öyle konuşmazlardı. Ama bunu, varlıklarının özelliği icabı bilemezlerdi. Çünkü onların bir parçası oldukları bu âlem, Âdem'in belirişinden başka bir şey değildir. Bu âlemin ruhu Âdem'dir. Âlem ceset, Âdem ruhtur. Allah'ın ulûhiyyetini yeryüzünde temsil eden, Âdem'dir. Ve Âdem, varlıktan amaç olan şeydir..." (aynı eser, 2/67-68)

Âdem'in özünün hakkıyla anlaşılamayacağı mealindeki sûfî kanaat, Hz. Muhammed'in kişiliğiyle bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Esasında, sûfî literatür, Âdem'in kemaline işaret edilen her noktada doğrudan veya dolaylı olarak. Son Resul'e atıflar yapmıştır. Bu hususta temel gerçeği ifade eden söz de yine Hz. Muhammed'e atfedilir:

"Âdem daha çamurla su arasında iken ben nebi idim. Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurum, benim ruhumdur."

Bu sözlerin işaret ettiği olgudan hareket eden ibn Arabî şu sonuca varıyor: "Âdem, cisimlerimiz yönünden babaların ilkidir. Ruh yönünden ilk babamız ise Hz. Muhammed'dir. Ruhlarımızın aslı ona vanr." (aynı eser, 3150).

ÂDEM KISSASININ GENEL-FELSEFÎ DEĞERLENDİRİLİŞİ

Baş tarafta da işaret ettiğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim, Âdem kıssasına, şekil yönünden ve ayrıntıya itibar eden bir bakışla eğilmemiş, insanın yaratıcı bir düşünce oluşturmasına yardımcı olmak için meselenin temel unsurlarına dikkat çekmiştir. Bununla da kalmayarak, ilk insanın günahına, ebediyen sırtlarında taşıyacakları ve hatırladıkça eziklik, aşağılık duyacakları bir suç olarak bakmamış, aksine, onu insanın gelişme ufkunu açan bir imkân gibi değerlendirmiş ve daha ilginci, Yaratıcı'yı insanın yanında göstererek âdemoğullarının ümit ufuklarını aydınlık tutmuştur.

Bahtiyarlık duyacağımız bir sonuç olarak, Kur'an'ın çizdiği

Âdem kıssasında insanın günahına sebep olarak insanın dışındaki bir varlık gösterilmiştir: Şeytan. O halde, Hristiyan anlayışın aksine, Kur'an aslî günah (zelle-i asliyye) diye daha varedildiği günden beri insanın yakasını bırakmayan bir suç kabul etmemektedir. Buna mukabil, insanın ebediyen övüneceği bir meziyeti, isimlerin bilinmesini, insanın bizzat kendisine malederek, ona ebedî bir ümit ve saadet kapısını daha o günden aralamıştır. Halbuki aslî günah düşüncesine bünyesinde çok önemli bir yer veren Hristiyanlık'ta, insan daha doğuştan günahkârdır. Dünyaya gözlerini açar açmaz sırtında, utanmasına, ezilmesine, sefil olmasına sebep olan bir kambur bulunmaktadır. Bundan daha kötüsü, bu kambur, bazı insanların aracılığı olmadan insanın sırtından düşmemektedir. Bu demektir ki, insan hiçbir zaman kendi imkânlarını kendi kullanabilen hür bir benlik olamayacaktır. Bu kapı ona ezelden kapatılmıştır.

Hristiyan]ığın aksine, Kur'an-ı Kerim, Hubût-i Âdem {Âdem'in cennetten sürülüşü) dediği olayı över ve insanlığın lehine bir gelişme olarak kaydeder. Gerçekten de Hubût-i Âdem, insanın seçme yeteneği olan bir benliğe kavuşmasını ifade etmek bakımından, hürriyet meselesinde son derece kıymetli bir olaydır, Muhammed İkbal (ölm. 1938) şöyle diyor:

"Makine gibi, davranışları önceden belirlenmiş bir varlıktan hayır doğmaz. Bu itibarla hürriyet, hayır için ilk şarttır. Ancak seçme gücü olan fani bir benliğin kendisine açık olan yolların sayısız kıymetlerini nazara aldıktan sonra, ortaya çıkmasına müsaade etmek, cidden büyük bir tehlikeyi göze almak olur; çünkü hayrı seçmek hürriyeti, hayrın aksini seçmek hürriyetini de içerir. Cenab-ı Hakk'ın bu tehlikeyi göze almış olması, O'nun insana olan büyük güvenini gösterir. Bu güveni haklı çıkarmak şimdi insana düşen vazifedir. Belki de 'en güzel biçim' üzere yaratılıp, sonra da 'en düşük seviye'ye indirilen bir varlığın gizli kuvvetlerinin terbiye edilmesini mümkün kılan yegâne şey, böyle bir tehlikenin göze alınmış olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de söylendiği gibi: "Sizi bir imtihan olarak, hayır ile de şer ile de deniyoruz." Bu itibarla hayır ve şer birbirinin zıddı olmakla beraber, aynı bütünün içinde mevcuttur. Soyutlanmış hakikat diye bir şey yoktur; çünkü gerçekler sistematik ünitelerdir ki, bütün parçalan karşılıklı münasebetlerle anlaşılabilir." (Muhammed ikbal; *Reconstnıcüon ofReligious Thought in islam,* 80-82).

Kur'an, yine Hristiyanhğın aksine, bütün insanların sırtına bindirilen bir 'ezelî günah' kabul etmediği için Tanrı ile insan arasında kurtarıcı da kabul etmez. Kur'an, Hz. İsa'yı Tanrı'nın ruhu olarak görmesine rağmen, Hristiyanlıktaki 'Tanrı ile insan arasında aracı' (redeemer) fikrine şiddetle karşı çıkmaktadır."

İkbal, Hristiyanlık'taki kilise otoritesiyle 'kurtancı-mesih' fikrinin, 'insanın kendi kendine yetmezliği' tezine dayandığını, Kur'an'in, 'insanın bütün gelişme imkânlarını felç eden' bu tezi yıktığını ifade etmektedir. (İkbal, *islam As An Ethical and Political ideal,* 67-68) Ve İkbal, nihayet şu sonuca varıyor:

"Güçlü bir bedende güçlü bir irade formülü İslam'ın ahlaksal idealinin kısa bir ifadesidir." (Age. 74)

Kur'an vicdanının en büyük temsilcilerinden biri olan Muhammed İkbal, insan varlığını ve insanın yaratıcı kudretlerini tahrip eden bir numaralı belanın, bu ezelî günahın yarattığı korku olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, 'korku, bütün kötülüklerin, bütün serlerin kaynağı' (the sources of ali evils) olarak görülmelidir. Şöyle diyor İkbal:

"Islamın temel hedefi, insanı korkudan azade kılmaktır. Eğer korkunun, insana egemen olan ve onun ahlaksal ilerleyişini frenleyen bir kuvvet olduğu öne sürütürse insanın da şu değerlerin bir birleşimi olduğu dikkate alınmalıdır: Kuvvet, enerji, irade, sonsuzluk gücünün tohumu. O halde insanın aslî tabiatı iradeden oluşmaktadır; zeka ve kavrayıştan değil." (İkbal, *islam As An Ethical and A Political ideal,* 59-66)

AF

(afv)

Affetmek ve ihtiyaçtan fazla mal anlamlarında Kur'an 'afv' sözcüğünü kullanmaktadır. Bir şeyi elde etmeye yönelik niyet, fazlalık, artıp çoğalma, çirkinlik ve kötülüğü görmezlikten gelme gibi anlamları olan afv Kur'an'da türevleriyle birlikte 40 civarında yerde geçer. Affın 'ihtiyaç fazlası mal' anlamı üzerinde Mülk maddesinde durulacaktır.

Af, Allah'ın tanrılık niteliklerinden biridir. Onun güzel isimlerinden biri de Afüvv (çok bağışlayıcı) ismidir. Kur'an bu sıfatı daha çok Gafur (günahları bağışlayıcı) sıfatıyla birlikte kullanır, (bk. 4/43, 99, 149; 22/60; 58/2)

Allah'ın affı, onun rahmetinin bir eseri olarak sürekli işlemektedir. İnsan; yapmadığı kötülükten, o kötülüğü düşünse ve tasarlasa bile, sorumlu olmuyor. Ve yaptığı kötülüklerin birçoğu da, kul hakkı olmamaları şartıyla tanrısal affa uğruyor. (7/95; 42/30, 34, 35, 40)

İnsan eğer, sürekli işleyen tanrısal affın lütuf ve rahmetiyle korunmasaydı, kötülük ve nankörlükleri onu batırırdı. (35/45) Yeryüzündeki bozgun ve çarpıklıkların arkasında, insanın kendi eliyle ürettikleri vardır. Ancak bunlar, insanın ürettiği kötülüğün, ilahî planlar tarafından silinip affedilenlerinden arta kalanlardır. Allah, insan elinin ürettiği kötülüklerin bir kısmını affıyla silmektedir. (30/41)

AFFIN İNSANLAR ARASINDA İŞLEYİŞİ

Kur'an, kötülüğe aynıyla (fazlaya gitmeden) karşılık verme ilkesini koyar. Bu, kula verilmiş bir haktır. Bir yanağına vurana ötekini çevirmek diye bir zorunluluk yoktur. Böyle bir tutum, zillet adını alır ve zillet Kur'an insanına yakışmaz, (bk. İbnül-Kayyım;

Kitâbu'r-Rûfi, 389 vd.) Ancak Kur'an, onuruna saygı duyarak bu hakkı verdiği insana, affi kullanmasını tavsiye eder. (16/126; 42/40) Bir yanağına vurulanın, vuranı bağışlaması, onun mecburiyeti değildir; lütfü, büyüklüğüdür. Size yapılan zulüm ve kötülüğe misliyle mukabele hakkınız vardır ama bu hakkı kullanmaz, sabır ve af yolunu seçerseniz, Allah bundan memnun kalır ve sizi ödüllendirir. (2/178, 109; 5/13; 9/199, 16/126; 24/22)

Af konusunda önemli Kur'ansal ilkelerden biri de affın, ancak hak sahiplerince kullanılabileceğidir. Başka bir deyişle, affetmek, hakkı çiğnenen kişinin (özel veya tüzel) tekelindedir. Buna göre, örneğin, devlet, kişisel haklan ihlal edenleri kanun çıkararak affedemez. Devlet, kamu tüzel kişiliği olarak ancak kendisinin haklarını çiğneyenleri kanun çıkararak affedebilir. Bunun bir uzantısı olarak, ölüm cezalarının affi sadece öldürülen tarafın varisleri için söz konusu edilebilir. Devlet kanun çıkararak ölüm cezasını kaldırıp katilleri salıveremez. Çünkü katilin veya katillerin çiğnediği hak veya haklar, devlet tüzel kişiliğinin hakları değildir; yurttaş olan gerçek kişilerin haklarıdır.

Devlet, ölüm cezasının maktul varislerince affını özendirebilir ama kanun çıkararak af getiremez. Getirirse adalete aykın iş yapmış, hakkı çiğneyeni cezalandırmak yerine hakkı çiğneneni cezalandırmış, yani zulmetmiş olur.

Affetmek, Kur'an'ın insanı için bir onur, bir yüceliktir ve onu ilahî rahmete iştirak ettiren bir yoldur. Bu yüzden, Kur'an, ideal insanın bir vasfını da 'insanlan affetmek' olarak belirlemiştir. (3/134)

Affetmek, tanrısal olgunluğun ve Allah ile beraberlik şuurunun bir ifadesi olan ihsanın (güzel ve lütufkâr davranmanın) bir belirişidir. Allah, ihsan yolunu seçenleri (muhsinleri) sever. (5/13)

Af yolunu seçip ihsan sergilemek, en azılı düşmanları bile, sıcak dostlar haline getirebilir. Düşmanlığı kırıp, acıyı tatlıya, öfke ve kini kucaklaşma ve sevgiye dönüştürmek sabır, af ve ihsan yolunu seçenlerin yaratabilecekleri bir mutluluktur. (41/33-35)

Kur'an; affi, zalim ve lanetli benlikler için bile kullanmamızı emreder, (bk. burada, Beniisrail mad.)

AHD

Lügatte bir şeyi korumak ve onun gerektirdiği bakım ve geliştirme şartlarına riayet etmek demektir. İki taraf arasındaki sözleşmelere de ahd (çoğ. uhûd) ve ahdleşme denir.

Kur'an-ı Kerim, ahdi insan hayatının bireysel ve toplumsal planlarda yaşatıcı ve erdirici unsurlarından biri olarak görür. Sadece insanlar arası ilişkiler ahd çerçevesinde oluşup gelişmiyor; insan-Allah arası ilişkilerin temelinde de ahd vardır. Ve ahde vefa göstermek hem insanlar arası ilişkilerin, hem de insan-Allah arası ilişkilerin temelidir. Bireyle birey, bireyle toplum ve nihayet insanla Allah arası diyalogun mutlu sonuçlar doğuracak biçimde kurulması ve sürdürülmesi ahde vefaya bağlıdır. Kur'an'ın bu noktada koyduğu ilke şudur:

"Ahde vefa gösterin." (17/34)

Ahde vefası olmayan, zalimdir. (2/124)

Kur'an, insanın insan olarak ürettiği değerlerin temelinde, özellikle insan haklarının temelinde, Allah-insan arası ahdleşmeyi görür. O halde Kur'an'a göre, insan haklan insanın insana bir lütfü değildir; yaradılışın ezelden insana bağışladığı bir varoluş hakkıdır. Kur'an bunu 'mîsak' olarak da anmaktadır, (bk. burada, Mîsak mad.) Bu yüzdendir ki, Kur'an, insandan sürekli olarak ahdi bozmamasını istemekte ve ahdi bozanların hüsrana uğrayacaklarını belirtmektedir. Yeryüzündeki bozgun ve kargaşanın sebebi de ahdin bozulmasıdır. (2/27)

Allah'ın bizimle ahdleşmesi, Râgıb el-Isfahânî'nin de belirttiği gibi, iki yolla olmaktadır. 1. Ahdleşme konusu olacak şeyi varlık yapımıza koyması şeklinde, **2.** Ahdleşme konusunu, vahiy ve peygamberler yoluyla bildirmesi şeklinde.

Esasen, iman da, bir ahdleşmedir. Bu ahdleşmeye sadakat, insanlar arası münasebetlerdeki ahdleşmelere sadakatle kendini gösterir. Hz. Peygamber şöyle diyor:

"Ahde vefası olmayanın imanı olamaz."

AHİRET

Kur'an-ı Kerim'de en çok geçen terimlerden biridir. Kelime anlamıyla, sonra, sonradan gelen, daha sonra olacak olan demektir. Kur'an bu kelimeyi, karşıtı olan ûla (önceki, önce olan) kelimesi ile birlikte de kullanır. Ahiret-ûla ilişkisinde Kur'an'ın benimsediği evrensel ilke şöyle verilmektedir:

"Şu bir gerçek ki, ahiret senin için ûladan daha hayırlıdır." (Duha, 4) Ahiret kavramı, Kur'an diyalektiği açısından baktığımızda şöyle ifadeye konulmaktadır: İçinde bulunduğumuz anın ardından gelen zaman ve içinde bulunduğumuz boyutun üstündeki boyut. Ahiret, mutlak anlamda, daha sonrası şeklinde ifade edilebilir, Bulunduğumuz an ve boyut ne olursa olsun, onun bir sonrası ve üstü vardır. O halde, ahirete iman, en geniş anlamda, hayatın ve oluşun sürekliliğine, değişmenin kaçınılmazlığına imandır. Her an bir önceki ana göre ahirettir. İnsan bu ahiretler serisinden her birinin hesabını vermek durumundadır. Ahiret kavramıyla ortaya konan idrak, yaratıcı ruhun her an yeni bir oluş sergilediği ve bir önceki halini noksan görmesi gerektiği gerçeğidir.

Kur'an'ın ahiretle ilgili tespitleri incelendiğinde, şu sonuçlara ulaşılabilmektedir: Her sonraki an bir öncekinden daha ileri ve üstündür. Çünkü hayat geriye adım atmaz. Gidiş genelde iyiye ve güzeledir. Bundan çıkabilecek bir sonuç da şudur:

Sonsuz sayıda ahiret vardır. Çünkü oluşun ve insanın tekâmül aşamaları sonsuzdur. Ancak şunu da unutmamak gerekir. Kur'an-ı Kerim, ahiretle insanlığın son hesap gününü de kastetmektedir ki, biz bunu günlük dilde bazen mahşer, bazen de kıyamet terimi ile ifade etmekteyiz, (bk. burada, Kıyamet ve Haşr madl.) Bu son anlamda ahiret, ahiret hayatı ve ahiret yurdu olarak dile getirilmektedir ki, en geniş anlamıyla, ölümden sonraki hayat demektir. Ve bu anlamda ahirete iman, sonsuz kurtuluşu garantilemede şart koşulmaktadır.

AKLETMEK
(taakkul)

Akletmek, aklı çalıştırmak, akıllı davranmak, eşya ve olaylara akılla yaklaşmak anlamlarındaki taakkul, akıl kelimesinden türeyen bir sözcüktür.

Kur'an, akıl kelimesinden türeyen fiilleri 46 yerde kullandığı halde akıl kelimesini isim olarak hiç kullanmamıştır. Bu, mucize mesajlardan biridir. Kur'an bu tavrıyla şunu demek istemiştir: Ben, aklın varlığını yeterli görmem, aklın faal kılınmasını isterim. Başka bir deyişle:

Kur'an, cevher olarak aklı yeterli görmüyor, işlevsel akıl istiyor. Bu yüzden akla yer veren ayetlerinin tümünde akıl kelimesinden türeyen fiiller kullanmaktadır.

Kur'an terminolojisinin aşılmamış ustası Râgıb el-Isfahanî (ölm. 502/1108), aklı, 'ilmi kabule yatkın olan kuvvet' şeklinde muhteşem bir tanıma ulaştırıyor ve ekliyor: "İnsanın, bilimden, kendisi aracılığıyla yararlandığı kuvvete akıl denmektedir." (Râgıb; Müfredat, akl mad.)

Ölümsüz Râgıb, tam bu noktada, Kur'an'ın akıl ile ilim arasındaki 'olmazsa olmaz' bağlantıyı gözler önüne koyan şu iki ayetini kaydediyor:

"Bu bizim, insanlara vermekte olduğumuz örneklerdir ki ilim sahiplerinden başkası onlara akıl erdiremez." (Ankebût, 43)

"O küfre sapanların durumu bağırıp çağırma dışında bir şeyi işitmeyen varlıklara haykıranın durumuna benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu yüzden akıllarını işletemezler onlar." (Bakara, 171)

Akıl, kelime anlamıyla zapt etmek, tutmak ve tutunmak demektir. Deveyi zapt etmek için kullanılan yulara 'ıkal' denir ki aynı köktendir. Eski Arapça'da, diline sahip olmayı ifade için de akl kelimesi kullanılmaktadır.

Bilimle akletmek arasında kaçınılmaz bir bağın varlığına dikkat çeken Kur'an, her şeyden önce kelamı (sözü) anlamayı bir akletme işi olarak görmektedir. Kelam, akledilerek okunmazsa tahrife uğrama tehlikesiyle yüz yüze kalır. (bk. 2/75) Peygamberlere gelen vahyin, onların hitap ettikleri toplumun diliyle gelmesi kelamın akledilebilmesi içindir.

"Biz, görevlendirdiğimiz her resulü, ancak kendi toplumunun diliyle gönderdik ki onlara açık seçik beyanda bulunsun." (İbrahim, 4)

Bunun bir uzantısı olarak, Kur'an vahyi de , İslam'ın çekirdek kuşağı olan Arap toplumunun diliyle indirilmiştir ki kelamı akledebilsinler. Zaten kelam, Arapça'dan başka bir dille gelmiş olsaydı onlar buna itiraz edeceklerdi. Kur'an bu noktaya da parmak basıyor:

"Eğer biz onu yabancı dilde bir Kur'an yapsaydık elbette şöyle diyeceklerdi: 'Ayetleri ayrıntılı kılınmalı değil miydi? Arap'a yabancı dil mi? İster yabancı dilde, ister Arapça!" (Fussılet, 44)

İşte bu itirazlar olmasın ve kelam, üfürme ve fal bakma aracı yapılmasın diye, muhataplarının diliyle indirildi. Kur'an şöyle diyor:

"Biz onu sana, aklınızı çalıştırasınız diye, Arapça bir Kur'an olarak indirdik." (Yusuf, 2. Ayrıca bk. 43/3)

Vahyi, insanı ve evreni birer 'kitap' gören ve bu üç kitabın ayetlerle dolu olduğunu yüzlerce kez tekrarlayan Kur'an tüm bu ayetlerin gereğince okunabilmesi için aklı işletmenin kaçınılmazlığına dikkat çekmektedir. (Örnek olarak bk. 2/73, 242; 3/118; 24/61; 57/17)

Akletmek veya aklı işletmek, insanla hayvanın ayırıcı özelliklerinin de ilkidir. Eğer insan, yaradılışının hakkını verip aklını işletmez ise sadece hayvanlaşmakla kalmaz, hayvanların en kötüsü durumuna düşer:

"Yeryüzünde debelenenlerin Allah katında en kötüsü, akıllarını işletmeyen sağır-dilsizlerdir." {Enfâl, 22)

Bu ithamın muhatabı hayvanlar olamaz, çünkü onların akılları zaten yoktur. Muhatap, aklı olduğu halde işletmeyen, daha doğrusu, dilinin ve kulağının hakkını akıllı bir varlığa yakışır biçimde vermeyen insanlardır. Üzerinde olduğumuz noktada şu ayet daha açık bir kanıttır:

"Yoksa sen bunların çoğunun işittiğini, akledip düşündüğünü mü sanıyorsun! Onlar hayvanlar gibidirler, hatta yolca hayvanlardan daha şaşkındırlar." (Furkan, 44)

Tanrısal metinleri, evreni ve insanı dolduran ayetleri inceleyip onlardan sonuçlar çıkarmak, ilim sahiplerinin işidir. Ve ilim, aklın işletilmesiyle elde edilir. Özetleyelim:

Kuran, aklın çıplak mülkiyetinin varlığı ile yetinmeyi insana yakışan bir tavır olarak görmüyor. Aklın intifa hakkının kullanılması gerekir. Aklının çıplak mülkiyetini taşıyıp intifa hakkını başkalarına veren, yani aklını onun bunun ipoteği altına sokan kişi veya toplum, fotoğrafıyla insan olsa da gerçekte hayvandır, hatta hayvanlardan 'daha şerir ve sapık' durumdadır. Bu duruma düşen kişi ve toplumlara Kur'an'ın reva gördüğü akıbet gerçekten ürperticidir. Bu ürpertici akıbet, bir kozmik varlık kanunu halinde şu şekilde verilmektedir:

"Allah, pisliği, aklını işletmeyenler üzerine bırakır." (Yunus, 100)

Kur'an, 'Allah'ın indirdiği' ile hükmetmeyenlerin zalim ve inkarcı olduklarını bildirir. Kur'an'ı dikkatlice okuyanlar hemen anlarlar ki, 'Allah'ın indirdiği' başlığının altına ilk yazılacak olan, akıldır. Çünkü o, peygamberlerin tebliğinden önce, o tebliğe muhatap olmamış olanlar da dahil, tüm insanlarda bulunan bir cevherdir.

Akıl, vahiyden daha önce, daha geneldir. Bu öylesine şaşmaz bir gerçektir ki, İslam bilginleri, akıl ile vahyin çatışması (daha doğrusu çatışmış gibi görünmesi) durumunda aklın esas alınacağını söylemişlerdir. Bu söylem onlara, Kur'an'ın öğrettiği tartışmasız, tevilsiz bilgilerden biridir.

Kur'an dilinin ölümsüz ustalarından biri olan Isfahanlı Râgıb, anıt eserlerinden biri olan *ez-Zerîa ila Mekârimi'ş-Şerîa*'da 'Peygamberlerin ve Aklın İnsanları Gerçeğe ve Tanrı'ya (Hakk'a) İleten İki Kılavuz Oluşu' başlığı altında şu muhteşem satırları yazmıştır:

"İzzet ve celal sahibi Allah'ın insanlara iki peygamberi vardır:

1. İçten dışa olan (bâtın) peygamber,
2. Dıştan içe olan (zahir) peygamber.

Bunların birincisi akıl, ikincisi bildiğimiz peygamberlerdir. Hiçbir insan, bâtın peygamberden gereğince yararlanmayı öne almadan zahir peygambere yol bulamaz. Bâtın peygamber (akıl), zahir peygamberin çağrısının sağlık ve geçerliliğini bilmede esastır. Eğer bâtın peygamber olmazsa zahir peygamberin sözünün kanıtlığı ve bağlayıcılığı olmaz. Bu böyle olduğu içindir ki Allah, kendisinin birliğinde ve peygamberlerinin doğruluğunda kuşkuya düşenleri akla gönderir. Başka bir deyişle, onlan peygamberlerinin söyledikleri doğruluk ve tutarlılığı konusunda akla başvurmaya çağırır. Akı! komutandır, din asker. Akıl olmasa din geçerli ve kalıcı olmaz. Elbette ki din olmayınca da akıl şaşkın halde kalır." (Râgıb; *ez-Zert'a,* 207)

Büyük Râgıb'ın, bu satırların ardından attığı başlık ise şudur: 'Akla Dayalı İlimlerle Donanmamış Olanların Peygamberlikten Kaynaklanan İlimleri Anlamada Yetersiz Olacakları.' Râgıb'ın bu başlık altında yazdığı satırlardan birkaçını da verelim:

"Akla dayalı bilgi ve tespitlerde (el-ma'kûlat) cehalet, gözler üzerinde perde, kalp üzerinde örtü, kulaklarda işitmeye engel bir ağırlıktır. Ve Kur'ansal gerçekleri anlamak, işte bu perde, örtü ve ağırlıklardan arınmış olanların nasibidir.... Aynen bunun gibi, akla dayalı bilgiler ve tespitler gözlere ve kulaklara vücut veren hayat gibidir. Kur'an ise görme ve işitme güçleriyle algılanan bir varlıktır. Ölünün görüp işitmesi imkân dışı olduğu gibi, akla dayalı bilgilerden yoksun olanın, dinsel gerçekleri kavraması da imkân dışıdır. Allah'ın: 'Sen, ölülere duyuramazsın, sağırlara da çağrıyı ulaştıramazsın.' (30/52) ayetiyle gösterdiği gerçek işte budur." (ez-Zerî'a, 209)

Akıl, neden "komutan" durumundadır?

Râgıb, eserinin, akıl ile tutkuyu (şehvet, heva) karşılaştıran bölümünde bu soruya şu yanıtı veriyor:

"Akıl, sahibinin hem lehinde olanı gösterir hem aleyhinde olanı. Tutku ise sahibine sadece onun lehinde olanı gösterir." (ez-Zerî'a, 106)

Bunun açık anlamı şudur: Akıl, objektiftir; geneli, herkes için geçerli olanı gösterir. Tutku ve istekse sübjektiftir; sadece hoşa gideni, nefsi okşayanı gösterir. Bu tespiti, din meselesine uygularsak şunu görürüz: Akıldan uzaklaştırılan iman (sonuç olarak da din) sübjektifleşir, kişiselleşir, nefsanîleşir. Böyle olunca da gerçeğe ve genele sırt dönerek, kişinin egosuyla eşitlenir. Bu noktaya geldiğinizde iman, yapıcı-yaratıcı bir mutluluk kaynağı olmaktan çıkar, yıkıcı bir tahrip gücüne dönüşür. Kur'an'ın, imanı sürekli bir biçimde akıl ve bilimle kucaklaştırması, insanı bu olumsuz sonuçtan korumaya yönelik en hayatî tedbirdir.

Anlaşılan odur ki, eğer Allah adına, O'nun dini adına konuşmak gibi bir hak ve ödevden söz edeceksek bilmeliyiz ki bu hak öncelikle akim ve varlık kanunlarının hakkını verenlerindir. Akla ve o kanunlara tersliği âdeta dinleştirmiş benliklerin "Allah, aklını işletmeyenler üzerine pislik atar" diyen bir kitabın dini adına iddiaları olmamak gerekir.

AKLIN KULLANIMINA SINIR KONMAMIŞTIR

Kur'an, aklın kullanımına en küçük bir sınır koymamıştır. Allah'a varışın akıldan çok aşk yoluyla olacağı mealindeki sûfî söylem de 'Aklın Kur'an ve sünnetle sınırlı olduğunu' iddia eden genel teolojik söylem de Kur'an'a tamamen aykırıdır. Kur'an, aklın kullanımını sınırlamaktan ima yoluyla bile söz etmemiştir.

Geleneksel söylemin aklı prangalaması önce fıkıh alanında gerçekleşti. İlk iki asırda fıkıh, aynı zamanda bugünkü ilmi kelamı da ifade ettiğinden, ilk pranganın da fıkıh ve ilmi kelama aynı anda vurulduğunu belirtmek zorundayız. İlginç olan şu ki, bu prangaya ilk karşı çıkışta fıkıh bünyesinde gerçekleşmiştir. İlmi kelam ve fıkıhta aklı bloke etmeye karşı çıkışın ilk mücadelesini veren İmamı Âzam Ebu Hanîfe (ölm. 150/767) oldu ve bu mücadelesinin faturasını hayatıyla ödedi. Ama onun açtığı çığır,

11. yüzyıla kadar sürüp giden bir onurlu mücadelenin motoru olarak sürekli devrede oldu. Ta Gazali'nin talihsiz zuhuruna kadar...

Aklı tasavvuf alanında prangalamak, fıkha nispetle daha sonraki bir zamanda vücut buldu. Akla pranga vurmanın tasavvufun nitelikleri arasına girmesi, İslam tarihinde aklı bloke etmenin öncülüğünü yapmış olan Gazalî'nin, *el-Munkızü mine'd-Dalâl* (Dalâletten Kurtaran) adlı ünlü ve talihsiz eseriyle gerçekleşti. Gazalî'nin kurtulduğundan söz ettiği 'dalâlet', ne yazık ki aklın rehberliğidir.

Günümüz siyaset dinciliği, aklı mahkûm ederken, özellikle laikliği itham ederken 'Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenlerin, kâfir, zalim ve fasık oldukları' mealindeki Kur'an ayetlerine (5/44,45, 47) yollama yapmaktadır. Yollama yapılan söz doğrudur ama o yollama ile murat edilen doğru değildir. Allah'ın indirdiğine atıf yapanlar bazı gerçekleri görememekte veya görmezlikten gelmekteler.

DİN DE AKLIN DENETİMİNE VERİLMİŞTİR

Esas peygamber, bâtını (içsel) peygamber, akıldır. O halde Allah'ın indirdiği ile hükmetme gayesi taşıyanların öncelikle teslim olacaktan değer, akıldır.

İslam düşünce tarihinde aklın işletilmesinin ve onayının dinin kabul edilebilirliğinin de ölçüsü olduğunu ilk dile getiren düşünür olarak gördüğümüz Mutezile imamı Kadı Abdülcebbar (ölm. 415/1024) şaheseri *el-Mûğnî'de* şu tespiti yapıyor:

"Akıl ve ilimle ispatı yapılamayan şey itikat konusu da olamaz. Böyle bir şeyin inkârı gerekir. Bunun içindir ki, Kur'an'ın kalpte olan bir mânâdan ibaret olduğunu, aklî-zarûri delille ispatını istemenin söz konusu edilemeyeceğini söylemek Kur'an'ın reddedilmesini istemekle aynı anlama gelir." (Kadı Abdülcebbar, *el-Muğnî,* Halku'l-Kur'an, 14-15)

Dâhi kadımız, aynı eserinde 'Mükellef, Yükümlü Tutulduğu Şeyin Mahiyetini Dinsel Nakillere İhtiyaç Duymadan Aklıyla da Bilebilir' diye bir fasıl açmıştır. O fasılda söylediklerinden bir özet nakledelim:

"Nakillerin sıhhatini tespitte ihtiyaç duyulan aklın, kendi tespitlerinin sıhhatini belirlemede nakillere muhtaç olduğunu söylemek doğru değildir. Nakilden maksadın Kur'an ve sünnet olduğu bellidir. İşte bu ikisinin güvenilir olup olmadığını ancak ilimle tespit ederiz. Çünkü Allah hikmet sahibidir, çirkinlik ve abesle meşgul olmaz. Allah'ı bilmeye ulaşmanın yolu da aklın sağladığı delillerdir. Bu noktada nakillere ihtiyaç duyulmaz."

"Eğer aksini söylersek yani aklın yerine nakli koyarsak peygamberin her söylediğini bir başka peygamberle kanıtlamak gerekir. Ve bu durum bir teselsül ile ilk peygambere kadar gider. Peki, o ilk peygamberin söylediğini ne ile doğrulayacağız? Akılla. Yani, her hal ve şartta, nakillerin doğruluğunu belirleyecek olan akudu-."

"O halde, aklını işleten bir varlığın akıl yoluyla bilinecek şeylerde nakle ihtiyacı olmaz. Mesela, zulmün kötülüğünü bilmek için nakle ihtiyaç yoktur." (Kadı Abdülcebbar, *el-Muğnî,* el-Aslah, 151-153)

Abdülcebbar ve Râgıb'ın yaklaşımları, onlara yakın çapta bir düşünür olan İzzuddin bin Abdüsselam (ölm. 660/1262) tarafından da esas alınmış ve geliştirilerek tekrarlanmıştır. İzzuddin aynen şöyle diyor:

"Dünyada esas olan yararların (maslahatlar) ve bozgunların (mefsedetler) belirleyici olanları akılla bilinir. Bu belirleyiciler, dinlerde de esas olan belirleyicilerdir. Akıllı bir varlık için bu belirleyicilerin dinin bildiriminden önce keşfedilmesi inkâr edilemez." (izzuddin bin Abdüsselam, *Kavâidü'l-Ahkâm,* 6)

"Şunu bilmeliyiz ki, daha yararlı olanı daha az yararlı olana, daha zararlı olanı daha az zararlı olana tercih yetisi, Cenabı Hak tarafından insanın tabiatına yerleştirilmiştir... Ancak, ahirete ilişkin yararlar ve zararlar sadece nakille (dinsel verilerle) bilinir." (Aynı eser, 7, 9)

İzzuddin, dünya ile ilgili meselelere, fıkıhtaki ifadesiyle muamelâta (beşerî alanla ilgili işlere) 'mâkulü'l-mânâ' (anlamı akılla bilinecek şeyler) demekte, akılla bilinmesi mümkün olmayan, ancak Tanrı'nın vahyi ile bilinebilecek alana da 'taabbudî' (iman ve ibadetle ilgili) alan demektedir. Muamelât alanı ta'lîlî (illetleri, sebepleri irdelemeye dayalı) bir alandır. Yani bu alanda akıl 'neden ve niçin?' diye soru sorup ona göre yöntemler bulur, kurallar koyar. (İzzuddin, anılan eser, 19)

ALDANMAK-ALDATMAK
(ğurûr)

Aldanma ve aldatma anlamlarında kullanılan sözcüklerin kökü olan ğurûr, türevleriyle birlikte 20 küsur yerde geçer.

Gurur ve ğırre, "uyanık halde iken gaflete düşmeye denir." (Râgıb, ğurûr mad.) Türkçe'de 'g' harfiyle gurur şeklinde yazılan bu sözcük, "mal, ün, şehvet ve şeytandan kaynaklanarak insanı aldatan her şey için kullanılır. Daha çok şeytanın aldatması için kullanılır. Çünkü aldatanların en tehlikelisi odur. İkinci derecede, dünya için kullanılır. Hz. Ali der ki, 'Dünya aldatır, zarar verir ve geçip gider.' Aynı kökten gelen ğarar, tehlike anlamındadır. Çok süt vermesi beklenen devenin az süt vermek suretiyle aldatmasına da ğurûr denir." (Râgıb, aynı mad.)

Kur'an'ın, "Ey insan! O sonsuz cömertliğin sahibi Kerim rabbine karşı seni aldatıp gururlu kılan nedir?" (İnfitar, 6) ayeti indiği zaman Hz. Peygamber'e sordular: "O, nedir?" Cevap verdi: "Cehalet!" (bk. Elmalılı, adı geçen ayetin yorumu)

Anlaşılan o ki, Hz. Muhammed'e göre, aldanış ve aldatışın ikisinin temelinde de cehalet yatmaktadır.

Aldatış, esası itibariyle şeytanın belirgin niteliklerindendir. İnsanoğlunun ebeveyninin şeytandan yediği ilk darbe bir aldatış darbesidir. (7/22) Kur'an burada şeytanla ilgili olarak şu noktanın altını ısrarla çiziyor: Şeytan, aldatış ve aldanıştan başka hiçbir şey vaat etmez. (4/120; 17/64) Benzeri bir dikkat çekişe, ne ilginçtir ki, zalimlerden söz edilirken tanık oluyoruz: Zalimlerin birbirlerine vaatleri de bir aldatış ve aldanıştan başka şey olamaz. (35/40) Bu iki dikkat çekişi esas alarak şu sonuca varabiliriz:

Aldatmayı temel araç olarak kullanan iki büyük tahrip gücü vardır: Şeytan ve zulüm odaklan...

Buradan anlaşılır ki aldanış, insanoğlunun temel zaaflarından biridir. Bu zaaf insanda giderek temel zulüm faaliyetlerinden birine de vücut verecektir ki, o, aldatıştır. İnsan, bir sıfatı da 'Ğerûr' (aldatıcı) olan şeytana teslim olduğu ölçüde aldatışın da faili olacaktır. Kısacası, insanın tipik özellikleri arasında bir yandan aldanmaya maruz kalırken öte yandan aldatmaya devam etmek de vardır.

Aldatma ve aldanma, etken ve edilgen bir musibet ikilisi halinde insanoğlunu ömürler boyu kemirip durmuştur ve kemirmeye devam edecektir. Çünkü bu ikili yapı insanın temel özelliklerinden biridir.

Aldatıcılar arasında dikkat çekilenler, küçükten büyüğe doğru şöyle sıralanabilir:

1. Yaldızlı-süslü laflarla aldatma-aldanma. (6/112)

2. Beldelerde egemenlik kurmak, gezip dolaşmakla aldatma-aldanma. (3/196; 40/4)

3. Dine sokulan uydurma ve iftiralarla aldatma-aldanma. (3/24; 8/49)

4. Hurafeler, uydurmalar, anlamını bilmeden okuyuşlarla (el-emanı) aldatma-aldanma. (57/14)

5. SeFıl-rezil yaşayışla (el-hayat ed-dünya) aldatma-aldanma. (3/185; 6/70, 130; 7/51; 31/ 33; 35/5; 57/20)

6. Allah ile aldatma-aldanma. (31/33; 35/5; 57/14)

En tehlikeli aldatış ve aldanış, dünyanın araç yapıldığı aldatış ve aldanışla Allah'ın araç yapıldığı aldatış ve aldanıştır. Araç kullanılarak sergilenen aldatış ve aldanışın en yıkıcısı 'Allah ile aldatma-aldanma'dır Kur'an şöyle uyarıyor:

"Sakın, aldatıcı sizi Allah ile aldatmasın!" (Lukman, 33; Fâtır, 5; Hadîd, 14)

Dikkat edilirse, diğer aldatma ve aldanmaların aksine, Allah ile aldatma ve aldanmada fail, Allah değildir. Fail, şeytan başta

olmak üzere başkalarıdır. Bu aldatmada, Allah fail değil, failler tarafından kullanılan bir araçtır.

Açıktır ki, Allah ile aldatma ve aldanmanın yıkıcılığını büyüten, Allah'ın, tüm aldatma ve aldanmalarda son sığınma mercii olmasıdır. En son ve en güvenli sığınak da aldatma aracı yapılınca insanın hali nice olacaktır?! Aldatmada araç bizzat Allah olursa, hangi lahavle ile kime sığınarak kurtulacağız?!

Bu özelliği dikkate alarak şunu söyleyebiliriz:

insanoğlunun en kahırlı bunalımları, Allah'ın araç yapıldığı aldatıştan kaynaklanan bunalımlardır. En zehirli zulümler de bu aldatıştan doğar. En kalıcı, en yıkıcı bozgunlar, bu aldatışın vücut verdiği bozgunlardır. Tarih buna tanıktır. Bu yüzden şunun altını önemle çizmeliyiz:

Allah ile aldatmaya giden yollan tıkamak, başka bir deyişle, din istismar ve ticaretine geçit vermemek, mutlu ve huzurlu bir dünya için temel teminattır.

Allah ile aldatma, hiçbir ödün ve uzlaşmayla aşılamaz. O, deyim yerinde ise ölümsüz bir beladır. Çünkü ölümsüz olan bir aracı kullanmaktadır. Oysaki diğer aldatmaların belası bir şekilde sona erer. Çünkü onların ne kendileri ne de araçları ölümsüzdür.

Allah ile aldatma ve aldanma konusunu biz, *'Allah ile Aldatmak'* adıyla bağımsız bir kitap çalışması yaptığımız için burada ayrıntılara girmeyeceğiz. Dileyenler o kitaba bakabilirler.

ALLAH

Kur'an'ın tanıttığı yaratıcı, yapıp-edici, varlığında kimseye muhtaç olmayan (varlığı kendinden olan) mutlak kudretin özel-zât ismidir.

Allah, Kur'an'ın bir numaralı konusu olan ulûhiyetin ifadeye konulusunda temel kelimedir. Ve Yaratıcı Kudret'i ifade için Kur'an'da en çok kullanılan kelimedir. İsim olarak, Allah şeklinde, 2690 küsur, bu isme işaret eden zamir olarak da 4000 civarında yerde kullanılmaktadır.

Allah kelimesinin etimo-filolojik yapısı da tıpkı delâlet ettiği kudret gibi bir sır olarak kalmıştır. Bu kelimenin kökü, dil kaynağı, türeyişi hakkında bugüne kadar kesinlik kazanmış hiçbir açıklama yapılamamıştır. İkili (tesniyesi) ve çoğulu olmayan, kendine özgü yapısıyla gramer kurallarının çoğuna uymayan bir kullanım sergileyen Allah sözcüğü bir iman konusu olarak kalmaktadır.

Bununla birlikte doğulu ve batılı filolog ve ilahiyatçılar Allah kelimesinin kökü ve etimolojisiyle ilgili bazı tahminlerde bulunmaktan geri kalmamışlardır. Arap dilinin en önemli lügatlarından biri olan Lisanu'l-Arab'a göre, Allah kelimesinin etimolojisi hakkında otuza yakın görüş vardır. Çoğunluk, Allah kelimesinin, Arapça'daki 'ilah' sözcüğünün zaman içinde aldığı bir şekil olduğuna kanidir. Batılı yazarların bir kısmına göre bu kelime, Cahiliye Arap Yarımadası'nın putlarından birinin adı olan el-Lât kelimesinin zamanla oluşmuş bir kullanımıdır. Kelimenin Âramîce'deki 'elâhâ' sözcüğünden türediğini söyleyenler de vardır.

Kur'an'ın ilk muhatapları olan Arap Yarımadası toplumu, özellikle Mekke ve civan halkı Allah'a inanan bir halktı. Arap Cahiliye şiirinde Allah kelimesi, aynen Kur'an'ın ve Müslümanların kullandığı

anlamda kullanılmaktaydı. Tek fark şuydu: Cahiliye Araplarınm Allah'ı, bir ilahlar panteonunun başı, en yücesi olan kudretti. Kur'an'ın Allah'ı ise tek ve biricik mâbud olarak tanıtılmaktadır. Kur'an'ın Allah'ı, insanla kendisi arasında aracı, yaklaşt'ı'ncı, şefaatçi kabul etmemektedir. Kur'an'ın Allah'ı insana şahdamarından daha yakındır. (Kaf suresi, 16) O halde Kur'an'ın Allah'ı ile insan, bir 'ara' ile ayrılmamıştır ki o araya birileri girip de vasıtalık ve şefaatçilik yapsın.

insanla Allah arasında bir aracı aranacaksa bu, bütün varlıktır. Kur'an bu 'aracıların tümünü ayet diye anmaktadır. Ancak bu 'aracılar', şirkin aracıları gibi yakınlaştırıcı ve şefaat edici değil, gösterici ve işaret edicidir. Tümü Allah'ın, insana şahdamarından daha yakın olduğunu, ondan başka bir mabudun bulunmadığını gösterir. Yani ayetler bir panteon veya şirket yaratmaz. Tek mabudun insanı çağıran ışıkları gibi insanla Allah'ın ilişkisini daha sıcak, daha anlamlı ve eylemli hale getirmede hizmet ederler. Ayetler, panteon üyeleri olmadıkları için hiçbirisi kutsal değildir, kutsal olan, onların Allah-insan arasındaki ayrılmazlığa sağladıkları destektir. Ayetlerin herhangi birini kutsallaştırmak da şirktir. Başka bir ifadeyle, Allah'a ait niteliklerin biri veya birkaçı ayetlerin herhangi birine verildiğinde şirket-panteon yaratılmış, ayetler şirk aracı yapılmış olur.

Kur'an'ın, Allah meselesinde birinci dereceden önemsediği, Allah'ın birliği (tevhit) konusundan çok, Allah'ın bir panteon üyesi olmadığı (şirk) meselesidir. Bunun içindir ki, Kur'an'ın Allah'ını tanımada, özellikle, yönlendirici bir kuvvet olarak hayata dahil etmede, tevhidi tanımaktan çok şirkin tanınması gerekir. Şirkin gereğince tanınmaması halinde, tevhitteki bilgi işe yaramaz halde kalmaktadır. Bu gerçeğin bizi götürdüğü bir başka nokta vardır: Kur'an, ateizm kavramına yer vermez.

Kur'an, insan yaradılışının ateizme müsait olmadığını, ancak insanın gerçek Tanrı yerine sahte tanrılara inanabileceğini kabul etmektedir. O halde Kur'an'ın temel düşman olarak gördüğü ve mücadelesinin ana hedefi yaptığı şirk, bir ateizm değildir, yedek ilahlı bir Tanrı inancıdır, yedek ilahlı bir dindir.

Cahiliye dönemi dikkatlice tetkik edilir, Mekke şirkinin Allah'ı kabul etmenin yanında birtakım aracılara ihtiyaç duymasının

müşrik gerekçeleri iyi incelenirse görülür ki, Cahiliye şirki, Allah ile yedek ilahların (şürekâ) beraberlik meşruiyetlerini 'yaklaştıncılara ihtiyaç' üzerine oturtmaktadır. Kaf 16. ayet, şirkin bu temel gerekçesini yerle bir ediyor.

Tevhit dini, şirk dinine diyor ki, yaklaştırıcıya, aracıya ihtiyaç yok, çünkü insanla Allah arasında 'ara' yok, uzaklık yok, mesafe yok. Kim kimi nereye yaklaştıracak!!!

Bilindiği gibi, Kur'an, Allah'ın temel sıfatlarından (niteliklerinden) birini de Kayyûm olarak belirlemiştir. Kayyûm, kendine yeten, varlık ve tasarrufunda kendisi dışında hiçbir şeye muhtaç olmayan ama diğer varlıkların tümü kendisine muhtaç olan varlık demektir. İşte bu kayyûmiyet, her şeyden önce, Allah'ın yarattığı ve şahdamarından daha yakınına oturduğu insanla temas ve diyalogunda başkalarına ihtiyaç duymaz. Böyle bir ihtiyaç, kayyûmiyet niteliğini işlevsiz kılar.

Şirkin 'yaklaştırma' iddiası, temelden tutarsız olduğu gibi, bizzat kendisi bir şirk itirafıdır. Allah'ın, kulundan ayrı ve uzak olduğunu iddia etmek de şirktir. Kaldı ki böyle bir ayrılık var sayılsa bile, Kur'an, şirkin bu varsayımdan yararlanma yollarını da kapatmıştır.

İnsanlık dünyasına inen ilk surelerden üçüncüsü olan Müzzemmil ile dördüncüsü olan Müddessir'in ikisinin de 11. ayeti, bu 'araya girme' gerekçesine ağır bir darbe indirmektedir:

"Benimle, o nimete boğulmuş yalanlayıcılan baş başa bırak!" (Müzzemmil, 11)

"Benimle, yarattığım kişiyi baş başa bırak!" (Müddessir, 11)

Aynı mesaj iki ayrı bağlamda verilmiştir: İnsan ister imanlı, ister inkarcı olsun, her iki halde de Allah ile insan arasında yaklaştıncı söz konusu edilemez.

Yaklaştıncılar kabul edilmemesinin din hayatındaki uzantıları da gözden kaçırılmamalıdır: Din sınıfı, din kıyafeti, ibadette lider zorunluluğu, ibadet için mekân-mabet zorunluluğu, vaftiz ve aforoz yoktur. Tüm yeryüzü temiz bir mabettir. Dahası var:

En büyük ve en temiz mabet, yeryüzüdür.

ALLAH'IN İSİM-SIFATLARI: ESMÂÜL HÜSNA

Allah'ın isim ve sıfatlarını da bu bilgilere uygun bir zihniyetle ele almak gerekir. Allah'ın kudret, tasarruf ve eylemlerini tanımak için zorunlu olan ve Kur'an'da doksan küsur olarak tespit edilen 'Allah'ın isim-sıfatları' (Kur'an'ın deyimiyle el-esmâu'l-hüsna), onun yardımcıları değil, tecellileri ve nitelikleridir. Akılcılığın ve tevhidin 'öncü mezhebi' olarak tanımlayabileceğimiz Mûtezile'nin büyük çoğunluğu, şirk şaibesi korkusuyla Allah'a sıfat izafe etmeyi kabul etmemiştir. Ancak, niyet temelinde takdire layık bu yaklaşım, kaş yaparken göz çıkarmaktadır ve Kur'an'ın Allah anlayışına uymamaktadır.

Allah'ın isim ve sıfatlarla nitelenebileceğini kabul eden Ehlisünnet bilginleri, Mûtezile'nin korkusu olan şirk şaibesine kapı aralanmasın diye Allah'a sıfatlar nispet ederken şunu mutlaka söylemekteler: 'Nasıllığı ve mahiyeti bizce bilinmeksizin...' Kur'an penceresinden bakarsak zorunlu olan da budur. Çünkü Kur'an, tanıttığı Allah'ı doksan küsur isim-sıfatla anarak tanıtmaktadır. Bu isim-sıfatların mahiyetini layıkıyla bilemeyebiliriz ama bu onların yok sayılmasına gerekçe yapılamaz.

Allah'ın Kur'an'da geçen tek kelimelik isim-sıfatları şunlardır:

1. Allah, 2. Afüv (affeden), 3. Ahad (zatında tek ve biricik olan), 4. Âhir (sonu olmayan), 5. A'la (en yüce), 6. A'lem (en iyi bilen), 7. Âlim (bilen), 8. Alîm (her şeyi bilen), 9. Aliy (yüceliğin kaynağı), 10. Azîm (ululuğun kaynağı), 11. Azîz (güç ve onurun kaynağı), 12. Bâri' (vareden), 13. Basîr (hakkıyla gören), 14. Bâtın (gözle görülemeyen), 15. Bedî' (ahenkli ve güzel yaratan), 16. Berr (cömertliği sınırsız olan), 17. Cami' (zıtları bir araya toplayan, mahşerde insanları bir araya toplayan), 18. Cebbar (dilediğini zorla da yaptırabilen), 19. Ekrem (cömertliği sınırsız, özgürlüğün kaynağı), 20. Evvel (başlangıcına zaman belirlenemeyen), 21. Fâhk (bir şeyi yarıp parçalayarak ortaya yeni bir şey çıkaran), 22. Fâtır (yaratan, mevcut varlıkları yarıp parçalayarak yeni varlıklar yaratan), 23. Fettâh (açan, fetih ve zafer veren), 24. Gaffar (affı, bağışı çok olan), 25. Gâfır (affeden), 26. Gafur (affeden), 27. Gâlib (galip gelen), 28. Gani (zengin), 29. Haalik

(yaratan), 30. Habîr (her şeyden haberdar olan), 31. Hâdî (kılavuzluk eden, yol gösteren), 32. Hafiy (lütufkâr), 33. Hafız (her şeyi hafızasında tutan), 34. Hafîz (koruyup gözeten), 35. Hakîm (hikmetlerin kaynağı, her yaptığında bir hikmet bulunan), 36. Hak (gerçeğin kaynağı, yaptığı her şey gerçeğe uygun olan, hak ve hukukun kaynağı), 37. Halim (sertlik ve katılıktan uzak olan), 38. Hallâk (sürekli yaratan, yarattıklarında sürekli yeni boyutlar oluşturan), 39. Hamîd (her türlü övgünün sahibi olan, dilediğini dilediğince öven), 40. Hasîb (en iyi ve en hassas şekilde hesaplayan), 41. Hayy (ölümsüz diri, hayatın kaynağı), 42. İlah (tapılmaya layık), 43. Kaadir (dilediğini yapmaya gücü yeten), 44. Kaahir (egemenlik sahibi, dilediğini kahredecek güce sahip olan), 45. Kadir (gücü her şeyde hissedilen), 46. Kâfi (hem kendine hem de yarattıklarına yeten. Kullarının isteklerine araya başkası girmeksizin cevap veren), 47. Kahhâr (gerektiğinde kahrını çok ağır hissettiren), 48. Karîb (kullarına çok yakın olan), 49. Kavî (güçlü, gücünü kullanmada kimseye muhtaç olmayan), 50. Kayyûm (varlığında bir başkasına ihtiyaç hissetmeyen, gücü her şeye egemen olan), 51. Kebîr (ulu, yüce), 52. Kerîm (cömert, karşılıksız veren), 53. Kuddûs (yüceliklerle donanmış, tüm varlık tarafından kutsanan), 54. Latif (lütufkâr, bağışı bol), 55. Mâlik (mülk ve saltanatın mutlak sahibi), 56. Mecîd (cömert, yüce), 57. Melik (saltanatın mutlak sahibi), 58. Melîk (mülk ve saltanatı dilediği gibi dağıtan), 59. Metîn (güçlü, zorlu, sebat ve kararlılığını asla bozmayan), 60. Mevla (koruyucu, dost), 61. Mucîb (en iyi cevap veren. Aracısız cevap veren), 62. Muhit (her şeyi çepeçevre kuşatan), 63. Muhyî (hayat veren, dirilten), 64. Mukît (besleyen, azık dağıtan), 65. Muktedir (gücünü kullanmada başkasına muhtaç olmayan), 66. Musavvir (şekil veren, suretleri belirleyen), 67. Müheymin (ölçülere uygunluğu denetleyen), 68. Mümin (inanan, güvenen, iman ve güven bahşeden), 69. Müsteân (kendisinden yardım ve destek istenen), 70. Müteâl (aşkın, akıl ve zihin ölçülerinin ulaşamayacağı boyutlarda olan), 71. Mütekebbir (ululuk ve yücelik taslamaya hak sahibi olan), 72. Nasîr (yardım eden), 73. Nûr (ışık, aydınlık), 74. Rab (besleyip terbiye eden), 75. Rahîm (esirgeyip acıyan, hayatını gerçeğe uygun yaşamış olanlara ölüm sonrasında da lütufkâr davranan), 76. Rahman (inanç ve tavrına bakmadan herkese merhametli ve esirgeyici davranan), 77. Rakîb (gözetleyen, kontrol eden), 78. Rauf (acıyan, yumuşak ve koruyucu davranan), 79. Refî' (dereceleri yükselten), 80. Rezzâk (rızkı bol bol veren), 81. Samed (tüm övgüler kendisine yönelen), 82. Selam (esenlik

ve barış kaynağı), 83. Semi' (hakkıyla işiten), 84. Şâkir (kendisine şükredenlere teşekkür eden), 85. Şehîd (her şeye tanıklık eden, her şeyi gözetimi altında tutan), 86. Şekûr (tüm şükürler kendisine yönelen), 87. Tevvâb (tövbeleri sınırsızca kabul eden), 88. Vahhâb (bağışı sınırsız olan), 89. Vâhid (sıfatlarında tek ve biricik olan), 90. Vâris (bütün mülk ve saltanatların en son kendisine döneceği kudret, her şeyin son sahibi), 91. Vâsi' (varlığı sürekli genişleten, süreçle birlikte kendisi de büyüyüp genişleyen). 92. Vedûd (seven, sevmek-sevilme ilişkisinin kaynağı olan), 93. Vekîl (her şeyin vekili, kendisine teslim olanlara vekillik eden), 94. Velî (dost, yardımcı, destekçi), 95. Zahir (her şeyde beliren, tüm yaratıklarda kendisinden izler-işaretler bulunan).

Kur'an, Allah'ın bileşik isim-sıfatlarına da yer vermektedir: 1. Allâmu'l-Guyûb (gaybları en iyi bilen. 9/78), 2. Şedîdü'1-Ikâb (gerektiğinde şiddetli azap eden. 2/196, 211; 5/ 2, 98; 8/13, 25, 48, 52; 59/4, 7), 3. Şedîdü'l-Azâb (azabı şiddetli olan. 2/165) 4. Zül Kuvveti'il-Metîn (sarsılmaz, bozulmaz kuvvetin sahibi. 51/58), 5. Serîu'l-Hisab (hesabı çabucak gören. 3/19, 5/4; 40/17), 6. Zü'1-Fadl: Bağış ve lütuf sahibi. 2/105; 3/74, 152), 7. Zû intikam: İntikam alıcı. 3/4; 5/95)

KUR'AN'IN ALLAH'ININ TEMEL EYLEMLERİ

1. İnsan hayatında, insanın bir biçimde paydaş olmadığı hiçbir şeyi yapmaz:

İyi de olsa yapmaz, kötü de olsa yapmaz. "Yehdî men yeşâu, yudıllü men yeşâu" mucize beyanı, bunun iki kelimeyle ifadesidir. Onlarca yerde geçen bu tabir, esrarlı bir cümledir. O şekilde yapılandırılmıştır ki, bir şeyi hem Tanrı'nın hem de insanın yaptığını ifade eder. Nitekim biz, *'Türkçe* Meo/'imizde, eğer aksini gösteren bir karine yoksa, gramatik yapının verdiği imkânı kullanarak tercümeyi bu şekilde yaptık. Örneğin, "Yehdî men yeşâu", şöyle tercüme edilmek gerekir: "Dilediğini/dileyeni hidayete erdirir." Aynı gramatik yapıyla kurulmuş olan "Yudıllü men yeşâu" cümlesi ise şöyle çevril mel id ir: "Dilediğini/dileyeni saptırır." (3/129; 5/40)

Bu ikili anlam, cümledeki 'yeşâu' (o ki ister) fiilinin öznesinin hem Tanrı hem de insan olabilmesi imkânından kaynaklanmakta-

dır. Anıları fiilin öznesi olacak zamir hem Tanrı kelimesine gidebilmekte hem de 'men' (insan) kelimesine. Doğrusu, zamirin her iki kelimeye de gitmesidir ki kelamın mucizeliği de buradadır. Kelam öyle düzenlenmiştir ki, bir fiili Tanrı ile insanın birlikte gerçekleştirdiklerini zorunlu olarak ifade ediyor.

Kur'an demek istiyor ki, insan varoluşunda yer alan her fiil tek başına ne Allah'a nispet edilebilir ne de insana. Fiil, Tanrı ile insanın ortak eseridir. Şöyle: İnsan ister, Tanrı yaratır. Yani sonucun doğması için hem Tanrı'nın hem de insanın devreye girmesi kaçınılmazdır. Tanrı'nın devrede olması, Tanrı'nın mutlak kudret olmasının gereğidir; insanın devrede olması ise insanın sorumluluğunun icabıdır. Varlık ve yaratılıştaki oluş düzeni bu olduğu için, bu düzenin bir tür prospektüsü olan Kur'an'daki kelam düzeni de ona uygun kurulmuştur.

2. Hayatı ve oluşu uzaktan seyretmez, onların içinde bizzat yer alır:

Kur'an'ın Allah'ı, kilisenin tanrısı gibi bir 'logos' (kelime) değildir. Yapıp-eden, sürekli yaratan, sürecin bizzat kendisi olandır. Kur'an'ın Allah'ının elbette ki bir dikey yanı, bir kelime yanı vardır ama hepsi bu değildir. O'nun bir de ve daha öncelikli olarak yatay yanı vardır. O, teolojiden çok sosyolojinin konusudur. Allah sadece fiil olmakla da kalmaz, 'her an yeni bir iş ve oluşta' yer alır. (Rahman, 29)

Kur'an mesajının bu en hayatî noktalarından birini biz, konusunda bir devrim kitap olduğuna inandığımız *'Küresel Âfetler'* adlı eserimizde şöyle değerlendirdik:

Kur'an'ın bize tanıttığı evren işi bitmiş, yaratıcısı tarafından uzaktan seyredilmek üzere bir kenara konmuş bir yapı değildir. Onun bağrında yeni yeni doğuş ve oluşların rüyaları saklıdır ve o rüyalar her gün yeni oluşlara vücut vermektedir.

Kâinat sonsuz değildir ama, sınırlı da değildir. O her an büyümekte, olmakta ve yenilenmektedir.

Dahası var: Kur'an, evreni, doğayı Tanrı'nın yüzü ilan etmektedir. Şu anlatıma bakın:

"Doğu da batı da yalnız Allah'ındır! O halde, nereye dönerseniz orada Allah'ın yüzü vardır. Allah Vâsi'dir, sürekli genişler/varlığı sürekli genişletir; Alîm'dir, her şeyi en iyi bilendir." (Bakara, 115)

Kur'an, doğayı Allah'ın vücudu gibi görür.

Allah, süreci sadece izlememekte, sürecin bizzat içinde yer almakla da kalmamaktadır; Kur'an'a göre Allah, sürecin bizzat kendisidir.

O'nun isim-sıfatlarından biri 'Vâsi'dir ki genişleyen demektir. Geleneksel yorumculuk, birçok konuda yaptığını burada da yapmakta ve bu isim-sıfatı genişleyen değil de genişleten diye tercüme etmektedir.

Kur'an öyle demiyor. 'Genişleten' anlamında ve yine aynı kökten bir kelime Kur'an'da zaten var. O kelime 'mûsî' sözcüğüdür.

Cenabı Hak, bu 'mûsî' sözcüğünün çoğulu olan 'mûsiûn' kelimesini Zâriyât suresi 47. ayette kullanarak şöyle buyuruyor:

"Göğe gelince, onu biz ellerimizle kurduk. Hiç kuşkusuz, biz, genişleticileriz. Yeri de biz döşedik. Ne güzel döşeyicileriz! Her şeyden iki çift yarattık ki düşünüp anlayabilesiniz." (Zâriyât, 47-49)

Yüce Tanrı, bu ayette 'Ben' yerine 'Biz' kelimesini kullanıyor. Böylece evrendeki varlıkların tümünü kendiyle birlikte anarak hem onları onurlandırıyor hem de kendisinin sürecin içinde ve doğayla iç içe olduğuna vurgu yapıyor. Bu demektir ki, doğayı taciz ve tahrip, Allah'ı tacizdir.

Yüce Yaratıcı, kendisini, hem genişleten hem de genişleyen yani süreci hem idare eden hem de sürecin bizzat kendisi olan bir kudret olarak tanıtmaktadır.

O halde, Kur'an penceresinden bakarsak şunu söylemek zorundayız: Doğaya yapılan müdahaleler Allah'ın iradesine uygun ve doğanın tahribinden, doğayı taciz etmekten uzak müdahaleler olmalıdır. Kur'an, özel bir sebep vesilesiyle bir tespit yaparken, kendine özgü tarz ve üslûp içinde şu hayatî ilkeyi ifadeye koymaktadır: Her kesilen ağaç Allah'ın izniyle kesilmelidir. Şöyle deniyor:

"Bir hurma ağacını kestiniz, yahut onu kökleri üzerine dikili bıraktınızsa, bu Allah'ın izniyledir; yoldan çıkmışları rezil etmesi içindir." (Haşr, 5)

İnsanlık, tabiata, suya, ormana, dağa, taşa ağaca, çimene müdahalenin bir tür Yaratı cı'nın vücuduna müdahale anlamına geldiğini, Kur'an'dan vaktinde öğrenebilseydi bugünkü dünyanın kaderi çok başka olurdu! Ne yazık ki öğrenememiştir. Kur'an'ın mümini olduklarını söyleyenler de öğretememiştir. Çünkü 'Kur'an'ın mümini' olduklarını söyleyenler, yüzyıllarını, esas cihadın bu hakikatleri öğretmek olduğunu anlamak için gayret sarf etmek yerine, talan edecekleri hazinelerin hangi ülkelerde bulunduğunu teftişle geçirdiler.

Ve geldikleri nokta ortada: Yaptıkları hataların ve kötülüklerin cezasını, torunları, kahır ve perişanlık altında inleyerek ödüyor.

3. Peygamberler dahil, hiç kimseye vekâlet vermez:

"Allah bize yeter! Ne güzel Vekîl'dir O!" (Âli İmran, 173)

Kur'an'ın mahbatı (indiği benlik) olan Hz. Muhammed de dahil, hiç kimse insanın vekili olma hak ve yetkisine sahip kılınmamıştır. Bu hak, sadece Allah'ındır:

"De ki, 'Ben sizin vekiliniz değilim." (En'am, 66)

"Allah dileseydi, şirke batmazlardı. Biz seni onlar üzerine bekçi yapmadık. Sen onlara vekil de değilsin." (En'am, 107; Zümer, 41)

"Ben size vekil değilim." (Yunus, 108)

"O'nun berisinden veliler edinenlere gelince, onlar üzerine gözcü de Allah'tır. Sen değilsin onlara vekil." (Şûra, 6)

4. Şirk dışında her günahı affeder:

Kur'an'ın tanıttığı Allah'ın temel niteliği ve temel faaliyeti, af ve merhamettir. Kendisiyle ilgili temel ilkeyi şöyle vermektedir:

"Şöyle buyurmuştur: 'Benim azabım var; ona dilediğimi çarptırırım. Rahmetime gelince, o her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. Ben

onu; sakınıp korunanlara, zekâtı verenlere, ayetlerimize inananlara yazacağım." (A'raf, 156. Ayrıca bk. Hac, 60, 65; Ahzâb, 24; Zümer, 53; Hucurât, 12)

Affının ve rahmetinin genişliği, O'nun huzurunda ümitsizliğe yer bırakmaz. Ümitsizliği yasaklamaktadır, (bk. 39/53)

Ne var ki, şirk, bir günah değil de O'na düşmanlık olduğu için (bk. Tevbe, 114) şirk içinde ölüp gidenleri affetmeyecektir. Nisa 48 ve 116. ayetler bu kuralın ifadesidir:

"Şu bir gerçek ki, Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez, bunun dışında kalanı/bundan az olanı dilediği kişi için affeder. Allah'a şirk koşan, gerçekten büyük bir günah işlemiştir."

5. *Bazı seçkin hizmetlerin sahiplerine, 'yoktan varedilenlerden yeni sentezler yapma' anlamında 'yaratıcılık' vasfı vermektedir.*

Önce şunu bilelim: Müminûn suresi 14. ayet, birden fazla yaratıcıdan söz ediyor:

"Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın kudret ve sanatı ne yücedir!"

Bu 'ikincil yaratıcılık' nedir?

Kur'an'ın bir başka beyanı bize bu konuda ışık tutabilir: Kur'an, birkaç kez, 'Allah'ın yardımcılarından ve O'na yardım etmekten söz ediyor. (22/40; 47/7) Şaşmaz gerçeği Allah bilir ama Allah'a yardım anlamına alınacak büyük işler başaranlar, biraz önce değindiğimiz yaratıcılığa mazhar olanlardır denebilir. Bu konuda, belki de bütün zamanların en güzel teolojik açıklamasını, 20. yüzyılın dâhi ilahiyatçısı Paul Tillich (ölm. 1965) yapmıştır diye düşünmekteyiz. Şöyle diyor:

"Eğer yaratıcılıkla kastedilen, yeniyi varlık alanına sürmekse insan her yönden yaratıcıdır: Kendisi açısından, dünya açısından, eşya ve kavramlar açısından... Ama eğer yaratıcılıkla kastedilen henüz varolmayan şeyin varlık alanına sürülmesi ise tanrısal ve beşerî yaratıcılıklar kesin çizgilerle farklı lası r. İnsan, elindeki malzemeyle, o malzemelerden tamamen farklı sentezler yaratabilir. Bu anlamda bir yaratma, esasında bir 'dönüştürme'dir. Tanrı ise gelişmeye müsa-

it yeni sentezlerin malzemesi olacak varlıkları yaratır. Tanrı, insanı yaratır ve ona hem kendini hem de yaşadığı dünyayı yeni biçimlere sokacak dönüşümleri sağlama imkânı verir. İnsan, sadece kendine verilen malzemeyi dönüştürme anlamında yaratıcıdır. Başka bir deyişle, Tanrı birinci derecede ve aslî anlamda Yaratıcı'dır; insan ise ikincil varoluş anlamında bir yaratıcıdır." (Tillich, Systematic Theology, 1/256)

6. Meleklerden ve insanlardan elçiler seçer:

Allah, melekler diye andığı gözle görülmez kuvvetlerden, tabiat kuvvetlerinden ve nihayet insanlar arasından elçiler seçmektedir. Bu seçim, bir istifa ile yani seleksiyonla yapılmaktadır. Yani elçiler, her varlık kategorisinin en mütekâmilinden seçilmektedir. Bu noktada temel ilkeyi koyan ayet şöyle demektedir:

"Allah, meleklerden de resuller seçer, insanlardan da. Şüphesiz ki, Allah Semi' ve Basîr'dir." (Hac, 75)

Mesela rüzgârların risalet yani elçilik görevi yaptıkları bildiriliyor. (15/15; 30/46, 48, 51; 33/9; 41/16) Bu elçileriyle birlikte yürüttüğü işleri anarken 'ben' yerine 'biz' demektedir. Bu onları tazim içindir. Bunlar O'nun ortağı değil, emir erleridir. Ancak O, yine kendi ifadesiyle 'yardımcıları' olarak gördüğü emir erlerini şereflendirmek için onları kendisiyle ve kendisini onlarla birlikte anarak 'biz' tabirini kullanıyor.

Üzerinde olduğumuz mesele, bize göre, alanında bir devrim kitap olan *'Küresel Âfetler'* adlı eserimizde şöyle açıklanmıştır:

Kur'an, Cenabı Hakk'ı konuşturduğu birçok yerde, Yaratıcı'ya 'Ben' dedirtmesi beklendiği halde 'Biz' dedirtmektedir. Örneğin, Kaf 16'da insana şahdamarından daha yakın olduğunu söyleyen Yüce Yaratıcı 'Ben' dememiş, 'Biz' demiştir. Bunun sebebi ve hikmeti nedir?

Kur'an, şirki, yani Allah'a sayıda veya tasarrufta ortak koşmayı en büyük zulüm ve en büyük düşman ilan eden bir kitaptır. Hal böyle iken, neden Cenabı Hak birçok yerde, özellikle yapıp etmelerini ifadeye koyarken 'Ben' yerine 'Biz' demektedir?

Bizim bu olgudan çıkardığımız sonuç şudur: Allah, Fâtır'ı,

Haalik'i, Musavvir'i, Bedî'i (yaratıcısı, şekil ve suret vericisi, güzelliklerle donatıcısı) olduğu ve Muhît (kuşatmış) bulunduğu evrenin ve tabiatın kudret, sistem ve tezahürlerini kendisiyle birlikte anarak onları şereflendirmekte ve insanın bunun farkına varmasını, varlık ve tabiatla münasebetlerini Yaratıcısı ile münasebetleri cümlesinden bilmesini istemektedir.

Yaratıcı sistemin nasıl işlediğini gösteren bir örnek alalım:

Allah'ın isim-sıfatlarından biri de Haalik'tir. Yaratıcı demek. Allah, insanın yaratılma işini şöyle tamamladığını ifade ediyor: Topraktan, meniye geçirerek, meniden rahme göndererek, ardından da rahimde ona şekil ve suret vererek varlığı kıvamına ulaştırıyor. Kur'an'ın insan-Tanrı-doğa üçlüsünü nasıl kucaklaştırdığını ve bu kucaklaştırmayı tanıtırken Yüce Yaratıcı'nın 'ben' yerine 'biz' diye konuştuğunu ibretle izleyelim:

"Ey insanlar! Ölümden sonra dirilme konusunda kuşku içinde olabilirsiniz. Ama şu bir gerçek ki, biz sizi bir topraktan, sonra, bir spermden, sonra, bir embriyodan/döllenmiş bir karışımdan, sonra, ne olduğu kısmen belirli, kısmen belirsiz bir et parçasından yarattık ki, size açık seçik beyanda bulunalım. Ve sizi rahimlerde, belirlenen bir süreye kadar dilediğimiz şekilde bekletiyoruz. Sonra, sizi bir çocuk olarak çıkarıyoruz. Daha sonra da tam kuvvetinize ulaşmanızı sağlıyoruz. Bununla birlikte içinizden bir kısmı öldürülüyor, yine içinizden bir kısmı ilimden sonra bir şey bilmesin diye ömrün en basit ve düşük noktasına geri gönderiliyor. Yeryüzünü de sönmüş kül halinde görürsün. Nihayet, onun üzerine suyu indirdiğimizde titrer, kabanr ve her güzel/bereketli çiftten bir şeyler bitirir." (Hac, 5)

Bu aşamalarda devreye, topraktan meniye, kana, yiyeceklere, ete, süte kadar birçok doğa ve çevre unsuru girmektedir. Yani bir yaratıcı eylem, Yaratıcı'nın isim ve sıfatlarının her birinin tabiatta bir yansıma bulmasıyla birçok aşamada gerçekleşiyor.

Yaratıcı irade açısından yaratma fiili bir 'ol' emri kadar zaman alan bir anlık iş ise de matematik-astronomik zamana bağlı insan idraki için her yaratma fiili birden çok aşamanın birbirini izlediği bir süreçtir.

Hemen ekleyelim ki, zaman kelimesi Kur'an'da geçmez.

Dikkat edilsin: Yukarıda verdiğimiz ve ekolojik idrakin metafizik zeminini tespitte son derece önemli bulduğumuz Hac 5. ayette anlatılmak istenen, Yaratıcı'nın bir eylemidir. Yaratıcı bu eylemini anlatırken söze 'biz' diye başlıyor. Ardından, bu yaratma ve donatma eyleminde istihdam edilen toprak, meni, kan, et, su, hava...gibi doğa unsurlarını, kendi eyleminde pay sahibi göstererek onları onurlandırıyor. Ve bunu insana anlatıyor. İnsanın buradan ders çıkarmasını istiyor,

Allah bile tabiat ve doğal sistemlerle münasebetini böyle kurar ve böyle açıklarken insan kim oluyor da doğayı barbar iştahlarının tatmin aracı görerek egoistçe horluyor, kirletiyor, taciz ve tahrip ediyor?!

Kur'an, bu aşamaların Allah tarafından ifade edilmesinde 'ben' yerine 'biz' demeyi tercih ediyor. Sebep şudur: O aşamalarda devreye giren, başka bir deyişle, Yaratıcı'nın emrini yerine getiren varlıklar, planlar, sistemler bizzat Yaratıcı tarafından dikkate alınmakta ve Yaratıcı, onları kendisiyle birlikte anarak, muhatabı olan insanı bu beraberliği fark etmeye çağırmaktadır.

Demek ki Kur'an, şirk kokusu çıkmasın diye, dolaylı ve tevhit ilkesiyle barışık bir ifade kullanarak şunu demek istiyor: Allah, insana şahdamarından daha yakındır demek, insanın Allah ile beraberliğinin esası, tabiatla kaynaşma ve birliktelikten ibarettir demektir. Bunun zorunlu sonucu şudur:

İnsan, tabiatı taciz ettiğinde Allah'ı taciz etmekte, tabiattan koptuğunda Allah'tan kopmakta, tabiata gaddar ve egoistçe yaklaştığında Allah'a karşı gaddarlık ve egoistlik yapmış olmaktadır. Kur'an'ın, sık sık kullandığı 'Allah'ın ayetlerine karşı mücadele' veya 'Allah'ın ayetlerini nankörlükle örtmek' işte budur. Geleneksel dinciliğin sandığı gibi, sadece Kur'an ayetlerini yalanlamak veya onlara iman etmemek değildir. İşin bu yanı, Kur'an'ın esas aldığı bütünün küçük bir parçasıdır.

Allah'ın kendisinden söz ederken 'ben' yerine 'biz' demesi meselesinde başka bir izah tarzı mümkün görülmüyor. Akla gelen öteki izah, pagan ist bir izah olmak zorundadır. Temel mücadelesi şirke karşı olan bir kitaba, o izahı yakın tutmak söz konusu edilemeyeceğine göre, bizim getirdiğimiz, 'varlık ve tabiatla beraberlik izahı' tek geçerli yol olarak kalıyor.

7. *Her şeyi bir ölçüye bağlamıştır, tesadüfle iş görmez:*

Bu konunun ayrıntıları burada, Sünnetullah ve Kader maddelerinde verilmiştir. Burada, sistematik gereği birkaç satırlık bir bilgi verilecektir.

Kur'an'a göre, yaratılış, varlık ve oluşta her şey bir ölçüye, ahenge bağlanmıştır. 'Ölçü ve ahenge bağlılık' Kur'an'da 'kader' kelimesiyle ve o kökten gelen diğer tabirlerle ifade edilir. Yine, değişmez tabiat ve yaratılış yasaları anlamında sünnetullah tabiri de kullanılmakta ve sünnetullahın asla değişmediği, değişmeyeceği bildirilmektedir.

Bu beyyinelerle önümüze konan kader kavramının temel amacı, insanın fiillerinin belirlenmiş olduğunu değil, varlık ve oluşta keyfîlik ve raslantının bulunmadığını göstermektir.

Allah'ın isim-sıfatlarından olan ve Kur'an'da 39 yerde geçen Kadîr ile 7 yerde geçen Kaadir sözcükleri de kaderle aynı kökten kelimelerdir. İkisinin sözlük anlamı da 'her şeyi kudretiyle belirleyen, ölçüye bağlayan' demektir. Yine Allah'ın isim-sıfatlarından biri olan ve Kur'an'da 3 yerde geçen Muktedir sözcüğü de kaderle aynı kökten olup 'kudretiyle her şeyi bir ölçüye bağlı olarak çekip çeviren' demektir.

Allah; varlık, iş ve oluşa ilişkin yasaları hem bilir hem belirler; Allah, insanın fiillerine ilişkin sonuçları da bilir ama belirlemez. Bilmesi O'nun tanrılığının bir gereği olduğu gibi, sonuçlan belirlememesi de tanrılığın bir gereğidir. Fiillerimizin sonuçlannı bilmekle kalmayıp aynı zamanda belirlerse bu bizi sorumlu tutmamasını gerektirir. Hem belirler hem sorumlu tutarsa bu zulüm olur. Oysaki Allah zulümden arınmıştır.

Kısacası, değişmez kanunlar ve olgular anlamında kader varlık ve tabiatın yasalarıdır ki bunlara uymak ve hayatımızı bunlara göre düzenlemek bizim için zorunluluktur, (bk. 10/64; 35/43; 48/23)

8. Emriyle iradesi farklı olabilir:

Emredince, emrettiği mutlaka olur. Ama bazen irade ettiği halde emretmemekte, insanın özgür iradesine bırakmaktadır.

Mesela, Kasas 5'te, ezilenlerin başarılı olmasını irade etmekte ama emretmemektedir. İnsanın çalışanıyla çalışmayanını görmek ve ayırmak istiyor. Koyduğu yasalar gereği, emrinin aksine çalışanları da başarılı kılıyor. İnsanın çalışması, O'nun hem emrine hem de iradesine uygunsa bundan büyük mutluluk duyuyor ama adaletinin bir gereği olarak, koyduğu yasalara uygun hareket eden 'emre aykırı faaliyetleri' de amacına vardırıyor. Şunu demek istiyor: Kimin ne olduğunu, ne kadar gayret gösterdiğini görmek istiyorum. (29/3, 11; 47/4)

Dış eylemler de her şeyi ifade etmemektedir. Allah kalpleri de imtihan etmektedir. Fotoğraf yetmez, (bk. Hucurât, 3). O, O'na gerçekte kim hizmet ediyor, yardım ediyor onu perdenin arkasından dikkatle izliyor. Perdenin arkası önemli O'nun için. (bk. Hadîd, 25) Ama sonuçta O'nun resulleri galip gelecektir. Bu onun yeminli vaadidir, (bk. Mücâdile 21)

9. Mekân tutmaz:

Bunu, 'bütün mekânları kuşatan bir Rabdir' diye de ifade edebiliriz. Anlatılmak istenen şudur:

Kur'an'ın tanıttığı Allah, ne ibadet için ne de diyalog için mekân arar. Bir kere, insana şahdamarından daha yakın olduğu için insan bakımından Allah'la diyaloga, O'na ibadete mekân gerekmez. İnsan dışındaki varlıklar açısından baktığımızda durum şudur: 'O, her yanda vardır' demek yetmez; 'Her yanda O vardır' demek gerekir. Nereye dönersen orada O'nu görebilmen gerekir. (2/115) Göremiyorsan, bu O'nun değil, senin noksanlığındır.

10. Haram para istifleyenlere harp ilan eder:

Kur'an, 'harp' kelimesini doğrudan kullanarak, emek karşılığı olmayan mal artışı peşinde olanları Allah ve Peygamberin savaş açtığı kişiler' olarak tanıtmaktadır. İbadet eksiği olan herhangi bir insan için böyle bir tehdit yoktur. Şunu da bir Kur'an nüktesi olarak ekleyelim:

Harp kelimesinin kullanıldığı dört yerin birinde de Yahudilerin 'harp ateşini yakmaları' dile getirilmiştir. (Mâide, 64) Zaten, harp ateşini yakmakla 'emeksiz para kazanmak' arasında ezelî-ebedî

bir bağ vardır. Mâûn suresi, işte bunun içindir ki mal tutkusuyla kamunun haklarına musallat olanları, namaz-niyazlarına rağmen dini inkârla suçlamıştır. Bakara 279'u dikkate alarak, Mâûn ihlali yapan suçluların, delâlet yoluyla, Allah'la savaşmakta olan bedbahtlar olduğunu söyleyebiliriz.

Bakara 279, emeklerinin karşılığı olmayan paraları ceplerine indirenlerin Allah ve Peygamber'le savaşmakta olduklarını şöyle ifade ediyor:

"Eğer ribadan geri kalanı bırakmazsanız, Allah ve resulünden bir harp ilanını duymuş olun. Tövbe ederseniz, mallarınızın esasları/ana paralarınız sizindir; ne zulmeden olursunuz ne de zulme uğratılan."

Ayette, ribadan gelen mal ve paranın bırakılması istenmektedir. Riba, Râgıb-ı Isfahanî'nin de ifadesiyle 'kapitaldeki her türlü haksız artıştır.' Faiz de bunun türlerinden biridir. O halde, Bakara 279'a göre, parasında herhangi bir haksız artışa sebebiyet verenler, Allah'a ve Peygamber'e harp açtıklarını bilmelidirler. Bu demektir ki, emeğinin karşılığı olmayan mala ve paraya sahip olanlar, Allah'ın düşmanıdır. Allah'ın düşman ilan ettiği kişiler veya ekipler namaz kılsalar/ibadet etseler ne, kılmasalar ne! Şu kadar kılsalar ne, bu kadar kılsalar ne!

11. Yaratması devam etmektedir:

Dünya küçülürken evren büyümektedir. Evrende yeni yeni galaksiler keşfedilmekte, bildiğimiz evren sürekli büyümektedir.

Evrenin ve yaratılışın/yaratılmışların sürekli büyümekte/artmakta olduğu yolundaki anlayış Kur'an'm açıkça ifade ettiği gerçeklerden biridir. Evrendeki büyüme, doğrudan doğruya Zâtı İlahî'ye nispet edilerek, onun bir faaliyeti olarak verilmiştir. Şöyle diyor Kur'an:

"Allah yaratış ve yaratılışta dilediğini artırır." (Fâtır, 1)

Kur'an düşüncesinin en önemli noktalarından biri, bu ayette ifadeye konmuştur. Ayetin Fâtır yani yaratıcı anlamını taşıyan bir surede verilmesi de ilginçtir. Aynı gerçek, Nahl suresi **8.** ayette bazı hayvanlar sayıldıktan sonra şu şekilde dile getirilmiştir:

"Allah, sizin bilmediklerinizi de yaratır."

Cenabı Hak, yaratıştaki artırmayı yani yeni türler ortaya çıkarmayı hayvanlar âleminde de sürdürmektedir. Bir yandan yeni varlık planlan, galaksiler oluşurken bir yandan da yeni varlık türleri, yeni canlılar oluşmaktadır. İnsanlık bu gerçeği Kur'an'ın inişinden 1400 yıl sonra, yeni yeni fark etmeye başlamıştır. Yasîn suresi 36. ayette, Allah'ın, insanın bilmediği nice çiftler yarattığı dile getirilerek, evrende yeni yeni zıt kutup alanlarının oluşturulduğuna dikkat çekilmiştir. Zâriyât suresi 47. ayette, konuya daha ileri planlarda bakılmış ve şöyle buyurulmuştur:

"Göğe gelince, biz onu ellerimizle kurduk. Hiç kuşkusuz, biz genişleticileriz."

Burada kullanılan 'mûsi'ûn', mûsi' (genişletici) kelimesinin çoğuludur. Geleneksel müfessirlerin bu kelimeyi, "Biz güçlüyüz" anlamında değerlendirmeleri, üzerinde olduğumuz Kur'ansal inceliği örselemiştir.

Kur'an'ın tanıttığı varlık ve kâinat sonsuz değildir ama sınırlı da değildir. Oluş bir süreç halinde hâlâ yeni varlıklar, boyutlar ve imkânlar ortaya çıkarmaya devam etmektedir. Varlığın bağrında yeni oluş ve imkânlara sürekli vücut veren yaratıcı bir rüya saklıdır, Kur'an'ın tanıttığı evren her şeyi olup bitmiş, defteri durulmuş, hikâyesi noktalanmış bir kütle, bir eşya yığını değildir. O, hep yenilenmekte ve sürekli olmaktadır. Bu yenilenme ve oluşta, başka bir ifadeyle bu süreçte, Yaratıcı, oluşun bizzat içindedir. Zâriyât suresi'ndeki ayet bu noktayı da Kur'an'a özgü bir kelam harikasıyla vermiştir. Orada şöyle denmektedir:

"Gökleri biz ellerimizle kurduk."

Müfessirler bu kelimeyi de kuvvet anlamında değerlendirerek bir Kur'ansal inceliği daha heder etmişlerdir. Oysaki ayette, 'ellerimizle' beyanının eklenmesi farklı bir gerçeğe dikkat çekmektedir. O gerçek, Yaratıcı'nın sürecin-faaliyetin bizzat içinde olduğu gerçeğidir.

Kur'ansal düşüncenin son yüzyıllarda yetişen en büyük temsilcisi Pakistanlı şair-düşünür Muhammed İkbal (ölm.1938), şuraya kadar verdiğimiz gerçeği ilk fark eden Müslüman düşünür

olmuştur. Ne var ki, İkbal, bizim dört ayete dayandırdığımız tespiti sadece Fâtır süresindeki ayete dayandırabilmiştir. İkbal'in, ilahiyatçı olmaması bunun makul karşılanmasını gerektirir. Bu konuda ayrıntılar için, bizim, *Kur'an'daki İslam* adlı eserimizin, anılan ayetleri açıklayan bölümlerine bakılabilir.

Yaratış fiilinin devamı, yeni 'şeyler' yaratmanın yanı sıra eski yaratılmışların yenilenmesi şeklinde de olmaktadır. Yunus 34, Ankebût 19 ve Rum 11. ayetlerde şöyle deniyor:

"Allah! Yaratışı başlatır, sonra onu çevirip yeniden yaratır. O halde, nasıl oluyor da başka bir yöne döndürülüyorsunuz?"

"Hiç görmediler mi, Allah, yaratmayı nasıl başlatıyor, sonra onu tekrarlıyor/yeni baştan yapıyor. Kuşkusuz, bu, Allah için çok kolaydır."

"Allah yaratışa başlar, sonra onu varlık alanından çekip tekrar yaratır. En sonunda O'na döndürülürsünüz."

12. Mülkünde ortak kabul etmez:

Bir Kur'an terimi olarak mülk mülkiyet ve saltanatı aynı anda ifade etmektedir. Ve Kur'an, onlarca ayetinde bu anlamda olmak üzere mülkün münhasıran Allah'a ait olduğunu bildirmektedir. Bu, yine Kur'an'ın tabirleriyle, halk (yaratış) kadar emrin (hayatı çekip çevirmenin) de Allah'ın tekelinde olduğunun ifadesidir. Yani Kur'an'ın Tanrı'sı, bazı filozofların Tanrı anlamında kullandıkları 'ilk muharrik' kuvvetten tamamen farklı bir kudrettir.

Bu konuda ayrıntılar için burada, Mülk maddesine bakılmalıdır.

13. Aklını işletmeyenlerle iman etmeyenler üstüne pislik indirir:

Kur'an, gündem yaptığı hiçbir günah ve hata için böyle bir cezalandırma öngörmemiştir. Tanrı tarafından üstlerine pislik atılanlar, imansızlarla aklı işletmeyenler (akla sahip olmayanlar değil) olarak belirlenmiştir. En'am 125 ile Yunus 100. ayetler açık konuşuyor:

"Allah, pisliği, iman etmeyenler üzerine bırakır."

"Allah, pisliği, aklını işletmeyenler üzerine bırakır."

14. İnsana her şeyden yakındır:

Bu tanrısal faaliyeti ilkeleştiren temel ayet Kaf suresi 16. ayettir:

"Biz, insana şahdamarından daha yakınız."

Şu ayet de bu tanrısal faaliyeti pekiştirici bir beyandır:

"Görmez misin ki, Allah, göklerde olanları da yeryüzünde olanları da bilir. Üç kişi, aralarında fısıldanmaya görsün, dördüncüleri O'dur; beş kişi fısıldaşmaya görsün altıncıları O'dur. Bundan az da olsalar çok da olsalar, O mutlaka onlarla beraberdir; nerede bulunurlarsa bulunsunlar. Sonra onlara, yapıp ettiklerini kıyamet günü haber verecektir. Allah her şeyi bilmektedir." (Mücâdile, 7)

Bu faaliyet iki boyutlu bir anlam taşır:

a) Allanın insana yakınlığı, diğer varlıkların insana gösteremeyecekleri bir yakınlıktır,

b) Allah'ın insana yakınlığı, O'nun diğer varlıklardan hiçbirine göstermediği bir yakınlıktır.

Allah, böylece, insanla kendisi arasında herhangi bir yakınlaştırıcıya, aracıya gerek kalmadığını bildirmektedir. Çünkü insanla Allah münasebetinde 'ara' yoktur ki, aracıya ihtiyaç duyulsun. İnsan-Allah diyalog ve ilişkisinde ara ve aracı kavramları şirkin kavramlarıdır. Kur'an bu kavramları, Zümer suresi 3. ayette birer şirk unsuru olarak eleştiriyor.

15. Temel düşmanı zalimler ve zulümdür:

Kur'an, bir tek düşman göstermektedir: Kavram olarak zulüm, kişi olarak zalim. İlke son derece açıktır:

"Zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur." (Bakara, 193)

Şirk bile, bir zulüm olduğu için düşman ilan edilmiştir. Bunun

bir anlamı da şudur: Kur'an, inanç yüzünden düşmanlık ve savaşa izin vermez. Zulüm ve tasallutta bulunmamış yabancı inanç sahiplerine savaş açmak şöyle dursun, onlara iyilik yapılması bile teşvik edilmiştir:

"Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış ve sizi yurtlarınızdan çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan men etmez. Allah, adaleti ayakta tutanları sever. Allah sizi; ancak din hakkında sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran, çıkarılmanıza yardım eden kimselerle dost olmaktan/onları işlerinizin başına geçirmekten yasaklar. Onları dost/yönetici edinenler, zalimlerin ta kendileridir." (Mümtehine, 8-9)

Demek ki, kavganın sebebi ve gerekçesi, inanç ve toprağa tasallut yani zulüm olacaktır, başka inançta olmak değil.

Kavga ve düşmanlık, zulüm yüzündendir, öyle olmalıdır. Başkalarına din kabul ettirmek için yapılan savaş Kur'an'ın onaylayacağı bir savaş değildir. Savaş, vücudu tek, başı iki tane olan zulme karşı verilecektir. Zulmün bir tek vücudu, iki başı var. Bu başlardan birincisi despotizm ve ceberut yani hakları ihlal, ikincisi şirktir. Şirkin en kahpe ve zararlı olanı da riyakârlıktır. Riyakârlığın dış kimliği çok çeşitli olabilir, hatta Müslüman da olabilir. Nitekim, Mâûn suresi mücrimleri namazh-niyazlı müşriklerdir. Riyaya bulaştıkları için namazları onları müşrik ve melun olmaktan kurtaramamıştır. Bu konuda ayrıntılar için bizim *'Mâûn Suresi'* adlı eserimiz okunabilir.

O halde Kur'an mümini, mesela kendi dininin nüfus kâğıdını taşıyan bir örtülü müşrike karşı kavga verecektir ama başka bir dinin kimliğini taşıyan ama zulme (hak ihlali ve şirke) bulaşmayan birine karşı kavga vermeyecektir.

16. Hiç kimseye zulmetmez:

însan hayatı zulümlerle, dünya zalimlerle doludur. Kur'an dininin biricik düşmanı da zulüm ve zalimdir. Düşman hedef ilan edilen şirk de bir zulümdür. Hem de büyük bir zulümdür.

"Şirk gerçekten büyük bir zulümdür." (Lukman, 13)

İnsanlık tarihi, özellikle dinler çevresinde oluşan tarih, bir anlamda da zulümlerle mücadelelerin tarihidir. Ne var ki, bu zulümlerin hiçbiri Allah'ın iradesinin ve eyleminin eseri değildir. Zulümlerin tümü insan elinin eseridir.

"İnsanların ellerinin kazanmış oldukları yüzünden denizde ve karada bozgun çıktı. Allah onlara, yaptıklarının bir kısmını tattırıyor ki, geri dönebilsinler." (Rum, 41)

"Size gelip çatan her musibet, ellerinizin kazandığı yüzündendir. Allah birçoklarını da affediyor." (Şûra, 30)

İnsanın maruz kaldığı zulümlerin tümü, bizzat insanın üretimidir, (bk. 8/51; 9/70; 10/44; 29/40; 30/9; Ayrıca bk. 13/11; 17/97; 18/17)

Zalimlerin başbuğları olan Firavunlar da insanın eseridir.

"İşte, toplumunu böyle küçümseyip horladı da onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan sapmış bir toplum idiler. Onlar bizi bu şekilde öfkelendirince, biz de onlardan öç aldık; hepsini suya gömü verdik." (Zühruf, 54-55)

Görülen zulümler, mazlum sanılanların önceki iktisaplarının karşılığı olabilmektedir. (22/10)

Zulüm konusunda ayrıntılı bilgi, burada 'Zulüm' maddesinde verilmiştir.

Nahl 61 ve Fâtır 45'de gösteriliyor ki, Allah, insanın ürettiği zulümlerin birçoğunu da affediyor.

"Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize isabet etmez." (Tevbe, 51) beyanı nasıl izah edilecek?

Allah, kanunları, kuralları koyar. O'nun yazdığı budur. Elbette ki O'nun yazdığından başkası olmaz. Siz o kanunların hangisini işletirseniz başınıza o kanunun sonucu gelir.

17. Tüm insan haklarının kaynağıdır ve tüm haklar, insana insanın değil, O'nun armağanıdır:

İnsanın sahip olduğu temel haklar, insana insanın lütfü değildir, Allah'ın lütfudur. Dahası var, Kur'an bu hakları, doğrudan doğruya Allah'ın bir lütfü olarak göstermek yerine Allah-insan arası bir sözleşmenin ürünü olarak göstermiştir. Böylece insanın, hakları bağışlayan, lütfeden bir güç olarak düşünülmesine giden yolları baştan kapatmıştır Kur'an'a göre, insan ruhuyla Allah arasında ezelde yapılmış bir mukavele (mîsak) vardır ve dünya hayatı bu mukavelenin icra yeridir. Kur'an, insanı bu mukaveleyi unutmamaya ve şartlarını yerine getirmeye çağırmaktadır. (Ayrıntılar için bk. burada, Mîsak mad.)

İnsanın varlık yapısında Allah'ı bilme yetisi, bir yaradılış gerçeği halinde mevcuttur. Kur'an böylece, insanın bütün iyiliklere ve güzelliklere yaratılıştan yetenekli ve hazır olduğunu, ahlaksal yükümlülüğün ve insan haklarının temelinde Allah huzurunda akdedilmiş bir ezelî mukavelenin bulunduğunu göstermektedir.

Anlaşılan o ki, insan haklan ve bu haklara ilişkin evrensel ilkeler insana, insanın bir bağışı değil, Yaratıcı'nın ezelden verdiği öz imkânlardır. Bu hak ve imkânlar, dünya planında anlam ifade eden ırksal, renksel, dinsel, bölgesel ayrımlarla belirlenemez, sınırlanamaz. Kur'an, bu işin, yaratılan ile Yaratan arasında, daha ilk anda bir antlaşma ile karara bağlandığını söylemektedir. Güzele ve iyiye yönelişin, ahlaksal davranışın temeline böyle kozmik ve zaman öncesi bir mukavelenin konmuş olması, insanı, onur burcunun ve yaratılıştan temiz ve yüce olduğuna ilişkin şuurun doruk noktasına çıkarır.

Mîsak kavramı şunu da göstermektedir: Allah'ın, insanî 'ben'den ayrı düşünülmesi Kur'an'a uygun bir davranış olamaz. Meseleye ister bu âlemden geriye doğru bakalım ister ezelden bu âleme doğru bakalım değişen bir şey olmayacaktır. Allah ile insanın daima birlikte düşünülmesi, Kur'an'ın kaçınılmazlarından biridir.

Bu âlemden baktığımızda görünen şu: Allah, insana şahdamarından daha yakındır. (Kaf, 16) Yani Allah ile insan arasında birinden veya birilerinden (şirk dini, yedek ilahlarını savunurken bu birilerine 'şefaatçılar ve yaklaştırıcılar' demektedir) söz etmek şöyle dursun, 'ara'dan bile söz edilemez. Çünkü Kur'an, insanla Tanrı münasebetinde 'ara' bırakmamıştır. Ara olmadığına göre aracı ve şefaatçi da söz konusu edilemez. Edilirse bunun adı, tartışmasız-tevilsiz şirk olur.

Ezelden başlayıp bu âleme doğru bakarsak durum yine aynıdır: Cenabı Hak ezelde insan ruhunu muhatap alıp ona, bizzat kendisi, yani aracısız soru sormuş, insan bu soruya olumlu cevap vermiştir. Yani Tanrı, ezelde, ruhlar âleminde de insanla münasebetini arasız ve aracısız yürütmüştür.

Hal böyle olunca, Enel Hak demek, insanın sadece hakkı değil, görevidir. İnsan varlığının bu Kur'ansal 'ben'ini saltanat hesaplarını rahat yürütmek için bastırıp boğanlar Enel Hak söylemine elbette karşı çıkacaklardı. Bu yüzden biz, Enel Hak'ı, benliği bastırılan insanın 'Kur'anî isyan'ı olarak görmekteyiz. Gerçekten de, Enel Hak kavramı insan hakları bağlamında üzerinde ciddiyet ve ehemmiyetle durulması gereken bir kavramdır. Bu konu, İslam tasavvuf ve düşünce tarihinde ilk kez, *'Hallâc-ı Mansûr'* adlı eserimizde bizim tarafımızdan incelenmiştir. Ayrıntılar için, o eserin özellikle, 'Hallâc'ın Düşünceleri' başlığını taşıyan Yedinci Bölüm'üne bakılmalıdır.

18. Güç yetirilmeyecek yükümlülük koymaz:

İslam fıkhı, bu Kur'ansal-tanrısal ikeyi şu güzel ve etkili cümleyle ifadeye koymuştur:

"İslam'da teklifi mâlâyutaak (güç yetirilemeyecek yükümlülük) yoktur."

İlkeyi ifade eden ayetler şöyle demektedir:

"Allah, hiçbir benliğe, gücünün yeteceğinden daha azını yüklemenin dışında bir teklifte bulunmaz." (Bakara, 286)

Tabire dikkat edilsin: 'Gücünün yeteceğinden daha azını yüklemenin dışında...' Yani Cenabı Hak, insana gücünün yeteceğini bile yüklemiyor; onun daha altında bir yükümlülük getiriyor. Bu da onun esas aldığı, 'rahmet ve kolaylığın egemenliği ilkesi'nin bir gereğidir.

19. Kolaylığı esas alan ve isteyen bir kudrettir:

Kur'an'ın Allah'ı, aynen rahmeti kendisi üzerine yazdığı gibi, kolaylık istemeyi de yazmıştır. O, güç yetirilemeyecek yükümlülük koymamanın yanında, her zaman 'en kolay' olanı tercihi

de sevimli bulmakta, en kolay olanı istemektedir. Bir konuda, bir işte biri kolaylık, diğeri zorluk ifade eden iki şık bir araya geldiğinde o daima kolaylığı tercih etmektedir. Hz. Âişe, bu tavrın Hz. Muhammed'de de aynen böyle olduğunu bildiriyor. Kur'an'ın bu noktadaki beyyineleri son derece açık ve çok dokunaklıdır;

"Allah sizin için kolaylık ister; O sizin için zorluk istemez." (Bakara, 185)

"Allah size hafiflik getirmek istiyor. Çünkü insan çok zayıf yaratılmıştır." (Nisa, 28)

"Allah size zorluk çıkarmak istemiyor. Ancak sizi temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor ki, şükredebilesiniz." (Mâide, 6)

"Allah uğrunda O'na yaraşır bir gayretle didinin! O sizi seçmiş ve dinde size hiçbir güçlük çıkarmamıştır." (Hac, 78)

20. Şu insanları sevmez:

Başkalarının hakkına tecavüz eden azgınları (2/190; 5/87; 7/55), fesatçıları (2/205; 5/64; 28/77), gerçeği örtenleri (2/276), inkarcıları (3/32; 30/45),), zalimleri (3/57; 42/40), habire övünenleri (4/36), hainleri (4/107; 8/58; 22/38), israfçıları (6/141; 7/31), başkalarını küçük görüp horlayanları (16/23), nankörleri (22/38), şımarıkları (28/76; 31/18; 57/23)

21. Takvayı sadece kendisi nezdinde üstünlük sayar:

İlke, insanlık tarihinin en büyük devrimlerinden biri değil, en büyük devrimi olarak şöyle konmuştur:

"Hiç kuşkusuz, Allah katında en seçkininiz, takvada/dindarlıkta en ileri olanını/.d **ir.** Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır." (Hucurât, 13)

Devrimi getiren hüküm, eğer iyi niyetli iseniz açık ve kesindin

Takva vani dindarlık veva daha dindar olmak, insanlar arasında bir üstünlük ölçüsü değildir. Allah katında bir üstünlük ölçüsüdür.

Takva, insanlar arası ilişkilerde, kamusal alanda bir üstünlük ölçüsü değildir. O halde, kamusal alan, dindarlığın sergileneceği bir alan olmamalıdır. Kur'an, eğer konuyu böyle düşünmeseydi, ilkeyi getiren ayet şöyle derdi: "En asil ve en üstününüz takvada en ileri olanınızdır." Öyle dememiştir. 'Allah katında' kaydını koyarak insan hakları ve dünyevî alanı ayrı tutmuş, takvanın insan hakları alanında bir değer ölçüsü yapılmasını engellemiştir Aksini yapsaydı, Allah ile aldatılmaya bizzat kendisi yol açmış olurdu. Tam bu noktada, İslam düşüncesinin anıt isimlerinden biri ve Hanbelî mezhebinin kurucusu olan Ahmed bin Hanbel (ölm. 241/855) bize muhteşem bir Kur'an dersi vermektedir. Ahmed bin Hanbel'e sordular:

"İki adamımız var: Biri takva sahibi ama zayıf, öteki günahkâr ama güçlü. Hangisiyle gazaya çıkalım?"

İmam şöyle dedi:

"Takvası değil, gücü fazla olanla yola çıkın! Takvası fazla olanın takvası kendine, zayıflığı müslümanlara mal olur. Gücü fazla, takvası az olanın ise günahı kendine, gücü Müslümanlara mal olur!"

Kur'an vahyi, Ahmed bin Hanbel'in sözlerinde özetlenen bu anlayışı hayata iyice sokmak için din sınıfı, din kisvesi, hatta din adamı anlayışını yıkıyor. Bunların hiçbirisi yoktur, bunların hiçbirinin ifade ettiği olumlu bir anlam yoktur.

İnsanlar arası ilişkilerde üstünlük ölçüsü veya ölçüleri nedir? Kur'an bunun cevabını çok açık şekilde vermiştir. İnsanlar arası ilişkilerde üstünlük ölçüsü olarak şu üç değer esas alınmıştır:

1. Liyakat,
2. Adalet,
3. Gayret.

İşte temel buyruklar:

"Şu bir gerçek ki, Allah size, emanetleri, onlara ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah size bu şekilde ne güzel Öğüt veriyor." (Nisa, 58)

"Gerçek şu ki, insan için çalışıp didindiğinden başkası yoktur. Ve

onun çalışıp didinmesi yakında görülecektir. Sonra, karşılığı kendisine hiç eksiksiz verilecektir." (Necm, 39-41)

"Her benlik kendi kazandığının bir karşılığıdır." (Müddessir, 38)

Ahmed bin Hanbel'in yukarıda naklettiğimiz tavrı, çağdaş müfessir Seyyit Kutup (ölm. 1966) tarafından İslam adına söyleme dönüştürülmüştür. *İslam-Kapitalizm Çatışması* adıyla Türkçeye çevirdiğimiz eserinde şunu yazıyor:

"İslam'a göre, bir işte görev almaya en layık kişi, o işi en iyi bilendir. İşteki ihtisas yerine kişinin fıkıh bilgisi öne alınamaz. Hatta İslam, insanlar arasında biricik üstünlük ölçüsü saydığı takvayı bile böyle durumlarda ölçü kabul etmez. Sahabenin, İslam ruhunu en iyi kavrayanı olarak bilinen Hz. Ebu Bekir, Peygamberimizin, 'ümmetin emini' diye andığı Ebu Ubeyde'ye, halife sıfatıyla şöyle bir emir göndermiştir:

"Halid bin Velîd'i Şam'daki savaşta çarpışması için kumandan seçtim. Ona muhalefet etme. Sözlerini dinle, emirlerini yerine getir. Ben onu sana emir tayin etmekle birlikte takvada senin ondan üstün olduğunu biliyorum. Fakat onda harbi yönetecek öyle bir kabiliyet vardır ki sen bundan yoksunsun." (Seyyid Kutup, *İslam-Kapitalizm Çatışması,* 103)

Takvaya gerçekten sahip olan, ehliyet ve gayret alanında kendini ispat edip insanlar arasında bu ispata dayalı olarak saygınlık kazanacaktır. Bundan kimsenin şikâyeti olamaz. Ancak daha baştan ölçüyü takva diye koyarsanız, ehliyet ve gayreti devreye sokmak zorlaşır. Hatta belki de ehliyet ve gayret birçokları tarafından tamamen dışlanır. Çünkü takva alanı, ehliyet ve gayretin aksine, riyakârlık ve istismara en müsait alandır. Ehliyet, liyakat ve gayret ise riyakârlıkla kotarılamaz. Onlar ya gerçekten vardır veya yoktur.

Bir adam abdestsiz namaz kılıp insanlara takva gösterisi yapabilir. Hatta hiç inanmadığı halde namaz kılabilir, hacca gidebilir. Bugün birçoklarının gittiği ve bu ziyaretlerini boy boy gazete ilanlarıyla reklam ettikleri gibi. Ama aynı adam, ehliyeti olmadan şoförlük, doktorluk, mühendislik yapamaz. Belirli saatlerde iş yerine gitmeden maaş alamaz. Çek ve senedini ödemeden borcundan kurtulamaz. Sahtekârlık yaparsa üç gün sonra yakayı

ele verir, faturasını çok ağır biçimde öder. Oysaki takva adıyla sergilenen riyakârlık ve sahtekârlığın cezalandırılmasını şöyle koyun, fark edilmesi bile yıllar hatta asırlar gerektirmektedir. Bu bekleyiş sürecinde nesiller, toplumlar, medeniyetler çürüyüp yıkılmaktadır.

İbadetler, insanlar arası ilişkilerde bir biçimde üstünlük ve dokunulmazlık ölçüsü yapılırsa ibadet adına her türlü hak ihlali ve insan tacizi başını alıp gider. Bu gidiş, önce din istismarını, daha sonra din adına baskı ve şiddeti, bir adım ilerde de din adına terörü, kısacası engizisyonu getirir. İslam, tüm bu olumsuzlukların doğmasını önlemek üzere çok radikal tedbirler almıştır. Bunların belli başlıları şöyle sıralanabilir:

1. "Allah ile aldatılmayın!" emrinin verilmesi,

2. Din kıyafeti, din sınıfı, din adamı, resmi mabet, ibadette lider gibi kabul ve uygulamaların dinin bünyesinden çıkarılması,

3. Dinde baskı-zorlama ve manipülasyonun (ikrahın) yasaklanması,

4. Allah adına yönetme devrinin kapatılıp yönetimin halktan alınacak vekâlet (biat) ve halkla danışma usulü (şûra) ile yürütülmesinin ilkeleştirilmesi,

5. Hakların ancak sahipleri tarafından bağışlanabileceğinin ilkeleştirilmesi; böylece herhangi bir insanın hakkının Allah tarafından bir başka insana bağışlanmasının mümkün olmaktan çıkarılması.

Tüm bunlar, dinin-imanın-dindarlığın ve ibadetin insan hakları ihlaline araç ve bahane yapılmasını önlemenin tedbirleridir. Ne yazık ki bu tedbirler, tarihin her döneminde, dini sömürü ve aldatma aracı yapanlarca ya tamamen yok edilmiş yahut da çeşitli oyunlarla işlemez hale getirilmiştir. Günümüzde de durum ne yazık ki böyledir.

Takva kavramı istismarının mimarı ve kurumsallaştırıcısı Emevî saltanatıdır. Mısırlı düşünür Nasr Hâmid Ebu Zeyd'in de eserinde *(el-İtticâhu'l-Aklî fi't-Tefsîr, 1-46)* maharetle tespit ettiği gibi, Emevîler bir yandan Hz. Peygamber'in torunlarını katledip Ehlibeyt ocağını yerle bir ederken öte yandan, kitlenin takvaya saygısını şeytanî bir maharetle kendi saltanatlarının savun-

masında kullanmayı başardılar. İmamı Âzam'ın da mensup bulunduğu Mürcie felsefesi, ameli imanın bir parçası olmaktan çıkarırken ne yaptığını gayet iyi bildiği gibi, Mürcie'yi baş düşmanlarından biri ilan eden Emevî de ne yaptığını çok iyi biliyordu. Mürcie, ibadeti imanın bir parçası saymayan görüşüyle, tamamına yakını sefih ve sarhoş olan Emevî halifelerine destek vermiş gibi görünse de, büyük kitle nezdinde 'takvayı-dindarlığı' kullanma imkânını onların elinden alıyordu. Emevî bu imkânın yitirilmesiyle doğan zararın, sefih halifelerin savunulabilmesinden doğan yarara nispetle büyük olduğunu gördü ve Mürcie'ye cephe aldı.

Baştan başa zulüm ve sömürü üzerine oturan Emevî despotizmi, yarattığı ve yaşattığı dinsel tasavvurları, gücünü tahkim için ustalıkla kullanmıştır. Takvanın insanlar arası ilişkilerde bir ölçü olamayacağını söyleyen Kur'an'ın bu hayatî buyruğundan habersiz hale getirilmiş topluma şunu söylüyordu Emevî yönetimi:

"Bu âlemde ne varsa Allah'ın kudret ve iradesine boyun eğmiştir. İnsanî iradenin bu tanrısal güce sınır koyması söz konusu edilemez."

Emevîler bu yumuşak ve duygusal noktayı yakaladıktan sonra buna karşı çıkış ifade eden fıkhî, felsefî bütün görüşleri din dışı ilan etmek üzere güdümlerindeki ulemayı meydana sürdüler. Bu ulemanın, en saygın isimleri bile etkisiz kılmadaki şeytanî eylemlerinin nasıl yürütüldüğünü ve nasıl etkili olduğunu anlamak için sadece İmamı Âzam'ın hayat ve mücadelesini izlemek bile yeter. İş o hale getirilmişti ki, Emevînin icraatını tenkit, Allah'ın irade ve kudretini tenkit gibi algılanıyordu. Emevî yandaşı ulema diyordu ki, "Kaderin bizim tarafımızdan belirlenmiş anlamını inkâr, ümmet içine sonradan sokulmuş bir zındık fikirdir." Emevîlere karşı olanlar ise kader kavramının Emevî zulümlerini meşrulaştırmak için yozlaştırıldığını ve esas zındıklığın bu olduğunu söylüyorlardı. Bu fikri temsil edenlerin başında, öyle bazı Emevî meddahlarının iddia ettiği gibi, Mâbed el-Cühenî (ölm. 83/702) veya Gaylân ed-Dımaşkî (ölm. 120/738) değil, tabiûn neslinin her alanda ilim ve hikmet önderi sayılan Hasan el-Basrî (ölm.110/728) vardı. Hasan el-Basrî, Emevîlerin kader kavramını kendilerini savunmak üzere tefsire tabi tutmalarını değerlendirirken aynen şunu söylüyordu:

"Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar."

Emevîler, bu fikrin öncülerinden biri olan Mâbed el-Cühenî'yi katlettikleri halde Hasan'a neden dokunmadılar? Bilinmektedir ki, "Hasan, kaderle ilgili fikrini çağdaşı Mâbed'in felsefesi üzerine oturtmakta tereddüt etmemiştir." (Nasr Hâmid Ebu Zeyd, *el-İtticâhu'l-Aklt,* 30) Öyle iken dokunmadılar. Acaba neden? Cevap şudur: Dokunmadılar değil, dokunamadılar. "Mâbed el-Cühenî'yi öldüren Abdülmelik bin Mervân, Hasan'ı da onun yanına göndermeden rahat edemiyordu ama Hasan, şahsiyet ve zahitliğiyle kamu nezdinde öylesine büyük bir itibara sahipti ki halife, düşündüğünü gerçekleştirmeye cesaret edemedi." (Nasr Hâmid Ebu Zeyd, age. 31)

Emevîlerin, şuraya kadar anlattıklarımızla oynadıkları oyunun anlamını yine Mısırlı Ebu Zeyd çözüyor: "Emevîlerin bütün zulümleri, 'kaderi inkâr etmeme' adı altında ilahî iradeye fatura ediliyordu." (Ebu Zeyd, age. 20).

Kur'an, takva ile ilgili devrim niteliğindeki anlayışını, Zühruf suresi 35. ayetle bir kez daha teyit ve tekrar etmiştir:

"Rabbinin katındaki ahiret, takva sahipleri içindir."

Takva, Rabbin katında ölçü olduğu içindir ki, takvanın karşılığı da 'Rabbin katındaki'dir, kamu mallarından talan edilen paralar veya ABD'de CIA'nın hazırladığı çiftlik değildir.

Takva konusundaki bu belirleyici ayetler, tarih boyunca din üzerinden itibar ve üstünlük sağlamak isteyen çevrelerin baskı ve yönlendirmesiyle, Kur'an'daki anlamının ve amacının tam tersine çekilmiş ve şöyle bir Kur'an dışı ilke oluşturulmuştur: "En üstün insan, takvada en ileri olan insandır." Oysaki Kur'an. bunun tam tersini söylüyor; daha doğrusu tarihin bu zulüm kaynağı anlayışını kökünden yıkıyor. Bu konuda geniş bilgi için bizim *'Kur'an'm Yarattığı Mucize Devrimler'* (İnkılap Kitabevi. İstanbul, 2010) adlı eserimize bakılabilir.

22. Kendisinin Aldatma Aracı Yapılacağından Kaygılıdır:

Kur'an dışında hiçbir din kitabının "Allah ile aldatılmayın!" şeklinde bir emir içerdiğine tanık olamazsınız. Kur'an, insanoğlu-

nu, Allah ile aldatılmaması için uyarmakla da insanlık tarihinin en büyük devrimlerinden birini yapmıştır. Bu konunun ayrıntılı anlatımı için bizim *'Allah ile Aldatmak'* (Yeni Boyut Yayınevi, İstanbul, 2008) adlı eserimize bakılmalıdır.

ALLAH KONUSUNDA 'SADECELER SİSTEMİ'

Kur'an, Allah'ın nasıl algılanması gerektiğini, tevhidin formül cümlesi diye bilinen şu cümlede veciz ve mûciz bir şekilde ortaya koymuştur: La ilahe ille'l-Lah: Allah'tan başta ilah yok. Kelime kelime tercüme edersek maksad daha iyi anlaşılır: Hiçbir ilah yok, sadece Allah var. Bu formülden anlaşılan şudur: Kur'an, Allah'la irtibatlı konularda bir 'sadece sistemi' kurmakta ve taleplerinin bu sisteme uygun olarak yerine getirilmesini şart koşmaktadır. Bu sistemi anlamak için tevhit cümlesinin öncelikle zâtı ilahîye ilişkin işleyişine bakalım: Formül cümlenin kuruluşu bizde şu kaçınılmazlık şuurunu yaratıyor: Allah'ın ilah olduğunu söylemek yetmez; ilahlık sıfatının 'sadece' O'na ait olduğunun kabul ve ikrarı gerekir. Formül cümledeki şablonu diğer alanlara uygulamaya devam edelim:

Allah Mâbud'dur. Yani kendisine ibadet edilmesini ister. Ancak Allah'a ibadet etmek yetmez, ibadet sadece O'na yapılmalıdır. Öncelikle **Fatiha** suresi'nin 4 ve 5. ayetleri bunu açık hale getirmektedir:

"Sadece sana ibadet eder, sadece senden yardım dileriz."

İslam'ın en büyük şehit velisi sayılan Hallâc-ı Mansûr'un en ünlü söylemlerinden birincisi Enel Hak, ikincisi ise şu beyttir:

"Allah'a iki rekât namazla da gidilir, yeter ki aşk içinde kılınsın ve abdesti kanla alınsın."

Abdesti kanla alınan bir namaz 'sadece' sistemine ters düşen bir namaz olamaz. Fatura böylesine ağır ödeniyorsa sadecenin varlığı kesindir. Bu bakımdan, Hallâc'ın bu sözü, tevhit meselesinde ölümsüz bir sözdür. Tıpkı Hallâc'ın aşk ve sadakat konusunda ölümsüz olduğu gibi...ibadetini bu kıratta yapmış bir ruh, elbette ki Enel Hak diyebilecektir. Sadeceler sistemine uymadan yatıp kalkan riya sürülerinin Enel Hak demeye ne yürekleri yeter ne de liyakatları...

Gereken liyakati kazanmış olanların Enel Hak demesi kadar doğal ne olabilir? Hem o noktaya gelmesini sağlayacak ıstırabı çekecek hem de 'Enel bâtıl' mı diyecekti!

Bu cümle, Kur'an'ın istediği 'ibadeti Allah'a özgüleme'nin en muhteşem ifadesidir. Eğer ibadet gerçekten Allah'a özgülenmişse onun birkaç dakikalık birkaç rekâtı da Allah'a götürür. Allah, oturup hesap çetelesi tutacak değil ya. Ömürler boyu rekât artırılarak namaz niçin kılınıyor? O sadeceli noktayı yakalamak için elbette. Sadeceyi yakalamadan ibadet etmektense etmemek yeğdir. Bu da nereden çıktı diye merak etmeyin. Bu, Kur'an'ın söylediğidir. Kur'an, mesela, namaz kılmayanları hiçbir yerde lanetlememiştir ama aynı Kur'an, riya bulaştırarak namaz kılanların namazlarını lanetlemiş ve onları dini inkâr etmekle suçlamıştır. Neden?

Çünkü hiç namaz kılmayan, günah işlemekle birlikte tevhidin sistemi olan sadeceye zarar vermemektedir. Daha doğrusu sadeceyi zedeleyerek tevhidin şirkle karışmasına aracılık yapmamaktadır. Oysaki sadecesiz namaz kılanlar kendilerini hiçliğe mahkûm etmenin yanında tevhidin yanlış anlaşılmasına araçlık ederek halkı saptırmakta, dinin omurgasını zedelemekteler. Günah işleyerek kendine zarar verenle, ibadet adı altında dine zarar veren aynı kefeye konabilir mi? Konamayacağı içindir ki, Kur'an namazı hiç kılmayanları değil de kıldıkları namazla, şirkin, tevhit gibi lanse edilmesine aracı olanları lanetlemiştir. Formül cümledeki gramatik yapı aracılığıyla bu temel 'sadece'ye defalarca vurgu yapılmıştır:

"Hakim ve Habîr olandan bir kitaptır bu; ayetleri önce muhkem kılınmış, sonra ayrıntılı hale getirilmiştir; ki, başkasına değil, yalnız Allah'a ibadet edesiniz!" (Hûd, 2)

Peygamberlere karşı çıkanların rahatsızlığı, ateizmlerinin **taciz** veya inkârı değildir. **Onları** rahatsız eden, Allah'ın yanına koydukları yedek tanrılarının yani panteon tanrılarının **taciziydi.** Başka bir deyişle, onları rahatsız eden 'sadece' bir tek Tanrı'ya ibadetin istenmesiydi. Kur'an'ın "Allah'tan başka bir ilah daha edinme" emri onlarca kez tekrarlanmıştır. Demek ki, Kur'an insan hayatında 'sadece'nin işlemesinden ciddi biçimde kuşkuludur. O kadar kuşkuludur ki, sadeceyi tam işleterek iman etmiş insanların çok az olacağı bildirilmiştir:

"Onların çoğu, müşrikler durumuna düşmüş olma hali dışında Allah'a iman etmez." (Yusuf, 106)

Sadece sisteminin bozulmasından duyulan kaygı iki noktada yoğunlaştırılmıştır:

1. Allah'a ibadet,
2. Dindeki teslimiyetin korunması.

Bu iki olguyu şöyle de ifade edebiliriz: 1. İbadetin Allah'a özgülenmesi, 2. Dinin Allah'a özgülenmesi.

'Şirk' adlı eserimizde ayrıntılarıyla verdiğimiz gibi, Kur'an, Allah'a ibadet edilmesini, 'müslüman' sıfatı alınmasını her şey olarak görmemektedir; hatta bir şey olarak görmemektedir. Bunların hem bir şey hem de her şey olabilmesi için ikisinin de Allah'a özgülenmesi şarttır. Bu özgüleme yoksa tevhit yoktur. Tevhit yoksa şirk vardır. Ve şirk varsa, kurtuluş söz konusu edilemez. Görünüşte ibadet ne kadar yoğun olursa olsun ve mabetler ne kadar çoğaltılırsa çoğaltılsın, kurtuluş yoktur. Çünkü meselenin kestirme formülü çok açık verilmiştir:

"Yemin olsun, sana da senden öncekilere de şu vahyedilmiştir: Eğer şirke düşersen amelin kesinlikle boşa çıkar ve mutlaka hüsrana uğrayanlardan olursun." (Zümer, 65)

Allah'ın, tüm peygamberleriyle insanlığa ilettiği dinin genel ve değişmez adı, 'İslam'dır. Ve İslam, Allah'a teslimiyet demektir. Ancak bu teslimiyet, fomül cümledeki talebe uygun olmalıdır. Yani Allah'a teslim olmak yetmez, teslimiyet sadece Allah'a olacaktır. Başka bir ifadeyle, "Hiçbir varlığa teslimiyet yok, sadece Allah'a var" şeklinde bir anlayış egemen olacaktır. Aksi halde, Hz. İsa'nın şu sözü işler:

"Aynı zamanda hem mamona hem de Tanrı'ya kul olamazsınız!"

ALLAH'IN GÖRÜLÜP GÖRÜLEMEYECEĞİ (RU'YETULLAH) MESELESİ

Allah'ın görülüp görülemeyeceği mezhepler döneminin önemli tartışmalarından biridir. Sayfalar dolusu söz söylenmiştir ama

bu tartışmaların Müslümanların herhangi bir derdine derman olduğu görülmemiştir. Bu konuda temel mezheplerden biri olan Mutezile, Allah'ı tenzihteki titizliğinin bir uzantısı olarak Allah'ın ahirette de görülemeyeceğini söylemiştir. Öteki temel mezhep Ehlisünnet bunun aksi kanaattedir; onlara göre, Allah ahiret âleminin kendine özgü şartları içinde insanlar tarafından görülecektir. Sormak gerekir: Bu iş ahiret âleminin şartları içinde çözülecekse siz buradan nasıl hüküm verebiliyorsunuz?! "Bu mesele müteşâbih bir meseledir, Allah'a havale ile tavakkuf eder, bekleriz. Ahiret âleminde neyin nasıl olacağını Allah bize gösterecektir" dememiz gerekmez mi?

ALLAH'IN EN ŞERİR DÜŞMANLARI DİN SINIFINDAN ÇIKAR

Kur'an'ın verilerini esas alarak konuştuğumuzda en tehlikeli Allah düşmanlarının din sınıfı içinden çıkacağını söylememiz gerekecektir. Çünkü Kur'an, bunu da hükme bağlamıştır. Burada Tevbe suresi'nin üç mucize beyyinesiyle karşılaşıyoruz:

"Yahudiler, 'Uzeyr, Allah'ın oğludur' dedi; Hristiyanlar da, 'Mesih, Allah'ın oğludur' dedi. Kendi ağızlarının sözüdür bu. Kendilerinden önce inkâr edenlerin sözlerine benzetme yapıyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da yüz geri çevriliyorlar! Allah'ın yanında hahamlarını ve ruhbanlarını da rabler edindiler. Meryem'in oğlu Mesih'i de öyle. Oysa kendilerine, tek olan Allah'tan başkasına ibadet etmemeleri emredilmişti. İlah yok o tek Allah'tan başka! Onların ortak koştuklarından arınmıştır O." (Tevbe, 30-31)

Din sınıfı şirke işte böyle batıyor. Şirke batınca Allah düşmanı sıfatı otomatik olarak geliyor. O tespiti yapan ayet de Tevbe suresinde:

"İbrahim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun Allah düşmanı olduğu kendisi için açıklık kazanınca, ondan uzaklaştı." (Tevbe, 114)

Hz. İbrahim'in babası Allah düşmanı olarak tanıtılıyor. Kimdi o baba? İbrahim'e karşı çıkan şirk dini mensuplarının put yapıcısı. Yani dindar bir şirk mensubu. Bu ayet, şirk kavramının en hayatî müfessir (tefsir edici) ayetidir. Müşriklerin Allah düşma-

nı olduğuna ilişkin şaşmaz Kur'an beyyinesi bu ayettir. Cenabı Hak, müşriklerin Allah düşmanı olduğu yolundaki buyruğunu, Hz. İbrahim gibi bir peygamberin babasını örnek vererek bildirmek suretiyle mesajın etkisini kuvvetlendiriyor.

Kısacası, Allah düşmanları öncelikle din sınıfı içinden çıkar. Bu din, şirk dini olabileceği gibi, semavî bir din de olabilir. Nitekim Tevbe 30-31, semavî din içinden müşrikleri, Tevbe 114 şirk dini içinden müşrikleri tanıtıyor. Değişmez ilke şudur: Müşrikler Allah düşmanıdır. Dahası var:

Kur'an, Allah düşmanı tabirini mesela, ateistler, deistler vs. için kullanmıyor, din sınıfı için kullanıyor. Ve biz bu mucizeler mucizesi beyyineler sayesinde şunu öğreniyoruz:

En tehlikeli, en zararlı, en kahpe Allah düşmanları, namazlı-niyazlı, ibadetti görünüm içinde şirk taşıyan taifedir. Bu tespit birçoklarını elbette ki rahatsız edecektir ama ne yapalım ki Kur'an'ın hükmü budur.

AMEL

(aksiyon, iş ve değer üretmek, eylem, **faaliyet,** hareket)

"Aksiyonu varlığın sonsuzluğuna fırlatarak oradan gelecek cevabı beklemek gerekir. Aksiyon, sonsuzluğun bir çağrısı, bir yankısıdır. Oradan gelir, oraya gider."

Maurice Blondel

Kur'an-ı Kerim'de en çok geçen kelimelerden biri olan amel (çoğ. a'mâl), sözlük anlamıyla, niyetli davranış, hareket, iş, eylem demektir.

Kur'an'da, amele yakın bir anlamda kullanılan fiil sözcüğü de çok geçer. Ancak, her amel fiil olduğu halde, her fiil amel değildir. Kur'an dilinin aşılmamış bilgini Râgıb el-Isfahanî (ölm. 502/1108) ünlü eseri el-Müfredât'ta bu noktaya değinirken, şöyle diyor:

"Sadece kasıt ve niyete bağlı olan fiiller amel adını alır. Bu yüzdendir ki, hayvana nispet edilen fiillerin hiçbirine amel denmez. İyi veya kötü, sadece insanın maksatlı fiilleri ameldir."

Amel kelimesinin en ideal karşılıklarından biri de Fransızca'daki aksiyon (action) sözcüğüdür. Ve aksiyon sözcüğünün Kur'ansal yapısını en ideal biçimde anlatan filozof da Fransız filozofu Maurice Blondel (ölm. 1949) olmuştur. Zaten onun felsefesinin adı da 'aksiyon felsefesi'dir. Blondel'in aksiyon için söylediklerinin tümü, Kur'an'ın amel kavramı için geçerlidir. Nitekim, Blondel'in aksiyon için söylediklerinin aynını Isfahanlı Râgıb amel için söylemektedir. Yani, her fiil ve hareket aksiyon değildir. Bir kere her harekette irade yoktur; aksiyon ise bir iradenin ürünüdür ve buna bağlı olarak yaratıcıdır.

Kur'an'dan anlıyoruz ki, geleneksel dinin tekrarladığının aksine, yalnız ibadetler değil, insanın, bir niyetin ürünü olan bütün faaliyetleri ameldir.

Kur'an hemen her yerde, iman kelimesinin ardından amel kelimesini vermekte ve böylece insanı başarı ve mutluluğa götürecek imanın, amelle kucaklaşması gerektiğine dikkat çekmektedir. Mülk suresi 2. ayete göre, hayat ve ölüm, insanın amelinin sonuçlarını ölçmenin aracıdır. Bu demektir ki, hayat bir anlamda ameller yekûnudur.

İnsanın sonsuz kurtuluşunu sağlayan üç temel unsurdan biri de ameldir.

İnsanın karşılaştığı bütün sonuçlar, onun amelinin eseridir. Hiçbir karanlık ve sıkıntı, hiçbir kahır ve zorluk insan elinin ürünü olmadan ortaya çıkmaz. Allah, insanın kendi amelinin karşılığı olmayan zorluk ve çileyi, insana musallat ederse, bu, zulüm olur; oysaki Allah asla zulmetmez. (37/39; 41/46; 45/15) Varlık ve oluş düzeninde işleyen temel ilke şudur:

"Kim bir zerre miktarı hayır işlese onun karşılığını ve kim de bir zerre miktarı kötülük işlese onun karşılığını bulur." (Zilzal, 7-8)

Varlık ve oluş düzeninde ortaya konmuş bir amel asla sonuçsuz bırakılamaz. Amel, kim tarafından nasıl inkâr edilirse edilsin, kim tarafından nasıl örtülmek ve unutturulmak istenirse istensin Yaratıcı onu mutlaka ortaya çıkarır ve ona bağlanan sonuçları, olması gereken yere koyar. Şöyle deniyor:

"Siz amel sergileyin; Allah, Resulü ve müminler onu göreceklerdir." (Tevbe, 105) Lukman, 15-16. ayetler, amel konusunda belki de en önemli ilkeyi veriyor:

"Şu bir gerçek ki, yapılan iyi veya kötü amel bir hardal tanesi kadar olsa da, bir kayanın bağrında yahut göklerin derinliğinde veya yerkürenin derinliklerinde saklansa Allah onu yine de ortaya çıkarır." (Ayrıca bk. Kehf, 30)

insanın, hayat serüveninden hesaba çekileceği ahiret veya haşir günü, bir anlamda amellerin bir döküm ve resmî geçit günüdür, (2/134, 141; 3/30; 9/94, 105; 16/111; 36/54; 58/6-7; 66/7)

Son hesap günü, bütün amelleri eksiksiz ve katıksız kaydeden evrensel kompütürün, bütün kayıtlarını ortaya döktüğü bir gündür. O gün, insan adına bu kayıtlar konuşacaktır. (17/13-14; 45/29) Bu evrensel kompütür öylesine hassas ve titiz bir 'kitap'tır ki, küçük-büyük her ameli kayda geçirir. Kehf suresinin şu ayetleri, hem bu hesabın ağırlığını hem de kıyamet ve **hasrın** dehşetini göstermesi bakımından ürperticidir:

"O öyle bir gündür ki, biz onda dağlan yürütürüz de sen yeryüzünü çırılçıplak ortaya çıkmış halde görürsün. Ve görürsün ki, biz bütün insanları, bir tanesini bile unutup ihmal etmeden oraya toplamışızdır. Onlar, senin rabbine saflar halinde arzedilirler. Onlara şöyle denir: 'Andolsun ki, sizi ilk yarattığımız an gibi tekrar bize geldiniz. Fakat siz, bugüne ilişkin vaadimiz asla yerine gelmeyecek sanmıştınız, değil mi?' Ve kitap ortaya konur. Kötülükler sergilemiş olanların, kitaptakiler yüzünden korkuyla titrediklerini göreceksin. Şöyle diyeceklerdir: 'Eyvahlar olsun bize! Bu ne biçim kitap ki küçük büyük demeden her şeyi kayda geçirmiş.' İşte onlar, işledikleri amelleri böylece önlerine gelmiş olarak bulurlar. Senin rabbin hiç kimseye zulmetmez." (Kehf, 47-49)

Amel, kalitesiyle de, amel sahiplerinin farklı derecelerini belirler. Nimetlerin kalite ve dereceleri de amellere göre belirlenir. (6/132; 46/19)

Yaratıcı düzen, amelin kötüsüne karşılık ceza olarak yalnız yapılan kadarını veriyor. Fakat iyi amellerde durum değişiktir, Kötüye, mislinden fazlasıyla karşılığı zulüm gören Kur'an, iyiye fazlasıyla karşılık vermeyi bir rahmet, lütuf ve yücelik olarak görür. Allah, rahmet ve ulûhiyetinin bir gereği olarak, kötü amellere ancak hak ettikleri karşılığı verir, hatta bunların bile bir kısmını affıyla silerken (bk. 42/30, 34) iyi amellere mukabelede lütuf ve cömertliğini coşturarak, hak edilenden fazlasını verir. (28/84; 34/37; 40/40)

İnsan, amel sayesinde yaratıcı faaliyete bizzat katılır ve kâinat bünyesinde sürekli faaliyet gösteren bir 'benlik' olur. Çünkü yaratıcılık ve yaratıcı, kendisini bir amel-proses (süreç) olarak ortaya koymaktadır. Kur'an bu noktada Yaratıcı Kudret'in 'elleriyle iş üretmesi'nden bahseder. (36/71) Bu anlamda insan, amel ile küllî Benlik'in ve külli oluşun bir parçası haline gelir. Kur'an bu inceliği ifadeye koyarken de Allah'ın bizim amellerimizi ku-

sattığını, bizim amellerimizi de yarattığını beyan eder. (3/120; 4/108; 11/92; 37/96) Bunun içindir ki, insan, amelini, Yaratıcı Ben'in iradesi yönünde şekillendirerek mutlu ve güzel bir dünyanın kurulmasında rol alabilir.

Yaratıcı Ben'in iradesine ters bir yönde geliştirilen amel, oluşta hiçbir olumlu sonuç doğurmaz. Kur'an bunu belirtirken, şirkin ameli etkisiz kılacağını, işe yaramaz hale getireceğini söylemektedir. (5/5, 53; 6/88; 7/147; 9/69; 14/18; 18/105; 33/19; 47/9)

Yaratıcı-Küllî iradeye ters bir gidiş izleyerek sergilenen amel, Allah'la bir yarıştır ki, bu yarışta yenik düşmek insan için kaçınılmaz son olacaktır. (11/121; 29/4; 41/5)

Amel, nihayet, karanlıktan aydınlığa çıkışın, müjde ve mutluluğa erişin, bol rızık ve doygunluğun, Yaratıcı'ya şükrü eda edişin, sevgi, rahmet ve şefkatle doluşun da yoludur. (19/96; 22/50; 34/13; 65/11)
Amel konusunun önemli Kur'ansal perspektiflerinden ikisine daha işaret etmek gerekir:

1. Amel-Zaman İlişkisi: Kur'an Asr Suresi'nde zamana yemin ederek söze başlamak **suretiyle** bu ilişkinin kaçınılmazlığına, diğer bir ifadeyle amel konusunda zamanın önemine dikkat çekmiştir. Gerçekten de zamanda ihmal sergileyen, yani zamanı akla uygun biçimde kullanamayan bir faaliyet, amelin gereğini yerine getiremez.

2. İki Amel Arasına İhmal ve Boşluk Sokmamak: Kur'an, İnşirah suresi'nin 7. ayetinde şu erdirici yaradılış ve oluş ilkesini getiriyor:

"Bir işi bitirip boşaldığında hemen yeni bir işe koyulup, yeni bir yorgunluğu üstlen."

Amel konusunun önemli noktalarından biri de şudur:

Amel, sadece bedensel faaliyet değildir. Ruhsal ve fikri faaliyet, belki de bedensel faaliyetten önce, ameldir. Bu yüzdendir ki, Hz. Peygamber, düşünceyi en ileri ibadet olarak göstermiştir. Çağımızda İslam'ın en büyük düşünürü olan İkbal'e, sadece sözle yetindiği için serzenişte bulunanlar ondan şu cevabı almışlardı:

"Ben bir müzisyenim; çalıp söylüyorum, sizler dans ediyorsunuz. İster misiniz ben de sizinle dans etmeye başlayayım?" (Schimmel; *Gabriel's Wing,* 56) İkbal burada bir evrensel gerçeğe dikkat çekmiştir:

Düşünce eylemi yani yaratıcı amel olmadan, bedensel eylem yani malzemeye şekil veren amel olamaz; olsa da işe yaramaz.

Amel konusunun Kur'an açısından belki de en önemli noktasına gelmiş bulunuyoruz. Bu nokta, amelin niteliği meselesidir,

SALİH AMEL MESELESİ

Kur'an, imanın hemen ardından devreye soktuğu amelin, salih olmasını istemektedir. Salih amelin ne olduğunu anlamak için, bir sıfat olarak kullanılan salih kelimesi üzerinde durmak gerekir. Salih kelimesinin kökü sulh'tur. Sulh ve salah, Arap dilinde; bozgun, nefret, kötülük, kavga, çekişme ve didişmenin zıddı demektir. Sulh ve salahın karşıtı, Arap dilinde fesattır, (bk. burada, Fesat mad.) Kur'an, salih amel işlemeyenlerin, yeryüzünü fesada boğmaya gayret göstermiş olacaklarını bildirerek bu karşıtlığa vurgu yapmıştır. (10/81; 38/28)

Salah ve sulhu esas alan kişi, tavır ve davranışa salih denmektedir. Yani salih, sadece amelin değil, ameli üretenin de sıfatı olmalıdır ve olmaktadır. Kur'an, hem iman sahibini hem de bu iman sahibinin sergilediği amelleri, salih diye nitelemektedir. Yüzden fazla yerde, imanlı kişiden istenen amelin salih olması gerektiği belirtilmektedir. Kur'an'ın verilerini dikkate alarak salih ameli, insana hizmete ve banşa yönelik bütün düşünce ve faaliyetler diye ifade edebiliriz.

Kur'an'a göre, bütün büyük ruhlar ve özellikle peygamberler salih kişilerdir. Mutluluk ve sonsuz kurtuluşa ermek de, salih kişilerin hakkıdır. Yeryüzünün nimet ve imkânlarına sahip olmak, rızık ve bereketle dolu bir yaşayışa ulaşmak da salih olmakla mümkündür. (2/62; 5/69; 7/170; 10/81; 45/30)

Yeryüzü topraklarına, yönetici güce sahip olmak da esasen salih kulların ve toplumların hakkıdır. (21/105; 22/23,50, 56; 24/55)

Salih amel, kurtuluşun üç ana şartından biridir. Diğer iki şart ise Allah'ın birliğine ve ahirete imandır. (2/62; 5/69) Dünya planındaki hayatını iman sahibi olarak salih amelle geçirenler dünya sonrasında temiz ve mutlu bir hayatla ödüllendirilirler. (2/82; 16/97; 19/60; 39/72) Bu demektir ki, salih amel, yaratıcı faaliyete katılmanın başlıca yoludur. Bu yolla insan kâinat ve oluş bünyesinde sürekli yapıp edici bir şuur haline ulaşır ve külli benliğe dost olur. Kur'an bu gerçeğe işaret ederken: "Rabbine kavuşmak isteyen, salih amel sergilesin." (Kehf, 110) diyor.

Demek oluyor ki, salih amel, oluşa (şe'niyete) doğrudan doğruya Yaratıcı Kudret yanında bir katılım, kaderin yaşanması ve yazılmasında Allah ile birlikte rol almaktır.

Salih amel, insanın sürçmeleri sonucu meydana gelen çirkinlik ve terslikleri de silici bir yol oynar. (25/70; 29/7; 64/9)

Salih amelin varlık ve oluştaki yerini ve değerini Kur'an, nihayet şu şekilde ifadeye koyuyor:

"İman eden ve salih ameller işleyenler varlıkların en hayırlılarıdır." (Beyyine, 9)

İslam dünyası, Kur'an'ın amele bağladığı yücelik ve mutluluğu ne yazık ki, Kur'an'da yeri olmayan bir kader anlayışıyla elde etmeye çalıştı ve perişan oldu.

Bilinmeliydi ki, eğer bir kader söz konusu ise o "kader, bir seçim meselesidir, şans meselesi değil." (Henry Clausen; *Beyond the Ordinary,* 156)

Alman düşünürü Goethe (ölm. 1832) bu kader-amel ilişkisine (paradoksuna da diyebiliriz) çok daha ilginç ifadelerle değinmiştir. Şöyle diyor:

"Kadere hürmet mi? Hayır! Kader, amellerin sonuçlarıyla vücut buluyor. Geçmiş amellerin ürünleri büyüyorsa Tann'nın ve kaderin yararı vardır. Bunun için, bütün kuvvetlerden yüksek olana, yani her şeye kadir olana, kaderlere gebe olana, amele hürmet edelim!" (bk. A. Schimmel; *Cavidnâme Şerhi,* 304-305)

ARAPLAR
(A'rab)

Arapların adı Kur'an'da A'râb şeklinde çoğul olarak geçer. Bu kelime A'rabî {bedevi Arap) kelimesinin çoğuludur. Ne ilginçtir ki bu kelime, geçtiği bütün ayetlerde (bir yer müstesna) kötülüğün, bozgunculuğun, inadın, ikiyüzlülüğün taşıyıcısı olarak kullanılmaktadır. Sadece Tevbe suresi 99. ayette, onlardan bazılarının Allah'a ve ahirete iman ettikleri belirtilir.

A'rab kelimesinin geçtiği ayetlerde sözkonusu olan olumsuzluklar şunlardır:

1. Savaştan kaçmak için özür ileri sürmek (Tevbe, 90),

2. Küfür ve nifakta şiddet,

3. Allah'ın koyduğu sınırları ve hükümleri tanımamakta öncelik,

4. Allah yolunda harcananı zarar saymak,

5. Müminlerin başına felaket ve zorluk gelmesini beklemek (Tevbe, 97-98),

6. İki yüzlülükle Hz. Peygamber'i kandırmak (Tevbe, 101),

7. Hz.Peygamber'in emrine karşı çıkıp savaştan geri kalmaya yeltenmek (Tevbe, 120),

8. Kalbiyle inanmadığı şeyleri dil ile söylemek, savaştan kaçmak (Feth, 11, 16),

9. İman etmedikleri halde "İman ettik" demek,

10. Gerçek imanın onların kalplerine asla girmeyeceği, ancak "Müslüman olduk" demekle yetinmeleri gerektiği (Hucurât, 14).

Kur'an'ın bu yaklaşımı, üzerinde gerçekten durulacak bir tablodur.

Hz. Peygamber, amansız fitnenin, ümmeti, Araplardan başlayarak kemireceğine dikkat çekerek şöyle demişti:

"Yaklaşmış bulunan bir şer yüzünden vay haline Arapların." (İbn Mâce, fiten 9)

Bir yerde de şöyle diyor:

"Bütün Arapları kuşatan bir fitne çıkacak. Bu fitne yüzünden ölenlerin hepsi cehennemdedir. Bu fitne sırasında söz, kılıç vurmaktan daha ağırdır." (İbn Mâce, fiten 9)

Demek oluyor ki, Muhammed ümmetine musallat olan fitnelerin hepsinde odak nokta ve motor unsur Arap'tır. İlk ve en büyük fitne ve yozlaştırmanın Emevî-Arap saltanatı uğruna sergilendiğini hatırlamak, bu noktada yeterlidir.

Biraz daha ayrıntı isteyenler bugünkü Ortadoğu'nun arzettiği manzaraya bakabilirler.

ARZ
(yerküre)

DİN LİTERATÜRÜNDEKİ DÜNYA VE KUR'AN'IN YERKÜRESİ

Kur'an'da 110 küsur yerde geçen dünya kelimesi isim olarak değil, sıfat olarak yer almakta ve daima hayat kelimesini nitelemek için kullanılmaktadır: el-Hayât ed-dünya. Bu tamlamanın karşılığı basit, iğreti, âdi hayat demektir. Dünya kelimesi **adilik,** iğretilik anlamındaki denâet kökünden sıfattır. Kur'an'm oyun, oyalanma ve aldanma olarak tanıttığı budur. Bunun, günlük dilde kullandığımız dünya, yerküre ve onun üzerindeki hayatla eşitlenmesi tamamen yanlıştır.

Din literatüründe dünya sözcüğü hiçbir yerde yerküre (arz) anlamında kullanılmaz. Dünya sözcüğü, Kur'an'daki kullanımıyla hiçbir zaman mekân değildir; isim de değildir.

Üzerinde yaşadığımız küre mânâsına Kur'an arz kelimesini kullanır.

Dünya haller, düşünceler, mânâlar yekûnudur. Dünya, terk edilmesi gereken, iğreti bir algılamadır. Arz ise ibretlerle dolu, güzel; tetkiki, dolaşılması istenen bir alandır. Dünya, Kur'an tarafından sıfat olarak kullanılmaktadır ve denî, âdi mânâlarına gelir. Süfyân es-Sevrî (ölm. 161/777) şöyle diyor:

"Ona dünya denmesinin sebebi denî, alçak oluşudur. Aynı şekilde dünya nimetlerine de mal denmiştir. Bu da onların insanı Allah'tan başkasına meylettirmesinden kaynaklanır."(Hilye, 7/10) Aynı mânâya Ahmed bin Muhammed el-Âdemî (ölm. 309/921) şöyle işaret ediyor:

"Dünya; âdî, sefil arzular bütünü demektir." (Ebu Nuaym, *Hilye,* 5/27)

Seyyid Burhaneddin (ölm. 638/1240) de şöyle diyor:

"Senden geçip giden, kalmayan her neyse, o dünyadır. Her ne de zeval bulmazsa ahi re t indir. Sen ona mukayyet olmaya bak." (Seyyid Burhaneddin, ***Maarif,*** 61)

Alışılmış bir yanlış tekrarlanarak, dinsel kaynaklarda kötülenen 'dünya' ile arz birbirine karıştırılmaktadır. Tasavvufun, zararlı gördüğü, dünyadır; arz (yerküre) değil. Arz (yerküre), bizim beşiğimizdir; onda beslenir, onda olgunlaşırız. Arz "semanın karşıtı olan kütledir." (Râgıb, arz mad.) Dünya ise bir algılama biçimi, bir hayat tarzıdır. Arz ile dünya arası münasebetlere temas eder Kur'an:

"Şu iğreti hayatın durumu gökten indirdiğimiz bir suya benzer: İnsanların ve davarların yedikleri yeryüzü bitkisi onunla karışmıştır. Nihayet, toprak, takılarını kuşanmış, süslenmiştir. Toprağın sahipleri onun üzerinde egemen olduklarını sanmaktadırlar. Tam bu sırada emrimiz ona gece veya gündüz ulaşmıştır. Ve onu, sanki dün yerinde yokmuş gibi biçip atmışızdır. Derin derin düşünen bir topluluk için ayetleri böyle ayrıntılı olarak veriyoruz." (Yunus, 24)

İğreti hayat' deyimini bazıları 'dünya hayatı' diye tercüme etmektedir. Bu yanlıştır. Ayette, dünya hayatı denmiyor. Denî hayat, yani iğreti, basit, geçici hayat deniyor. Bunlar tamamen farklı şeylerdir. Kur'an'ın hiçbir yerinde dünya hayatı kötülenmemiştir. Esasen Kur'an'da dünya hayatı diye bir tamlama yoktur. Kısacası, dünya, bir yaşam tarzının sıfatıdır; oysaki arz (yerküre) bir mekânın, bir varlık planının adıdır.

KUR'AN'A GÖRE ARZ (YERKÜRE)

Arz kelimesi Kur'an'da 460 küsur yerde geçmektedir. Kur'an'ın arz hakkındaki anlayışını şu başlıklar altında verebiliriz:

Arz, Bir Gerçeklikler Alanıdır, Boşuna, Oyun-Eğlence Olsun Diye, Abesle Meşgul Olmak İçin Yaratılmamıştır:

"Biz, gökleri de yeri de bunlar arasındakileri de eğlenenler/eğlendi¬renler olarak yaratmadık." (Enbiya, 16; Dühan, 38)

"Biz şu göğü ve yeri ve ikisi arasmdakileri boşuna yaratmadık. Böyle düşünmek, küfre sapanların sanısıdır. Vay hallerine o inkarcıların, ateş yüzünden!" (Sâd, 27)

Yerkürenin Yaratılışı İnsanın Yaratılışından Daha Önemli ve Daha Büyük Bir Olaydır:

"Göklerin ve yerin yaratılışı/yaratıkları, insanların yaratılışından/ insanlar âleminden elbette daha büyüktür. Ne var ki, insanların çokları bilmiyorlar." (Ğâfir, 57)

Arz, Tüm Canlıların Barınağı, İnsanın Tekâmül ve İmtihan Alanıdır:

"Ve yerküre. Koydu onu toprakta yaşayacak yaratıklar için." (Rahman, 10)

"Şeytan onların ayaklarını kaydırdı da onları içinde bulundukları yerden çıkardı. Biz de şöyle buyurduk: 'Bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak aşağıya inin! Belli bir süreye kadar yeryüzünde sizin için bir bekleme yeri, bir nimet/bir yararlanma imkânı olacaktır." (Bakara, 36)

"Yeri, bir toplanma zemini yapmadık mı? Diriler bakımından da ölüler bakımından da. Orada oturaklı, başını yücelere kaldırmış dağlar oluşturduk. Ve size tatlı bir su içirdik." (Mürselât, 25-27)

Yerküre, İnsanın Beşiği ve Döşeğidir:

"Yeryüzünü size beşik yapan, onda sizin için yollar açan, gökten su indiren O'dur. Biz o suyla çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık. Yiyin, hayvanlarınızı yayıp otlatın. Kuşkusuz, bunda, aklı başında insanlar için ibretler vardır." (Tâha, 53-54)

"Yeri de biz döşedik. Ne güzel döşeyicileriz!" (Zâriyât, 48)

O halde, insan, beşiği ve döşeği olan yerküreyi aziz bilmeli, temiz tutmalı, tahripten korumalıdır. Ne yazık ki, insanoğlu bunun tam tersini yapmakta, kendi beşiğine, döşeğine ihanet et-

mekte, onu tahrip etmekte, pisletmektedir. İnsanın bozgun ve zulümlerinden biri, belki de birincisi budur.

İnsan, Yerkürenin Çocuğudur; Oradan Oluşur, Oradan Beslenir, Orada Evrimleşir ve Tekrar Oraya Döner:

"Sizi yerden yarattık. Tekrar oraya göndereceğiz. Ve oradan sizi bir kez daha çıkaracağız." (Tâha, 55)

"Ve Allah sizi bir bitki olarak yerden bitirdi. Sonra sizi yere geri gönderiyor ve sonra bir çıkarışla tekrar çıkarıyor." (Nuh, 17-18; Mülk, 24)

An Bir Güzellikler, Bereketler ve Hazineler Alanıdır:

Bir kere, yerküre, Yaratıcı'nın Bedî (yarattığını güzel yaratan) sıfatının konusu olan bir varlıktır. Yerküre bir 'hazineler deposudur. 'Yerkürenin hazineleri' tabiri Kur'an'ın kullandığı bir tabirdir. (Yusuf, 55; Münafıkûn, 7) Böyle olduğu içindir ki, arz, güzellikler, mucizeler, ibretlerle doludur:

"Gökleri ve yeri, güzelliklerle donatarak yaratan Bedî' O'dur. Bir şeyin olmasına karar verdiğinde, ona sadece 'Ol!' der. Artık o, oluverir." (Bakara, 117; En'am, 101)

Arz; Varlıkları, Tarihi, Kalıntıları ve Doğal Olayları ile Gezilmesi, İncelenmesi, Gözlenmesi Gereken Bir Mucizeler, İbretler Alanıdır:

Arzın altının ve üstünün araştırmaya, gözleme, incelemeye açılması gerektiği Kur'an'ın insana sürekli emridir. Bu gerçeği dikkate alarak diyebiliriz ki, arkeolojik ve coğrafî araştırma ve keşiflerin yolunu Kur'an açmıştır.

Kur'an'a göre, bizzat Kur'an'ın kendisi, insan ve evren yani bütünüyle varlık bir 'ayetler topluluğudur. Doğal olarak, yerküre de bir ayetler alanıdır. Bu gerçeğin bize anlatmak ve bizi götürmek istediği nokta nedir?

Bu sorunun cevabı, aşağıdaki 'Ayet' maddesinde verilmiştir.

AYET

Kur'an terminolojisinin en önemli kavramlarından biri olan ayet, (çoğ. âyât ve ây) Arap dilinde, işaret, iz, belirti, delil anlamlarına gelmektedir. Kur'an, ayet deyimini, mucize karşılığı olarak da kullanmaktadır. Kur'an ayrıca, ayet kelimesini genellikle beyyine (açıklık, aydınlık, delil) kelimesiyle nitelendirmektedir.

Kur'an terminolojisi ve Kur'ansal perspektif açısından bakarak konuşursak, ayetin, insanı Allah'a kılavuzlayan, ona Allah'a gidişinde iz ve işaret veren her şey olduğunu söylememiz gerekir. Bir müslüman şair bu inceliğe dikkat çeken darbımesel olmuş bir dizesinde şöyle diyor:

"Her şeyde onu gösteren bir ayet vardır. Onun birliğini bize anlatır."

Kur'an'ın belirli parçaları da, insanın Allah'a götürülmesinde rol aldıkları için, ayet diye adlandırılmıştır.

Bugünkü tertip şeklini esas alırsak Kur'an'da, 3300 küsur ayet vardır. Bunların bazıları bir cümle, hatta bir harf olduğu halde, bazıları bir sayfa tutabilmektedir.

Tanrısal vahiy Hz. Peygamber'e ayetler halinde gelirdi. Vahyin her gelişinde, bir veya birkaç ayetten oluşan bir buyruklar kümesi söz konusudur. Bu buyruklar, 'iniş sebebi' diye adlandırılan olay veya olaylar üzerine gelir, böylece tanrısal mesajın insan hafıza ve hayatına iyice yerleştirilmesi sağlanırdı.

Vahyin Hz. Peygamber'e gelişine aracılık eden Cebrail adlı melek, yine Allah'tan aldığı bir emirle, her ayetin konması gereken yeri de, Hz. Peygamber'e gösteriyordu. İş bununla da kalma-

mıştır. Cebrail her yıl, o ana kadar gelmiş bulunan Kur'an ayetlerini, Hz. Peygamber'le mukabele ediyordu. Yani, toplanmış bulunan Kur'an vahiylerini, Hz. Peygamber'le karşılıklı okuyarak ayetlerin olmaları gereken yerde bulunup bulunmadıklarını kontrol ediyorlardı. Bu mukabele işi, peygamberliğin son yılında, yani Hz. Peygamberin öldüğü yılda iki defa yapılmıştır. Ve Hz. Peygamber buna bakarak, vahyin bitmek üzere olduğunu ve ölümünün yaklaştığını anlamıştır.

Anlaşılan o ki, her ayetin Kur'an'daki diyalektik bünyesinde hangi ayetlerle irtibatlı olduğuna karar verme yetkisi, insanın sistem tutkusuna ve spekülasyon zaafına bırakılmadan, bizzat Yaratıcı Kudret tarafından belirlenmiştir. İslam bilginleri, özellikle Kur'an'ın yorumunu meslek edinmiş olan müfessirler, hayranlık verici bir tespitle 'siyak ve sibak karinesi'nden söz ederler. Bunun anlamı, bir ayetin kendisinden sonraki ve önceki ayet veya ayetlerle ilişkisinden doğan incelikler veya elde edilen sonuçlardır.

Kur'an'ın tertibi kronolojik veya sistematik değil, diyalektiktir. Bu yüzdendir ki, Kur'an okundukça okunur ve en küçük anlamda bir bıkkınlık getirmez. Bu, onun mucizelerinden biridir.

Kur'an, evrenin tümünü ve oluşu bir ayetler topluluğu olarak tanıtır. Bu ayetlerin, insanı kuşatan dünyada yer alanlarına Kur'an âfâkî ayetler, insanın kuşattığı âlemde, yani insanın iç dünyasında yer alanlarına enfüsî ayetler demektedir. (2/190; 41/53; 51/20) Âfâkî ve enfüsî ayetlerden bahseden Kur'ansal beyanlar, ayetlerin hedefinin varlık ve oluş gerçeği ile Yaratıcı Kudret'in anlaşılıp kavranması olduğuna dikkat çekmektedir.

Varlık ve oluşun tamamım ayet olarak gören Kur'an, varlık ve oluşun tamamını mucize sayıyor demektir. Esasen, Kur'an'a göre, hayatın tümü mucizedir. Bu mucizenin hayranlık verici görünümü arkasındaki evrensel şuuru ve yaratıcı sırrı fark edebilmek, hiçbir ayrım yapmadan bütün ayetleri tetkik etmeye bağlı bulunuyor. Ayetler arasında ayırım yapmak, gerçeğin yakalanmasını engeller veya insanın yanlış, eksik bilgilere teslim olmasına yol açar.

Her şey ayettir. Kur'an'ın ifadelerini kullanırsak, tanrısal vahiyler, peygamberler, gökler, yeryüzü, gece, gündüz, diller, renkler, tarihsel kalıntılar, böcekler, fosiller, gözyaşı, keder, sevinç, rüzgâr, yağ-

mur, doğum, ölüm, sevgi, nefret vs. vs. hep birer ayettir ve hepsinin incelenmesi insanın görevidir. (Ayetler konusunda daha geniş bilgi için bk. Öztürk; *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf,* Allah'ın Ayetleri bölümü)

Demek oluyor ki, vahiy aracılığıyla indirilen (tenzili) ayetler olduğu gibi, yaradılış yoluyla varlıklar dünyasına çıkarılan (tekvini) ayetler de vardır. Ve bu ayetlerin tümü yaratıcı şuuru gösterme bakımından delil niteliğindedir. Sûfî-müfessir Bursalı İsmail Hakkı (ölm. 1137/1725) bu gerçeği şu güzel cümlesiyle ifadeye koymuştur:

"Ayât-ı tenzîlîye nice ise, ayât-ı tekvîniye dahi burhan-ı ilahîdir." (Bursevî, *Kenz-i Mahfî,* 136)

Şuurla maddeyi aynı bünyede birleştiren insan hem bir ayetler topluluğudur, hem de ayet okuyabilen tek varlıktır. İnsan, deyim yerinde ise, evrende kendisinin bir ayrıntılanmış şeklini seyretmektedir. Bursalı İsmail Hakkı bu noktaya değinirken de şöyle diyor:

"İnsan metin, âlem bu metnin şerhidir. Resul ise Kur'an hükmündedir." (Age. 2)

İnsanın kuşattığı âlemdeki ayetlere Kur'an tarafından enfüsî, insanı kuşatan âlemdeki ayetlere âfâkî dendiğini görmüştük. İnsan, Kur'an'ın seyr (yürüyüş, sefer, dolaşma) dediği bir incelemeyle bu ayetlerin tamamını tetkik etmelidir. Seyir, insanın içindeki ayetlere yönelikse buna enfüsî seyir, dıştaki ayetlere yönelikse buna âfâkî seyir denir.

Seyrin sonu yoktur. Çünkü ayetlerin sonu yoktur.

Cenab-ı Hak sürecin içinde hatta sürecin bizzat kendisi olarak Vâsi' (genişleyip yayılan) adını alır. Bunun içindir ki Kur'an'a dayanarak şunu söyleyebiliriz:

Evren sonsuz değildir ama sınırlı da değildir.

Evrenin bir sonu vardır ama bu son gelinceye kadar genişleme devam etmektedir. Bu demektir ki, oluş yani ayetler resmigeçidi devam etmektedir. Kur'an bu inceliğe dikkat çekerken şöyle diyor:

"Biz bir ayeti silip yok ettiğimizde veya onu unutturduğumuzda yerine ondan daha iyisini yahut onun bir benzerini mutlaka getiririz." (Bakara, 106)

Öte yandan Kur'an, insanı Allah'ın zâtı üzerinde değil, O'nun, eserleri üzerinde düşünmeye çağırmaktadır. Gerçeğe varışın güvenilir yolu tüme varımla tümden gelişi uyuşturmaktır. Ancak Kur'an, tüme varımı, ayetleri değerlendirme yolu olduğundan, asla prangalamaz. Başka bir deyimle Kur'an, nasıl sorusunun cevap alanına girmez; niçin sorusunun cevap alanıyla ilgilenir. Nasıl alanının verilerini, niçin sorusuyla irtibatları açısından değerlendirir. Böylece Kur'an, aklîleştirmenin (rasyonalizasyonun) gerektiği yerde vahyi bir susturucu baskı olarak değil, bir ufuk açıcı pencere olarak devreye sokar. Kur'an bilir ki, tüme varımın gerektiği yerde tümden gelimi kullanmakta ısrar, inkâr ve materyalizme zemin hazırlar.

Kısacası, Kur'an, tabiatı tetkik yolunun yürünmesini bir materyalizm olarak görmez. 18. yüzyıl Fransız materyalizmi -ki materyalizmin nüvesi sayılır- yaratıcı şuurun inkâr edilmemesi şartıyla, ayetleri tetkik emrinin bir ihyasıdır. Fakat bu, dine (kiliseye) rağmen vücut bulduğu için bu hareketin zaferi, dinlerin iflası gibi görülmüştür.

Kur'an, Zât'tan (Yaratan'dan) sıfatlara (yaratılmışlara) gitmek yerine, sıfatlardan Zât'a gitmeyi esas almakla insanı, dış dünyayı ve kendini birlikte incelemenin en güvenilir yol olduğu gerçeğine çağırmıştır.

Ayetlerin incelenmesi, incelediğimiz varlığın benliğini yakalamada bize en büyük yardımı yapacaktır. Hz. İsa'nın dediği gibi: "Melekût hem içinizdedir hem dışınızdadır." (Thomas, 3/7-8) Ne yazık ki kilise, Melekût'un dışımızdaki tecellilerine bakmayı bir tür cinayet gibi cezalandırmıştır. Patristik felsefenin babalarından biri olan Saint Ambroise (ölm. 397) şöyle diyordu: "Yeryüzünün niteliği ve durumu üzerinde tartışmak ahirette bizim ne işimize yarar?" Böyle bir yaklaşım, kâinatı, böcek kanadından galaksilere kadar ayetler topluluğu gören Kur'an'ın onayını alamaz. Çünkü 'Yeryüzünde kör olan, ahirette de kördür ve yol bakımından en sapık olan da odur." (İsra, 72)

Ayetler nasıl incelenir?

Bir ayetler topluluğu olan varlık ve oluş, insan tarafından incelenmeli, ayetlerin taşıdığı sırlar ortaya çıkarılmalıdır. İnsanın görevi de budur, varoluş nedeni de... Kur'an'ın insandan istediği temel faaliyet işte bu, 'ayetlerin incelenmesi' faaliyetidir. Çünkü hem insana hizmet hem Allah'a ibadet ve hem de yeryüzünün mamur ve mutlu hale getirilmesi, ayetlerin gereğince incelenmesiyle gerçekleşecektir.

Ayetlerin incelenmesinde sadece bu işe özgü özel bir bilgiden, örneğin George Friedrich Meier (ölm. 1777) tarafından öncülüğü yapılan semiology (işaretler ilmi) denen bilgi dalından değil, tüm bilgi imkânlarından yararlanmamız istenmektedir. (Ayetler, Meier ve semiology hakkında bk. Grondin; *Introduction to the Philosophical Hermeneutics,* 55-57)

Şunu da unutmayalım ki, Kur'an'ın itham edici temel kavramlarından biri olan 'küfür', en çok kullanıldığı anlamlardan biriyle, gerçeği, ayetleri örtme'nin adıdır. Ayetleri tetkik dışına itmek, onlara sırt dönmek açık bir küfürdür; bunu yapanlar da kâfirdir. Sırt dönülen ayetin Kur'an ayeti olmasıyla madde dünyasına ait olması (örneğin fosiller veya tarih kalıntıları olması) arasında hiçbir fark yoktur.

Küfür, Kur'an'a dayanarak, 'bilimin işlerliğine engel olmak' anlamında da tanımlanabilir. Bunda şaşılacak hiçbir yan da yoktur. Âli İmran suresi'nin 7. ayeti olan omurga beyyineye göre, Kur'an'ın ayetleri muhkem ve müteşâbih olarak iki ana kısma ayrılır. Muhkemler, Kur'an'ın az bir kısmıdır. Büyük çoğunluk (yüzde 90 civarında) müteşâbih ayetlerdir. Müteşâbihleri bir Allah bilir, bir de bilimde derinleşen bilginler. Müteşâbih ayetleri yani Kur'an'ın yüzde doksanına yakınını işler hale getirip insan hayatına sokmak, bilim faaliyeti gerektirmektedir.

Kur'an ayetlerinin iman ve ibadet konusu olan muhkemlerini inkâr edenlere kâfir derken, yüzde doksanlık müteşâbih kısmın inkâr veya ihmaline ses çıkarmamak, Kur'an'ın onaylayacağı bir tavır değildir. O halde, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Allah'ı, ahireti, namazı, orucu... inkâr insanı nasıl kâfir yaparsa bilimi, düşünceyi, gözlemi, deneyi, tetkik ve tahlili inkâr da aynen öyle kâfir yapar. İkisinin inkârı ise kişiyi, deyim yerinde ise 'çifte kav-

rulmuş kâfir' yapar.

Kur'an, insanın ayetlere karşı tavrını eleştirmekte ve ona sitem etmektedir. Çünkü insan, birçok ayeti görmezlikten gelmektedir. Kimi, içine kapanarak dış dünyadaki ayetleri ihmal etmekte, kimi, dış dünyaya açılıp içindeki ayetleri unutmaktadır. Şimdi şu yakınışa bakın:

"Göklerde ve yerde nice ayetler/mucizeler var ki yanlarından geçerler de dönüp bakmazlar bile." (Yusuf, 105)

Ayetleri incelemek ve bu incelemeden beklenen sonucu almak için birtakım yetenekler, bilgiler, donanımlar gerekmektedir. Ayrıca niyet, sabır ve gayret gerekmektedir. Kur'an bu 'gerekenler'i, kendi üslubuyla çok etkileyici ve sarsıcı ifadelerle vermektedir. Gerekenlerin bazıları her ayetin incelenmesinde kaçınılmazdır. Bazı gerekenler ise sadece bazı ayetlerin tetkiki için lüzumludur.

Ayetlerin incelenmesinden sonuç almak için neler, hangi araçlar lazımdır? Çok önemli araçları verelim:

1. İman:

Ayetleri incelemek için her şeyden önce iman gerekir. (Örnek olarak bk. 2/248; 3/49; 15/77; 16/79; 26/8, 67, 103, 121, 139, 158, 174, 190; 45/3) Bu iman; şu veya bu dine iman değildir. Buradaki iman, merak, başarıya inanmak ve sabır gibi bilim ve düşüncede sonuç getirici değerlerin tümünü içermektedir. Bu iman olmadan bilim ve düşüncenin çileli, uzun yolunu yürümek mümkün değildir. Hovarda, hayvanı, zevkçi ve aceleci benlikler bilim ve düşüncede yol alamazlar. Onlar ucuza, aşırmaya, vurguna alışıktırlar. Oysaki bilim ve düşünce, eşkıyalığın, vurgun ve düzenbazlığın işe yaramadığı belki de tek alandır.

2. Bilim:

Ayetleri incelemek için temel araçlardan biri de ilimdir. (Ayrıntılar için bk. burada, İlim mad.)

3. Tefekkür (derin derin, çile çekerek düşünmek):

Ayetlerin gereğince tetkikinde lüzumlu olan yetilerden biri de tefekkürdür. Tefekkür, alışılagelen şekliyle, düşünmek veya düşünce diye çevrilmektedir. Oysaki bu çeviri, kelimenin tam karşılığı değildir. Tefekkür sözcüğünün yapısında tekellüf vardır ki bu, yapılan işte didinmek, derine inmek, zoru göğüslemek, çile çekmek gibi olguların varlığına işaret eder. Kur'an şu cümleyi defalarca tekrarlıyor:

"Bunda, derinden derine düşünen bir toplum için elbette bir ayet vardır." (Örnek olarak bk. 13/3; 16/11, 69; 39/42)

4. Taakkul:

Aklı işletmek, akletmek demek olan taakkul, ayetlerden sonuç çıkarmanın en önemli 'gereken'idir denebilir. Ayetler, 'akleden, aklını işleten bir toplum için' anlam ifade ederler. (Örnek olarak bk. 13/4; 16/12, 67; 24/61; 29/35; 30/24, 28; 45/5)

Dinlemek, kulak vermek de ayetlerin tetkikinde gereklidir. (bk.10/67; 16/65; 30/23)

Bu en önemli araçlara şunları da ekleyebiliriz:

Tezekkür (düşünüp öğüt almak, Kur'an'la meşgul olmak), *ikan* (öğrenilmek istenen şeyi yakından tanımak), *tefakkuh* (inceden inceye araştırmak, ayrıntılara inmek), *tevessüm* (işaretlerden, sembollerden anlam çıkarmak), *nazar* (gözlem), *seyr* (yeryüzünde dolaşmak)...

AZAP

İşkence, felaket ve ceza anlamındaki azap Kur'an'ın en hayatî kavramlarından biridir.

Azap kökünden sözcükler Kur'an'da 370 yerde geçer. Yalnız azap kelimesinin geçtiği yer sayısı 320 küsurdur. Azap kavramının önemini daha iyi anlamak için bu rakama, azap ve ceza ifade eden diğer kavramları da eklersek, karşımıza çıkan rakam 740 küsur olmaktadır.

Bu toplamın içinde; cehennem (77 kez), yine cehennem anlamında cahîm (25 kez), ateş anlamındaki nar (145 kez), azap anlamında kullanılan ıkâb (20 kez) helak (60 kez), yine **helak** anlamındaki tedmîr (10 kez) yer almaktadır. Bu kavramların tümü bir biçimde cezalandırma, cezaya çarptırma, cezayı infaz ifade etmektedir.

Azap-merhamet veya azap-rahmet polaritesinin (zıt kutupluluğunun) Kur'an'daki konumunu anlamak bakımından, azap kavramının karşıtı olan kavramların durumuna da bakmak gerekir.

Azap kavramının karşıtı olan kavramların başında rahmet kavramı gelmektedir. Bu kavram ve türevlerinin Kur'an'daki kullanım sayısı 320 küsurdur. Azap kavramının karşıtı olan diğer kavramların tekrar sayıları ise şöyledir: Cennet: 147, gufran (af ve bağışlama): 234, kerem (cömertlik ve bağış): 40, vehb (af ve bağış) 25, hayat verme (**helak** ve tedmîr karşıtı): 188, mağfiret: 28, tövbe ve tövbeleri kabul: 88, lütuf: 7, af (af kelimesi kullanılarak): 36, nur (azap ifade eden nar karşıtı): 49, hilm (af ve yumuşak davranış): 15, re'fet (bağış, af ve merhamet): 13 Bu tabloya göre Azabın karşıtı olan kavramların, toplam sayısı 1190 olmaktadır.

O halde, Kur'an'ın tanıttığı Allah'ın af, bağış ve merhamet iradesi, azap ve ceza iradesinden çok belirgin biçimde geniş ve yüksektir. Başka bir deyişle, O'nun rahmeti esas, azabı istisnaî ve geçicidir. Kur'an bu gerçeği, kozmik bir ilke halinde şöyle ifadeye koymaktadır:

"Allah buyurdu ki: 'Benim azabım var; ona dilediğimi çarptırırım. Rahmetime gelince, o her şeyi çepeçevre kuşatmıştır." (A'raf, 156)

Azabın niteliğine ve uygulanış biçimine gelince, bu noktada temel ilke Kur'an tarafından konmuştur:

Ölüm ve dünya ötesi ile ilgili kavramlar, özellikle cennet ve cehennemle ilgili beyanlar semboliktir; Kur'an'ın ifadesiyle 'müteşâbih'tir. Kur'an bunları anlatırken onların 'mesel'ini anlattığını yani bir benzetme yaptığını ifade eder. Örneğin, cenneti anlatan Ra'd, 35. ayet şöyle başlar:

"Sakınıp korunanlara vaat edilen cennetin temsilî anlatımı şu: Altından ırmaklar akar, yemişleri de sürekli, gölgesi de. İşte korunup sakınanların son yurdu. Kâfirlerin son yurdu ise ateş."

Mesel yoluyla anlatım, maksat ve murada yönelik ilgi yaratmaktadır. Bu ilginin yaratılmasında, bilinen kullanılarak, umulana teşvik veya sakındırmandan kaçış sağlanır. İnsan zihni, umulan veya korkulanın önemini anlamak için zihnin çok iyi bildiği kavram ve görüntülere muhtaçtır. Mesel yoluyla anlatım, bu ihtiyaca cevap getirmekte, insan zihninde, anlatılmak istenene yönelik tasavvurlar yaratmaktadır.

Kur'an bu mesel sözcüğüyle başlayan çok benzetme yapmaktadır. Hükümlerini dışladıkları kitabı okuyanları kitap taşıyan eşeğe (bk. 62/5), Allah rızası için bağışta bulunanların yaptığı işi, bir dâne verip yüzer taneli birçok başak almaya (bk. 2/261) benzetirken söze hep bu mesel sözcüğüyle girmiştir. O halde, cennet ve cehennemle ilgili beyanların lafzî yanlarına değil, sembolik delâletlerine bakılmalıdır. O delâletin iman konusu olanı, iyilik edenlerin ödül, kötülük edenlerin ceza göreceği gerçeğidir. Ancak Kur'an'ın, cennet ve cehennemle anlatmak istediği, eğer yine bir biçimde bu dünyada vücut bulacak bir yaşayış şekli ise (ki bizim görüşümüz bu anlayışa daha yakındır), o zaman anlatımların maddî delâletlerini de dikkate almamız mümkündür.

Kur'an, örneğin, cennet konusunda, diğer kutsal metinlerde benzerine rastlamadığımız bir yaklaşımla, bu ikinci anlayışa açık destek veren beyanlar taşımaktadır. Kıyametten sonra, yeryüzünün başka bir yeryüzüne tebdil edileceğini söylemekte, böylece cennet ve cehennemin yine bu dünyada gerçekleşecek bazı hayat tarzlarını ifade ettiğini anlamamıza olanak hazırlamaktadır, (bk. burada Cennet, Cehennem ve Kıyamet madl.) Böyle bakıldığında ahiret azabı, sonuç olarak insanın yaptıklarının hesabını vermesi ve karşılığında cezalandırılmasıdır. Cennet ise insanın yaptığı iyiliklerin ödüllendirilmesidir. Bunların varlığına inanırız, ama mahiyetlerini bilemeyiz. Kutsal metinlerin kullandığı ifadeler ahiretteki ödül ve cezanın mahiyetini değil, varlığını belgeler.

Azabın, Kur'an ayetlerindeki ateş, dondurucu soğuk, alev çukurları vs. türünden lafızların maddî delâlederiyle anlaşılmaması gerektiğinin yine Kur'an'daki kanıtı ise azabın dünyada ve ahirette olduğuna defalarca işaret edilmiş olmasıdır, (bk. **6/65;** 13/34; **17/58;** 41/**16;** 44/11-12) Dünyadaki azapların hiçbirinde Allah'ın ateş ve alev çukuru kullanmadığı bilindiğine göre, ahiretteki azabın da, sembolik ifadelerin dikkat çektiği başka sıkıntılar olacağı düşünülmelidir. Örneğin, Kur'an, 'rezillik azabı' (azab el-hizy) tabirini kullanmaktadır, (bk. 41/16) Bir başka örnek, dünyayı zehirli gazların dolduracağı zamandaki ıstırabın iki kez 'azap' olarak nitelendirilmesidir. (44/11-12) Azap sadece ateş değildir; rüzgârlar bile azap aracı olabilir. Kur'an, 'içinde azap taşıyan rüzgâr' tabirini kullanmaktadır, (bk. 46/24)

Azap, nihayet, Allah'ın, hâşâ, kendini tatmini değil, insana tekâmüldeki eksiklerini tamamlatmanın bir aracıdır. Bunun iki temel sonucu olur:

1. Azap, Allah'ın istemediği, ama tekâmülün tamamlanması için gerekli gördüğü bir faaliyettir.

2. Azap, sonsuz değildir.

AZABIN SONSUZ OLUP OLMADIĞI MESELESİ

Azabın ebedîliği veya azapta hulûd (sonsuzluk) meselesi, İslam düşünce tarihinin, özellikle İlmi Kelam'ın en çetin tartışmalarına vücut veren konulardan biridir. Sorunun kısa ve teknik şekli

şudur: Azapta hulûd var mıdır, yani azap ebedî midir?

Kur'an'ın azapla ilgili ayetlerinden anlaşılıyor ki azap dünyada başlar, berzah âleminde (kabir âlemi) devam eder. Nihayet kıyamet kopar, ahiret âlemine gelinir; insanlar hasredilir. Tartışılan nokta, işte bu haşirde sonuçlanacak hesaba göre küfür veya şirk içinde oldukları kesinleşen insanların maruz kalacakları azaptır. Bu azap sonsuz mudur, sonlu mudur?

Önce şunu bilmek gerekir: Kur'an, ahiret alemiyle ilgili tüm kavramların birer müteşâbih olduklarını, yani bunların gerçek anlamlarının ancak Cenabı Hak tarafından bilineceğini, bu kavramların lafızlarına bakarak bunların dünyadaki karşılıklarını düşünmenin isabetli olmayacağını bildirmektedir. Dünyadaki kavram ve eşya ahiretteki kavram ve eşyanın sadece birer hatırlatıcısıdır. Ahiret alemiyle ilgili beyanlarda geçen tabirler sadece birer semboldür. Biz bu sembollerin bir delâletlerinin ve bir sonuçlarının olacağına inanırız ama bunlarla ilgili hiçbir ayrıntı veremeyiz. Çünkü biz bunların niteliklerini bilemeyiz. Bu sembollerin delâlet ettikleri gerçek anlamlar ne ise o anlamda azap vardır ve haktır. Şu halde bizim, "Azap yoktur veya inkarcılar, müşrikler de rahmetten yararlanacaktır, onlar da azap görmeyeceklerdir" yolunda yorumlar yapmamız Kur'an'ın hem ruhuna hem de lafzına aykırıdır.

Burada çok ilginç bir noktanın altını hemen çizip geçmek isterim: Fıkıh ve hadis alanının büyük isimlerinden biri olan İbnül-Kayyım el-Cevziyye (ölm. 751/1350), sûfî düşünür İbn Arabi'yi antropomorfizmle suçladığı yani bir tür putperest kabul ettiği halde, onun en uç fikirlerinden biri, belki de birincisi olan 'ahiretteki azabın geçiciliği' fikrine aynen katılmıştır.

Yüzyılımızın Müslüman düşünürlerinden Musa Cârullah (ölm. 1949) merhum, azabın ebedîliği fikrine karşı çıkarken, işi azap diye bir şey yoktur demeye getiren bir yaklaşım içine girmiş, şapla şekeri birbirine karıştırmıştır. Onun bu aşırılığını veya aceleciliğini bahane eden bazı kişiler de onun şahsında tüm rahmetçi yaklaşımlara, tüm farklı yorumlara saldırmışlardır.

Azap, niteliği her ne ise, o nitelikle vardır, haktır. Firavun ile Musa'nın farkı olmadığını söylemek din, adalet ve tanrısal vahye ters düşmek olur. Müstahak hale gelenler azaba elbette uğratılacaklardır, gerekiyorsa azabın en korkuncuna uğratılabilecekler-

dir. Bunu Allah'ın rahmetine aykırı bulmaya kalkanlar, farkında olmadan Allah'ın adalet ve kudretine hükmetme eğilimi sergilemektedirler. Kur'an, azabın varlığının altını yüzlerce kez çizmiş ve hiçbir felsefeyle bertaraf edilmesine imkân bırakmamıştır.

Azabın yokluğunu iddia etmek, son tahlilde dinin işlevini inkârla eşanlamlıdır.

O halde yorumlar ve felsefeler, Allah'ın rahmetini de kudretini de sınırlamaya kalkmadan konuşmak borcundadır. "Ebedî azap yoktur, ister Musa gibi yaşayın, ister Firavun gibi, fark etmez" diye kesip atmak kadar "Ebedî azap vardır, korkunç fırınlarda ebediyyen cayır cayır yanacaksınız" diyerek ahiretle ilgili bir beyanı dünya ölçüleriyle eşitlemek de Kur'an'a aykırıdır. Kur'an, üzerinde olduğumuz konuda, azaba yönelik meşiyyetin (tanrısal iradenin) belirleyici olduğuna dikkat çekiyor. Allah'ın azabı dilemeyeceğine ilişkin bir beyan yoktur ama azabı dilediğine yapacağına, dilediğini de affedeceğine ilişkin beyanlar çoktur.

Azapta hulûd meselesi, son devirde kitaplık çapta polemiklerin de konusu olmuştur. Bu polemiklerin en ünlüsü, Türkistanlı bilgin Musa Cârullah ile Türk Aydınlanma ve Kurtuluş Savaşı'na karşıtlığı ile ünlenen şeyhülislam Mustafa Sabri (ölm. 1954) arasındadır. Musa Cârullah'ın *"Rahmet-i İlahiye Burhanları"* adlı eseriyle savunduğu, azap ebedî değildir tezine, Mustafa Sabri tarafından 'Yeni İslam Müc t ehillerinin Kıymet-i İlmiyesi' adlı bir kitapla karşı çıkılmış ve Musa Cârullah, İslam düşünce tarihinde azabın sonsuz olmadığını, Muhyiddin İbn Arabi'den sonra ileri süren ikinci kişi gibi tanıtılmıştır.

Mustafa Sabri'nin cevap niteliğindeki tezi, savunduğu fikir ne olursa olsun, ilmî ölçüler itibariyle, tamamen yalan ve iftira üzerine oturan bir tezdir. Hem de ikili bir yalan üzerine:

Azabın ebedîliğini ilk savunan ne Musa Cârullah'tır, hatta ne de İbn Arabî. İbn Arabi'ye atfedilen ve "Cehennem ehli için azap ebedî değildir, çünkü onlar için azap bir süre sonra, alışkanlık yüzünden azap olmaktan çıkıp doğal yaşam şeklini alır" şeklinde özetlenebilecek olan görüş, İbn Arabi'den yaklaşık dört yüz yıl önce Bıttîhıyye fırkası tarafından aynen ifade edilmiştir, (bk. Eş'arî; *Makaalâtü'l-İslamiyyîn,* 475, 543) Yani bu fikrin babası İbn Arabî (ölm. 638/1240) değil, Bıttîhıyye fırkası düşünürleri-

dir. İbn Arabî bu fikri daha ayrıntılı bir biçimde dillendirmiş ve üne kavuşturmuştur.

Mustafa Sabri, birçok yerde işlettiği şeytanetini (kurnazlığını) Musa Cârullah bahsinde de işleterek bu değerli bilgini feci biçimde köşeye sıkıştırıyor: Onu, İbn Arabi'ye yaptığı atfı temcit pilavı gibi habire öne çıkararak, küfür ehlini cennete sokmaya çalışmakla itham ediyor. En büyük sahabîler başta olmak üzere, yüzlerce İslam bilgin ve düşünürünün Musa Cârullah'tan asırlar önce aynı fikri savunduğunu, bu konuları bilmeyen halktan saklayarak Musa Cârullah'ı örtülü bir biçimde dini tahriple itham ediyor.

Bu iddia, tepeden tırnağa yalan ve iftiradır. Halk bunu bilmez, bilmek zorunda değildir ama Mustafa Sabri gibi, 'şeyhülislam' payesi olan bir kişi, gerçeğin bu olmadığını bilmek zorundadır ve bilmektedir. Ama Mustafa Sabri, halkın bilgisizliğini istismar ederek kendi iddiasını üste çıkarmakta ve sevmediği bir ilim adamını bilgisizlik, hatta dini tahrifle ithama cüret ve tenezzül etmektedir.

Oysaki azabın ebedî olmadığı yolundaki kanaati savunan görüş Hz. Ömer (ölm. 23/643) başta olmak üzere, birçok sahabî, A'meş (ölm. 148/765) başta olmak üzere birçok tâbiûn (sahabe kuşağını izleyen kuşak) ve daha sonra da değişik alanlardan birçok İslam bilgini tarafından savunulmuştur. Fark, azabın geçiciliğini açıklamadaki yöntem veya ayrıntıdadır. Örneğin, Cehm bin Safvan (ölm. 128/745) ve fikirdaşları, Allah dışında hiçbir şeye ebedîlik vasfı verilemeyeceğini, buna cennet ve cehennemin de dahil olması gerektiğini söyleyerek ebedî azap fikrini Kur'an dışı bulmuşlardır, (bk. Eş'arî; *Makaalatü'l-İslamiyyîn,* 475, 542-43; İbnül-Kayyım; *Hâdi'l-Ervah,* 287)

Kur'an'dan baktığımızda da doğrusu budur. Bunun aksini söylemek taaddud-i kudema'yı (ezelî-ebedî varlıkların birden çok olmasını) gündeme getirir ki bunun tevhit dışı olduğu kuşkusuzdur. Bu savunmanın aksine herhangi bir Kur'ansal kanıt gösterilebilir mi? İbn Arabi'ye, İbnül-Kayyım'a sataşmak kolaydır ama Allah dışında ikinci-üçüncü ebedî varlıklar olduğunu söylemenin Kur'an'a uygunluğunu ispat kolay değildir.

Cehmiyye mezhebinin kurucusu Cehm bin Safvan (ölm. 128/745)

ile 235/849'da ölen Mu'tezile imamı Ebul-Hüzeyl el-Allâf a mal edilen çok daha eski ve yaygın bir görüş, azabın ebedî olmadığını şu gerekçeyle savunuyor: Cehennem ehli, orada bir süre yanınca cansız maddelere (cemada) dönüşür ve artık acıyı hisseden varlıklar olmaktan çıkarlar; böylece azap da ebedî olma niteliğini yitirmiş olur...(bk. İbnü'l-Kayyım, aynı yer) Mustafa Sabri, sırf Musa Cârullah'ı hırpalamak için, bu görüşü, bilerek veya bilmeyerek İbn Arabi'ye mal ediyor.

Azabın ebedî olmadığını savunanların 'sonradan ortaya çıkmış zındık, sapık, reformcu, modernist vs. türünden bazı türediler' olduğu yolunda hayasız ve iftiracı bir şeytanet sergilemek peşinde olan Mustafa Sabri gibi kişilerin Cehm ve Allâf a mal ederek 'Ehlisünnet dışı' diye damgaladıkları bu görüşün esas sahipleri şunlardır: Ashaptan Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Abbas, Abdullah bin Mesûd, Abdullah bin Amr, Câbir bin Abdullah, Ebu Saîd el-Hudri... Yani ilim ve itibarlarıyla ünlü büyük sahabîlerin önemli bir kısmı... Aynı görüşü, tabiûn neslinden paylaşan ünlülerin bazıları da şunlardır: Abd bin Humeyd, Şa'bî, İshak bin Râhûye...(bk. İbrahim b. Hasan; *et-Tefsîru'l-Me'sûr 'an Ömer İbni'l-Hattâb,* 473; İbnü'l-Kayyım; *Hâdi'l-Ervah,* 287-289)

Cehm bin Safvân ile Ebul-Hüzeyl el-Allâf a ilaveten, İslam din bilginlerinin anıt isimlerinden el-Câhız (ölm. 255/868), Sümame bin Eşres, Mevlana Celaleddin Rumî {ölm. 1273), İbn Teymiye (ölm. 728/1327), İbnül-Kayyım el-Cevziyye (ölm. 751/1350), Abdülkerimel-Cîlî (ölm. 832/1428), İbnül-Vezîr (ölm. 840/1436) ve son devir din bilginlerinden İzmirli İsmail Hakkı (ölm. 1946) da azabın ebedîliği fikrinin Kur'an dışı olduğu kanısındadır.

Azabın ebedî olduğu yolundaki inanışı Haricîler ile Mu'tezile'nin paylaştığını (bu demektir ki Ehlisünnet'in hâkim kanaatinin bu olmadığını) söyleyen İbnül-Kayyım in, ünlü eseri 'Hâdi'l-Ervah'ta kanıt olarak öne çıkardığı düşüncelerin sadece Kur'an kaynaklı olanlarının birkaçına değineceğiz.

1. Azap ayetlerinde geçen 'hulûd'; devam, süreklilik, kısaca ebedîlik gerektirmez. Hulûd, uzun süreli kalışları ifade eder. (s. 36) Nitekim Arapça'da hulûd, uzun süre yaşamayı ifade etmek üzere insanlar ve diğer varlıklar için kullanılır. Hatta uzun ömürlü taşlara, 'el-havâlîd' yani hulûd sahibi taşlar denir. (s. 39)

2. Cenabı Hak, Kur'an'ın üç ayetinde cehennem azabının ebedî olmadığını gösteren ifadeler kullanmıştır. Bunlar En'am 128, Hûd 107 ve Nebe' 23. ayetlerdir, (s. 296-97)

3. Azap ve cehennemin Allah'ın gazabının bir eseri olduğunu, cennetin ise rahmetin bir uzantısı olduğunu Kur'an açıkça bildirmektedir. O halde esas, sürekli ve genel olan rahmettir; azap ve gazap geçici ve özeldir, (s. 297)

4. Rahmet, Allah'ın **zatî** sıfatıdır ve sürekli olan da bu **zatî** sıfatın tecellileridir. Gazap Allah'ın **zatî** sıfatlarından değildir, Allah onu kendisi için ayrılmaz bir nitelik olarak belirlememiştir. **Zatî** olmayan bir niteliğe dayanan tanrısal bir fiilin ebedîliği iddia edilemez; o ancak geçici olur.

5. Azap, doğuştan temiz ve günahsız olan insanın sonradan ürettiği kötülükler yüzünden kirlenmesi üzerine öngörülen bir temizleme sistemidir. Azap ile amaçlanan, bir temizliktir; azabın bizzat kendisi amaç değildir. Böyle olunca, günah işlemiş ve bu yolla kirlenmiş olanlar bu kirliliklerinden arınınca azapları da son bulacaktır. Bunun aksini düşünmek Allah'ın azap etmekten zevk aldığını iddia etmek olur. Böyle bir zevk, ulûhiyetin şanına yakışmaz, Kur'an'ın verileriyle de bağdaşmaz, (s. 298-299)

6. Allah'ın sürekli altı çizilen sıfatlarından biri de 'Hakim' sıfatıdır. O halde O'nun tüm fiil ve kararlarında birçok hikmet vardır. Fıtratan temiz yarattığı ve sonraki sürçmeleri yüzünden kirlenen kullarına ebediyen azap etmesinin hikmetle bağdaşması düşünülemez. Hikmet, kullardaki kirliliğin temizlenmesi üzerine azabın son bulmasını gerekli kılar. Aksi halde, Allah'ın temel muradı, kullarını temizlemek olmaktan çıkıp onlara azaptan zevk almak haline dönüşür. Allah böyle bir şeyden münezzehtir, (s. 307-308)

7. Allah, Kur'an'da, va'dine (nimet vermeye ilişkin taahhüdüne) sadık kalacağını, bundan asla şaşmayacağını açıkça bildirmesine karşın, va'îdine (azaba ilişkin taahhüdüne) sadık kalacağına ilişkin hiçbir şey söylememiştir. Bunda şaşılacak bir yan da yoktur. Çünkü tehdit, azap ve hesaptan vazgeçmek yüceliğin, rahmetin, bağış ve affın göstergesidir. Bu göstergenin en dikkat çekici tablolarının Cenabı Hak tarafından sergilenmesinden daha doğal ne olabilir! Hz. Peygamber, Cenabı Hakk'ın bu davranış biçimini esas aldığını göstermek üzere şöyle buyurmuştur:

"Allah bir kimsenin bir davranışı için sevap vaadinde bulunmuşsa onu mutlaka verine getirir. Ama bir kimsenin bir davranışı için azap vaadinde bulunmuşsa onu verine getirip getirmeyeceği vine O'nun tercihine kalmıştır." (s. 311-312)

Ehlisünnet'in ittifak noktalarından biri de cennet ve cehennemin mahlûk olduğudur, (bk. Eş'arî; *Makaalatü'l-İslamiyyîn,* 475) Yani bu ikisi de hadistir, sonradan yaratılmıştır. Ve Ehlisünnet kabul eder ki, **hadis** olan bir varlığın ezelî ve ebedî olmak gibi bir niteliği söz konusu edilemez. Hal böyle iken cennet ve cehennem nasıl ebedî olabiliyor? Olay şudur: Ehlisünnet, cennet ve özellikle cehennem söz konusu olduğunda mâsivanın (Allah dışındaki varlıkların) fani olduğu yolundaki ittifakını unutuyor ve cennet ile cehenneme ebedîlik vasfı veriyor, (bk. Eş'arî, aynı eser, 542)

Ne ilginçtir ki, Muhammed Abduh (ölm.1905) gibi akılcı ve Kur'ancı bir zat bile cennet ve cehennem bahsinde bu mezhep taassubuna boyun eğiyor. Cennet ve cehennem ayetlerinde geçen 'hulûd' sözcüğünü anlamlandırırken şunu söyleyebiliyor: "Hulûd, lügatte uzun süre demektir. Din dilinde ise süreklilik ve ebedîlik anlamma gelir. Yani cennet ve cehenneme girenler oradan bir daha çıkamazlar." (Tefsîru'l-Menar, 1/234)

Ne demek oluyor bu?

Hulûdun anlamı uzun süre iken din dilinde hangi gerekçeyle sonsuzluk ve beka anlamı kazanıyor? Bir tek 'gerekçe' söz konusu edilebilir: Kur'an'ın inişinden yaklaşık iki yüz yıl sonra, Eski Yunan felsefesinin kabullerine göre oluşturulan İlm-i Kelam'ın düşünce babaları böyle karar vermiştir.

Şu halde, genel deyişle ahiret hayatının, özel olarak da cennet ve cehennemin ebedîliğini iddia etmek Kur'an'ın ulûhiyet anlayışına aykırıdır. "Allah'ın zâtı dışında her şey **helak** olacaktır." (Kasas, 88) Ve: "Göklerdeki ve yerdeki her şey fanidir; sadece o celal ve ikram sahibi Allah'ın yüzü **bakî** kalır." (Rahman, 27)

Azabın, sonuç olarak da cennet ve cehennemin sonsuzluğunu kabul etmenin Tanrı'ya ait sıfatları yaratılmışlara vermek anlamı taşıyıp taşımayacağı, İslam dışındaki dinbilim sistemlerinde de tartışma konusudur. Ünlü protestan ilahiyatçı Paul Tillich (ölm.

1965) de bu konuyu tartışanlardan biridir. Şu sonuca varıyor:

"Azap ve ahiret meselesinde sonsuz olan (eternal) ile uzun süreli olan (everlasting) birbirinden ayrılmalıdır. Tanrısal hayatın bir niteliği olan sonsuzluk, tanrısal hayattan ayrılmış bir parça olan varlığa sıfat yapılamaz... Cehennem, tanrısal sevginin sınırı değildir. Tanrısal sevgi konusunda peşinen kabul edilebilecek tek sınır, yaratılmış-sonlu varlığın direnişi, karşı çıkışıdır... Tanrı sevgisi, insan denen varlıkla ilgili sorulara uygulanabilecek en son cevaptır" (Tillich; ***Systematic Theology,*** 1/284, 286)

Cennet ve cehennemin ebedîliğine kanıt olarak ısrarla tekrarlanan 'hulûd' ve 'ebed' sözlerinin lügat anlamlarında, bizim bugün kullandığımız süreklilik ve ebedîlik yoktur. Bu sözcüklerin Arap dilindeki karşılıkları tüm lügatlerde açıkça gösterilmiştir ve o karşılıklar içinde sonsuzluk ve süreklilik anlamı görülmemektedir. Dahası, bu sözcüklerde sonsuzluk ve süreklilik anlamının olmadığı tüm lügatlerde altı çizilerek belirtilmiştir. Tartışmasız otorite kabul edilenlerden birkaç örnek verelim:

Kur'an dilinin büyük ustası Isfahanlı Râgıb (ölm. 502/1108), Kur'an'ı anlamada yüzyılların aşılmamış kaynağı kabul edilen el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an'ında 'hulûd' ve ebed' sözcüklerini değerlendirmiştir. Onu dinleyelim:

"Hulûd, bir şeyin bozulmaya uğramaktan arınmışlığını ve esas hali üzere kalmasını ifade eder. Bu ise o şeyin uzun ömürlü olmasını gösterir, sürekli ve ebedî olmasını değil... Bu kökten gelen 'muhled', uzun süre yaşayan varlık veya kişiyi ifade etmek için kullanılır." (Râgıb, ***Müfredat,*** hulûd mad.)

"Ebed, parçalanmadan uzayıp giden zamanı ifade eder. Bununla amaçlanan, uzun süreleri anlatmaktır." (Râgıb, aynı eser, ebed mad.)

Arap dilinin temel kaynaklarından biri sayılan ***Lisanü'l-Arab*** adlı eserinde İbn Manzûr (ölm.711/1311) aynı sözcükler için şu bilgiyi veriyor:

"Hulûd kökünden gelen 'muhlid', uzun süre yaşadığı halde ihtiyarlamayan kişileri ifade için kullanılır. Dağ, taş, kaya gibi varlıkların zamanın yıpratmasına uzun süre karşı koyanlanna da yine hulûd

kökünden 'havâlîd' denir." (İbn Manzûr; *Lisanü'l-Arab,* huiûd mad.)

'Ebed, zaman anlamındadır. Süreklilik ifade etmesi için 'ebede'd-detır' (zaman boyunca) veya 'ebedü'l-âbâd' (zamanlar boyu) şeklinde kullanılır." (Aynı eser, ebed mad.)

Kur'an'da, ebed kelimesinin böyle bir kullanımı yoktur.

Arap dilinin bir başka otoritesi, Fîrûzâbadî (ölm. 817/1414), eseri *el-Kaamus el-Muhît'te,* hulûd ve ebed sözcüklerini sadece dil bakımından değil, dinsel ve felsefî yönden de büyük bir ustalıkla tanıtıyor. Hem de Kur'ansal gerekçelerine işaret ederek. Aşılmamış mütercimi Âsim Efendi (ölm. 1819)nin İmparatorluk Türkçesi ile verelim:

"Tagayyür ve fesadı pek geç olan nesneyi Araplar hulûd ile vasfederler. Eyyama havâlîd ıtlak ederler; tûl-i müksi hasebiyle. Yoksa devam ve beka itibarına mebni değildir; zira fanidir. Usâtın hulûd finnâr ol malan tûl-i müks itibariyledir..." (el-Kaamus, hulûd mad.)

Fîrûzâbâdî'nin, sadece dil açısından değil, dinsel açıdan da gerekçeler gösteren bu muhteşem açıklamasının günümüz Türkçesiyle karşılığı şudur:

"Değişme ve bozulması pek geç olan şeyleri Araplar hulûd sözcüğü ile nitelerler. Günlere havâlîd (hulûd sahibi olanlar) derler. Böyle demeleri uzun süreli olmalan yüzündendir; yoksa devam ve sonsuzluktan yüzünden değil. Çünkü hepsi fanidir. Allah'a isyan edenlerin cehennemde 'hafidin' diye gösterilmeleri de uzun süreli kalışları itibariyledir."

Kur'an'da cennet ve cehennemi nitelemek için geçen 'ebed' sözcüğünü de şöyle tanıtıyor Fîrûzâbadî: "Uzun zaman ve uzun süre anlamındadır. Arapça'da yine zaman anlamındaki 'dehr gibi kullanılır ama uzun zaman ifade eder." (Aynı eser, ebed mad.)

Demek oluyor ki, hulûd ve ebed kelimelerinde, bir defa dil bakımından sonsuzluk, süreklilik, bitmezlik söz konusu değildir. Bu sözcüklere sonsuzluk ve süreklilik anlamı, sonraki zamanlarda kelam ekolleri tarafından verilmiş ve felsefî-siyasal mezhep yorumlanyla bu anlam dinleştirilmiştir.

Bu geleneksel kabullerin, dinsel yazılara, hatta meal ve tefsirlere, hiçbir sorgulama ve araştırma yapılmadan geçirildiği ise bir gerçektir. İlk zamanlarda bizim mealimiz de bu listenin ne yazık ki dışında değildi.

Altı en çok çizilen kelime 'ebed' kelimesidir. Kur'an'da 'ebeden' şeklinde hal (durum bildirme) veya 'hâlidîn' sözcüğünü te'kit (pekiştirme) için kullanılır. Ne ilginçtir ki Kur'an, bu sözcüğü sonsuzluk anlamında değil, 'asla!' anlamında bir pekiştirme edatı olarak kullandığını bizzat kendisi göstermiştir. Yani, birçok ayette müfesser (yorumlanması beklenen) bir ifade olan 'ebed' bir ayette müfessir (yorumlayıcı) olarak geçmektedir. Kur'an'la bilim ve iman dostluğu olanlar, Kur'an'ın kendi kendini birçok yerde bu şekilde yorumladığını bilirler.

Ebed kavramının müfessir ayeti Mâide suresi 24. ayettir. Bu ayet, Hz. Musa'nın "Mısır'a gidin!" emrine karşı çıkan Beniisrail'in Musa'ya şöyle dediklerini bildiriyor: "Hayır! Firavun'un askerleri oradan çıkmadan biz oraya asla (ebeden) girmeyeceğiz..." Mısırlıların oradan çıkmaları sonsuza kadar mümkün olmayacak bir hal değildir. O halde, ebed kelimesi sonsuzluk için değil, zor geçecek uzun süreler için kullanılmaktadır.

Azap meselesinde son sözü, Sudanlı şehit düşünür Mahmud Muhammed Tâhâ (ölm. 1985) söylesin:

" Her benlik, cehennem azabından yükselip cennete girmeye yazgılıdır. Bu giriş, herkesin deneyim ve gereksinimlerine bağlı olarak uzun veya kısa olabilir. Ancak her yazgı için belirlenmiş bir süre vardır ve böylesine bir süre için de bir son söz konusudur. Bu yüzden, cehennemdeki cezanın hiç bitmeyeceğini düşünmek, tam bir hatadır. Aksi halde kötülük evrenin kuralı olur. Eğer ceza sonsuz olursa bilgelikten tamamen yoksun kindar bir ruhun intikamı haline gelir. Allah böyle bir sıfattan kesinlikle münezzehtir." (Tâhâ, ***İsiamın İkinci Mesajı,*** 116)

AZMAK

(tuğyan, gulüv)

Azmak ve azgınlık, Kur'an'da esaslı olarak iki sözcükle ifade edilir: 1. Tuğyan, **2.** Gulüv.

En çok kullanılan kelimeler tuğyan ve tağva köklü kelimelerdir: 13 yerde fiil, 24 yerde isim olarak. Esası bakımından tuğyan ile aynı anlama gelen gulüv ise iki yerde fiil olarak geçmekte ve ikisi de Ehlikitab'ı dinde azgınlık yapmamaya, haddi aşmamaya çağırmaktadır. (4/171; 5/77) Azmak kavramının bütün boyutlarını veren tabirler tuğyan kökünden türeyen kelimelerdir.

Tuğyan, tuğva, tuğvan, tağva kullanımları olan bu tabir "had ve miktarı tecavüz eylemek, azmak, sınır tanımamak, zulüm ve kibre sapmak." anlamlarındadır. (Kaamus) Bu kökten türeyen ve Kur'an'da azmış önder, zorba yönetici, şeytanî kehanetlerle halkı güden kişi anlamlarında kullanılan tâğut sözcüğü 8 yerde geçmekte ve hakka, adalete, Tanrı'ya, iyilik ve güzelliğe musallat kişileri ifade etmektedir. Tâğutlarda daima bir ilahtık vehmi vardır. Bakara 256. ayet, tâğutu Allah'a karşı bir güç olarak tanıtmakta ve insanı bu güçle Allah arasında tercih yapmaya çağırmaktadır.

Tuğyanın esası, kişinin hakkına ve payına razı olmayarak başkalarının sınırlarına, haklarına, onuruna, payına tecavüzdür. Bu tecavüz giderek, kişi ve toplumların geleceğine, kaderine, ümit ve beklentilerine tecavüze dönüşür. Bu tecavüzün en tipik örneği, Firavun'dur. Firavun, gerçekten tam bir tuğyan örneğidir, (bk. 20/24, 43, 45; 79/11,17) Peygamberlerin savaştığı tip daima bu tip olmuştur. Bunlar, Kur'an'ın deyimiyle 'azlam' (çok zalim) ve 'atğâ' (çok azmış) kişilerdir. (37/30; 51/53; 52/32; 53/52; 91/11)

Esasında, zulüm ve azgınlık insanın doğasında vardır. İnsan, yaradılıştan çok zalim ve cahildir. (33/72) Öte yandan, insan azmaya çok müsait bir yapıdadır. Bu azgınlığının esas sebebi de kendisini başkalarından yetkin ve onlara muhtaç olmaktan arınmış görmesidir,

"İnsan gerçekten azar. Kendisini her türlü ihtiyaçtan/herkesten âzâde görmüştür." (Alak, 6-7)

Tuğyana tutulanlar, bu tutkularını bir tür eğlence ve keyfe dönüştürdükleri için uyanış ve istikamet buluşları fazla ümit edilmemelidir. Onların azgınlıklarının bitişi, kendilerinin bitişiyle eşanlamlı ve eşzamanlı olacaktır, olmaktadır. (2/15; 6/110; 7/186; 10/11; 23/75) Bu tiplerin belaları daha çok doğal afetlerin ve büyük küresel çalkanışların sarsmasıyla vücut bulur. Kur'an, çok ilginç bir söz ihtişamıyla tuğyan erbabının **helakini** tabiatın tuğyanına yani azmasına bağlıyor.

"Gerçek şu ki, cehennem azmışlar için bir gözetleme yeri, bir barınak olmuştur." (Nebe', 21-22; Nâziât, 37)

Bu ayetlerde 'azmışlar' anlamında kullanılan sözcük tuğyan kökünden türetilen 'tâğîn' sözcüğüdür.

Tuğyan müptelalarına ceza olarak gelen doğal tuğyan, beşeri çalkantılar olabileceği gibi, doğal âfetler de olabilir. Örneğin, Semûd toplumu, bir tabiat felaketiyle (tâğıye ile) **helak** olmuştur. (69/5) Bazı zalimlerin cezalan ise beşeri devrimlerle vücut bulur:

"Zulmedenler, hangi devrime uğrayıp baş aşağı döneceklerini yakında bilecekler." (Şuara, 227)

Bir niteliği de azmak olan insanın azmasına yani tuğyanına varlığın cevabı yine bir tuğyan ile olacaktır. Bu tuğyan, duruma göre bazen tabiatın tuğyanıdır, bazen de insan kitlelerinin. Bu ikisini yukarıda kısaca verdik. Biraz daha ayrıntılı bir bilgiyi, bir devrim eser saydığımız *'KüreselÂfetler'* adlı kitabımızdan vereceğiz. Kısmen özetleyerek alalım:

ÖLÇÜ VE AHENGİN TEHDİDİ: İNSANIN AZMASI

İnsanın azmasını en güzel dile getiren tespitlerden birini ünlü bir Kızılderili reisi olan Seattle'a borçluyuz. Seattle Reis'in ölümsüz sözü şöyledir:

"Beyaz adam, anası olan toprağa ve kardeşi olan gökyüzüne, alınıp satılacak, yağmalanacak bir şey gözüyle bakar. Onun bu ihtirası, toprakları çölleştirecek ve her şeyi yiyip bitirecektir. İşte o gün, insanoğlu için yaşamın ve varoluşu sürdürebilme savaşının sonu gelip çatmış olacaktır."

Cenabı Hakk'ın varlık ve oluşa egemen kıldığı ölçü ve ahenk, sadece ve sadece insan tarafından ihlal edilmektedir. Buna sebep olan olumsuzluk ise insanın doymazlığı, sınır tanımazlığı, kudurganlığıdır.

Tuğyan, dengelerin yıkıcı bir felakete dönüşmek üzere bozulması halidir. Tüm uygarlıklarda çöküş, bu bozulmanın sonucudur. Bozulma fiziksel olabileceği gibi, ruhsal da olabilir. Küresel felaketlerin en büyüklerinden sayabileceğimiz, uyuşturucu bağımlılığı ve AİDS belası da birer aşırı denge bozulması yani tuğyandır.

Haakka Suresi 5. ayet de, Semûd kavmi azgınlarının tâğıye ile helak edildikleri söyleniyor. Seller, depremler, aşırı ısınma, buzulların erimesi... birer tâğıyedir. Firavunlar medeniyeti bir tuğyan medeniyeti idi; batışları bu yüzden olmuştur:

"O sütunlar, saraylar sahibi firavunlar... Onlar ki, ülkeler boyunca tuğyan sergilediler ve oralarda bozgunları çoğalttılar. Sonunda Rabbin onların üzerine azap kamçısını yağdırıverdi." (Fecr, 11-13)

Ne ilginçtir ki, tuğyan babaları olan Firavunların ezdiği İsrailoğullan, sonunda Firavun yolu olan tuğyana sapmaktan kurtulamadılar. Onların tanrısal gazaba uğramalarına da bu sapma sebep oldu. (Tâha, 80-87)

Kur'an, temel yaradılış ilkelerinden biri olarak, şunu ısrarla belirtir: Bütün uygarlık ve saltanatların çöküşü, azmak yüzündendir. Bu, daha çok, madde ve ondan kaynaklanan değerlere aldanarak azmaktır. Her çöküşün altında bu yatar. Nitekim Nâziat suresi 37-38. ayetler tuğyan ile iğreti arzuları ilahlaştırma arasında bağ kurmaktadır.

Tuğyana sapanların cezaları, bir tabiat tuğyanı olan ateşle verilecektir. Cehennem, tabiat kuvvetleri tuğyanının tipik ve çok güçlü bir belirisidir ve tuğyana saparak dengeleri bozan zalimlerin cezalandırılmasında en uygun yol cehennemle ceza yoludur. (Nâziât, 39)

"Şu bir gerçek ki, cehennem bir gözetleme yeridir, tuğyana sapmışlar için bir dönüş-vanş yeridir." (Nebe, 21-22)

Böyle olduğu içindir ki, cehennem ehli, birbirlerini suçlarken sürekli şöyle konuşacaklardır:

"Seni tuğyana ben itmedim."

"Tuğyana sapmış bir topluluk idiniz; hadi, görün sonunuzu." (Kaf, 27; Saffât, 23, 31; Sâd, 55-56)

Tuğyana sapmanın musallat edeceği denge bozukluğu insanı aldatır, kuruntu ve hayale esir eder. İnsan bu duruma gelince egosunun oyuncağı olur ve karanlığı ışık; şapı, şeker zannetmeye başlar. Kur'an bu noktaya dikkat çekerken, gerçeği örten nankörleri (kâfirleri), 'tuğyanları içinde oynayıp oyalanan gafiller' olarak tanıtır. (2/15; 6/110; 7/186; 10/11; 23/75)

Tuğyan çemberinde gaflet ziliyle oynayanlarda oluşan en Öldürücü hastalık, ışığı ve güzeli getiren ve gösteren uyarılardan etkilenmemeleridir. Bunlar, uyarıldıkça azgınlıkları artan gözü dönmüş zalimlerdir. Bu pusula tanımaz azgınlık, yıkıcı bir tâğut illetidir. Tâğut illetine tutulanlarda öğüt ve uyan, beklenenin tam tersi bir etki yaratır; tâğutun zulüm ve dehşeti biraz daha artar. (5/64, 68: 17/60)

BAĞY

(azgınlık, bozgunculuk, kıskançlık, doymazlık, eşkıyalık)

İnsanları mutsuz kılan ve onları birbirine düşüren sebeplerin başında görülen bağy, kök anlamıyla, 'başkası aleyhine sının aşmak' demektir. Etimolojik gelişimi içinde kıskançlık, ezme, saldırı, horlama, zulüm, doymazlık, yalancılık, kibir, denge noktasından sapma, zinakârlık ve bozgunculuk anlamlarını kazanan bu sözcüğün, Kur'an terminolojisinde ruhsal zeminini doymazlık, sosyo-ekonomik görünümünü zulüm, saldırı, sömürü, ezme ve bozgunculuk oluşturmaktadır. Bağyin insan benliğindeki dayanak noktası ve dış planda görünümü, Sâd suresi'nin 20-24. ayetlerinde çok güzel verilmiştir: Bu ayetlerden öğreniyoruz ki:

1. Birlikte yaşayan ortak, komşu, ülküdaş vs. gibi insan gruplarının birçoğu ötekilere bağy yoluyla haksızlık etmektedir.

2. Çok büyük imkânlara sahip bir insan, bağye saparak, çok sınırlı imkânlara sahip bir insanın mal ve nimetine musallat olabiliyor. Ayetler bu noktada, 99 koyunu olan bir bağy tutkununun, bir tek koyunu olan komşusunun o tek koyununu elinden almaya çalışmasını örnek gösteriyor.

3. Bağy illetinden kurtulmak için iman ve salih amele sarılmak gerekir. Ne var ki bunu yapabilenler çok azdır.

4. İnsanlık tarihinde bağyin en yıkıcı temsilcileri dini temsil edenlerdir. İnsanlığın tüm bozgun, bölücülük ve kıskançlık illetlerinin temelinde, dini temsil ettiğini söyleyenlerin taşıdıkları emanetlere hıyaneti yatmaktadır. Kur'an bu hıyaneti, bağyin en zalim görünümü olarak kayda geçiriyor, (bk. 2/213)

Bağy'ın temelini başkası aleyhine sınırı aşmak oluşturduğun-

dan, Kur'an bireysel ve toplumsal hakların zedelenmesine, bağy adı vermektedir, (bk. 28/76; 38/22; 42/27, 9/49 vs.) Kocasının nikâh hakkını başkasına çiğnettiği için, zina eden kadına da, bağiyy denmektedir, (bk. 19/20, 28) Kadının doğru yoldan çıkması da yine aynı kökten biğa kelimesi ile ifade edilmektedir. (24/33)

Kur'an, insan hayatının mutluluğunu sağlayan birlik, paylaşım ruhu ve kaynaşmanın tahrip edilmesinde en büyük sebebin bağy olduğunu söylüyor. Bozulma, parçalanma, didişme ve sömürme, bağy yüzünden ortaya çıkmıştır. (2/19, 90, 213; 42/14; 45/17)

Bağy, bizzat onu sergileyeni de tahrip eder. Ve bu tahrip dünya planında başlar. O halde bağy yoluyla menfaat devşirmek isteyenler tam bir aldanış içindedir. Kur'an'ın bu ilkeyi dile getiren ayeti (10/23), "Ey insanlar" şeklinde hitap etmektedir. Bu demektir ki, bağy, hangi inanış ve anlayış sahipleri içinde sergilenirse sergilensin, toplumu kargaşa ve ıstıraba sürükler ve insan mutluluğunu kundaklar. Anılan ayetin seslenişi şudur:

"Ey insanlar! Şunda hiç kuşkunuz olmasın ki, sizin bağ} iniz, yine sizin aleyhinizedir."

Kur'an, bağyin azmettirici unsurlarından biri olarak, nzık bolluğu veya nimetle şımarmayı gösteriyor. Kur'an dilinde bunun adı bast ve tereftir. (bk. burada, Servet Azgınlığı mad.) Şöyle diyor Kur'an:

"Eğer Allah, kulları için rızkı alabildiğine bol bir biçimde serip-serpseydi onlar yeryüzünde bağye giderlerdi..." (Şûra, 27)

Bağy, vahyin yolundan sapmaların da adıdır. O halde, bağy sergileyenlere karşı çıkmak bir bağy değil, bir cihattır, (bk. burada, Cehd md.) Bu Kur'ansal inceliği fark etmeyen veya fark etmek istemeyen bazı Batılı yazarlar, özellikle Bernard Lewis, Kur'an'da bağyin kötülenmesine bakarak İslam'da zalim yönetime karşı çıkma fikri Kur'an tarafından engellenmiştir yolunda tamamen yanlış bir kanaat sergiliyor, (bk. Lewis; *Islamic History,* 260) Oysaki, bağy, karşı çıkmayı, cihadı, hatta kıtali gerekli kılacak olumsuzlukların adlarından biridir, (bk. burada Kıtal mad.)

BAKARA 213 MUCİZESİ

Kur'an'ın bağy kavramıyla insanlığa verdiği mesajların en hayatî ve çarpıcı olanı, Bakara suresi 213. ayettedir. Dinler tarihinde böyle bir mesajın Kur'an dışında bir kutsal metinde verildiğine biz tanık olamadık. Bu ayet, insanlığın ilk kavga ve çekişmelerinin sebebi olarak dini temsil edenlerin bağyını göstermektedir. Ayet şöyle diyor:

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, peygamberleri müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak gönderdi. Onlarla beraber, anlaşmazlığa düştükleri konularda, insanlar arasında hükmetsinler diye gerçeği taşıyan kitabı hak olarak indirdi. O kitapta anlaşmazlığa düşenler, o kitap kendilerine verilmiş olanlardan başkaları değildi. Bunlar, kendilerine açık kanıtlar geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlık/doymazlık/azgınlık/denge noktasından sapma/yalancılık/zulüm/kibir/zinakârlık yüzünden, çekişmeye girmiştir. Sonra Allah kendi izniyle, inananları, üzerinde tartışmaya girdikleri gerçeğe tekrar ulaştırdı. Allah, dilediği kişiyi/ dileyeni dosdoğru yola iletir."

Demek ki, başlangıçta tek ve mutlu bir topluluk olan insanlığın daha iyiye ve kemale gitmesi için gönderilen din, onu temsil etme görevini üstlenenlerin tutulduğu 'bağy' denen bir illet yüzünden insanlığın perişanlığına kaynaklık eden bir zulüm ve dehşet kurumuna dönüşmüştür.

Kur'an işte böyle diyor... Ve bu söylediğini, Ehlikitap din adamlarının yaptıklarını anlatırken yine bağy sözcüğünü kullanarak bir kez daha tekrarlıyor:

"Allah katında din İslam'dır/barış ve esenlik için Allah'a teslim olmaktır. Kitap verilmiş olanlara gelince onlar, kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki bağy yüzünden ihtilafa düştü. Kim Allah'ın ayetlerine nankörlük ederse Allah, hesabı çabucak görecektir." (Âli İmran,19)

Mesaj açık: Din maskeli ve gerekçeli bütün zulüm ve ahlaksızlıklar, dini temsil durumundaki ekipler tarafından sergilenmekte ve din, bunların kötülükleri yüzünden kavga ve perişanlık kurumuna dönüşmektedir.

Bağy, esas anlamıyla denge noktasından sapma olduğuna göre, dini temsil edenlerin sergiledikleri tüm olumsuzlukların özünde bir sapma vardır. Bu sapma, denge noktasından sağa veya sola, iyi niyet veya kötü niyetle sergilenmiş olabilir. Değişmez gerçek şudur: Sapma, mutlaka ve muhakkak kötülükle sonuçlanır. Niyetin iyi, kısa vadeli sonucun hoş olması bağydeki sapmayı meşru kılmaz.

Dindeki sapmaların tamamına yakını 'daha çok sevap almak', daha 'iyi kul olmak' vs. gibi iyi niyetli başlangıçların vücut verdiği belalardır.

Allah'ın elçileri olan peygamberleri Allah'ın oğullan veya ortaklan konumuna getirip tevhidi şirkle kirletenler, bu yaptıklarım, 'peygamberleri övmek, onları yüceltmek' adı altında sergilemediler mi? "İsa Allah'ın oğludur" diyenler, İsa'yı yüceltmekten başka neyi amaçlıyorlardı? Ama onların bu iyi niyetleri İsa'nın tevhidini şirke bulaştırmalarına engel olmadı.

Tevhit, kişilerin iyi niyetleriyle değil, vahyin ölçülerine sadakatle korunur.

Râgıb el-Isfahanî, bağyin vücut verdiği sapmanın mahmûd (iyi yönde) ve mezmûm (kötü yönde) olmak üzere iki türü bulunduğunu söylüyor ve birinciye örnek olarak da 'farzdan tatavvu'a (daha çok sevap için farz ibadete ekleme yapmaya) veya adaletten ihsana (daha çok sevap almak için daha cömertçe iyilik yapmaya) doğru gitme'yi örnek gösteriyor.

Demek oluyor ki, din temsilcilerinin bağyı haksızlık, azma, haset, zulüm, yalan, kibir gibi açıkça kötülük sergileyen sapmalar olabileceği gibi, dindeki farzlardan (olması gereken asgarîlerden) daha iyiye, daha sevaba gitme niyetiyle sergilenen ama dengeleri bozduğu için sonuçta yine insanın sıkıntısına sebep olan 'görünüşte iyi' sapmalar şeklinde de olabilmektedir.

Din hayatındaki uzun vadeli tahripler işte bu ikinci kısımdan yani 'görünüşte iyi' sapmalardan kaynaklanmaktadır. Çünkü, örneğin, bir farzı yerine getirmeyi yeterli görmeyip daha ileri gidenler zaman içinde bunların aynen o farz gibi dinleşmesine engel olamamaktadırlar. En azından, o farzla yetinenlerin 'ikinci sınıf dindar' ilan edilmesine engel olamamaktadırlar. Nihayet,

en zehirli bölücülük türü olan "En iyi dindar benim bölücülüğü" başlıyor.

Farzla yetinmeyip daha iyiye gidiş niyetiyle denge noktasından sapmanın kanserojen bir tahribe yol açtığına en güzel örnek 'teravih namazı' denen uygulamanın serüvenidir. Hz. Peygamber bu namazın mescitlerde cemaatle kılınmasını yasaklamış ve gerekçesini de şöyle göstermiştir: "Bunu ilerde farzlaştıracaklarından kaygılanıyorum." Ve nitekim aynen öyle olmuştur. Gelenekçi din, teravihi hem dört katına çıkarmış hem camiye sokup cemaatle kılınmasını kurallaştırmış hem de teravihi bu şekilde kılmayanların oruçlarının geçerliliğini tartışmaya açan sesler çıkarmaya başlamıştır.

Dengeyi bozmanın nerede duracağı belli değildir. Nitekim teravih sapması, bağy mantığının 'daha sevap olur' söylemiyle büyüdükçe büyümüş ve 'hatimle teravih' diye anılan bitmek bilmez teravih merasimleri başlamıştır. Sapmanın seyrine bir kez daha bakalım: 4 rekât, 20 rekâta çıkarılmış, münferit kılma, cemaatle kılmaya, normal kılma, hatimle kılmaya dönüştürülmüş. Sonuç şu:

Kişinin istediğinde evinde tek başına kılabileceği dört-beş dakikalık bir 'nafile namaz' bir ila iki saatlik bir zaman alan ve Peygamber'in hayatında bir benzeri olmayan, uydurulmuş bir dinsel merasime dönüşmüştür. İşte, farzdan tatavvu'a sapmanın 'iyi niyetlisi'nin getirdiği sonuç bu... Kötü niyetli sapmaları vann siz düşünün!..

Din hayatımızda bunun onlarca örneği vardır. Abdestte ayakların meshini isteyen Kur'an'ın bu emri "Her seferinde yıkasa daha iyi olur" diye başlayan bir uygulamayla ortadan kaldırılmış ve ayakları her seferinde yıkamak, abdestin farzlarından biri haline getirilmiştir.

Zorunlu hallerde (su yokluğu veya sağlık gerekçesi ile) abdest veya guslün (boy abdestinin) yerine geçecek olan teyemmüm, " Allah için hasta olsan ne olur, su biraz soğuksa ne olur" teranesiyle kullanılmaz hale getirilmiştir. İslam coğrafyalarının soğuk bölgelerinde bu mantığı işlettiği için buz gibi sularla boy abdesti alıp zatüreye, giderek vereme yakalanan nice insanlar biliriz...

İki rekâtlık cuma namazı, "Farzdan sonra birkaç rekât daha kılın-

sa daha iyi olur, garanti olur" lakırdısıyla birkaç katına çıkarılmış, örneğin Türkiye'de 16 rekât olmuştur.

Sahur vaktini belirlemede, 'ihtiyat payı' adıyla birkaç dakika erkene alınan 'sahur bitişi', zamanla bu ihtiyat paylan büyütüle büyütüle yarı gecelere çekilmiş ve halk, 'daha sevap olur' teranesiyle normalinden bir-bir buçuk saat daha fazla oruçlu kalmaya zorlanmıştır.

Yolculuk halinde oruç tutmama ruhsatı, "Tutsan daha iyi olmaz mı, sağlıklı adamsın, tut ki daha çok sevap alasın" baskılarıyla âdeta dinden çıkarılmıştır. Sağlık gerekçesiyle oruç tutamayacak durumda olan birçok insan, bu bağy sevapçılığı yüzünden kendini zorlayarak oruç tutmakta, midesini delmekte, hastalığını azdırmakta veya hasta olmaktadır.

Kısacası, bağyın, o 'memdûh' denen sapmaları bile insanlara çok ağır faturalar ödetmekte, dini bir rahmet ve kolaylık kurumu olmaktan çıkarıp bir zahmet kurumuna dönüştürmektedir. İş burada da kalmamaktadır: Bu sapmalar bir süre sonra dinleşip kurallaştığı için normalini yapmaya kalkanlar ikinci sınıf dindar gibi görülmekte, sapmayı eleştirenler ise 'dinde reform yapan zındıklar' şeklinde itham ve iftiraya uğramaktadır.

Bağyın 'mezmûm' sapmalarına gelince, onların hangi zulüm ve kahır facialarına yol açtığını anlamak için 'dinler tarihinin kutsala fatura edilen cinayet, ihanet ve fesatlan'na bakmak gerekir. Ve bu konuda ayrıntılar için bizim *'İslam Nasıl Yozlastırıldı'* adlı eserimizi okumak gerekir. İlginç bir kaynak olarak, James A. Haught'un *Kutsal Dehşet'* adıyla Türkçeleştirilen *Holy Horrors'* adlı kitabını da okumak gerekir. İslam'la ilgili bölümlerinde haksız saptamalar olmakla birlikte din temsilcilerinin bağy kaynaklı zulüm ve dehşetlerini tanımada önemli bir el kitabıdır.

Özetlersek, Bakara 213 göstermektedir ki, din kaynaklı kötülüklerin 'kutsal babalar'ı, 'daha iyi dindar, daha çok sevap' gibi söylemlerle dini zorlaştıran ve kitleyi nefret, isyan ve nihayet dehşet ve şiddete iten din temsilcileridir.

BASİRET
(kalp gözü)

Kur'an-ı Kerim'in duyular üstü bakış, seziş ve görüş kudreti olarak tanıttığı basiret (çoğ. basâir. bk. 61/103, 104; 75/14 Türkçe imla ile basiret) görmek, görmeyi kolaylaştıran ışık, görme aracı anlamındaki basar kökünden türemiştir. Kur'an bu kavramı, andığımız kökten türeyen ve kafa gözü anlamına gelen basar (çoğ. ebsaar) kelimesi ile beraber de kullanır. Bu kullanımda kafa gözünün insana, basiretin Allah'a izafe edildiği dikkat çeker İslam din bilginleri buna dayanarak basireti kalp gözü olarak tanımlamışlardır. Tasavvufta basiret şöyle tanımlanmıştır:

"Basiret, kalbin bakış ve görüş gücü olup tanrısal ışıkla aydınlanır ve varlığın iç sırları onunla yakalanır." (Tehanevî, *Keşşâju Istılâhât,* basiret mad.)

Basirete getirilen açıklamaları dikkate alarak şunu söyleyebiliriz: Bu görüş gücü, duyulara bağlı matematik idrake karşılık, Yaratıcı Kudret'ten kaynaklanan ve sonsuzu yakalayan bir idraktir. Başka bir deyimle, idrakin bu yüceliğe ulaşmış şeklidir. Kur'an, insanı da kendi içine çevrilmiş bir basiret olarak tanıtır ve böylece insanın iç dünyasının inceliklerini ancak duyular üstü bir idrakle kavrayabileceğimize dikkat çeker.

Kur'an, basiretle aynı anlamda kalp ve lübb (çoğ. elbâb) terimlerini de kullanmaktadır.

Sonsuzu yakalayan idrakin insanı gerçek insan yapan güç oluşu yüzündendir ki nebiler birer basiret ustası olmuşlardır. Onların çağrıları da basiret üzeredir (bk. burada, Davet mad.) Bunun da ötesinde tüm varlık ve oluş, hatta ilahî vahiy, bir basiret (tabsıra) alanıdır, (bk. Kaf, 8)

Mevlana Celaleddin Rumî, insanı bir basiret olarak nitelerken şöyle diyor: 'İnsanoğlu gözdür, gerisi deriden ibarettir. Gerçek göz ise, Dost'u yani Allah'ı gören gözdür." (Mesnevi, beyt: 1405)

BENİİSRAİL
(İsrailoğulları, Yahudiler)

Ehlikitap'ın bir bölümünü oluşturan (bk. burada, Ehlikitap mad.) İsrailoğulları, gerek bu adla, gerekse Yehûd (Yahudiler) adıyla Kur'an bünyesinde çok geniş bir yer tutmaktadır. Onlara gönderilen en büyük peygamber Hz. Musa da, Kur'an'da serüveni en fazla yer alan peygamberdir.

Yahudiler (Yehûd) deyimi Kur'an'da 41 yerde geçer. Bunların bir tanesi (3/67) tekil (yehûdî), diğerleri çoğuldur. Yahudi kelimesinin kökü ve doğuşu hakkında şu görüşler ileri sürülmüştür:

1. M.Ö. X. yüzyılda Şeria nehrinin batı yakasında kurulan Yuda Devleti'ne mensup kişi demektir.

Tevrat'ın beyanına göre, Yahudiler bu Filistin bölgesinde yaşayan Amâlikalılar'ı o sıralarda toptan katletmişlerdir, (bk, Hamidullah, 11913)

2. Yahudilerin atası olan ve Kur'an'da adı daha çok Yakup diye geçen İsrail'in 4. oğlu Yuda (Yahuda)ya mensup kişi demektir.

3. Kur'an'da geçen hâdû (geçmiş zaman-çoğul) fiilinin muzarî (geniş zaman) şekli olan 'yehûdu' kelimesinin isimleşmesidir.

Gerçekten de Kur'an, Yahudilerden 10 yerde, "ellezîne hâdû" (dönenler, yahudîleşenler) diye bahsetmektedir.

Bütün bu adların geçtiği ayetlerde Yahudi ırk-ümmetinin serüveni anlatılır. Ancak onların serüveninin en geniş biçimde tanıtıldığı ayetler 41 kez geçen Beniisrail (İsrailoğulları) deyiminin yer aldığı ayetlerdir. Ehlikitap kitleyi anlatan hemen tüm ayetlerde de Yahudilerle ilgili açıklamalar bulmaktayız, (bk. burada, Ehlikitap mad.)

Yahudilerin büyük ataları, Hz. İbrahim'dir. Böylece Yahudiler, İslam Peygamberi'nin ecdadıyla, Hz. ibrahim'de birleşmektedirler. Birisi Hz. İbrahim'in bir oğlundan, öteki de öteki oğlundan gelen iki kuşak...

Yahudilere adlarını veren ataları İsrail'dir ki, Kur'an'da iki yer hariç (3/93; 19/58), Yakup adıyla anılan nebinin ta kendisidir.

Israiloğulları'nın hikâyesi ve tavırları, müfessir Süleyman Ateş tarafından, Bakara suresi 40 ve devamı ayetlerin açıklaması yapılırken, şöyle veriliyor:

"Miladî 70 yılında Romalılar, Yahudileri kırıp geçirmiş, sağ kalanlar da dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlardı. Demek ki Hicaz Bölgesi Yahudileri de Miladın birinci ve ikinci asırlarında Yesrib'e (Medine'ye) geldiler. Bunlardan bir kısmı da Yesrib yolu üzerinde bulunan Vâdi'l-Kurâ'ya, Fedek'e, Teyniâ'ya yerleştiler. Oralarda oturan Araplara, Arapların İsmail soyundan, kendilerinin de İshak soyundan geldiklerini, her ikisinin de Hz. İbrahim'in oğlu olduğunu, bundan dolayı kendileriyle Arapların amcazade olduklarını söylemek suretiyle onlardan iyi muamele gördüler. Filistin'de çiftçilik ve ticaretle uğraşan bu insanlar, Hicaz'daki toprakları işledikleri gibi ticaret ve tefecilik yaparak da zengin oldular."

"Yahudilik, Miladî beşinci asırda Hicaz'dan Yemene geçti. Bazı Hîmyer kralları ve kabileleri de Yahudi dinine girdiler. Fakat Habeş istilası sonunda Yahudilik Yemen'den silindi. Hz. Muhammed ve Dört Halife devrinde Yemen'de Yahudi bulunduğuna dair bir kayıt yoktur. (Ateş, *Tefsir,* 1/153)

Beniisrail'in Kur'an bünyesinde çok büyük bir yer tutmasının sebebi, Allah'ın onlardan çok şey beklemesine rağmen ihanetler sergileyip nebileri öldürmek suretiyle gelecek nesillere ibret olmaları yüzündendir. Benisrail kadar kendisine değer verilen, ancak bu değeri ihanet, nankörlük, zulüm ve ihanetle lekeleyen başka bir topluluğa rastlanmıyor. Kur'an'a göre, Allah'ın onları lanetleyip zillete mahkûm etmesi işte bu sebeptendir. Benisrail, hem en büyük zulme uğramak hem de en büyük zulümleri yapmak gibi garip bir kaderin temsilcisi oldu. Onlar, kendi benliklerine zulmetmekle de tipik bir mevki işgal ediyorlar.

Beniisrail'in en tipik vasfı, nankörlüktür. Allah'ın onlara kudret helvası, bıldırcın gönderdiği bir zamanda onlar soğan, sarımsak, kabak, bakla istemişlerdir. Allah bunun üzerine onlara, "Mısır'a gidin, orada istediğinizi bulacaksınız" demiş ve onları sefil bir hayatın kucağına itmiştir. (2/61) Onların nankörlükleri arasında şu davranışlar da vardır:

1. Firavun zulmünden kurtulmaları için denizin onlara yol vermesinin sağlanması ardından Hz. Musa'dan tapmak için bir put istemeleri, (bk. 7/138; 10/90)

2. Firavun'un işkencelerinden, köleleştirmelerinden kurtulmak için ettikleri onca duayı, kurtuluşun hemen ardından unutarak Allah'a sırt çevirmeleri, (2/49-50; 20/80; 28/ 3-5)

3. Onlar için Allah'a yalvarmak ve Allah'tan onlara bir şeyler getirmek üzere Tur dağına giden Hz. Musa'nın ardından sapıp altın danaya tapmaları. (2/51-54; 7/148-155; 20/83-98)

MÎSAKA İHANET VE KİTABI TAHRİF

Beniisrail'in, Allah'ı öfkelendiren tavırlarından biri de Allah'a verdikleri sözü bozmaları, ahde vefasızlık etmeleri, mîsaka ters düşmeleridir.

İsrailoğulları'nın ihanet ettikleri mîsak (mukavele) neydi?

Bakara suresi 83 ve devamı ayetlerle Mâide 12 ve devamı ayetler, Allah-İsrailoğulları arası mukavelenin maddelerini ve mahiyetini açıklar. Bu mîsakın maddeleri şunlardır: 1. Allah'tan gayrısına ibadet ve kulluk etmemek, 2. Ana-babaya saygı ve hizmet göstermek, 3. Akrabaya iyi davranmak, 4. Yetimlere iyi davranmak, 5.Yoksullara iyilik etmek, 6. İnsanlara iyi ve güzel söz söylemek, 7. Namazı/duayı yerine getirmek, 8. Zekât/vergi vermek, 9. Kan dökmemek, 10. İnsanları yurtlarından çıkarıp sürmemek.

Beniisrail bu mukavele hükümlerine sürekli ters düşmüş ve bu hükümleri kendilerine hatırlatmak üzere gelen nebileri ya katletmiş yahut da yalanlamıştır. (2/87; 5/70)

Beniisrail'in tevhit dinine ters davranışlarından biri de vahyi,

ilahî kitabı tahrif etmesidir. Kur'an, bu tahrif (bozma, değiştirme, yozlaştırma) kelimesini aynen kullanarak, Yahudilerin peygamberler mirasını bozduklarını söylüyor. (4/46; 5/41-44)

Vahiy üzerindeki Yahudi tahrifinin ana hedeflerinden biri çıkarcılık, biri de son Peygamber Hz. Muhammed'in nebilik görevini inkârdır. Gerek Tevrat'ın beyanları, gerekse Hz. İsa'nın İsrailoğulları'na açık haberleri, Son Resul'ün nübüvvet görevini ve bu görevin işaretlerini ortaya koymuşken, Benisrail bütün bunları çarpıtıp yozlaştırarak Hz. Muhammed'i inkâr etmiştir. (5/41-44; 61/6)

Kur'an, kendisinin önemli işlerinden birinin de, vahiy üzerindeki Yahudi tahrifini düzeltmek olduğunu söyler, (bk. 27/76) Tahrifin baş temsilcileri, Yahudi din adamlarıdır, (bk. 5/41-44, 59-64) Bu din temsilcileridir ki "halkın malını, aldatma ve kurnazlıkla patlayasıya yerler ve insanları Allah'ın yolundan uzaklaştırır, saptırırlar." (9/34-35) Böylece Kur'an, Allah'a fatura edilen bir yığın yalancılık ve hile ile Allah yolunu tıkama hıyanetinin Yahudilerle başladığını ve Hristiyanlarla devam ettiğini göstermiş oluyor.

Yahudilerin Allah adına uydurdukları yalanlar arasında onların: "Allah'ın eli bağlıdır, Allah cimridir." (5/64) sözleriyle: "Uzeyr Allah'ın oğludur." (9/30) iddiaları davardır. Benüsrail'in, kendilerini "Allah'ın dost lan, sevgilileri" ilan etmeleri de yalanların bir başkasıdır. (bk. Cumua, 6; 5/18) Kuran bu iddialara boş iddia, sanı, kuruntu demektedir. (2/111; 4/123; 62/6)

Bütün bu tavırlar, Yahudileri zalimlik, melunluk ve zillet ile damgalanma noktasına getirmiştir. Allah'ın onlara, onca güvenini ve nimetini kötüye kullanmaları, Yaratıcı'nın gazabını onların üstüne çekmiş ve onları Allah'ın gözünde nefret odağı yapmıştır, (bk. 4/160; 6/146) Onlar, bizzat kendi nebilerince lanetlenmiştir. (5/78) Yahudilerin lanetlenmeleri konusunu işleyen Kur'an ayetleri bir şeyin altını ısrarla çizmektedir: Bu kavmin peygamberlere yaptıkları kötülükler, özellikle bazı nebileri zalimce katletmeleri... Bu korkunç zulüm ve kötülüktür ki, Yahudi kavmini lanetlik, zelil ve rezil kılmıştır. Ahiret alemindeki azaplarının büyüklüğü de bu sebeptendir. (2/61; 3/21, 112, 181; 4/155)

Benüsrail'in nebilere, o arada Hz. Musa'ya yaptıkları eziyet, İha-

net ve nebiler aleyhine çıkardıkları problemler, Kur'an'ın Musa ve Yahudilerden bahseden hemen bütün ayetlerinde yer alır. Şu noktalara da Kur'an adına dikkat çekmek gerekiyor:

1. Beniisrail, yeryüzünde sürekli fesat çıkarıp bozgun yaratacak, harp ve fitne ateşi yakacaktır. Allah'ın onlara öfkelenmesinin sebeplerinden biri de bu fesatçılıktır. (5/64; 17/4-5)

2. Muhammedi müminlere en şiddetli düşmanlığı besleyenler, Yahud ilerdir.

Müşrikler bile ikinci sırada yer alır. (5/85) Tevhit dininin büyük peygamberi Hz. İbrahim'in iki torunundan gelen nesiller arasında böyle bir tavrın vücut bulmuş olması, insanlık için ne büyük bir kayıptır!

Yahudilerin müslümanlara yönelik bu tavırlarının, Kur'an'ın indiği zamandaki Yahudiler için mi, tüm zamanların Yahudileri için mi geçerli olduğu sorusu, anılan ayette (5/85) açık bir cevap bulamamaktadır. Ancak Kur'an'ın 'sonsuz lanet' fikrine karşı olduğu düşünülürse bu düşmanlık tavrının bütün zamanları kapsamadığına hükmedilebilir. Ayrıca, Kur'an, günah ve sevapta kişisellik ilkesini esas aldığından, o devirde lanetlik bir suç işlemiş Yahudilerin günahlarını sonraki zamanların nesillerine otomatik olarak aktarmak, Kur'an adına savunulamaz. Söylenebilecek olan, Yahudi ırkının bu tür kötülüklere yatkın bir genetiğe sahip bulunduğudur.

Kur'an, o eşsiz enginliğini Yahudiler konusunda da göstererek onlardan bir topluluğun da iyilik ve güzellik üzere olacağını söylüyor. İnsana tüm kapıları kapatmamanın ve insanı, dönüşü olmayacak biçimde dışlamamanın değerine ve gereğine dikkat çeken bu ayet (5/159) şöyledir:

"Musa'nın kavminden bir topluluk vardır ki, hak ile doğruya ve güzele götürür ve hak ile adalet icra eder."

Mâide 13. ayet Yahudilerin bir yığın laneti gerektiren suçlarını, kalp katılıklarını, vahyi tahriflerini sayıp döktükten sonra, Hz. Peygamber'e, bu demektir ki bütün Muhammedîlere şu emri veriyor:

"Onları bağışla ve ellerini tut. Şu bir gerçek ki, Allah, ihsan üzere olanları sever."

Kur'an'ın bu yaklaşımını gözden uzak tutmaz ve onun, insan, suç ve suçluluk konularındaki temel verilerini de dikkate alırsak şu noktanın altını çizmek zorunda olduğumuzu da anlarız:

Beniisrail'i lanetleyen, cehennemlik gösteren ayetler bir ırkın ve kavmin ebediyyen lanetlendiği anlamına alınamaz. Çünkü Kur'an, 'lanetli ırk' kavramına da karşıdır. Fıtratın temizliği ve doğuştan günahsızlık, temel ilkedir. Günahlarda veraset ve intikal yoktur.

"Hiçbir günahkâr, bir başka günahkârın yükünü taşımaz." (35/18)

Bu ilkeler işlediği içindir ki Hz. Âdem'in zellesi, Hristiyanlık'taki kabulün aksine, kendinden sonrakilere geçmemiştir. Her doğan, temiz bir yaratılışla, günahsız doğar. Sonradan kendi eliyle günaha bulaşabilir de yaratılıştan getirdiği temizliği koruyabilir de... O halde, Beniisrail'in lanetlileri, onları lanetleyen ayetlerde sayılan suçları işleyenlerdir. Eğer onların yaşayan çocukları o suçları bugün tekrar ederlerse işledikleri bu suçlarla lanetli hale gelirler; ama ataları suç işlemişti diye lanetli olmazlar.

Hal böyle olunca, Mâide 85. ayette sözü edilen "Müminlerin en şiddetli düşmanı, Yahudilerdir" ayeti Hz. Peygamber'e ve arkadaşlarına kötülük eden o devir hainlerini göstermiş olacaktır. Elbette ki o hainlikleri bugün işleyen Yahudiler söz konusu olduğunda Mâide 85 hükmü yeniden işleyecektir.

Kısacası, ayet şunu demek istemektedir: Size düşmanlık edenler içinde Yahudiler de olduğunda bilin ki en şiddetli düşmanlık onlardan gelir. Onların düşmanlığı başkalarınınkine benzemez.

BERZAH
(ölüm-ahiret arası âlem)

Kur'an, ölüm sonrası hayatımızın bir kısmının geçeceği âleme Berzah Âlemi diyor. (23/100)

Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçen bu terim iki şeyin arasını ayıran nesne veya geçit demektir. Esas ahiret hayatıyla dünya hayatının arasını ayıran sürece de berzah denmektedir. İlk müfessirlerden Mücahid bin Cebr (ölm. 103/721) bu terimin Kur'an bünyesindeki anlamına işaret ederken şöyle diyor: "Berzah, ölümle haşir arasında kalan süredir." (Ebu Nuaym; *Hilye,* 3/290)

Kur'an'da berzah hayatının niteliğinden bahsedilmez. Ancak, İslam tasavvuf literatürü, berzah konusunda çok zengin bilgiler içermektedir. Müslüman mistiklerin ruhsal deneylerine dayanarak verdikleri bilgilere göre, berzah hayatı bir tür rüyadır. Öyle bir rüya ki, müstesna ruhlar bir yana, o rüyadan uyanış ancak ahiretle mümkün olur. Bu rüya her ferdin, ahirette hakedeceği karşılığa uygun bir seyir içinde geçer. Ahiret hesaplarını başarılı bir şekilde verecek benliklerin berzah hayatları mutluluk ve güzelliklerle, diğerlerininki ise acılar ve sıkıntılar içinde geçecektir.

Tasavvufun tespitlerine dayanarak şunu da rahatlıkla söyleyebiliriz: İnsanın tekâmülü berzah âleminde devam edecektir.

Berzah'la ilgili tespitleri değerlendiren büyük İslam düşünürü Muhammed İkbal (ölm. 1938) şöyle diyor: "Berzah hali basit bir bekleme hali olmaya benzemiyor. O, benliğin, realitenin yepyeni görünüşlerine tanık olduğu bir varlık halidir. Öyle bir hal ki, benlik kendini, karşılaşacağı yeni oluşlara orada hazırlar." (İkbal; *Reconstruction of the Religious Thought,* 114)

Eğer, reenkamasyon bir gerçekse, berzah, ruhun reenkarne olmasından önceki yeni hazırlık ve toparlanma safhası olarak değerlendirilebilir. Kur'ansal kavramlara, özellikle bunların ölüm ötesiyle ilgili olanlarına doyurucu açıklamalar getiren bilginlerden biri olan Şah Veliyyullah Dehlevî (ölm.1762), berzah konusunu şöyle özetliyor:

"Bil ki, insan ölünce toprağa bağlı cesedi dağılır, çürür; ölümsüz benliği (nutkî benlik) kalır. Böylece, meleklik denen hal zuhur eder, hayvan sal Ik söner... Berzah âleminde insanlar çeşitli gruplar oluştururlar. Bir kısmı uyanık haldedirler ki, bunlar nimet ve azaba muhatap olurlar... Bir kısım berzahlılarsa tam uyanık değillerdir. Bunlar rüya halindedirler. Bunlar ahirette de uyanmazlarsa berzahı gerçek sanırlar. Bir kısmı da meleklik ve hayvanlığın ortalarında yer aldıkları için basit bazı varlıklara katılırlar... Kısacası, berzah âlemi bu âlemin kalıntılarından başkası değildir..." (Dehlevî, ***Hüccetultah el-Bâliğa,*** 99-101)

İbn Arabî (ölm. 638/1240), Kur'an'daki berzah kavramını değerlendirirken şu yolda bir kanaat sergilemiştir: Berzah; bilinenle bilinmeyen, olanla olmayan, menfî ile müsbet vs. arasındaki ayırıcıdır. Aklın kavrayabildiği (makul) ile kavrayamadığı (gayrimakul) arasındaki ayırıcıya da berzah denir. Berzah, hayalden ibarettir. Aynaya bakanın onda kendi suretini görmesi, bu türdendir. Suret, bakan için hem vardır, hem de yok. Aynaya bakan bilir ki aynadaki sureti kendi suretidir, ama ayna olmadığında o suretin de vücudu yoktur, (bk. el-Fütûhât, 1/304-307)

Buna göre berzah, insanın üç boyutlu âleme uyum sağlamış idrakinin daha üst planları kavramaya hazırlandığı, bu yolda bir tekâmül geçirdiği ara âlem olarak değerlendirilmelidir.

BESMELE

Kur'an-ı Kerimin ayetlerinden birinin özel adıdır. İslam literatüründe bu ilk ayeti okumaya da besmele denmektedir. Türkçe'de daha çok besmele çekmek veya besmele okumak denir.

Besmele, Kur'an'ın 114 suresinin 113'ünde giriş cümlesi olarak yer almaktadır. Ayrıca o, Nemi suresinin 30. ayetinin de bir bölümüdür. Özgün şekliyle "Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahîm" olan bu cümle dilimize, yaklaşık bir ifadeyle: "Çok esirgeyen, çok bağışlayan, çok seven Allah'ın adıyla" şeklinde çevrilebilir.

Besmeleye vücut veren 4 kelime (isim, Allah, Rahman, Rahîm) den 3'ü Allah'ın isimleri olup bunların ikisi bağış, esirgemek, cömertlik, affetmek anlamlarını taşımaktadır. Kur'an, en çok tekrarlanan ayetine bunları koyarak temel konusu olan Allah (veya ulûhiyet) ve insan-Allah ilişkisinde hâkim öğenin rahmet ve merhamet olduğuna dikkat çekmektedir.

Rahman ve Rahîm'in kökü olan rahmet kelimesi (merhamet de bu köktendir) Kur'an'ın açık beyanlarına göre, Allah'ın hâkim niteliğidir. Kur'an, Enbiya suresi 107. ayette Son Peygamber'i de 'âlemlerin rahmeti' olarak nitelendirmektedir. O halde, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kur'an'ın tanıttığı Allah ve Kur'an'ı insanlığa tebliğ eden Hz. Muhammed, her şeyden önce rahmet olarak belirginleşirler. Yani merhamet, şefkat ve sevgi olarak...

İslam ahlakı incitme, öldürme ifade edecek davranışlarda ve bu davranışlara izin veren sözlerde besmele ile başlamayı yasaklamıştır. Davranışın haklı ve evrensel gerekçelere dayanması durumu değiştirmez. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim'in savaşmaya izin veren ve putperestlere ültimatom içeren Tevbe suresi, besmelesiz başlayan bir suredir. (Besmelenin kozmik yeri ve anlamı hakkında bk. İbn Arabi; ***Fütuhat,*** 2/125, vd. 401 vd.)

BEYTİNE

(akla dayalı açık delil)

Bu kelimenin kökü olan beyan, türevleri ile birlikte 300'e yakın yerde geçmektedir. Beyyine, bunlardan biri olup 100'e yakın yerde geçer. Arap dilinde delil, belirti, açıklık, kesinlik demektir.

Kur'an dilinin çağlar üstü bilginlerinden biri olan Râgıb el-Isfahanî (ölm. 502/1108), beyyineyi 'akla veya duyu organlarına dayalı açık delil' diye tanımlamaktadır. Kur'an, duyular üstü idrakin yakaladığı realitelere ve delillere de beyyine demektedir. Nitekim tanrısal vahiy de bir beyyineler topluluğudur.

Bütün peygamberler birer beyyinedir. Son Resul de bir beyyinedir. Öyle bir beyyinedir ki o, "Allah'tan gelen bir elçi sıfatıyla, içinde ölmez-pörsümez mesajların bulunduğu tertemiz sayfaları insanlara okur." (Beyyine, 2-3) Kur'an, bunun da ötesine geçerek insan, vahiy ve evren üçlüsünün birbirine bağlı üç kitap oluşturduğunu (bk. burada, Kitap mad.) ve bu kitapların beyyinelerle yüklü ayetlerden meydana geldiğini defalarca ifadeye koyar.

Kur'an'ın açık beyanına göre, iman bir gözü kapalı inanış, bir şuursuz kabul olayı değil, bir beyyine olayıdır. Bunun içindir ki, her şeyde "neden" ve "niçin" sormak, Kur'an'ın sadece izni değil, buyruğudur. Yine Kur'an'a göre, insanın hayatı da ölümü de beyyine üzere olmalıdır. (8/42)

İslam fıkhında beyyine, ispat aracı olarak öne sürülen her türlü delil, özellikle tanık anlamında kullanılır. Ve gündeme gelmiş davalarda Hz. Peygamber'in şu hadisi uygulanır: "Beyyine ortaya koymak, iddia sahibinin borcudur."

Kur'an-ı Kerim, imanı bir beyyine olayı olarak görürken, inkân, özellikle putperestliği de bir beyyinesizlik ve bilgisizlik olayı olarak tanıtır. Ona göre, Allah'ı, peygamberleri ve ölüm sonrası hayatı inkâr, varlık ve oluşu doldurmuş bulunan apaçık ve sayısız beyyinenin değerlendirilmemesinden kaynaklanmaktadır.

BÎAT

(anlaşma, vekâlet verme, ahdleşme)

Kur'an-ı Kerim'd e fiil halinde 6 yerde geçmektedir.

Satış, satım anlaşması anlamlarındaki bey' kökünden türeyen bîat ve mubayaa, bir konu üzerinde anlaşarak el sıkışmak demektir. Bugünkü dilde bunun karşılığı mukaveledir. Hukukta bu, bir konuda tarafların iradelerinin uyuşmasını ifade eder. Devlet reisinin kabul edildiğini gösteren rıza beyanına da bîat veya mubayaa denmektedir.

Kur'an-ı Kerim biati iki yerde (2/282; 9/111) hukuksal anlamda, diğer yerlerde ise Hz. Peygamber'le her konuda irade uyuşumunu ifade etmek anlamında kullanmaktadır. Hz. Peygamber'le yapılan bu bîatleşmelerin en ünlüleri Hicret'in hemen öncesinde gerçekleşen Akabe Bîatlan ile Hicret'ten 6 yıl sonra gerçekleşen Hudeybiye Antlaşması sırasındaki Rıdvan Bîatıdır. (48/10-18)

Akabe Bîatlan Hicret'ten önce (Peygamberliğin 10,11, 12. yıllarında) Mekke yakınındaki Akabe Tepesi'nde Medineli temsilcilerle Hz. Peygamber arasında olmuştur. Bu Matların birincisi, Medine'den gelen 6 kişinin Hz. Peygamber'e İslam'ın yayılmasında hizmet vermek üzere bîat etmeleri şeklindeydi. Bu 6 kişiye İlk Medineli Müslümanlar denir.

Bundan bir yıl sonra yine hac mevsiminde gerçekleşen 2. Akabe Bîat'ında ise Medineliler 12 kişilik bir heyet halinde Hz. Peygambere bîat ettiler. Bu biatten 1 yıl sonra 3. ve son Akabe Bîatı yapıldı. Son bîatte Medineliler 75 kişilik bir heyet oluşturmuşlardı.

Bazı tarihçiler, ilk heyet olan 6 kişinin Hz. Peygamber'le görüşmesini bir bîatlaşma olarak saymaz ve Akabe Bîatlan adı altında sadece son 2 görüşmeyi kaydederler.

Rıdvan Bîatı diye anılan ve bir ağaç altında gerçekleşen biat ise Hicret'in 6. yılında Hudeybiye Antlaşması sırasında meydana gelmiştir, (bk. 48/10-18)

Anılan yılda, Hz. Peygamber ve arkadaşları **Kabe**'yi ziyaret etmek üzere Mekke'ye doğru yola çıkmış ve Mekke'ye bir günlük mesafedeki Hudeybiye kuyusu başında konaklamışlardı. Müslümanlar 1500 kişi kadardı. Peygamberimizin hareketini öğrenen Mekkeliler Müslümanları vurmak üzere bir birliği Hudeybiye üzerine gönderdiler. Bu birlik Müslüman gözcüler tarafından esir edildi. Müslümanların harp niyeti ve teçhizatı yoktu. Hz. Peygamber Mekkelilerle anlaşmak istediğini bildiren bir elçi gönderdi, esir edilen birliği de serbest bıraktı. Bir süre beklendi. Kureyş tarafından bir haber çıkmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Osman bin Affan'ı Kureyşlilere elçi olarak gönderdi. **Ne** var ki, putperestler Osman'ı Mekke'de tuttular. Beklenen zaman içinde Osman'ın dönmediğini gören müslümanlar durumun zorlaştığını anladılar. Barış teklifleri kabul edilmemişti. Harp için hazırlıkları yoktu. Gerçekten zor durumdaydılar. Her an ölümle yüz yüze gelebilirlerdi.

İşte Kur'an'ın övgü ile andığı Rıdvan Bîatı bu sırada gerçekleşti. Hz. Peygamber, ashabını toplayarak onlara durumun zorluğunu anlattı ve kendilerini ölüm de dahil her türlü gelişmeye karşı kendisiyle birlikte olacaklarına ilişkin söz vermeye çağırdı. Bütün sahabîler Hz. Peygamberle el sıkışarak onunla bîatlaştı ve gerekirse seve seve ölüme gideceklerini belirttiler. Fetih suresi 10. ayet bu bîatleşmeden bahsederken şöyle demektedir:

"O seninle bîatleşenler, gerçekte Allah ile bîatleşiyorlar. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir."

Sonuç, sevindirici olmuştu. Bir süre sonra Osman dönmüş ve Mekkelilerle bir barış antlaşması yapılmış ve bu antlaşma müslümanlara Mekke fethine giden yolu açmıştı.

KUR'ANSAL BİR İLKE-MESAJ OLARAK BİAT

Bîat kavramıyla bize verilmek istenen evrensel-zaman üstü mesaj nedir?

Soruyu şu şekilde de sorabiliriz:

Kur'an neden bazı durumlarda Hz. Peygamber'i, hitap ettiği toplumdan sosyal mukavele ile taahhüt, hatta onay almak durumunda bırakıyor?

Açıkça bilmekteyiz **ki,** hiçbir peygamber, Allah'ın kendisine vahyettiği buyruklarda insandan onay almak zorunda değildir. Hatta bu konulan insanların aklî kabullerine arz etmek mecburiyeti bile yoktur. Böyle bir şey peygamberliğin ruhuna aykırıdır. Peygamberlik, Allah ile insan arasında uzlaşma suretiyle buyruk getiren bir kurum olarak düşünülemez; böyle düşünmek tevhide ve Kur'an'm ulûhiyet anlayışına aykırı olur.

Peygamber, bir Hak elçisi olarak kendisini görevlendiren Yaratıcı'nın iradesine teslim olmuştur. O iradenin kendisine bildirdiklerini, onlara hiç dokunmadan, muhatabı olan insana iletir, bildirir; gerekirse uygulamalı bir biçimde gösterir. Bu tanrısal-kozmik görevi yaparken kimseden onay, tasvip almaz. Kimseyle istişare, müzakere etmez. Böyle bir şeye ihtiyacı yoktur.

Hal böyle iken, Tanrı elçisi Hz. Muhammed neden muhatabı olan insan topluluğundan bazı konularda defalarca bîat almış yani sosyal mukavele ile taahhüt ve onay talep etmiştir?

Bîat almaya bağlanan konular, nebinin nübüvvet alanına giren konular değildir. Bunlar onun imamet yani yönetici, komuta edici yönüne ilişkindir. Yani bunlar diyanet konusu değil, siyaset konusudur. Bu ikinci alanda nebi, yöneteceği kitleden vekâlet ve onay almak zorunda bırakılmıştır. Mümtehine suresi 12. ayete göre, bu sosyal mukavele, toplumun sadece erkek bireylerinden değil kadın bireylerinden de alınacaktır. Ne ilginçtir **ki,** anılan ayet bu bîati yani sosyal mukaveleyi düzenlerken şu ifadeye de yer vermektedir:

"İyilik ve güzelliği belirlenmiş bir işte sana isyan etmemeleri hususunda seninle bîatleşmek isterlerse o kadınlarla bîatleş..." (Mümtehine, 12)

Bu, insanlığın bugün bile tam yakalayamadığı bir demokrasi ilkesidir. Ben buna 'Kur'ansal demokrasi' diyorum."

Demek oluyor ki, meşru davranma ilkesine terslik söz konusu olduğunda bîat, geçerliliğini yitirecek, sosyal mukaveleye göre verilen yetki geri alınacaktır. Böyle bir şey nebinin vahy ile alıp tebliğ ettiği konularda söz konusu olabilir mi? Elbette olamaz. Burada söz konusu olan, peygamberin bir beşer sıfatıyla toplumu yönetirken, yöneteceği insanlardan vekâlet almasını düzenleyen bir beyyinedir. Yönetimin bir beşeri kurum olduğu, bu kurumun işletilmesinde, Peygamber de dahil, herkesin kitleden irade beyanı almasının kaçınılmazlığı gösterilmektedir.

ilkesel bir ifade kullanırsak şöyle diyeceğiz:

İdare erkinin arkasında, yönetilen toplumun iradesi ve onayı olacaktır. Yönetim erki kutsala, Allah'tan alınmış yetkiye dayandırılamaz. Kur'an, peygamberliğin bittiğini ilan eden bir kitap olarak bunun altını özellikle çizmektedir. İdare erkini kutsala, Allah'a dayandırma yetkisi olabilecek tek insan peygamberdir. Ve peygamberlik bitmiştir. O halde, artık insan hayatında Allah'a ve kutsala dayanarak yönetme söz konusu olmayacaktır.

Bu evrensel-hayatî ilkenin, bizzat Hz. Muhammed'in kişiliğinde uygulaması yapılarak, tabir caizse, su baştan kesiliyor ve insan kitlelerinin yönetiminde toplumun iradesi belirleyici kılınıyor.

Kısacası, sadece despotizmin beli kırılmıyor, monarşi, oligarşi, hanedanlık zihniyetlerine dayalı sultanlık-krallık yönetimlerine de son veriliyor.

Cumhuriyet sistemine, yani yöneteceklerin, halk tarafından seçilip yetkilendirilmesine dayalı sisteme geçiliyor. Ve bunun ilk uygulaması da bizzat Peygamber'in şahsında yapılıyor.

Biatle alınan yetkiye dayanarak toplumu yönetenler, yönetimlerinde bir ilkeyi daha sürekli yürürlükte tutacaklardır: Şûra. (bk. burada, Şûra mad.)

Sosyal mukavele ile alman yetki, mutlak, değişmez, zaman üstü yetki değildir. Bir hak asla değildir. Bir emanettir. Kullanımda tutulması için de 'marufa aykırılığın olmaması' şartı getirilmiştir, (bk. Mümtehine, 12)

Kur'ansal anlamıyla, yönetenlerle yönetilenlerin birbirlerini

karşılıklı denetlemeleri olan şûra, yönetim boyunca sürekli işleyecek ve sosyal mukaveleye aykırılığın ortaya çıktığını gösterdiği anda, mukavele bozulacak ve yetki (emanet) geri alınacaktır.

Kur'an, biat ve şûra ilkeleriyle insanlığın yakın zamanda tanıdığı hukuk devleti kavramının evrensel-ilahî temellerini atmış, bu temeller üzerine oturan mutluluk yönetiminin ilk uygulamasını da Hz. Muhammed'in eliyle ve onun şahsında örneklendirmiştir.

Ne yazık ki, bu ilkeler, Hz. Peygamber'in ölümünden sonra hayata tamamıyla asla girmemiş, ilk iki emîr (halife değil. Halife demek küfürdür) dönemindeki kısmî uygulama da üçüncü halifenin hanedanlık sistemini başlatması üzerine sona erdirilmiştir. Hz. Ali'nin, tekrar esasa dönmek isteyen siyasetleri ise onun şehitliği ile sonuçlanan bir başarısızlığa uğramıştır.

Ve sonuç ne yazık ki şudur:

İslam dünyası, 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün eliyle vücut bulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar, bîat ve şûra ilkeleriyle bağdaşmayan sistemlerle yönetilmek gibi Kur'an dışı bir kaderin mahkûmu olmuştur.

BİD'AT

(artırma veya eksiltme yoluyla değiştirme yapmak, dinde türedilik)

Tarih boyunca ve bugün üzerinde çok tartışılan ve hakkında çok yazılan kavramlardan biridir. Kur'an'da dört yerde geçer. Bunların biri fiil, üçü isim (bid' ve bedî') kullanımdır. İsim kullanımların ikisi Allah'ın isim-sıfatı olan Bedî' kelimesidir.

Bid'at kelimesinin kökü olan "bed' bir nesneyi yeniden peyda eylemek anlamındadır." (Asım Efendi; Kaamus tercümesi) Kökün, Arapça'daki ifal kalıbına nakliyle vücut bulan ibda' yine Kaamus Mütercimi'nin ifadesiyle "örneği ve benzeri olmayan bir şeyi ortaya çıkarmak, üretmek demektir." Güzel sanatlardaki özgün üretimlere, özellikle şiir üretimine işte bunun içindir ki ibda' etmek denmiştir. Güzel sanatlara bediiyat denmesi de bundandır. Güzel sanatlar eğitiminin yapıldığı kuruma eski Türkçe'de Darul Bedâi' (güzel sanatlar okulu veya akademisi) denirdi.

Bed' kökünün ifti'al kalıbına nakliyle elde edilen ihtida' sözcüğü de yeni bir şey vücuda getirmek anlamında kullanılmakla birlikte daha çok, hoşa gitmeyen şeylerin ortaya çıkarılmasını ifade eder. Kur'an, ibtida' sözcüğünü bu anlamda Hadîd suresi 27. ayette kullanmıştır.

Yeniden vücuda getirmenin olumsuz cephesini ifade için bid' sözcüğü de kullanılmaktadır. Türkçemizdeki 'türedi' sözcüğü bunun tam karşılığıdır. Biraz daha serbest konuşursak bid' kelimesini 'zıp çıktı' diye de tercüme edebiliriz.

Kur'an, bid'at kökünden sözcükleri 4 yerde kullanmıştır. Bunların ikisi olumlu değer ifadesi için, diğer ikisi ise istenmeyen değerlerin ifadesi içindir. Olumlu kullanım, el-bida' kökünden gelen

ve Allah'ın sıfatlarından biri olan el-Bedî' sözcüğüdür ki biri Bakara 117, ötekisi En'am 101. ayettedir. Ve ikisinde de el-Bedî' kelimesi Allah'ı tanımlamak için şu tamlamada kullanılmaktadır: "Yerlerin ve göklerin Bedî'i O'dur."

Bir sıfat olarak Bedî', daha önce aynısı veya benzeri olmayan şeyi veya şeyleri yaratan, vücuda getiren demektir. Allah, göklerin ve yerin Bedî'idir; bir şeye "01!" dediğinde o şey hemen oluverir.

İstenmeyen değerleri ifade için kullanımın biri isim, biri fiil kullanımdır. İsim kullanım, Ahkaf 9. ayette, Hz. Peygamberin ne olmadığını ifade eden bir beyyine halindedir. Fiil kullanım ise kökün Arapça'daki ifti'al kalıbına nakliyle elde edilen ihtida' kelimesidir, (bk. Hadîd, 27)

Üzerinde olduğumuz bid'at kavramının ruhu, Ahkaf suresi 9 ile Hadîd suresi 27. ayette verilmiştir. Birinci ayette Kur'an, bid'at açısından Hz. Peygamberin durumunu değerlendiriyor. O, türedi bir peygamber olarak ortaya çıkmamıştır. O, tanrısal iradenin planı ve faaliyeti üzere gönderilen ışık ve aydınlık rehberi peygamberlerden biridir.

İkinci ayet olan Hadîd 27'de ise bid'at, kavramsal ve kurumsal açıdan ele alınmakta ve peygamberler tarihinde bu türediliğe örnek olarak Hristiyan ruhban sınıfının icat ettiği (ve sonra da ilkelerine saygılı olmadıkları) ruhbaniyet (monastisizm) gösterilmektedir,

Bid'atın omurgasını tanımamızı sağlayan Hadîd 27 şunu gösteriyor:

1. Bid'atlar, iyi niyetle icat edilebilirler; bu onların bid'at olmasını engellemez.

2. Bid'at olarak ortaya çıkarılan şeye, bir süre sonra bizzat onu icat edenler bile uyamazlar.

Böylece, Kur'an dini açısından dikkatler şu iki noktaya çekilmektedir: Bu dinin ne peygamberi bir türedidir, ne de kavramları ve kurumları. Bu bir dindir ki Yaratıcı onu ilk insanla başlatmış ve asırlar boyunca insanı, onun değişmez, zamanüstü ilkeleriyle eğitmiştir. Bu ilkeler tüm peygamberlerin mesajında aynıdır. Kur'an

bu mesajları toplayan kitaptır. Kur'an'ın din dediğine eklemeler yapan, türedilik yapar ve türedi bir din icat eder. Tamamlanan, kemale eren ve adına İslam denen bir dinin (5/3) türedi kişi, kurum ve kavramlara ihtiyacı yoktur. Niyet ne olursa olsun, bu dine ekleme yapmaya kalkan, türedilik yapmış olur.

Kaamus Mütercimi Asım Efendi'nin, eserinde verdiği bid'at tanımı, bu Kur'ansal inceliklerle bid'atm filolojik yapısını kucaklaştıran bir güzelliktedir. Şöyle tanımlıyor bid'atı, Asım Efendi:

"Kemale erdirildikten sonra dinde ortaya çıkan nesneye denir. Bir deyişe göre ise dinde, Peygamber Aleyhisselam'dan sonra ortaya çıkan tutkulara ve davranışlara denir. Daha çok, dinde ortaya çıkan eksiltme veya artırmalar için kullanılır."

Bid'ati tanıtırken dinin kemale ermesini omurgaya oturtan bu tanım, Arap dilinin anıt bilginlerinden biri olan İbn Manzûr (ölm.711/1311) tarafından da verilmiştir. Ona göre de "bid'at, dinde, kemale erdirilişten sonra ortaya çıkan, icat edilen şeydir." (bk. *Lisanü'l-Arab,* ilgili mad.)

Demek ki, bid'at, dinin vahye dayanan tespitlerine, buyruklarına, kabullerine yapılan ekleme veya bunlarda vücuda getirilen eksiltmedir. Buna göre, bid'at, din bünyesinde söz konusu olur. Hayatın diğer alanlarındaki yeniliklerin bid'at kavramıyla irtibatlandırılması bir saptırmadır. Hatta diyanet denen ve dine getirilen beşerî yorumlan da içeren geniş alandaki yenilikler de bid'at kavramı içine girmez. Bid'atin söz konusu edilebilmesi için 'özgün din' bünyesinde yeni icatların olması gerekir. Başka bir deyişle, bid'at, tanrısal alana müdahele ile ortaya çıkan bir olumsuzluktur. Dinin insana bıraktığı alanlardaki yenileşmeler, bu yenileşme adına yapılan müdaheleler yanlış dahi olsa bid'at adını almaz.

Bid'at, Allah'ın din olarak gönderdiğinde olmayan şeyi var göstermektir. Bunu şu şekilde de ifade edebiliriz: Bid'at, vahyin oluşturduğu tevhit geleneğine aykırı kabuller icat etmektir. Bunun içindir ki biz, tevhit geleneğini, putperest Arap gelenekleriyle kirleten Emevîleri bid'at üretiminin babası saymaktayız. Hz. Ali, tevhidi tahrip eden Emevîlerin bu yanına değinirken şöyle diyor: " Onlar fitne denizlerine daldıkça daldılar ve resuller yolunu bırakarak bid'atlan aldılar." (Hz. Ali, *Nendi'l-Belâğa,* hutbe 154)

Tevhit geleneğini yıkan Emevîlerin bu tahriplerinin açtığı yaranın acısı sahabî nesli tarafından değişik vesilelerle gündeme getirilmiştir. **520/1126** yılında ölen ve bid'at konusunun akla gelen ilk eserlerinden birini yazmış olan Turtûşî'den birkaç satır alalım:

Peygamberimizin sadık hizmetçisi olan Enes bin Mâlik (ölm. 90/708) bir gün ağlayarak şöyle diyordu:

"Hz. Peygamber'den öğrendiklerimiz içinde bozulmayan tek şev su namaz kalmıştı: onu da tanınmaz hale getirdiler."

"32/652 yılında ölen sahabî Ebud Derda'ya sordular: 'Resul, bugünkü uygulamalarımıza baksa beğenmeyeceği bir şeyimizi görür müydü?' Cevap verdi: 'Beğeneceği bir şeyimizi görür müydü diye sorsana!' Tabiûn neslinin en büyüğü kabul edilen Hasan el-Basri (ölm. 110/728) şöyle diyor:

"Resul şu mescitlerinizin önünde durup baksa kıble dışında değişmeyen bir şey bulamazdı...!" (Turtûşî; *Kitabu'l-Havadis ve'l-Bida',* 112-113)

Din olmayan geleneklerin kabullerine ters yeni kabuller oluşturmak bid'at olmaz. Bunun içindir ki, bid'at konusunu en iyi anlatanlardan biri olan **Bakiri,** bid'ati "dinde olmayan şeyi dine sokmaktır" şeklinde tanımladıktan sonra şu yolda konuşmuştur: Bid'at, dinin tevkifi (içtihada kapalı) meselelerinde söz konusu olur; âdetlerde ve mubahlarda olmaz. Eskiden yazı divitle yazılırdı, şimdi bilgisayarla yazılıyor. Bunun bid'atla bir ilgisi yok... **(Bakiri, 69)**

Bundan şunu da anlarız: Bid'ati, bid'at-i hasene (güzel bid'at) ve bid'at-i kabîha (çirkin bid'at) olarak ikiye ayırıp sonra da güzel-çirkin kavgası yapmak temelden yanlıştır. Dini bid'atların yığınağına dönüştürmeyi kolayca savunmak için 'güzel bid'at' diye maske bir tabir icat etmenin savunulur yanı yoktur. Ortaya getirilen bir yenilik (veya yeni) dinde olmayan bir şeyi icat etmekteyse, o zaman onun güzeli olmaz. Dine ekleme yapmanın güzeli olacağını söylemekten daha büyük sapıklık olmaz! Ortaya getirilen yenilik, dinle ilgili değil de hayatın başka alanlarıyla ilgili ise onun bid'at kavramıyla hiçbir ilgisi yoktur. Örneğin, "Yemeği parmakla değil de çatal kullanarak yemek bid'attır ama güzel bid'attır" söylemi bir bühtandır. Çünkü dinin, yemeğin nasıl yeneceğine, hele hele parmaklarla yeneceğine ilişkin bir hükmü yoktur ki

çatal ve bıçak kullanarak yediğimizde dine bir yenilik sokmuş olalım.

Bid'at, eski örflerin yerine yeni örfler koymanın adı değildir; dinin tespitlerinin yerine eski veya yeni herhangi bir örfü koymanın adıdır. Bazıları ne hikmetse eski örflere bağlılığı bid'at saymazken yeni örflere en küçük bir itibarı hemen bid'at ilan eder. Oysaki örfün dinleştirilmesi her hal ve şartta bid'attır. Bunun bir kısmı günah bid'ati olur, bir kısmı şirk bid'ati...

O halde, müslüman için bid'atın göstergesi, Kur'an'da yer almamaktır. Çünkü Allah'ın dininin kaynağı Kur'an'dır. Onun dışındaki kaynaklar dinin değil, örfün kaynağıdır.

Ne yazık ki bid'atla ilgili yüzyıllardır yazıp çizenlerin birçoğu, bu kavramı, beşerî-ilahî alan ayrımı yapmadan, 'öncekilerin kabullerine ters düşen şey' olarak değerlendirdiler ve sonuçta bid'atle mücadele adı altında yeni ve daha yıkıcı bid'atlar ürettiler. Bunların birçoğu, başkalarını bid'atle itham ederken kendi mezhebinin kabullerini esas alabilmiştir. Örneğin, bid'at konusunda yazanların en ünlülerinden olan Kurtubî (ölm. 287/900) ve Turtûşî (ölm. 520/1126), mezhepleri olan Mâliki fıkhını esas almış, bu fıkhın kabullerine ters düşen şeyleri bid'at olarak görme yönüne gitmişlerdir.

Eskiye ters düşmenin bid'at olarak nitelendirilmesinin getirdiği yıkım, özellikle sünnet diye önümüze çıkarılan örflerin dinleştirilmesinde belirginleşir. Bu noktada en dirayetli kalemlerin bile zaafa düştüklerini, bazen kendi ölçülerine ters düşmeyi göze alacak kadar eskiye bağlılık gösterdiklerini görüyoruz. Örneğin, bid'at konusunun en ünlü ve dirayetli ismi olan Şâtıbî (ölm. 790/1388), değil uydurma hadislere, zayıf hadislere bile karşı olduğu halde bid'atlarla mücadele için yazdığı eseri el-I'tısam'da birçok zayıf hadisi kullanmıştır. (Bu konuda bk. Atıyye, 9-12)

Çağdaş yazar Atıyye, Endülüslü bilgin Şâtıbî ile ilgili bu saptamayı yapıyor ama arkasından aynı kuyuya kendisi tepe üstü düşüyor. Bakın ne yapıyor: İmamın (devlet başkanının) Kureyş kabilesi dışından da olabileceğini iddia etmeyi bid'ata örnek gösteriyor, (bk. Atıyye, 347 vd.) Bu ne demek oluyor?

Atıyye, bid'atla savaşayım derken şirke yelken açıyor. Çünkü

devlet başkanının Kureyş kabilesi dışından olamayacağını söylemek İslam'ın evrenselliğini yıkıp onu şintoist bir hanedan dinine döndürmek olur ki bunun adı şirktir. Aynı zat, Mutezile mezhebinin akılcı yorumlarının tümünü bid'at kabul etmektedir.

Böylesi yorum ve kabullerle eserlerini bir tür 'hurafe kuyusu'na çeviren rahmetli Ömer Nasuhi Bilmen (ölm.1971) bid'atı şöyle tanımlayabiliyor: "Din hususunda sahabe-i kiram ile tabiûnun iltizam ve delil-i şer'İnin iktiza etmediği muhdes şeylerdir." Bu tanımın günümüz Türkçe siyle ifadesi şu: "Bid'at, din konusunda yüce sahabîlerle onları izleyen kuşağın esas almadığı ve dinsel kanıtların gerektirmediği, sonradan ortaya çıkmış şeylerdir." (Bilmen; *Istüâhat-ı Fıkhıye Kamusu,* 2/9)

Bu tanıma göre, vahyin kanıtlarıyla, sahabe ve onlan izleyen neslin tavır ve kabulleri aynı değerdedir. Peki, o zaman Allah ve Peygamber diye diretmemizin anlamı nedir?

Ömer Nasuhi merhum, biraz önceki İslam dışı tanımıyla da hızını alamıyor. Kur'an-Peygamber ikilisine eklediği sahabe-tabiûn ikilisine ilaveten mezhepler panteonunu da devreye sokarak şöyle diyor: "Mezahib-i islamiyeden birine intisap iddiasında olup Ehlisünnet velcemaatin akidelerine muhalif i tikadda bulunan şahsa da mübtedi' denir." (aynı yer)

Kısacası, Bilmen'e göre, elimizdeki fıkıh kitaplarında din olarak önümüze konan şeylerin herhangi biriyle ilgili olarak "acaba" dediğiniz anda bid'atçı olursunuz.

Anlaşılan o ki, bid'at aleyhinde yazanların çoğu, vahyin verilerini değil, kendi mezhep, ırk veya bölgelerinin örflerini esas alarak başkalarını bid'atla itham ettiler. Bid'atı Kur'an'a aykırılık olarak asla tanıtmadılar. Yani bid'atla mücadele adı altında bir tür yozlaştırma yaptılar. Bunu yaparken de en yıkıcı bid'atların babası olan Arap-Emevî saltanatçılarının (kısacası, Arabizmin) kabullerini öne çıkardılar. Bu öne çıkarmayı 'ashabın görüşleri, selefin yolu' yaftalarıyla gerçekleştirdiler.

Kur'an dininde eksiltme veya artırma yoluyla değiştirme olarak ortaya çıkan bid'atın en kötü yanı, genellikle iyi niyetle sergilenmesidir. Bid'at konusunda yazanların en ünlülerinden biri olan Süyûtî (ölm. 911/1505) bu konuda yakınışını şöyle dile getiriyor:

"Bid'atlann bir kısmını da halkın ibadet ve Allah'a yaklaşma zannıyla yaptıkları oluşturmaktadır. Oysaki esasında bunların terkedilmesi ibadettir.... Cahiller bunların görüntüsünün ibadeti andırmasına aldanarak esasında yasak olan fiilleri ibadet yerine koymaktadır. Burada aldatıcı olan, 'daha çok ibadet etme' hırsıdır. İşte bu hırs, insanları, ibadet görüntüsü veren bu yasaklan icraya itmektedir. Bu tür ibadetlerin haram olanı vardır, mekruh olanı vardır... Hz. Ömer, cuma namazının ardından *2* rekât ilave namaz kılan bir adamı engelleyip mescitten uzaklaştırmıştır..." (Süyûtî; *el-Bide* 55-57)

Acaba Ömer, günümüzde cuma namazına ilaveten on dört rekât namaz kılınan camileri görseydi ne yapardı?!

Bid'at yüzünden saparak beşerî âdetleri tanrısal din gibi yaşamaya kalkanların vücut verdikleri günah yükünün bid'atı icat edenlerin boynuna bineceği tartışmasızdır. Çünkü Kur'an, ilimsizlik yüzünden insanların sapmasına sebep olanların, saptırdıkları insanların günahlarına ortak olacaklarını çok açık bir biçimde bildirmiştir:

"Onlar, kıyamet günü, kendi günahlannı tamamen yüklendikten başka, ilimsizlik yüzünden saptırdıkları kişilerin günahlarının bir kısmını da yükleneceklerdir. Bakın, ne kötü şey yükleniyorlar." (Nahl, 25)

Büyük usulcü Şâtıbî, bid'atlar konusunun temel eserlerinden biri sayılan el-Ftısam'ında bid'ati, Enam 140. ayette tanıtılan Allah'a iftira çerçevesi içine sokmuş, hatta daha da ileri giderek En'am 137. ayetle irtibatlandırmak suretiyle bir tür şirk gibi algılamıştır. Şâtıbî'ye göre, bid'atın esası, En'am 137, 140 ve Zümer suresi 3. ayette belirginleşmektedir. Yani Şâtıbî'ye göre, bid'at, bir şirk kurumudur ve esası da Allah'a iftira ederek dine ekleme yapmaktır. Bu eklemeler, onları uyduranlar tarafından süslenip püslenmekte ve taklitte rahat arayanlar tarafından benimsenip hayata geçirilmektedir, (bk. Şâtıbî; el-I'tısam, 1/126-139) Şâtıbî işin burasında şunu da belirtiyor: Bid'atçılık, lanetlenmeyi gerektiren istisnaî cürümlerden biridir, (bk. el-I'tısam, 117)

Şâtıbi'ye, Ehlibeyt imamlarından destek vardır: İmam Ebu Cafer Muhammed bin Ali el-Bâkır (ölm. 101/720), bid'atçıların yaptıklarını Kehf suresi 103-104. ayetlerde anılan zümrenin yaptıklarıy-

la irtibatlandırarak bid'atın bir tür şirk olduğunu ima etmektedir, (bk. Bâkırî; *Bid'at,* 21)

Bu yaklaşım, bid'atçılara hak ettiklerinden fazla yüklenmek değil midir? Şâtıbî buna olumsuz cevap veriyor. Çünkü bid'atçı, dinde olmayan şeyi dine sokarak ulûhiyetin hakkına tecavüz etmekte, eklediği kabulleri dinleştirmek suretiyle bir tür sâri' (Tanrı) sıfatı kullanmaktadır. Endülüslü bilgin burada din konusunun en müthiş tespitlerinden birini yapıyor. Şöyle diyor:

"Ma'sıyet yani günah ma'sıyet olarak kaldıkça Allah'a iftira değildir; ama ma'sıyet teşri (dinde kural koyma) aracı yapılırsa Allah'a iftira olur." (bk. el-I'tısam, 2/41) Böyle olunca da elbette ki şirk olur.

Şâtıbî'ye göre, bid'atın kök salarak dinleşmesini kolaylaştıran illetlerden biri de taklitçiliktir. Bilginimiz bu tespitinde Hz, Ali'den esinlenmiş görünüyor. Hz. Ali, bid'atçilikle taklitçilik arasında kopmaz bir ilişki olduğuna yüzyıllar önce dikkat çekmiştir. Diyor ki, "Ey insanlar! Fitnenin doğuşu, izlenen boş ve iğreti arzularla icat edilen hükümler yüzündendir. Bu hükümlerde Allah'ın kitabına aykırılık vardır; bunlarda kişiler kişileri taklit eder." (bk. Bâkırî, 20)

Bid'at sadece nesneler veya ibadetler icat etmekle olmaz. Dinde dayanağı olmayan dinsel tavırlar da bid'attır. Örneğin, Bâkırî, tebliğde veya ibadet hayatında ikraha (zorlama, baskı ve zorlama) gidilmesini bid'at olarak kaydetmiştir. (Bâkırî, 22-26) Demek olur ki, bir şey din içinde ise onun icra tarzının da din içinde belirlenen tarz olması gerekir. Aksi halde bid'at ortaya çıkar. Bu, özellikle ibadet alanında işleyen bir kuraldır. Bid'atlarla mücadelenin âdeta sembol ismi olan Ebu Şâme (ölm. 665/1266) bu noktaya parmak basarken Gazalî'nin şu satırlarının altını çiziyor:

"Yapılan işin Allah'a itaat türünden olması kişiyi itaatkâr yapmaz, itaatten söz etmek için vakit, şartlar ve tertibin de din tarafından belirlenmiş olması gerekir." (Ebu Şâme, 108)

Şâtıbî, tam bu noktada şu önemli saptamayı yapıyor: Bir şey, esası bakımından dinsel olmakla birlikte icra ve uygulaması yeni bir kural yaratıyorsa onun terki din olur, (bk. Şâtıbî; *el-I'tısam,* 2/32-34)

Şu halde, âdetin âdet olarak kalması halinde, eklenen ve değiştirilen ne olursa olsun, bid'atten söz edemeyiz. Bizi bid'atten konuşmak zorunda bırakan olumsuzluk, âdetin dinleşmesidir.

Din olarak gönderilende bulunmayan şey olan bid'at, iki şekilde ortaya çıkar: **1.** Dinde eksiltme yaparak ortaya çıkarılan yenilik, 2. Dinde artırma yaparak ortaya çıkarılan yenilik.

Bid'atlara baktığımızda daha çok dinde artırma (Şâtıbî'nin deyimiyle 'tezeyyüd') ifade eden bid'atlarla karşılaşıyoruz. Bunların çoğu da ibadet alanındadır.

Bid'atlar çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmıştır. Bunların pratik bir önemi yoktur. Bir iki örnek vermekle yetineceğiz.

Bir sınıflamaya göre bid'atlar 4 kısımdır:

1. Açıkça küfür olanlar: Cahiliye âdetlerinin dinleştirilmesi gibi.

2. Büyük günah ile küfür arasında gidip gelenler: Çeşitli fırkaların mezhep saplantıları gibi...

3. Büyük günah (kebîre) sayılanlar: Cinsel perhiz, iğdişleşme, kızgın güneş altında namaz kılma, sürekli oruç tutma gibi...

4. Mekruh olanlar: Ramazan orucu biter bitmez hiç ara vermeden Şevval orucuna başlamak, hutbelerde padişahlara dua etmek, Kur'an'dan belli bir yeri vird edinmek (sürekli aynı yeri okumak) gibi...(bk. Şâtıbî; ***el-I'tısam,*** 2/36-39)

Bir başka sınıflamaya göre, bid'atlar iki kısımdır:

1. Terkî olanlar,
2. Gayn terkî olanlar.

Birinci kısımda bid'at dinde olan bir şeyin terk edilmesi suretiyle sergilenir; ikinci kısımda ise bid'at, dinin terk edilmesini istediği bir şeyin yaşatılmasıyla sergilenir, (bk. Şâtıbî; ***el-I'tısam,*** **1**/42-45)

CAHİLİYE

(cehl, cehalet, İslam öncesi dönem)

CAHİLİYENİN OMURGASI: CEHL

Cehl kökünden kelimeler 20 küsur yerde geçer. Bizzat cahiliye kelimesinin geçtiği ayet sayısı dörttür.

Cehl, Kur'an dilinin büyük ustası Isfahanlı Râgıb'ın beyanına göre üç mânâyı içerir: **1.** İlimden nasipsizlik ki asi olan bu mânâdır, 2. Bir şeye inancın, o şeyin esas yapısının aksine bağlanması, 3. Bir işi, yapılması gerekenin aksine yapmak.

Cehalet, insanın yapısındaki genel olumsuzlukların adı ve insanın temel sıfatlarından biri olarak tespit edilmiştir:

"Biz, emâneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmekten kaçındılar, ondan ürktüler. İnsan ise çok zalim ve çok cahil olduğu halde onu yüklendi." (Ahzâb, 72)

Nisa suresi 17, En'am 54, Nahl 119 ve Hucurât 16 gösteriyor ki, tövbeyi gerektirecek tüm davranışlar, yani beşerî olumsuzlukların tamamı, cehaletin ürünüdür. Bu cehalet anlayışının zorunlu sonuçlarından biri de 'cahiliye' tabirinin her zaman büyük harfle yazılarak, belli bir dönemin tarihsel ve inançsal yapısı olarak dondurulamayacağıdır. Kur'an buna asla izin vermez. Nitekim, işi terimsel olarak da sağlama bağlamak için, 'ilk cahiliye' (el-câhiliyyetü'l-ûlâ) tabirini kullanmak suretiyle (Ahzâb, 33) İslam sonrası dönemin de kendine özgü bir cahiliye anlayışı olacağına dikkat çekmiştir.

Kısacası, cahiliye, insanlık kadar eskidir ve insanlık kadar da uzun ömürlü olacaktır. Değişen, cahiliyenin kavram ve kurumlarındaki renkler ve nüanslardır. Örneğin, kabilecilik bir cahiliye

sapıklığıdır. Bu sapıklık 'ilk cahil iye* döneminde kabilecilik adıyla bilinirken, sonraki cahiliye döneminde, mahiyeti baki kalıp adı değişerek mesela, tarikatçılık olmuştur. Öz ve yapı aynıdır, sadece tabela değişmiştir.

Cehl, en genel çerçevede, peygamberler eliyle insanlığa ulaştırılan mesajlara duyarsızlıktır. Cehalete değinen ayetlerin büyük çoğunluğunda bunu görmek mümkün olmaktadır. Örnek olarak Ahkaf 23. ayete bakalım:

"Resul dedi: 'İlim, ancak Allah katındadır. Ben size, bana vahyedileni tebliğ ediyorum. Fakat sizin, cahillik edip duran bir toplum olduğunuzu görüyorum." (ayrıca bk. En'am, 111)

Temel sapma olan şirk de bir cehalet ürünüdür. Bu gerçeğin temel beyyinesi Yunus 39 şu muhteşem tespiti yapıyor:

"Hayır, düşündükleri gibi değil! Onlar, ilmini kuşatamadıklan ve yorumu kendilerine hiç gelmemiş bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamıştı. Bak da gör nasıl olmuştur zalimlerin sonu!"

Cahiliye tabirinin kökü olan cehl, İslam öncesi dönemde ilmin değil, hilmin karşıtı idi. Cahiliye metinlerinde cehl, barbar, zorba, şiddete düşkün, hayasız, nezaketsiz insanların ruh halini göstermek için kullanılmıştır. Meselenin bu yanı, ilkin, Yahudi asıllı Macar şarkiyatçı Ignaz Goldziher (ölm. 1921) tarafından (bk. Goldziher, ***Muslim Studies,*** London, 1971), daha sonra da Kur'an semantiği üzerinde gerçek bir otorite olan Japon bilgin Toshihiko İzutsu (ölm. 1993) tarafından genişçe incelenmiştir. **Izutsu,** bu noktada, Goldziher'in öncülüğüne dikkat çeken ve ona medyunluğunu ifade eden satırlar yazmıştır. (İzutsu, *The Structure of Ethical Terms m the Quran,* 24)

Cahil, İslam öncesi dönemde, kendine hâkim olamayarak **etrafını kırıp** geçiren, kaba, despot, hırçın ve zalim kimselerin **sıfatıdır.** Bu **kötü** huylar yerine adalet, itidal, hoşgörü, herkesi dinleme nezaketi gibi meziyetlere sahip benliklere 'halim' **yani** hilm sahibi denmiştir. Dikkatle bakıldığında, cehalet-hilm meselesinde işin sonucunu zulüm ve adalet kavramları belirlemektedir. İzutsu bu noktaya parmak basıyor:

"Hilmin dış görünüşü vakar ise cehlin belirtisi de zulümdür. İçte bir duygu olan cehlin görünür-fizikî davranış hali zulümdür. Zulüm, cehlin özel bir şeklidir. Yani, cehl, kavramın içi, zulüm dışıdır." (İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan,* 198)

Şu gerçeğe de işaret etmemiz lazımdır: Cehl-hilm ikilisi, eski Arabistan'da, metafizik anlamda iyi ruhluluk ve ahlakı belirlemekten çok, politik beceriyi belirler. Mesela, İslam döneminin katı zorbalarından biri olan ve Peygamber hanedanına yaptığı dehşet verici kötülüklerle ünlenen Muaviye bin Ebu Süfyan, Arapların en büyük dahilerinden biri' sayılır ve buna gerekçe olarak da onun 'hilmi' (!) gösterilir. Böyle şiddetli bir zorbanın hilmi neyin nesidir? Elbette ki onun politik hüneri, siyasal başarılarıdır. İzutsu bu noktanın alt yapısı olan gerçeği de yakalamıştır:

"Arabistan'da, Kureyş kabilesinin hilmi çok meşhurdu. Ama bu demek değildir ki, bütün Mekkeliler halîm idiler. Bu demektir ki, Mekkeliler, bu eski Arap anlayışını politik bir çerçeveye sokacak ve onu politik bir amaçla kullanacak kadar zeki idiler. Prof. M. Mary Watt, Kureyş'in bu siyasal amaca, idare tekniğine yönelik hilmini, Mekkelilerin ticari teşebbüslerinin ve başarılarının temeli görmektedir." (İzutsu, age. 200)

Kur'an, iyiye ve güzele ilişkin bütün anlayış ve kabuller gibi, hilmin samimi tezahürlerini de korumuş, övmüştür. Bir kere, Halîm sıfatı Allah'ın isim-sıfatlanndan biridir, O halde, hilmin, Kur'an mümininin bütün hayat ve davranışlarında egemen olması gerekir. Siyasal çıkarlar için değil, evrensel gerçeğe, insan haklarına ve nihayet Allah rızasına hizmet için.

Bütün bunlar doğrudur ama, cehaletin İslam'dan önceki şeklinin, Kur'an'ın tanıttığı ilim karşıtı cehl ile hiçbir ilgisi bulunmadığını söylemek doğru değildir. Biz bu, 'İslam öncesi ve İslam dönemi cehalet anlayışı farkları' bahsinde işi çığırından çıkaran bir abartı görmekteyiz. Şöyle ki, cahiliyeyi hilm karşıtı görenler de zulüm karşıtı görenler de, işin esasından çok, tezahürlerini dikkate alarak tespitler yapmaktalar. Ortada eski cehl anlayışıyla İslamî dönem cehl anlayışını mahiyet bakımından farklı kılacak bir şey yoktur.

"Affetmeyi esas al! İyiyi ve güzeli emret, cahillerden yüz çevir."

Bu ayet, affetmemenin, iyilik ve güzelliği öne çıkarmamanın bir cehalet ürünü olduğunu bildiriyor. Bu, İslam öncesi dönemdeki cehalet anlayışına tamamen uygundur.

Mısır kraliçesinin uygunsuz teklifine karşı çıkan Hz. Yusuf, bu davranışını cehaletten korunmak olarak nitelendiriyor. (12/33) Buna göre, kendine sahip olamamak bir cehalet ürünüdür. Ve bu cehalet anlayışı da cahiliye döneminin cehalet anlayışına tıpa tıp uygundur. Gerçek şu ki, Kur'an, işin teferruat yanıyla uğraşmamış, esasına dikkat çekmiştir. Esas yan, ilim karşıtlığıdır. Cehaletin öteki anlamlan ilimsizlikle iç içe kavramlardır.

"Cahiliye dönemindeki cehl, ilmin değil, zulmün karşıtıdır" demek de son tahlilde cehaletin ilim karşıtı olduğunun bir itirafıdır. Ama dolaylı yoldan itirafıdır. Kur'an, mesela, şirki de aynı zamanda zulüm ve ilimsizlik olarak göstererek, şemsiye kavramın zulüm ve ilimsizlik olduğuna vurgu yapmaktadır. Şunu da unutmayalım ki, zulüm de kelime anlamıyla karanlık demektir. Bütün cahiliye tezahürleri zulümdür ve zulmün tamamı cehaletin ürünüdür.

Meselenin 'ilk cahiliye' dönemi açısından tahlili bu. Sonraki dönem (yani İslam dönemi) cahiliyesi açısından baktığımızda ne görüyoruz?

Cahiliye dönemindeki kabile taassup ve oligarşisinin aynını bugün tarikat ve mezhep oligarşisinde görebilmekteyiz. Şöyle de denebilir: Cahiliyenin niteliklerinden biri olan kabile taassup ve oligarşisinin tüm özelliklerini, sonraki zamanlarda tarikatlarda ve kısmen de mezheplerde görmek mümkün olabilmektedir.

Hz. Peygamber'in bazı beyanları, cahiliye ruh ve şuurunun tamamen yok olmadığını, ümmeti içinde de yaşamaya devam ettiğini bildirmektedir. En seçkin sahabîlerinden biri olan Ebu Zer'e, bir başka sahabî olan Bilali Habeşî'ye yönelttiği bir hakaret sebebiyle, "Ey Ebu Zer, sen hâlâ cahiliye ahlakından kalıntılar taşıyan bir adamsın" demiştir. Sebep, bir tartışma sırasında Ebu Zer'in, Bilal'e 'Kara karının oğlu' diyerek Bilal'in ve annesinin rengine hakaret etmesidir. Gerçek şu ki, cahiliye, her zaman, belli bir dönemin adı olarak büyük harfle yazılacak bir kavram değildir. Zaten Kur'an, büyük harfle yazılacak belli dönemleri anlatmaz; onları vasıta yaparak evrensel-zamünüstü mesajı verir. Cahiliye tabiriyle yaptığı da budur. Onun içindir ki, biz-

zat kendisi 'ilk cahiliye' (el-câhiliyyetü'l-ûlâ) tabirini kullanarak İslam öncesi zamanın cahiliyesinin ardından İslam'dan sonraki zamanın cahiliyesinin olacağını da dolaylı yoldan ifadeye koymuştur. Bu ifadeye koyuş elbette ki dolaylı yoldan olacaktı. Kur'an, kendi mensuplarını, cahiliyeyi sürdüren insanlar olarak damgalayamazdı. Ama gerçeği de saklayamazdı. En isabetli yol, kimseyi açıkça itham etmeden gerçeği bir biçimde ifadeye koymaktı. Kur'an da onu yapmış, gerçeği dolaylı yoldan, kimseyi itham ve ilzam etmeden ifadeye koymuştur.

CAHİLİYENİN BELİRGİN NİTELİKLERİ

Kur'an mesajı açısından önemli olan, ilk dönem cahiliyesini yerden yere çalıp işi orada noktalamak olmamıştır; önemli olan, cahiliye zihniyet ve kavramının temel niteliklerini ortaya koyarak insanlığı cahiliyeye karşı sürekli uyanık tutmaktır. Kur'an da onu yapmıştır. Bir yandan ilk cahiliye döneminin kötülüklerini deşifre ederken bir yandan da yeni zamanlara musallat olabilecek cahiliyenin fark edilebilmesi için cahiliye zihniyetinin temel karakteristiklerini ortaya koymuştur.

Cahiliye zihniyetinin temel niteliklerini tespit etmek için Kur'an'daki cehalet kavramına yüklenen bütün anlamları irdelemek zorundayız. Öncelikle, bizzat 'cahiliye' kelimesiyle dikkat çekilen niteliklere bakacağız. Doğrudan doğruya cahiliye tabirini kullanan 4 ayeti dikkate alarak bu temel nitelikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Zatını (sanıyı) belirleyici kılmak,
2. Teberrüc (kadınların ortalıkta kendilerini pazarlamaları),
3. Hamiyyet (taassup, muhafazakârlık, ecdatperestlik),
4. Müşrik yönetim sistemi (yönetimde zorbalık, hukukta gücün ve kişilerin egemenliği, dinde çok ilahlılık, ekonomide köleci kapitalizm).

Kur'an'ın bu temel cahiliye niteliklerine karşı öne çıkardığı değerler sırasıyla şunlardır:

a) Zanna karşı ilim,
b) Teberrüce karşı vakar,
c) Hamiyyete karşı hanîflik,

d) Müşrik yönetim sistemine karşı tevhidi yönetim sistemi (yönetimde biat ve şûra, hukukta ilkelerin egemenliği, dinde tek Tanrıya teslimiyet, ekonomide toplumculuk ve sosyal adalet)

ZANNI (SANIYI) BELİRLEYİCİ KILMAK

Cahiliye ve onun temel sapması olan şirk bir ilimsizlik ürünüdür. Cahiliye, gerçeklik ve ilme değil, sanıya dayanır:

"Sonra bu kederin ardından üzerinize, içinizden bir takımı sarıp kuşatan, güven verici bir uyku indirdi. Bir takım da -gerçekten onlar kendi canlarının derdine düşmüştü- Allah hakkında gerçekdışı sanılara, Cahiliye düşüncelerine kapılıyordu. 'Şu işten bize bir şey varım?' diyorlardı." (Âli İmran, 154)

Cahiliyenin ve onun ürünü olan şirkin bütün sermayesi zandır. Ve zan, gerçek adına hiçbir şey kazandırmaz:

"Onların bu konuda herhangi bir ilmi yoktur. Yalnızca sanıya uyuyorlar. Sanı ise haktan hiçbir şey kazandırmaz." (Necm, 28)

Sanının yerine konması gereken değerler de gösterilmiştir, (bk. burada, Beyyine, Hüccet, Akletmek, İlim maddeleri)

TEBERRÜC

Cahiliyenin temel göstergelerinden biri de kadınların teberrücüdür. Kur'an'ın bu yaklaşımı, kadın meselesinin bir toplum ve medeniyet için ne derece önemli olduğunun yaman bir göstergesidir. Demek ki, tevhidi bir toplumda kadınlar teberrücden uzak duracaklardır, durmalıdırlar. Teberrücün ayrıntıları için bu eserin Teberrüc maddesine bakılmalıdır.

HAMİYYET

Taassup, muhafazakârlık, kabilecilik, ecdatperestlik, örfü ilahlaştırma gibi anlamlarda kullanılan hamiyyetin (iki y ile) kökü olan 'hamy' yanan maddelerden doğan sıcaklık demektir. Ateşin ve güneşin harareti de bu adla anılabilmektedir. Hamy kökünden

türeyen hamiyyet şiddetli öfke, daha doğrusu ateş gibi yanan ve yakan öfke anlamındadır. Kur'an bunun kalpte yer ettiğine dikkat çekerek hamiyyetin vücut verdiği öfkenin son derece derin ve yıkıcı olduğunu göstermektedir. Ve bunun için olacak, Kur'an hamiyyeti, sadece Cahiliye zihniyet ve anlayışına izafe etmiştir. Demek istemiştir ki hamiyyet, nasıl tanımlarsanız tanımlayın, bir cahiliye marazıdır. İlgili ayet şöyledir:

"İnkâr edenler, kalplerine hamiyyeti, o Cahiliye hamiyyetini yerleştirmişlerdi. Allah ise huzur ve mutluluğunu resulünün, inananların üstüne indirmişti. Onları, takva kelimesine bağlı tutmuştu. Zaten onlar buna layık ve ehil idiler. Allah her şeyi çok iyi bilmektedir." (Fetih, 26)

Demek ki, hamiyyetin karşıtı ve ilacı sekînettir. Yani temkinli durgunluk, sükûnet ve sabırlı bekleyiştir.

Hamiyyetin kökdaşı kelimeler yirmiden fazla yerde geçmektedir ama kendisi bir ayette iki kez olumsuz bir ruh halini ifade için kullanılmıştır. Kur'an'da, Cahiliye hamiyetine mukabil konabilecek iki kavram olduğunu söyleyebiliriz: 1. Sekînet, 2. Hanîflik.

Birincisi, hamiyyetin psikolojik tahribine, ikincisi sosyolojik tahribine mukabildir. Taassuba, özellikle kabile, ırk ve örf taassubuna mukabil görülebilecek bir numaralı kavram hanîfliktir, (Ayrıntılar için bk. burada, Hanîflik mad.)

MÜŞRİK YÖNETİM SİSTEMİ

Cahiliye hükmü (hükmü'l-cahiliyye) tabiri, Mâide 50. ayette geçmektedir. Bu sure, iniş sırasıyla 110. suredir. Cahiliyenin hükmüne (müşrik yönetim sistemine) karşı vahyin şu verileri öne çıkarılabilir: Yönetimde, bîat ve şûra; hukukta, ilkelerin egemenliği (Kur'an'ın deyimiyle, Allah'ın indirdiği ve gösterdiği. Namıdiğer, hukuk devleti); dinde, tek Tanrıya teslimiyet; ekonomide, toplumculuk ve sosyal adalet. Bu kavramlar, Cahiliye hükmünün tam karşıtı kavramlardır. (Ayrıntılar için bk. burada, Bîat, Şûra, Hâkimiyet, Adalet maddeleri)

CAHİLİYE SİSTEMİNDE EMAN DÜZENİ VE BU DÜZENİN GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

Eman, emn ve iman köklerinden bir kelimedir. Bu kökten kelimeler yüzlerce yerde geçmesine rağmen, 'eman' sözcüğü hiç kullanılmamıştır. Tevbe suresi 6. ayetteki' yakınlaşmak, komşu olmayı istemek' anlamındaki 'istecâre' sözcüğünde eman anlamı olduğu genel kabuldür. Ancak oradan çıkarılacak 'eman' anlamı, yine hukuk bünyesinde ele alınacak bir emandır ve savaş haliyle ilgilidir. Bizim burada ele aldığımız, o değildir.

Biz burada cahiliye döneminin kabileler arası yol ve can güvenliğini sağlamaya yönelik eman antlaşmalarını da ele alacak değiliz. Çünkü onlar da, bir biçimde, hukuksal birer yapı arzetmektedir. Bizim burada ele alacağımız, bireysel emanlardır ki, şerrinden korkulan kişi veya kişilerin kötülüklerinden emin olmak için onlara teslimiyet arzetmek veya şerrinden korkulan güçlülerin kötülüklerinden emin olmak için güçlü birine sığınmak anlamı taşır. Ne var ki, bu sığınma her zaman zalimden zalim olmayana sığınma şeklinde işlememiştir; bazen de bir zalimin şerrinden öteki zalime sığınma şeklinde olmuştur. Cahiliyedeki eman, ezilen, tehdit edilen bireyin, güçlü, itibarlı bireylerin himayesine girmesidir. Harple darple ilgisi yoktur.

Mekke döneminde, Hz. Peygamber bile, mücadelesine, amcası Ebu Talib'in emanı sayesinde devam edebildi. Amcasının emanla sağladığı himaye olmasaydı mücadelesini sürdürmesi belki de mümkün olmayacaktı.

Anlaşılan o ki, Cahiliye şirk düzeninin egemen kıldığı barbarlık ve zulme karşı, keşfedilmiş çarelerin başında, güçlü birine, çoğu zaman da, bir zalimden bir başka zalime sığınmak olan eman düzeni gelmektedir.

Günümüzde, hukuk devletinin sağladığı güvencelerin hemen hemen hiçbiri, tarikat ve (kısmen de mezhep) oligarşilerinin sağladığı 'eman'ı (güveni) sağlayamamaktadır. Çünkü bu oligarşiler, örneğin, ikibinli yılların Türkiye'sinde açıkça gördüğümüz gibi, önce bir korku ve dehşet ortamı yaratmakta, sonra da bu ortamın kahrından ürperen insanların kendilerine sığınmalarını beklemekteler. İş çevreleri, basın mensupları, ilim ve fikir adamları, dinci despotizm tarafından hep bu yolla teslim alınarak yandaş

veya zorunlu hizmetkâr yapılmıştır. Çünkü yandaş ve hizmetkâr olmayanların maruz kaldıkları akıbetler gerçekten korkunç olmuştur. Kimi işinden, kimi aşından, kimi mevkiinden, kimi servetinden olmuş, kimileri de güdüme alınan yargı mekanizmaları işletilerek zindanlara tıkılmıştır. Tek çare, tarikat ve cemaat gücünün emanına sığınmak olmuştur. Bu, dehşet içinde dehşet, vahşet içinde vahşettir.

Dinci oligarşilerin sistemleri böyle kuruludur. En büyük meziyetlerin sahipleri olan birçok ilim, sanat, iş erbabı bu şeytanî emana ihtiyaç duymak zorunda bırakılmaktadır. İnsanlar bilmekte ve görmektedirler ki, anılan oligarşinin sağladığı emanı elde etmezlerse emeklerinin, zeka ve gayretlerinin ürettiği değerler ya hiçbir işe yaramayacak veya yeteri kadar anlamlı olmayacaktır. Tarikat ve cemaat oligarşileri bunu bildikleri için, anılan tereddüt ve kaygıyı derinleştirecek bütün yolları denemekte, oligarşinin kontrolüne girmeyenlerin meziyetlerini birer 'hiç' derekesine indirmekteler. Bu, adı konmamış bir cahiliye yapısıdır.

Mekke şirk oligarşisinin başı olan Ebu Cehil, Hz. Peygamber'e şunu söylüyordu:

"Senin söylediklerinin hepsi güzel şeyler ama bu putlar olmasa Kureyş aç kalır."

Bu söz, Mekke şirkinin başı olan Ebu Cehil'in, çok diplomatik bir tehdididir. Modern tarikat-cemaat oligarşileri de şunu söylüyorlar: Bizim efendilerimize, güç odaklarımıza yani şürekâ ve panteonumuza yaslanmazsanız aç kalırsınız, dahası bir biçimde süründürülürsünüz. Kur'an, cahiliyenin bu dayanışma ortak paydasına vurgu yapmaktadır.

"İbrahim dedi: 'Şu bir gerçek ki, siz dünya hayatında aranızda sevgi/kaynaşma oluşturmak için Allah'ın berisinden putlar edindiniz. Sonra, kıyamet gününde birbirinizi tanımaz olacaksınız, bazınız bazınıza lanet edecek. Hepinizin varacağı yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır." (Ankebût, 25)

Günümüzde de, kabilelerin birer modern görünümü olan tarikatlar ve cahiliye putlarının bugünkü karşılığı olan siyaset dincisi şefler olmasa dinci kampların bütün elemanları ya aç kalır yahut da refah ve kudretlerini büyük ölçüde yitirirler.

CEBRAİL
(Cibril)

Tektanrılı dinlerdeki en büyük dört melekten birinin adıdır. Kur'an'da Cibril şeklinde üç yerde özel adıyla geçen bu melek 'emin ruh', ruhul kudüs' gibi yücelik ifade eden sıfatlarla da anılmaktadır. İslam din metinlerinde daha çok Cebrail diye geçen bu meleğin semitik dinlerdeki bir sıfatı da Namusu Ekber'dir.

Cebrail ve Cibril kelimeleri İbranice'de Allah'ın seçkin kulu anlamını taşıyor.

Vahyin geliş süresi boyunca Cebrail'i muhtelif şekillerde gören Hz. Peygamber onu zaman zaman insan suretinde de görmüştür. Rivayetlere göre, Cebrail'in insan suretinde görünüşü daha çok sahabîlerden Dihyetül Kelbî şeklinde olurdu.

Kur'an-ı Kerim, Cebrail'e adıyla yer verdiği ayetlerinde bu büyük meleğin inkarcılar tarafından düşman görüldüğünü, müminlerinse Cebrail'i en yakın dost bildiklerini söylemektedir, (bk. 2/97-98; 66/4)

Cebrail'in getirdiği vahyin esası nedir? Peygamberlere getirdiği söz, kimin sözüdür? Allah'tan aldığı mânânın kendisi tarafından söze çevrilişi mi söz konusudur yoksa getirdiği kelam bizzat Cenabı Hak'tan aldığı lafızlar mıdır? Kur'an, Cebrail'in getirdiği vahyi tanımlarken kavi, kelam, hadîs' sözcüklerini kullanmaktadır. Kur'an için hiçbir ayette 'kelamullah' (Allah'ın kelamı), 'kavlüllah' (Allah'ın sözü) veya 'hadîsullah' (Allah'ın sözü) nitelemesi yapılmamaktadır. Kur'an, örneğin, 'uydurulmuş bir hadîs olmadığını söylerken de (bk. 12/111) kendisini 'kelamullah veya kavlüllah' diye nitelemez; sadece 'uydurulmuş bir hadîs' olmadığını söylemekle yetinir.

Öte yandan, 'kavi' sözcüğü kullanılarak Kur'an'ın kimin sözü olmadığı defalarca ve açıkça ifadeye konur, ama bu karşı çıkışların ardından da 'Kur'an, Allah'ın sözüdür' denmez.

'Kur'an, bir şairin sözü olmadığı' gibi (Hakka, 41) 'Bir kâhinin sözü de değildir.' (Hakka, 42) "O, kovulmuş bir şeytanın sözü de değildir." (Tekvîr, 25) Bu tespitleri yapan ayetler, cevap olarak "Kur'an, Allah'ın sözüdür" demiyor.

Kur'an kimin sözüdür? Cevabı, Hakka 40 ve Tekvîr 19 aynı kelimelerle veriyor: "O, kerim bir elçinin sözüdür." Bu elçinin beşer olması düşünülemez; çünkü Kur'an, kendisinin beşer sözü olduğunu söyleyenlere karşı çıkmıştır, (bk. 74/24-25; 16/103) Ayrıca Kur'an'ın kendisinin sözü olduğundan bahsedilen elçi, "Arşın sahibinin katımladır" ve beşer-elçi olan Hz. Muhammed tarafından "ufukta görülmüştür" (bk. Tekvîr, 19-24)

O halde, o 'kerim elçi' beşer üstü bir elçidir. Allah, kelam sıfatıyla Kur'an'ı ona vahyetmiş, o da onu söze büründürerek beşer elçiye getirmiştir. Bütün bunlar bizi "Kur'an mahlûktur, yaratılmıştır." deme noktasına getiriyor mu? Bu soruya tarih içinde üç cevap verilmiştir:

1. Kur'an yaratılmamıştır: Genel-geleneksel kabul budur.

2. Kur'an yaratılmıştır: Çünkü yaratılmamışlık niteliği Allah dışında hiçbir şeye verilemez. Başta ünlü muhaddis Buhari (ölm. 256/869) olmak üzere bazı bilginler bu kanıdadır.

3. Kur'an anlam olarak gayrimahlûk, lafız olarak mahlûktur: Kur'an, Allah'ın zatıyla var olmaya devam eden ve bu yönüyle mahlûk olmayan bir kelam-ı nefsidir, yani Allah'ın zâtıyla varolmaya devam eden ezelî-ebedî bir tanrısal faaliyettir; ancak insanlık dünyasına inerek harfe bürünüp sese dönüştüğünde 'yaratılmış' sıfatıyla nitelendirilir.

Aksi halde, Allah dışında ikinci bir 'kadîm' (ezelî-ebedî varlık) kabul etmiş oluruz ki bunun Kur'an'a aykırı olduğu açıktır. İmamı Azamın ve mensubu olduğu Mürcie mezhebinin hâkim görüşü budur. Modern zamanın birçok bilgini de bu görüştedir.

CEHD
(cihad, içtihad, mücahede)

Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle birlikte 40 civarında yerde geçen bu kelimenin anlamı, kararlı ve şuurlu gayret demektir. İslam literatüründe bu gayretin bedensel olanına cihad, ruhsal olanına mücahede, fikirsel ve bilimsel olanına içtihad denmektedir ki, hepsinin kökü cehddir. Kur'an terminolojisinde cihad, değindiğimiz üç tip cehdin tümünü ifade edecek biçimde kullanılmaktadır. Kur'an bunu; 'Allah yolunda gayret göstermek' şeklinde ifadeye koyuyor.

Bugünkü Türkçe'de sonu 'T' harfiyle biten (bundan sonra biz de öyle yazacağız) cihad; mal, can ve fikir unsurlarından biri veya hepsiyle yapılır, (bk. 4/95; 8/72; 9/20; 49/15) Cihadın bedensel ve ruhsal kısmını sergileyene mücahit, bilimsel ve fikirsel kısmını sergileyene müçtehit denmektedir.

İslam litaratüründe başlangıçtan beri 4 tip cihaddan bahsedilmiştir. Çok sayıda hadisin de kaynaklık ettiği bu cihad türleri Şunlardır:

1. İç Dünyamızda Nefs ile Cihad:

Bu konuda şu hadis çok ünlüdür: "Gerçek mücahid, Allah yolunda nefsinin kötülüklerini yenmek için cihad verendir." Bu anlamda cihadın bir numaralı alanı, insan benliğidir. Muhammed İkbal bu en büyük cihada dikkat çekerken şöyle diyor: "Benim içim, atsız ve ordusuz bir savaşın alanıdır. Onu, görme gücü benim gibi olanlar görebilir." (Cavidnâme, beyt: 786)

2. Şeytan ile cihad:

Bu da kötü duygu, düşünce ve saplantılarla cihad olarak anlatılır.

3. İnkarcılar ve ikiyüzlülerle citıad:

Bunun da kolaydan zora doğru dört mertebesi vardır: Gönülden karşı çıkma, dil ile karşı çıkma, mal ile karşı çıkma, bedenle karşı çıkma,

4. Zalimlere ve insanlara kötülük edenlere karşı cihad:

Cihadın savaş kavramı haline geldiği yer, işte bu son yerdir. Yani zulme karşı çıkmak. Kanlı çarpışma anlamında bir cihat sadece ve sadece bu son yerde söz konusudur.

Zulme ve zalime karşı savaşın iki türü ve boyutu vardır:

1. İç boyut: Bu boyuttaki savaş, zalim yöneticilere, zorbalara karşı olacaktır. Bu boyutta en hayatî ilkeyi Zühruf suresi 54-56 ayetler vermiştir: Firavunlaşmış yöneticilere itaat etmemek.

2. Dış boyut: Bu boyuttaki savaş, Hac suresi 39-41. ayetlerde tanıtılan zulme karşı savaştır. Bu savaş, istilacı emperyalistlerle sömürgecilere karşı verilecektir. İstilacı emperyalistler, zulümlerini inanca tasallut için sergileyebilecekleri gibi, ekonomik gerekçelerle veya bunların ikisini de amaçlayarak gerçekleştirebilirler. Haçlı savaşlarında bu iki amaç birlikte vardı. Bugünkü emperyalizm istilacılığının esas amacı ise ekonomik çıkar, özellikle yer altı kaynaklarını sömürmedir. (Ayrıntılar için burada, Kıtal ve Zulüm maddelerine bakınız)

CİHADIN SAPTIRILMASI

Kuran, sadece savunma savaşına izin vermektedir. Kur'an'ın bu konudaki tutumu çok açıktır. Nisa suresi 75. ayet şöyle diyor:

"Size ne oluyor da: 'Ey Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan şu memleketten çıkar; bize tarafından bir yardımcı gönder; bize katından bir dost yolla!' diyen ezilip horlanmış erkekler, kadınlar ve çocuklar için Allah yolunda savaşmıyorsunuz."

Meselenin bu yanını, bu eserin Zulüm maddesinde ayrıntıladık.

Başta Bernard Lewis olmak üzere, bazı Batılı yazarların "za-

lim yönetime karşı çıkmak düşüncesi İslam'a yabancıdır" (bk. Lewis; *Islamic History,* 256) yolundaki düşünceleri, yukarıdaki ayetten de anlaşılacağı gibi, yanlış bir tespittir.

Cihadın, tarih boyunca, sadece 'savaş' anlamında değerlendirilmesi, geleneksel dinci saltanatların işine geldiği gibi, o saltanatlara bakarak İslam'ı bir 'kan ve kılıç' dini olarak lanse eden Hristiyan dünyanın da işine gelmiştir. Bu yanlış değerlendirme, birincisinin talancılığına, ikincisinin yıpratma propagandasına malzeme verdiği için sürekli korunmuş, dayatılmıştır. Öyle ya, ilim ve düşünce gayreti sergilemeyenler cihadı neden ilim ve düşünce faaliyeti olarak anlayıp anlatsın! Ve İslam'a karşı olanlar, neden onu bir 'ilim ve düşünce' dini olarak algılayıp algılatsın?!

İMAMI ÂZAMIN MESAJI VE MÜCADELESI

Baş düşman ve tek düşman zulme karşı cihat hemen hemen hiç gündeme getirilmemiştir. İslam inanç manifestosunun içine, zalim yöneticiye karşı çıkışı emreden Peygamber'in bu emrinin tam tersi yerleştirilmiştir. Zulme ve zalime karşı cihat emrine hiç temas edilmediği gibi, o emrin savsaklanması, akaid manifestosunun içine konarak dinleştirilmiştir. Kısaca görelim:

Emevîlerin gelenek haline getirdikleri talancı ve yalancı siyaset, onların güdümündeki ulema tarafından dinleştirilerek ümmetin akaidini formu İlendi ren kitaplara sokuldu. Bu formüllerden biri şöyledir:

"Halife-sultan, zulüm ve ahlaksızlık gerekçesiyle de azledilemez." (bk. Akâidü'n-Nesefî ve onun şerhi olan AkâiduTeftezânî)

Zulüm ve zorbalığı, talan ve yalanı meşrulaştıran bu Kur'an dışı formül ne yazık ki, Ehlisünnet akidesinin manifesto kitapları içinde asırlardan beri okutulmaktadır. Hem de aynı zamanda Hanefî fıkhının bir kabulü olarak. Oysaki Ehlisünnet'in baş imamı sayılan Ebu Hanîfe bu anlayışın tam tersini savunduğu için işkenceler altında can verdi.

Ebu Hanîfe, zulüm ve ahlaksızlığa bulaşmış halife-sultanın bırakın azlini, kılıçla indirilmesini bir iman meselesi ve temel ibadet olarak görüyordu. Bu İmamı Âzam, az önceki Ehlisünnet'in imamı nasıl oluyor diye sormayacak mıyız?

Bunu neden yaptılar? Çünkü bütün Emevî vali ve halifeleri (biri müstesna) ahlaksız ve zalimdi.

Muaviye'nin veraset yoluyla hilafete getirdiği Yezid, Peygamber evladını katlettirip bununla övünecek kadar imansız, baldızlarıyla, hatta kendi kızıyla yatacak kadar ahlaksız, onbinlerce masum insanı katlettirecek kadar zalim bir melundu.

Velîd bin Yezid, Kabe'nin damında şarap içmeye yemin etmiş bir kudurgandı. Aynı Velîd, halka sarhoş ve cünüp halde iken namaz kıldırmıştır. Aynı Velîd, Kur'an'a duyduğu öfkeyi ifade için onu oklarla parçalamış ve arkasından, Kur'an ve Allah ile alay etmek için şu şiiri okumuştur:

"Ey Kur'an! Mahşer günü Rabbinin huzuruna çıktığında, 'Velîd beni parça parça etmişti' dersin, olur mu?" (Diyarbekrî, Tarîhu'l-Hamîs)

Emevî Arapçılığının yerine Abbasî Arapçılığını getiren Abbasîlerin de tamamına yakını benzeri ahlaksızlıklara müptela idi. Bu düzenin yaşayıp gitmesi için dinden bir koruyucu-kılıf bulunmalıydı. Onu buldu ve manifestonun içine koydular:

"Halife sultan, ahlaksızlık ve zulüm gerekçesiyle bile azledilemez."

O zaman şunu söylemeliyiz: İslam dünyasında siyasetin zulüm ve ahlaksızlık üzerine oturmasına dinî meşruiyet kazandıran da Emevî'dir. Emevînin dinlettirdiği bu zulme karşı Ehlibeyt'in yanında savaşan ilk fıkıh öncüsü ise İmamı Âzam'dır.

İşte bu Kur'ansal anlamdaki cihada sarılanlar, Allah'a giden yolu bulurlar. (29/69) Cihadı terkedenlerse, onun yerine koydukları ne olursa olsun, çöküş ve bitişe mahkûm olurlar. (9/24)

CEHENNEM-CENNET

"Artık azmış ve iğreti hayatı yeğlemiş olan için, cehennem, barınağın ta kendisidir."

Nâziât suresi, 37-39

Bugüne kadar yapılan araştırmalara dayanarak şunu söylemek mümkündür: İstisnasız bütün dinlerde, dünyada zulüm ve kötülüğe bulaşanların ölüm sonrasında, bir biçimde mutlaka hesaba çekilip azap görecekleri kabul edilmektedir. Bu azabın genel ve terimsel adı cehennemdir. Cehennem, azabın çekileceği yer anlamında alınabileceği gibi, azabın bizzat kendisi anlamında da alınabilir.

Arapça, Latince ve Grekçe'ye İbranice ge-Hinnom (Hinnom vadisi) tabirinden geçen cehennem kelimesi, Cahiliye Arap şiirinde mebzul biçimde kullanılmış, Kur'an'da da aynen korunmuştur. Ahd-i Atîk'te ge ben Hinnom (Hinnomoğulları vadisi) geçmektedir, (mesela bk. Yeşu, 15/; Yeremya, 7/31-32; Nehemya, 11/30) Latince'de gehenna, Grekçe'de geenna şeklinde yer almıştır.

Ge-Hinnom, İsrail tarihinde bir ceza, işkence, insan kurban etme vadisi olarak şöhret yapmıştır. İbadet adı altında çocukların kurban edilip yakıldığı Hinnom vadisi törenleri, İsrailoğulları peygamberleri tarafından din dışı ilan edilip kaldırılmışsa da, ölüm sonrasında çekilecek azabın yerinin Hinnom olarak anılması sürmüştür. Beniisrail eskatolojisi bu sembolik ismi aynı anlamda olmak üzere korumuş, daha sonra aynı sembol-ad diğer tektanrılı dinlere geçmiştir.

Cehennem anlamında kelimeler Kur'an'da 250 küsur yerde geçmektedir. Bu kelimeler, sayı çoğunluğu sırasına göre şunlardır:

Cehennem: 77 yerde.

Nâr: Ateş anlamındaki bu sözcüğün geçtiği yer sayısı 126'dır.

Cahîm: Isı derecesi yüksek ateş demektir. 26 kez geçer.

Saîr: Tutuşturulmuş ateş demektir. 17 yerde geçer.

Sekar: Şiddetli ısı ile yakıp kavuran anlamındadır. 4 ayette cehennem yerine kullanılmıştır. (74/26, 27, 42; 75/48)

Hutame: Yüreklere kadar tırmanan ateş anlamında Hümeze suresi 4-7. ayetlerde kullanılıp tanımlanmıştır.

Lezâ: İç organları söküp koparan ateş demektir. (70/15-16)

Hâviye: Derin ateş çukuru anlamındadır. Kur'an onu, 'ısı derecesi yüksek ateş' olarak tanıtmıştır. (101/9-11)

Şu tabirlerin de cehennem anlamında kullanıldığı genel kabuldür: Azâbü'l-Harîk (yangın azabı: 85/10), Hamim (kaynar su: 20 yerde geçer), Yahmûm (simsiyah ateş dumanı: 56/43-44), Semûm (azap çukuru: 52/27), Siccîn (derin çukur: 83/7-8). Bu tabirlerin de cehennem anlamında olduğunu kabul edersek cehennem kavramının 230 küsur yerde ifadeye konduğunu söyleyebiliriz. Ve görürüz ki Kur'an'da cehennem kavramının kullanımı, cennet kavramının neredeyse iki katından fazladır. Bu da insan tekâmülünün rahat ve nimetten çok ıstırap ve zorlukla sağlandığı gerçeğini gösterir.

Cehennemin mahiyeti nedir? Cehennemi tanıtmak için ısrarla kullanılan kelimeler bu konuda bir ipucu vermektedir. En çok kullanılan kelime 'masîr' kelimesidir. 6 kez kullanılmış olan masîr, bir halden başka bir hale geçmek anlamındaki sayrûret kökünden gelir. Masîr, bir halden başka bir hale geçiş yeri demektir. 5 kez kullanılan 'me'va' kelimesinin kökü, acımak, merhamet etmek anlamındadır. Me'va sözcüğü sığınak anlamındadır. Cehennemi tanıtan üçüncü kelime olan ve yine 5 kez kullanılan 'mesvâ' sözcüğü barınak demektir. 4 kez geçen 'mihâd' sözcüğü yatak ve beşik anlamındadır.

Bu tablo dikkate alındığında cehennemin salt bir ceza yeri olmaktan çok ağır şartlar taşıyan bir eğitim yeri olduğunu söylemek mümkündür. Kur'an'ın, 'ebedî azap' anlayışına karşı olduğunu

da dikkate alırsak (bk. burada, Azap maddesi) cehennemi, cezalandırmaya da yer veren bir eğitim ve tekâmül aracı olarak anlamak vahyin ruhuna ve amaçlarına uygun olacaktır. Kur'an'ın cehennemden söz ederken "İçinizden oraya uğramayacak hiç kimse yoktur" (Meryem, **71)** demesi de oranın bir tekâmül aracı olduğunu gösterir niteliktedir.

Cehennem tasvirleriyle cehenneme müstahak olanların esas tanıtımı ilk on küsur surede verilmiştir. Esas cehennem anlatımları bu surelerdedir. Bu surelerden hem cehennemin mahiyetine hem de cehennemlik olanların kimliğine muttali olmaktayız.

İlk sure olan Alak, Muhammedi namazla Ebu Cehil namazının farkını ortaya koyarak işe başladı. Bunun bir uzantısı olarak, ilk 20 küsur surede indirilen ilk cehennem tasvirleri (ki en ağır tasvirlerdir), Mekke tâğutizminin baş kodamanlarıyla irtibatlı olarak vahyedildi. Yani Kur'an'ın cehennem tasvirlerinde ilk ve esas nüzul sebebi (iniş sebebi) şirk kodamanlarıdır. Bu gerçek, cehennemin kimleri beklediğinin Kur'ansal bir göstergesidir.

İlk cehennem tehdit ve tasviri, ilk surede gündeme getirilen baş tâğut Ebu Cehil ile ilgilidir:

"İŞ, sandığı gibi değil! Eğer vazgeçmezse yemin olsun, o alnı mutlaka tutup sürteceğiz! O yalancı, o günahkâr alnı. Hadi, çağırsın derneğini/kurultayını! Biz de çağıracağız zebanileri! Sakın, sakın! Ona boyun eğme; secde et ve yaklaş!" (Alak, 15-19)

İniş sırasıyla 4. sure olan Müddessir'deki cehennem tasvirlerinin iniş sebebi ise Ebu Cehil'den hiç de geri kalmayan şirk despotu, kapitalist tâğut Velîd bin Muğîre'dir. Mülk sahibi olarak eşsiz sayıldığı için ona 'vahîd' yani alanında tek derlerdi. Kur'an da onu tehdit ederken bu lakabıyla anıyor. Belasını bulmasına sebep teşkil eden o lakabıyla... Velîd, doymak bilmez bir mal tutkunu, gaddar bir tefeciydi. Abese suresinde Cenabı Peygamber'in azarlanmasına sebep olan olay da onun bu azmışlığı yüzünden vücut bulmuştu: Hz. Peygamberle görüşmesi için, gözleri görmez, yoksul bir sahabî olan Abdullah bin Ümmi Mektûm'un dışarı çıkarılmasını, onunla aynı yerde oturmanın gururunu rencide edeceğini söyleyen alçak, bu Velîd idi. İşte ona vuruş yapan Tanrısal beyyineler:

"Benimle, yarattığım kişiyi baş başa bırak/benimle, o servet doymazlığında tek yarattığım kişiyi baş başa bırak! Hesapsız bir mal verdim ona. Göz doyurucu oğullar verdim. Alabildiğine imkânlar döşedim onun için. Tüm bunlardan sonra hırs ile daha da artırmamı istiyor. Hayır, iş sanıldığı gibi değil! O, bizim ayetlerimize karşı bir inatçı kesildi. Ben onu dik bir yola süreceğim. Derin derin düşündü o; ölçtü-biçti. Kahrolası, nasıl bir ölçü kullandı! Bir kez daha kahrolası, nasıl bir ölçü kullandı?! Sonra baktı. Sonra yüzünü buruşturdu, kaşlarını çattı. Sonra arkasını döndü ve böbürlendi. Şöyle dedi: 'Bu, rivayet edilerek gelen bir büyüden başka şey değil. İnsan sözünden başka bir şey değil bu.' Onu sekara fırlatacağım. Bilir misin nedir sekar? Ortada bir şey bırakmaz, hiçbir şeyi görmezlik etmez o. Deriyi yakıp kavurandır o." (Müddessir, 11-29)

Velîd, **Kabe**'ye sadakatle hizmet eden, haccı, namazı, guslü yerinde bir adamdı. Yalnız paraya, servete doymuyordu. Mekke'de, arazisi en çok olan adam oydu. Her şeyi inceden inceye paraya endeksleyerek hesaplardı. Yani bütün siyasetleri, günümüzdeki zihniyet torunları gibi, 'tüccar siyaseti' idi. 'Babalar gibi' satamadığı veya alamadığı hiçbir şeyin semtine dönüp bakmazdı. Müslüman olmayı da bu zihniyetle değerlendirdiğinden, İslam'a davet edildiğinde içine sinen bir sonuca varamadı ve Hz. Peygamber'e karşı çıktı. Tam bir cehennem kütüğü, tam bir lanetli yaratıktı Velîd. Bilindiği gibi, Kur'an, haram yiyenlerle mala-paraya doymayanları lanetliyor. Öte yandan, lanetlenenlerin hükmen domuz olduklarını bildiriyor. (5/60)

Yukarıda verdiğimiz ayetler Velîd'in bu 'haramcı-domuz' karakteriyle 'hesapçı-tüccar' yapısını gözler önüne koyuyor.

İniş sırasıyla **6.** sure olan Leheb süresindeki cehennem tasviri de Hz. Peygamber'in hem amcası hem de en büyük düşmanlarından biri olan şirk kodamanı Ebu Leheb'in cezasını anlatır:

"Elleri kurusun Ebu Leheb'in; zaten kurudu ya! Ne malı kurtardı onu ne de kazandığı. Alevli bir ateşe yaşlanacaktır o; karısı da, odun hamalı olarak. Gerdanında bir ip olacaktır onun, en sağlam fitillisinden."

Görüldüğü gibi, cehennem cezasının gerekçesi yine mal ve kazançla azmaktır.

İniş sırasıyla **9.** sure olan Leyi'de de cehennem yine mala doymazlığın, paylaşmamanın cezası olarak gösterilirken artık bu kez cennetin de neyin karşılığı olduğu bildirilmektedir. Hem de yoruma gerek bırakmadan:

"Kim sahip olduğundan verir ve sakınırsa ve güzelliği doğrtılarsa, biz ona, en kolay olanı kolaylayacağız. Ama kim cimriliğe sapar ve kendisini tüm ihtiyaçların üstünde görür ve güzelliği yalanlarsa, biz onu, en zor olana sevk edeceğiz. Çöküş noktasına geldiğinde malı onu kurtaramayacaktır. Şu bir gerçek ki, doğruya ve güzele kılavuzlamak sadece bizim işimizdir. Sonrası da öncesi de sadece bizimdir. Ben sizi, köpürerek yanan bir ateşe karşı uyardım. Şiddete çok düşkün bedbahttan başkası girmez ona. Yalanlamış, sırtını dönmüştü o. İyice sakınan da ondan uzak tutulur. O ki, temizlenip arınsın diye malını verir. Onun katında hiç kimsenin, karşılığı verilecek bir nimeti yoktur/hiç kimsenin ona, karşılık olarak verilecek bir nimeti yoktur. Yüceler yücesi Rabbinin yüzünü özleyip istemek için veren hariç. Yakında mutlaka hoşnut olacaktır." (Leyi, 5-21)

İniş sırasıyla 10. sure olan Fecr suresi cehennem ve cennetin neyin karşılığı olduğunu sarsıcı bir ibret tablosu halinde karşımıza koymaktadır. Yine yoruma gerek yok, okuyalım:

"Yemin olsun tan yerinin ağarma vaktine, on geceye, çifte ve teke. Yola koyulduğu zaman geceye. Nasıl; bunlarda akıl sahibi için bir yemin var, değil mi? Görmedin mi ne yaptı Rabbin Ad kavmine? Sütunlarla dolu İrem'e, ki beldeler içinde onun benzeri yaratılmamıştı. Ve ne yaptı vadide kayaları oyan Semûd kavmine? Ve kazıklar sahibi Firavun'a. Bunlar, ülkelerde azıp zulmetmişlerdi. Ve oralarda bozgunu çoğaltmışlardı. Bu yüzden Rabbin, üzerlerine azap kamçısını yağdırıverdi. Çünkü Rabbin tam gözetleme yerindedir/tam bir biçimde gözetlemektedir. İnsan böyledir; Rabbi kendisini deneyip de ona cömert davranır, nimet yağdırırsa: 'Rabbim bana ikramda bulundu!' der. Ama Rabbi onu sıkıntıya uğratıp rızkını ölçüye bağlarsa: 'Rabbim bana ihanet etti!' der. Doğrusu şu ki, siz yetime ikramda bulunmuyorsunuz. Yoksulun doyurulmasını teşvik etmiyorsunuz. Mirası derleyip toplayıp yiyorsunuz. Malı, devşirip depolatacak bir sevgiyle seviyorsunuz. İş böyle gitmeyecektir! Yer birbirine çarpılıp dümdüz hale getirildiğinde, Rabbin gelip melekler saf saf dizildiğinde, o gün, cehennem de getirilir. İşte o gün düşünüp anlar insan. Ama düşünüp hatırlamanın ona ne yaran var! Der ki, 'Keşke şu hayatım için önden bir şeyler göndermiş olsay-

dım!' O gün, hiç kimse O'nun azabı gibi azap edemez. Ve hiç kimse O'nun vurduğu bağ gibi bağ vuramaz. Ey sükûna kavuşmuş benlik! Dön Rabbine, razı etmiş ve razı edilmiş olarak! Gir kullarımın arasına! Gir cennetime!"

İniş sırasıyla 14. sure olan Âdiyât da yine aynı yaklaşım vardır. Yine yorumsuz okuyalım:

"İnsan, Rabbine karşı gerçekten çok nankördür! Ve kendisi de buna iyiden iyiye tanıktır. O, mal ve servet arzusu yüzünden alabildiğine katıdır. Bilmez mi ki o, kabirler içindekiler dışan fırlatıldığında, göğüslerin içindekiler derlenip toplandığında, hiç kuşkusuz, o gün, Rableri onlardan iyice haberdar olacaktır." (Âdiyât, 6-11)

iniş sırasıyla 16. sure olan Mâûn'un bir tür alt yapısını veren Tekâsür'de de mal ve evlat çokluğuyla yarışa girip övünenlerin cehennemi akıbetleri vardır. Yine yorumsuz okuyalım:

"Aldatıp oyaladı o çokluk yansı sizleri, öyle ki, ziyaret edip saydınız kabirleri. Ama iş öyle değil; yakında bileceksiniz! Hayır, hayır! İş öyle değil! Yakında bileceksiniz. İş, sizin bildiğiniz gibi değil! Ne olurdu, şaşmaz ve aldatmaz bir bilgiyle bilseydiniz! Yemin olsun, o cehennemi mutlaka göreceksiniz! Yine yemin olsun, onu gözünüzle apaçık göreceksiniz! Sonra o gün, nimetten kesinlikle sorguya çekileceksiniz!"

İniş sırasıyla 17. sure olan Seb'u'l-Mesânî sure Mâûn, şirk ve mal tağutlarını din dışı ilan etmiş, lanetlemiştir. (Mâûn suresinin mucizevî devrim mesajının ayrıntıları için bizim *'Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı eserimize bakılabilir).

İniş sırasıyla 32. sure olan Hümeze, mal ve servetinin kendisini ölümsüzleştireceğini sanan Ümeyye bin Halef gibi şirk dinciliği baronlarına yani maymun beyinli, domuz ruhlu (tanım Kur'an'dan alınmıştır) azmışlara bakın neyi layık görmektedir:

"Arkadan çekiştiren/kaş göz işareti yapıp alay eden her kişiye lanet olsun! O ki, mal biriktirdi, onu saydı da saydı. Sanır ki, malı sonsuzlaştıracaktır kendisini. Hayır, iş, sandığı gibi değil! Yemin olsun ki fırlatılıp atılacaktır o kınp geçirene, yalayıp yutana/Hutame'ye. Hutame'nin ne olduğunu sana öğreten nedir? Allah'ın, tutuşturulmuş ateşidir o, ki, tırmanıp işler yüreklere. O, onların üzerine kilit-

lenecektir. Uzatılmış sütunlar arasında."

Bunlar ilk surelerdeki cehennem tasvirleri. Sonraki surelerdekiler de farklı değildir. Onlarda da cehennemin her tasvir edildiği yerde mal ve servete tapan Karun tiplerin kötülükleri, zulümleri, alçaklıkları anlatılır. Bu tasvir ve tehditlerin hiçbirinde ibadeti eksik olanlara tehdit yoktur ama ibadetlerini mal yığma ve başkalarını aldatma aracı yapanlara lanetler vardır.

Kur'an'ı temiz bir vicdan ve Ebu Cehil ruhuyla şartlandırılmamış bir beyinle okuyanlar, cehennemin öyle Emevî dincilerinin anlattıkları gibi, sarık-sakal, namaz-tespih eksikliğinin karşılığı olmadığını görürler.

Cehennem, mal ve servetle başkalarına tahakkümü ilahlaştıran, insana ve onun haklarına, emeğine ihanet eden, nimet ve imkânları sadece kendileri için varedilmiş gören, yiyip yiyip de doymayan, yığıp yığıp da tatmin olmayan şirk ve tâğutizm mensuplarının yuvarlanacağı akıbetin namıdiğeridir.

Şeytanın iğvasına uyup da öteki âlemde, nimetlere yine kendilerinin üşüşeceğini, azap ve ıstıraba yine ezip horladıkları güçsüzlerin maruz kalacağını düşünenler feci şekilde yanılıyorlar. Kur'an'ın ölümsüz deyişiyle "Orada malları da kazanıp istifledikleri de onları kurtaramayacaktır." Allah'ın bu tâğutlara kini vardır, öfkesi vardır ama ibadeti az olanlara en fazla sitemi vardır. Daha çok da merhameti vardır.

Allah'ın kin ve öfkesinin götüreceği yer cehennem, siteminin götüreceği yer ise O'nun af ve merhametidir. Kur'an, Bakara 279'da, Allah ve Peygamber'inin, tefecilik yapanlara savaş açtığını bildirmektedir. Ama ibadet etmeyenlerin bunun binde biri bir ithama muhatap edildiklerine tanık olamazsınız. İniş sırasıyla 81. sure olan Nâziât'ta cehennemin Kur'an açısından anlamı bir varoluş ilkesi halinde gösterilmiştir:

"Artık azmış olan ve iğreti hayatı yeğlemiş olan için, cehennem, barınağın ta kendisidir." (Nâziât, 37-39)

CEHENNEM VE REENKARNASYON

Müfessir Süleyman Ateş, cehennemin, olgunlaşmak üzere dünyaya tekrar tekrar gelip gitmek (reenkarnasyon) suretiyle çekilen azapları ifade ettiğini, yani sembolik bir anlam taşıdığını söylemektedir. Yoksa cehennem, insanların içine atıldığı bir ateş çukuru değildir. Türk müfessirin Kur'an'dan anladığına göre, cehennem, tekâmül etmek üzere dünyaya gelip giden ruhun maruz kalacağı çilelerin sembolüdür. Şöyle diyor müfessir Ateş:

"Bu ayetler, olgunluk kazanmış mümin insanlara değil, ahireti inkâr eden kemal bulmamış cehennem halkına hitaptır. Bundan, kemal bulmamış inkarcı insanların, kemal bulmak üzere tekrar bedenlere sokularak yeniden yaratılacağı anlaşılır. Bu takdirde ba's (yeniden bedensel hayat, öldükten sonra diriltme) olayı, kemâl bulmamış ruhlara mahsus olabilir. Kemal bulmuş ruhlar, huld (ölümsüzlük) cennetine gittiklerinden, bedensel hayata dönmezler. Ba's, kemal bulmamış ruhlann, kemal bulmak üzere bedensel hayata getirilmesidir ki bedenden bedene geçen ruh, bu bedenler içinde dünyanın ıstırabını, sıkıntılarını çekerek olgunlaşır. İşte bu gelip gitmeler, ruhu pişirip olgunlaştıracak olan cehennem hayatıdır. Her bedensel hayatta yapılanlar, ruhun daha sonraki hayatının mahiyetini çizer. Kötülüklerden korunan ve Allah'a ibadetle olgunlaşan ruh, ebedîlik cennetine girer; bir daha, gerçekte azap olan bu bedensel hayata dönmez. Ama olgunlaşmayan ruhlar, olgunlaşıncaya dek yeni bedenlere sokularak dünyaya getirilirler." (Ateş; *Tefsir,* Vakıa suresi)

İslam tarihinde menşei İhvanussafa Risaleleri olan bu yorum esas alındığında cennet de, reenkarne olmak suretiyle gelip giderek çile dolduran benliklerin aksine, tekâmülünü tamamlayarak sonsuzluk nimetlerine hak kazanan ve dünya denen çilehaneye bir daha gelmeyen benliklerin yücelikler alemindeki ödüllerinin sembolik adı olacaktır. O ödül ve nimetlerin dünyadaki nimetlerle mukayese edilemeyeceği (çünkü cennete ilişkin tasvirlerin müteşâbih olduğu) ise Kur'an'ın açık beyanıyla sabittir.

CENNET

Cennet, örtmek anlamındaki cenn kökünden türemiş bir isimdir. Bol bitkili, gür ağaçlı bahçe veya toprak parçası anlamında-

dır. Bu anlamıyla cennet, doğal güzellikleri bozulmamış, doğal yapısını koruyan bir yerküreyi hatırlatmaktadır.

Dinler tarihi açısından bakıldığında cennet, cehennemin tam karşıtı bir değerler bütününün veya mekânın ifadesidir. Yeryüzünde kötülük sergileyenler cehenneme giderken, iyilik sergileyenler de cennete gideceklerdir. Yani cehennem bir 'cezalandırarak tekâmül ettirme' aracı ise cennet de 'ödüllendirerek tekâmül ettirme' aracıdır. Cennet tasvirleri, doğal yaşamı bozulmamış, paylaşımı düzenli bir toplumu tanıtmaktadır:

"Bunun üzerine biz şöyle demiştik: 'Ey Âdem! Şu, senin de eşinin de düşmanıdır, dikkat et de sizi cennetten çıkarmasın; sonra bedbaht olursun! Senin burada ne acıkman söz konusudur ne de çıplak kalman. Ve sen burada ne susayacaksın ne de güneşten yanacaksın.' Derken, şeytan ona şöyle diyerek vesvese verdi: 'Ey Âdem! Sana, sonsuzluk ağacıyla, eskimez-çökmez mülk ve saltanatı göstereyim mi?' Nihayet, ikisi de ondan yediler. Bunun üzerine, çirkin yerleri kendilerine açıldı; üzerlerine cennet yapraklarından örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine isyan etmiş, azmış, ziyana uğramıştı." (Tâha, 117-121)

Kutsal metinleri, yukarıda açıkladığımız ölçüler içinde okuduğumuzda cennetin iki büyük gerçeği sembolize ettiğini anlamakta gecikmeyiz:

1. Sonsuzluk (ölüm sonrası, ahiret) ödülünün sembol adı,
2. Esası bakımından güzel, temiz, bereketli ve mutluluk getirici doğal yaşam ve doğal çevre.

Kutsal metin, çok boyutlu kelam olduğuna göre, cennetin bu anlamlardan birine hapsedilmesi değil, iki anlamın da korunması, vahyin muradına daha uygundur.

Cennet tasvirleri dikkatle incelendiğinde temiz ve bereketli bir doğal çevre ve o çevrede geçen hayat anlaşılabilir. Kutsal metinlerin tasvirleri dikkatle değerlendirildiğinde bu mutluluk yurdunun saf ve temiz doğa olabileceğini akla getirmezlik edemeyiz.

Kur'an, cennet tasvirlerinin müteşâbih (sembolik, temsilî) olduğunu söylemektedir. Bununla anlatılmak istenen nedir? Cenneti anlatan 13/35. ayet şöyle başlar:

"Sakınıp korunanlara vaat edilen cennetin temsili anlatımı şu: Altından ırmaklar akar, yemişleri de sürekli, gölgesi de. İşte korunup sakınanların son yurdu. Gerçeği örten nankörlerin son yurdu ise ateş."

Âdem'in kovulduğundan söz eden ayetlerde geçen el-arz, yerküre anlamında tercüme edilmiştir. Aynı ayetlerdeki 'hubût' (iniş) da gökten inmek anlamında alınmıştır. Halbuki Kur'an hubût kelimesini (hem de cennet hikâyesindeki aynı kiple) Beniisrail'in Mısır'a sürgünü için de kullanıyor: "İhbitû Mısran." Demek ki, Âdem'in kovulduğu cennet kıssasındaki hubût, sürgündür. Cennet de bu dünyadadır, doğal yaşam bölgesidir. Sınıfsız-sömürüsüz toplumun yurdudur. Âdem (insan), hep kendisinin olacak bir mülk hayaliyle bu yurdu bozdu, yaşanılmaz hale getirdi. Ve oradan sürüldü.

Mesel yoluyla anlatım, amaca ilgi yaratmak için tercih edilir. Bu ilginin yaratılmasında, bilinen kullanılarak umulana teşvik veya sakındırılandan kaçış sağlanır. İnsan zihni, umulan veya korkulanın önemini anlamak için zihnin çok iyi bildiği kavram ve görüntülere muhtaçtır. Mesel yoluyla anlatım, bu ihtiyaca cevap getirmekte, insan zihninde, anlatılmak istenene yönelik tasavvurlar yaratmaktadır.

O halde, cennet ve cehennemle ilgili beyanların lafzî yanlarına değil, sembolik delâletlerine bakılmalıdır. O delâletin iman konusu olanı, iyilik edenlerin ödül, kötülük edenlerin ceza göreceği gerçeğidir. Bu inceliğe işaret için olacak, Muhammed İkbal, cennet ve cehennemin makamlar değil, haller olduğunu söylemiştir. Bunun bizi götürdüğü nokta, bu kavramlarla ilgili anlatımların birer ruhsal doyum veya ürpertiye indirgenmesi gerektiğidir. Bu yaklaşıma göre, anlatımlarda adı geçen nesneler (eğer sözü edilen, ölüm sonrası hayat ise), maddî varlıklarıyla düşünülmemelidir. Ancak Kur'an'ın, cennet ve cehennemle anlatmak istediği, eğer yine bir biçimde bu dünyada vücut bulacak bir yaşayış şekli ise o zaman anlatımların maddî delâletlerini esas almamız mümkündür.

Kur'an, örneğin cennet konusunda, diğer kutsal metinlerde benzerine rastlamadığımız bir yaklaşımla, bu ikinci anlayışa açık destek veren beyanlar taşımaktadır. Kur'an, kıyametten sonra, yeryüzünün başka bir yeryüzüne tebdil edileceğini söylemekte,

böylece cennet ve cehennemin yine bu dünyada gerçekleşecek bazı hayat tarzlarını ifade ettiğini anlamamıza olanak hazırlamaktadır.

CEHENNEM VEYA TAHRİP EDİLMİŞ DOĞA

Kur'an, cennetin bir anlamının da doğal yapısı bozulmamış, temiz, yaşanabilir yerküre olduğunu düşünmemize imkân verdiğine göre, cehennemin de yeryüzünde bir karşılığı olmalıdır. Biz bu karşılığı, belki de İslam düşünce tarihinde ilk kez, ***'Küresel Âfetler'*** adlı eserimizde inceledik. Şimdi o incelemeden birkaç paragrafı buraya aktaralım:

Kutsal metinlerin tanıttığı cehennemin bir anlamı da, tahrip edilip yaşanamaz hale getirilmiş yerküre veya doğadır.

Zaten cennet de yeşillikler, sularla dolu toprak parçası demektir. İşte o cennete layık olmasını bilmeyen insanoğlu, bu son tasvirdeki cehenneme yuvarlanacaktır. Ne ilginçtir ki, kıyametten söz eden bir ayet, bu müthiş olayı 'yeryüzünün bir başka yeryüzüne dönüştürülmesi' olarak tanıtmaktadır. (14/48) Ardından gelen ayetlerde ise cehennemi hak edenlerin karşılaşacakları **akıbet** anlatılmaktadır.

İnsanlığın hesabı görüldükten ve iyilerle kötüler ayrıldıktan sonra neler olacağını gösteren ayetler de ibret vericidir. Bu ayetlere göre, iyiler cennete sevk edilecek ve şu duayı yapacaklar:

"Hamdolsun o Allah'a ki, bize vaadini yerine getirdi; bizi yeryüzüne mirasçılar yaptı. İşte, cennetten istediğimiz yerde konaklıyoruz. İş yapıp değer üretenlerin ödülü ne güzelmiş!" (Zümer, 74)

Bu beyyine, cennetin, 'bir başka sekle dönüştürülen yeryüzü'nde kurulacağını ve cennete gitmenin de esasında, 'yeryüzüne mirasçılık' olduğunu gösterir yapıdadır.

Cehennem, cennetin tam karşıtıdır. Cennet; bol yeşillik, serin sular, doğal gıdalar; cehennem ise bunların tam tersidir. Yani kavruk topraklar, dondurucu veya yakıcı sıcaklar, yiyenlerin bağırsaklarını parçalayan iğrenç, yozlaşmış, zehirli gıdalar yurdudur cehennem.

Cehennem, cennet olarak yaratılmış bir zeminin, denge bozulmaları ve azgınların kötülükleri yüzünden dönüştüğü küresel felaketler dünyasının ta kendisidir. Bozulan dengeler, dünyayı her gün biraz daha cehennemleştiriyor. Unutmayalım ki, dünyayı yaşanamaz hale getiren 'süper doymazlar', doğanın tahrip edilmesinin, ozonun delinmesinin, hava ve suyun zehirlenmesinin tek müsebbibidirler. Kutsal metinler de cehennemlik olarak zaten bu 'doymaz melunlar'ı göstermiyor mu?

Kısacası, cehennem de, tıpkı cennet gibi iki temel anlam ifade eder:

1. Sonsuzluk (ölüm sonrası, ahiret) cezası,

2. Doğal temizlik, güzellik ve bereketini yitirmiş, kaos ve mutsuzluk getiren yaşam alanı.

CENNETİN TEMEL NİMETİ: DOĞAL NİTELİĞİ BOZULMAMIŞ SU

Cennetin en imrendirici tasvirleri su merkezlidir. Nehirler, bazen saf bal nehirleri olarak tasvir edilir.

Cehennemin belirgin özelliklerinden biri **snHan** mahrumiyettir.

Cehennem bir anlamda, içilecek vasıfta suyun bulunmadığı yer veya bulunmaması halidir. Şu tasvirdeki kahredici susuzluğa bakın:

"Ateş halkı, cennet halkına seslenir: 'Şu sudan yahut Allah'ın sizi rızıklandırdığından biraz da bize akıtın!' Şu cevabı verirler: 'Allah, o ikisini de, gerçeği örten nankörlere haram kılmıştır." (Araf, 50)

Su, Kur'an'a göre, hayatın, mutluluğun, o arada yeşilliğin, ziraatin de esasıdır:

"O küfre sapanlar görmediler mi ki, gökler ve yer bitişik idi, biz onlan ayırdık. Her canlı şeyi sudan oluşturduk. Hâlâ iman etmeyecekler mi?" (Enbiya, 30)

Bütün bitkilerin, meyvelerin su ile hayat bulduğunu, gelişip olgunlaştığını ifade eden çok sayıda Kur'an ayeti görmekteyiz. Su aynı zamanda mutluluğun simgesi ve yurdu olan cennetin de baş nimetidir.

Cennet temiz ve arı sularıyla yücelirken, cehennem de kirli, irinli, içilemez hale gelmiş sularıyla belirginleşir. Kur'an, cehennemin bu yanını gösteren birçok ayet içermektedir.

O halde, su krizi, bir cehennemleşme ve cehennem hayatına geçiş göstergesidir. Bugün dünyamız bir su krizinin yani cehennem hayatına geçişin eşiğinde bulunuyor.

SUYUN BEREKETİ VEYA RAHMANİ ENERJİ: HİDROJEN ENERJİSİ

Kur'an, yüksek bir iman ve tefekkür vicdanıyla okunursa bize şunu da söyler: Cehennemin namıdiğeri olan ateş, teknolojik veya şeytanî enerji olarak bir İblis kuvvetidir, doğal enerjilere karşı öne çıkan bir kuvvettir. Ateşe karşı öne çıkarılan doğal ve rahmanî enerji ise suyun bir ürünü olan hidrojen enerjidir.

Bugün ilim bize bildiriyor ki, hidrojen enerjisi, Yaratıcı'nın, tabiat ana aracılığıyla bize verdiği en büyük nimetlerden biridir! Âdeta hayatın kendisi gibi bir nimet. Bu nimetin, her biri birer mucize olan nitelikleri şöyle sıralanabilir:

1. Sudan üretiliyor, 2. Sera tesiri yapan gazlar yaymıyor, 3. Asit yağmurlarına sebep olmuyor, **4.** Ozon tabakasını delen maddeler üretmiyor.

Tükendikçe kendini yeniden üreten bir enerjidir bu. Kullanıldığında havaya su ve buhar çıkarıyor, o da tekrar suya dönüşüp hidrojen üretimine hazır hale geliyor. Yani hidrojen hiçbir zaman tükenmeyecek. Hidrojen, tıpkı Yaratıcı'nın rahmeti gibi, sonsuz ve bereketli.

Küresel ısınmanın yarattığı tehdit, bugün artık terör tehdidinden daha büyük hale gelmiştir. İnsanlığın bu büyük tehdit karşısında gerekli dikkati gösterdiğini söyleyecek durumda, ne yazık ki, değiliz. Süper güçlerin tatmin olmayan tutkuları, tabiatın ve uzayın kirletilmesi pahasına sürdürülüyor.

Küresel ısınma tehdidine karşı mücadelede en önemli imkânlardan biri, belki de birincisi, Hidrojen Enerjisi'dir. Hidrojen enerjisi, işte bu niteliğiyle, yeryüzünün ve insanlığın geleceğinin güvencesi olarak görülebilir.

2011 yılında Japonya'da meydana gelen büyük deprem ve tsunaminin yıktığı nükleer merkezin yol açtığı facianın dehşetini unutmayalım. Bize göre, bu facia, dünyayı, nükleer enerjiyi artık bırakıp hidrojen enerji imkânlarını zorlamanın hayatî önemi konusunda uyaran bir 'tanrısal vuruş'tur. Tam bu noktada, şu Kur'ansal uyarıyı da yeniden değerlendirmeliyiz:

"Gerçekten de Rabbinin vuruşu çok şiddetlidir. İlk yaratan da O'dur, tekrar yaratan da O'dur." (Bürûc, 12-13)

CİN

(gözle görülemeyen varlık,
duyu organlarıyla algılanamayan varlık)

29 yerde geçen cin sözcüğü bir cins ismi olup (tekili cinnî) gözle görülemeyen varlık anlamındadır. Bu kökten bir fiil olan 'cenne' de Kur'an'da, örtüp gizlemek, görünmez hale getirmek anlamında kullanılmıştır, (bk. 6/76) Ana rahminde saklı bulunan ve cinsiyeti gözle görülüp anlaşılamayan canlıya da yine bu kökten alınarak 'cenîn' denmiştir.

Cin kelimesi, esas anlamıyla gece karanlığı demektir. Karanlığa gömüldüğü için görülemeyen varlıklara cin veya ecinne dendiği için gözle görülemeyen varlıkları ifadede cin kelimesi kullanılmış ve yerleşmiştir, (bk. Kaamus, cin mad.)

Bu kökten tüm isim ve fillerin ortak yanı, duyu organlarından gizli oluşu ifade etmeleridir. Bundan da anlaşılır ki cin türü varlıklardaki görülmeme veya görülememe bunları ontolojik varlık olma özelliğinden yoksun kılmaz. Çünkü gözle görülememe hiçbir şeyi ontolojik yapıdan yoksun bırakmaz. Basit bir örnek, havadır. Gözle görülmez ama fizikisel varlığı tartışmasızdır. Bu anlamıyla cin kelimesi bizim melek, şeytan ve cin diye andığımız tüm varlıkların ortak adıdır. Ve bu şekliyle cin kelimesi ins (insan denen varlık) mukabili kullanılır.

Cin kökünden gelen ve 'cinlerin atası' anlamında kullanılan 'cânn' da aynı anlamdadır ve 7 yerde geçer. Yine aynı kökten gelen 'cinnet' (bir telaffuzuyla cinne) sözcüğü hem cin tasallutuna uğramak hem de cin topluluğu anlamındadır. **11** yerde kullanılmıştır.

Cennet sözcüğü de cin kökündendir. Ağaçları, dalları ve gölgesinin yoğunluğu yüzünden toprağı âdeta görünemez hale gel-

miş bol yeşilli bahçe demektir. Bu etimolojik özellik dikkate alındığında cenneti, duyular üstü ve ötesi nimetler yurdu olarak tanımlamak mümkün olabilir. Bu tanım esas alınırsa acaba cennet, bir rüyalar ve haller âlemi olarak nitelendirilebilir mi? Muhammed İkbal, bunun yapılabileceği kanısında olmalıdır ki cennetten söz ederken "Cennet, mekânlar değil, hallerdir" demektedir, (bk. burada, Cennet mad.)

Kaamus'un da ifade ettiği gibi, ruhsal (madde ötesi ve üstü) varlıklar 3 kısma ayrılır: 1. İyi olanlar: Bunlar meleklerdir, 2. Kötü olanlar: Bunlar şeytanlardır, 3. Orta varlıklar: Bunlar cinlerdir ki hem iyileri vardır, hem kötüleri.

Kur'an'ın cin kavramı ile ilgili beyanlarını -ki bunların büyük kısmı Cin adlı surede toplanmıştır -incelediğimizde şu saptamaları yapabiliyoruz:

1. Cinler (melek, şeytan anlamlarıyla), tarih boyunca, Allah'a ortak koşmada kullanılmıştır.

Kur'an'ın indiği ilk muhatap toplumda da durum buydu. (bk. 6/100)

2. *Cinler; erdirici, yüksek değerler ilham edici, büyük ruhları insanları koruyup kollayıcı, onlara destek gönderici kuvvetler olarak da düşünülmüştür.*

Tarih boyunca birçok toplumda, deha da bir tür cin erdiriciliği olarak algılanmıştır. Müşrik Mekke Arapları da şairleriyle kâhinlerini, cinlerin koruma ve ilhamıyla iş gören farklı kişiler olarak düşünmüşlerdir. Öyle ki, her şairin özel bir cini olduğuna inanılırdı. Hz. Muhammed'i de güzel ve etkili sözler söyleyen bir cinli şair-kâhin-büyücü olarak gördüler ve onun da diğer şair-kâhinler gibi toplum düzenine uymasını, diğer şair-kâhinlerden farklı taleplerde bulunmamasını istediler. Kur'an vahyine muhatap olan Hz. Muhammed onlar için büyücü (bk. 51/39, 52), kâhin (bk. 52/29), 'cin tasallutuna uğramış, şair' (15/6; 26/27; 36/69; 44/14; 51/52; 54/9; 68/2, 51; 81/22) bir adamdı.

Arap toplumunun kutsallık verdiği cinli olma halini Kur'an bir hastalık olarak görür ve kendisinin indiği Peygamber'i bu hastalıktan tenzih eder. (bk. 7/184; 23/25, 70; 34/8, 46)

3. Cinler de tıpkı insanlar gibi değişik toplumlar oluşturan varlıklardır.

Kur'an bu noktada cinler için hem ümmet tabirini kullanmaktadır (bk. 7/38; 41/25;) hem de ma'şer (topluluk, toplum) sözcüğünü, (bk. 6/128, 130; 55/33) Cin-ümmet toplumunun iyileri de vardır, kötüleri de...

4. Cin toplumlarına da, tıpkı insan toplumları gibi peygamberler gönderilmiştir, (bk. 7/130)

Cinler, son peygamber Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'an'ı da dinlemişlerdir. (46/29; 72/1) Bu dinleyiş, Hz. Peygamber'e vahy ile bildirilmiştir; Hz. Peygamber, cinleri bizzat gözüyle görmemiştir. (72/1)

5. Cinler insanoğlu tarafından, iş ve değer üretmek için çalıştırılmıştır. (27/17, 39; 34/ 12)

Esasında, Kur'an'a göre tüm insan ve cin toplumları Allah için iş yapıp değer üretmek üzere yaratılmışlardır. Görevleri budur. Bu bilgiyi veren Zâriyat 56. ayette kullanılan fiil 'ya'budûn' fiilidir. İbadet kökünden türeyen bu fiil hem bugün kullandığımız anlamda ibadeti hem de iş yapıp değer üretmeyi ifade etmektedir. Çünkü ibadet sözcüğü esası bakımından İbranice'deki 'aboda'dır ki iş yapmak, değer üretmek, çalışmak demektir. Bu kelime Kur'an'da geçtiği tüm yerlerde bu İbranice kök-anlama uygun olarak kullanılmıştır. Bundan da anlaşılan şudur:

Kur'an'm ibadetle amaçladığı, sadece niyaz ve yakarış hali değil, yaratıcı-üretici tüm faaliyetlerdir. Bunun içindir ki Kur ansal düşünce tüm yeryüzünü mabet ilan etmiştir. Yeryüzünün tümü mabet olunca insanın tüm meşru fiilleri de zorunlu olarak ibadet olur.

İns ve cinnin çalışmaları içinde göklerin ve yerin köşe-bucağını araştırma, delip geçme faaliyetleri de olacaktır. (55/33)

Şöyle veya böyle, cinler bazı nebiler tarafından iş yapıp değer üretmek üzere çalıştırılmışlardır. Bu çalışmalar içinde bazı cisimleri çok uzak mesafelere anında gönderme faaliyeti de vardır. Tam bu noktada, cevabının ne olacağını bilemediğimiz şu ilginç soru akla gelebilir:

Acaba Kur'an-ı Kerim'de cin, başka gezegenlerden dünyaya gelen veya gelecek olan varlıkla nn ortak adı olarak da kullanılıyor mu? Hz. Süleyman'ın hizmetinde çalışan ve bir tür ışınlama gerçekleştiren 'cin ifriti' ile Süleyman arasındaki konuşma (27/39) bu bakımdan çok dikkat çekicidir.

6. *Cinlergaybı bilmezler,* (bk. 34/14; 72/10)

7. ***Cinler insana doğrudan musallat olamazlar.***

İnsana tasallutları, yine bir insan aracılığı iledir. Allah'a inanan insanın cinlerin hiçbir kötülüğünden korkmaması gerekir. (72/13)

Cin tasallutu diye andığımız şey, esasında, bu tasallutu bahane ederek insanları cin hayalleriyle perişanlığa iten insan şerirlerinin işidir. Bu hayallere kapılarak cinlerden kurtulmak için birtakım insanlara sığınanlar, başlarına sarılmış belayı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, (bk. 72/6)

Tanrı elçilerinin her devirde hem insan şeytanlarından hem de cin şeytanlarından düşmanları olmuştur.(6/112) Bunlar, o elçiler aleyhine birbirlerine yaldızlı sözlerle destek verirler.

ÇİFT KUTUPLULUK
(zevciyet, şef)

Kur'an, hem evrensel-kozmik diyalektiğin esası olan polariteyi hem de paralel evrenler gerçeğini şef ve zevç kelimeleriyle ifade eder ki, ikisi de 'iki şeyin birlikteliği' anlamını taşır. Biz şimdi, Kur'an verilerini bu çerçevelerin önce birincisi, sonra da ikincisi açısından inceleyeceğiz.

Şefi

Şef; teki çift yapmak, bir şeyi, benzeri olan şeye eklemek veya iki şeyi yan yana getirmektir. Şefin karşıtı 'vetr'dir ki, o da bir şeyin tek olması, yani polarité dışında kalmasıdır. Bunun içindir ki, "Allah vetr, mahlûklar **şef**'dir" denir. Çünkü mahlûklar, polaritenin bir görünümü olan oluşun malzemesidir. Şefaat de bu **şef** kökünden gelir.

Kur'an'a göre, her şey çift çift yaratılmıştır. (51/49) Zevciyet, yani karşıtların birlikteliği, oluşun ve insan hayatının esasıdır. Varlık ve oluşu polarité üzerine oturtan Yaratıcı, işte bu yüzden hem şefe hem de vetre yani hem ikiliğe hem de tekliğe yemin etmektedir. (89/3)

Zevciyet (Polarité, benzer zıtlar ilişkisi, eş olma hali, paralel evrenler);

Zevç ve türevleri, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde geçmektedir. Daha çok, zevcin çoğulu olan ezvâc kullanılır. İki çift anlamındaki zevceyn ve zevcân şekilleri de kullanılmıştır. Ve kavramın esas anlamını ve temel boyutlarını veren ayetler de bu son şekillerin geçtiği 7 ayettir. Kavrama esas olan zevç kelimesinin filolojik yönünü, Isfahanlı Râgıb'dan özetleyelim:

"Kendi cinsinden bir diğeriyle bulunana zevç denir. Bu, insan, hayvan, bitki ve diğer varlıklardan olabilir. Zevçler birbirinin benzeri olabilecekleri gibi, tam zıtlar da olabilirler. Zevciyet, erkeklik-dişilik ikiliği olabileceği gibi, başka ikilikler de olabilir. Eşya; cevher, araz, madde, suret gibi ikiliklerin beraberliğinden ibarettir. Hiçbir şey bu ikililiğe dayalı terkibin dışında kalamaz. Ve bu durum gösterir ki, varlığın bir terkip ustası, bir yapıp edicisi vardır ve onun zevciyet üstü bir 'Tek', bir fert olması gerekir. Türler, cinsler, sınıflar da birer zevciyet oluşturur. Allah, insanların cennet hayatında huriler ile bir zevciyet ilişkisi kuracaklarını söylüyor. Ancak, bunun dünya hayatındaki kan-koca ilişkisi şeklinde anlaşılmasına Kur'an'm ifadeleri izin vermez. Bu, kendine özgü bir beraberliktir..." (Râgıb, *Müfredat,* zevç mad.)

Kur'an dilinin büyük ustası Râgıb, kısa filolojik açıklamalar içinde Kur'an'ın anlam boyutlarını iyice yakalama dehasını burada da göstermiş ve zevciyet kavramının esaslarını birkaç satırda vermiştir.

Oluşun, fıtrat diyalektiğinin özünde, Kur'an'a göre zevciyet yatar. Allah, zatı itibariyle zevciyetin üstündedir. O, bu yönüyle SUbhân, Ahad, Samed olarak anılır ki, benzerlik-zıtlık ilişkisinin dışında olan mutlak şuur ve kudret demektir. Ancak Allah da tecellileri ve zuhuruyla, yani isim-sıfatları ile bir polarité sergiler. Çünkü varlık, Allah'ın bir görünüşü, bir tecellisidir ve bu görünüşün arzettiği süreç polaritenin seyridir. İbn Arabi'nin Allah'ı 'şey' olarak nitelendiren görüşünü, bu inceliği dikkate alarak değerlendirmek gerekir. Aksi halde Allah'ı inkâr veya oluşu dondurmak gibi sakatlıkların birine yenik düşeriz.

Kur'an, Allah'ın sıfatlarını bir polarité konusu olarak veriyor: Evvel-Âhir, Zâhir-Bâtın, Muhyî-Mumît vs. Ancak bu, zuhur ve tecelliler yönündendir. Zât yönünden Allah, zevciyet üstüdür. Sübhan, Ahad ve Samed'dir. Şey değildir; şeylere benzerliği de yoktur, (bk. İhlas Suresi; Şûra, 11)

Zevciyetin üstündeki Ahad ve Samed güç, yani yaratıcı, yapıpedici küllî şuur ve kudret, oluşu zevciyet yani benzerliğin ve zıtların sürekli ilişkisi halinde ortaya koymuştur.

Mâsiva (Allah dışındaki varlıklar) hep çifttir.

Sünnetullah (Allah'ın tavrı-tarzı, tabiat kanunları) bir zevciyet resmigeçididir. Bu Kur'ansal ilkeyi açıklarken müfessir Elmahlı şöyle diyor: "İkilik kaçınılmazdır. Bu ikilik içinde birleştirilmeden hiçbir şey tasdik olunamaz, tefekkür ve algılama yapılamaz." (bk. Tefsir, 6/4544) Her şey zevciyete oturur. Kur'an, zevciyetin bir süreç halinde yeni yeni zevciyetlere vücut verdiğini beyan ediyor ki, biz bunu kitaplarımızda fıtrat diyalektiği, oluş diyalektiği adlarıyla anıyoruz.

Her şeyde zevciyetin esas olması yanında, her şey ezvâc (sonsuz zevçler) ve zevceyn (iki zevciyet konusu) manzarası da sergiler. (51/49; 36/36) O halde, zevciyet, süreklilik gerektirir. Her an yeni bir oluşta olan Yaratıcı'nın sünneti her an yeni zevciyetlere vücut verir. Varlık ve oluş birçok zevciyete sahne olduğu gibi, sonsuz zevciyete de gebedir. Oluşun bağrındaki sürekli yürüyüş ve atılım özlemi, bir anlamda sınırsız zevciyetlerin rüyalarını taşımaktır.

Zevciyetin bu sonsuzluk ve sürekliliğini ifade eden temel ayetler Yasin suresinin 36. ayetiyle, Tekvîr suresinin 7. ayetidir.

"Şanı yücedir o Allah'ın ki toprağın bitirdiklerinden, onların öz benliklerinden ve nice bilmediklerinden bütün çiftleri yaratmıştır." (Yasin, 36)

İkinci ayetse, kıyamet günü, yani alışılmış arz-evren düzeninin tebdil edildiği günde (bk. 14/48) nefislerin çiftleştirilmesinden bahsediyor:

"Benliklerçiftleştirildiğinde..." (Tekvîr, 7)

Bu demektir ki, kıyamet yeni oluşlara, yeni zevciyetlerle imkân ve sahne açmanın bir başlangıcıdır. Yani kıyamet, bir yandan bir bitiş ve ölüş sergilerken, bir yandan da bir başlangıç ve oluş sergileyecektir. Esasen sünnetullahta her ölüş, bir oluşun başlangıcıdır. Çünkü bitiş ve tükeniş anlamında ölüm yoktur. Ölüm, sadece boyut, şekil ve tavır değiştirme keyfiyetidir.

Bizim bilmediğimiz zevciyetler deyimi, zevciyetin sonsuzluk ve sayısızlığını, açıkça ortaya koyarken, kıyamet günü nefislerin zevciyete girmeleri de, yeni oluşların yine zevciyete bina edileceğini gösterir.

Hayat **bir** zevciyetler **alanıdır.** İlim bize haber veriyor ki, evrenin herhangi bir noktasında meydana gelen bir zerrenin, bir parçanın ikizi veya zıddı, yani zevci aynı anda doğar. Ve hayat bir **zıt eşler** resmigeçidi halinde sürüp gider.

Zevciyet, özellikle yerkürede hayatın temelini oluşturur. Bu anlamda zevciyet, öncelikle bir dişilik-erkeklik polaritesidir. (53/45; 75/39) Bitki, hayvan ve insan kadar, bunların karşılıklı ilişkileri de zevciyet konusudur. Toprağın altından her fışkırış, göklerden her iniş bir zevciyet sergiler. Bunlar cömert, gönül açıcı, ferahlık ve mutluluk getirici bir güzellik ve nimet tablosu sergiler. (13/3; 22/5; 20/53; 26/7; 31/10; 50/7)

Hayat, insan için de bir zevciyet olayıdır. İnsan, kendi zevcini, yani benzer zıddını veya karşı kutbunu, kendi benliğinden ayırmış tek varlıktır. (4/1; 39/6; 16/72; 30/21; 7/189) O halde, **insanda oluş, bir ikileme ve** daha **sonra tekrar** birlenme **olayıdır ki, bu, ayrılık** ve **vuslat, fasit ve vasıl, parçalanma ve toplanma diye** de **anılabilir.** Bütün bu oluş seyri, insanda hedefine **aşk** ile varır. Bu yüzden insanın zevci onun için sükûnet ve huzur aracı yapılmıştır.

Kendi zıddından, kendi huzur ve mutluluğuna yol bulma özelliği yalnız insanda vardır.

İnsanın, kavga ve zıtlar çekişmesiyle dolu hayatı kadar, bu hayatın öncesi ve sonrası da zevciyete sahnedir. Çünkü insan sonsuz bir tekâmülün hem adayı hem konusu hem de sahnesidir. İnsanın dünya öncesi hayatı bir zevciyet sergiliyor (2/35; 7/19; 20/117), dünya sonrası hayatı da öyle olacaktır. (2/25; 3/15; 4/57; 36/56)

Kur'an'ın insanın zevcinden söz eden ayetlerini, sadece fıkıhsal anlamda değerlendirip bunlardan **eş** mânâsı çıkarmakla yetinmek, ilgili ayetlerin **anlam** boyutlarını **daraltmak** olur. Doğrusu şu ki, insanın zevcinden bahseden ayetlerdeki zevciyetin eş (karı-koca) anlamı, anlamlardan sadece biridir. Kesin karîne veya kayıt olmadıkça ayetleri bu anlamla dondurma yönüne gitmemek gerekir. Bu ayetlerde ifadeye konan 'zevçler' (benzer zıtlar) sadece kadınlar veya erkekler değildir.

Sadece hukuksal anlamda eşlerden söz eden ayetler de elbette ki vardır.

ÇİRKİNLİK
(seyyie)

Kur'an'ın olumsuzluk olgusunu ifade eden en geniş çerçeveli kavramıdır. Seyyienin {çoğulu: seyyiât), sû', sûâ, sev'e {çoğulu: sev'ât), müsî (seyyie işleyen) gibi isim şekillerinin yanında sâe-sâet, sîe-sîet, sâû, esâû, yesû'ü vs. gibi fiil şekilleri de kullanılır. Kısacası, seyyienin kökü olan sev' veya sû', türevleriyle birlikte yaklaşık 160 yerde geçmektedir.

Seyyienin karşıtı olan hasenenin Kur'an'da iki yüze yakın yerde kullanılmış olması da seyyie-hasene zıtlığının oluş bünyesindeki önemine dikkat çeker.

Sû', Kur'an dilinin büyük ustası Râgıbel-Isfahanî (ölm. 502/1108) tarafından şöyle tanımlanmıştır: "Sû', insanı üzüp kederlendiren dünyevî ve uhrevî her türlü durumdur. Bu, bedensel olabileceği gibi, ruhsal da olabilir. Serveti, ünü veya dostu kaybetmek vs. bu cümledendir. Zaman içinde sû', her türlü çirkinliğe ad olmuştur. Bu yüzden sû'un karşıtı hüsnâ (güzellik, güzel)dır."

Seyyie ise, güzel düşünce ve güzel hareket anlamındaki hasene'nin karşıtı olup çirkin fiil demektir. Aynı kökten gelen sev'e, yine çirkinlik veya utandırıcı şey anlamında kullanılır. Mesela Kur'an, Âdem'le Havva'nın edep yerlerinden bahsederken bu sev'e kelimesinin çoğulu olan sev'ât deyimini kullanır. Kardeşini öldüren Kaabil'in ortadan kaldırmak için çırpındığı ceset de sev'e diye adlandırılıyor ki bir kötülüğün ürünü olarak ortaya çıkmış suç delili, suç belirtisi, günah ürünü demek olur. (5/31; 7/20-21, 27; 20/121)

Râgıb, seyyie ve hasene konusunda şu bilgiyi de veriyor: "Seyyie ve hasene iki çeşittir: Din ve aklın çirkin veya güzel gösterdiği şeyler, insan tabiatının çirkin veya güzel gördüğü şeyler..."

O halde, seyyie ve hasene dinin tespitleriyle sınırlı değildir. Ama onlar, insanın kişisel tespitleriyle de sınırlandırılamaz. Kur'an bu iki kavramın mutlak ve göreli yanları olduğunu bize gösteriyor. Vahyin ve aklın çirkin veya güzel gösterdikleri, mutlak kutuptakiler; insanın tespitlerine bırakılanlar ise göreli kutuptakilerdir. Göreli (izafî) kutupta yer alan seyyie ve hasene sürekli değişir, zamana ve mekâna göre yeni tanımlar ve boyutlar kazanır. Kur'an bu türden çirkini karşılamak için münker, yine bu türden güzel ve iyiyi karşılamak için de mâruf deyimini kullanır.

Kur'an bu göreli seyyieye veya seyyienin izafiliğine örnek olacak birçok beyan taşımaktadır. Mesela, Şuara 173. ve Nemi 58. ayetler peygamberlerine isyan eden toplulukların üzerine yağdırılan yağmuru 'perişan edici yağmur' diye adlandırırken sû' kökünden bir fiil olan sâe fiilini kullanır. Burada yağmur, **helak** edilecek topluluk açısından çirkindir, varlık yapısı bakımından değil. Aynı yağmur, mesela çömlekçi için çirkin, çiftçi için çok güzel olabilir. Nitekim anılan ayetler, **helake** sebep olan yağmuru, 'daha önce uyarılmış bulunan bir topluluğun yağmuru' diye anmaktadır. Saffât 177'de, 'daha önce uyarılmış bulunanların sabahı' çirkin bir sabah olarak anılır.

Bir kısım ayetler, insanın çirkin amellerinin güzel gösterildiğinden söz eder. (9/37; Mümin, 37; 35/8)

Bunlardan önemlisi, insanın bazen seyyie veya haseneyi, kişisel-duygusal değerlendirmeleri yüzünden, gerçekte olduğunun tam tersi olarak görebilmesidir. Âli İmran 120, Tevbe 50. ayetler, Allah'tan gelen bir hasenenin, müminlere düşman olanlar tarafından seyyie olarak algılandığını gösteriyor. Nahl 59. ayette ise Yaratıcı Kudret'in bir müjde unsuru olarak gönderdiği kız çocuklarının doğumunu bir seyyie olarak gören putperest Arap şuuraltının çarpıklığına dikkat çekilir. Burada, mutlak anlamda güzel, hatta müjde sayılacak kadar güzel olan bir olayın, kişisel-duygusal değerlendirmelerle bir çirkinlik ve felaket halinde algılanmasına tanık oluyoruz.

Bu çarpıtmanın ardında Kur'an, insanın ölümlü-iğreti yanını, yani nefsi görür. (bk. burada, Nefs mad.) Ne ilginçtir ki, nefs, göreceliği hep çirkin görme yönünde kullanır da, iyiye ve güzele yorma yönüne asla gitmez. Kur'an bu noktada şu gerçeğe dikkat çekiyor:

"Şu bir gerçek ki, nefs ısrarlı bir biçimde seyyie ile emreder." (12/53)

Tıpkı nefs gibi, şeytan da seyyie ile emreder, güzeli çirkin gösterir. (2/169) Demek oluyor ki Yaratıcı'nın elinden çıkan, güzel ve iyidir; çirkin ve kötü insandan kaynaklı bir karanlık ve karmaşadır. Kur'an bu varlık ve oluş ilkesine dikkat çekerken şöyle diyor:

"İyilik ve güzellikten sana her ne ererse Allah'tandır. Kötülük ve çirkinlikten sana ulaşan şeyse kendi nefsindendir." (Nisa, 79)

Seyyie, insanın kendi elinin ürünüdür. Mutlaktan seyyie çıkmaz, hep hasene çıkar. Ve mutlak, buna rağmen, insanın, seyyieleri yüzünden ümitsizliğe düşmesini istemiyor. Bu da O'nun rahmetinin bir gereğidir. (30/36) İnsan, nefs ve şeytanın, yani karanlık kuvvetin dürtüleriyle zanlarını hep kötü görme yönünde kullanır ve hayatını sıkıntıya sokar. (48/6, 12) Bunun içindir ki Kur'an, mümini sürekli güzel görmeye, zandan uzak durmaya ve güzel hareketler sergileyip güzeli sevmeye davet eder.

Tanrısal rahmetin seyyie-hasene bahsindeki en önemli görünümü, insanın, düşündüğü, fakat fiile çevirmediği seyyieden sorumlu tutulmamağıdır. Oysaki, hasenede iş böyle değildir. Sonsuz rahmet, insanı, düşündüğü, tasarladığı hasene ile de ödüllendiriyor. Yani ilahî sistem, seyyie söz konusu olduğunda, en fazla, yapılanın karşılığını veriyor. Hasenede ise, hak edilenden çok fazlası lütfedilebiliyor. (6/160; 10/27; 28/84; 42/40)

Seyyie konusundaki tanrısal rahmetin bir tecellisi de tekfir (seyyieyi örtme) kurumudur. Birçok ayet, Allah'ın 'seyyieleri tekfirinden' söz etmektedir, (bk. burada, Af mad.) Seyyielerin birçoğu rahmet planınca silinip affedilmektedir. (42/25)

Bu tekfir sistemine eşlik eden bir rahmet tecellisi de tebdil (seyyieyi haseneye çevirme)dir. Tebdilde, öncelikle, işlenen hasenenin, işlenmiş bulunan seyyieleri gidermesi dikkat çekiyor. İlke şöyle konmuştur:

"Güzellikler kötülükleri silip süpürür." (11/114)

"Tövbe ederek inanan ve barışa yönelenlere gelince, Allah, böy-

Merinin kötülüklerini güzelliğe dönüştürür. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir." (25/70. Ayrıca bk. 27/11; 7/95)

Seyyieieri haseneye çeviren sistemlerden biri de tövbe olarak veriliyor. (4/17,110; 16/ 119; 6/54; 7/153)

Seyyie konusunun temel ilkelerinden biri de seyyiede sorumluluğun kişiselliği ilkesidir. Kur'an'ın bu konuya değinen ayetleri son derece açıktır. Ve ilke şöyle konmuştur:

"Hiçbir günahkâr, bir başka günahkânn suçunu, yükünü yüklenmez." (35/18)

Allah, rahmetinin bir uzantısı olarak seyyieyi, çeşitli yollarla haseneye çevirdiği veya tekfirle örttüğü gibi, kâmil insan olması gereken müminden de bunu beklemektedir. Gerçekten de Kur'an, iman adamının seyyieyi silme ve örtme tavrına önemle dikkat çeker. Nisa 149. ayet müminlerin seyyieyi affetmelerini Allah'ın bağlayıcılığının, rahmetinin bir tecellisi saymakta, Ra'd 22 ve Kasas 54, seyyieyi haseneyle örtmeyi müminlerin niteliklerinden biri olarak göstermekte, Müminûn 96. ayetse seyyieye haseneyle karşılık vermeyi emretmektedir.

Seyyie bahsini bitirmeden şu noktalara da değinmek yerinde olur:

Kur'an, seyyieyi sıfat yaptığı şu kötülüklerden söz ediyor: Kötü yol, kötü arkadaş, kötü fiil ve hareket, kötü hüküm, kötü yük yüklenme, kötü örnek, kötü barınak, kötü içecek, kötü makam, kötü yüzler, kötü çerçeve, kötü kişi, kötü topluluk, kötü söz, kötü hesap, kötü yurt, kötü tuzak... (4/22, 38, 97, 115, 148; 5/66; 6/31, 136; 7/177; 20/101; 19/28; 21/74; 35/43)

Burada, kötü tuzak diye çevirdiğimiz 'el-mekr es-seyyi' deyimine dikkat çekmek isteriz. Mekr; hile, kurnazlık, tuzak, düzenbazlık vs. anlamındadır. Kur'an el-mekr es-seyyi' (seyyieye âlet edilmiş tuzak veya hile)nin sonunda sahibinin başına bela olacağını, onun başına sarılacağını söyleyerek (35/43) bir yaradılış ilkesini ifadeye koymaktadır.

Seyyie konusunun önemli noktalarından biri de şudur: Seyyie. Allah'ın dışında ikinci bir kuvvetin varlığını gerektirmez. Varlık

ve kudret birdir. Varlık ve oluşun bir esas yanı vardır ki o güzel ve iyidir. Bir de illüzyon yanı vardır ki bu da insanın yozlaştırma ve çarpıtmasıyla ortaya çıkan izafi görüntüdür. Fakat unutmamak gerekir ki, varlık ve tasarrufun kaynağı tek olduğuna göre, genel ve bütünsel anlamda 'her şey Allah'tan' demek gerekir. Aksi halde, varlıkta iyi ve kötüye ayn birer ilah tayini gerekir ki bu, tevhide aykırıdır. Nisa 78. ayet, işaret ettiğimiz bu inceliğe dikkat çekerken, "Her şey Allah'tandır" diyor.

Seyyie ve hasene, oluşun belirlenen hedeflere doğru seyrinde sıçrama taşlan gibi rol oynarlar. Kur'an bunu ifadeye koyarken, kendine özgü kelam güzelliğiyle şöyle diyor:

"Ve onları yeryüzünde birçok ümmetlere böldük. İçlerinde barışsever iyiler vardı ama böyle olmayan aşağılıklar da vardı. Belki dönerler ümidiyle onlan güzelliklerle de kötülüklerle de imtihana çektik." (A'raf, 168)

İsra suresi 38. ayet, seyyie bahsinin belki de en ilginç tespitini öne çıkanyor: Seyyienin seyyiesi, kötünün kötüsü. Anılan surenin 30. ayetinden itibaren **12** büyük günah (cana kıyma, zina, ahde vefasızlık, yetim malını yeme vs.) sayıldıktan sonra 38. ayette şöyle deniyor:

"Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbin katında çirkin görülmüştür."

Sayılan günahların hepsi, en ağırından seyyie olduğuna göre ayetin 'bunların çirkin olanları' ifadesiyle kastı nedir? Anlaşılan o ki, seyyienin de insan tabiatı açısından makul görülebilecek, günah kavramı açısından izahı yapılabilecek olanı yanında, İnsan fıtratının ve günah mantığının bile tiksineceği biçimde iğrenç olanları bulunabilecektir. Bunlar, Allah'ı iyice öfkelendiren korkunç fenalıklar, sınırlan zorlamış kötülüklerdir. İnsan günah işler ama, bunun şekli de önemlidir. Öyle günah işleyişler vardır ki, İblis'i bile tiksindirir. Gönül ve merhametimiz, aynı günahı işleyen kişilerden bazılarını affetme çareleri arar da bazılarına bütün varlığımızla kin duymayı bir tür insanlık borcu, bir tür ibadet sayarız. İşte burada seyyie içinde seyyie, günah içinde günah vardır.

ÇOĞUNLUK-ÇOKLUK
(kesret)

Çoğunluk ve çokluk anlamında kesret sözcüğü (ve türevleri) kullanılır. Kur'an bununla mal ve evlat çokluğunu kasteder ve bu çokluktan medet ummayı bir aldanış ve yozlaşma olarak görür.

Kesrete değinen ayetler, hayranlık verici bir yaklaşımla bir gerçeği daha ifadeye koymaktadır:

İnsanlık tarihi boyunca çoğunluk daima iğretinin, kötünün ve değersizin yanında yer almıştır ve alacaktır.

Bu konuya açık ve net biçimde değinen ayetler 30'a yakındır. (Örnek olarak bk. 2/243; 10/92; 11/17; 12/38, 40, 68, 103; 30/30; 40/61, 82)

Temel ilke şudur:

Çokluk, gücün: çoğunluk gerçeğin ölçüsü değildir.

Mal ve evlat çokluğuna yani niceliğe güvenip niteliği ihmal etmek ve çokluğun verdiği sahte gurura aldanmak, Muhammed ümmeti için büyük bir yıkım ve düşüş belirtisi olarak gösterilmiştir. Ne ilginçtir ki, Tevbe suresi, 25. ayet sadece 3 tanesinin adını andığı Asrısaadet savaşlarının birini, Huneyn Savaşı'nı, Müslümanlara çokluğa aldanmamaları konusunda ders vermek üzere gündem yapar.

Çoklukla övünmenin aldatıcılığını bir ibret tablosu halinde ve bir evrensel ilkeyi Kur'an'ın şu ayetinde bulmaktayız:

"Pisin çokluğu seni hayrete düşürse de pisle temiz bir olmaz." (Mâide, 100)

Bu temel anlayışının bir uzantısı olarak Kur'an, nüfusu bol toplum değil, nüfuzu kuvvetli toplum istemektedir. Yani Kur'an, insan meselesinde niceliğe (sayıya) değil, niteliğe (niteliğe) önem vermektedir.

Kur'an, nüfusun sayısını öne çıkarmayı, bununla övünmeyi, bunu yarış konusu yapmayı yani tekâsürü putperestliğin bir görünümü olarak tanıtmakta ve açıkça kötülemektedir.

"Cemaatiniz çok da olsa size zerre kadar yarar sağlayamaz. Allah, inananlarla beraberdir." (Enfâl, 19)

Burada sayısal çoğunluğa karşı nitelik öne çıkarılmıştır. İman bir nitelik-değerdir, sayısal değer değil.

Kur'an, yetenekli, üretken, yapıp eden insan aramaktadır. Sadece fotoğraf ve nüfus kağıdıyla 'insan' olan yığınların Kur'an'ın istediği 'emanet taşıyıcı' sorumlu varlık olmaları söz konusu edilemez.

Çokluk tutkusunun yani tekâsürün en yıkıcı belirişi, dizginsiz nüfus artışıdır.

Nüfus meselesinin ayrıntıları bu eserin Nüfus maddesinde verilmiştir.

DABBETÜL ARZ

(kıyametin yaklaştığına ilişkin uyanlar yapan engelli insan)

BİR KIYAMET ALÂMETİ

Kur'an, yerkürenin kıyametinin yaklaşmasının alâmetlerinden biri olarak Dabbetül Arz denen bir varlığın çıkışından söz etmektedir.

Nemi suresi **80-85.** ayetler insanoğlunun, kötülükleri yüzünden uğrayacağı sonu (kıyameti) anlatırken, bu sonun geldiğini gösteren belirtilerden biri olarak, yeryüzünden bir dabbenin çıkacağına dikkat çekmektedir. **82.** ayet şöyle diyor:

"O söz, tepelerine indiğinde, yerden onlar için bir dabbe çıkannz da o onlara, insanların bizim ayetlerimize gereğince inanmadıklannı söyler."

İnsanlığın sonunun geldiğine, azap ve hesap döneminin başladığına işaret sayılan ve insanlığı Allah'ın ve evrenin yasalarına aykırı davranmakla itham edip uyaran bu dabbe nedir?

Kur'an bünyesinde 14 yerde tekil (dabbe), 4 yerde de çoğul (devâbb) olarak geçen dabbe kelimesinin sözlük anlamı debelenen şey demektir. Kur'an bunu her türlü canlı için kullanır. Daha çok hayvanlar için kullanılır. Elmalılı'mn deyişiyle, "Hayvan lafzıyla eşanlamlı gibidir." Nur suresi 45. ayete göre, sürüngen, dört veya iki ayaklı tüm hayvanlar dabbedir. Ancak Kur'an'ın bu sözcüğü kullandığı ayetlere baktığımızda (Örneğin, 11/6; 16/49, 61) dabbenin insanı da kapsayacak bir biçimde kullanıldığını görüyoruz. Elmalüi bu noktaya değinirken haklı olarak şunu söylüyor:

"Hayvan gibi, insana da ıtlak olunur."

Demek oluyor ki, Kur'an'ın kullandığı şekliyle dabbe, yerine göre, hayvan türünden bir canlı olabileceği gibi, insan da olabilmektedir. Sebe' suresi 14. ayette, Hz. Süleyman'la ilgili bir olay anlatılırken adı geçen dabbetül arzın bir kurtçuk olduğu tartışma götürmeyecek biçimde açıktır.

Konumuzun omurgasını oluşturan Nemi 82'de ise dabbenin hayvan olması mümkün görülemez. Çünkü bu ayette gündem yapılan dabbetül arz konuşacaktır ve hikmetli, ibretli bir biçimde konuşacak, uyarı yapacaktır. Hatta insanoğlunun muhatap tutulduğu uyarıların en önemlilerinden birini yapacaktır. Böyle bir uyarıyı yapan varlığın hayvan olması söz konusu edilemez. Nitekim, Kur'an'ın, Hz. Peygamber'den sonra en büyük müfessiri kabul edilen Hz. Ali, Nemi 82'deki dabbeden söz ederken şöyle diyor:

"O, kuyruğu olan bir dabbe değil, sakalı olan bir dabbedir."

Yani insandır. Hz. Ali'nin bu sözünü de alıntılayan Elmalılı, Nemi 82. ayetteki dabbe ile ilgili olarak şu sonuca varıyor:

"Açık olan şu ki, bu ayetteki dabbe, insandır."

Dabbetül arz ile ilgili olarak hadis diye rivayet edilen birçok söz vardır. Bunların güvenilir olmadığı eskiden beri birçok hadisçi tarafından söylenmekte idi. Yüzyılımızın en büyük hadis bilgini sayılan Elbanî ise bunların tümünün uydurma olduğunu ispatlamıştır, (bk. Elbânî; *Silsiletü'l-Ahâdîs ez-Zaîfa,* 3/233-235)

O halde, Kur'an ayetini yorumlarken bu sözlere dayanmamız yanlış olur. Nemi 82'deki dabbetül arzı anlamak için nakil olarak Kur'an'a dayanmak gerekmektedir. Yorum için de vakıalara ve bilimin verilerine başvurmalıyız. Kur'an'dan baktığımızda, dabbetül arz hakkında şu tespitleri yapmak mümkün görülmektedir:

Dabbetül arz, yerküreden çıkacaktır:

Kur'an, Nemi 82'de bu noktanın altını çizerek, dabbetül arzın gökten, öte âlemlerden beklenmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Çünkü insanlar bu tip uyarıcı-aydınlatıcıları hep göklerden, ötelerden bekleyen bir anlayışa bağımlı bulunmaktadır. Dabbatül arzın yerküreden çıkacağı söylenmemiş olsaydı, onu

mutlaka ve mutlaka öte âlemlerden gelecek madde üstü bir varlık olarak düşünür ve ona akıl almaz nitelikler yakıştırırlardı.

Kur'an bu yolu kapatmış ve dabbetül arzın yeryüzünden çıkacağını, yani bir dünyalı olduğunu belirtmiştir.

Dabbetül arz, bir insandır:

Kur'an'ın açık beyanına göre, dabbetül arz, insanlığı uyarıcı konuşmalar yapacaktır. Tam bu noktada şu soru sorulabilir:

"Böyle bir varlık, neden insan olarak değil de dabbe olarak anılmaktadır?"

Bunun böyle olması, dabbenin alâmetlerinden biridir. O, tüm hikmetli konuşmalarına, uyarılarına rağmen fizik özellikler bakımından tam işlevsel bir insan değildir. İnsanın hareketlerini sergilemekten çok, debelenen bir varlığın hareketlerini sergilemektedir. Yani o, beyni ve özü bakımından mükemmel bir insan olmasına rağmen, bedensel açıdan tam işlevsel bir insan değildir. İşte, onun belirtilerinden biri de budur.

İnsandan çok, debelenen bir varlığı andıran fizik görünüm içinde en ileri fikir ve bilim verilerini üreten ve insanlığa ulaştıran varlık olmak, insanlığın sonunu haber veren dabbetül arzın belirgin niteliğidir.

Dabbetül arz, meramını 'teklim' yoluyla anlatır.

Teklimin kökü olan 'kelim', yaralamak anlamındadır. Kur'an. sözle anlatım için daha çok 'kavi' (söz), 'beyan' (açıklamak), 'hadis' (söz) kelimelerini kullandığı halde dabbetül arzın meram anlatışını ifade için teklim sözcüğünü seçmiştir. Allah'ın insanla konuşması da bir teklim olayıdır. Bu teklimin değişik uygulamaları olduğunu Kur'an'dan öğreniyoruz. Vahiy bunlardan biridir. Unutulmaması gereken şudur: Allah'ın insanla teklîminde doğrudan ve kelimelerle konuşmak söz konusu değildir; daima işaretler ve aracılar kullanılır. Başka bir deyişle, teklimde, kelimeleri, bizzat konuşan değil, konuşanla muhatap arasındaki vasıtalar kullanabilir. Nitekim, Allah'ın insanla 'konuşması'ndan söz eden Şûra suresi 51. ayette de teklim sözcüğü kullanılmıştır Allah'ın beşerle konuşması ancak teklîm yoluyla mümkündür.

Dabbetül arzın konuşması da, en azından dünyanın sonuna ilişkin uyarısı, işaretlerle, aracılarla konuşma olacaktır. Onun kendisi de zaten normal bir insanın bedensel işlevlerini sergilemekten uzaktır. O; bedeniyle değil, beyni, bilgisi ve ruhuyla öne çıkan bir varlıktır.

Biz bu Kur'ansal verileri dikkate aldığımızda, "Şaşmaz doğruyu Allah bilir" kaydıyla, dabbetül arzın kimliğini belirleyebilmekteyiz.

Dabbetül Arz, çıkmıştır, şu anda yaşamaktadır ve Kur'an'ın sözünü ettiği uyanları, yine Kur'an'ın gösterdiği tarz ve üslupla insanlığa ulaştırmaktadır. İnsanlığa, özellikle dünyanın sonunun yaklaştığına ilişkin uyarılar yöneltmektedir.

Kur'an'ın verileriyle bilim dünyasından yükselen uyarıları birlikte düşünenler, dabbetül arzın kimliğini, yaşadığı ülkeyi, meslek ve kariyerini bulmakta gecikmezler.

Bu satırların yazarına göre, Dabbetül Arz, insanlığı, kıyametin yaklaştığı yolunda sürekli uyaran ve nitelikleri Kur'an'daki tanıtıma tıpa tıp uyan ünlü dâhi fizikçi Stephen Hawking'dir. Yani Stephen Hawking, bizatihi bir kıyamet alâmetidir.

DANA

BAKARA VE İCL

Sığır cinsinin (manda dahil her türlü dişi ve erkek) ortak adı olan 'bakar' ve onun dişil tekili olan 'bakara' onbir yerde geçmektedir. Dördü çoğul (bakar ve bakarât), yedisi tekil (bakara) olarak. Sığır cinsi hayvanlar, çift sürerken toprağı yardıkları için onlara 'Yarmak' anlamındaki 'bakr'dan alınan 'bakar' adı verilmiştir.

İcl ise bakara türü hayvanların erkek yavrularına denir ki, Türkçe karşılığı 'dana' veya tosun'dur. Burulmuş olana tosun, burulmamış olana dana denir. Sığırlar m dişi yavrusu düvenin Arapçası 'icle'dir. Türkçe'deki 'buzağı' sözcüğü, bakara yavrularının hem erkeğini hem dişisini ifade eder. Bu yüzden, icl sözcüğünü buzağı olarak çevirmek karışıklığa yol açmaktadır. Kur'an, israil oğulları kıssasında içle sözcüğünü değil, icl kelimesini kullanarak, kıssada geçen sığır yavrusunun dişi bir yavru olarak düşünülmesini engellemiştir. O halde, Türkçe çeviriyi 'buzağı' şeklinde yapmak isabetli olmayacaktır. Kur'an, kıssadaki yavrunun dişi olmadığını tasrih etmiştir. Alışılmışa uyarak, ilk zamanlar *'Türkçe* Mea/'imizde biz de buzağı kelimesini kullanmıştık. İsabetsiz olduğunu tespit ederek çeviriyi 'dana' şeklinde düzelttik.

İniş sırasıyla 92. sure olan Bakara, bakara-icl kavramıyla verilen mesajların kümelendiği bir numaralı suredir. Mesajlar, hem bu surede hem de 'icl' (dana) sözcüğünün geçtiği diğer surelerde (Nisa, A'rai, Hûd, Tâha, Zâriyât) İsrailoğulları üzerinden verilmektedir.

Üzülerek belirtelim ki, başlangıçtan günümüze kadar hemen bütün müfessirler, bakara ve icl üzerinden verilen mesajın Kur'ansal özünü, Tevrat'ın mitolojik anlatımına kurban etmişlerdir. Bu kabule göre, 'bakara ve icl' üzerinden verilen mesaj, yalan tanıklıkta bulunan bir adamın yalanını ortaya çıkarmaktan ibarettir.

Kur'an, bu yalan tanıklığın düzeltilmesi keyfiyetine bir ayetle işaret etmiştir:

"Siz bir adam öldürmüştünüz de onunla ilgili olarak çekişip duruyordunuz. Oysaki Allah, sizin sakladıklarınızı ortaya çıkaracaktı. Şöyle dedik: 'Kesilen ineğin bir parçasıyla öldürülen adama vurun.' İşte böyle diriltir Allah ölüleri. Size ayetlerini gösteriyor ki, aklınızı işletebilesiniz." (Bakara, 72-73)

Yalan tanıklık, beyyinelerin iniş sebebidir, ama onca ayetin mesajı bundan ibaret sayılamaz. 'İniş sebebi'nin özelliği, mânâ ve mesajın genelliğini engellemez. Beyyineden çıkarılabilecek bütün anlamlar, bütün zamanlar ve mekânlar için ortaya çıkarılmalıdır. Yirmi küsur ayetin sadece bir tanıklığı düzeltmeye yönelik olduğunu kabul, Kur'an'ın tavrına ve ruhuna uymadığı gibi, bakara-icl kelimeleri kullanılarak verilen kıssanın tarihsel mahiyetine de uymaz.

Kur'an, geleneksel İsrailiyâtçı anlayışın yazıp çizdiğinin aksine, bakara-icl kavramıyla, en hayatî mesajlarından ikisini daha gündeme getirmektedir. Ne var ki bu mesajları, diğer hayatî mesajlarda olduğu gibi, sembolik ifadelerle vermektedir. Daha doğrusu, zahirî sebep (iniş sebebi), birçok yerde olduğu gibi, esas mesajın verilmesine vesile kılınmaktadır. Esas mesajın yakalanması için, İsrailiyâta teslim olmak yerine küçük bir hermenötik gayreti göze almak gerekmektedir.

Bakara-icl kavramıyla verilen esas mesaj:

İsrailoğulları, Mısır'da uzun süre kaldılar. Eski Mısır'ın bakara veya içli (danayı) Tanrı saydığı bilinmektedir. Mısırlıların etkisiyle Yahudiler de bakarayı Tanrılaştırdılar. Zaten şirke düşkündüler. Karşılaştıkları putperest bir kavmin putuna heveslenerek Hz. Musa'dan "Bize de böyle bir ilah temin et" talebinde bulunduklarını Kur'an bize haber veriyor, (bk. 7/138) Kur'an'ın

vermek istediği mesaj bu kadar da değildir. Bakara ve içlin sembolize ettiği bir anlamı daha kurcalamak gerekir.

BAKARA VE İÇLİN SEMBOLİZE ETTİĞİ DEĞERLER

Dikkat edilirse Kur'an, inek ve dana anlatılarında sarı rengi öne çıkarıyor. Bu renk üzerinde böylesine durulması anlamsız olamaz. Bakara ve icl kavramlarıyla ilgili beyyineler incelendiğinde bu sarı renge vurgunun, altına vurgu olduğu rahatlıkla anlaşılır. Zaten, Tâha 88. ayet o dananın, mücevherlerden yapıldığını açıklamıştır. Yani Tâha 88, diğer ayetlerde geçen icl kelimesini, müfessiridir; onun altından yapıldığına açıklık getiriyor. Bakara ve icl ile verilmek istenen mesajın esasını, iki vurgu oluşturmaktadır:

1. İsrailoğulları'nın, eski Mısır'da, Tanrı'nın sembollerinden biri sayılan danaya tapmak istemeleri.

2. 'San dana'nın Yahudiler tarafından ilahlaştırılması, altını ilahlaştırmanın sembolü oluşu.

Altın, bütün dünya mallarının, paranın, gücün sembolüdür. Kur'an, 'altın dana' münasebetiyle bize gösteriyor ki, Yahudi, hiçbir zaman hakikati altının üstüne çıkarmamıştır, çıkarmayacaktır. Lanetlenmesinin sebeplerinden biri de budur. Kur'an müminleri, hayatlarını ve inançlarını bunu bilerek yapılandırmak zorundadırlar. Kur'an'ın vermek istediği mesajı layıkıyla fark etmek için ilgili ayetleri, yer aldıkları surelerin iniş sırasına göre okuyalım:

39. sure olan A'raftaki ayetler:

"Musa'nın kavmi, onun Allah'la konuşmaya gidişinden sonra, süs eşyalarından oluşmuş, böğürebilen bir dana heykelini ilah edinmişti. Görmediler mi ki, o onlarla ne konuşabiliyor ne de kendilerine yol gösterebiliyor? Onu benimsediler ve zalimler haline geldiler. Başlan avuçlan arasına düşürülüp de sapmış olduklarını fark ettiklerinde şöyle yakardılar: 'Rabbimiz bize merhamet etmez, bizi affetmezse mutlaka hüsrana düşenlerden olacağız.' Mûsa, kızgın ve üzgün bir halde kavmine döndüğünde şöyle dedi: 'Benden sonra arkamdan ne kötü şeyler yaptınız! Rabbinizin emrini bekleyemediniz

mi?' Levhaları yere attı, kardeşinin başını tuttu, kendisine doğru çekiyordu. Kardeşi dedi ki, 'Ey annem oğlu! Bu topluluk beni horlayıp hırpaladı. Nerdeyse canımı alıyorlardı. Bir de sen düşmanları bana güldürme. Beni şu zalim toplulukla bir tutma.' Mûsa şöyle yakardı: 'Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Rahmetine sok bizi. Sen, rahmet edenlerin en merhametlisisin."

"Danayı ilah edinenler var ya, yakında onlara Rablerinden bir Öfke ve dünya hayatında bir zillet ulaşacaktır. İftiracıları böyle cezalandırırız biz!" (A'raf, 148-152)

45. sure olan Tâha'daki ayetler:

"Rab buyurdu: 'Seni toplumundan çabucak uzaklaştıran neydi, ey Musa?' Dedi: 'Onlar, benim eserim üzerindeler. Ben sana gelmede acele davrandım ki, benden hoşnut olasın, ey Rabbim!' Buyurdu: 'Biz senden sonra toplumunu tam bir biçimde imtihan ettik. Sâmirî onları saptırdı.' Bunun üzerine Musa, öfkeli ve ümidi kırık bir halde kavmine döndü. Dedi: 'Ey toplumum! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmadı mı? Süre mi size uzun geldi yoksa Rabbinizden üzerinize bir gazabın inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze ters davrandınız?' Dediler ki, 'Biz sana kendi irademizle/malımızla karşı çıkmadık. Olay şu: Bize o topluluğun süs eşyalarından bazıları yükletilmişti, onları kaldırıp attık; aynı şekilde Sâmirî de attı.' Sâmirî onlar için, böğürmesi olan bir dana heykeli çıkardı. Dediler: 'Bu, hem sizin hem de Musa'nın tanrısıdır. Ama Musa unuttu.' Görmüyorlar mı ki; o dana onlara bir sözü geri çeviremiyor; kendilerine bir zarar veremiyor, bir yarar sağlayamıyor."

"Yemin olsun, Harun daha önce onlara şunu söylemişti: 'Ey kavmim, siz bununla imtihan edildiniz. Sizin Rabbiniz o Rahman'dır. Artık bana uyun, emrime itaat edin!' Onlar şöyle demişlerdi: 'Mûsa bize dönünceye kadar ona tapıcılar olmakta devam edeceğiz.' Mûsa dedi: 'Ey Harun, onların saptıklarını gördüğün zaman sana engel olan neydi? Benim ardım sıra neden gelmedin? Emrime isyan mı ettin?' Harun dedi: 'Ey annemin oğlu! Sakalımı, başımı tutma! Ben senin şöyle diyeceğinden korkmuştum: 'Beniisrail arasına ayrılık soktun, sözüme bağlı kalmadın!"

"Musa dedi: 'Senin derdin neydi, ey Sâmirî?' Sâmirî dedi: 'Onların görmediklerini gördüm. Resulün izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Nefsim bana böylesini hoş gösterdi.' Musa dedi: 'Defol,

çünkü sen, hayatın boyunca 'Bana dokunmayın!' diyeceksin! Ve senin için asla kurtulamayacağın bir hesap zamanı da var. O başını bekleyip durduğun tanrına bir bak! Onu kesinlikle yakacağız, sonra da un ufak edip denize dökeceğiz."

"Gerçek olan şu ki, sizin ilahınız kendisinden başka hiçbir tann olmayan Allah'tır. O, ilim bakımından her şeyi çepeçevre kuşatmıştır." (Tâha, 83-98)

92. sure olan Bakara'daki ayetler.

"Ve Musa ile kırk gece için sözleşmiştik de siz bunun ardından danayı Tanrı edinmiştiniz. Zulme sapmıştınız siz. Belki şükredersiniz diye bunun ardından da sizi atfetmiştik." (Bakara, 51-52)

"Hani, Musa, toplumuna şöyle demişti: 'Ey toplumum, danayı Tanrı edinmenizle öz benliklerinize zulmettiniz. Hadi, Yaratıcınıza, Bâri'inize tövbe edin; nefsterinizi öldürün! Böyle yapmanız yaratıcınız katında sizin için daha iyidir; O sizin tövbelerinizi kabul eder. Hiç kuşkusuz, O, evet O, tövbeleri çok kabul edendir, rahmeti sonsuz olandır." (Bakara, 54)

"Musa, toplumuna dedi: 'Allah size, bir inek boğazlamanızı emrediyor.' Dediler: 'Sen bizimle alay mı ediyorsun?' Dedi: 'Cahillerden biri olmaktan Allah'a sığınırım!' Şöyle konuştular: 'Çağır Rabbine bizim için, açıklasın bize neymiş o!' Cevap verdi: 'O diyor ki, bahsettiğim ne yaşlıdır ne de körpe. İkisi arası bir inektir.' Hadi, size emredileni yapın! Şöyle dediler: 'Çağır Rabbine bizim için, neymiş onun rengi açıklasın bize!' Cevap verdi: 'O diyor ki, bahsettiğim, san, rengi parlak bir inektir; seyredenlere mutluluk verir.' Şöyle dediler: 'Dua et Rabbine, açıklasın bize neymiş o! Çünkü inekler bizim gözümüzde birbirine karıştı. Ve biz, Allah dilerse, doğruya ve güzele elbette kılavuzlanacağız.' Cevap verdi Musa: 'Allah diyor ki, bahsettiğim, boyunduruk yememiş bir inektir; toprağı sürmez, ekini sulamaz. Salma hayvandır. Alaca yoktur onda.' Dediler: 'İşte, şimdi gerçeği getirdin.' Ve ardından onu boğazladılar, az kalsın yapmayacaklardı." (Bakara, 67-71)

"Yemin olsun ki, Musa size açık seçik beyanlarla gelmişti de onun arkasından danayı ilah edinmiştiniz. Zalimlersiniz sizler. Hani, sizden şu yolda kesin söz almıştık da Tûr'u üzerinize kaldırmıştık: 'Size verdiğimizi kuvvetlice tutun ve dinleyin!' Şöyle demişlerdi:

'Dinledik ve isyan ettik.' İnkarları yüzünden gönüllerine dana içirildi. De ki, 'Eğer müminlersiniz ne kötü şeydir size imanınızın emretmekte olduğu!" (Bakara, 92-93)

98. sure olan Nisa'daki ayetler:

"Ehlikitap, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Zaten onlar Musa'dan da bundan daha büyüğünü istemişlerdi. Demişlerdi ki, 'Allah'ı bize açıktan göster!' Bunun üzerine zulümlerinden ötürü kendilerini yıldırım çarpmıştı. Sonra kendilerine açık seçik kanıtların gelişi ardından danaya taptılar. Biz onların bu günahını da affettik. Biz Musa'ya apaçık bir kanıt/bir hükmetme gücü verdik." (Nisa, 153)

Ayetler bir bütün olarak incelelendiğinde görülmektedir ki, kıssadaki bakara, İsrailoğulları'nın iki zaafına dikkat çekiyor:

1. Arasına girdikleri Mısır halkının putlarından biri olan danaya tapma (şirk) meyli,
2. Mücevherlerden vücuda getirilen puta, altına tapma tutkusu.

Kıssanın geçtiği surelerin iniş sırası izlendiğinde öncelikle altına tapma tutkusuna vurgunun önemsendiği ve kıssanın esas mesajının bu tutkuyu deşifre etmek olduğu açıkça görülüyor. Israiloğullan, sarı danayı kesmemek yani altını ilahlaştırma sürecini bitirmemek için olanca güçleriyle direniyorlar. Bakara 93, Yahudi'deki altına tapma hırsını ifadeye koyarken, tanrısal kelamın en muhteşem istiarelerinden biri olarak kabul edilen şu tabiri kullanmaktadır:

"Dana, gönüllerinin içine içirikti, emdirildi."

O halde, ne Yahudi'nin ne de Yahudileşenlerin altın ve paraya tapma tutkulan frenlenebilir. Gönüllere içirilen bir illetin öyle nasihat ve felsefeyle aşılması söz konusu olamaz.

Mâûn süresindeki mal tutkusu ve dinin-imanın, namazın-niyazın bu tutkunun tatminine araç yapılması da gösteriyor ki, mal ve paraya tapma illetinin nasihat kaynaklı bir ilacı yoktur. Nasihatten tedarik edilebilecek bütün çareler kapitalizmin şeytanî dehası tarafından hemen aşılmakta ve nasihatler mal tutkusunu besleyen mesajlara dönüştürülmektedir. Kapitalizmin en vahşi ve

vampirinin süper gücü olan ABD'nin parasının üstünde yazılı olanı unutmayalım: "in God we trust: Sadece Tanrı'ya güveniriz biz!"

Tanrı, danaya tapmayı bırakın diyor, ABD, danaya tapma dinini dünyaya egemen kılmak istiyor. Ve bu egemenliği pekiştirmede Tanrı'yı bir numaralı aldatma aracı olarak kullanıyor. İşte, meselenin omurga noktası buradadır. Danaya tapma illetini etkisiz kılmada tek ilaç, fiilî engellemedir. Yani nasihat yerine yaptırımlı sistem ikame etmek.

BİR KUR'AN MUCİZESİ DAHA: SÂMİRÎ'NİN DANASINDAN BORSANIN BOĞASINA

Boğa, sadece eski Mısır'da değil, hemen tüm pagan medeniyetlerde Tanrı sembolü olmuştur. Gücün, bereketin, dokunulmazlığın sembolüdür. Eski Mısır'da kutsal boğa Apis, buğdayın ve Nil vadisinin Tanrısı sayılan Osiris'e adanmıştı. Daha sonra Osiris, parçalanarak katledilince Apis onu temsil eden Tanrı konumuna getirildi. Apis, Osiris'in ruhunun sembolüdür. Osiris'in en popüler lakabı 'Batı'nın boğası' idi. Apis, sadece Osiris'le eşitlenmekle kalmamış, zaman içinde güneşle de eşitlenmiştir. Mısır ruhanî sisteminde boğa, tanrılar tanrısı Râ'nın hayatiyetinin sembolüydü. Boğa, Hititlerde de kutsaldı. Tanrıların en güçlülerinden biri olan fırtına tanrısı, boğa şeklindeydi. Boğa, Budizm'de de kutsallığın mihverine oturtulmuştur. Boğa, Hint Upanişadlar sisteminde de kutsal bir figürdür. (Gaskell, G. A.; *Dictionary of Ali Scriptures and Myths;* Apis, Bull, Memphis maddeleri)

Kur'an, İsrailoğulları-bakara kıssasıyla bir sırra daha parmak basmaktadır: İsrailoğulları'nı saptıran şirk tanrısı altın danadan maksat, bildiğimiz sabanı çeken öküz değildir. Yahudinin ilahlaştırdığı bu dana, ekine, çite-çubuğa, tarlaya bereket getiren eski boğa sembolünden çok farklıdır. Bu, 'kâr ve gelir sembolü' öyle bir dana ki boyunduruk altına girmez, ekin sürmez... Yani emek ve alınteriyle iş görmez. Sadece spekülasyonla kazanır... Borsayla kazanır. Tam bu noktada Kur'an'ın mucize bir ihbarıyla daha karşılaşıyoruz:

Kapitalist zulüm ve sömürü düzeninin, babası ve banisi Yahudi olan spekülatif kazanç arenası borsanın sembolü boğadır. Kur'an'ın bakara-icl kıssasıyla önümüze koyduğu beyyineler, bugünkü boğa markalı borsanın tanıtımı gibidir.

Bakara-İsrailoğulları kıssanın esas mesajlarından hiç değilse birine, tefsir tarihinde, bizden önce sadece müfessir Elmalılı Hamdi (ölm. 1942) üstat dikkat çekmiştir. O mesaj, Bakarayı kesmenin Mısır yönetimine isyan anlamına geleceğidir. Zaten Musa'nın çağrısının ilk hedefi de bu isyandı. Yani Mısır putperestliğinin bakaraya tapan anlayışına isyan... Elmalılı, o tevhitçi dehasıyla bu mesajı bakın nasıl yakalamış:

"Bakara zebh etmek o zaman Beniisrail üzerinde hâkim olan Firavun hanedanının tanrılarını boğazlamak olacağından Beniisrail için ihtilal ilanı demek olurdu. Böyle müthiş bir emrin elbette ki icra kabiliyeti bulunamazdı, hatta tasavvur bile edilemezdi." (Elmalılı, *Tefsir,* 1/382)

Musa'nın asasıyla vuruşun sembolize ettiği isyan da budur. Meselenin bu yanını biz bu eserin İsyan maddesinde ayrıntıladık.

İsrailoğulları, Mısır'daki bakarayı binbir zorlukla kestiler. Yani genelde tüm paganist zihniyetlerin ilahlarına, özel olarak da Mısır Firavunluğunun ilahlarına karşı çıktılar. Ama Mısır sonrası hayatlarında, büyücü Sâmirî tarafından mücevherlerden yapılan danayı kesemediler, kesmediler; onu ilah edindiler. Değişen sadece şu oldu: Samiri'nin danası, yahudinin destek ve himayesinde büyüyerek borsanın boğası olmuştur. Yani kutsal metinlerde geçen kıssanın sembolize ettiği 'altına tapma ruhu'na asla dokunulmamıştır. O ruh, büyük bir zulüm imparatorluğu olarak günümüz dünyasına ABD markasıyla (ve tabii ki, kendisine bağlı kişi ve toplum düzeyinde uşaklar aracılığıyla) egemendir.

DAVET

(yakarış, çağrı, Allah'a çağrı)

Davet ve dua; çağrı, isimlendirme ve yakarış anlamındadır. Kur'an bunlarla daha çok, insanın Allah'a yakarışından söz ettiğinden biz bu kökten sözcükleri genellikle dua, yakarış, niyaz vs. diye çevirmekteyiz. Söz konusu olan, insanın insanı veya Allah'ın insanı çağrısı ise buna da davet veya çağrı diyoruz.

Dua ve davet, Râgıb'ın da belirttiği gibi, nida (çağrı) anlamındadır. Bu çağrı, kelimenin bulunduğu yere göre, yukarıki mânâlardan birinde kullanılmış olmaktadır. Ancak, bazı yerlerde, ayetlerin konumu, siyak ve sibak (ayetin, öncesi ve sonrasıyla anlam irtibatı) bu anlamların hepsini birden vermeyi gerekli kılmaktadır. Bu yüzden biz, eski müfessirlerin aksine, birçok ayeti mânâlandırırken dua-davet köklü kelimeleri aynı anda hem yakarış, hem de davet diye tercüme etmeyi, Kur'an üslûbunun çok boyutlu yapısını aktarmada zorunlu gördük.

Bir şeye davet, diyor Râgıb, onu elde etmeye teşviktir. Ancak, davet, aynı kökten türeyen dâva ve iddiadan farklıdır. Kur'an, davetin dava ve iddia haline getirilmesinin, yani Allah'a çağrı ile, insan nefsini tatminin birbirine karıştırılmasının önlenmesi noktasında çok ısrarlıdır. Bu nokta, Allah'a davetin, diğer bir deyimle, tebliğin omurgası hükmündedir. <bk. burada, Tebliğ mad.)

Nefsin iddia ve kinlerini tatmin için bir kamp ve hizip psikozuna büründürülmemiş saf Allah aşkıyla davet -ki bu, güzele ve iyiye davettir- varlık ve oluşun en onurlu, en yüce faaliyetidir. Kur'an bu noktaya değinirken şu duygulandırıcı ifadeyle konuşuyor:

"Allah'a çağıran, barışa yönelik iş yapıp değer üreten ve 'Ben, Allah'a teslim olanlardanım' diyen kişiden daha güzel sözlü kim vardır." (Fussılet, 33)

Bu anlamda davetçilerin başında peygamberler gelir. Peygamber, Allah adına ve Allah'a çağırır. Ve onun çağrısı, hayat veren sırrı, aydınlığı insanın gönlüne ve hayatına sokmak içindir. (8/24) Nebiler Allah'ın dâîleri yani davetçileri olarak anılır. Onlar, Allah'ın dâîleri olarak, Allah'a çağırırlar. Ve onlar aynı zamanda Allah'a giden yolun aydınlatıcı kandilleridir. (33/46; 46/31) Onlara ters düşenin ne yeryüzünde ne de ölüm sonrasında mutluluğu, yardımcısı olur. (46/32) Kur'an burada, nebilerin nura, onlara karşı olanların nâra (ateşe) çağırdıklarını belirtir. Nur, necat, yani kurtuluştur. Nur ve nâr zıtlığı bir nebinin ağzından şöyle verilmiştir:

"Ey toplumum! Nedir bu çektiğim? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz. Beni, Allah'ı inkâra ve hakkında bilgim olmayan şeyi ona ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Bense sizi Aziz ve Gaffar olana çağırıyorum..." (Mümin, 41-42)

Nâra çağıranları nura çağırmanın ve onlar tarafından, tehdit ve alay konusu yapılmanın acısı, oluşun en zorlu ıstırabına vücut vermektedir. Bunun içindir ki, insanlığın en ağır ıstıraplarına maruz kalanlar, nebiler olmuştur. İnsanlığın dram noktalarından biri de aydınlığa çağıran sesi duymamak için mücadele vermesidir. İnsanoğlu, aydınlığa çağıran sesi duymamak için kulaklarını tıkamış, bazen, başını sarıp sarmalamıştır. Davetçiyi çıldırtan olgulardan biri de bu ahmaklıktır, (bk. Nuh, 7-8) Nuh suresi, bu gerçeğin ölümsüz beyyinelerini toplamaktadır.

Hayatını, aydınlığın egemen olması için 'gece ve gündüz' çağrıya adamış bir benliğin böylesine duygusuz ve sağır bir dünyanın derdini çekmek durumunda kalmasından acı ne olabilir? Bu sağır dünyada bazen davete kulak verme yerine ondan kaçışı izlersiniz. (71/5-6) Fakat davet adamının ölümsüz bir tesellisi vardır: Çağrının, Yaratıcı tarafından dikkatlice değerlendirilmesi. O, tüm çağrıları iyice izlemekte, duymaktadır. (3/38)

Körler çarşısında ayna satmaya mahkûm olmak ne dikenli bir kaderdir!

Nâra davetin zıtlarından biri de cennete çağrıdır ve bu çağrının sahibi Allah'tır. (2/221) Allah'ın davetinin hedefi silm ve selam yurdunu yani barış ve esenlik uygarlığını kurmaktır. (10/25) Bunun yolu ve yöntemi de İslam'dır; yani silm ve selam düzeni.

(bk. burada, İslam mad.) Başka bir deyişle, insanın, Yaratan'dan gayrıya kulluk etmediği, kula kul olmadığı düzen. Bu düzene gönül vermemek için bahaneler uydurmaksa, zulümlerin en kötüsüdür. {Saf, 7)

Silm ve selamın zıddına çağrı, inkarcı nankörlüğün çağrısıdır ki götüreceği yer ve kuracağı yurt dalâl (kaos, sapıklık, bunalım, karanlık) yurdudur. (13/14; 40/50)

Aydınlığa çağrı bir hak çağrıdır ve hak üzere çağrıdır. Bu çağrının hem içeriğini hem de yöntemini Yaratıcı belirler. Kur'an bu gerçeği verirken üç kelimelik bir cümle kurar: Hak davet O'nundur. (13/14) Hak davetin karşısına dikilen aldatıcı ve oyalayıcı çağrı ise aldanış, bunalım ve hüsranla yüz yüze getirir, (aynı ayet)

Hak çağrının dışına çıkış, insanı hiçbir işe yaramayan çağrıların oyuncağı yapar. Böyle olunca da, bu boş avuntunun sonuçta zararı yararını aşar. (22/12, 13) Çünkü hak davetin dışındaki çağrılar ateş çukuruna götüren çağrılardır. (35/6)

Kur'an burada, şeytanın çağrısıyla Allah'ın çağrısı zıdlığına dikkat çekmektedir. (35/ 6;30/ 21) Bu iki zıt çağrının ayrı ayrı yârânı (evliya), ayrı ayrı liderleri, önderleri, kotarıcıları (eimme) vardır. Ancak unutmamak gerekir ki, ateşe çağıranlar eimmesi de Allah'ın kudret ve iradesi dışında değildir. Onları ayrı ve başına buyruk bir ilah gibi tasavvur etmek tevhit gerçeğine aykırıdır. Onlar oluş kandilinin kıvılcımıdırlar ki oluşun alevi onlarla tutuşur, (bk. burada, Işık mad.) Bu yüzden Kur'an onlardan söz ederken de şu ifadeyi kullanır: "Biz onları, ateşe çağıran önderler-liderler (eimme) yaptık." (Kasas, 41)

Kuranın, bağlılarından istediği davetin esası, boyutları ve metodu nedir? Altı çizilmesi gereken ilk nokta şudur:

Kur'an, daveti bir sınıfın işi değil, tüm iman sahiplerinin varoluş borcu, insanlık onuru olarak görür. Her insan, sahip bulunduğu aydınlığı kendisi dışındakilere yaymak, ulaştırmak borcundadır. Kur'an bu noktada davetin hem dikey boyutunu (dua-niyaz), hem de yatay boyutunu (insanı iyiye ve güzele çağrı) aynı anda ifade edecek bir söz güzelliğiyle şöyle diyor:

"Duanız olmasaydı rabbim sizi ne yapardı?" (Furkan, 77)

Buradaki dua, hem Allah'a niyazı hem de insanı Allah'a daveti aynı anda ifade etmektedir ve bizce, kelimeyi bu iki anlamı verecek şekilde çevirmek şarttır.

Kur'ansal çağrı her şeyden önce basiret üzere olmalıdır. Basiret üzere çağırma, hem nebinin hem de onu izleyenlerin tavrı olmalıdır. (10/708) Basiret, geniş anlamıyla gönül gözü demek olduğuna göre (bk. burada, Basiret mad.) Kur'ansal çağrının temsilcisi açık sözlü, samimi, ileri görüşlü, kaba idraki aşmış, şekle, naprise, acele-peşin hüküm vermeye uzak olmalıdır diyebiliriz. Basiret adamı, basar (kafa gözü) adamından farklı bir görüş sergileyen adamdır. O, daima perdenin arkasını, yarını ve öteyi görür. İki adım önünü zor gören, ayakları yere değmemiş, hayalci, saplantılı insan basiret adamı olamayacağı için, davet ve tebliğ adamı da olamaz.

İslam dünyası, evrensel ve zamanüstü bir mesajın davetçisi ile, kin ve çıkarlarına din kılıfı geçirmiş kamp ve klik borazanlarını birbirinden ayıramamanın faturasını çok acı ödemektedir.

Basiret adamı, eşya, insan ve olaylara Allah'ın gözüyle bakan adamdır. Bunu yapamayanların davetçiliğe kalkmaları kahır ve musibetten başka bir şey getirmemektedir. Ne yazık ki, mesajı, mesajcının kişiliğiyle aynîleştiren büyük kitle, davetçi taslağının bütün olumsuzluklarını mesajın kaynağına fatura etmekte ve bu da insanlığa büyük kayıplar verdirmektedir. Kur'an, basiret üzere davetin unsurlarını verirken bir ayrıntıyı daha önümüze koymaktadır:

Davet, hikmet, güzel öğüt ve en güzel cedel (diyalektik, mantık) ile yapılacaktır. (16/125) İstenenler, Arberry'nin de işaret ettiği gibi, felsefe, mistik yaklaşım ve mantıktır. Dikkat çeken bir nokta da ilkeyi veren ayetin hüsn (güzellik) kavramını iki kez gündeme getirmesidir. Kur'ansal davetin her boyut ve atılımında estetiğin, güzel tavır ve yaklaşımın rolünü kaçınılmaz görmek gerekir.

Hac suresi 67. ayet davetin önemli bir boyutunu daha belirlemektedir. Antitez olmaktan kaçınmak. Karanlığa saldırarak çekişmek yerine tezi ortaya koymak, yani ışığı yaymak esastır. İfade şöyledir:

"İş ve gidiş hususunda seninle çekişmesinler; Rabbine çağınver."

Kur'an, ışığı ve güzeli esas, karanlık ve çirkini yapay ve iğreti gördüğünden, davetçisini, karanlığa bıçak çekmekle uğraşmak yerine, ışığı yaymakla görevlendirir. Bilir ki, karanlığın bizatihi vücudu yoktur; o, ışığın sönmesi halinde boy gösterir. Işığı yakmak onun yok olması için yeterlidir, (bk. 6/108) Esasen, antitez haline gelmek, karanlığa bıçak çekmek, bir yetersizliğin veya tembelliğin ifadesidir.

Büyük ruh sürekli tez olabilen ruhtur. Allah sürekli tezdir.

Şûra 15. ayet, daveti, mesajın ruhuna uygun bir yaşayışın izlemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. İman ve davet adamı, temsil ettiği aydınlığı yaşamak zorundadır:

"İşte bunun için, davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru yürü."

Kur'an, Muhammed ümmetini, en az belli bir grup aracılığıyla, daveti yaşatmakla yükümlü tutar. En azından böyle bir grubun bulunmaması, toplum için bir yıkım belirtisidir. (3/104. Ayrıca bk. burada, Mâruf ve Münker madl.)

Bahsi kapatmadan önce şu noktalara da değinmek gerekiyor:

Kur'an, davetin 'Allah'a davet', 'Rabbe davet' ve 'Rabbin yoluna davet' olacağını söylüyor. Allah'a daveti, Allah'ın zâtına, mahiyetine davet şeklinde anlamak ve özellikle daveti bu şekilde dondurmak Kur'an'ın tavır ve tarzı değildir. Çünkü Allah zâtı ve mahiyeti bakımından bilinemez. O halde somuta ve açıkça bilinene itibar, fıtratı üzere yaratılan insanı Allah'ın tecellilerine, bir başka deyimle Allah'ın isim ve sıfatlarına davet en geçerli yoldur. Aksi halde, sonuç alınamaz ve davet bir romantik teselli olarak kalır.

Bu Kur'ansal gerçeği ilk fark eden Müslüman düşünür, Muhyiddin İbn Arabî (ölm. 638/1240) olmuştur. Fusûs el-Hikem'in Nuh Fassı'nda bu konuyu incelemiş ve şu sonuca varmıştır:

"Allah'ın zatına davet, davet olunan kimse için bir aldatmaca olur... Hz. Muhammed bilmiştir ki, Allah'a davet O'nun hüviyeti yönünden değil, ancak isim ve sıfatları yönünden olmalıdır."

Kur'an, Allah'ı, 'dua ve daveti iyice duyan' kudret olarak tanıtıyor. Bu demektir ki, davet insanlık bünyesinde bir yankı bulmamış da olsa, boşa gitmez; kozmik planlarda etkisini icra eder. Ve yarınlara bırakacağını bırakır. Bu ne demektir? Bu demektir ki, her fikir ve telkin boşlukta yayılır ve muhatabı dışında da olsa etkiler yaratır. Çünkü düşünce ve telkin başlıbaşına bir harekettir ve belki de en güçlü harekettir. Düşünce ve telkinin etkisini yayması, muhatabın bunu elle tutulur halde görmesi şartına bağlı bulunmuyor. Batı'da bu noktayı fark edenlerden biri olan çağdaş düşünür Alexis Carrel şöyle diyor:

"Bir gün, düşüncenin de tıpkı ışık gibi, boşlukta yayıldığını keşfedecek olursak, evrenin oluşumu ve yapısı hakkındaki fikirlerimiz toptan değişmiş olacaktır." (Carrel; *I'Homme, Cet Inconnu,* 315)

Kur'an, evrenin ve oluşun esası olan Allah'ın, davetleri duyduğunu söyleyerek, düşüncenin kozmik planlarda mutlaka etkiler yarattığını çok erken bir devirde haber vermiştir. Davet faaliyetlerinde düşünce, telkinle de birleştiğinden onun bıraktığı kozmik-evrensel etki çok daha güçlü olacaktır. Kısacası, her düşünce, temsilcisi olduğu nur veya nâr kutbunda vücuda getireceği titreşimlerle evren ve oluş bünyesinde etki bırakır.

Kur'an İsra suresi 11. ayette, çağrı anlamındaki dua kelimesini iki kez kullanarak bir kelam harikası sergilemiştir. Ayetten, cümle yapısında hiçbir zorlamaya gitmeden şu anlamlar aynı anda çıkmaktadır.

a) İnsan hayra davetiye çıkardığı gibi şerre de davetiye çıkarır, b) İnsan hayır için yakardığı gibi şer için de ya karır, c) İnsan, hayrı davet ediyorum sanarak şerri davet edebilir.

Daveti yapana, Kur'an'ın da kullandığı bir tabirle, dâî denir. Kelime, bu şekliyle 7 yerde geçer.

îsim ve fiil halinde yaklaşık 40 yerde geçen davet ve dua köklerinden gelen dâî sözcüğü "çağıran, yakaran" anlamlarında bir sıfattır. Üç anlamda kullanılmıştır:

1. Allah'a yakaran, dua eden (2/186),
2. İnsanlığı Allah'a çağıran,
3. Mahşer günü, Allah adına görevli olarak bir iş veya oluşu duyuran (20/108; 54/6, 8).

İlk iki anlam, daha çok sözlük anlamdır. Kur'an mesajının terimlerinden biri olarak üçüncü anlam dikkat çekmektedir. Bu anlamda dâî tüm peygamberlerin, özellikle Hz. Muhammed'in ve nihayet Kur'an'ın sıfatlarından biridir.

Son Peygamber'in dâî niteliğine özellikle vurgu yapılmıştır. Hz. Muhammed, insanlık üzerine bir tanık olduğu gibi bir müjdeci, bir uyarıcı olarak gönderilmiştir. Bu muştulama ve uyarma görevini o, aydınlatan bir kandil gibi ışık saçarak yapar. O, aynı zamanda Allah'ın izniyle "Allah'a çağıran" (dâî ilellah) bir benliktir. (33/45-46) Bu ayetlere dayanarak, Hz. Muhammed'in kişiliğinde nebilerin şu sıfatlarının altının çizildiğini söylemek gerekiyor: Şahit (tanık), mübeşşir (müjdeci), nezîr (uyarıcı), dâî (davetçi), sirac-ı münîr (aydınlatan kandil).

Ahkaf suresi 29-32. ayetlerde dâî kelimesi hiçbir edat kullanılmadan 'dâîyellah' (Allah'ın dâîsi) şeklinde doğrudan doğruya Allah'a izafe edilmiştir. Oysaki diğer yerlerin tümünde edatlar kullanılmıştır. Bu durum, Hz. Peygamber'in niteliklerini sayan Ahzâb suresi ayetlerinde de böyledir. Orada da Hz. Peygamber'in Allah'a çağırdığından söz edilirken 'dâiyellah' denmemiş, 'dâî ile'llah' denmiştir. İki kullanım arasında çok ince iki nükte vardır:

1. Dâiyellah olan davetçi, doğrudan Allah'a bağlı bir davetçidir; Allah'ın ona yüklediği görevi herhangi bir aracı olmadan doğrudan O'ndan alır. Dâiyellah olan davetçi, iyi-güzel-hayır-hak gibi değerlerin belirişlerine değil, bunların mutlak ve muhakkak kaynağı olan Cenabı Hakk'a çağırır.

2. Dâî ilellah olan davetçi ise Allah'ın indirip gösterdikleriyle çağrıda bulunur. Daha doğrusu o, dâiyellah olan davetçinin eserleri, ürünleriyle iş görür.

Kur'an'ın verilerini dikkate alarak üçüncü tür bir dâîden söz etmek de mümkündür:

3. Dâî ila sebîlillah (Allah'ın yoluna çağıran): Bu üçüncü tür, ikincinin yolundan giderek yani onun aracılığıyla çağrı yapar. Bu üçünü örneklendirmek gerekirse bunlar sırasıyla Kur'an, Peygamber ve mübelliğlerdir denebilir...

O halde, dâî kelimesinin kullanımına bakarak şu Kuransal gerçeği belirleyebiliriz: Kuran dışındaki dâîlerin tümü vasıtalı dâîlerdir. Yani Cenabı Hak onları bir vasıtayla (Cebrail veya Resul) görevlendirir.

Kuran, Allah'a çağrıyı bizzat ve doğrudan Allah adına yapan tek imkân ve kudrettir.

Dâîliğin bu iki türü arasındaki farka kaynaklık eden ayetlerde şöyle deniyor:

"Bir zaman, cinlerden bir topluluğu, Kur'an'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Onu dinlemeye hazır hale geldiklerinde: 'Susup dinleyin!' dediler. Dinleme bitirilince de uyarıcılar olarak kendi toplumlarına döndüler. Dediler ki: 'Ey toplumumuz! Biz; Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik. Ey toplumumuz! Allah'ın davetçisine uyun, ona iman edin ki Allah, günahlarınızı bağışlasın ve sizi acıklı bir azaptan korusun."

"Allah'ın davetçisine uymayan, yeryüzünde hiç kimseyle yanşamaz/hiç kimseyi âciz bırakamaz. Böylesinin Allah dışında dostu-destekçisi de olmaz. Böyleleri apaçık bir sapıklık içindedir." (Ahkaf, 29¬32)

Bu ayetlerden şunu da açık bir biçimde anlıyoruz:

Allah adına davet yapanlann yeryüzündeki başarıları ve rakiplerini susturmalan, dâiyellah olan kudretten destek almalanna, ona boyun eğmelerine bağlıdır. Bu boyun eğme olmaz ise davetçinin Allah'tan yardım alması da mümkün olmaz. Bu durumda birtakım evliyaya (Allah dışı destekçilere) sığınma devreye girer ki bunun sonu da Ankebût suresi, **41.** ayette açıkça gösterildiği gibi, hüsrandır. (Bu konunun ayrıntıları için bizim *'Kur'an Açısından Şeytancılık'* adlı eserimize bakılmalıdır.)

DİN

Kur'an'da yüze yakın yerde geçen din kelimesi Arap dilinde şu anlamlara gelmektedir: Hükmetmek, yönetmek, galip gelmek, hal ve tavır, ceza ve ödül, boyun eğmek, isyan, hesaba çekmek, hesap vermek, örf, ün, sakınmak, köleleştirmek, yönetici atamak (İbn Manzûr, din mad.)

Kur'an, Allah'ı 'din gününün sahibi ve yargıcı' (1/3) olarak nitelendirmekte ve din gerçeğiyle Yaratıcı Kudret'in ilişkisini çok esaslı bir biçimde kurmaktadır. Bu ilişkinin omurga noktasını şu ilke oluşturmaktadır: Dinin sahibi ve koyucusu Allah'tır. Kur'an bu noktada hiçbir ortaklığa izin vermez. Hatta dinin tebliğcisi olan peygamber bile din kurucusu veya koyucusu unvanı kullanamaz. O sadece tebliğcidir. İlke şöyle konmuştur:

"Gözünüzü açın, öz ve berrak din yalnız Allah'ın tekelindedir." (Zümer, 3)

Bu din, tıpkı Yaratıcı Kudret gibi tektir; yaradılış kanunları gibi esas ve değişmezdir. Kur'an bu değişmez dine fıtrat, yani yaradılış demektedir. (30/30)

Fıtrat dini, kayyım (dayanıklı, güçlü, erdirici, dosdoğru) dindir, hak dindir; Allah'ın dinidir. (9/36; 12/40; 30/30, 43; 98/5) Fıtrat dini, yüzü Allah'a dönüşün, Yaratıcı Kudret'e teslim oluşun dinidir. (4/125)

Allah'a teslimiyet, başka bir deyişle Allah dışında hiçbir güce teslim olmamak, fıtrat dininin temel niteliğidir. Bunun içindir ki, bu dinin adı İslam yani Allah'a teslimiyet olmuştur. (5/3; 3/19, 85)

Fıtrat dini veya İslam, insanın varlık yapısının bağlı olduğu değişmezlere dayanan dindir. Kur'an bu dinin ilk insanla başladı-

ğını ve Son Peygamber'e kadar bütün nebiler tarafından aynı değişmezlerle insanlığa tebliğ edildiğini açıkça söyler. (42/13) İnsanlık, fıtrat dininde parçalanmaya gitmemesi yolunda ısrarla uyarılmaktadır. (6/159; 30/33; 42/13)

Allah'a -teslimiyet anlamındaki fıtratın dışında kalan dinler Yaratıcı'dan onay alamaz. (3/85) Fıtrat dininden dönenler hakikati inkâr etmiş olarak ölürler ve bunların ömür sermayeleri boşa harcanmış olur. (2/217) Fıtrat dininden dönenlerle dolmuş bir dünyada Yaratıcı'nın insandan beklediği güzellikleri sergilemek ve tekâmülü gerçekleştirmek mümkün değildir. Allah, kozmik emaneti böyle insanların elinden alır. Ve bu emaneti taşıyacak yeni bir kitleyi dünya sahnesine gönderir. Bu ilkeyi koyan ayet, anılan emaneti taşıyacak kitlenin temel niteliğini Allah'ı sevmek ve Allah tarafından sevilmek olarak veriyor. (5/54)

Fıtrat dininde Allah ile ilişkilerin dayanağı, ihlas yani samimiyettir. Bu, insanın özü ile sözünün birliği demektir. Kur'an, din bahsinin en önemli noktası olarak belirlediği İhlasın altını defalarca çizmektedir. Fıtrat dininin mensubu, her şeyden önce muhlis (ihlas sahibi) olmalıdır. (7/29; 39/11; 40/14, 65; 98/5) Fıtrat dininde İhlasın, can noktasını teşkil ettiğine dikkat çekilirken bir başka ilke gündeme getirilmiştir: Dine ikrahın sokulmaması. İkrah (eylem ve davranışı irade ve istek dışı yaptırmak), İhlasın tam zıddıdır ve ikrahın olduğu yerde fıtrat dini yoktur. İlke gayet açık konmuştur:

"Dinde ikrah yoktur. Şu bir gerçek ki aydınlık ve doğru, karanlık ve sapıklıktan ayrılmıştır." (Bakara, 256)

İhlasın ortadan çekilmesi riyaya yani özle sözün, içle dışın birbirine uymaması illetine yol açar. Kur'an bu illetin vücut bulduğu yerde, iddia istendiği kadar din adına ortaya sürülsün, dinin inkârından söz etmektedir. Mâûn suresinin tamamı "Dini yalan sayan kimdir?" sorusuna ürpertici bir cevaptan oluşmaktadır. Bu cevabı tahlil ettiğimizde dini yalan sayanın, davranış ve iddialarını dine fatura etmekle birlikte şu kötülükleri sergilediğini anlıyoruz: l)Yetimi itip kakmak, 2) Yoksul ve çaresizi doyurup beslememek, 3) Namaza riya bulaştırmak, 4) İhtiyaç sahibinin hakkı olan kamu nimetlerinin yerine ulaşmasını engellemek.

Bu noktada bir gerçeği tüm çıplaklığıyla ifade etmeyi bir iman borcu sayıyoruz. O gerçek şudur:

Fıtrat dininde harec (zorluk, zora sürme, çekilmez hale getirme) yoktur. (22/78)

Fıtrat dini mensupları bu dinin egemenliği için sonuna kadar mücadele etmelidirler. (2/ 193; 8/39. Ayrıca bk. burada Kıtal mad.) Çünkü fıtrat dinine karşı olanlar bu dini ortadan kaldırıncaya kadar mücadele etmekten geri kalmayacaklardır. (2/217) Ve onlar fıtrat dinini sürekli alay ve eğlence konusu yapacaklardır. O halde fıtrat dini mensupları bunları gönül dostu edinemezler. (5/57; 6/70; 7/51) Böyleleriyle duruma göre ya mücadele edilir yahut da onlara "Sizin dininiz sizin, benim dinim benim" denir. (Kâfirûn, 6)

Kur'an, din bahsinde iki tehlikeye daha dikkat çekmektedir:

1. Dinde gulüv (azgınlık, doymazlık, haddi aşmak, ilavelerde bulunmak):

Hz. Peygamberin gulüv konusundaki beyanlan bize gösteriyor ki, dinde gulüvün temelinde, birtakım insanların dinde olmayan bazı kavram ve kurumları, Allah'a yaranmak adı altında dine sokmaları ve esası kolaylık olan fıtrat dinini çekilmez hale getirmeleri vardır. Kur'an, Hristiyanlık'ın, dinde gulüvle fıtrat dinini yozlaştırdığını söylemektedir. (5/77; 4/171)

2. İnsanoğlu dinin sahibi ve koyucusu olan Allah'a bile din öğretme küstahlığına yeltenebilecektir:

Kur'an bu noktada şu ibret ve ürperti dolu ifadeyi kullanmaktadır:

"Allah'a dininizi mi öğretiyorsunuz? Oysaki Allah göklerdekileri de yerdekileri de bilir. Allah her şeyi en iyi bilendir." (Hucurât, 16)

Dinin Tanımı Meselesi:

İslam bilginleri Kur'an'ın verilerinden hareketle dini şu şekilde tanımlamışlardır:

1. "Din, Allah'a teslimiyet ve O'nun önünde boyun eğmektir." (Bakıllânî; ***Temhid,*** 360)

2. "Din, Allah'ın insanlığa yönelik hükümler halinde kanunlaştırdığı buyrukların tümüdür" (İbn Teymiye; *el-Es'ile ve'l-Ecvibe,* 8)

3. "Din, tanrısal buyruklar toplamıdır ki, akıl sahiplerini kendi serbest seçenekleriyle doğrudan doğruya hayra iletir." (Likaanî; *Cevheretü't-Tevhîd,* din mad.)

4. "Din, akıl sahiplerini peygamberin mesajlarım kabule çağıran Tanrısal buyruklar toplamıdır." (Cürcânî, *Târifât,* din mad.)

DİNİN TEMEL İLKELERİ

İslam düşünce tarihinin resmî din tanımları sayılan bu ifadelere dayanarak Kur'an'ın din konusunda temel unsurlar saydığı ilkeleri şöyle özetleyebiliriz:

I. Din, Bir Tanrısal Konumdur:

Kur'an-ı Kerim'in: "Katıksız ve eskimez din yalnız Allah'ındır." şeklinde ifadeye koyduğu bu ilke İslam bilginlerince şöyle dile getirilmiştir: Dinin koyucusu yalnız Allah'tır. Bu demektir ki, din adı altında toplanacak esaslar insan akıl ve idrakinin ürünü olamazlar. Bir başka incelik de şudur: Hiçbir peygamber tebliğ ettiği dinin kurucusu değildir. Bu yüzden din, kendisini tebliğ eden peygamberin adına izafe edilemez. Hristiyanların, tevhit dinini Hz. İsa'nın adına izafe etmeleri yanlıştır. Çünkü Hz. İsa da diğer peygamberler gibi bir aracı, bir tebliğ görevlisidir.

II. Din, Akıl Sahiplerine Hitap eder:

Din, akıl üstüdür ama, akıl dışı değildir. Bu yüzden dinin muhatabı, akıl sahibi varlıklardır. İslam, aklî dengesi yerinde olmayanları sorumlu tutmaz. Ve Kur'an, aklı çalıştırmayı (taakkul) temel görevlerden biri olarak, kendine inananlara yükler.

III. Dinde Serbestçe Seçme Esastır:

Kur'an, bu ilkenin evrensel dayanağını şöyle vermektedir: "Dinde baskı ve zorlama yoktur." (2/256) Yine bu ilkenin bir uzantısı olarak Kur'an, özgür irade ve serbest seçimin ürünü

olmayan davranışlara değer vermemektedir. Kur'an'ın bu anlayışını dile getiren bir yaklaşımında Endülüslü düşünür Şâtıbî (ölm. 1388) şöyle diyor: "Kur'an'ın getirdiği dinin gayesi, insanı zorunlu kulluktan serbest seçime dayalı kulluğa yükseltmektir." (bk. Muvafakaat, 2/168) Buradaki kulluktan maksat Allah dışında bir güce teslim olmamak ve iş yapıp değer üretmektir. Bunun özgün adı **ubudiyettir.**

IV. Din, İnsanları Mutlak Hayra İletir:

Bunun anlamı İslam bilginlerine göre şudur: Din, insanları iyiye ve güzele iletme konusunda onların farklı kanaatlerine değil, genel ve değişmez yaradılış kanunlarına öncelik tanır. Bu yüzden insan bu yasaların, bireysel kanaatlerine uymayanlarını kötü ve yetersiz ilan etmemeli, onların hayırlı sonuçlarını insanlık dünyasında görmek için sabırlı olmalıdır. Müslüman bilginler bu esaslara dayanarak dini, koruyucu bir kurum olarak da anarlar. Dinin bu koruma fonksiyonu şu beş alanda belirginleşir:

1. Ruhsal yapıyı koruma,
2. Nefsi koruma,
3. Nesli koruma,
4. Malı koruma,
5. Aklı koruma.

KUR'AN DİNİNİN TEMEL NİTELİKLERİ

Kur'an-ı Kerim'in dinle ilgili açıklamaları dikkate alındığında O'nun getirdiği dinin nitelikleri şu şekilde saptanabilir:

1. Evrensellik:

Zaman ve mekân farkı gözetmeden tüm insanlığa hitap etmek.

2. Tevhid veya Birlik:

Bu da varlığın, insanlığın, dinlerin, medeniyetlerin, hayatın, ilimlerin birliği olarak ifadeye konabilir.

3. Rahmet ve Merhamet:

Allah, bütün varlıkların Rabbi, peygamber bütün âlemlerin rahmeti, din de bu rahmetin insanlığa uzanışıdır. Din bir zorlama, baskı ve işkence kurumu değil, kolaylık, mutluluk ve rahmet kurumudur.

4. Kolaylık ve Hoşgörü:

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın, insanlar için kolaylık ve hafifletmeyi esas aldığını söylemekte (4/28) ve dinin insanı yokuşa sürmek için değil, onu en yukarı boyutlara, en rahat biçimde çıkarmak için geldiğini belirtmektedir. (10/25)

5. Orta Yolu İzlemek:

Kur'an, birçok ayetinde dini, denge yolunu izlemek olarak gösteriyor, (bk. burada,Yol mad.) Bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri din, temel özellikleri bakımından aynı dindir. Zaman ve mekâna göre değişen, bu temel özelliklerin uygulanış ve algılanış biçimleridir. Geleneksel anlayış, bu temel özellikleri **6** başlık altında toplamıştır:

1. Allah'a iman,
2. Meleklere iman,
3. Kitaplara iman,
4. Peygamberlere iman,
5. Ahiret gününe iman,
6. Kadere iman.

Ne var ki, bu 6 esasın 6.sı Kur'an'dan onay alamaz. Bu 6. madde, Emevî saltanat dinciliğinin kendine hizmet eden ulemaya benimsetip akaid kitaplarına sokturduğu bir kabuldür. Bu kabul, kitleleri başlarına gelene katlanmayı bir tanrısal emir gibi benimsemeye götürmüş ve bu şekliyle saltanat dinciliğinin işini kolaylaştırmıştır. Ancak dinci saltanatların işine gelen bu kabul, tarih içinde vücut verdiği yıkımlarla müslüman kitlelerin perişanlığına yol açmış ve İslam'ı tanrısal mihverinden çıkararak yozlaştırmıştır. (Bu konuda ayrıntılar için bizim *'Din ve Fıtrat'* adlı eserimizin son bölümüyle *'İslam Nasıl Yozlastınldt'* adlı eserimizin Kader maddesine bakılabilir.)

DOMUZ ETİ

Domuz etinin yenmesi, Kur'an tarafından kesinlikle yasaklanmıştır. (2/173; 5/3; 6/145; 16/115) Yaşamsal zorunluluk halleri dışında, bir Müslüman, domuz eti yiyemez; yerse büyük bir günah işlemiş olur.

Domuz eti yasağının tüm hikmetlerinin bugün için tam bir açıklıkla keşfedildiği kanısında değiliz. Batılı bilim adamları, yasakla ilgili açıklamaların belki de İslam'a puan kazandırmak anlamına geleceğini bildikleri için bu konu üzerinde fazla durmamakta ısrarlı görünüyorlar. Bununla birlikte bu yasağın çok sayıda tıbbî ve biyolojik gerekçesi olduğunu anlamamızı sağlayacak bazı bilimsel saptamalar ve açıklamalar vardır.

Domuz eti yasağının temel hikmeti, yine Kur'an'da gösterilmiştir. Bu temel hikmet şudur:

Kur'an'a göre, domuz eti, sağlıklı insan hayatına ilişkin kriterler açısından baktığımızda pis bir maddedir. Ve böyle olunca da haramdır. Kur'an, domuz etini kan ve leşle aynı yapıda tutmakta, yani domuz etini 'pis' görmekte ve yasak hükmünü buradan hareketle vermektedir. Yasağı getiren ayet şöyle diyor:

"De ki, 'Bana vahyolunanlarda, tattığı şeyi yiyecek birine, şu sayılanlar dışında yasaklanmış bir şey bulamıyorum: Leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o bir pisliktir- Allah'tan başkası adına boğazlanmış bir murdar. Zorunluluk haline düşen; başkasının hakkına dokunmamak, zorunluluk sınırını da aşmamak şartıyla bunlardan yiyebilir. Çünkü senin Rabbin çok bağışlayıcı, çok merhametlidir." (En'am, 145; Bakara, 173; Mâide, 3; Nahl, 115)

Kur'an'ın, temiz gıdalarla kişilik ve ruh sağlığı arasında ilişki kuran söylemi tüm resullere yönelik olduğuna göre, Kur'an'a

dayanarak, tevhit dinlerinin tümünde domuz eti yemenin yasak olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Musevilik'te durum budur. Akla ve mantığa uygun olan, Musevilik'ten sonra gelmiş bulunan İsevilik'te de aynı yasağın bulunmasıdır. Ne var ki Hristiyan dünya bunun aksini esas almış bulunuyor.

Benim anladığım ve inandığım odur ki mevcut İncili erde bu yasağın yer almaması, Saint Paul (Pavlus) müdahalesiyle sistemleşmiş bulunan Hristiyanlığın bir tasarrufudur. Nitekim, Pavlus ve konsil müdahalesine uğramamış ve Müslümanlarca en makbul İncil sayılan Barnabas İncili'nde domuz eti yasağı mevcuttur:

"Yazıcılardan biri dedi: 'Eğer ben, domuz eti veya pis olan bir başka et yersem bu benim vicdanımı kirletmez mi?' İsa cevap verdi: 'İtaatsizlik insanın içine girmez, insandan, insanın kalbinden dışarı çıkar ve bu sebeple haram kılınmış yiyeceği yerse kirlenmiş olur." (Barnabas, 32/32-34)

Barnabas İncili'nin bu ayetinden anlaşılmaktadır ki, özgün İsevîlik'te (Pavlus Kiristolojisi'nden önceki İsevilik'te) tıpkı Kur'an'da olduğu gibi, gıdalarla kişilik arasında bağlantıya dikkat çekilmiş ve domuz eti, pis görülüp yasaklanmıştır. Bu yasağın, Pavlus'un gerçekleştirdiği operasyonla kaldırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Hz. İsa'dan sonra Hristiyanlığı yeniden yapılandıran Pavlus şöyle diyordu:

"Vicdan için hiçbir şey araştırmayarak kasaplar çarşısında satılan her şeyi yiyin!" (Korintoslulara Mektup I, 10/25)

Şunu da söylüyor Pavlus:

"Vicdan için hiçbir şeyi tahkik etmeyerek önünüze konulan her şeyi yiyin!" (Aynı yer, 10/27)

Musevilik'te ve Museviliğin bir uzantısı kabul edilen Sâbiî dininde de domuz eti yemek haramdır. Monoteist dinlerin tümünde haram olan bir yiyeceğin, Hristiyanlık'ta helal olması şaşırtıcıdır. Anlaşılan o ki mevcut Hristiyanlık'ta domuz eti yemenin serbest oluşunun arkasında Hz. İsa'nın talimatı değil, Pavlus'un tasarrufları yatmaktadır.

Kişiliğin istenen kıvama ulaşması için gıdaların istenen kıvamda olması isteniyor. Bunun için gıdanın, yine Kur'an'ın deyimiyle 'rics' ve 'habîs' (pis) olmaması gerekir. Helal kılınan gıdanın 'tayyib' olduğunu gösteren Kur'an, tayyibin karşıtını hem de aynı ayetlerde 'habîs' olarak göstermiştir, (bk. 7/157; 24/26)

Habîs ve rics, kelime anlamlarıyla pis ve pislik demektir. Şeytanın pislikleri tanıtılırken bu 'rics' sözcüğü kullanılmıştır. Domuz eti, hem tayyibin karşıtı olan habisler içindedir hem de şeytanın pisliklerini ifade etmek için kullanılan rics cümlesinden bir pisliktir. En'am suresi 145. ayete göre, domuz eti 'tartışmasız bir ricstir', yani kesinlikle pistir.

Bu pislik halini, Kur'an'ın varlık ve hayat anlayışı açısından değerlendirmek gerekir. Buradaki pis, Kur'an'ın esas aldığı insan kişiliğine bir biçimde zarar veren unsur demektir. Kur'an, istediği kişilik yapısını oluşturmak için mensuplarını, deyim yerinde ise doğal bir diyete tabi tutuyor. Bu diyetin, tıp ve biyoloji açısından gerekçeleri nelerdir?

Bir kere, tüm kırmızı etlerin sağlık açısından dikkatle kullanılması ve mümkün mertebe az tüketilmesi tıp âleminin ortak önerisidir. Birçok insana, özellikle belli bir yaştan sonra kırmızı et yemek yasaklanmakta veya yasağa yakın azaltmalar önerilmektedir.

İkinci olarak, dünyanın her yerinde ve tüm kültürlerde en ucuz et domuz etidir.

Üçüncü olarak, ortak bilimsel kabullerden biridir ki, etler içinde toksin oranı en yüksek, hazmı en zor, mikrop üretmeye en müsait, hastalık taşımaya en yatkın, yağ dokusu ve kolesterini en yüksek et domuz etidir. Tüm bunların tıp dilinde birer "Tehlike var, uzak dur!" sinyali ifade ettiğinde hiç kimsenin kuşkusu olamaz.

DOMUZ YASAĞININ GEREKÇESİ SICAK İKLİM Mİ?

Doğu ve Batı'da birçok yazar domuz eti yasağının gerekçesini, çöl sıcağına ve buna bağlı olarak domuz etindeki trişinin yarattığı tehlikeye bağlamakta, buna dayanarak soğuk iklimlerde domuz eti yasağının anlamsız olduğunu savunmaktadır.

Bu gerekçeyi yerinde bulmayan bazı yazarlar ise yasağın, çöldeki su kıtlığından kaynaklandığına vurgu yapmaktadır. Bunlara göre, domuz ıslak ve nemli iklimlerde yetişen ve sonuç olarak da çok su tüketen bir hayvandır ve işte bu yüzden suyun çok az ve hayatî bir madde olduğu çöl şartlarında yenmesi yasaklanmıştır. Bu sava göre, çöl şartlarında su, onu aşırı biçimde tüketecek olan domuzun etinden daha önemlidir. O halde, yetiştirilmesi ekonomik ve yaşamsal şartlara ters düşmektedir, (bk. James Dale Davidson; *Muhammed Replaces Manc,* The Great Reckoning-Simon and Schuster Co./93, s.218-220)

Bazı yazarlar, domuz eti yasağının rasyonel bir dayanağı olduğunu kabul etmek yerine bu yasağı bir tabu olarak görmeyi tercih etmektedirler, (bk. bir önceki yer)

Kur'an açısından baktığımızda bu savların tümü geçersizdir. Bir kere, evrensel bir din, buyruklarını belli bir iklimi esas alarak değil, ortak-evrensel insan ve hayat gerçeklerini dikkate alarak koyar. Belirli iklim ve bölgelere ilişkin yasaklar, dinler bünyesinde örfî düzenlemeler olarak yer alırlar ki, Kur'an dininde bunlara haram denmez, mekruh denir. Kesin ve altı çizilen bir yasak varsa -ki domuz etinde durum budur- bölgesel ve geçici şartlar değil, zaman üstü gerçekler dikkate alınmış demektir. James D. Davidson, biraz önce tanıttığımız 'çöldeki su azlığı' tezini gerekçelendirirken bir soruyu cevapsız bırakmaktadır: Hz. İsa'nın öğretisini yeniden yapılandıran Pavlus da çöl şartlarında yaşamış, tebliğde bulunmuş bir insandır. Peki, onun öğretisinde domuz eti neden haram ilan edilmemiştir?

Domuz eti yeme yasağının, tıpkı öteki yasaklar gibi, bir tabu olarak nitelendirilmesi temelden geçersizdir. Çünkü Kur'an, şartlar gerektirdiğinde bu yasağın, tıpkı öteki yasaklar gibi, delinebileceğini açıkça ifade etmiştir. Bir yasak, insan hayatının zorunlulukları gerektirdiğinde delinebiliyorsa, ona tabu diyemeyiz; o olsa olsa bir diyet olur. Tabu, delinemeyecek yasakların adıdır. Tabuda rasyonalite aranamaz. Kur'an'da bu anlamda hiçbir yasak yoktur. Çünkü Kur'an, insanı din için değil, dini insan için görmektedir.

BİLİM DÜNYASI NE DİYOR?

Alman hekim Hans-Heinrich Reckeweg domuz etinin insan sağlığı açısından ciddi tehlike sinyalleri veren bir et olduğunu bir raporla gündeme getirmiştir. Türk diline de çevrilen *'Domuz Eti ve İnsan Sağlığı'* bu rapordan bazı aktarmalar yapalım:

"Toksik faktörlerden arınmış gıdalar alan bir kimsenin sağlığını koruyabileceğini belirtmek istiyorum. Bu ise domuz eti yasağına kesin riayetle mümkün olur. Peygamberlerin, özellikle Hz. Muhammed ve Hz. Musa'nın getirdikleri esaslar tabiat kanunlarıyla tam bir uyum içindedir..."

Alman hekim, İkinci Dünya Harbi sırasında Alman askerlerinin domuz eti yemekten kaynaklanan ciddi hastalıklara nasıl yakalandıklarını, çeşitli tedavilerden sonuç alınamayınca çareyi domuz eti yemeyi durdurmakta bulduklarını anlattıktan sonra şöyle devam ediyor:

"Domuz etinin insan sağlığını bozduğunu, hatta zehir etkisi yaptığını ben daha harpten önce biliyordum. Fakat bu etkilerin daha çok, taze domuz etinden yapılan tava, kızartma, paça, pirzola ve kotlet türü şeylerde söz konusu olabileceğini sanıyordum. Tuzlanmış jambon, füme edilmiş ve tuzlanmış domuz etlerinin de insan sağlığına zararlı olduğunu aklıma getirmemiştim. Taze domuz eti ürünlerinin yenilmesinin apandisit, safra kesesi iltihabı ve safra kolikleri, bağırsak iltihaplan, tifo ve paratifoya benzer hastalık tablosu gösteren mide ve ince bağırsak iltihabı, ilerlemiş egzamalar, kan çıbanları ve ter bezi apseleri gibi hastalıkların sebepleri arasında olduklarını biliyordum, ama o zamanlar, içinde domuz eti bulunan kış sucuğunun yukanda saydığım hastalıklara sebep olabileceğini henüz saptamış değildim..."

"Harp yılları esnasında yağsız gıda alınması ve harp sonrasının gerektirdiği para reformu, Alman halkını pratik olarak sağlıklı yapmıştı. Domuz eti bulunmuyor, diğer et türleri ise çok küçük porsiyonlar halinde elde edilebiliyordu. Yağ çok azdı; şeker hemen hemen hiç yoktu. Buna karşın patates, havuç ve taze sebze ile takviye edilmiş yiyecekler genellikle yeterli miktarda vardı. O zamanlar bir domuzu kaçak kesip yiyebilecek olanlar dışında hiç kimsede apandisite, safra kesesi hastalığına rastlanmıyordu. Romatizma, omurlar arası kıkırdak aşınmasından doğan rahatsızlıklar, kalp infark-

tüsü, kireçlenme ve yüksek tansiyondan doğan şikâyetler duyulmaz olmuştu."

"1948'de yapılan para reformunu takiben domuz eti, jambon ve bilhassa domuz yağı istenildiği kadar bulunur hale geldikten sonra bu tablo tamamen değişti. Kan çıbanı ve ter bezi apseleri gibi müzmin iltihaplı cilt hastalıkları, safra kesesi rahatsızlıkları her gün rastlanılan sıradan vakalar haline geliverdi. Bu hastalıkların yapılan tedavilerinden sonra değişik yan etkiler görüldü. Özellikle kanser vakalarında görülen artış dehşet verici oldu. Bütün bu hastalıkların kaynağında bulunan bir zehiri aramak zorunluluğunu hissettim. Münih Tıp Mecmuası'nın 1952 yılı 12. sayısında homotoksin konusundaki çalışmamda bu noktaya değindim. Seneler boyunca deneyimlerimiz arttıkça, artrit ve artroz gibi diğer bazı hastalıkların da genellikle domuz etinden meydana geldiği ortaya çıktı..."

"Hayvanlar üzerinde deneyler yapmaya karar verdim. Bir sürü kobay satın alıp muhtelif gruplara ayırdım. Yemleme deneyimlerine başladım. Deneylerimin sonuçlarını 1955 'te *'Homotoksinler ve Homotoksikozlar'* adlı kitabımda yayınladım."

"Domuz etiyle beslenen kobaylar şiddetle barbarlığa eğilim gösterdiler. Yaşları ilerledikçe vücutlarının çeşitli yerlerinde kanser görülmeye başladı. Muhtelif cilt hastalıkları ortaya çıktı. Köpeklerin domuz eti yemek yüzünden uyuza, kaşıntılı diğer deri hastalıklarına, iç hastalıklara yakalandıklarını belirledim. Aynı tehlikenin sirk hayvanları için de söz konusu olduğunu gördüm. Domuz eti yiyen hayvanlar yağlanıp tembelleşmekte, tansiyon yükseldiği için burunları kanamakta, büyük ihtimalle ölüp gitmekteydiler. Bir balık üreticisi, domuz kıymasıyla beslenen balıkların birkaç gün zarfında ölüp gideceklerini söyleyerek dikkatimi çekti."

"Çalışmalarım sonunda domuz etinin önemli bir homotoksin (insan zehirleyici) olduğunu ve organizmanın kendini bu zehirden korumak için muhtelif hastalık belirtileri verdiğini tespit ettim. Tıp literatürüne geçen kesin sonuçlara göre, domuz etini teşkil eden unsurlann çok zararlı etkiler vücuda getirdikleri görülüyor."

"Domuz eti aşın derecede yağlıdır. Kanda kolesterin yüklü büyük moleküllerin oluşumu kolesterinin etkisiyle olmaktadır. Bunlar damar sertliği ve hipertansiyona sebep oldukları gibi, kalp infarktüsüne, koroner ve perifer damarlannda dolaşım bozukluklarına sebep

olurlar... Domuz etinde bol miktarda sümüksü bağ dokusu bulunduğu için, çok miktarda da kükürt bulunur... İltihaplanmaların ve doku şişkinliklerinin sebebi olan 'büyüme hormonu' domuz etinin içinde çok bol miktarda vardır... Domuz yağı yalnız kolesterin değil, aynı zamanda kanserin gelişmesine yarayan büyüme hormonu ve tipik bir kanserojen olan benzpireni de içerir."

"Domuz etinin, kaşıntıları artırıcı özelliği vardır. Bu özellik kan çıbanı, şirpençe, apandisit, safra yollan hastalıkları, toplar damar iltihapları, kadınlarda beyaz akıntı, egzama, dermatit, nörodermit... gibi iltihabı hastalıklara ve diğer dermatozlara zemin hazırlar."

"Domuz etinde bulunan bir başka zararlı madde de 'onkojen ajan', 'endobiyont' veya 'eritrosit ilaveleri' diye adlandırılan maddedir..."

"Domuz etinde bulunan çok önemli bir toksik madde de grip virüsüdür. Londra Virüs Araştırmaları Enstitüsü üyesi Prof. Shope'a göre, virüsler domuzun akciğerinde yaşar ve etinden yapılan mamullere bu yoldan geçer. Meslek hayatımda geçirdiğim uzun seneler boyunca, çok miktarda domuz eti yedikten sonra patlak veren grip salgınları konusunda yapmak imkânı bulduğum gözlemler birbirine benzer sonuçlar vermiştir."

"Domuz eti, ibtila (tutku, alışkanlık) yapar. Mannheim'de bulunan psikiyatrist W. Hoffmann, domuz etinin bağımlılığa sebep olabileceğine, bu eti yiyenlerde bağımlılık belirtilerinin görüldüğüne işaret etmektedir. Bu kimseler domuz etini yemek için akla-hayale gelebilecek her çeşit mazereti bulmakta güçlük çekmezler..."

"İnsan, domuz etindeki zararlı maddelerden idrar, solunum, bağırsaklar ve cilt gibi zehir atım yollanyla değil, iltihaplar yoluyla arınmaktadır... Ünlü bir uzman hekim, bana mektup yazarak, kronik domuz eti bağımlılığının doğal bir sonucu olarak kabul edilen, beyin kan dolaşımı bozukluklarının tedavisi için öneriler istemiştir... Domuz paçası tüketimi dikkate alındığında bilhassa Berlin'de sık sık rastlanan 'ulcus cruris', bu yemeğin tipik bir sonucu olarak görülür. Hastalığın seyrinden anlaşılacağı gibi, bacaklardaki yaralar, birçok vakada, organizmanın, mezankimal subap vasıtasıyla bağ dokusunun derinliklerine kadar işlemiş olan tehdit edici kanser iltihabını ayaklardaki yaralardan defetmek için giriştiği son hamle olarak görülebilir."

"Domuz eti yemede ısrar sonucunda insan vücudundaki sert kıkırdak maddesinin yerine domuzdan geçen sümüksü bağ dokusunun oturması yüzünden kıkırdak maddesi yumuşar ve vücut, ağırlığa tahammül edemeyerek ezilir. Bu yüzden atrit ve atrozlar meydana çıkar..."

Alman hekim, domuz eti meselesinde Batı dünyasının bir tavrına da ibret verici bir ifadeyle ışık tutmaktadır:

"Domuz etinin yarattığı zehirlenme durumu tıbben tetkik ve tedavi edilmek şöyle dursun, âdeta kasten teşhis bile edilmemektedir..."

"Birçok genç hayatın vaktinden önce harap oluşu, domuz eti yeme alışkanlığının acı bir sonucudur..."

Alman hekimin anlattığı şu ürpertici olay, Kur'anda domuzun 'pislik' olarak tanıtılmasındaki isabeti göstermesi bakımından da çok önemlidir:

"ikinci dünya harbi sırasında bir sahra hastanesinde cerahata bulaşmış sargı bezlerinin haftada iki kez değiştirildiğini ve sonra da avluda yakıldığını duymuştum. Her askerî hastanede-muhtemelen bugün bile her hastanenin bitişiğinde- hastanenin artıklarıyla beslenen domuzların barındığı bir ahır vardır. Bu sayede, en azından ayda bir kez bir domuz kesilmesi mümkün olur. Bu da vaktiyle, harpte, iaşeye büyük katkısı bakımından memnuniyet vericiydi."

"Bir gün ahırdan boşalan domuzlar hastanenin avlusunda duran ve cerahat bulaşmış sargı bezleriyle dolu bulunan madenî kapları devirerek, diğer artıklarla birlikte cerahatli sargı bezlerini de büyük bir iştahla yemişlerdi. Bu olaydan sonra, sakat bir düşünce eseri olarak, sargı bezlerinin yakılmasından vazgeçilmiş, bezler, domuzlara yem olarak atılmaya başlanmıştı. Bu suretle, mükemmel bir 'zehirli kan dolaşımı' sağlanmıştı!.. Çoğunlukla, hastaneleri fistüllü yaralardan doldurmuş bulunan yaralılar, şimdi, içindeki zehir oram daha da artmış olan domuz etini yiyerek vücutlarındaki irinin artması için âdeta takviye almış olmakta idiler. Aslında, domuz eti, cerahatli sargı bezleri ile dolu kaplar olmasa da cerahat üretici etki yapar..."

"Temiz lokantadan maksadın, domuz eti pişirmeyen lokanta" olduğunu söyleyen Alman hekim, rapor-kitapçığının son bölümünde önerilerini sıralıyor. İşte bazıları:

"En küçük miktarda da olsa domuz eti yemekten kesinlikle kaçının! Domuz eti yasağına tamamen uyar, et ve sucuk ihtiyacınızı, ürünlerine domuz eti karıştırmadığından emin olduğunuz bir kasaptan alırsanız hem kendinizi hem de ailenizi felaket ve musibetlerden korumuş olursunuz."

"Domuzun bütün vücudu değersiz maddelerden, yağ, sümüksü maddeler, gübre şerbeti, iltihap maddeleri ve tehlikeli hormonlardan ibarettir..." (Reckeweg, *Domuz Eti ve İnsan Sağlığı)*

Alman hekimin, araştırmalarına ve deneyimlerine dayanarak, 50 küsur sayfalık bir rapor-kitapçık halinde insanlığın hizmetine sunduğu bu bilgiler şükranla anılacak bilgilerdir. Ama, ben inanıyorum ki, tevhit dinlerinin bu yasağı, ileriki zamanlarda çok daha geniş ve etkili bilimsel araştırmaların konusu olacaktır.

Domuzun eti dışındaki unsurlarından yararlanmanın haram olup olmadığına gelince:

İslam din bilginleri bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Sanıyoruz, çözüm, bizzat Kur'an'ın ifadesinde gizlidir: Kur'an, domuz eti yemenin haramlığını gündeme getirirken, 'lahmü'l-hınzır' (domuzun eti) ifadesini kullanmıştır. Yasaklar getirirken hemen her zaman çok ince ayrıntı veren Kur'an'ın burada domuzun sadece etinden söz edip yağ, kemik, deri, kıl gibi unsurlara hiç değinmemesi haramlığın sadece etle ilgili olduğunu söylememizi fıkıh tekniği açısından gerekli kılmaktadır.

DUA

Dua ve davet kökünden türeyen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de iki yüze yakın yerde geçmektedir. Bu kök ve türevlerinde çağırmak, yakarmak, sığınmak, ilgi kurmak anlamları esastır. Kur'ansal bir terim olarak dua Allah'la kul arasında diyalog anlamındadır ki, kuldan Allah'a yakarış ve sığınma, Allah'tan kula merhamet, bağış ve koruma ifade eder.

Yaratan, yaratılan ilişkisinin yukarıdan aşağı (makrodan mikroya) iniş kısmı bir boyutuyla Allah'ın lütfü, bir boyutuyla da vahiydir. Aynı ilişkinin aşağıdan yukarı (mikrodan makroya) çıkış kısmı ise bir boyutuyla isyan, bir boyutuyla niyaz yani duadır. (Bu konuda bk. İzutsu; *Kur'anda Allah Kavramı,* 126) Demek oluyor ki, Yaratan yaratılan ilişkisinde Allah'tan kula hep bağış ve yardım gelirken kuldan Allah'a bazen yakarış bazen de isyan ve nankörlük yükselmektedir.

İki türlü zaman vardır: Matematik zaman, ilahî-yaratıcı hür zaman. Dua, bir adı da mutlak zaman olan yaratıcı zamanla temastır. Kierkegaard'a göre, yaratıcı zamanla temas sadece dua sayesinde mümkündür. Bir başka varoluşçu düşünür olan Jaspers'e göre de hürriyetle temas dua ile elde edilen bir bahtiyarlıktır. Çağdaş İslam düşünürü Muhammed İkbal, esası ve kelime anlamı dua olan namazı 'mekanik hayattan hürriyete kaçış' diye tanıtarak ifadeye koyduğumuz düşünceyi bir başka biçimde dile getirmektedir.

Dua, iki şuurlu benliğin varlığını gerekli kılar. Kur'an bu nokta üzerinde dururken, cansız ve şuursuz maddelere yakarmanın, dua adı altında karanlığa teslim olmak olduğunu ifade eder. (bk. 13/14; 16/80; 30/52; 35/14; 40/50; 46/5) Şuurlu bir varlık olan insanın duasına cevap verebilecek benlik, şuurun da kaynağı olan Yaratıcı'dır. (3/38; 14/ 39)

İnsan, dualarıyla hep hayrı bulmak peşindedir. Bu arzusuna ulaşmak için bıkıp usanmadan yakarır. (41/49) Ne yazık ki, insan, duasını hedefinden saptırdığı için bazen, hayrı aramak adına şer için yakarır. (17/11; ayrıca bk. burada, Davet mad.)

Kur'an, duada samimiyet, boyun bükükliik, sessizlik, gizlilik ve ürpertiyi önermektedir. Önerilenlerden biri de duanın kabul edileceğine derinden inanmaktır. (7/55, 56; 40/14, 65)

Kur'an'ın anlayışına göre, hayat, yaratılan ile Yaratan arasında bir ilişki olduğundan insanın tüm faaliyetleri, farkında olsun veya olmasın, bir dua sergiler. Dua, Yaratıcı ile yaratılanın temel ilişkisidir ve bu anlamda tüm varlık ve oluş bir dua faaliyetidir. Bu genel ve temel faaliyetin hür iradeye ve şuura ulaşan kısmı insanda görülüyor. İnsan-Allah arası ilişkinin Allah'tan insana yani makrodan mikroya doğru olanına vahiy ve inayet, insandan Allah'a yani mikrodan makroya doğru olanına dua denir. Birinci halde, bir iniş (vahyi ifade için Kur'an nüzul ve tenzil deyimlerini kullanır ki, birincisi iniş, ikincisi indirmek demektir), ikinci halde bir çıkış söz konusudur.

Allah'ın vahiy ve inayeti nasıl sürekli ise, insanın duası da sürekli olmalıdır. İnsan, ilişkinin iniş kısmından sürekli yararlanırken, çıkış kısmında tembelliğe düşmekle varlık ve oluş sırrına sırt çevirmektedir. Cenab-ı Hak, insanı, bu ihmal ve nankörlüğünü bırakmaya çağırıyor.

Duanın her hal ve şartta yaşatılması, Yaratıcı'nın insandan istediği tavırlardan biridir. Sıkıntı ve zorluk zamanlarında dua edip mutluluk ve refah zamanlarında bunu bırakanlar kınanmaktadır. Kur'an, böyle bir tavrı insanın onuruyla bağdaştırmıyor. (10/12; 39/49)

Allah, kuluna şah damarından daha yakın olduğu için dua faaliyetinde insanın bağırıp çağırmasına, dövünmesine, süslü-püslü kelimeler, düzenli, kafiyeli cümleler bulmasına hiç gerek yoktur. (2/186; 7/55)

Duanın Allah'a ulaşması için tanrısal isim ve sıfatların herhangi birinin bir üstünlüğü de yoktur. Kulun yöneliş ve yakarışı hangi isimle olursa olsun Allah buna cevap verecektir. Önemli olan, bilinç ve samimiyettir. (17/110)

DÜNYA

Kur'an'da 110 küsur yerde geçen dünya kelimesi, esasında isim olarak değil, sıfat olarak kullanılmakta ve yüzde doksandan fazlasıyla, 'hayat' kelimesini nitelemektedir.

Dünya, denâet kökünden bir sıfat olup 'basit, adi, iğreti, ölümlü' anlamlarına gelmektedir. Kur'an, yüze yakın yerde iğreti, adi, basit hayat (el-hayat ed-dünya) deyimine yer vermekte ve insanı böyle bir hayata tenezzül etmemeye çağırmaktadır.

Ne yazık ki, Kur'an'a tamamen ters bir anlayış, dünya kelimesini isim olarak benimsemiş ve öyle tanıtmıştır. Sonuçta bu kelime, halk arasında, yerküre anlamında kullanılır olmuştur. Bunun götürdüğü sakat anlayış, Kur'an'ın dünyayı kötülediği, dünyadan tiksindirdiği, insanı dünyadan yüz çevirmeye çağırdığı şeklinde bir anlayıştır ve tamamen yanlıştır. Kur'an, coğrafî ve astronomik anlamda dünyayı karşılamak için 'arz' kelimesini kullanır. Kur'an'a göre, arz, tanrısal ayetlerle dolu, hareket halinde bir küre olup incelenmesi, ihyası, korunması, güzelleştirilmesi, insandan ısrarla istenmektedir. Kur'an'ın çirkin gördüğü 'dünya' ise insanı Allah'tan uzaklaştıran, iğretiliklerin ve sefilliklerin genel sıfatıdır.

Kötülenen dünya, insanı ölümlüye teslim eden yaşayış şekli olduğuna göre **Allah** ile gönlümüz arasına perde olan her şeyi dünya görmek gerekir. Bu; para, karşı cins ve şöhret olabileceği gibi ibadetlerden kaynaklanan gurur da olabilir. (Dünya konusunda geniş bilgi için bizim *'Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf* adlı eserimize bakılabilir. Ayrıca bk. burada Arz mad.)

EBEVEYN
(anne-baba)

Kur'an; Türkçe'de de kullanılan ebeveyn kelimesiyle aynı anlamda vâlideyn sözcüğünü kullanmaktadır.

Anne-baba, Kur'an tarafından saygı ve hizmet gösterilecek en önemli benlikler olarak tanıtılmaktadır. Bu konuyla ilgili ayetlerde ebeveyn hakları Allah'ın haklarından hemen sonra anılmakta ve Allah'a saygının hemen ardından onlara saygı emredilmektedir. (4/36)

Ebeveyne saygı ve hizmet kayıtsız şartsız ve aşk esasına dayalı olmalıdır. Ebeveyn haklarının büyüklüğü, özellikle anne hakkı çok duygulandırıcı tablolar halinde resmedilmiştir:

"Biz insana ana ve babasına saygı ve hizmeti önerdik. Onun anası onu çaresizlik üstüne çaresizlikle taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl sürmüştür. Bana ve ana-babana şükret." (Lukman, 14; Ahkaf, 15)

Ebeveyne saygı ve hizmet, sosyal ve hukuksal zorunlulukları aşan bir derinliğe ulaşmalıdır. Onların en küçük bir şekilde incitilmeleri tanrısal öfkeyi harekete geçirebilir. İsra suresinin 23-25. ayetlerinde çizilen şu tablo, insanlık tarihinin ana-baba konusuyla ilgili belki de en duygulandırıcı tablosudur:

"Rabbin şöyle hükmetti: Kendinden başkasına kulluk etmeyin, anababaya saygı ve hizmet gösterin. Eğer onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyarlığa ererlerse onlara 'Öf!' bile deme. Onlan azarlama. Onlara çok güzel ve tatlı sözler söyle. Onlara acıyarak tevazu kanadını onlar için yerlere kadar indir. Ve şöyle yakar: 'Rabbim, onlar beni çocukken nasıl terbiye ettilerse sen de onlan öylece sevgi, şefkat ve merhametle koru..."

Ne ilginçtir ki, bu ayet, anne-babanın bizim yanımızdaki ihtiyarlık durumlarıyla bizim onların elindeki bebeklik halimiz arasında paralellik kurmuştur. Bu demektir ki, o ihtiyarlara saygı ve hizmetimiz, küçük yavrularımıza sevgi ve şefkatimiz kadar içten ve karşılıksız olmalıdır.

Ebeveyn konusunun en önemli kısmını anneye saygı oluşturur. Çünkü ebeveyne saygının omurga noktasını oluşturan rahmet sırrının en ileri beliriş alanı anneliktir. Annelikte beliren bu rahmet (sevgi, şefkat ve merhamet) olgusu hayatın ve oluşun en dikkat çekici olgularından biridir. Freud, bu sırrın açıklanışında cinsiyeti esas almak gibi sağlıksız bir yola gitmiş, hayatın bu en asil duygusunu yozlaştırmıştır. Fromm'un da güzelce belirttiği gibi, Freud, ana-çocuk ilişkisine değer atfedişinde haklı, bunu cinsiyetle açıklamasında ise haksız bir tutum içindedir, (bk. Fromm; *Freud,* 49-50) Doğrusu şu ki, Freud, tespitlerinde hasta ve dejenere tipleri esas aldığı için onun vardığı sonuçları tüm insanlığa genellemek yanlış olur.

Kur'an, ne ilginçtir ki, anne-babaya sevgi ve saygı konusunda titiz bir tavır sergilediği halde çocuk sevgisinde böyle davranmamıştır. Acaba neden?

Yaradılış ilkelerini anlatan kitap olan Kur'an, insanın, kendiliğinden eyleme dönüştürdüğü olgularla ilgili ayrıntılar getirmez. Onun üzerinde durduğu konular, kendi haline bırakılan insanın fazla önemsemeyeceği, ama esasında önemli olan konulardır.

Hayat, geriye adım atmaz. Hayatın akışı ileriye, yeniyedir.

Çocuk, ileriyi ve yeniyi temsil eder. İnsan, hiçbir müdahaleye gerek kalmadan ileriyi ve yeniyi temsil eden çocukları sever, kucaklar; onlara hizmet eder. Ama anne-babaya hizmet için hayatın geride kalan kısmına bakmak, tabir yerinde ise geriye adım atmak gerekir. Hayat ise geriye adım atmaz. Ama anne-babaya saygı, sevgi ve hizmet hayata saygıdır, toplumun ve insanın yozlaşmasını engellemek için kaçınılmazdır. Kur'an, insanın kendiliğinden yapmakta zorlanacağı bu hizmeti insana hatırlatmakta, insana ödev olarak yüklemekte, bu zorunlu geriye bakışı için insanı ruhsal olarak donatmaktadır. Anne-babaya hizmetin böylesine özendirilmesinin anlamı bu olsa gerek.

Kur'an, anne hakkının derinlik ve eşsizliğine dikkat çekerken, annenin emzirme hizmetinin altını çizmektedir. Anne hakkının esasını, anneliğin temelini bu emzirme oluşturur. Ve bunun içindir ki, "anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler." (2/233)

Emzirmenin süresini bile kesin bir biçimde belirleyen Kur'an, bu yaklaşımıyla, emzirme işleminin anne-çocuk ilişkisinde fıtrat zeminini oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Bu noktayı ilk irdeleyen düşünür Muhyiddin İbn Arabî olmuştur. Fusûs'unda şu ilginç açıklamayı yapıyor:

"Çocuğunu emzirmeyen anne onda hak sahibi değildir. Rahimde taşıma, anneyi değil, çocuğu hak sahibi yapar. Çünkü bu taşıma ile çocuk, anayı, rahimdeki pis kandan arıtıyor. Anne, emzirme iledir ki, yavruya bir şeyler vermekte ve onun üzerinde hak sahipliğini kurmaktadır." (Fusûs, 25. fass)

İbn Arabi'nin bu açıklamasına saygı duymakla birlikte şunu da söylemek zorundayız: Kur'an, rahimde taşıma işinin de anne lehine bir hak doğurduğunu açıkça söylemektedir. Bu taşımanın sergilediği zorluk ve zahmet de, anne hakkının fıtrat gerekçelerinden biridir. Şöyle deniyor:

"Biz, insana anne-babasını önerdik. Annesi onu zaaf üstüne zaafa düşerek taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yılda olmuştur. O halde bana ve ana-babana şükret. Dönüş banadır." (Lukman, 14)

"Biz insana anne-babasına çok iyi davranmasını önerdik. Annesi onu isteyerek katlandığı bir zahmetle taşıdı, isteyerek katlandığı bir zahmetle doğurdu. Taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır." (Ahkaf, 15)

Bu iki ayet, İbn Arabi'nin ana rahmiyle ilgili tespitinin isabetsizliğini açıkça ortaya koymaktadır.

ECDATPERESTLİK

Baba, ata, ecdat anlamındaki eb (çoğulu: abâ') Kur'an'da 110 küsur yerde geçmektedir. Bu kullanımın büyük çoğunluğu, atalar-ecdat' anlamındaki çoğul kullanım olan âbâ' sözcüğüyle gerçekleştirilmiştir. Kullanımın esasını, ecdadın bir değerler taşıyıcısı olarak öne çıkarılmasını dinleştiren müşriklere verilen cevaplar oluşturur.

Müşrik yaklaşım, şirkin temel özelliklerinden biri olarak, geçmiş ecdat kabullerinin değişmez-dokunulmaz-kutsal bir yapı oluşturduğunu, bu kabullere dokunmanın zındıklık veya dinsizlik olacağını iddia etmektedir. Kur'an'ın en büyük kavgası işte bu iddia sahiplerine karşı veriliyor.

Kur'an din bahsinde, peygamberlerle onların karşısına dikilen şirk zümreleri arasında tarih boyunca sürüp giden kavganın esasını, ecdatperestlikle akıl ve bilginin mücadelesi olarak tescil etmektedir.

Temelde iki tez söz konusudur:

1. Şirkin tezi:

Güvenilir, dokunulmaz ve kutsal olan, atalardan bize devredilen gelenek ve kabullerdir. İyinin, doğrunun ve güzelin ölçütü bu geleneksel değerlerdir. Bunların muhafaza edilmesi ise dinin ta kendisidir.

2. Tevhidin tezi:

Güvenilir, dokunulmaz ve kutsal olan, aklın ve ilmin verileridir. İyinin, doğrunun ve güzelin ölçütü bu verilerdir. Din ise bu verilerle peygamberlere vahyedilenin kucaklaşmasıyla vücut bulur.

Bu iki tezin kavgası çok zorludur. Birinci tezin temel söylemi şudur:

"Ayetlerimiz, karşılarında açık seçik beyyineler halinde okunduğunda, delilleri sadece şöyle demek olmuştur: 'Doğru sözlüler iseniz atalarımızdan kanıt getirin." (Dühan, 36; Câsiye, 25)

İkinci tez, yani peygamberler tezi ise şu söylemi öne çıkarmaktadır:

"Eğer doğru sözlü kişiler iseniz bundan önceki bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı getirin bana!" (Ahkaf, 4)

"Eğer doğru sözlü iseniz bana ilimle haber verin." (En'am,143)

Ecdatperestliğin esası dikkate alındığında onu gelenekçilik veya muhafazakârlık olarak anmak mümkündür. Ve bu durumda şunu söylemek de mümkün olacaktır:

Gelenekçilik veya muhafazakârlık, mutlak anlamda alındığında şirktir.

Kur'an bu noktada çok sert bir tavır koymuştur:

'Atalar' ve 'en eski atalar' ne bırakmışsa şirk ürünüdür. (21/54; 26/76) Çünkü Kur'an, ecdatperestliğin Allah ile sürekli yarıştığını ve çoğunlukla da onu ikinci sıraya geçirdiğini bilmektedir. Getirdiği dinin en önemli ibadetlerinden biri olan haccın ifasından söz ederken kullandığı şu cümle, sadece bir serzenişin değil, ağır bir ithamın da ifadesidir:

"Allah'ı anın! Tıpkı atalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla!" (Bakara, 200)

İnsanoğlunun, atalarını Allah'ından daha çok ve daha kuvvetli andığı tartışılmaz bir gerçektir. Ne yazık ki bu gerçek, insan hayatında hükmünü yürütmeye devam etmektedir. Biraz kılık değiştirerek, biraz sinip gizlenerek.

Gelenekçilik veya muhafazakârlığın şirk başlığı altına girmemesi için tüm değerlerinin akıl ve bilim denetimine açılmasını kabul etmesi gerekir. Eğer bu anlamda bir gelenekçilik olabilirse

onun şirk olmayacağını söylememiz mümkün olacaktır. Ne var ki, böyle bir muhafazakârlık tasavvuru eşyanın tabiatına aykırıdır ve insanlık tarihi boyunca da görülebilmiş değildir.

Kur'an, gelenekçiliğin yani ecdatperestliğin karşısına akılcılık ve bilimciliği koymaktadır. Temel karşıt kavramlar bizzat Kur'an tarafından belirlenmiştir: Akıl ve ilim. Kur'an bu noktada, âdeta felsefî tanımlamalar getirmektedir. Sarsıcı eleştirilerden bazıları şunlardır:

"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun!' dendiğinde: 'Hayır! Biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız.' derler. Peki, ataları bir şeyi akıl yoluyla kavrayamıyor, doğruya ve güzele ulaşamıyor idiyseler?!" (Bakara, 170)

"Onlara, Allah'ın indirdiğine ve resule gelin dendiğinde şöyle derler: 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter.' Peki, ataları hiçbir şey bilmiyor, doğru yolu bulamıyor idiyseler de mi?" (Mâide, 104)

"insanlardan öylesi var ki, Allah uğrunda ilimsiz, kılavuzsuz ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın mücadele eder. Böylelerine, Allah'ın indirdiğine uyun dendiğinde şu cevabı verirler: 'Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız.' Peki, şeytan onları, alevli ateşin azabına çağırmış olsa da mı?" (Lukman, 20-21)

"Onlara bundan önce bir kitap verdik de ona mı yapışmaktadırlar? Hayır, sadece şunu söylemişlerdir: 'Biz atalarımızı bir ümmet/bir din üzerinde bulduk; onların eserlerini izleyerek biz de doğruya ve güzele varacağız." (Zühruf, 21-22, 23)

Müşrik mantık, atalara izafe ederek yaptığı her şeyin iyi ve güzel olduğunda, bunun için de ecdadı izlemeyle Allah'ı izlemenin aynı anlamı ifade ettiğinde ısrarlıdır:

"İbrahim; babasına ve toplumuna şöyle demişti: 'Şu başına toplanıp durduğunuz heykeller de ne? Dediler: 'Atalarımızı onlara kulluk/ibadet eder bulduk.' Dedi: 'Vallahi, siz de atalarını? da açık bir sapıklık içine düşmüşsünüz.' Dediler: 'Sen gerçeği mi getirdin yoksa oynayıp eğlenenlerden biri misin?" (Enbiya, 53-55)

"İbrahim'in haberini de oku onlara. Hani, babasına ve toplumuna

şöyle demişti: 'Siz neye ibadet ediyorsunuz?' Dediler: 'Birtakım putlara tapıyoruz. Onlann önünde toplanıp tapınmaya devam edeceğiz.' Dedi: 'Yalvarıp yakardığımzda sizi duyuyorlar mı? Size yarar sağlıyor yahut zarar veriyorlar mı?' Dediler: 'Hayır! Ancak atalarımızı böyle yapar halde bulduk.' Dedi: 'Gördünüz mü neye ibadet ediyormuşsunuz: Siz ve o eski atalarınız! Şüphesiz, onlar benim düşmanım. Ama âlemlerin Rabbi dostum." (Şuara, 71-77)

Bu yüzdendir ki, ecdatperestlik şirki, peygamberlere kin ve öfkesini, sürekli olarak ataların rahatsızlığı kaygısına dayandırır:

"Sen bize, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyden bizi çeviresin de bu toprakta devlet ve ululuk ikinizin olsun diye mi geldin? Biz, ikinize de inanmıyoruz." {Yunus, 78)

Ataların bıraktığını muhafazayı din yapan şirk çocuklarının peygamberlere yönelik itham ve hakaretlerinin özünde hep 'ataların taciz edilmesi'nden doğan öfke vardır:

"Ayetlerimiz açık seçik kanıtlar halinde karşılarında okununca şöyle derler: 'Bu adam, atalarınızın kulluk/ibadet etmekte olduklarından sizi vazgeçirmek isteyen birinden başkası değil." (Sebe', 43)

"Dediler ki, 'Sen, yalnız Allah'a ibadet edelim de atalarımızın kulluk etmekte olduklarını terk edelim diye mi bize geldin? Eğer doğru sözlü isen hadi bizi tehdit ettiğini bize getir." (A'raf, 70)

"Resulleri dediler: 'Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında mı kuşku? O sizi, günahlarınızı affetsin, belirli bir süreye kadar size zaman tanısın diye çağırıyor.' Şöyle cevap verdiler: 'Siz de bizim gibi birer insandan başka şey değilsiniz. Atalarımızın kulluk ettiklerinden bizi yüz geri çevirmek istiyorsunuz. Hadi, açık bir kanıt getirin bize!" (İbrahim, 10)

"Dediler ki, 'Ey Şuayb! Namazın/duan mı emrediyor sana, atalarımızın tapar olduğunu terk etmemizi yahut mallarımızda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi?" (Hûd, 87)

MUHAFAZAKÂRLIK ŞİRKİNİN İKİ RAHATSIZLIĞI

Şirkin veya ecdatperestliğin tevhit dininden ve peygamberlerden iki büyük rahatsızlığı var:

1. Ataların dokunulmazlığına karşı çıkılması,
2. Mal ve servetlerle ilgili statükoya karşı çıkılması.

Şirkle tevhidin bütün kavgası budur. Peygamberlerle şirkin kavgasının esası, teolojik cedel değil, şirkin yaşamasını sağlayan panteon statükoculuğuna karşı çıkılmasıdır. İlk peygamberden sonuncusuna kadar dava hep budur. Kur'an'ı okuyan bunu hemen görür. Hiçbir şeyi göremese de bunu görür. Eğer bunu da göremiyorsa o zaten Kur'an'ı okumasın.

Peygamberler ve tevhit devrimi, sirkin 'dokunulmaz' ilan ettiği iki şeye 'dokunuyor', hem de çok sarsıcı biçimde dokunuyor: Ecdat kabulleri, mal ve servet.

İslam adına iddiası olan bir söylem ve siyasette bu dokunma yoksa, onda tevhidin imanı yok demektir. Böyle bir söylem, bu iki şeye dokunmak yerine bir de onları 'daha da dokunulmaz' kılmaya âlet oluyorsa onun imanı ve dini olmadığı gibi, namusu da yoktur. Çünkü inanmamakla kalmıyor, imanı paravan yaparak kitleleri aldatıyor. Bu ikincisi namussuzluktur. Kısacası, bu tür söylemlerle din avukatlığı yapanlar, Mâûn suresi mücrimi melun ve alçaklardır.

Buraya kadar verdiğimiz ayetler, ecdatperestlik şirkinin daha çok ataların kabullerini kutsallaştıran sapıklığına vurgu yapmıştı. Şimdi, şirkin ikinci büyük rahatsızlığına vurgu yapan ayeti görelim:

"Dediler ki, 'Ey Şuayb! Namazın/duan mı emrediyor sana, atalarımızın tapar olduğunu terk etmemizi yahut mallarımızda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi?" {Hûd, 87)

Karşı çıkışın gerekçesi şirkin en beyinsiz söylemi halinde önümüze konmuştur:

"Biz, eski atalarımız arasında böyle bir şey duymadık." (Mü'minûn, 24; 28/36)
Görüldüğü gibi, gelenek ve ecdat şirkinin istediği, Allah'ın ta-

mamen terki değildir; ataların ve geleneklerin terk edilmemesi, bir de mala mülke yani mal ve servet konusunda oluşturulmuş despotizme dokunulmaması.

Ataların kutsallığı ve servetler korunmak şartıyla Allah'a, ibadete, mabede yer verilmesi muhafazakârlık şirkini rahatsız etmemektedir. Tam aksine (Emevîlerin Cahiliye'yi öne çıkaran hilafetleriyle küresel kapitalizm hizmetkârı Ilımlı İslamcı siyasetlerin icraatında da gördüğümüz gibi), bu anlamda bîr uzlaşı, gelenekçilik şirkinin sevdiği ve ustalıkla uyguladığı bir yöntemdir. Tevhidin asla kabul edemeyeceği bir numaralı uzlaşı ise işte bu uzlaşıdır. Çünkü şirkin en yıkıcı şekli budur; çünkü en sinsi şirk budur.

Gelenekçi-muhafazakâr şirkin bütün derdi, atalarından görüp öğrenmediklerini, yani yeniyi tepelemektir. Çünkü yeni, onlara 'atalarının ve kendilerinin bilmedikleri bazı şeyleri öğretiyor.' (6/91) Oysaki muhafazakâr müşriklerin, eşyayı atalarının koymadığı isimlerle anmanıza bile tahammülleri yoktur. (7/71; 12/40; 53/23)

Atalarından miras almadığı şeylerin onun hayatına girmesi, şirk zihniyetini kudurtuyor. Kur'an bu noktaya parmak basarken şöyle diyor:

"Ayetlerimiz size okunuyordu da siz ökçeleriniz üzerine gerisin geri dönüyordunuz. Büyüklük taslayarak, gece boyunca hezeyanlar savuruyordunuz. Sözü gereğince düşünmediler de ondan mı, yoksa kendilerine, ilk atalarına gelmeyen bir şey geldi diye mi? Yoksa resullerini tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar? Yoksa 'Onda bir cinnet mi var' diyorlar! Hayır, o kendilerine hakkı getirdi ama onlann çoğu haktan tiksinen kişilerdir." (Mü'minûn, 66-70)

Şirkin, muhazakârlığa dokunanlara öfkesi çok zorludur. Şu ayetler, bu isyan ve panik halinin volkanik kükreyişini önümüze koyuyor:

"Kendi içlerinden kendilerine bir uyarıcı geldi diye şaşıp kaldılar. Ve şöyle dedi bu nankörler: 'Bu adam yalanlar düzen bir büyücü. İlahtan bir tek tanrı mı yapmış? Bu, gerçekten hayret edilecek bir şey!' İçlerinden kodaman bir grup öne çıktı: 'Haydi, yürüyün! İlahlarınıza sahip çıkmada kararlı davranın! Gerçek şu ki, istenip

beklenen şey budur. Öteki millette işitmedik böyle bir şey. Bu bir uydurmadan başka şey değildir." (Sâd, 4-8)

Kur'an, bu sakat mantığı şöyle eleştiriyor:

"Bir iğrençlik yaptıklarında şöyle derler: 'Atalarımızı bu hal üzere bulmuştuk. Yani Allah emretti bize bunu.' De ki, 'Allah, edepsizliği/iğrençliği emretmez. Allah hakkında, bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" (A'raf, 28)

Kur'an, tevhidin ana eylemini 'eskiyi iptal' olarak tescil etmektedir.

Bunun içindir ki tevhidin mustarip taşıyıcıları ve tebliğcileri olan peygamberlerin şirk tarafından konmuş ortak adları 'mubtılûn' (tekili: mubtıl) olarak kayda geçmiştir. Mubtıl, hüküm ifade etmekte olan mevcudu iptal eden, hükümsüz kılan demek.

Bütün nebiler birer mubtıldır. Geldikleri toplum ve devirde hazır buldukları anlayış, hüküm ve kabulleri iptal eder, yerine yeni ve yaratıcı olanı getirirler. Şirkin bu iptal eyleminden şikâyeti zorludur:

"Yemin olsun ki, biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü benzetmeyi yaptık. Sen onlara bir mucize getirsen, gerçeği örten nankörler/inkâr edenler mutlaka şöyle diyeceklerdir: 'Siz peygamberler, eskiyi hükümsüz kılanlardan başkası değilsiniz!' İlimden nasipsizlerin kalpleri üzerine Allah işte böyle mühür basıyor." (Rum, 58)

Ecdatperestliğin, başka bir deyişle muhafazakârlığın karşıt kavramı hamiliktir. (Bu karşıt kavramın ayrıntıları için bk. burada, Hanîf mad.)

EHLİBEYT

Ev halkı anlamına gelen (11/73; 28/12; 33/33) bu tabir Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in ev halkı anlamında da kullanılmaktadır. (33/33)

Hz. Peygamber'in ev halkı anlamında Ehlibeyt deyiminin de biri geniş, biri dar olmak üzre iki çerçevesi vardır. Geniş anlamda Ehlibeyt, Hz. Peygamberin bütün ev halkını, hatta ev halkına yakın kişileri de içerir. Nitekim bir İranlı olan Selman Fârisî (ölm. 36/656) için Hz. Peygamber: "O bizim Ehlibeytimizdendir" buyuruyor.

İslam geleneği, geniş anlamda Ehlibeyt'ten Hz. Peygamber'in hanımlarıyla Hz. Ali-Hz. Fâtıma ailesini anlamaktadır. Bu anlamda Ehlibeyt deyiminin geçtiği ayet, Ahzâb suresinin 33. ayetidir:

"Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister ey Ehlibeyt!"

Dar anlamda Ehlibeyt ise, İslam bilginlerinin ortak kabullerine göre şu dört kişiden oluşur: Hz. Ali, Fâtıma, oğulları Hasan ve Hüseyin. Hadis kaynaklarının Peygamberimizin hanımlarından Ümmü Seleme'ye ve sahabî Üsame bin Zeyd'e dayandırdıkları beyanlara göre, Hz. Peygamber bu dört kişiyi elbisesiyle sararak: "Benim ehlibeytim bunlardır." demiş ve onlara dua etmiştir. Bu dört kişiye, elbise altına alınan yakınlar anlamında Âli Aba ve Ehlü'l-Kisâ (Elbise altına alınanlar) da denir.

Müfessir Hamdi Yazır'ın da belirttiği gibi, "Ahzâb suresinin 33. ayetinden sadece Peygamber hanımlarını anlamak tefsir ilmi kuralları ve Arap dilinin yapısı bakımından mümkün değildir. Çünkü ayet Ehlibeyt'e hitap ederken erkek zamiri olan 'küm' kelimesini kullanmıştır. Bu özellik Ehlibeyt'in içinde erkeklerin de bulunduğunu ve kadınların bu kavram içine Arap dilinde 'tağlib' (erkek zamirin kadınlan da içermesi) denen kural gereği girebileceklerini göstermektedir."

Kaldı ki Hz. Peygamber'in bu ayeti fiilen yorumlayışı karşısında Eblibeyt'i, Peygamber hanımlarıyla sınırlamak asla savunulamaz.

Hz. Muhammed'in ehlibeytini ifade için, 'yakın akraba' anlamındaki 'kurbâ' sözcüğü de kullanılır. Bu kullanımın temel ayeti, Şûra suresinin 23. ayetidir. 'Kurbâ' kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 16 yerde geçmekte ve hepsinde yakın akraba anlamında kullanılmaktadır. (Örnek olarak bk. 2/83, 177; 4/8, 36; 8/41; 30/38; 59/7) Kur'an, Şûra 23. ayette, Hz. Peygamber'in yakın akrabasını kurbâ kelimesiyle anmakta ve inananlardan, Hz. Peygamber'in tebliğ hizmetlerine karşılık onun Ehlibeyt'ine sevgi ve saygı istemektedir. Şöyle deniyor:

•"Ey peygamberim, de ki, 'Ben bu tebliğ hizmetime karşılık yakın akrabama sevgi ve saygıdan başka hiçbir ücret/karşılık istemiyorum."

Burada bir hususa, daha doğrusu bir saptırmaya dikkat çekmek gerekmektedir: İslam mesajını Hz. Peygamber'in ölümünden hemen sonra yozlaştıran ve bu yozlaştırmaya engel gördüğü peygamber torunlarını zehirleyerek ve boyunlarını vurarak ortadan kaldıran Emevî zihniyeti ve onun şuurlu veya şuursuz avukatlığını yapanlar az önce verdiğimiz ayetteki kurbâ deyimini 'Allah'a yakınlık' (!) diye mânâlandırabilmişlerdir. Güya bu deyim takva ile aynı anlamda imiş. Bu tam bir saptırma ve Ehlibeyt'in Kur'an tarafından tespit edilmiş haklarına tecavüzdür. On altı yerde geçen kurbâ kelimesinin 15 yerde yakın akraba anlamında ve sadece Şûra 23. ayette takva mânâsında olduğunu gösteren hangi Kur'ansal veya filolojik kanıt vardır? Doğrusu şu ki, böyle bir delilin varlığı bir yana, tam aksine, bütün deliller bu kelimenin özellikle bu ayette Ehlibeyt mânâsında olduğu merkezindedir. Buna takva anlamı vermek ya bir Ehlibeyt nefretinin yahut da böyle bir nefrete âlet olmuş gafletin belirtisidir.

Kimliklerini Kur'an ve hadis ışığında tespit ettiğimiz bu Ehlibeyt'tir ki Kur'an, Peygamberimizin tebligatına karşılık, onlara sevgi ve saygıyı emretmektedir. Kur'an'da ilk surede yer alan ve her Müslümanın günde beş vakit kıldığı namazda okunması emredilen: "**Bizi** doğru yola ilet, kendilerine bağışta bulunduklarının yoluna..." ayetindeki 'bağışta bulunulanlar' Hasan el-Basri, Ebû Âliye vs. gibi bazı ilk ve büyük müfessirlere göre, Son Peygamber, Ehlibeyt ve seçkin sahabîlerdir.

EHLİKİTAP

Ehlikitap veya 'kendilerine kitap verilenler' diye adlandırılan kitlelerden bahseden Kur'an ayetlerinin sayısı 70 küsurdur.

Ehlikitap; kitap sahibi olanlar, kitabı olanlar, peygamberler tarafından getirilmiş kitapların birine inananlar gibi anlamlar yanında, yazmayı bilenler, izlemekte oldukları bir kitaba sahip bulunanlar, kitap okuma alışkanlığı olanlar gibi anlamlara da gelir,

Kitap, vahyin adlarından biri olduğuna göre (bk. burada, Kitap mad.) Ehlikitap, vahye muhatap olmuş topluluk anlamına gelecektir. Ve bu anlamda her topluluk kitap ehlidir. Çünkü Kur'an, her topluma mutlaka bir peygamber gönderilmiştir diyor. (35/24) Öte yandan, Kur'an, peygamberlerin sayısını kendi bünyesinde adı geçenlerle sınırlamamıştır. Haklarında bilgi verilen peygamberler yanında, kendilerinden bahsedilmeyen peygamberler de vardır. O halde kitap sahibi topluluklar, Kur'an'da adı geçenlerden ibaret değildir. Bu bakış açısının bir gereği olarak, Hz. Peygamber, Sâbiî ve Mecûsîlere, kızlarını almak ve kestikleri hayvanların etini yemek dışında, Yahudi ve Hristiyanlar gibi davranılmasını emretmiştir. İslam bilginleri, işte bu yüzden, ehlikitap deyiminin hukuksal çerçevesini mümkün oldukça geniş tutarlar. Hatta Zerdüştîler, dağınık parçalar halindeki Zend-Avesta'yı bir kitap halinde toplayarak, ehlikitap topluluk kavramı içine girmeyi denemiş ve kısmen başarmışlardır.

Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in ve fıkıhçıların ortak kullanımıyla, Ehlikitap deyimi özel çerçevede Yahudiler ile Hristiyanları ifade eder. Bununla beraber, deyimin diğer Kur'ansal boyutlarını dikkate almamızı engelleyecek hiçbir ayet yoktur.

Ehlikitap, tevhit dini olan peygamberli dinlerin İslam'dan önceki temsilcileri ve taşıyıcılarıdırlar. Kur'an bu topluluğun kendilerine verilen emaneti yozlaştırdıklarını, nebileri öldürmeye (bk. burada, Beniisrail mad.), hatta Allah'a ortak koşmaya kadar giden fenalıklar işlediklerini söyler ve sık sık hatalarını düzelterek onları doğruya, insaflı olmaya, Allah'a verdikleri sözü tutmaya çağırır.

Şu bir gerçek ki, Kur'an, Ehlikitap'ı mutlak düşman hedef olarak göstermemekte, tam aksine, tevhit gerçeğinin egemenliğini sağlamada işbirliğine çağrılan bir birliktelik unsuru olarak değerlendirmektedir. Ehlikitap bir nevi kıskanç-âsi kardeşler topluluğudur.

Ehlikitap'ın en büyük hatası, tanrısal vahyin son temsilcisi olan Hz. Muhammed'i tanıyıp dinlememektir. Onların bu yanılgısına sebep, ellerindeki vahiy ürünü kitapları art niyet ve çıkarcılıktan uzak bir mantıkla okumamalarıdır. (5/68) Kur'an buna, 'kitabın bir kısmını okuyup diğer bir kısmını görmezlikten gelmek' diyor. (2/85) Bu, yine Kur'an'ın ifadesiyle, kendilerine bir Allah elçisi geldiğinde, ellerindeki kitabın o elçiye ilişkin beyanlarını göz ardı ederek inkâra gitmek şeklinde sergilenen bir davranıştır. (2/100-101) O halde Ehlikitap'ın vahyin son temsilcisi Hz. Muhammed'i inkârları bir bilgisizlik, delilsizlik olayı değil, bir inat ve haset olayıdır. (2/121,144,146; 6/20,114) Onlar, bilip durdukları halde hakkı kirletmekteler. (3/70-71)

Kur'an, kitap ehlinin inat ve kıskançlıktan doğan tahrip ve fesatlarına dikkat çekmekle birlikte, Müslüman toplumun onlara sıcak bakmasını esas almış ve bu kitleye farklı bir statü tanımıştır. Onların yemekleri yenir; kestikleri, avladıkları hayvanlar da yenir. (5/5) Doğaldır ki, bu yenen yemek ve hayvanların, Müslümanlara yasaklanan cinsten (örneğin, domuz) olmaması gerekir. (Bu konuda geniş bilgi için bk. Elmalılı, 3/1577-1581)

Kur'an Ehlikitap'la mücadelenin en güzel biçimde yapılmasını emreder. Sertlik, bunların sadece zulme sapanlarına uygulanacaktır. Ankebût suresinin 46. ayeti bu emri verirken, Kur'an'ın evrensel enginlik ve rahmetine uygun şu gerekçeyi de gösterir:

"Onlara deyin ki, 'Biz Müslümanlar, bize indirilene de inanmışızdır, size indirilene de. Ve bizim ilahımız da, sizin ilahınız da birdir. Ve biz o biricik ilaha teslim olmuş kişileriz."

Ehlikitap kitlelerin tümü, Allah'ın birliği etrafında beraberliğe çağrılmaktadır. Âli İmran 64. ayet, bu noktada, tarihin ilk birlik (unification) çağrısıdır. Ve bu çağrının esasım, Yaratıcı Kudret'in birliğine iman ile insanın insana kul olmasının reddi oluşturmaktadır.

Kur'an'ın bu evrensel çağrısını, dinler tarihi ve insanlığın birliği açısından değerlendiren tnüfessir Elmalıh, sözün özünü şu güzel cümle ile ifadeye koymuştur: "Dinî yüceliş ve gelişme, vicdanların parçalanma/bölünme ifade eden özelliklerinde değil, toplu ve birlik olmalarında ve çerçeveyi geniş tutmalanndadır." (bk. Tefsir, 2/1132) Kur'an-ı Kerim'in, üzerinde olduğumuz ölümsüz mesajı şöyledir:

"De ki, 'Ey Ehlikitap! Sizin ve bizim aramızda aynı olan şu söze gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah'ın berisinden, bazımız bazımızı rabler edinmesin!" (Âli İmran, 64)

Bu ayette geçen 'bazımız bazımızı rabler edinmesin' ifadesinin ne anlama geldiği Hz. Peygamber'den sorulduğunda Tanrı Elçisi şöyle buyurmuştur:

"Din temsilcilerinin sözlerini Allah kelamı gibi benimsemek, onları rab edinmek olur. Hristiyanlar bunu yapmıştır."

Resuli Ekrem'in bu sözünde din bahsinin en önemli noktasına dikkat çekilmiştir. Tarih içinde, Allah'ın, insanı mutlu etmek için gönderdiği dinin, insanın başına bir felaket kasırgası gibi musallat olması, din adına söz sahibi yapılan bazı kişilerin, gizli bir biçimde kendilerini ilah ilan etmeleri ve bunu da dinin bir gereği gibi göstermeleri yüzündendir. Kilise Hristiyanlığı, bu hastalığın temel kurumudur.

Şu bir gerçek ki, bütün dinler tarihi boyunca, hemen her coğrafyada, gerçek dine karşı en büyük belayı sergilediği halde kendini o dinin yerine koyan bir 'sahte din' olagelmiştir. Bunun tarihte en tipik ve zalim örneği, engizisyondur. Gerçek dindarları, din adına kahra uğratan bu zulüm ocağının, din gerçeğine din adı altında indirdiği darbe, bütün din düşmanlarınınkinden daha büyüktür.

Ehlikitap'ın sapması doymazlık, sonu gelmez istekler ve kalp ka-

tıhğı olarak gösteriliyor. (57/16) Bu illetler, gerçeği görmeyi engeller ve akla değer verme yeteneğini yok eder. Bu illete tutulan Ehlikitap din bilginleri ve önderleri İslam mesajına kinle bakmışlardır. Çünkü İslam, insanın insana kulluğunu, hem ruhsalhem de ekonomik yönden yıkmaktadır. Kilise babaları ise bu iki kulluğu son derece ustalıkla yürütüp faturayı Tann'ya kestikleri halde fiilî ilahlığı kendileri yapan zorbalar haline gelebilmişlerdir. Engizisyon, bu zorbalığın din şemsiyesi altında yaşatılmasıdır. Engizisyon babaları, Tann'ya fatura ettikleri tavırlanyla, insan hayatını cehenneme çevirmiş, insanı Allah'tan uzaklaştırmalardır. (3/99)

Kur'an, dünya hırs ve saltanatını din maskesi altında sürdüren engizisyon kodamanlarının gerçek yüzlerini şu beyanla ortaya koymaktadır:

"Ey iman sahipleri! Şu bir gerçek ki, hahamlardan ve rahiplerden birçoğu halkın mallarını uydurma yollarla tıkabasa yerler de insanları Allah'ın yolundan usandırarak vazgeçirirler/insanlan Allah yoluna karşı konuma getirirler/insanları, su yolunu kesmiş zehirli yılanlar gibi ürkütürler. Altını ve gümüşü depolayıp da onlan Allah yolunda harcamayanlara korkunç bir azap muştula!" (Tevbe, 34)

Kur'an'ın Ehlikitap'la ilgili beyanları incelendiğinde bu kitlenin olumsuz tavır ve davranışlarının şöyle bir tabloya vücut verdiği görülür:

1. İnat, kıskançlık ve çıkar hesapları yüzünden, vahyin son tebliğcisini reddederek peygamberlik kurumunun seyrine ters bir tutuma girmek.

2. Allah'a verdikleri sözü yani mîsakı unutarak nebilere karşı çıkmak. (3/187; 7/169)

Mîsaka ters davranışın en kötü belirişi, Allah'ın ayetlerini basit menfaatler karşılığı satmak', veya yozlaştırmaktır. Kur'an, Ehlikitap'ın bu fenalığına ısrarla dikkat çekmektedir.

Tanrısal ayetleri basit çıkarlar için satmak iki görünüm arz eder: Allah adına yalan uydurmak, Allah'ın hüküm ve emirlerini değiştirmek veya gizlemek. Ehlikitap, bu kötü huyların hepsine bulaşmıştır. Bu illete değinen Kur'an ayetlerinde şu ifadeler dikkat çekiyor:

"Lanet olsun o kişilere ki, kitabı elleriyle yazarlar da sonra 'İşte bu Allah katındandır' derler. Bunu, yazdıklarıyla çok az bir karşılık elde etsinler diye yaparlar. Lanet olsun onların ellerinin yazdığına, lanet olsun onların bu yolla kazanmakta olduklarına." (Bakara, 79)

"Onlardan bir zümre vardır, aslında kitaptan olmayan bir şeyi siz kitaptan sanasınız diye, dillerini kitapla eğip bükerler. O, Allah katında olmadığı halde, 'Bu, Allah katındandır' derler. Bilip durdukları halde, Allah hakkında yalan söylerler." (Âli İmran, 78)

"Allah, kendilerine kitap verilenlerden şu yolda mîsak almıştı: 'Onu insanlara mutlaka açık seçik bildireceksiniz, onu saklamayacaksınız.' Ama onlar kitabı sırtlarının gerisine attılar, basit bir ücret karşılığı onu sattılar. Ne kötü şey satın alıyorlar!" (Âli İmran, 187)

Kur'an, bu yanlış alışverişi kitap ehlinin karanlığı satın alması olarak tanıtır. Bu, Allah'a giden yolun karartılması sonucunu verecektir. (4/ 44)

Ehlikitap'ın sapma noktalarının en önemlilerinden biri olan 'Allah'ın ayetlerini menfaat karşılığı satma' illetini açıklayan müfessir Elmalılı, şu tespiti yapmayı da ihmal etmemiştir. "Ne yazık ki, hayli zamandan beri Müslümanlar da bu hale düşmüşlerdir." (bk. Tefsir, 2/1253)

Tam bu noktada, Son Peygamber'le ilgili Ehlikitap tavrını ifadeye koyan şu ayete yer verebiliriz:

"Ey Ehlikitap! Resulümüz size geldi. Kitaptan saklamış olduklarınızın çoğunu size ayan beyan açıklıyor; birçoğunu da dokunmadan bırakıyor. Şu bir gerçek ki, size Allah'tan bir ışık ve apaçık bir kitap gelmiştir." (5/15)

Ehlikitap'ın uyarı gerektiren yanlışlarından biri de, onlardaki din sınıfının ikiyüzlülüğü olarak veriliyor. Onlar, ilahî kitabı okur, halka doğruyu-dürüstlüğü emrederler ama kendi benliklerini unuturlar. (2/44)

Ehlikitap'ın sapma sebeplerinden biri de dinde gulüv yani aşırılık, ifrat ve azgınlıktır. Dinde gulüv, gerçeğin tersine gitme, hakkın zıddına iş görmedir. (5/77; 4/171) Ehlikitap'ın bu sapışı, bağy kelimesiyle de ifade edilmiştir ki, o da azma, başkasının

hakkına tecavüz, doymazlık, sınır tanımamadır, (bk. burada, Bağy mad.)

Kilise babaları, Allah'ın yerine hüküm vermeye kalkmak ve Yaratıcı'ya ait nitelikleri kula vermek suretiyle de bir bağy sergilemişlerdir. Kendilerine kitap ve tanrısal ilim verildikten sonra parçalanıp didişmeye gitmeleri işte bu bağy yüzündendir. (3/19)

Bağy onları o hale getirmiştir ki, Hristiyan kısmı Yahudileri, Yahudi kısmı da Hristiyanları batmış görür. Bunların her biri, cennete sadece kendilerinin gideceğini, başkalarının asla oraya giremeyeceğini iddia eder. (2/111) Her biri, ötekilerin hiçbir işe yaramadığını öne sürer. (2/113) Her biri doğruyu ve güzeli bulmak için onların yoluna girmenin şart olduğunu savunur, (2/135) Ve her biri Allah'ın oğlu ve sevgilisi kendilerinin olduğunu ilan eder. (5/ 18)

Kur'an, bu dar kafalılığa, bu bağnazlık ve tekelciliğe hayal, kuruntu, aldanış demekte ve Müslümanları böyle bir yola gitmemeleri için uyarmaktadır. Kur'an'ın şu beyanları, sadece Ehlikitap'a değil, bütün insanlığa ders vermektedir:

"Yahudi yahut Hristiyan olandan başkası cennete asla giremeyecek' dediler. Bu, onların hurafeleri/anlamını bilmeden okuyuşları/kuruntularıdır. De ki onlara, 'Eğer doğru sözlü iseniz hadi getirin susturucu kanıtınızı!" (2/111)

Bu ayet, hiçbir kişi veya toplumun kendisinin cennetlik olduğunu ispatlayamayacağını ortaya koymaktadır. Buna karar vermek, Allah'ın tekelindedir. "Benim mabedim dışında kurtuluş yoktur" iddiası, Kur'an'a göre Allah'ın karar hakkına bir tecavüzdür. Kurtulacak olanlar, iddia sahipleri değil, değer üretenlerdir:

"İş ne sizin kuruntulannızla/hurafelerinizle/anlamını bilmeden okuyuşlarınızla ne de Ehlikitap'ın kuruntulan/hurafeleri/anlamını bilmeden okuyuşlanyla çözülür. Kötülük yapan onunla cezalandırılır. Ve böyle biri, kendisi için Allah dışında ne bir dost bulur ne de bir yardımcı." (Nisa, 123-124)

Bu ayetler, din mensuplarının dış patente sığınarak cenneti tekeline almalarına indirilen bir darbedir. Cennet, Allah'ın tekelindedir ve O onu, kendisine inanıp barışçıl hareketler sergile-

yenlere layık gördüğünü açıkça bildiriyor..

Ehlikitap'ın, kendi mabetleri dışındakileri batmış göstermelerinin zorunlu sonucu, kendilerine tam teslim olmayanlardan hoşnut olmamalarıdır. Hz. Peygamber'in dikkati şöyle çekiliyor:

"Sen onların **öz** milletlerine uymadıkça Yahudiler de HrisUyanlar da senden asla hoşnut olmaz." (2/120)

Bu ayette din değil de millet deyiminin kullanılmış olması çok ilginçtir. Bu demektir ki, Ehlikitap'ın uymaya çağırdıkları ve çağıracakları, saf din değil, dine de bünyesinde yer vermekle birlikte, siyasal-sosyolojik unsurlar da içeren millettir. Batıda dinin siyasal, ırksal ve coğrafî değerlere bir türlü egemen olamadığını gördükçe Kur'an'ın bu ifadesindeki uyarıya hayranlık duymamak mümkün değildir.

Madem ki, Ehlikitap kendi milletlerinin, milliyetlerinin uydusu olmayanları sevmezler, o halde onlar evrensel bir ruhun gönül dostu (velî) olmaya layık değillerdir. Evrensel mesajın kan ve ırk üstü temsilcileri olan Kur'an toplumuna şöyle deniyor:

"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanlan dostlar edinmeyin! Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse/onları işlerinin başına getirirse o, onlardandır. Allah, zalimler toplumunu doğruya ve güzele kılavuzlamaz." (Mâide, 51)

Ehlikitap'ın dost edinilmemesi söyleniyor. Bu onların düşman tutulmalarını gerektirmez. Bir insanın dost olmaması düşman ilan edilmesini gerektirmez. Arada farklar vardır. Ehlikitap velî olmaz ama muâhed (anlaşmalı, birlikte yaşanır kişi) olur ve olmalıdır. Ehlikitap'la dost olmamamızın anlamı onlarla ilişkiyi kesmek, onların yanına uğramamak, onlarla savaş halinde olmak hiç değildir. Onlarla birlikte yaşanır, dinlerine, ibadetlerine saygı gösterilir. Hatta Hz. Peygamber onlara, kendi mescidinde ibadet etme izni bile vermiştir.

İslam tarihi boyunca Müslümanlar Ehlikitap'ın dinlerini hep korumuş, onlara her devirde ve her zeminde din ve düşünce hürriyeti götürmüşlerdir. Hatta Müslümanlar onları, bazen, Hristiyan dindaşlarının zulümlerine karşı korumuşlardır.

Şu bir gerçek ki, bir Müslüman için bir kitap ehli en büyük nebiler arasında yer alan Hz. Musa'nın veya Hz. İsa'nın bağlısıdır ve yalnız bunun için bile korunmaya layıktır. Çünkü Müslüman vicdan hem Musa'ya hem de İsa'ya inanmakla yükümlüdür. Ve böyle bir vicdan, hatası ne ölçüde büyük olursa olsun, bir Ehlikitab'ı Hz. Musa veya İsa'nın emaneti sayar. Fakat ne yazık ki, aynı şeyi kitap ehli için söyleyemeyiz. Onlar Hz. Muhammed'i peygamber sayıp ona saygı duymadıklarından, Müslüman onlar için saygıya layık olmayan bir sapıktır. Hatta Hz. Muhammed'i bile bir sapık görme bahtsızlığı sergilemişlerdir.

Günümüzden 700 yıl önce yaşamış olan Mevlana Celaleddin'le İtalyan şair Dante'yi mukayese eden İngiliz oryantalist Nicholson şu tespiti yaparken derin bir acı duymuş olmalıdır: "Mevlana, sokak köşelerindeki Hristiyanlann küçük görülmesini Tann'yı gücendirecek bir davranış olarak nitelerken, O'nun ölümünden birkaç yıl sonra İlahî Komedya'sını kaleme alan Dante, eserinde, Müslümanların Peygamberi'ni cehennemin alt tabakalarında yanan bir zındık olarak gösteriyordu."

Batı'nın, kendisi dışındakilere bakışı, işte budur.

Bu söylediklerimizin, Müslüman vicdanındaki yaratılış zemini Kur'an tarafından çizilirken şöyle deniyor:

"Siz öyle kişilersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Ve kitabın tümüne inanırsınız. Onlar ise sizinle karşılaştıklarında 'İnandık!' derler; baş başa kaldıklarında ise size öfkelerinden parmak uçlarını ısırırlar. De ki onlara, 'Öfkenizle geberin!' Allah, göğüslerin içindekini çok iyi bilmektedir." (Ali İmran, 119)

Ehlikitap, İslam paktının dışına itilmez. Onlar Müslümanlarla birlikte yaşayabilirler ve her türlü hak ve hürriyetleri Müslüman devletin koruması altındadır. Bu koruma ve güven sağlama karşılığında onlardan bir tür koruma vergisi (cizye) alınır. Onlar, Müslümanlara emanet edilmiş sayılırlar. Bir başka deyimle, onlar Müslümanların zimmetindedirler. Bu yüzden onlara, İslam fıkhında zimmî adı da verilir. Kısacası, Müslümanlar onların mal, ırz, hürriyet ve imanlarını korumayı taahhüt etmiş, bu sorumluluğu üstlenmiş olurlar.

Ehlikitap'ın dost olmayışlarının zorunlu sonuçlarından biri de onların, tıpkı müşrikler gibi, Müslümanlara iyilik ve hayır gelmesini istememeleridir. (2/105, 109; 3/ 69)

O halde, müminler, Ehlikitap'tan herhangi bir fırkanın bağlısı olmamalıdır. Aksi halde imandan sonra küfre döndürülmeleri tehlikesi vardır. (3/100) Unutmamak lazım ki, Ehlikitap'ın arzuladığı şeylerden biri de Muhammedi müminlerin imandan sonra tekrar küfre sapmalarıdır. Bunun tahrik edici sebebi de 'onların içlerindeki kıskançlık'tır. (2/109) Bu kıskançlığı, Muhammedi müminlerin, vahyin tümüne inanmış olmalarından kaynaklanan enginlik tahrik ediyor. (35/59)

Bunlar, Muhammedi müminlere nefretlerinden dolayı, görünür ve görünmez putlara inanıp küfre saplanmış insanları Kur'an'a inananlardan daha ermiş görme yönüne bile giderler. (4/51)

Ehlikitap'ın bu genel tavrına uymayan istisnalar yok değildir. Kur'an, genel planda tevhit dairesi içinde gördüğü Ehlikitap'ın seçkin ruhlu zümrelere de sahip bulunduğunu açıkça söylemekte ve hatta bu zümreleri övmektedir. Âli İmran, 113-115. ayetler şöyle diyor:

"Onların hepsi bir değildir. Ehlikitap içinden Allah için baş kaldıran/Allah huzurunda el bağlayan/hak ve adaleti ayakta tutan/kalkınıp yükselen bir zümre de vardır; gece saatlerinde secdelere kapanmış olarak Allah'ın ayetlerini okurlar. Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyilik ve güzelliği belirlenmiş olana özendirirler, kötülük ve çirkinliği belirlenmiş olandan sakındırırlar. Hayır işlerde yarışırcasına koşarlar. İşte bunlar hayra ve barışa yönelik hizmet üretenlerdendir. Yapmakta oldukları/yapacakları hiçbir hayır, nankörlükle karşılanmayacak/karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, takva sahiplerini çok iyi bilmektedir."

Demek oluyor ki Ehlikitap içinde Allah'ın sevgili kulları da vardır. Kur'an "Onların çoğu yoldan çıkmıştır" diyerek bir kısmının istikamet ve cennet ehli olduğunu vurguluyor. Bu istisnaî grubun Hristiyanlar bölümünü anlatan Kur'an ayetleri ise gerçekten çok duygulandırıcı ifadelerle, anılan seçkin zümreyi övmektedir, (bk. burada Hristiyanlar mad.)

Kur'an'ın şu anlattığımız yaklaşımı sergileyen ayetlerindeki tespitleri, "Ehlikitap'ın Müslüman olanlarını anlatıyor" şeklinde kayıtlamak, bağnaz bir yorumdur; yanlıştır. Kur'an'ın mesajındaki evrensel rahmeti, enginliği insafsızca boğmaya kalkmaktır. Müslüman olanların iyilikleri Ehlikitap diye söze girerek neden

anlatılsın? Bu ayetlerde açıkça, Ehlikitap'tan bahsediliyor, ehli İslam'dan veya Muhammed ümmetinden değil. Bunda şaşılacak bir yön de yoktur. Kur'an, ebedî kurtuluşu tevhide bağlamıştır ve tevhidin üç şartını Allah'a iman, ahirete iman ve salih amel diye açıkça koymuştur. Tevhide imanda peygambere iman şartı yoktur. Son Peygamber'e iman, kemal şartıdır, yeterlilik şartı değil, (bk. burada, İman mad.)

O halde, Ehlikitap'ın bir kısmı, Allah'a, ahirete inanıp salih ameller işleyerek kurtuluşun asgari şartlarını yerine getirip kurtulabilir. Kur'an'ın söylediği budur. Kur'an'ın insanlığa verdiği bu imkânı, Allah'ın ayetlerini "Ulema böyle dedi, fukaha şöyle diyor" lakırdılarıyla tahrif ederek geri almaya kimsenin hakkı yoktur. Allah'ın kelamında açıkça ifade edilmiş bir gerçeği kişisel yorumlarla sağa-sola çekmeye yeltenmek, büyük bir bühtandır. Kur'an'ın karara bağladığı bir meselede ulema görüşünün ne değeri olabilir? Yoksa Allah'ın eksik bıraktığı noktalar var da onları ulema mı tamamlıyor?

Kur'an, ayrıca, Ehlikitap'ın az bir kısmının ilahî ayetlerin tümünü kabul ettiğini, bu az kısmın, kendi dış patentini korumakla birlikte, Son Peygamber'e gelen vahye iman ettiğini ve bu zümrenin kurtulmuş, cennetlik kullar olduğunu söylüyor. Bunu tevile hiç kimse muktedir değildir. Kur'an biraz daha yukarı bir boyutta, şöyle diyor:

"O kendilerine kitap verilmiş olanlardan bir kısmı, sana vahyedilenle ferahlık duyarlar." (Ra'd, 36)

Kur'an, Ehlikitap içindeki kurtulmuş zümrenin varlığını doğrudan ifadelerle ilan ettiği gibi, dolaylı ifadelerle de vermiştir. Haşr suresi 2. ve 11. ayetlerle Beyyine suresi 1. ve 6. ayetler 'ehlikitaptan küfre sapmış olanlar' ifadesine yer veriyor. Bu demektir ki, Ehlikitap'ın kâfir olmayanları da vardır ve bunun nasıl olduğunu yukarıda gördük. Müddessir suresi 31. ayet ise, bir konuda müminlerle Ehlikitap'ı aynı çizgide göstermiş, bu iki kitlenin karşıtı olan kitleyi 'kâfirler' diye anmıştır ki, bu da Ehlikitap'tan bir kısmının mümin başlığı altına girdiğini ifade eder.
Âli İmran suresi 199. ayet çok daha açıktır:

"Ehlikitap'tan öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene inanırlar. Allah karşısında ürperirler; Allah'ın ayetlerini

basit bir ücret karşılığı satmazlar. İşte bunlar için Rableri katında kendilerine özgü ödüller vardır. Allah, hesabı, çabucak görür."

Hac suresi 40. ayet, Ehlikitap'ın mabetlerini (savma'a ve havralar) Müslüman mescitlerle birlikte anmakta ve bu üç tür mabette Allah'ın çok çok zikredildiğini beyan etmektedir, (bk. burada, Mescid mad.) Bu da gösterir ki, Ehlikitap, genel çerçevede ehli tevhittir.

Kısacası, Ehlikitap'ın tamamı, ebedî kurtuluşu yitirmiş kâfirler değildir. Onların, Allah'a ve ahirete gereğince inananlarının 'amelleri inkâr olunmaz, karşılıksız kalmaz'. (3/115) Onların öyle ahlak ve fazilet sahibi olanları vardır ki, 'ona kantarlar çekisiyle altın, gümüş emanet etsen, onu sana aynen iade eder.' (3/75) Bunu söylemek, 'onlar içinde kendisine emanet edilen bir kuruşu bile geri vermeyen' (3/75) kötü ruhluların varlığını inkâr ile onların hepsini aklamak değildir.

MÜSLÜMAN OLMAYAN CENNETE GİDEMEZ!

Hiçbir Muhammedi mümin, Batılı emperyalist sömürgecileri aklamanın gayreti içinde olmaz. Ancak biz, Kur'an'ın söz aldığı yerde susmanın gereğini yerine getirmek borcundayız. Bu susma, bizim nefsimize ağır gelse de bunu yapmak zorundayız. Kur'an, bir konuda, düşman bildiklerimize dahi bağış, merhamet, hatta övgü getirse bunu saygıyla karşılamalıyız. Allah'a "Niye böyle yaptın?" demeye gelecek tavırlara girmek, talihsizlik olur.

Kur'an'ın bazı ayetlerini yorumlarken, "Yahudi ve Hristiyanlar da cennete gidecektir" veya "Mesihî, Musevî Müslümanlar da cennete gidecektir" gibi, Batı emperyalizminin temsilcilerine cennet tapusu vermeye kalkanlar çıkmaktadır. Bir defa, Kur'an, 'Mesihî müslüman" veya 'Musevî müslüman' diye bir tabire değil açıkça, ima yoluyla bile yer vermez. Müslüman sıfatı tek kelimelik bir sıfattır ve tanımı Kur'an tarafından verilmiştir. Bu tanımı, "Biz Haçlı emperyalizmin kodamanlanyla diyalog yapacağız" diyerek emperyalizmin hesabına uydurmaya kimse yetkili değildir. Batı emperyalizmiyle işbirliği içine girmiş, Ilımlı İslamcı bazı çıkar çevrelerinin Batılılara yaranmak için uydurdukları bu Kur'an dışı tabirleri haklı olarak eleştiren bazıları da "Müslümanlardan

başkası cennete gidemez ve Müslüman biziz, çünkü bizim nüfus kâğıtlarımızda Müslüman yazıyor. O halde cennete sadece biz gideceğiz" diyerek başka bir yanlışa imza atmaktalar.

Bu iddiaların ikisi de temelden sakattır, Kur'an dışıdır. Peki, Kur'an'ın dediği nedir?

Burada bütün mesele, "Müslüman kimdir?" sorusunda veya 'Müslümanlığın tayini' konusunda belirginleşmektedir. Geleneksel İslam anlayışı, Müslüman olmayı nüfus kâğıdında 'Müslüman' kaydının bulunmasına bağlamaktadır. İşte yanılgının kaynağı, bu anlayıştır. Nüfus kayıtlan, Allah için de Kur'an için de hiçbir anlam ifade etmez. Hucurât suresi 14. ayete göre, kişinin "Ben Müslümanım" demesi bile Allah katında belirleyici değildir. Allah ve Kur'an başka belgeler aramaktadır. Ve o belgeler Kur'an'ın iki ayetinde (Bakara 62, Mâide 69) özetlenmiştir.

Tekrar soralım:

Hüküm, nüfus memurlarının kayıtlarına göre mi verilecektir, Allah'ın kayıtlarına göre mi?

Biz, hükmü, Allah'ın kayıtlarına göre vermeyi esas alanlardanız. Buna göre, Bakara 62 ile Mâide 69'daki 'kurtuluşa ermiş olmanın yani Müslümanlığın yeterlilik şartlan 'nı yerine getiren herkes cennete gidecektir. Bunun ifade şekli, "Yahudi ve Hristiyanlar da cennete gidecektir" asla değildir. Bunun ifade şekli, "Müslüman olanlar cennete gidecektir" söylemidir. Elverir ki "Müslüman kimdir?" sorusunun cevabını geleneksel din taassubundan değil, Kur'an'dan alalım! (Bu konunun ayrıntılarını burada, İman maddesinde vereceğiz.)

EMANET

Kur'an-ı Kerim'de tekil ve çoğul (emânât) olarak 6 yerde geçmektedir.

Bu kelimenin kökü olan emn (iman da bu köktendir), ruhun sükûnet bulması ve korkudan kurtulmak anlamındadır. Emanet, bir şeyi veya bir değeri gönül huzuru ve güvenle bir başkasına teslim etmek veya aynı şartlarla teslim almaktır. O halde, emanette teslim edenle teslim alanın karşılıklı güven ve rahatlıkları esastır. Ve bu da gösterir ki, emanet olgusu şuurlu ve kararlı iki benliğin varlığını gerektirir. Nitekim emanet olayındaki bu iki şuurlu benlik Kur'an tarafından imanda da ısrarla korunmakta ve putperest inancın taraflarından biri (put) şuursuz olduğu için putperestlik bir bilgisizlik, beyinsizlik ve aldanış olarak görülmektedir.

Emanet kavramının Kur'ansal yerini tespite çalışan klasik müfessirler, onu Kelimei Tevhid, adalet, akıl gibi anlamlarda belirginleştirirler ki, az önce işaret ettiğimiz incelikle uyuşması açısından da dikkat çekicidir. Ve bu anlamda alındığında emanet, insan dışında hiçbir varlığın taşıyamayacağı bir evrensel-kozmik yük ve görevdir, (bk. Ahzâb, 72)

Kısacası, hayat bir anlamda bir emanet taşıma imtihanıdır. Bir hadis bu gerçeğe şöyle işaret etmiştir:

"Kıyamet günü insana adım başı ömrünü nerede geçirdiği, ne yaptığı, malını nerede kazanıp nereye harcadığı, bedenini nerede kullanıp tükettiği konularında soru sorulacaktır." (Dârîmî, 1/135)

Hukuksal anlamda emanet, bu tanrısal ve kozmik emanetin ve ona ilişkin şuurun uzantısıdır. Bu yüzdendir ki, İslam Peygamberi bu uzantıların ısrarla korunmasını istemiş ve "Emanete riayeti olmayanın imanı da yoktur" demiştir.

Kur'an, emanete riayetin bir yetenek olduğu kadar, bir ehliyet olduğunu da belirtir. Bu yüzden her iş ve ödev bir emanet olarak algılanmış ve şu evrensel ilke konmuştur:

"Hiç kuşkunuz olmasın ki, Allah size, emanetleri, onlara ehil olanlara teslim etmenizi emreder." (Nisa, 58)

Bu anlamda emanetin en önde geleni, yönetim erkidir. Kur'an, bir devlet şekli önermemekte, her devlet şeklinde egemen olmasını istediği değerlere atıf yapmaktadır. Bunların başında emanet veya emanete riayet ilkesi gelir. Kur'an, kişilerin egemenliğini şirk saydığı için, ilkelerin egemenliği esas olacaktır ve bu da bir hukuk devleti zihniyetini kaçınılmaz kılar. Hukuk devletinin temel özelliklerinden birinin de emanetlere riayet olduğu tartışmasızdır, (bk. burada, Şûra, Bîat ve Hâkimiyet maddeleri)

Nisa 58. ayetin insan hayatına kazandırmak istediği değerin önemini anlamak için Hz. Peygamber'in şu sözünü de hatırlamak gerekir: "İşler, ehil olmayanlara verildiğinde, kıyametin kopmasını bekle." Buradaki kıyamet, toplumların çöküşü anlamındaki küçük kıyamettir, (bk. burada, Kıyamet mad.)

Şuraya kadarki açıklamaya dayanarak diyebiliriz ki, Kur'an'a göre, işlerin ve emanetlerin ehil olmayanlara teslim edilmesi, imansızlığın en büyük belirtilerinden biridir. Nitekim Kur'an, kendine özgü ifade güzelliği ile bu inceliğe şöyle dikkat çekmiştir:

"Ey inananlar! Allah'a ve resule hıyanet etmeyin! Bilip durduğunuz halde, öz emanetlerinize hıyanet mi ediyorsunuz?" (Enfâl, 27)

Böyle olduğu içindir ki, Kur'an müminleri, "Emanetlerine riayet eden ve ahdlerine vefalı olan kişiler" diye nitelenmiştir. (23/8; 70/32)

ESMAÜL HÜSNA
(Allah'ın güzel isim-sıfatlan)

İsim kelimesinin çoğulu olan esma ile 'en güzel' anlamındaki hüsna kelimelerinin birleşmesinden oluşan Esmaül Hüsna deyimi, kelime anlamıyla en güzel isimler demektir. Ancak Kur'an Esmaül Hüsna ile Allah'ın yalnız isimlerini değil, aynı anda sıfatlarını da vermektedir. A'raf 180, İsra 110, Tâha 8 ve Haşr 24. ayetlerde ifadeye konan Esmaül Hüsna, Allah'ın isim-sıfatlarını ifade için kullanılmaktadır.

A'raf 180, Allah'a bu güzel isimlerle yakarılmasını, Allah'a isim verme konusunda taşkınlığa gidilmemesini istemektedir,

Kur'an, Esmaül Hüsna'nın sayısını dondurmamaktadır. Ancak taşkınlık ve yanlışlığa gitmemek için en güvenli yol, Cenabı Hakk'a, Kur'an'da dayanağı olmayan adlar vermemektir.

Kur'an'dan açık biçimde çıkarılabilen tanrısal isim-sıfatların bir kısmı tek kelimelik, diğer bir kısmı ise bileşik isimdir. Bu iki tür isim-sıfatların listesi, burada 'Allah' maddesinde verilmiştir.

EVVÂH
(ah edip inleyen)

Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçen bu sıfat Hz. İbrahim'in yüksek insanlık ve ahlak niteliklerinden biri olarak kullanılmaktadır. (9/114; 11/75)

Evvâh kelimesinin kökü, keder ve acıma ifade eden 'ah'dır. Evvâh, Râgıb el-Isfahanî'nin de belirttiği gibi, keder ve acıma gösteren sesleri çok çıkaran kişi demektir. Evvâh olan kişi, başkalarının acılarını benliğinde duyar ve onlara duyduğu merhametin bir belirtisi olarak "ah!" eder, inler.

Evvâhlığın, peygamberlerde kişisel menfaat ve kaygılara dayanmadığını, Kur'an bize haber veriyor.

Evvâhlığın babası, Hz. İbrahim'dir. Onun evvâhlığı öylesine büyüktür ki, Kur'an onu 'bir ümmet' olarak nitelendiriyor. Çünkü o, bütün bir ümmete yetecek bir kederi tek başına üstlenmiştir.

Evvâhlık, îsar (başkalarının mutluluğunu kendi çıkarma yeğlemek) ahlakının zorunlu bir sonucudur, (bk. burada, îsar mad.)

îsar, nebilerin ahlakı olduğuna göre, evvâhlığın özünde rahmet temsilcisi olmak yatar. Ve nebiler birer rahmet önderidir. Onların sonuncusu olan Hz. Muhammed'in 'Âlemlere Rahmet' olarak tanıtılmasının (21/107) sırrı da budur.

EZİLENLER
(müstaz'afûn)

Müstaz'afûn (tekili: müstaz'af) kelime ve kavramını tanımak için Kur'an'da bunun ilkesel tanımını veren istiz'af sözcüğünü ele almak gerekir.

Kur'an-ı Kerim'in en önemli kavramlarından biri olan istiz'af, za'f kökünden gelir ve **9** yerde geçer. Za'f, büyük bilgin Râgıb'ın da belirttiği gibi beden, ruh veya konumda güçsüzlük demektir.

Hz. Peygamber, **Taif** Günü diye anılan o kahırlı günde, Cenabı Hakk'a yakarırken, halk katındaki za'fından yakınmakta ve Allah'tan kendisine yardım etmesini dilemektedir. O duada kullandığı temel sözcük, yukarıda, 'beden, ruh ve konumda güçsüzlük' diye tanımladığımız za'f sözcüğüdür.

İyiye ve güzele çağırdığı Taif halkının ayak takımı tarafından taşlanıp kanlar içinde bırakıldığı o müthiş günde, yakarışına şöyle başlıyor Cenabı Peygamber:

"Allahümme innî eşkû ileyke za'fe kuvveti **ve hevânî ale'n-nas!" (Allahım! İnsanlar nezdindeki za**'fımdan **ve etkisizliğimden sana sığınırım!)**

İstiz'af, Kur'ansal bir terim olarak, güçsüz, zayıf ve küçük görerek ezmek, horlamak ve sömürmek demektir. Bunun karşıtı bir anlam taşıyan kavram, yine Râgıb'ın söylediği gibi **istikbâr** (kendini büyük, erişilmez ve güçlü görmek) kavramıdır. Hemen işaret edelim ki, istiz'afı iyi anlamak için istikbâr kavramını da tanımak gerekir, (bk. burada, Kibir mad.)

Kur'an hayat ve oluşun insanlık sahnesindeki görünümünü, özellikle peygamberlerin temsil ettikleri iman ve ışıkla onların karşısına dikilen inkâr ve karanlığın mücadelesini bir istiz'af-**istikbâr** çatışması olarak göstermektedir. Bu çatışmada Yaratıcı

Kudret'in, istiz'afı temsil edenler yanında yer aldığı da Kur'an'ın açık beyanları arasındadır. A'raf 137. ayete göre, Allah yeryüzünün doğularına ve batılarına istiz'afa maruz kalanları hâkim kılmak ister. Kasas 5. ayet, Yaratıcı Kudret'in, müstaz'afları, oluşta bir motor güç olarak devreye soktuğunu ve oyunu sürekli onlar lehine kullandığını gösteriyor. Bunun anlamı şudur:

Kur'an, oluş diyalektiğinin temeline ezilen-ezen didişmesini yerleştiriyor.

Ancak şunu gözden kaçırmayalım ki, Kur'an bu diyalektiği, örneğin Marksist felsefede olduğu gibi sadece ekonomiyle sınırlamaz. Ezilen-ezen diyalektiği 'üsttekilerle alttakilerin' veya 'egemenlerle egemen olmayanların çekişmesi'dir. Üsttekiler zulüm ve baskılarını çoğunlukla ekonomiyi kullanarak sürdürürler ama bu bazen başka zorbalıkların öne çıkarılmasıyla da olabilir. İnançlara baskı, din adına zulüm, bunların başında gelir. Engizisyon ve onun İslam tarihindeki benzerlerini anımsayalım. Bu korkunç zulümler, dini kendileri gibi anlamayanlara zulmedenlerin din adına sergiledikleri dehşetin serüvenidir. Mesela, İslam tarihinin en büyük mazlum-müstaz'aflanndan biri olan ve zulüm altında çeyrek asır işkenceden sonra katledilen İmamı Âzam, ekonomik olarak toplumun ezilenleri arasında değildi; tam tersine, toplumun en zengin tüccarlarından biriydi.

Onun, iman ve şehitlikte haleflerinden biri olan Hallâc da öyle. Devrin sarayında yıllarca itibar görüp ağırlandığı halde müstaz'aflardan yana tavır koyması yüzünden tarihin en dehşet verici ölüm cezasına çarptırılıp parça parça doğrandı.

Günümüz dünyasında hem de 'demokrasi' adına yönetilen ülkelerdeki faşizan ve nazizan baskıların mazlumlarının büyük çoğunluğu ekonomik açıdan sefil-perişan insanlar olmayabiliyor. Ama dincilik veya dinsizlik adına faşizm uygulayan iktidarlar bu insanlara sırf 'kendilerinden olmadıktan' veya 'kendilerini eleştirdikleri' için akıl almaz baskılar, zulümler uygulamaktalar. Çeşitli tazyik ve kontrol mekanizmalarını kullanarak sevmedikleri insanların hayatını cehenneme çevirmekteler. Yakın örnekleri iki binli yılların başından başlayıp devam eden dinci faşist yönetimlerin egemen olduğu ülkelerde gördük. Temelinde anayasal-demokratik hukuk devleti olan o ülkelerin parlamentolarında çoğunluğu ele geçiren 'dinci iktidarlar', 'Allah ile aldat-

ma' tezgahıyla ABD desteğini birlikte kullanarak sadece muhalif olan sıradan kitleleri değil, maddi açıdan seviyesi yüksek basın ve iş çevrelerini (hatta ülkenin silahlı kuvvetlerini) akıl almaz baskı ve zulümler altında inim inim inletmişlerdir. Bu dinci faşizm, Marksizmin iddia ettiği gibi sadece para gücünü kullanmıyor, tam tersine Marksist felsefenin belki de hiç telaffuz etmediği güçler kullanıyor.

Telaffuzu bile korkunç ama zulüm aracı olarak 'adalet' ve 'yargı mekanizması' bile kullanılabiliyor. Bunun örneklerini de yine ikibinli yıllardan itibaren, ABD emperyalizminin desteğiyle yönetime gelmiş bulunan tek parti iktidarları döneminde yakından gördük.

Demek oluyor ki, ezilenler-ezenler diyalektiğinde ezilen kutup daima sabitken ezen kutup sürekli değişmektedir. Hatta modern dünyada, demokrasi ve parlamento kavram ve kurumları bile birer ezme aracı haline gelebilmektedir.

Muhammed İkbal, belki de ezilen-ezen polaritesinin gelecek zamanlarda kazanacağı alışılmadık çehreyi önceden haber vermek için, yaşadığı günlerin Avrupa parlamentolarını 'iblisler parlamentosu' diye anmıştır.

İnsanlık, demokrasi ve parlamentonun en koyu ceberut aracı yapılabileceğine ilk kez Hitler zulmüyle tanık oldu. Hitler'in 'parlamentoyu zulüm aracı yapma' sisteminin ikinci büyük örneği, bize göre, Türkiye'de 2002 yılından itibaren uygulanan 'dinci faşizm'dir.

Kur'an bize gösteriyor ki, en büyük peygamberler de dahil bütün yaratıcı ruhlar istiz'afa maruz bırakılmaktan yakınmışlardır. (7/75, 150)

İstiz'afa uğratılanlara Kur'an zaîf (çoğulu zuafa) ve müstaz'af demektedir. Müstaz'aflar için savaş vermemek, insanoğlunu Allah karşısında çetin bir sorgulama ile yüz yüze getirecektir. (4/75)

Müstaz'afûn, Kur'an kaynaklı bir tarih terimi olarak, İslam'ın ilk yıllarında putperest Mekkeliler tarafından zulüm ve işkence altında inletilen yoksul ve kimsesiz müslümanlan ifade eder. İslam

tarihi kaynakları, inanmaktan başka suçu olmayan bu çaresiz kişilerin acımasız işkenceler altında ezilmelerini ve nihayet hayatlarını yitirmelerini göz yaşartıcı tablolar halinde vermektedir. (Sayıları ve tavırları için bk. İbn İshak, *Megâzî,* paragraf: 233¬245; İbn Hişâm, *Siyer,* 1/317 vd; Öztürk; *Asnsaadet Şehitleri)*

Kur'an, diğer tüm kavramlarda olduğu gibi, müstaz'af kavramının da genel ve zamanüstü mânâsına gidilmesini esas alır. Müstaz'af kavramı, Asrısaadet'teki görünümle sınırlı değildir. İstiz'af, devir ve şartlara göre yeniden belirlenecektir. Bir devrin müstaz'afı kölelik altında inlerken öteki devrinki sahte demokrasinin, kapitalizmin veya komünizmin zulmü altında inler. En büyük müztaz'af kitlelerden biri de, zulümlerini Allah'a ve dine fatura eden Engizisyon papazlarının perişan ettiği kitleydi.

Müstaz'afların fıtrat düzeni içindeki yerlerini ve Son Peygamber ümmeti bünyesindeki mevkilerini Hz. Peygamber kendi dilinden vermiştir:

"Allah bu ümmete zayıflan hürmetine, onların duaları, namazları, samimiyetleri hürmetine yardım eder."

Buradaki 'Ümmet'in tüm insanlık olduğunu unutmayalım. Çünkü söz konusu olan Son Peygamber'dir ve onun ümmeti tüm insanlıktır, (bk. burada, Ümmet mad.)

"Şu bir gerçek ki, siz içinizdeki zayıflar (zuafa) hürmetine nzıklandınlır, yardım görürsünüz." (Nesaî, cihad, 43)

Kur'an, hiçbir din, ırk, renk ve bölge ayrımı yapmadan, müstaz'aflara yardımı insanın onur ve iman borcu olarak görür. Bu yardım için, gerektiğinde savaşa bile girilecektir. (4/75)

Ve müstaz'afları saygı ve sevginin ilk muhatabı yapmak da iman adamının görevidir. Kur'an bu noktada, Hz. Peygamberi müstaz'aflara seçkin ve itibarlı bir mevki vermesi yolunda uyararak insanlığa unutulmaz bir ders vermektedir. En'am 52. ayetle Kehf 28. ayetlerin iniş sebepleri ve muhtevaları bu açıdan çok ibret vericidir. (Bu ayetlerin iniş sebepleriyle ilgili olarak bk. Taberî; *Tefsir,* 7/200 vd., 15/234-238)

FESAT
(bozgunculuk, dengesizlik)

Fesat (özgün şekliyle fesad) kökünden sözcükler isim ve fiil halinde 40'tan fazla yerde geçer.

Kur'an dilinin ölümsüz ustası Râgıb **el**-Isfahânî (ölm. 502/1108). Müfredât'ında fesadı "bir şeyi itidal dairesinden **az** veya **çok** çıkar**mak"** olarak tanıtıyor ve karşıtının salâh olduğunu söylüyor ki, kavramın Kur'ansal niteliğini tam tespittir.

Fesadın esasını, varlık ve oluştaki dengeyi bozmak, bozgun ve yozlaşma vücuda getirmek oluşturur. Bu da, yine Râgıb'ın söylediği gibi, bazen insanın iç dünyasında, bazen bedenimizde, bazen de dışımızdaki dünyada meydana gelir.

Fesadın her türü, insanın eseridir. (2/30; 40/26) Bu yüzdendir ki tanrısal irade, yeryüzünü fesada veren kötü insanları, onlara musallat edilen başka insanlarla durdurmayı kanunlarından biri halinde işletmektedir. (2/251)

Fesadın temelinde insanın doğal ve kozmik değerleri, kendi kişisel dürtüleri ve doymazlığı uğruna altüst etmesi yatar. (23/71) Bunun içindir ki en büyük fesat, şirktir. Çünkü şirk, yaratıcıküllî şuura özgü kudret ve değerleri parça varlıklara yükleyerek oluşun omurgasını zedelemektir.

Bakara 30'a göre, bütün yüceliklerine ve Allah'ın kendisine güvenine rağmen insanın özelliklerinden biri de fesat üretmesidir. İnsanın ürettiği fesattan en büyük payı şirk, ikinci olarak müna**fıklık** (ikiyüzlülük), üçüncü olarak da Yahudi toplumu almaktadır. (2/11; 8/85; 17/4)

En yıkıcı fesat, insanın saltanat ve sahip olma uğruna sergilediği

fesattır. (27/34) Böyle olduğu içindir ki, insanlık tarihi boyunca medeniyet ve saltanatların çöküşüne hep fesatlar sebep olmuştur. (28/4, 83; 29/14; 40/26; 89/12)

Peygamberlerin önemli yakarışları içinde, fesat üretenlere yenik düşmeme dileği de vardır. (29/30) Çünkü fesat, yurtları karmaşa ve mutsuzlukla doldurmakta, kitleleri lanet ve azabın kucağına itmektedir. (13/25; 16/88) Kur'an şu noktanın altını da çizmektedir: Fesat daima öldürmek ve kan dökmekle birlikte sahneye çıkar. Ve bir kişinin kanının dökülmesi veya bir kişinin fesada âlet edilmesi 'bütün insanlığın öldürülmesi ile eşanlamdadır.' (2/30; 5/32)

TABİATIN DENGELERİ AÇISINDAN FESAT

Kur'an, bir yerde, fesadı, dolaylı bir ifadeyle 'ekinleri ve nesilleri **helak** etmek' olarak tanımlamıştır ki, ekolojik yozlaştırmanın bir tanıtımı gibi görebiliriz. Şöyle deniyor:

"İnsanlardan öylesi vardır ki, onun dünya hayatına ilişkin sözü senin hoşuna gider ve o, kalbind ekine Allah'ı tanık tutar. Oysaki o, düşmanların en yamanıdır. Yanından ayrıldığında/iş başına geçtiğinde yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için işe koyulur. Oysaki Allah, fesadı sevmez." (Bakara, 205)

Kur'an, fesat üreten birey ve kitlelerin insanların karşısına barış üreticileri olarak çıkabileceklerini de söylemektedir. (2/11) ABD'nin, bir yandan 'dünyanın düzenini koruma görevi' (!) üstlendiğini iddia ederken öte yandan silah ticareti uğruna dünyayı harplerin kucağına itmesi ve Kyoto Protokolü'nü, 'gelirlerim azalır' gerekçesiyle imzalamaması bu ikiyüzlülüğün en yaman örneğidir.

Barışçılık iddiasıyla gerçek barışseverliği ayırmada kullanılacak ölçüleri Kur'an şöyle tespit etmektedir: Allah'ın birliğine iman, ahirete iman, salih amel yani insanlığın hayrına ve mutluluğuna katkıda bulunacak hizmetler üretmek, (burada, Amel mad.)

FIRKALAŞMA

(fırka, teferruk, tefrik, teşeyyu', hizip, takattu')

Fırka, fırkalaşma, bölünme, ana topluluktan ayrılma, **hizip** oluşturma anlamlarında beş tabir kullanılmaktadır. Bundan anlaşılır ki, Kur'an, bu fırkacılık ve fırkalaşma konusunu hayatî önemde bulmaktadır.

Fırka:

Fırka sözcüğünün kökü olan fark, bölmek, ayırmak, parçalamak, iki taraf arasında hüküm vermek anlamlarındadır. Aynı kökten fırka, camiadan ayrılan grup anlamındadır.

Fark kökünden kelimeler, isim ve fiil halinde 70 küsur yerde kullanılmıştır. Kullanılan türevlerinin anlamlarına da bakmak lazım: Teferruk (parçalanıp fırkalar haline gelmek. 3/103; 42/13-14; 98/4), tefrik (parçalayıp fırkalar haline getirmek. 2/102, 136, 285; 4/150; 6/159) Ölümsüz dil ustası Râgıb'ın beyanına göre bu sözcükte, 'kalp, parçalanasıya korkmak' anlamı da vardır ve Tevbe suresi 56. ayetteki fırka kökünden fiil bu anlamda kullanılmıştır:

"Kesinlikle sizden oldukları yolunda Allah'a yemin ederler. Gerçekte onlar sizden değillerdir. Doğrusu şu ki onlar, ödleri patlayasıya korktukları için fırkalaşan bir topluluktur."

Büyük camiadan ayrılıp fırkalaşanların, kendi içlerinde büyük korkular taşıyabileceklerine ve bu korkuların onları hizip dayanışmasına iteceğine bir işaret olduğu söylenebilir.

En'am suresi 153-159. ayetlerden oluşan beyyineler manzumesi, dinde fırkalaşma meselesinin en hayatî noktalarına parmak

basmakta ve çözümü de göstermektedir. Dinde fırkalaşmanın mahiyetiyle ilgili âdeta tanım veren bir beyyine ile başlayan bu manzume, ölümsüz mesajını, fırka sözcüğü ile aynı kökten bir fiil (teferraka) kullanarak vermekte ve bize şunları öğretmektedir:

1. Dinde fırkalaşnıa, Yaratıcı'nın tek olan yolundan sapıp başka yollara girmenin sonucudur,

2. Bu sapma, öncelikle, ilahi kitabın dışlanmasıyla vücut bulur,

3. Tanrısal kitaba sarılarak dinde bölünmeyi önleyememiş toplumlar ve kişiler hiçbir mazerete sığınamazlar ve hiçbir kurtuluş çaresi de üretemezler,

4. Bu fırkalara karşı takınılacak tavır, onlarla ilgiyi tamamen kesmek ve onları kendi sapık hezeyanları içinde boğulmaya bırakmaktır.

Şimdi bu beyyineler manzumesini birlikte okuyalım:

"Bu benim dosdoğru yolumdur, onu izleyin, başka yollan izlemeyin! Yoksa bu hal sizi O'nun yolundan uzaklaştınp parçalara böler. Sakınıp konmasınız diye O size bunu önermiştir".

"Dinlerini parça parça edip fırkalara/hiziplere bölünenler var ya, senin onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onlann işi Allah'a kalmıştır. O, onlara, yapıp ettiklerini haber verecektir." (En'am, 153-159)

Dinde fırkalaşmanın tek ve şaşmaz yol olan Allah'ın yolundan sapıp birtakım yollara girmenin sonucu olduğuna vurgu yapılmasının, İslam dünyasında 'fırkalaşmanın en doğurgan anası' ve kelime anlamıyla 'yol' demek olan tarikat zihniyetini deşifre ettiğini ve İslam tarihinin fırkacılık meselesindeki yumuşak karnına neşter vurduğunu da gözden kaçırmayalım.

Kur'an'daki tanrısal ve matematik insicama muhteşem bir örnek oluşturan bir gerçeği daha izleyelim:

Yusuf suresi 39. ayet, En'am 153'teki mucize açıklamayı iyiden iyiye taçlandırmaktadır. Bize göstermektedir ki, Tann'nın tek olan yolunu birden çok hale getiren fırkalaşma, nihayetinde tek olan Rabbi de çoklaştırmaktadır. Yani fırkalaşma ile girilen yollann tümü şirke çıkmaktadır. Yusuf süresindeki beyyine, fırka

kökünden bir kelimeyi kullanarak şu ürpertici soruyu soruyor:

"Parçalara bölünüp fırkalaşmış rabler mi daha hayırlıdır, Vâhid ve Kahhâr olan Allah mı?" (Yusuf, 39)

Şîa-Teşeyyu':

Güç kazanmak maksadıyla oluşturulan ekip anlamındadır. (Râgıb, el-Müfredât)

On küsur kullanımının tümü isim kullanımdır. Daha çok, eski ümmetlerdeki fırkaları ifade için kullanılmıştır. İslam ümmeti açısından şîalar çok olumsuz unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Fırkacılığın ağır bir kahır ve ıstırap kaynağı olacağı bu kelimenin kullanıldığı ayetlerde verilmektedir. Şu sarsıcı örneğe bakın:

"De ki, "O, size, üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye yahut sizi fırka fırka birbirinize düşürerek/fırkalara bölüp içinden çıkılmaz durumlara düşürerek/fırkaları elbise gibi size giydirerek kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya Kaadir'dir." (En'am, 65)

Bu ayette, fırkalaşmanın nelere mal olacağı ve fırkacılığın temel niteliklerinden birinin de şiddet olduğu mucize bir biçimde ifadeye konmuştur. Mucize mesajlardan biri de, Kasas suresinde verilmiştir. Ayetten öğreniyoruz ki, despot-tâğut yönetimler, kitleleri, özellikle inanç camialarını çeşitli fırkalara bölmeyi ihmal etmezler. Çünkü bu bölünme, camianın gücünü parçalar ve onu sıkıntı yaratan bir problem olmaktan çıkarır. Firavunun yönetiminden söz eden şu ayet, âdeta, bir diplomatik-stratejik raporun özeti gibi duruyor:

"Firavun o yerde egemenlik kurmuş ve ora halkını fırkalara ayırmıştı. Onlardan bir topluluğu horlayıp eziyordu: Bu topluluğun erkek çocuklarını boğazlıyor, kadınlarına hayasızca davranıyor/kadınların rahimlerini yokluyor/kadınlarını hayata salıyordu. O, gerçekten fesadı yayanlardandı." (Kasas, 4)

Hizip-Takattu':

Tekil ve çoğul halde yirmi kez geçen hizip (çoğ. ahzâb), "Kabalık ve şiddetle belirginleşen ekip demektir." (Râgıb, ***el-Müfredât)*** Hizip, yabancı düşmanlara karşı oluşturulduğunda, 'Allah'ın hizbi' olarak adlandırılmaktadır. Allah'ın hizbinin karşısındaki küfür güçleri ise 'şeytanın hizipleri' olarak anılıyor.

Ancak, hizip, dinin kendi içinde oluşturulduğunda dini ve müminleri bölen bir unsur olarak kötülenmektedir. Bu gerçeğe parmak basan ayet, hizip sözcüğüyle, doğrayıp parçalara ayırmak anlamındaki takatiu' sözcüğünü (fiil şeklinde) birlikte kullanarak fırkacılığın üreteceği temel belalardan birine dikkat çekiyor: Dini, alt kitaplara bölmek. Bu bölmeyi ifade için takattu' fiilinin geçmiş zaman şekli seçilmiştir. Unutmayalım ki, 'kesip doğramak' anlamındaki kat' kökünden gelen takattu'da bir şeyi ikiye ayırmak yeterli değildir, birkaç parçaya bölmek gerekir. Bunun içindir ki, takattu'un yarattığı din içi bölünme birkaç hizip ortaya çıkarır ve bu hiziplerin her birinin övünerek okuduğu 'kutsallaştınlmış kitapları (zübür) vardır. Ve her hizip, elindeki 'kutsallaştırılmış kitap'la övünür, sevinir.

Mucize ihbarı koca bir tablo gibi önümüze koyan 5 ayetlik beyine kümesi, dindeki hizipçiliğin mahiyetini, nelere mal olacağını göstermekte ve din içi hizipçilere yönelttiği en ağır tehditleri de sıralamaktadır. Bugünün Müslüman dünyasını tanıtmak için asırlar öncesinden hazırlanmış mucize bir raporu andıran beyyineler şöyledir:

"İşte, sizin bu ümmetiniz bir tek ümmettir. Ve ben de sizin Rabbinizim; o halde, benden sakının! Fakat onlar işlerini aralarında parçalayıp çeşitli zUbürlere/kutsallaştırılmış hizip kitaplarına ayırdılar. Her hizip, yalnız kendi yanındakiyle sevinip övünmektedir. Artık sen onları bir süreye kadar kendi gafletleri içinde bırak. Sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz mal ve oğullarla güçlendiriyoruz onları ve iyiliklerine koşuyoruz. Hayır, farkında olmuyorlar." (Müminûn, 52-56 Ayrıca bk. 21/93)

FIRKALAŞMAYA AĞIR İTHAM

Fırkalaşmanm en ağır şekilde itham edildiği yer, dinde fırkalaşmadır. Tam bu noktada, Kur'an semantiği açısından çok anlamlı bir tabloya dikkat çekeceğiz: Fırka-hizip anlamındaki 'ferîk' sözcüğü, kullanıldığı 29 yerin sadece ikisinde olumlu anlamdadır. Diğer yerlerin yansından fazlasında olumsuz, yarıya yakınında ise nötr anlamda kullanılmıştır. Kur'an, bu tavrıyla şunu demek istiyor: Dinde fırkalaşma, çok küçük istisnalar (ki bunlar, dinin ilk zamanlarındaki düşman topluluklar karşısında yapılır) bir kenara konursa daima kötülüğe, bölünmeye, sömürüye, ihanete hizmet eder. Bu anlamda olmak üzere özellikle şu ayetlere bakılmalıdır: 2/75, 100, 101, 146, 188; 3/23; 78, 100; 4/77; 8/5; 9/117; 16/54; 24/47, 48;27/45

Bir dinin (örneğin İslamiyet'in) asırlar sürmüş hükümranlığının ardından mantar fışkırır gibi zuhur eden fırkalar (tarikatlar, mezhepler, cemaatler) hiç tartışmadan söyleyebiliriz ki şer ürünüdür, bölücülük aracıdır, dinin düşmanlarıyla kurulmuş çıkar odaklı işbirliklerinin (Ilımlı İslam, BOP, dinler arası diyalog vs.) sonucudur.

Onun içindir ki, fırkalaşmaya ilişkin tanrısal hüküm çok ağırdır. Fırkalaşmaya karşı uyarıda, beyyinelerin geliş sırasıyla iki muhatap seçilmiştir: Hz. Peygamber, müminler camiası. İki uyarı da sarsıcıdır:

"Dinlerini parça parça edip fırkalara/hiziplere bölünenler var ya, senin onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Allah onlara, yapıp ettiklerini haber verecektir." (En'am, 159)

Bu ayette, fırkalaşma ifade eden kelimelerin ikisi birden kullanılmıştır: Fırka, şîa. Birincisi fiil, ikincisi isim halinde. Bu kullanım, dinde fırkacılığın her türünün dini parçalamak anlamına gelecek büyük bir cinayet olduğuna dikkat çekmektedir. Aynı tarz, fırkacılığın kötülüğü konusunda ümmete uyarı yapan ayette de korunmuştur. Yani fırka ve şîa kökünden kelimeler orada kullanılmıştır.

"O'na yönelmiş kişiler olarak O'ndan sakının! Namazı/duayı yerine getirin ve sakın şirke sapanlardan olmayın; Onlardan ki, dinlerini parçalayıp hizipler/fırkalar haline geldiler. Her hizip kendi elindekiyle sevinip övünür." (Rum, 31-32)

"Dini dosdoğru tutun; onda bölünüp fırkalara ayrılmayın!' Onları çağırdığın bu tutum, şirke bulaşanlara çok ağır gelmiştir. Allah, dilediğini kendisi için seçer ve hakka yönelenleri kendisine iletir." (Şûra, 13)

Bu son ayetler, dehşet verici bir gerçeğin altını daha çizmektedir: Dinde fırkacılık şirkle eşanlamlıdır.

"Hep birlikte Allah'ın ipine yapışın, fırkalara bölünüp parçalanmayın; Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın! Birbirinizin düşmanı idiniz, Allah kalplerinizi uzlaştınp kaynaştırdı da O'nun nimeti sayesinde kardeşler haline geldiniz. Ateşten bir çukurun kenarında idiniz; sizi oradan kurtardı. Allah size ayetlerini bu şekilde açıklıyor ki, doğruya ve güzele yol bulaşınız." (Âli İmran, 103, 105)

Dinde fırkalaşma, tanrısal beyyinelerin gelişinden sonra olmaktadır:

"Kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki kıskançlık/doymazlık/azgınlık/yalancılık/zulüm/kibir/zinakârlık yüzünden fırkalara bölündüler. Eğer belli bir süreye kadar erteleme sözü Rabbinden gelmiş olmasaydı, aralarındaki iş mutlaka bitirilirdi. Onların ardından kitaba mirasçı olanlar da onun hakkında, işkillendiren bir kuşku içindedirler." (Şûra, 14)

"Kendilerine açık seçik kanıtlar geldikten sonra fırkalara bölünüp ihtilafa düşenler gibi olmayın! Böyle olanlar için çok büyük bir azap vardır." (Âli İmran, 105)

"Kitap verilmiş olanlar, kendilerine beyyine/açık delil geldikten sonradır ki parçalanıp bölündüler." (Beyyine, 4)

Bu beyyinelerde, özellikle Şûra 14'te bir mucize ihbar daha vardır ve şudur:

Fırkalaşma bir cehalet, sürçme ürünü değildir; bilinçli bir yapılanmadır. Allah'ın yasakladığı böyle bir yapılanma, cehaletin ürünü değilse hangi saikle yapılır? Cevap bellidir: Fırkalaşanlann, imanın ve Tanrı'nın üstüne çıkardıkları bazı hesaplan, menfaatleri vardır. Zaten, fırkalaşmanın şirkle eşitlenmesinin başka bir izahı da olamaz.

FITRAT
(yaradılış)

Fa-Tı-Ra harflerinden oluşan fatr ve bunun dişilik Tâ'sı eklenerek elde edilen isim-mastarı fıtrat, Arap dili lügatlerinde şu anlamlara gelmektedir:

Uzunlamasına yarmak, memeden parmakla süt sağmak, hamuru mayalandırmadan pişirmek, deriyi tabaklamadan işlemek, zuhur (çıkış, fışkırış), hayvanın azı dişi bitmek, yaratmak, örneği olmayan bir şeyi vücuda getirmek...

Lügatler, fatr'ın yarmak, fışkırmak, açılıp saçılmak, yaratmak anlamlarının en dikkat çeken anlamlar olduğunu da göstermektedir. Arap dilinin, özellikle Kur'ansal edebiyat açısından en güçlü isimlerinden biri olan Zemahşerî (ölm.538/1143) Arapların ağaç gövdesinin yapraklarla açılıp saçılmasını "ağaç yapraklarla yarıldı", toprağın bitkilerle donanmasını da "toprak yarıldı" sözü ile dile getirdiklerini yazmaktadır. Bu deyişlerde fatr kökünden türeyen kelimeler kullanılmaktadır. (Zemahşerî; *Esâsü'l-Belâğa,* ilgili mad.)

Kur'an ve hadiste de fatr ve fıtrat, yaratılış, yaratış anlamlarında kullanılmaktadır. Rum 30. ayet, fıtratı 'Allah'ın, insanları, üzerinde yarattığı varlık yapısı, karakter ve değişmez ilkeler' anlamında kullanmıştır. Yine aynı ayete göre fıtrat ilkelerinde değişme olmaz. Hz. Peygamber'in beyanına göre, insanın fıtratı temiz ve yücedir. Bozulmalar, insanın dünyaya gelişinden sonra yine insan eliyle vücuda getirilmektedir.

Hemedanî, fıtratın insanın varlık yapısında yer alışını ifadeye koyarken şu yolda konuşuyor: Fıtratın insanı doğruluğa çekişi, mıknatısın demiri çekişine benzer. Mıknatıs özelliği eşyada, doğruya gidiş özelliği insanın yaradılışında vardır. (Aynulkudât

Hemedânî; *Zühde,* 88)

Fıtrat faaliyeti Allah'ın sürekli faaliyetlerinden biri olduğundan, Yaratıcı Kudret'in adlarından biri de Fâtır'dır. (12/101; 14/10; 35/1)

Demek oluyor ki; fatr ve fıtrat bir şeyi varetmek ve onu, bir hedefe doğru geliştirmek üzere, açıp saçmak, dal-budak saldırmaktır. Kur'an, sürekli oluştaki olma-ölme ve tekrar olma düzenini fatr kökünden kelimelerle ifade ediyor. Fatr veya infitar'daki yarma ve yarılma olayı, bir oluşun sonu, bir başka oluşun başlangıcıdır.

Fıtrat düzeninde her ölüm bir doğumun sancısı olmaktadır. Kur'an-ı Kerim göklerin, yerlerin ve insanın yaradılışını fatr olayı olarak gösterdiği gibi bunların yıkılış ve çöküşlerini de bir fatr olayı olarak gösteriyor:

"Gök çatlayıp varıldığı zaman, yıldızlar dökülüp saçıldığı zaman, denizler fışkırtıldığı zaman, kabirler deşildiği zaman, benlik, bilmiş olacaktır önden gönderdiğini de arkaya bıraktığını da." (İnfitar, 1-4)

Bu ayetlerle anlatılan, kıyamet, yani bir bitiş ve ölüş olayıdır. Fakat bu olay bir fıtrat gelişmesi olarak bir başlangıç ve oluşun da sancısıdır. Nitekim Kur'an, bitişin ardından 'iade' yani tekrar oluş geleceğini söylemektedir. (17/51; 29/19)

Sürekli oluş bir ilk yaratış ve onu izleyen ikinci, üçüncü yaratış zinciri olarak devam etmektedir. Bu devamda bir yaratıştan fatr (yarma) yolu ile bir başka yaratışın çıkışı esastır. Kur'an, bunların ilkine bed' (başlama) ikincisine iade, avdet veya neş'et-i uhrâ demektedir. Bu, elektrik cereyanının hız verdiği bir dinamoda artı ile eksinin birbirini izlemesine benzer. Ve bundan anlaşılır ki, fıtrat düzeninde her bitiş bir başlangıcın, her ölüş bir oluşun, her parçalanış ve dağılış, bir fışkırış ve sentezin öncüsüdür. Buna fıtrat diyalektiği diyebiliriz. Tam bu noktada, çağımızın en büyük İslam düşünürü Muhammed İkbal'in hayranlık veren bir açıklamasına dikkat çekeceğiz:

"Kur'an'ın tanıttığı kâinat, kalıp halinde, hareketsiz ve değişmez, her işi olup bitmiş bir kâinat değildir. Onun ta iç benliğinde bir yeniden doğuş hülyası gizlidir."

Bu sürekli oluş bir yaratış ve yaratılıştır. Pozitif ilmin tanıttığı mekanik oluşun aksine bunda tekerrür yoktur. Sürekli oluş yani fıtrat, gelişmekte olan bir yaradılıştır; böyle bir yaradılışta tekerrürden bahsetmek çelişkidir.

Anlaşılmaktadır ki, isim-sıfatlarından biri de Fâtır olan Allah, sürekli oluşta, bir oluşu yararak ondan ikinci bir oluş çıkarmakta ve bu böylece devam etmektedir. Kur'an müfessirlerine göre, Allah'ın Fâtır diye anılışı, yokluğu yarıp varlığı ondan çıkardığı içindir. Sahabî müfessir İbn Abbas'a göre fatrdaki yaratma her seferinde yeni ve özgündür, (bk. Zemahşerî; *Tefsir,* Fâtır, 1) Bu demektir ki, fıtrat düzeninde her oluş bir öncekine göre daha mütekâmildir.

Geriye adım atmayan bir süreçte eski ve tekerrür olmaz.

Ve hayat, geriye adım atmaz.

Etimo-filolojik yapısından hareketle bir sonuca varmak istersek diyebileceğiz ki fıtratta, yaratılanın plan ve programı gibi mahiyeti ve hedefi de yaratan yani Fâtır tarafından bilinmektedir. Bu plan ve ona ilişkin bilgi fıtrat adını alıyor. O halde fıtrat, saf ve berrak yaratış ve yaratılış, gerçek ve katıksız bir tabiattır. (Fıtrat konusunu biz, *Din ve Fıtrat* adlı eserimizde genişçe incelemiş bulunuyoruz.)

FİRAVUN

(geleneğe karşı çıkan uyarıcılara zulmeden tâğutlann sembol ismi)

Kur'an'ın en önemli kavramlarından biridir. Denebilir ki, Kur'an, insan hayatından silip atmak istediği her olumsuzluğu bu tipin kişiliğinde kristalleştirmiştir. Bunun içindir ki, Firavun, tarihsel kişiliği ile de sembolize ettiği anlamlarla da, peygamberlerin getirdiği mesajın yok edilmesi için savaşan zihniyetlerin ve güçlerin önderi olarak önümüze konmuştur.

Unutulmamalıdır ki, Kur'an, hayrın ve şerrin büyük temsilcilerini, sembol şahsiyetleriyle öne çıkarmakta, onların tarihsel kimlikleri üzerinde faza durmamaktadır; hatta hiç durmamaktadır. Tarihsel kimliğe fazla önem verilmesi, bu kişiliklerin sembolize ettikleri değerlerin (hayır veya şer) gözden kaçırılmasına ve bunun da o değerlere yüklenen anlamların insan hayatında gerektiği gibi algılanmamasına yol açacağı kuşkusuzdur. Kur'an, bu riski önlemek istemiş, hayır ve şerrin sembolü olacak isimlerin tarihsel kimliklerini değil de sembolize ettikleri değerlerin öncüsü olan kimliklerini öne çıkarmıştır. Hatta Kur'an'a göre, bunların tarihsel isimleri bile önemli değildir. Önemli olan, onların ibret yanları yani oynadıkları rol, hayır veya şer adına yaptıkları icraattır. İsimler ve cisimler yok olup gider ama icraat, kavram ve ide devam eder.

Kur'an, bu 'devam eden'in altını çizmeyi esas almıştır. Ve bu yüzdendir ki, Son Peygamber hariç olmak üzere, hiçbir peygamberin tarihsel kişiliğine ilişkin güvenilir bir bilgimiz yoktur. Hiçbirinin mezarı bile belli değildir. Kur'an isteseydi bu bilgileri de bize kazandırırdı; ama istememiştir. İşin anlamına, idesine, icraat yanına dikkat çekmiştir. Çünkü akıp giden zaman içinde gelecek kuşaklara boyut kazandıracak olan, idelerin tanınması, onlardan ders çıkarılmasıdır. Kur'an bu derse 'ibret' der ve bü-

tün anlatımlarında bu 'ibret'in üstünde durur. Bütün beyyinelerde, insanın dikkati bu 'ibret'e yönlendirilmiştir.

Firavun, işte bu ibret-sembol yanıyla kıyamete kadar ölümsüzdür; asırlardır yaşamaktadır ve insanlığın son gününe kadar da yaşayacaktır. Firavun'un, peygamberlere kafa tutan kimliğinden söz ederken onun 'cesedinin arkadan gelenlere bir ibret olarak korunduğunu' söyleyen ayeti {Yunus, 92) şuraya kadar verdiğimiz bilgilerin ışığında değerlendirmek gerekir. Yunus 92, bize, geleneksel anlayışın turistik iştahlarına malzeme üreten bir bilgi vermek peşinde değildir. Amaçlanan, Firavundaki 'şerrin sembolü olan kimlik'in aktif olarak devam edeceği gerçeğine vurgu yapmaktır.

Firavun kelimesi Kur'an'da 74 kez geçmektedir. Ve bunların tamamına yakını, 'el-ayetü'l-kübra' (en büyük mucize) olan asa ile, yaratıcı isyanı sembolize eden Hz. Musa'nın tebliği münasebetiyledir. Çünkü Firavun, hem gerçek hem de sembolik kişiliğiyle, geleneğin dokunulmazlığını egemen kılan şirk dininin temsilcisidir. Ulül azm bir peygamber olan Hz. Musa karşısında, tarihsel kişiliğiyle, ondan sonraki bütün zamanlarda ise sembol kişiliğiyle...

FİRAVUNLUĞUN DEĞİŞMEYEN ZİHNİYET LÜGATİ

Âl: Eşraf Ve Üstünlerden Oluşan Yakın Çevre:

Firavunun hizmetinde çalışanlar, 'âl' sözcüğüyle ifade ediliyor. Râgıb'ın beyanına göre, âl, 'eşraf ve üstünlerden oluşan yakın çevre' demektir, (bk. *el-Müfredât)* Firavun, şirk dinine dikkat çeken ayetlerde oniki kez kullanılmıştır. (2/49, 50; 3/11; 7/130, 141; 8/52,54; 28/8; 40/28, 45, 46; 54/41) Bunların üçündeki kullanım, de'b (gelenek, âdet) sözcüğüyle yan yanadır. Bu da gösterir ki, Firavun zihniyet ve saltanatların kodaman takımı, değişmesine asla izin verilmeyen şirk geleneklerinin kararlı ve sadık koruyucuları olmuşlardır ve olacaklardır.

Mele': Aynı Görüşte Birleşen, Heybet ve Gösterişleriyle Ürperti Yaratan Ekip:

Bunlar; görüntüleri, mevkileri, imkânlarıyla heybet ve ürperti

yaratan kişilerdir. (Râgıb, el-Müfredât) Belli ki bunların seçiminde ilim, irfan, ahlak, vukuf gibi, insanı yücelten değerlere değil, insan üzerinde ilüzyonist baskılar kuran özelliklere önem verilmiştir. Kur'an'ın sözünü ettiği 'Firavunun büyücüleri' işte bunlardır. Yoksa kobra yılanı oynatan Hint yogileri türünden birileri değil. Musa'nın asası, yani isyanı, işte bu 'büyücüleri' yani güç ve görüntüyle halkı bastıran kodamanları etkisiz kılmıştır. Bu tür ekipleri saf dışı etmenin tek çaresi isyandır. İsyan olmadan kitleleri bu kodamanların büyüsünden koparmak mümkün olmamıştır, olmayacaktır. Kur'an, kendine özgü kelam ihtişamıyla bu gerçeği bize çok etkili biçimde anlatmaktadır.

Mele', firavun, zihniyetlere özgü saltanattan bahseden ayetlerde on küsur kez geçmektedir. (7/103, 109, 127; 8/54; 10/83, 88; 11/97; 20/46; 23/46; 26/34; 28/20,32, 38; 43/46) Bu tabir, bütün saltanatların olmazsa olmaz kodaman ekibini ifade etmektedir. Bunlar, daha çok danışmanlık hizmeti veren meddah, yağcı-yalaka besleme takımıdır. Uç grup oluştururlar:

1. İş ve para ağalan: Karun tip,
2. Yandaş bürokrat: Hâman tip,
3. Kutsallaştınlmış din adamları: Hâman tip.

Kur'an, Ankebût suresi 39-40. ayetlerde, firavun saltanatlarının bu temel destekçilerinin zulmün sürüp gitmesindeki katkılarını âdeta fotoğraflamıştır. Ankebût 39'da, Firavun'nun önüne ve arkasına iki destek kuvvet yerleştirilmiştir: Kanın ve Hâman. Firavun bunların ortasına konmuştur. Ayetteki ifade aynen şöyledir: 'Karun, Firavun, Hâman.' Üçünün ortak yanı, 'kendi benliklerine zulmetmeleri'dir. Beyyinenin tamamını okuyalım:

"Karun'u, Firavun'u, Hâmân'ı da öyle yaptık. Yemin olsun, Mûsa onlara açık seçik kanıtlarla geldiği halde, yeryüzünde büyüklük tasladılar. Ama öne geçemezlerdi. Her birini kendi günahı ile yakaladık. Bazılarının üstüne taş yağdıran bir kasırga gönderdik. Bir kısmını, o korkunç titreşimli ses yakaladı. Onlardan, yere batırdıklarımız da oldu. Bazılarını da boğduk. Allah onlara zulmedecek değildi. Fakat onlar kendi benliklerine zulmediyorlardı." (Ankebût, 39-40)

Karun (servet babaları) ve Hâman (din, kültür ve bürokrasi temsilcileri), Firavun'un bir tür koruyucu zırhı gibi tanıtılmıştır.

Karun ve Hâman kimlerdir ve bunlar neyi sembolize etmektedir? Bu noktada, *'Ebu Zer'* adlı eserimizden kısa bir alıntı yapacağız:

SERVET AZGINLIĞININ SEMBOL İSMİ: KARUN

Karun, servetin bir yıkım aracına dönüşmesini değişik vesilelerle sürekli gündeme getiren Kur'an'ın, ibret tablosu halinde öne çıkardığı sefil, irfansız ve azgın tiptir. (Ayrıntılar için bk. Abdülhalim Mahmud, *Ebu Zer,* 65-71)

Servetle büyümüş gücünü iktidar olanaklarıyla da besleyen Karun, aynen bugünkü kapitalist kodamanlar gibi, kibir ve azmışlığın doruğuna çıkmıştır. Daha da kötüsü, Karun, mutluluk ve huzuru bu gücün ürünü sanmak gibi bir aldanışın da temsilcisi olmuştur. Kur'an, bu habis tipin sefillik ve azgınlığını şu ayetlerle insanlığın idrakine ulaştırıyor:

"Şu da bir gerçek ki, Karun, Musa kavmindendi. Onlara karşı şımarıklık/azgınlık yaptı. Ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını taşımak, dayanışma içinde kuvvetli bir ekibi bile zorluyordu. Kavmi ona şöyle demişti: 'Şımarma, çünkü Allah, şımaranları sevmez! Allah'ın sana verdikleri içinde âhiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana güzel davrandığı gibi sen de güzel davran/Allah'ın sana lütufta bulunduğu gibi sen de lütufta bulun. Yeryüzünde fesat isteyip durma, çünkü Allah, fesat peşinde koşanları sevmez."

"O dedi: 'Bu servet bana, bendeki bir ilim sayesinde verildi.' Peki, o bilmedi mi ki Allah, önceki nesiller içinden ondan kuvvetçe daha zorlu, sayıca daha çok olanları bile helak etmiştir. Günahlarının ne olduğu, günahkârlardan sorulmaz."

"Karun, süsü-püsü içinde toplumunun karşısına çıktı. İğreti hayatı amaçlayanlar şöyle dediler: 'Ah, Karun'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Gerçekten o, çok nasipli bir adam!' Kendilerine ilim verilmiş olanlar şöyle demişti: 'Yazıklar olsun size! İman edip barışa/hayra yönelik iş yapan kişi için Allah'ın vereceği karşılık daha üstündür. Ama buna, sadece sabredenler ulaştırılır.' Nihayet, Karun'u da sarayını da yere geçirdik. Allah'a karşı kendisine yardım edecek yandaşları da yoktu. Kendi kendisine yardım edebileceklerden de değildi."

"Akşam onun mevkiine/konumuna imrenenler sabah şöyle diyorlardı: 'Vay be! Allah, kullarından dilediğine rızkı açıp yayıyor, dilediğine de ölçüyle veriyor/kısıyor. Allah bize lütufta bulunmasaydı, vallahi bizi de batırmıştı. Demek ki, gerçeği örten nankörler asla iflah olmuyor." (Kasas, 76-82)

Azgın bir servet kodamanı olarak tanıtılan Karun (Tevrat'ta Korah), Abdülhalim Mahmud'un da ifadeye koyduğu gibi, Mısır'da yaşamış çok zengin, çok yakışıklı, çok güçlü ve çok güzel konuşan bir adamdı. Kur'an, onun Musa'nın milletinden biri olduğunu bildirmektedir. İslam kaynaklarında bazı rivayetler onu, Hz. Musa'nın amca çocuklarından biri olarak tanıtıyor. Tevrat'a göre, Karun, Hz. Yakub'un torunlarından biridir. (Tevrat; Çıkış, 6/16, 18, 21; Sayılar, 16/1, 26/9-10, 27/3; Tesniye, 11/6; Mezmurlar, 106/16-18)

Tevrat'ın verdiği bilgiler, bir başka bakımdan daha çarpıcıdır: Karun, Hz. Musa ve Hz. Harun'a karşı çıkarken onları dine saygısızlık, sapıklık, dini kendi keyiflerine uydurmakla suçlamıştır. Dinciliğin, dindarları susturmada kullandığı şeytanî taktikleri öğrenmek bakımından bu da son derece önemli bir noktadır. Kur'an, Karun'un, biriktirdiği servet ve yanına aldığı maddesel güçle, kendi toplumuna hizmet yerine zulmün temsilcisi olan Firavun'a uşaklığı tercih ettiğini bildiriyor ki, hem kapitalist kodaman takımın tarihsel kimlik kartını hem de kapitalizmin tarihsel babalarını tanımak açısından ölümsüz bir tespittir.

Karun, hem mensubu bulunduğu millet olmaları bakımından hem de açıkça ezilen kitle olmaları yüzünden Beniisrail'in yanında yer alması gerekirken, servet ve gücünü daha da pekiştirmeyi ideal edinerek, madde gücünü elinde bulunduran Firavunların yanında yer aldı ve nihayet, Firavun yönetiminin maliye bakanı mevkiine getirildi. Bu tutum da kapitalist kodamanların tipik kişilik özelliklerinden biridir. Tam bu noktada, tarihin en müstesna örneklerinden biri olarak, zalim Emevî ve Abbasî imparatorluklarının yargı ve maliye yönetimlerinin başına getirilmeyi reddeden İmamı Âzam'ı hatırlayalım.

Eğer İmamı Âzam, içinden geldiği ezilenlerin yani Mevâlî'nin çektiklerini göz ardı edip sadece kendisini düşünse ve servetine servet katıp güçlenmek için teklif edilen mevkileri kabul et-seydi, hiç kuşkusuz, bu imparatorlukların zulümlerine âlet

olacak ve tarihe ikinci bir Karun olarak geçecekti. Ebu Hanîfe, tevhit imanının ışığıyla bunu gördü ve hayatı pahasına da olsa zulüm imparatorlarının tekliflerini reddedederk onların yanında değil, karşısında yer aldı. Ve bu tutumuyla İmamı Âzam oldu.

Karun, kişilik ve psikolojisinin tüm yönleriyle kapitali st-kodamanların prototipidir. Karun, içinden geldiği kitleyi, çevreyi, özellikle yoksul ve çaresizleri küçümseyerek, servetinin verdiği imkânları yönetime yalakalık için kullanarak Firavun'un en yakınlarından biri oldu. Kur'an, Firavun melanetine vurgu yaparken Karun'u onun baş destekçilerinden biri olarak kayda geçirmektedir.

SÜRÜLEŞMİŞ HALK, KARUN'LA HARUN'U MUKAYESE EDEMİYOR

Karun'a ahmakça avukatlık yapan Musa dönemi sürüleri Karun'a hesap sorma yerine şöyle vahlanıyorlardı:

"Ah! Karun'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Gerçekten o, çok nasipli bir adam!" (Kasas suresi, 79)

Yallanıp afyonlanmış bugünkü sürüler de, aynen bunu yapıyor. Şunu hiç söyleyemiyorlar:

"Ey Karunlar! Siz, bu servetlerin size, bilgilerinizin bir karşılığı olarak verildiğini söylüyorsunuz. Peki, Karun'la mücadele eden Harun'un bilgisi Karun'dan daha mı azdı? Demek ki sizin mal ve gücünüz, sizin dehanızın, emeğinizin ürün değil, iblisliğinizin, hırsızlığınızın, Mâûn ihlalleriyle gerçekleştirdiğiniz gasplarınızın ürünüdür."

AFYONLANMIŞ RAİYYE, KİMLERİ NASIL SUÇLUYOR?

Firnavunlarını kendi eliyle yaratan sürüleşmiş kitlelerin, mutlu yarınlar için kendisini uyaranlara, yardakçısı olduğu Karunların hatırı için yönelttiği 'suçlamalar' da Tanrısal kelam tarafından bir büyük mucize halinde önümüze konmuştur. Hz. Lût ve Hz.

Nuh kıssalarını, sevap almak için değil, ibret almak için için okuyanlar bu gerçeği hemen farkederler. Biz bir parçasını verelim: Zalimlere yardakçılık uğruna Tanrı Elçilerine 'posta koyan' yallanıp afyonlanmış yardakçı sürü, Hz. Lût ve arkadaşlarını suçlarken şu dehşet verici gerekçeyi öne çıkarıyordu. Tıpkı bugünün yallanıp afyonlanmış raiyyeleri gibi:

"Lût toplumunun, Lût'u ve arkadaşlarım suçlayan cevabı şunu söylemeleri oldu: 'Çıkarın şunları kentinizden! Çünkü bunlar, temizlik ve dürüstlükte ısrarı sürdüren kişilerdir." (A'raf, 82)

Karunları yaratıp besleyen köle ve yalcı zihniyetin, ebedî kelam tarafından tespit edilmiş 'uşaklık psikolojisi' işte budur.

Dün öyleydi, bugün de öyledir. Her devirde öyledir. Her devirde öyle olmasaydı zamanlar üstü kitapta yer almazdı. Bugün, geri kalmış coğrafyalardaki yallanıp afyonlanmış sürülere bir de 'demokrasi' boncuğu dağıtılıyor. Yallanmış sürü bu boncuğa bakıp ağzından şehvet salyaları akıtarak, Allah ile aldatmanın imansız Karanlarına avukatlık yapmasını mazur gösteriyor.

Anlaşılan o ki, bugünün Karanları; Lût, Nuh, Musa, Harun devrinin Karanlarından daha şanslı. Çünkü bugünün Karunları eski Karanlardan çok daha organize, çok daha teşkilatlı. Daha da önemlisi: Bugünün Karanlarının, kitleyi aldatmada kullandıkları 'demokrasi' adı verilen kancıklık ve fettanlıkta eşsiz bir yosmaları var! Küresel kapitalizmin süper kodamanları, geri kalmış ülkelerdeki maraba kapitalisti hizmetkârlarına bu yosmayı tepe tepe kullanmaları için her türlü desteği veriyor.

Maraba kapitalistleri bu yosmayı alabildiğine kullanacak ve işleri bittiğinde tekmeleyip bir köprü altına atacaklar. Yallanıp afyonlanmış raiyye bunu bile göremiyor. Yosma kullanılarak varılan hedef ele geçirildiğinde, sıra, yallanıp afyonlanmış raiyyeyi tekmelemeye gelecek. Maraba kapitalizminin sadık hizmetkârları, işte o gün, raiyyenin orasına burasına vurdukları tekmelerle, ona yedirdikleri 'çadır yalları'nı onun ağzından burnundan getirecekler.

HÂMAN:

Hâman sözcüğü, Eski Mısır'da din adamlarının unvanı olarak kullanılmıştır. Amon-Ra'nın hizmetkârı anlamında Hâ-Amon'un Arapçalaşmış şeklidir. Fi-Ra-vun da 'Ra'nın oğlu' veya 'Ra'nın bedenlenmiş hali' (Yürüyen Ra!) anlamında eski Mısır krallarının unvanı idi. Hâmanlar, Mısır geleneğinde 'Aman tapınağının rahipleri' olarak anılırlar. Mısır havzasında Hz. Yusuf ve Hz. Musa dahil, ismi anılan ve anılmayan tüm peygamberlerin, Hâmanlara karşı şiddetli bir mücadele içinde oldukları görülüyor.

Hâman, hem din gücünü hem de bürokratik bilgi gücünü temsil eden bir tip olarak dikkat çekiyor. Hz. Musa'nın getirdiği dini, Mısır'ın esas dinine bir saldırı olarak gören Firavun ve kodamanları, çevrelerini saran bürokrasiyi de dincilerden seçerek kitle tarafından aşılması çok zor bir güç oluşturmuşlardır. Kur'an, böylece, bürokrasinin din sınıfından gelen yandaşlara telsiminin ne büyük bir bela olduğunu da bize öğretmiş oluyor.

FİRAVUN-HÂMAN-KARUN ÜÇLÜSÜ NEYİN SEMBOLÜ?

Kur'an; Hz. Musa'yı, Firavun (kral, sultan, padişah), Hâman (yandaş bürokrat ve kutsallaştınlmış din adamı) ve Karun (yandaş ve azgın servet sahibi) üçlüsüne karşı hakikat mücadelesi veren **bir** Tanrı Elçisi olarak göstermektedir.

Kur'an, Firavun ile Hâmân ve Karun kuvvetleri arasında kopmaz bir lişki, bir kader birliği görmektedir. Firavun-Hâman-Karun üçlüsü üç ayette birlikte anılmıştır:

"Karun'u, Firavun'u, Hâmân'ı da öyle yaptık. Yemin olsun, Musa onlara açık seçik kanıtlarla geldiği halde, yeryüzünde büyüklük tasladılar. Ama öne geçemezlerdi. Her birini kendi günahı ile yakaladık." (Ankebût, 39-40)

"Yemin olsun, Musa'yı da ayetlerimizle ve apaçık bir kanıtla göndermiştik. Firavun'a, Hâmân'a ve Karun'a göndermiştik de onlar şöyle demişlerdi: 'Tam yalancı bir sihirbazdır bu!" (Mümin, 23-25)

Bürokrasinin, özellikle dinsel bürokrasinin başı ve sembolik ismi olan Hâmân ise Firavun'la altı ayette yan yana anılmıştır. Yani Firavunlara verilen zulüm desteklerinin en çok iş göreni Hâman desteğidir:

"Ve biz istiyoruz ki, yeryüzünde ezilip horlananlara bağışta bulunalım, onları önderler yapalım, onları mirasçılar haline getirelim. Ve yeryüzünde onlara imkân ve kudret verelim. Firavun'a, Hâmân'a ve onların ordularına da korkmakta oldukları şeyleri gösterelim." (Kasas, 5-6)

"Gerçek olan şu ki, Firavun, Hâmân ve bunların orduları yanlış yoldaydılar." (Kasas, 8)

"Firavun dedi: 'Ey seçkinler topluluğu! Ben sizin için benden başka bir Tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân! Benim için çamurun üzerinde ocağı yakıp bana bir kule yap ki, Musa'nın Tanrısına ulaşayım. Aslında ben onun yalancılardan olduğunu sanıyorum." (Kasas, 38)

İlginç noktalardan biri de Firavun'un, sadece Hâmân'la anılmasına karşın sadece Karun'la anılmamasıdır. Bu demektir ki, Firavun güç, Hâmân gücü olmadan sadece Karun gücüyle egemen olamaz.

Firavun sadece Hâmân güçlerle egemen olabilirken sadece Karun güçlerle egemen olamamaktadır.

Kur'an bize gösteriyor ki, firavun saltanatlarının egemen olduğu topraklarda en büyük ödül, firavunların yakını olmaya hak kazanmaktır. Firavun yalakalarının, bu kazanım için yapmayacakları şey yoktur. Bu yalakalar, özellikle hakikat ve ışık öncülerine kötülük etmeyi temel ödül sebebi bilmektedirler. Kur'an, bütün bu inceliklere, kendine özgü kelam harikasıyla, iki cümlede açıklık getirmiştir:

"Büyücüler geldiklerinde, Firavun'a dediler ki, 'Eğer biz galip gelirsek bize gerçekten ödül var, değil mi?' 'Evet, dedi, siz o zaman benim yakınlarımdan olacaksınız." (Şuara, 41-42)

De'b: Değiştirilmesine İzin Verilmeyen Âdetler:

De'b, sürekli aynı tutulan, değiştirilmeyen âdet-gelenek demektir. (Râgıb, el-Müfredât) Bu de'b, firavun saltanatların öncekilerinde de aynı idi. Kur'an, firavun zihniyet ve zulmüne dikkat çeken ayetlerin üçünde bu de'b sözcüğünü kullanmıştır. (Ali İmran, 11; Enfâl, 52, 54) Âli İmran 10-11 bize gösteriyor ki, bu de'bin en esaslı karakteri 'mal ve evlatla şımarıp azmak'tır. Onun içindir ki, firavun saltanatlarının öncüleri ve beslemeleri, servetin yarattığı güce dokunulmasına asla izin vermezler. Çünkü bu onların sonu olur. Ama bir son mutlaka ve muhakkak gelecektir. Bu son, Firavun ve benzeri kodamanların, 'ateş yakıtı' olarak cehennemi boylamalarıdır. Yakın çöküş ihtimali de vardır. Bu ihtimal, inkılap (Kur'an bu kelimeyi aynen kullanıyor) yani devrimdir. Evrensel-genel bir kural olarak şöyle deniyor:

"Zulmedenler, hangi devrime uğrayıp baş aşağı döneceklerini yakında bilecekler." (Şuara, 227)

Demek ki, Firavun saltanatlarının hegemonyasını bitirmenin Kur'ansal yolu şu iki aşamadan geçer:

1. İsyan,
2. Devrim.

Birincisini öncüler, liderler (asa sahibi Musalar, balta sahibi İbrahimler) yapar. İkincisi ise büyük kitlesel kıyamları gerektirir. Ama şöyle veya böyle, hiçbir yaratıcı devrim, isyan ve ihtilalsiz olmamıştır, olamaz. Bu isyan ve ihtilal, eskilerde kanlı oluyordu, şimdilerde ise demokratik seçimlerle pekâla olabilir. Elverir ki, kitlelerin bilgi ve bilinç düzeyleri gereken yere yükseltilebilsin. Bu bilinç yükseltme işini aydınlar yapar ve bilinçlenen kitleler demokratik devrimi gerçekleştirerek zulmü iş başından seçimle uzaklaştırırlar.

Zulüm:

Firavun saltanatları, birer zulümler ve zalimler saltanatıdır. Kur'an burada, ilginç bir yaklaşımla, hem Firavunu hem de onun toplumunu 'zalimler' olarak anmaktadır:

"Rabbinin Musa'ya, 'Zalimler topluluğuna git. Firavun'un toplumuna git! Hâlâ sakınmayacaklar mı?' diye seslenişini hatırla." (Şuara, 10-11)

Firavun ve besleme çevresi elbette zalimlerdir; ama bütün bir kavim nasıl 'zalimler' oluyor? Oluyorlar, çünkü fiilî zalimler, saltanatlarını sürdürmek için zulüm yaparken, onlara itaat eden kitle de zulme rıza göstererek zalim sıfatına müstahak hale geliyor. Unutmayalım, Zühruf suresi, 54-56, firavunları yaratanların onlara itaat eden halklar olduğunu hükme bağlamıştır. Bu konunun ayrıntıları için bizim, *'Kur'an'm Yarattığı Mucize Devrimler'* adlı kitabımız okunmalıdır.

Bu saltanatlar öncelikle uyarıcı ve aydınlatıcıları zulümle susturmayı esas alırlar:

"Onların ardından Musa'yı, ayetlerimizle Firavun'a ve kodamanlarına gönderdik de ayetlerimiz karşısında zulme saptılar. Bir bak, nasıl olmuştur bozguncuların sonu!" (A'raf, 103)

"Firavun dedi: 'Biz onların oğullarını öldürüp kadınlarını diri bırakacağız/kadınlarının rahimlerini yoklayıp çocuk alacağız/kadınlarına utanç duyulacak şeyler yapacağız. Üzerlerine sürekli kahır yağdıracağız." (A'raf, 127)

Firavun saltanatları, bastırılan kitlelere 'azapların en kötüsünü, en korkuncu'nu reva görmektedir, (bk. 2/49; 7/141; 14/6)

Tuğyan:

Firavun saltanatlarının belirgin özelliklerinden biri de tuğyan veya tâğutluktur:

"Firavun'a gidin, çünkü o tâğutlaştı." (Tâha, 24, 43; Nâziât, 17)

Bu kavramın ayrıntıları için bu eserin Tâğut maddesine bakılmalıdır.

Korku:

Firavun saltanatlarının bastırma araçları ve temel silahları arasında korku önemli bir yer tutmaktadır:

"Firavun ve kodamanlarının kendilerine kötülük etmelerinden korktukları için, kavmi arasından bir genç nesil dışında hiç kimse Musa'ya inanmadı." (Yunus, 83)

Kur'an bu ay etiyle, zulme karşı verilen mücadelede, gençliğin olmazsa olmaz yerine de dolaylı bir vurgu yapmaktadır.

Hile, Tuzak, Desise:

Firavun saltanatların kullandıkları silahlardan biri de aldatma, hile, desise ve namertliktir. Kur'an, bunu 'keyd' ve 'mekr' sözcükleriyle ifadeye koymaktadır. Tâha 60 ve 64'de keyd, Ğâfir 45'de mekr kelimesi kullanılmıştır. Zulüm ve tagallüp saltanatları asla dürüst olmazlar. Dürüst olmaya karar verseler saltanatları biter. Onun için sürekli hile ve namertlik tezgâhlarlar. Kur'an bunu, kendine has kelam ihtişamıyla, Firavun'un bir karakteristiği olarak ifadeye koymaktadır:

"Bunun üzerine, Firavun oradan ayrıldı, tüm hile ve kurnazlığını topladı, sonra geldi." (Tâha, 60)

Firavun yalakaları, sahip oldukları her şeyin ellerinden gidebileceğini hissettikleri bir yerde çılgına dönmüşcesine şöyle diyorlar:

"İşlerini aralarında tartıştılar, fısıltıyı koy ulaştırdılar. Dediler: 'Şunlar, iki büyücüden başka bir şey değiller. Büyüleriyle sizi toprağınızdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu silip yok etmek istiyorlar. Hünerlerinizi/hilelerinizi hemen birleştirin; sonra saf bağlamış olarak gelin! Bugün, üstün gelen kurtulmuş olacaktır." (Tâha, 62-64)

Çöküşün eşiğine gelmiş totaliter-müşrik bir zorbalığın ölüm çığlıkları ancak bu kadar güzel ifade edilebilir.

israf Yani Onun Bunun Haklarından Zalimce Savurganlık:

Firavun saltanatlar, haklarını gasp ettikleri kitlelerin alın terlerinden oluşan servetleri, kendi saltanatlarını kuvvetlendirmek için sınırsızca ve zalimce harcarlar. (İsraf denen bu zalim illet için bk. burada, Savurganlık mad.)

"Firavun, o toprakta gerçekten çok üstündü ve gerçekten onun bunun malından savurganlık yapan tam azgınlardan biriydi." (Yunus, 83)

İslam tarihinde bunun tipik mümessilleri Emevîlerdir; özellikle Muaviye bin Ebu Süfyan. Ümmetin emeklerinin ürünü olan mal ve parayı, ümmeti zulüm ve sapıklık altında inletmek için sınırsızca dağıtmıştır. Hz. Ali ve Ehlibeyt imamlarının, Emevî despotizmi karşısında mukavemetsiz kaldıkları tek 'silah', ümmetin malından sınırsızca dağıtılan bu **ulufelerdir.**

Firavun saltanatlarına karşı çıkışın en büyük önderi Hz. Musa, zalimlerin sahip bulunduğu bu malî imkân yüzünden Allah'a şikâyette bulunmaktadır. Çünkü zulüm saltanatını mağlup etmenin önündeki en büyük engel, işte bu, fütursuzca harcanabilen para ve kullanılabilen imkânlardır. Ölümsüz gerçek, ulül azm peygamber Hz. Musa'nın dilinden şu şekilde yakınmaya dönüştürülmüştür:

"Musa şöyle dedi: 'Rabbimiz! Sen, Firavun ve kodamanlarına şu iğreti hayatta debdebe verdin, mallar verdin. Rabbimiz! Senin yolundan saptırsınlar diye mi? Rabbimiz! Onların mallarını sil-süpür, kalplerini şiddetle sık ki, acıklı azabı görünceye kadar inanmasınlar!" (Yunus, 88)

Fırkalara Bölme:

Firavun saltanatlarının egemenliği sürdürme araçlarından biri de karşılarına dikilme ihtimali bulunan kitleyi, çeşitli oyunlarla muhtelif fırkalara bölmek, başka bir deyişle toplumu fırkalaştırıp bölük pörçük hale getirmektir. Çünkü fırkalaştırılan halk sürüye dönüşür. Öyle bir sürü ki, kendi kendini yiyip tüketir. Zalim yönetimler, kendilerine zarar verecek etkinlikte bir gücün vücut bulmasını bu sayede önlemektedirler. Kur'an bu noktaya harika bir dokunuşla ışık tutarken, aynı zamanda, firavun güçlerin 'üstünlük ve basan' sebeplerinden birini de aydınlatıyor:

"Gerçek şu: Firavun o yerde egemenlik kurmuş ve ora halkını fırkalara ayırmıştı. Onlardan bir topluluğu horlayıp eziyordu. O, gerçekten fesadı yayanlardandı." (Kasas, 4)

Dikkat edilirse, Firavun üstünlüğü, kitlenin fırkalara bölünmesinin bir uzantısı olarak verilmektedir.

Bozgunculuk ve Fitne İle İtham:

Bütün firavun saltanatları, aydınlık ve gerçeğin temsilcilerini, 'bozgunculuk ve fitne çıkarmak', toplumu karmaşaya sürüklemekle itham ederek etkisiz kılarlar. Bu şeytanî tezgâh, Hz. Musa karşısındaki Mısır firavunlarından, Hz. Hüseyin karşısındaki Emevî Firavunu Yezid'e, günümüzün adı konmamış bir yığın firavununa kadar hep böyle işletilmiştir:

"Firavun kavminin kodamanları dediler: 'Musa'yı ve toplumunu, yeryüzünü fesada verip seni ve ilahlarını terk etsinler diye mi bırakıyorsun?' Dedi: 'Biz onların oğullarını öldürüp kadınlarını diri bırakacağız/kadınlarının rahimlerini yoklayıp çocuk alacağız/-kadınlanna utanç duyulacak şeyler yapacağız. Üzerlerine sürekli kahır yağdıracağız." (A'raf, 127)

"Firavun dedi ki, "Bırakın beni, şu Musa'yı öldüreyim de Rabbine yalvarsın. Çünkü onun, dininizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde fesat çıkarmasından korkuyorum." (Mümin, 26)

FİRAVUN NEYİN TEMSİLCİSİ?

Geleneksel anlayış, özellikle Emevîci zihniyet, Firavun'u (veya firavunları) dinsizliğin temsilcileri olarak değerlendirmiş, öyle tanıtmıştır. Bu tanıtım esas alındığında firavun ruhlu veya firavuncu olmamak için dine, peygamberlere inanmak yeterlidir. Acaba Kur'an'ın söylediği, anlatmak istediği bu mudur? Hayır, bu değildir.

Bir defa Firavun, dinsiz değildir. Musa'nın onunla savaşı da dinsizlik yüzünden değildir. Tanrısal vahiy, o arada Kur'an, hiç kimsenin dini-imanıyla kavga etmez; böyle bir önerisi yoktur. Kavga, zulme karşıdır. Eğer öteki dinlerden olanlar sizin dininize, imanınıza musallat olurlarsa onlarla savaşırsınız; çünkü böyle bir tasallut zulümdür. Bu tasallut yoksa onlarla iyi geçinmeniz gerekir. İlke, ölümsüz bir beyyineyle şöyle konmuştur:

"Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış ve sizi yurtlarınızdan çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan men etmez. Allah, adaleti ayakta tutanları sever. Allah sizi; ancak din hakkında sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran,

çıkarılmanıza yardım eden kimselerle dost olmaktan/onları işlerinizin başına geçirmekten yasaklar. Onları dost/yönetici edinenler, zalimlerin ta kendileridir." (Mümtehine, 8-9)

Tek düşman zulümdür:

"Zalimlerden başkasına düşmanlık yapılmayacaktır." (Bakara, 193)

Kur'an'ın şirkle kavgası, şirkin din olması yüzünden değil, zulüm oluşu yüzündendir. Çünkü "Şirk büyük bir zulümdür." (Lukman, 13) O halde, Firavunla (ve firavunlarla) mücadeleyi değerlendirirken, evvel emirde bakılacak olan, bu zulüm olgusudur. Kur'an, bu ince noktaya, muhteşem bir vurgu yaparak hem bu gerçeği göstermiş hem de zulüm saltanatlarının, kendilerinde hangi tahrip edici güçleri vehmettiklerine dikkat çekmiştir. Dehşet verici olgu şudur: Firavun, Musa'ya inanmak için kendisinden izin alınması gerektiği kanısındadır. Musa'nın söyledikleri değil, Firavun'un ona inanma izni verip vermemesi önemlidir. Şöyle diyor:

"Firavun dedi: 'Demek ben size izin vermeden ona inandınız ha!" (A'raf, 123)

Bir rejim ve sistemin totaliter yapısını bundan daha mükemmel gösteren bir beyyine bulunamaz. Bu beyyine, 'totalitarizmin tanımı' gibidir: Yaratıcıya iman dahil, her konuda ve her şey için saltanat gücünden izin almak. Bütün bunları değerlendirdiğimizde, Kur'an adına şunu söylememiz gerekir: Teolojik açıdan eksiği olmayan ama zulme bulaşan bir dinci zihniyetle de mücadele gerekir. Mâûn suresi bize gösteriyor ki, böyle bir zihniyet, namazlı-niyazlı olduğu halde melun ve zalim olabilir. Ve onunla buna göre mücadele gerekir. Çünkü, böyle bir zihniyet, din-iman, namaz-niyaz perdesi altında firavunluk yani zulüm sergilemektedir.

Firavun'un, dinsiz olması şöyle dursun, kararlılıkla sahip çıktığı bir dini vardır ve o dinin yaşaması için mücadele etmektedir. Dahası var: Firavun, halkı doğru yola iletenin kendisi olduğu inancındadır. Şöyle diyordu:

"Ben size kendi fikrimden başkasını göstermem. Ve ben, sizi, aydınlık/doğruluk yolundan başkasına da kılavuzlamam." (Mümin, 29)

Firavun'un Hz. Musa ve Hz. Harun'a açtığı savaşın gerekçesi teolojik ayrılık değildir. Mısır nehirleri, topraklar, saltanat ve paradır. Musa, "Mülk Allah'ındır, sen onda egemenlik kuramazsın!" diyor. Firavun ise "Bu nehirler, bu topraklar benim!" diyor. İşte işin kilitlendiği yer burasıdır. Amaç, sahip olunanları elden kaçırmamaktır. Şu kaygıya ve elde bulunanları, özellikle saltanatı kaçırmamak için sergilenen şu çırpınışa bakın:

"İşlerini aralarında tartıştılar, fısıltıyı koyulaştırdılar. Dediler: 'Şunlar, iki büyücüden başka bir şey değiller. Büyüleriyle sizi toprağınızdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu silip yok etmek istiyorlar. Hünerlerinizi/hilelerinizi hemen birleştirin; sonra saf bağlamış olarak gelin! Bugün, üstün gelen kurtulmuş olacaktır." (Tâha, 62-64)

Bu müşrik kaygı, Kur'an vahyine karşı savaşan Mekke şirk oligarşisinde de aynen vardı. O oligarşinin kopardığı vaveyla, Firavun yandaşlarının kopardığı vaveylayla hemen hemen aynıdır:

"Sâd! Zikir/öğüt/uyan dolu Kur'an'a yemin olsun ki, iş hiç de onların sandığı gibi değil! Gerçeği örten o nankörler bir gurur, ayrılık ve bütünden kopuş içindedirler. Onlardan önce nice nesilleri helak ettik biz, bağrıştılar onlar, fakat kurtuluş yoktu; geçmişti zaman. Kendi içlerinden kendilerine bir uyarıcı geldi diye şaşıp kaldılar. Ve şöyle dedi bu nankörler: 'Bu adam yalanlar düzen bir büyücü. İlahları bir tek tanrıya mı indirgemiş?! Bu, gerçekten hayret edilecek bir şey!' Temsilcileri olan kodaman grup öne çıktı: 'Haydi, yürüyün! İlahlarınıza sahip çıkmada kararlı davranın! Gerçek şu ki, istenip beklenen şey budur. Öteki millette işitmedik böyle bir şey. Bu bir uydurmadan başka şey değildir. Öğüt ve uyan, içimizden ona mı indirildi?!" (Sâd, 1-8)

Firavun yalakalarının feryatlarıyla, Mekke şirk oligarşisinin feryadını veren ayetlerde omurga kelime ve tabirler aynıdır: 'Büyücü, yalancı, ilahlara karşı çıkmak, mele', 'daha önce böyle bir şey görmedik', 'o da kim ki Tanrı ona vahiy göndersin!'

Firavun dinlerinin ortak-belirgin niteliği, şirktir. Yani tanrılık güç ve yetkilerinin birtakım tanrılar arasında bölüştürülmesi. Bizzat Firavun bu tanrılardan biridir ve ona göre, 'en yüce Tanrı' kendisidir.

"Firavun dedi: 'Ey seçkinler topluluğu! Ben sizin için benden başka bir Tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân! Benim için çamurun üzerinde ocağı yakıp bana bir kule yap ki, Musa'nın Tanrısına ulaşayım. Aslında ben onun yalancılardan olduğunu sanıyorum." (Kasas, 38)

Şirk dinine mensup Firavun, bu dinin ilahlarından biri olduğunu söylerken, mala mülke, saltanata dayanıyordu. Ve bunlara sahip olmayan Hz. Musa'yı küçümsüyordu. Firavun'a göre, Tanrı, böyle zavallı, yoksul birini kendisine temsilci seçmez. Mekke şirk oligarşisi de Hz. Muhammed'in peygamber olmadığını iddia ederken benzeri gerekçelere dayanıyordu. Kur'an, şirkin bu en büyük zulmünü şöyle deşifre ediyor:

"Firavun, toplumu içinde haykınp şöyle dedi: 'Ey toplumum! Mısır'ın mülk ve yönetimi benim değil mi? İşte şu nehirler benim altımdan akıyor. Görmüyor musunuz? Yoksa ben şu zavallı, şu meramını anlatamayacak adamdan hayırlı değil miyim? Ona altın bilezikler atılmalı, yanında-hizmetinde melekler bulunmalı değil miydi?" (Zühruf, 51-53)

Mısır'ın mülk ve yönetimini kendisinin malı bilen Firavunla, imparatorluk topraklarını kendi mülkü, 'memâlik-i şahanesi' bilen filan kralın veya falan padişahın, marka ve kıyafetten başka ne gibi farkları olabilir?!

Şirk dininin ikinci temel özelliği, bir zorbalık dini olmasıdır. Bu dininin egemen olduğu yerde köleler-efendiler, ezilenler-ezenler, alttakiler-üstttekiler vardır.

Üçüncü özellik, paranın ve madde gücünün üstünlük ölçüsü olmasıdır. Bütün peygamberler gibi, Musa ve Harun peygamberlerin, o arada Hz. Muhammed'in mücadelesi işte bu zihniyete karşıdır; bir teolojik dalaş değildir. Oysaki geleneksel Müslüman dincilik, bu kavgayı bir 'teolojik dalaş' olarak tanıtır. Böyle tanıttığı için de birkaç rekât namaz, her mahallede bir iki cami görüldüğünde kavga biter. Ezilen ezildiğiyle, sömürülen sömürüldüğüyle, zalim zalimliğiyle, mazlum mazlumluğuyla kalır.

FİTNE

Türevleriyle birlikte 60 civarında ayette geçer. Bunların 30'u fitne şeklinde isim-mastar kullanımdır.

Fitne ve fetn, saf altın veya gümüş elde etmek için maden karışımını ateşte yakmaktır. Buna göre fitne, iyi ile kötüyü, an ile kirliyi, doğru ile yalancıyı seçip ayırmakta, bir fıtrat yöntemi olarak kullanılmaktadır. O halde, birey veya toplumun, arındırılması gereken cüruf ve pisliği ne kadar çoksa, fitnesi o kadar fazla ve yoğun olacaktır. Ve o halde, insanlık, kirlilik ve kötülük oranı yükseldikçe, fitneye daha çok maruz kalacaktır. Nitekim iç içe fitneleri en ileri anlamda bünyesinde barındıran ve faaliyete geçiren savaş da bir büyük fitnedir. Hatta savaş, en büyük fitnedir. Ve bu büyük fitne, insanlığı âdeta süzüp temizliyor; insanın pisliklerini, iğrençliklerini onun önüne koyuyor. Mevlana Rumî'nin ölümsüz deyişiyle ifade edelim:

"Dünyanın hastalığına, illetine son ilaç, kılıçtır." (Divan-ı Kebir, 5/364)

Kur'an, fitneyi bir tekâmül aracı olarak göstermekte ve insanlığın fitne ile sürekli denemeye maruz bırakıldığını belirtmektedir. Ankebût 2 ve 3, fitne konusunun ana ilkelerinden birini şöyle koymaktadır:

"İnsanlar, 'İnandık' demeleriyle kendi hallerine bırakılacaklarını ve hiçbir imtihana çekilmeyeceklerini mi sandılar! Yemin olsun ki, biz, onlardan öncekileri de fitne yoluyla denemişizdir. Allah, özüyle sözü bir olanlan elbette bilecektir. Ve O, yalancıları da elbette bilecektir."

Demek oluyor ki, fitne bir tekâmül ve arındırma aracıdır. Bu yüzdendir ki, fitne, insanın muhatap olduğu bütün değerlerle gelebilir. Olumlu değerler kadar olumsuz değerler de fitne konusu olabilir. Enbiya 35, ilkeyi şöyle koyuyor:

"Biz, bir imtihan olarak sizi şer fitnesi ile de hayır fitnesi ile de deniyoruz. Sonunda bize döndürüleceksiniz."

Fitne, insanın tekâmülünde karma bir imtihan ve ıstırap yoludur **ki,** hem nimetten zuhur eder hem zahmetten. Râgıb'ın ifadesiyle bu "fitne imtihanı bazen bir hikmete bağlı olarak Allah'tan gelir, bazen de kulun hatalannın bir eseri olarak vücut bulur." Ve Kur'an'dan anlaşılan odur **ki,** insan fiillerinin eseri olan fitne, bizzat o filleri sergileyen insanın hizaya getirilmesini sağlayan ruhsal ve toplumsal ıstıraplar yaratır.

Fitne, etimolojik gelişimi içinde, Kur'an'ın da yer verdiği şu anlamları kazanmıştır. İbn Manzûr'dan izleyelim: Yanmak, yakmak (saf altın elde etmek için madeni yakana fettan dendiği gibi, insanın kalbini sevda ateşiyle yakan güzel kadına da fettan denir), mihnet, mal, tartışma, zulüm, deneme, kadın, çocuk, kendini beğenme, saptırma, çıldırma, azap, kanlı çarpışma, vesvese...

Kur'an, fitneyi, fiil veya isim halinde, bu anlamların hemen hepsinde kullanır. Hayat bir fitneler serisidir ki, insanın iç kuvvetlerini geliştiren ve onun bakışlarını keskinleştiren bir eğitici gibi karşısına dikilir ve gerçeğin yeni boyutlarını kavramasında onun yürüyüşünü hızlandırmak için vücuduna sürekli diken batırır. Bu yüzdendir ki, varlık ve oluşu bir ayetler (ibret ve işaretler) tablosu olarak gören Kur'an, nimetleri bile birer fitne olarak nitelendirir.

"Şunu kesinlikle bilin ki, sizin mallarınız da, evlatlarınız da birer fitnedir." (Teğabün, 15; 8/28;) İslam düşünürleri, fitnenin boyutlarını ifadeye koyarken şu deyimleri kullanırlar: Mal fitnesi, ölüm fitnesi, hayat fitnesi, kadın fitnesi, zenginlik fitnesi, yoksulluk fitnesi vs.

Muhammed ümmetinin en büyük fitnesinin mal fitnesi olduğunu da, Hz. Peygamber haber veriyor. Bu konuya değinen hadislerin en ilginçlerinden ikisini verelim:

"Ben, fitnelerin sizin evlerinize kadar sokulacağını görüyorum. Müslümanlar hiziplere ayrıldıklarında, aralarında tartışmalar, harpler ve öldürmeler olacaktır. Ve onlann imtihana çekilmeleri, dünya süs ve malıyla dünya zevklerinden olacaktır. Onlar, işte bu yolla fitneye maruz kalacaklar ve ahiret için gayret göstermekten uzaklaşacaklardır." (bk. İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab,* fitne mad.)

"Öyle fitneler gelecektir ki kişinin kalbi, tıpkı bedeni gibi ölecektir. Kişi o zaman mümin olarak akşamladığı halde, kâfir olarak sabahlayacak tır. Ve o zamanda, öldürülenler değil, öldürenler Allah'ın kulluğundan çıkmış olacaklardır." (Hadis için bk. İbn Abdrabbih, *el-Ikd el-Ferid,* 2/390)

O halde, hayat, bir tekâmül alanı olarak düşünüldüğünde, bir fitneler resmigeçididir. Her insan öteki için, her topluluk bir başka topluluk için bir fitne aracı, hatta bir fitne olabilir. (6/53; 25/20) Ancak, kâmil insana düşen, varlık ve oluştaki ibretler tablosundan gereken dersi çıkarırken, bizzat kendisinin sergilediği olumsuzluklarla fitne olmamasıdır. Bunun içindir ki, Muhammed ümmetine, ısrarlı bir biçimde, başkaları için fitne olmamaları öğütlenmektedir. (10/85; 60/5)

İnsanın, sorumluluktan kaçmak veya tembelliği makbul göstermek için başvurduğu yollardan biri de Allah'ın kullandığı birtakım tekâmül araçlarıyla, insanların vücut verdikleri fitneleri birbirine karıştırıp Allah'a gücenmesi ve yürüyüşünü aksatıp gevşemesidir. (bk. 22/11; 29/10)

İnsanın vücut verdiği fitneler, olumsuz fitnelerdir ve bu türden bir fitne, öldürmekten beterdir. (2/191; 217) Bu tür fitnenin tamamen ortadan kalkmadığı bir dünya mutlu bir dünya olamaz. Bunun içindir İd, kozmik emanetin taşıyıcısı olan Muhammed ümmeti; fitne ortadan tamamen kalkmadıkça savaşını durduramaz. (2/193; 8/39) Eğer durdurursa yeryüzünde bozgun artar, karmaşa büyür. (8/73) Hz. Peygamber, Kur'an'ın insanını bu yönüyle tanıtırken şöyle diyor:

"Mümin, müfetten (fitnelerle sürekli imtihana çekilen) olarak yaratılmıştır." (İbn Manzûr, fitne mad.)

Fitnenin en ürpertici olanı, toplumu tümden etkisi altına alanıdır. Kur'an şöyle diyor:

"Korkun o fitneden ki, sizin sadece zulmedenlerinize musallat olmakla kalmaz." (8/25)

Bir tekâmül aracı olarak fitne, ölüm sonrası merhalelerde de devam eder. Nitekim cehennem de, bir tekâmül vasıtası olarak, fitne cümlesindendir. (6/23; 51/13-14)

GAYB

Gayb kökünden kelimelerin Kur'an'daki kullanımı 60 küsurdur. Bunlann sadece biri (gıybet etmek anlamında) fiil (Hucurât, 12) diğerleri isim-mastardır. Yalnız gayb kelimesinin kullanıldığı ayet sayısı 53'tür. Bunların 49 adedi tekil, 4 adedi çoğul (ğuyûb) kullanımdır. Gayb kelimesi, yalnız bir yerde Allah'a işaret eden zamire bitişmiştir. Çoğul kullanımların tümü, tekillerin de bazıları Allah'ın gaybı bilen olduğu anlamındaki terkipte yer almaktadır:

Allah'ın bilme eyleminin en ileri belirişlerinden biri de gaybı bilmesidir.

Gayb, güneş ve benzeri varlıkların gözden kaybolmalarını ifade için kullanılır, diyor Râgıb. Ve devam ediyor: "Buradan hareketle, gayb, duyu organlarına saklı kalan ve insanın bilgisinden gizlenen her şey için kullanılır olmuştur." Gaybın karşıtı, şuhûd veya şehadettir.

Demek oluyor ki, gaybın esası mevcut olmamak değil, herhangi bir sebeple fark edilir olmamak, özellikle görünür olmamaktır. Bunun içindir ki Kur'an, Allah için gayb kabul etmez. Gayb insan için söz konusudur ve her mertebede gayb, aynı anda bir şuhûd olmaktadır. Bir bakışa göre gayb olan, bir başka bakışa göre şuhûd olur. Kur'an şöyle diyor:

"Gökte ve yerde hiçbir gayb yoktur ki açık bir kitapta yazılı olmasın." (Nemi, 75) Elmalıh bu noktayı çok güzel açmıştır:

"Allah'ın melekleri de bizim için gaybdır, ahireti de. Fakat esasında onlar da görülebilir. Mesela, biz 'Kuvvet görünemez' deriz. Oysaki görünen de kuvvetten ibarettir. Gelecek bugün görünmez, yarın görünür. Hasılı, gayb, görülemeyen değil, görülmeyendir. Bugünün

akılla var kabul edileni, yarının duyu organlarıyla fark edileni olabilir... Dünya diye andığımız, şu andaki mevcut görünenden gayba intikal etmiş bulunan geçmiş ile gaybdan görünene intikal edecek olan gelecek zincirleri arasında göze batan yegâne halkadır..." (Elmalık, Tefsir, 11/174-175)

Anlaşılan o ki, gayb, insanın gözü önünde sergilenmemiş bulunandır, olmayan değil. Bizim göremediğimiz, hatta aklımızla izah edemediğimiz, yok değildir, sadece görüp açıklayamadığımızda. Tarihçi müfessir Taberi (ölm. 310/922) gaybı şöyle tanıtıyor: "İnsanların henüz anlayamadıkları, fakat aslında mümkün olan şeydir. Bu bazen, hiç vücuda gelmediğinden, bazen de henüz fark edilmediğinden insanın bilgisi dışındadır."

Bütün bunlar bize gösterir ki, gaybın bir izafî olanı, bir de mutlak olanı vardır. İzafî gayb bugün, burada, buna göre bilinmeyen; fakat yarın, şurada, şuna göre bilinendir veya bilinen olacaktır. Mutlak gayb ise, insanın parça varlığı gereği, bilme gücüne asla ulaşamayacağı gaybdır ki, bu, ulûhiyetin bilgisi dışına çıkmaz. Ulûhiyetin faaliyetlerinden biri de, bu gaybı tekelinde tutması dır.

Allah'ın sıfatlarından biri de Âlimul Gayb'dır, yani gaybı bilen. Bu sıfat bazen Âllâmu'l- Guyûb (gaybları çok iyi bilen) şeklinde verilmektedir. (5/109, 116; 6/73; 9/18, 94, 105; 13/9; 23/92; 35/38; 39/46) Bu anlamda gayba ilişkin bilgiler Allah'ın tekelindedir. (2/33; 6/59; 10/20; 11/123; 16/77; 18/26; 27/65)

Gaybın Allah'ın tekelinde oluşu, insanın gaybdan nasipsizkği anlamında değildir. Yaratıcı, tekâmülün muhtelif aşamalarında insanın bilgisine gaybdan nasipler göndermekte ve oluş, bir tür gaybdan şuhu da geçiş manzarası arzetmektedir. Peygamberlerin işlevleri, işte bu noktada dikkat çekiyor. Gayb hazinesinden insana dağıtılan nasip, önce peygamberler eliyle gerçekleştirilmektedir. Vahyin, bu anlamda bir tanımı da, 'gaybı bilinir hale getiren mesajlar toplamı' olarak verilir. Kur'an, resullere 'gaybın haberlerinden' vahyedildiğini belirterek, şurada yaptığımız tespitin dayanağını verir. (bk. 3/44; 11/49; 12/102) Bu noktada, Kur'an'ın resul kavramıyla neyi kastettiğini iyi belirlemek gerekir. Bir kere şunun altını çizmeliyiz:

Geniş anlamda, insanlığa gayb hazinesinden bilgi nasibi taşıyan tüm büyük ruhların resul (elçi) kavramı içinde ele alınmasında

hiçbir Kuransal engel yoktur. Buradaki resulü dinî sistem getirmiş kişi olarak dondurmak yanlıştır. Allah'ın meleklerden ve insanlardan resulleri vardır ki, bunlar, ilahî gayb hazinesinden çeşitli adlar altında, insanlığa bilgi nasibi dağıtırlar. Kimi sesle, kimi sözle, kimi fırçayla, kimi renkle, kimi yaradılış kanunlarının keşfiyle...

Gaybdan haber getiren bilgi elçileri, sadece kurumsal nübüvveti temsil eden peygamberlerle kayıtlanamaz.

Risâletin biten kısmı bu bilgi elçiliği kısmı değil, kurumsal nübüvvet kısmıdır.

Cin suresi 26-28. ayetler çok açıktır:

"Allah, gaybı bilendir. Ve gaybı kimseye açmaz, hiç kimseyi bu hususta yardımcı edinmez. Elçilerden seçip beğendikleri müstesna..."

Kur'an, müminleri 'gayba inananlar' diye tanıtarak iman sırrı ile gayba inanmak arasındaki ilişkinin kaçınılmazlığına dikkat çekmiştir. (2/3; 21/49; 35/18) Gayb ortadan kalkarsa imanın hiçbir anlamı kalmaz.

Gayba iman, bütün oluşlara ümit ve ufuk açan bir kozmik enerji gibidir. Bu enerji sayesinde insan bilinenle yetinme zavallılığından kurtularak tekâmül yolunda yeni ve ileri merhalelere atılma bahtiyarlığını yaşar. Bunun içindir ki Allah da bir yanıyla şuhûd (bilinirlik, görünürlük) konusudur, bir yanıyla gaybdır. Onun şuhûd yanından aldığımız nasiple azıklanır, gayb olan yanını kucaklamak üzere koşarız. Bilinmesi gereken şudur: Allah tamamen gayb değildir. Kur'an'ın ifadesiyle, insanı aşan gerçeklerin ve planların hiçbiri tam bir gayb değildir. A'raf suresi 7. ayette şöyle deniyor:

"Biz, gayba gömülenler değiliz."

insan, varlık yapısının bir gereği olarak şuhûd ile gaybın kesişme noktasında bulunmaktadır. Ve Kur'an, insanı, sürekli bir biçimde şuhûddan gayba çıkan oluş serüvenine katılmaya çağırmaktadır.

İnsanın başarı ve zaferlerinin esası da gaybdan şuhûda çıkış noktasında belirginleşir. Kur'an bir söz güzelliği içinde bu in-

çeliğe Yusuf suresinde iki yerde işaret etmiştir, (ayet 10, 15) Horlamalara, ezmelere, kıskanmalara, unutturmalara rağmen zafere gidişin ölümsüz örneği halinde gösterilen Yusuf peygamberin çile ve arayış dönemi, anılan ayetlerde 'gayâbetül cübb' (kuyunun karanlığı) olarak gösterilmiştir. Buradaki gayâbet kelimesi gayb kökünden, hatta bir anlamı da gayb olan bir kelimedir. O halde burada, tespit edilmesi gereken ölümsüz gerçek şudur:

Kuran, yaratıcı.ve mesaj getirici ruhun zaferini eavbdan. görünen dünyaya çıkış olarak tanıtmaktadır. Yaratıcı ruhun eseri, gavbın şuhûda dönüşmesi biçiminde bir ilahî eylemdir.

Bu Kuransal inceliği dikkate alırsak gayba imanın bir anlamı da yaratıcı ruhun faaliyetini kutsamak olarak verilebilir.

Gayb bahsine son verirken bir noktaya daha işaret etmek gerekir:

Eskiden beri mugayyebât-ı hamseden yani beş bilinmezden bahsedilir. Bu hurafeye göre, beş şey vardır ki onları Allah'tan başka kimse bilemez. Bu hurafeye delil olarak kullanılan ayet şudur:

"Kıyamete ilişkin bilgi Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır. O, rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilmez. Hiç kimse hangi toprakta öleceğini bilmez. Allah gerçek bilici, gerçek haber vericidir." (Lukman, 34)

Açıkça görülüyor ki burada insanın iki şeyi bilemeyeceğinden, bir şeyin bilgisinin de Allah katında olduğundan bahsediliyor. Yağmur konusunda bilgiden bahis yoktur. "Allah yağmuru indirir." deniyor. İnsan bugün hem yağmurun yağma zamanını bilebiliyor hem de rahimlerdekinin cinsiyetini.

Kısacası, mugayyebât-ı hamse iddiasına Kur'an'dan destek bulmak mümkün değildir. Bu husustaki rivayetlerin uydurma olduğu anlaşılıyor.

GECE
(leyi)

"Ey büyük Güneş! Aydınlatacak bir şeyin olmasaydı bahtın nice olurdu!?"

Nietzsche

Kur'an'da 90 yerde geçen gece (leyi), ibretlerle dolu en önemli tanrısal ayetlerden biri olarak tanıtılıyor. Kendisine defalarca yemin edilerek söze başlanması da gösterir ki, gece kavramı ontolojik, dinsel ve psikolojik çok derin mânâlar içerir. Kur'an bizzat kendisinin, insanlık dünyasına gece inmeye başladığım haber veriyor: Mübarek bir gecedir o... Bin aydan daha kıymetli bir gecedir o... (Dûhan, 1-7; Kadir, 1-3)

Kur'an, gece yürüyüşünü kutsayan bir kitaptır, (bk. İsra.1)

Kur'an, gecenin Allah yolcuları bakımından taşıdığı erdirici değere, çok net açıklamalar getirmektedir:

"Şu bir gerçek ki, yeni bir oluşa koyulmak üzere geceleyin kalkan, yer tutma bakımından daha güçlü, söz bakımından daha etkilidir." (Müzzemmil, 6,7)

"Sana özgü bir davranış olarak, gecenin bir kısmında, o Kur'an'la meşgul olmak üzere uyanık ol/uykudan uyan. Böylece, Rabbinin seni övgüye layık bir konuma ulaştırması umulur." (İsra, 79)

Gecenin tanrısal âlemle irtibat kurmadaki yeri ve değeri ile ilgili hadisler epeycedir.

Gecelerin bu özelliği ve güzelliği nereden geliyor? Tasavvufun bu soruya verdiği cevap şudur: Gündüzler, insanı şehâdet

âlemine (görülen âleme), geceler gayb âlemine bağlar. Yaratıcı bir ruh için gayb âlemine bağlanmanın ifade edeceği anlamsa, söylemeye gerek yok ki, çok büyüktür.

Gece yapılan ibadet ve okuyuşa, Kur'an'dan alınan bir deyimle teheccüd denmektedir, (bk. burada, Teheccüd mad.)

Tarih boyunca bütün Yaratıcı ruhlar için gece en yüksek oluş ve erişlerin zamanı oldu. Sadece dinsel metinler değil, dünya edebiyatının hemen bütün şaheserleri doğrudan veya dolaylı olarak gecenin kazandırdığı eşsiz ilhamdan söz ederler.

NIETZSCHE'NİN GECE TÜRKÜSÜ'

Dünya edebiyatı içinde, gecenin erişilmezliğini ve yaratıcı ruh için taşıdığı erdirici mânâyı en güzel anlatan anıtlardan biri, belki de birincisi, Alman filozofu Friedrich Nietzsche (ölm. 1900) tarafından kaleme alınmıştır. Ölümsüz eseri *Zerdüşt Böyle Dedi'nm Gece Türküsü* bölümüdür bu. Birkaç satır okuyalım:

"Gecedir!
Kaynayan pınarlar daha yüksek sesle konuşur şimdi.
Benim ruhum da kaynayan bir pınardır.

Gecedir!
Sevenlerin bütün türküleri şimdi uyanır ancak.
Benim gönlüm de bir sevenin türküsüdür.

Işığım ben.
Ah, gece olsaydım keşke!
Gece olsaydım, karanlık olsaydım keşke!
Nasıl emerdim ışığın memelerinden!

Ama ben, kendi ışığımın içinde yaşarım,
Ben, kendimden çıkan alevleri kendim içerim,
Ben, başkalarından almanın mutluluğunu tanımam!

Gecedir!
Ama ben ışık olmaya mecburum.
Ben, gecelerin susuzluğunu çekmeye,
Ve yapayalnız olmaya mecburum.

**İçimde, dindirilmemiş, dindirilemez bir şey var;
Sesini yükseltmek istiyor o.**

**Gecedir!
Özlemim, bir pınar gibi kaynıyor içimde şimdi;
Konuşmaya hasretim ben!.."**

Tasavvuf edebiyatı geceyi kutsayan ve onu kelimelerin en güzel mimarisiyle yücelten pasajlarla doludur. Sûfî düşüncenin anıt ismi Muhyiddin İbn el-Arabî (ölm.1240) çağları aşan eseri *Fütûhat'ta.* geceleri anlatmaya sayfalar ayırmaktadır.

Bir başka anıt isim olan Mevtana Celaleddin Rumî (ölm.1273) de geceyi kutsayan ve eserinde ona geniş yer ayıranlardan biridir.

"Geceleri yürü; çünkü gece sana sırlar yolunu gösterir. Gece, yabancı gözlerden gizlenmiştir." (Rumî, Rubailer, rubai: 292)

"Geceleyin ruhlar makamlarına ulaşır; maksatları oluverir. Gecenin kadrini bilip anlayan kişi, gündüz gibi aydın bir gönül elde eder. Mustafa gibi, karanlık gecede anlık aramaya koyul." (Rumî, Divan-ı Kebir, 1/66)

Kur'an'daki İslam adlı eserimizin Müzzemmil suresini açıklayan bölümünde gecelerle ilgili olarak şu satırları da yazmışız:

Geceler, özellikle oluş ve mayalanış devirlerinde, büyük ruhların hem barınağı hem üretme zamanlarıdır.

Büyük ruhun en büyük belirtisi, geceleyin ayakta olmaktır. Gören göz fazla uyuyamaz. Fazla uyuyanlar, görülmesi gerekenleri göremezler. Büyük oluşların rüyaları, geceleri uyanık durmasını bilenlerin dünyalarına düşer.

Ve her büyük ruhun gönlünde bir büyük Yusuf rüyası saklıdır. Benliğimizin derinliklerindeki yaratıcı nefes, filizlendireceği tohumlan gecenin bağrında döller. Döllemenin tutması için sonsuzluk yolcusunun, kuyudaki Yusuf gibi uyanık olması gerekir.

Sonsuzluk, kaprisli bir bakire gibi dolanır gece karanlıklarında ve kendisi için sevdalanmış, durmadan ağlayan

uyanık, yaşlı gözler arar. Ve o gözleri bulunca uzanır sahibinin kucağına...

Yaratıcı ruh-geceler ilişkisinin en muhteşem ve en canlı örneklerinden biri de Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatıdır. Onun bütün yaratıcı hamlelerinin gecelerde ve gecelerden kotarıldığını Atatürk konusuyla ilgilenen herkes iyi bilir. Fransız gazeteci-yazar Henri Beraud, *Le Petit Parisen'm* 7 Ekim 1928 günkü nüshasında yayınlanan yazısında, Atatürk'le yaptığı ve İstanbul'da bir gece 7 saat süren görüşmesini etkileyici bir felsefî üslupla anlatmıştır. O yazıda, Atatürk-geceler münasebetine isabetle parmak basan şu paragraf da vardır:

"Hiç kimse Gazi Atatürk'ün gecesinin nasıl geçeceğini bilemez. Bu akşam yakın dostlarını nereye götürecek? Buna, bazen gizlilik kurallarına göre, genellikle de kendisi karar verir. Bir çeşit zulüm olarak gördüğü uyku saatinden kendisini uzaklaştıran canlı akşamları yaşamayı sevdiği biliniyor. Hayatın gerçek aşıkları böyle yapar. Her şeyi şiddetli bir arzuyla elde etmek, anlamak, yenmek isteyenler, kendilerini mümkün olduğunca uykudan uzak tutarlar." (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 22/213)

Atatürk-geceler münasebetinin yaratıcı damarını irdelemek isteyenler 'Atatürk'ün gece sofralan'nın nasıl işlediğini iyi tetkik etmelidirler. O sofralar, eski Yunan Filozofu Platon'un sofralarından sonra en yaratıcı ve üretici sofralar olarak görünüyor.

GIDALAR VE GIDALANMA

Gıdalarda Haram-Helal Ölçütü:

Kur'an'ın haram-helal ölçütü bir olumlu-olumsuz tabular ölçütü değil, aklın verilerine ve doğallığa dayanan bir ölçüttür.

Bundan da önemlisi, hayata ve insana ilişkin haram koyma yetkisi sadece Yaratıcı kudrete, Tanrı'ya verilmiştir. **Peygamberler de dahil hiçbir insanın haram koyma yetkisi yoktur.** İşin daha çar**pıcı** yanı şudur:

Haramlaştırıcı buyruk hem varlığı (sübût) hem de haramlığa delalet etmesi (mânâya delaletin kat'iyyeti) bakımından tartışma üstü olacaktır. Bu iki noktanın herhangi birinde tartışma çıktığı anda haramlık otomatik olarak hükümden düşer. Yani şüphe halinde haramlığa değil, helalliğe hükmedileceği de **temel** kurallardan **biridir.**

Bu konuyu hükme bağlayan ayetler, Kur'an'ın en sert ve kesin ifadeli ayetleri arasındadır. Bu ilkeyi kırmaya yönelik yoruma asla kapı aralanmamıştır.

Daha önemli bir nokta var: Bir konuda veya herhangi bir şeyle ilgili olarak eğer Yaratıcı tarafından açık biçimde bir haramlaştırma yapılmamışsa, helallik esastır. İlke şudur:

"Eşyada aslolan ibahadır."

'Aslı ibaha ilkesi' de denen bu ilkeyle söylenmek istenen şudur: Varlık ve hayat alanında genel-geçerli kural her şeyin helal ve serbest olduğudur. Haram ve yasaktan söz etmek için Yaratıcı'nın açık bir emirle ve net bir biçimde bir yasaklama getirmiş olması lazımdır. Buna göre, **hiç kimse** "Şu **iş veya şeyin helal** olduğuna

ilişkin buyruk var mı?" diye soramaz. Sorutabilecek olan ve sorulması gereken şudur: "Şu iş veya şu şeyde haramlaştıncı bir buyruk var mı?" Eğer haramlaştıncı bir buyruk yoksa mesele bitmiştir: O iş veya o şey helaldir.

Ne yazık ve ne şaşırtıcıdır ki, bu ilke İslam fıkhının teoride bütün ekollerinde egemen bir ilke olduğu halde, pratikte yine bütün ekolleri tarafından çiğnenmiş ve İslam adına, Kur'an'ın getirdiği haramların birkaç katı haram, din uleması tarafından ihdas edilmiştir.

TEMİZ-PİS ÖLÇÜTÜ

Kur'an'ın 'temiz-pis' anlayış ve kıstası çok tipiktir. Bu kıstas sadece kimyasal, tıbbî verilerle değerlendirilemez. Daha ileri, daha hassas, daha titiz bir kıstastır. Bütün uyuşturucular (hamr), kumar, falcılıkta kullanılan oklar birer ricstir. Yani pislik. Rics öyle bir pisliktir ki, Allah onu iman etmeyenlerle aklını işletmeyenler üzerine indirir. (6/125; 10/100) Rics konusu daha da ilginçleşir: Müşrikler, rics olarak nitelendirilmiştir. (9/95)

Kur'an dilinin büyük ustası Isfahanlı Râgıb (ölm. 502/1108) rics türü pisliğin 4 çeşit olduğunu söylemektedir:

1. Yaradılıştan,
2. Akıl yönünden,
3. Din yönünden,
4. Bunların hepsi yönünden.

Mesela ölü hayvanın eti bu son cümledendir.

Önerilen gıdaları betimlemek için öncelikle 'tayyib' (temiz/leziz/hoş/taze) anlamında bir sözcük kullanılmıştır. Bu sözcük Kur'an'da tekil ve çoğul olarak kırk küsur yerde geçmektedir.

Gıdalar söz konusu edildiğinde 'tayyib' kavramının karşıtı rics (pis ve pislik) ile fısk (akıl ve yaradılıştan sapmak) olmaktadır. Temel ilke, gıdalanma ve gıdalarla ilgili hükümlerin çoğunun yer aldığı ve adı 'sofra' (Mâide) olan surede şöyle verilmiştir:

"Tayyib olan her şey size helal kılınmıştır." (Mâide, 5)

Tayyib olmayanlar, bir başka deyimle rics ve fısk olanlar içinse şu buyruk öne çıkarılmıştır:

"Şunlar size haram kılınmıştır: Boğazlanmayarak ölmüş hayvanın eti, kan, domuz eti, üzerine Allah'tan başkasının adı anılmış, boğulmuş, vurulmuş, yuvarlanmış, susulmuş, canı üzerindeyken yetişip kestikleriniz müstesna olmak üzere canavar tarafından yırtılmış ve dikili adak taşları üzerinde boğazlanmış hayvanlar ve bir de fal oklarıyla kısmet paylaşmanız. Bütün bunlar birer sapıştır." (Mâide, 3)

MUTLULUK UNSURU OLARAK DOĞAL GIDA

Kur'an'ın gıdalar ve beslenme konusunda çok ciddî hassasiyetleri vardır. Bu hassasiyetlerin bir kısmını çok açık ifadelerle ortaya koyarken büyük kısmını dolaylı yollardan göstermektedir. Öncelikle doğal beslenme ve doğal gıdalara dikkat çekilmiştir. Kur'an, doğal gıda ile beslenmenin insanın sağlık ve mutluluğu açısından taşıdığı öneme vurgu yapmak üzere, insanlığa şu muhteşem buyruğu yöneltmiştir:

"O'nun ayetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olanlardan yiyin! Size ne oluyor da üzerine Allah'ın adı anılmış olanlardan yemiyorsunuz?.. Birçokları ilimsiz bir biçimde kendi keyiflerine uyarak halkı şaşırtıyorlar... Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin!" (En'am, 118, 119, 121)

'ÜZERİNE ALLAH'IN ADI ANILAN ŞEYLER' NEDİR?

Geleneksel kabule göre, bu buyruk, putlara adanan, üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanların etlerinden yemeyi yasaklıyor. Buyruk bunu da içerebilir. İniş sebebi de bu olabilir. Çünkü Kur'an'ın indiği zamanın insanlığı, doğal gıda-doğal olmayan gıda diye bir ayrımı zaten bilmiyordu.

Kur'an, birçok konuda yaptığı gibi, o günün şartları içinde bir sebep (iniş sebebi, sebeb-i nüzul) bularak, sonraki zamanların problemlerine çözüm getirecek buyruklarını yerleştirme yolunu seçmiştir. O günün şartları içinde inmiş ayetlerin sadece o güne hitap edenleri vardır ama büyük çoğunluk, iniş sebebinin arkasında, sonraki zamanlar için işe yarayacak hikmetler, ge-

rekçeler, normlar taşımaktadır. Bu hikmet ve normları yakalamak için 'Kur'an'm hermenötik dünyası' iyi kavranmalı ve genel hermenötiğin incelikleri de işletilerek ayetlerdeki temel amaçlar (bunlara makaasıd veya illet denir) ortaya çıkarılmalıdır. Bu noktada, İslam din bilginlerinin Kur'an'dan ittifakla çıkardıkları temel kuralın şu olduğunu bilmeliyiz:

"İniş sebebinin özel oluşu, beyyinenin genelliğine engel değildir." (Sebebin hususiyeti nassın umumiyetine mâni değildir).

"Üzerine Allah'ın adı anılmamış şeyleri yemeyin" ayetinin esas anlamı, doğal niteliğini kaybetmiş gıdaların yenilmemesi, özellikle, genleri değiştirilmiş hormonlu gıdaların insan hayatından çıkarılmasıdır.

Üzerine Allah'ın adı anılmak, eşya üzerine Allah'ın isminin okunup üfüriilmesi değildir, nimetlerin Allah'ın yarattığı doğal halleriyle kullanıma sunulmaları demektir. Kur'an, bu gıdaları 'tayyib' (temiz, leziz, taze) olarak anmakta ve beslenmenin, bu niteliği taşıyan yiyeceklerle sağlanması gerektiğine defalarca vurgu yapmaktadır. (2/57, 168, 172 ; 5/88; 7/160; 8/69; 16/114; 20/81; 23/51)

O halde, Allah'ın adının anıldığı şeyleri yemek, fabrikasyon, insan müdahalesi ile halden hale geçirilmiş gıdalardan kaçınarak doğal besinlerle beslenmek olacaktır. Dünyada buna doğru bir gidişin varlığı da gözlenmektedir.

Sağlık ve mutluluğun temel unsurlarından biri de temiz-doğal sudur. Doğal gıda da mutluluğun temel unsurlarından biridir. Kur'an, doğal gıda ile mutluluk arasında bağ kurmaktadır.

Allah'tan (bu demektir ki, doğal hayattan) uzaklaşma pahasına gelişen teknoloji, doğanın tüm dengelerini bozmuş, doğal gıdalanmayı ortadan kaldırmış, insanın, esas anası olan tabiatla bağlarını kopararak onu zehirli bir mutsuzluğa âdeta mahkûm etmiştir. Kanserojen bir gıdalanma sistemiyle, yozlaşmış bir cinsiyet yaşamı bu mutsuzluğun inkâr edilemez göstergelerinden ikisidir.

TEKNOLOJİ-DOĞAL GIDA İLİŞKİSİ

Bu konunun ayrıntılı bir tetkiki için bizim, bir devrim olarak gördüğümüz *'Küresel Âfetler'* adlı eserimizin okunmasını önemle

tavsiye ederiz. Burada vereceğimiz kısa bilgi de o eserden alınacaktır.

Teknolojinin, başka bir deyişle, iblis-ateş gücünün sergilediği olumsuzluk, karşımıza nasıl bir görünümle çıkıyor? Başka bir deyimle, teknolojinin olumsuzluklarının temel görünümleri nelerdir? Kur'an bu soruya; 'açlık ve korku' diye cevap veriyor. Nahl suresi, bir karyeyi, yani bir medeniyeti örnek veriyor. Anılan surenin 112. ayeti şöyle:

"Allah, şu ülkeyi/medeniyeti de örnek vermiştir: Güvenli, mutlunu zurlu idi; rızkı her yandan bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler de Allah kendilerine, sanayi olarak ürettikleri şeyler yüzünden açlık ve korku elbisesini/ birlikteliğini/ karmaşasını tattırdı."

Burada, sanayiin olumsuz sonuçlarıyla perişan olan bir medeniyetten bahsediliyor. Sanayiin getirdiği olumsuzlukların insana bir elbise gibi giydirildiğinden bahsedilmesi ve 'elbisenin tattırılması' ifadesine yer verilmesi, karşılaşılacak acının çapını ve etkisini gösterme bakımından mucize bir beyandır.

Sınâat (teknoloji), nzkın Allah'ın elinden çıkanını yok edip insanı görünmez bir açlıkla yüz yüze getirmektedir. Bunun en kısa ifadesi, doğal ürünlerden yoksun beslenmedir.

Üzerine Allah'ın adı anılmış rızık, geleneksel fıkıh tarafından, biraz da o zamanın şartlarının zorlamasıyla, 'besmeleyle kesilmiş hayvan' olarak anlaşılmış ve Kur'ansal beyyinenin esas ruhu örtülü kalmıştır. Bugünkü bilgilerimiz ve ekolojik veriler dikkate alındığında, 'üzerine Allah'ın adı anılmış besin'in, genleri üzerinde oynanmamış, fabrikasyon katkılarla bozulmamış doğal besin olduğunda hiç kimsenin bir kuşkusu olamaz. Bu noktayı değerlendirirken, Kur'an'ın, 'yaradılış ve yaratışta tağyir'den nefret ettiğini, onu şeytanın bir ameliyesi olarak gördüğünü de unutmayalım. (Nisa, 119)

Şunu da unutmayalım: Kur'an, mutluluk yurdu olan cenneti anlatırken, oradaki nimetler arasına 'rengi ve tadı bozulmamış sudan nehirler'i, 'tağyire uğramamış saf süt ve bal'ı, 'her tür meyve'yi de koymaktadır. (Muhammed, 15)

Tağyirin en zararlısı, bitkileri, 'üzerine Allah'ın adı anılmış' olmaktan çıkaran gen oyunlarıdır ki bugün insanlığın en büyük huzursuzluk ve kahır sebepleri arasındadır.

Nahl 112. ayette, tağyirin insanlık için nelere yol açacağı, çok sarsıcı bir biçimde gözler önüne konmuştur. Tağyire uğramış besinlerin kitleleri getireceği yer, açlık ve korku giysisini giymek, yani iliklerine kadar ürpermektir. (bk. burada, Sınâat ve Tağyir madel.)

KUR'AN'IN İSMEN ÖNERDİĞİ GIDALAR

Bazı gıdalar, bizzat adları anılarak önerilmiştir. Adları anmak, gıda programı vermek veya bazı gıdaları övmek gibi bir maksatla yapılmamıştır. Bu gıdalar, varlık ve oluş bünyesinde ve insan hayatında taşıdıkları değerlerin birçoğunu aynı anda ifade edecek bir üslup harikasıyla gündem yapılmış, tıptan estetiğe, tarımdan metafiziğe uzanan bir çizgide çok çeşitli boyutları önümüze koyacak hermenötik kullanımlarla tanıtılmıştır.

1. Saf Bal:

Saf bal da aynen doğal su gibi, mutluluk ve doğal yaşam yurdunun temel gıdalarındandır.

Bal ve bal arısı, Kur'an tarafından varlık ve yaradılışın en seçkin mucizelerinden biri olarak öne çıkarılmaktadır. Ve kendisinden 'şifa' diye bahsedilen tek gıda da baldır.

"Arının karıncıklarından, renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki, insanlar için onda şifa vardır". (Nahl, 69)

2. Saf Süt:

Saf su ve bal gibi saf süt de mutluluk ve ahenk yurdunun belirgin gıdalarındandır. Böyle bir süt, 'tadı değişmemiş' olacaktır. (47/15) 'Tağyire uğramış' doğa böyle bir sütü üretmeye imkân vermez.

Nahl suresi 66. ayet, sütün oluşumunu verirken, Yaratıcı kudretin insan için nerelerden ve nelerden neler çıkardığını çok etkileyici bir ifadeyle göstermektedir:

"Hayvanlarda da sizin için kesin bir ibret vardır. Size onların karınlarından, fışkı ile kan arasından halis bir süt içiriyoruz ki, içenlerin boğazlarından kayar gider."

3. İncir:

Tin suresi, söze, "Yemin olsun incire" diyerek başlamakta ve böylece incirin varlık bünyesindeki yerinin çok seçkin olduğuna dikkat çekmektedir:

"Yemin olsun incire, zeytine, Tûrisîna'ya!" (Tin, 1-2)

Kur'an, bir varlığa veya olaya yemin ediyorsa bu, o varlık veya olayın evren ve hayat bünyesinde çok seçkin ve önemli bir yeri olduğuna kanıttır.

İncirin, adına yemin edilen bir meyve olarak doğal beslenmedeki önemi çok büyüktür. İncirle ilgili yapısal bilgiler irdelendiğinde bu gerçek rahatça görülür. Ancak işin o yanı bu eserin konusu değildir.

4, Zeytin:

Zeytin (Arapça telaffuzu: zeytûn), yaratış ve yaratılışın en büyük mucizelerinden biridir. Zeytin, meyvesinden yağına, ağacından çekirdeğine kadar her şeyiyle bir mucizedir, bir doğa harikası, bir hayat, mutluluk ve güzellik kaynağıdır.

Zeytin, kendisi gibi seçkin bir meyve olan incirden isim almış Tin suresinin dördüncü kelimesi olarak geçmektedir. Üçüncü kelime, yemin edatı olan 'Kasem Vavı'dır ki, Arap diline göre bir kelime sayılır.

Kur'an, hem Tin suresinde hem de Mü'minûn ve Kasas surelerinde, zeytin ve incir ağacıyla Tûrisîna dağı arasında irtibat kurmakta, vahiy tarihinin en duygulandırın tablolarından bazıları

tanıtılırken zeytin ve incir, özellikle zeytin ve ağacı kutsallaştırmaktadır. Zeytin ağacının yetiştiği toprak parçası 'bereketli-kutsal bir toprak parçası'dır. Böyle olduğu içindir ki, Tîn suresinin bir ve üçüncü ayetlerinde zeytin ve incire, beş ve altıncı ayetinde de Tûrisîna'ya yemin edilmiştir:

"Gökten belli ölçüde bir su indirdik de onu yeryüzünde durdurduk. Elbette ki biz, onu gidermeye de gücü yetenleriz! Onunla size hurmalardan ve üzümlerden bahçeler yetiştirdik, onlarda sizin için birçok meyveler vardır; onlardan yiyorsunuz. Ve bir ağaç da yetiştirdik ki, Tûrisîna'dan çıkar, yağlı olarak biter; yiyenlere bir ciladır/katıktır." (Mü'minûn, 20-23)

"Oraya vardığında, o bereketli toprak parçasındaki vadinin sağ tarafından, bir ağaçtan şöyle seslenildi: 'Ey Mûsa! Alemlerin Rabbi Allah benim, ben!" (Kasas, 30)

Mü'minûn suresi 20. ayette zeytin yağı 'sıbğ' sözcüğüyle ifade edilmiştir. Sıbğ, esas anlamıyla boya, cila, özellikle doğal ciladır. Ve 'sıbğ' kelimesindeki cila, kozmetik türden ciladır. Bakara suresi 138. ayette bu kelime 'Allah'ın boyası' tamlamasında kullanılmış ve 'Tann'dan daha iyi boya vuracak kim var?' diye de sorulmuştur. Araplar, ekmeği meyvelerden yapılan çeşitli katıklara bandırarak yerlerdi. Bu bandırılan ekmekler, katığın rengini alır, âdeta boyanırdı. Bu durum, giderek her türlü katığa da 'sıbğ' denmesine yol açmıştır. Biz, Kur'an Meali'mizde kelimenin esas anlamı yanında bu geleneksel anlamını da ifade ettik.

Anlaşılan o ki, 'sıbğ' ve 'sıbğa', Kur'an'ın ısrarla istediği doğal güzellik ve parfümerinin ifadesinde kullanılmış ve bunun en iyi sanatkârı ve üreticisi olarak da Yaratıcı (burada, tabiat) gösterilmiştir. Doğal boya ve cilanın yani doğal parfümerinin ana kaynaklarından biri de zeytin ve zeytin yağıdır. Daha doğrusu zeytinin bütün türevleri. Zeytin, aynı zamanda doğal gıdaların, doğal katıkların da en ideallerinden biri, belki de en idealidir.

Ünlü sûfî düşünür Ebu Hâmid el-Gazalî'nin (ölm. 505/1111), *'Mişkâtü'l-Envâr'* adıyla bağımsız bir eser yazarak yorumladığı Nur suresi 35. ayet, Allah-ışık ilişkisini ele alan temel Kur'an ayetidir. Ne ilginçtir ki, bu ayette Yaratıcı'nın ışığı, ışıkla ilişkisi değişik mecazlarla anlatılırken kullanılan temel kelimelerin üçü zeytin ve türevlerinden seçilmiştir: 'Mübarek ağaç-zeytûne-zeyt.'

Bu üç sözcük, zeytinin sıfatını, ağacını, meyvesini ve yağını ifade etmektedir. Bu demektir ki, zeytin ve o vesileyle dikkat çekilen doğal besinler ve doğal parfümeri, insan-Tanrı ilişkisiyle güzellik ve mutluluk değerlerinin temel unsurlarındandır. Nur 35'te şöyle deniyor:

"Allah, göklerin ve yerin Nur'udur. Onun nurunun örneği, içinde çerağ bulunan bir kandile benzer. Kandil, bir sırça içerisindedir. Sırça, inciden bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üzerine nurdur o. Allah, dilediğini kendi nuruna kılavuzlar. Allah, insanlara örnekler verir. Allah her şeyi bilmektedir." (Nûr, 35)

Biz burada, teknik laborutavar bilgileri vermeyi kendi alanımızın dışına çıkmak saydığımız için, örneğin, zeytin ve türevlerinin kozmetik sanaayiinde yüze yakın temel ürüne kaynaklık ettiğini söylemekle yetinecek, ayrıntıları o işin uzmanlarına bırakacağız.

Vahyin ve peygamberlerin tarihinde incir ve zeytin ağacının ve onların anavatanı olarak gösterilen Tûrisîna'nın müstesna bir yeri vardır. Bir kere, Tûrisîna'da Hz. Musa'ya Cenabı Hakk'ın "Ben Allah'ım!" hitabı zeytin ağacından gelmiştir: Mübarek toprak parçasının mübarek ağacından.

Öte yandan bazı İslam bilginlerine göre, incire yemin edilmesi, aydınlanmanın Budda'ya bu ağacın altında gelmesi yüzündendir. Kur'an böylece, ismini peygamberler arasında saymamakla beraber, Budda'nın şanına bir yollama yapmaktadır. Öyle ya, yine Kur'an'ın ifadesiyle, gönderilen peygamberlerin tümünün adları ve hayat hikâyeleri anlatılmamıştır ki!

"Yemin olsun, biz senden önce de resuller gönderdik. Onların bir kısmının hayat ve hatırasını sana anlattık, bir kısmının hayat ve hatırasından sana bahsetmedik" {Mü'min, **78)**

Budda da bu adı anılmayan ve hikâyesi anlatılmayan nebilerden biri neden olmasın? Tıpkı, Sokrat gibi, Platon gibi... Bu isimlerin peygamberlikleri "Muhakkaktır" denilemez ama muhtemel olduğunu söylemek gerekir.

5. *Üzüm:*

Antioksidan değeri en yüksek bitkilerden biri olan üzüm, Kur'an'da 10 küsur yerde geçer. Doğal beslenmenin önemli kaynaklarından biridir.

6. Çöl Hurması:

Komple bir gıda olan çöl hurması nahl, Kur'an'da övülen doğal gıdalardan biri olarak yirmi yerde geçer.

TÜM MEYVELER

Meyve anlamındaki 'fâkihe' (çoğulu: fevâkih) sözcüğü on küsur yerde geçmektedir.

Seçkin özellikleriyle öne çıkarılan bu meyveler yanında tüm meyvelere, cennetin yani mutluluk ve sağlık yurdunun bir göstergesi olarak defalarca atıf yapılmıştır. Dikkat çekilmek istenen nokta, doğal hayatla doğal bitkiler ve özellikle bazı meyveler arasında bağlantının kaçınılmazlığıdır.

DENİZ ÜRÜNLERİ

Doğal gıda konusunda, bizim bugüne kadar temas edildiğini göremediğimiz bir Kur'ansal gerçeğe daha dikkat çekelim:

Kur'an, 'taze et' tabirini sadece deniz ürünleri için kullanmaktadır. Ve bu ürünleri yemeyi, dolaylı ifadelerle övmekte, âdeta kutsamaktadır. Şöyle deniyor:

"O Allah'tır ki, içinden terütaze bir et yemeniz ve kuşanacağınız bir süs çıkarmanız için denizi emrinize vermiştir. Gemileri onda yara yara gider görürsün. Böyle yapmıştır ki, O'nun kereminden nasip arayasınız ve şükredebilesiniz." (Nahl, 14)

"İki deniz birbirine eşit olmaz. Bu tatlıdır, susuzluğu giderir, içimi hoş ve rahattır; şu tuzludur, acıdır. Ama hepsinden de terütaze et yersiniz; giyip takınacağınız bir süs çıkarırsınız. Allah'ın lütfundan

nasip aramanız ve şükredebilmeniz için, gemilerin denizi yara yara gittiğini görürsün." (Fâtir, 12)

Bu ayetlerde dikkat çekilen özelliğin üç anlamı olabilir: **1.** Tam anlamıyla taze et sadece deniz ürünleri olabilir, ***2.*** Tazeliğini en uzun süre koruyabilen, toksin birikimine en az maruz kalan et deniz ürünleridir, 3. Deniz ürünleri tazeliğini korurken yenmeli, herhangi bir biçimde depolanmamalıdır.

Deniz avcılığı da özel bir konumda tutulmuştur. Hac mevsiminde ihramlı olanlara kara avı haram kılınmışken deniz avı helal bırakılmıştır. Bu da deniz hayvanlarının doğal beslenmede önemsendiği ve özendirildiği anlamına gelmektedir:

"Hem size hem de yolculara bir geçimlik olarak, deniz avı yapmak ve onu yemek size helal kılındı. Fakat ihramlı olduğunuz sürece karada avlanmak size haram edilmiştir." (Mâide, 96)

BÜYÜK VE KÜÇÜKBAŞ HAYVANLARIN ETLERİ

Büyük ve küçükbaş hayvanları aynı anda ifade eden 'en'am' sözcüğü otuz küsur yerde geçer. Kur'an'ın geleneksel tertibinde 7. surenin adı da 'En'am'dır.

En'am, 'nimet' kökünden bir kelime olan 'ne'am'ın çoğuludur ve etimolojik menşei itibariyle deve anlamındadır. Araplar deveyi nimetlerin en büyüğü saydıkları için ona bu adı vermişlerdir. Sonraki zamanlarda bu kelime devenin de karıştığı tüm büyükbaş ve küçükbaş ehil hayvanları içerir biçimde kullanılır oldu. (Râgıb, *Müfredat,* nimet mad.)

Nimet kökünden gelen ve cenneti nitelemek için kullanılan 'na'îm' sözcüğü de nimetlerle ve hayvanlarla dolu yurt anlamında birkaç ayette geçmektedir. Kur'an, cenneti bu kelimeyle nitelediği yerlerde nehirlere, bahçelere, doğal yiyeceklere yollama yapar, (örnek olarak bk. 10/9; 37/43; 56/89)

'Na'îm' sıfatıyla nitelenen cennetin karşıtı, 'cahîm' sıfatıyla nitelenen yerdir ki, Kur'an ona cehennem diyor ve onu doğal nimetlerle doğal ahengin yok olduğu yer olarak tanıtıyor:

"Şu da kuşkusuz: İyiler tam bir nimet içinde/na'îmdedir. Kötülerse ateş ve bunalımın tam ortasında/cahîmdedir." (İnfitâr, 13-14)

En'am, Kur'an'da da büyük ve küçükbaş hayvanlar için kullanılmaktadır. Mutluluk ve sağlık kaynağı bir doğal hayatın Kur'an tarafından çizilen iç açıcı tablolarında büyük ve küçükbaş hayvanlarla onların otlaklarına da dikkat çekilir. Bu tablolar, birbirini tamamlayan bir tabiat düzeninin hem ahengini hem de şifrelerini verir.

Büyük ve küçükbaş hayvanlar, taşımadan gıdalanmaya, doğal dengenin korunmasından giyim kuşama kadar değişik alanlarda hizmet veren nimet-varlıklardır. Şu örneklerde bunu görebilmekteyiz:

"Hayvanlardan yük taşıyanı da yaygı/döşek yapılanı da yaratan yine O'dur. Allah'ın size verdiği nzıklardan yiyin, şeytanın adımlarını izlemeyin! Çünkü o sizin için açık bir düşmandır." (Mâide, 142)

"Davarları da O yaratmıştır. Onlarda sizin için bir ısıtıcı-koruyucu ve nice nice yararlar vardır. Onlardan bazı şeyleri/onlardan bazılarını yersiniz. Bir güzellik de vardır onlarda sizin için: Sabah saldığınız sırada, akşam topladığınız sırada. Ve ağırlıklarınızı yüklenir, canlarınızın yansını tüketmeden varamayacağınız beldelere kadar taşırlar. Hiç kuşkusuz, Rabbiniz gerçekten **Rauf** tur, çok acıyıp esirger; Rahimdir, sınırsızca merhamet eder. Hem binesiniz diye hem de bir süs olarak atlan, katırları, eşekleri de yarattı. Ve bilemeyeceğiniz daha neler yaratır O." (Nahl, 5-8)

"Allah size, evlerinizden huzur ve sükûn yeri yaptı. Hayvan derilerinden size, gerek göç gününüzde gerek konduğunuz sırada rahatça taşıyacağınız evler oluşturdu. Ayrıca, hayvanların; yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından belli bir süreye kadar kullanabileceğiniz giyimlikler, döşemelikler ve kullanım eşyası verdi." (Nahl, 80)

"Davarlarda da sizin için elbette bir ibret vardır! Onların kannlanndakilerden size içiliyoruz. Onlarda sizin için birçok yarar var. Onlardan yiyorsunuz da. Hem onlar üzerinde hem de gemiler üzerinde taşınıyorsunuz." (Mü'minûn, 21-22)

"Yeri yayıp devekuşu yumurtası biçiminde yuvarlattı. Ondan suyunu, otlağını çıkardı."

"Dağlan, demir atmış gibi oturttu; sizin için ve hayvanlarınız için bir geçim aracı olarak." (Nâziât, 32-33)

EĞİTİLMİŞ HAYVANLARLA AVLANAN AV HAYVANLARI

Silahlı avlanma, Kur'an'da açıkça yasaklanmamış, ama avlanma izni verilirken sadece eğitilmiş hayvanlarla avlanmaktan ve bir de denizde avlanmaktan söz edilmiştir ki o da silahsız avlanmadır. Bundan çıkacak sonuç şudur:

Kur'an, silahlı avlanma konusunda açık bir yasak getirmemekle birlikte bu avlanma türünü yümünlü (bereketli, uğurlu) bulmamakta, doğaya ve hayata saygısızlık olarak görmekte, ondan sakındırmaktadır.

Gerçekçi bir kitap olan Kur'an'ın bu tavrı, bir yandan gerektiğinde silahlı avlanmanın yolunu açık tutmakla birlikte, insanoğlunun 'avcılık' adı altında sergilediği doğa ve canlı katliamının farkında olduğunun da belgesidir. Düzenleme şöyle ifade edilmiştir:

"Sana soruyorlar, onlar için helal kılınan ne? Şöyle söyle: 'Sizin için, bütün temiz/leziz/hoş nimetler helal kılınmıştır. Eğittiğiniz avcı kuşlann tuttukları ile eğittiğiniz av köpeklerinin tuttukları da size helal kılındı. Siz bu hayvanlara, Allah'ın size öğrettiklerinden öğretiyorsunuz. O halde, onların sizin için tuttuklarından da yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın. Allah'tan sakının! Şu bir gerçek ki, Allah, hesabı çok çabuk görür." (Mâide, 4)

HARAM GIDALAR

Doğal hayatı, mutluluğu ve nihayet cenneti yeşillikler, saf su ve saf gıda olarak tanıtan Kur'an, gıdalarla insan kişiliği arasında doğrudan irtibat kurmaktadır. Bu irtibat sadece Son Peygamber'in ümmeti için öngörülmemiş, bir hayat kanunu olarak tüm zamanlar için geçerli gösterilmiştir. Temel ilke, tüm peygamberlere hitaben şöyle verilmiştir:

"Ey resuller! Güzel/hoş/taze/leziz/temiz şeylerden yiyin ve banşa/hayra yönelik iş yapın! Çünkü ben, yapmakta olduklarınızı çok iyi bilmekteyim." (Mü'minûn, 51)

Bu ayetin cümle yapısı, şöyle tercüme edilmesine de uygundur:

"Ey resuller! Temiz yiyeceklerden yiyin ki barışa ve iyiliğe yönelik işler yapasınız."

Domuz eti ve alkol rics gıdalardır. Alkol sadece rics olmakla kalmaz, şeytanın pisliklerinden biri olarak da tanıtılır.

Gıdalarla kişilik ve zihin yapısı arasında kaçınılmaz bir ilişkinin bulunduğu tıp-bilim dünyasının da altını çizdiği bir gerçektir. Bu alanın uzmanlarının bildirdiklerine göre, psikanaliz ve psikoterapi konusu sanılan birçok ruhsal bozukluğun temelinde 'psychochemical' (kimyasal elementlerden kaynaklanan ruhsal belirişler) sebepler aranmalıdır. (Gıdalarla kişilik, ruhsal ve zihinsel yapı arasındaki bağlantıyı inceleyen bir çalışma olarak bk. George Watson; Nutrition and Your Mind, New York, 1974)

GIYBET

Bir davranış bozukluğu olarak, Kur'an'da birkaç kelimeyle karşılanan gıybet, Türkçe'ye, Hucurât suresi 12. ayetteki bir fiilin kökünden geçmiştir.

Hadislerde gıybet, aynı kelimeyle ifadeye konur ve en ağır günahlardan biri olarak tanıtılır. Mesela, Taberânî'nin el-Evsaf'ındaki bir hadiste:

"Gıybet, zinadan da kötüdür. Adam zina eder, sonra tövbe eder ve Allah da onu bağışlar; ama gıybet edenin bağışlanması, gıybet ettiği kişinin affi olmadan mümkün değildir." (Hadis için bk. Sâğânî, ***Mevzuat,*** 59)

Gıybete doğrudan değinen Hucurât 12. ayet ise "Gıybet ederek biriniz ötekini arkasından çekiştirmesin! Sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemek ister mi? Bakın, bundan iğrendiniz. Allah'tan sakının!" diyerek gıybet etmenin insan ruhunda ve toplum hayatında vücut verdiği tahribi dile getiriyor. Ve gıybet etmenin, insanın kanı ve eti gibi olan onurunu yaralamak anlamına geldiğini gösteriyor.

Ünlü Kebâir (büyük günahlar) hadisinde zina, 7 büyük günahtan biri olarak gösterilmektedir. Yukarıki hadis, gıybeti zinadan daha kötü olarak tanıttığına göre, gıybet, büyük günahların en yıkıcılarından biri olarak düşünülmelidir.

Gıybet, bir kimsenin ayıp, noksan ve kusurlarını onun arkasından söylemektir- Gıybette ölçü, Hz. Peygamber tarafından, bir soru üzerine şöyle konmuştur:

"Gıybet, kişiyi, duyduğunda hoşlanmayacağı bir şeyle anıttandır. Eğer söylediğin şey onda varsa bu gıybet olur; eğer yoksa bu ona

iftira etmektir." (Müslim, birr 70; Tirmizî, birr 23; Dârimî, rikaak, 6)

Hadisler, gıybetin tutulan oruçları mahvettiğini, kabir azabına sebep olduğunu da gösteriyor, (bk. Buharî, edep 46, cenâiz 88; Müslim, taharet 26; Dârimî, savm 27)

Gıybet günahının, Hz. Peygamber'i çok rahatsız ettiği anlaşılıyor. Beyhakî'de şu satırları okuyoruz:

"Adamın biri Hz. Peygamber'e gelip şunu söyledi: 'Şurada iki kadın var. Bunlar uzun süre iftar etmeden oruç tutuyorlar. Susuzluktan neredeyse ölecekler.' Peygamber, kadınların getirilmesini emretti. Geldiler. Peygamber onların birine: 'Kus bakalım!' diye çıkıştı, sonra da şöyle konuştu: 'Bu ikisi, Allah'ın helal ettiği şeyleri yememek üzere oruç tutuyorlar ama O'nun haram ettiği bir şeyi yemekte hiçbir sakınca görmüyorlar. Biri ötekinin yanına geliyor, oturuyorlar ve gıybet ederek onun bunun ölü etini yiyorlar." (Beyhakî; *Delâilü'n-Nübüvve,* 6/186)

Gıybet kavramı içine sokulan diğer kötü huylar hemz, nemime ve lemz olarak sıralanmaktadır. Bunların ilki olan hemz, aynı zamanda, Kur'an'da bir surenin adıdır: Hümeze... Bu da gösterir ki Kur'an bu gıybet illetinin büyük bir bela olduğuna ısrarlı bir biçimde dikkat çekiyor. Hümeze suresi şöyle başlar:

"Arkadan çekiştiren/kaş göz işareti yapıp alay eden her kişiye lanet olsun!"

Kalem suresinin 10-12. ayetlerinde, dinlenilmemesi gereken kişiler arasina, laf taşıyıp arkadan söz edenler yani gıybetçiler de konmuştur.

GİYSİ

(libas, siyâb, cilbâb, hımâr)

Giysi ve giymek anlamında, lübs (giymek) kökünden libas sözcüğü ile siyâb sözcüğü kullanılmaktadır. Lübs kökünden türeyen 'lebûs' da giysi, özellikle zırhlı giysi ve zırh anlamında kullanılmaktadır. (Kur'an'daki tek kullanımı için bk. Enbiya, 80)

Libas sözcüğü, karşı cinslerin geçici ve sürekli birlikteliğini ifade ettiği gibi, "zevç ve zevceden her biri için de kullanılır." (Fîrûzâbâdî) Nitekim Bakara 187. ayette hem giysi hem de eş anlamında kullanılmıştır:

"Oruç gecesi kadınlarınıza cinsel yaklaşım size helal kılınmıştır. Onlar sizin için giysidir/eştir, siz de onlar için giysisiniz/eşsiniz..."

Doğaldır ki bu ayet ve benzeri yerlerde libas kelimesinin mecazî anlamı da öngörülmüştür. Bazı durumlarda sözcük, taşıdığı lügat anlamlarının tümü yanında mecazî anlamda da kullanılmaktadır. Bazen de mecazî anlam, lügat anlamlardan sadece biriyle birlikte kullanılmıştır. Bu ihtimallerden hangisinin geçerli olduğunu, kullanıldığı yerdeki sözün gelimi (önü ve arkası) gösterecektir. Örneğin, eşlerin birbirleri için giysi olmaları bir mecazî kullanımdır. Ne var ki, kelime öylesine hayranlık verici bir tarzda kullanılmıştır ki aynı anda hem mecazî anlamı alabilmekteyiz hem sözlük anlamını... Nitekim biz, mealimizde araya bir kesme işareti (/) koyarak iki anlamı da korumuş bulunuyoruz.

Libas, Kaamus çevirmeni Âsim Efendi'nin güzel deyişiyle 'ihtilat ve içtima' anlamlarına da gelmektedir. Bunların birincisi karışıklık-karmaşa, ikincisi ise toplanmak, birliktelik demektir. Nahl 112. ayette libas sözcüğü bu anlamların tümünü taşıyan bir yapıda kullanılmaktadır:

"Sonra onlar, Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler de Allah kendilerine, sanayi olarak ürettikleri şeyler yüzünden açlık ve korku elbisesini/birlikteliğini/kaımaşasını tattırdı."

Lübs (giymek) kökünden fiiller 5 yerde kullanılmıştır. (16/14; 35/12; 18/31; 44/53)

Libas, Kur'an'ın **açık** beyanına **göre,** Cenabı Hak tarafından insanoğluna şu iki amacı gerçekleştirsin diye verilmiştir:

1. Edep yerlerini (cinsiyet bölgelerini) örtmek,
2. Süs ve gösterişi (rîş ve hilye) sağlamak.

Kur'an'ın önerisi, süs ve gösterişe yönelik giysi yerine koruyucu giysilerin esas alınmasıdır. Temel ayetler, **Araf** 26-27. ayetlerdir. Şöyle deniyor:

"Ey ademoğullan! Şu bir gerçek ki size edep yerlerinizi örtecek giysi de indirdik, süs ve gösterişe yarayacak giysi de. Ama korunup sakınmaya yarayan giysi en hayırlısıdır. İşte bu, Allah'ın ayetlerindendir. Düşünüp öğüt almaları umuluyor. Ey ademoğullan! Şeytan, ana-babanızı, edep yerlerini onlara göstermek için giysilerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sakın size de bir fitne musallat etmesin!.."

Bu ayetlerden açıkça anlıyoruz ki:

1. Allah giysiyi, cinsiyet bölgelerimizi görünmez kılmak ve bir de süslü-püslü görünme arzumuzu tatmin etmek için indirmiştir.

2. Allah, insanı hem yaratıcısının iradesine ters düşürücü tavırlardan koruyan (takvanın ruhsal anlamı) hem de soğuk-sıcak gibi dış etkilerden koruyan 'koruyucu-sakındırıcı' giysileri önermekte, o tür giysileri daha hayırlı bulmaktadır.

3. Edep yerlerini açma-gös terme bir şeytan isteğidir, insanın zara rinadır. Bu istek yönünde davranmak, şeytanın insana fitne-bozgun musallat etmesine yol açar. Bundan da anlaşılır ki, cinsiyet bölgelerinin şu veya bu şekilde teşhiri insanoğlunun yozlaşmasında, bozgun ve ahlaksızlığa maruz kalmasında, sonuç olarak da mutsuz olmasında temel etkenlerden biridir.

Libasın örtmesi istenen yer/yerler 'sev'e' sözcüğüyle verilmiştir. Tarih içinde, Arapça'yı Türkçe'ye en iyi aktaran kişi olarak gördüğümüz Asım Efendi, Fîrûzâbâdî'nin Kaamus çevirisinde bu sözcüğün anlamını şöyle veriyor: " Sev'e, fere (cinsiyet organı) anlamındadır. Nazar olunması haram olan uzuvdur." (Kaamus, sev'e madd.)

Âsim Efendi'nin bu ifadesinden onun, giyinme ve örtünmede, haram alanına girişin, cinsiyet bölgelerini açmakla gerçekleşeceği kanısında olduğu sonucuna varılabilir mi? Bunu bilemiyoruz ama şu bir gerçek olarak ortadadır:

Kur'an'ın, bir insanlık borcu ve Allah emri olarak açılmamasını, gösterilmemesini (Kur'an'ın ifadesi bu) kadın ve erkekten, yaş farkı gözetmeden, aynı anda ve aynı dikkatle kapanmasını istediği vücut bölgeleri, Türk dilinde edep yerleri dediğimiz bölgelerdir. Bunun dışında kalan bölgelerde iki cins arasında farklar olduğu gibi, kadınlar arasında (sosyal konum, yaş vs.den kaynaklanan) da farklar vardır.

Libası süs ve gösteriş aracı olarak tanıtan temel kelime 'rîş' kelimesidir. Temel ayet olan Araf 26'da geçen bu sözcük 'süslü, gösterişli, pahalı giysi' anlamındadır.

Nahl 14 ve Fâtır 12'de, denizden çıkarılıp giyilen maddelerden söz edilirken 'hilye' sözcüğü kullanılmıştır. Bu sözcük, esas anlamıyla düzgün, pürüzsüz anlamlarında sıfat olarak kullanıldığı gibi 'şekil, huy, görünüş, tavır' anlamlarında isim olarak da kullanılır. Daha çok mecazî anlamı olan 'süs' karşılığı kullanılmaktadır. Kur'an'daki kullanımı da budur. Nitekim, aynı kökten gelen 'huliyy' sözcüğü de süs takısı, süs eşyası anlamındadır, (bk. **Araf,** 148)

Giyimle ilgili diğer beyyineler:

Kur'an, libas kavram ve başlığı altında ele alınacak üç temel sözcük daha kullanmıştır: Siyâb, cilbâb, hımar.

Hicab sözcüğünün, Kur'an'daki kullanımının giyimle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Ahzâb 53'teki hicab, iki kişi arasında görüntüyü engelleyen herhangi bir şeydir; genellikle evlerde bir

tür kapı gibi kullanılan perdeler. Kadınlardan bir şey istendiğinde bu perdelerin arkasından, onların yüzünü, vücutlarını hiç görmeden ses yardımıyla istenirdi. Ahzâb 53'te, hür kadınlara saygının bir ifadesi olan bu âdetin, Peygamber eşleri için özellikle korunması emredilmiştir. (Buharî, nisa 23; Tirmizî, isti'zân ve âdâb 16)

Ancak Cahiliye devrinde hicab, kadının yüzünü örten bezlere de denmekteydi. Nitekim buluğa eren kızlara Darunnedve'de yapılan elbise giydirme töreninin arkasından aileleri bu kızları tahcîb ederdi. Yani yüzlerini peçe vs. ile örterlerdi ve onlar artık ev dışına yüzlerini açarak çıkamazlardı. (Bu meselenin ayrıntıları ve kaynakları, Kadın maddesinde verilmiştir).

Siyâb ile ilgili beyyineler:

8 yerde geçen siyâb sözcüğü, çoğuldur. Tekili 'sevb' olan bu sözcüğün çoğul şekillerinden biri de 'esvab'dır ki Anadolu'da da elbise anlamında kullanılır. Esvab değişmek, üst-baş, giysi değiştirmek demektir ki bazen 'çamaşır değişmek' şeklinde de ifade edilir.

Sevb, Kaamus'un bildirdiğine göre, 'kişinin vücuduna giydiği giysiye denir.' Özellikle keten, yün, pamuk ipliğinden dokunmuş bezlerden yapılmış giysiler için kullanılır.

Hûd S ve Nuh 7'de siyâbın bir saklanma aracı olarak kullanımı gündeme getirilmekte ve kınanmaktadır. Hûd 5'e göre, elbiselerini üstlerine-başlanna sarıp sarmalayanlar bununla Allah'tan ve O'nun bilgisinden kaçıp gizleneceklerini sanmamalıdırlar:

"Onlar O'ndan gizlenmek için göğüslerini bükerler. Dikkat edin! Onlar giysileriyle sarılıp sarmalandıktan zaman da O, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da bilmektedir."

Nuh 7.ayet, Hz. Nuh'un sözlerini dinlememek için kulaklarını tıkayan ve giysilerinin içine sokulan halkı kınamaktadır. Nuh Peygamber, şikâyetini Allah'a şöyle arz ediyor:

"Ben onları, sen kendilerini affedesin diye çağırdıkça parmaklanın kulaklanna tıkadılar; giysileriyle sanlıp sarmalandılar, inat ve ısrar ettiler ve kibirlendikçe kibirlendiler."

Siyâb sözcüğü, âdetten kesilip doğurganlığını yitirmiş kadınların, kendilerini teşhir etmemek şartıyla, giyim-kuşamda serbest olduklarını ifade eden ayette de temel kelime olarak kullanılmıştır:

"Artık nikâh arzuları kalmamış, hayızdan ve evlattan kesilen kadınların, süslerini göstermek için ortalıkta dolaşmamaları şartıyla, giysilerini bırakmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama sakınmak için titiz davranmaları onlar için daha hayırlıdır..." (Nur, 60)

Bu ayet de göstermektedir ki, doğurganlığını yitirmemiş hanımların, edep yerlerini örtmenin dışında da örtünme zorunlulukları vardır. Ayet şunu da göstermektedir: Örtünmenin temel amaçlarından biri de kadının teşhirciliğinin hem kendisini hem toplumu tahrip etmesinin önüne geçmektir. Araf 26. ayetin "koruyup sakındıncı giysi daha hayırlıdır" beyanını burada bir kez daha anımsayalım.

İbn Abbas, bu ayetin, Nur 31. ayetini yaşlı kadınlar açısından nesh ettiğini söylemektedir.

Cilbâb ile ilgili beyyine:

Cilbâb (çoğ. celâbîb), Kaamus'un beyanına göre, 'gömlek, üstlük denen geniş giysi ve bazılarınca da kadınların başlarına örttükleri hımar türü örtü demektir'

Kelimenin anlamı bile göstermektedir ki cilbâb, yöreye, geleneğe ve şartlara göre çok değişken bir giysidir. Orta büyüklükte bir giysi olan gömlek türünde olabileceği gibi, yaşmak kadar küçük ve çarşaf veya manto kadar büyük bir giysi de olabilmektedir. Müfessir Süleyman Ateş, bugünkü Arabistanda buna 'abâye' dendiğini söylüyor ve onu 'baştan aşağı salman, iç giysiyi önden ve arkadan kapatan bir Örtü' olarak tanıtıyor.

Müfessir El mal ılı üstat, Ahzâb 59. ayeti açıklarken, cilbâbı 'bir tek gözü açık bırakmak üzere tüm vücudu ve başı kapatan örtü olarak' tanıtıyor (Elmalık, Tefsir, 6/3928) ve kanıt olarak da eski İstanbul hanımlarının böyle giyindiklerini gösteriyor ki onun ilmine yakışmayan bir tavırdır. O koca tefsirde, bir ayetin açıklamasında kanıt 'İstanbul hanımlarının giyimi' oluyorsa vay başımıza!

O halde, tek cümlelik ve değişmez bir cilbâb tanımı vermek mümkün değildir. Tanım, yere, zamana ve şartlara göre çok değişik olabilecektir. Yani cilbâb, eni-boyu belli bir giysi değil, ev dışında kadınların üstüne aldıkları giysi türlerinin genel adıdır. Zaten söz konusu olan şeyin doğası bunun böyle olmasını gerektirir. Başka türlü olması, evrensel ve zamanüstü olan bir kitabın tavır ve tarzına uymazdı.

Kur'an bu sözcüğü {çoğul şekliyle), Ahzâb 59. ayette kullanmaktadır:

"Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, cilbâblarını üzerlerine alsınlar. Bu, onların tanınmaları ve incitilmemeleri için daha uygun bir yoldur."

Cilbâb ayetinden şunları anlıyoruz:

Mümin kadınlar, ev dışına çıktıklarında, rahatça tanınsınlar ve bu sayede sataşma ve eziyete uğramaktan kurtulsunlar diye, kendilerinin aidiyetini gösterecek bir dış giysi kullanacaklardır. Esasen, ayetin, Müslüman hanımların, Müslüman olmayan hanımlarla (bir kabule göre, hür kadınların köle ve cariyelerle) karıştırılması yüzünden sataşma ve tacizlere maruz kalmalarını önlemek için geldiği tartışmasız kabul edilmektedir.

Dikkat edilirse ayet, mukayyet (belirli bir kayda bağlı) bir hüküm getirmiştir: Sokağa çıkan mümin kadınların, hangi inançtan veya toplumsal statüden olduklarının bilinmemesi yüzünden birilerinin saldırı ve tacizine uğramaları... Bu kayıt ve illet yoksa cilbâb hükmünün teşrii gerekçesi kalmaz... Buna dayanarak diyebiliriz ki cilbâb ayeti, az önce anılan 'tanınmama yüzünden sataşma'nın söz konusu olmadığı yer ve zamanda askıdadır. Tanınmama yüzünden vücut bulacak sataşma ve tacizler gündeme geldiğinde ayetin hükmü kendiliğinden işlemeye başlar. Yani ayet, mensûh (hükmü kaldırılmış) filan değildir. Hükmü bakidir, ancak kayıt ve illete bağlı bu hüküm o kayıt ve illet olduğu sürece işleyecektir.

Humur beyyinesi:

Humur, hımar sözcüğünün çoğuludur. Hımar (noktalı Hı ile), Âsim Efendi'nin nefis Türkçesiyle, "Mutlak olarak bir şeyi örten

şeye denir." (Kaamus, hamr mad.) Bir şeyi veya bir şeyleri (maddesel veya ruhsal) örtüp saklamaya, bu kökten alınan bir tabirle 'ihmar' denmektedir. Kin ve haset gibi kötü duygular insanın içinde örtülü-saklı tutulduğu içindir ki ihmar sözcüğü kin tutmak anlamında da kullanılmaktadır. Aynı kökten 'hamer', kişiyi gizleyen şey demektir.

Kısacası, humar kökünden tüm kelimelerde değişmeyen ve esas olan anlam 'örtmek'tir. Herhangi bir maksatla, herhangi bir biçimde ve herhangi bir yeri örtmek... Kelimenin 'baş örtmek' anlamı, sonradan kazandırılmış geleneksel anlamdır.

Âsim Efendi, hımar kelimesinin tarih içinde kazandığı bu geleneksel anlamı verirken de şöyle demektedir: "Hatun kısmının başlarına örttükleri yaşmak makalesine denir." (aynı mad.)

Demek olur ki, himarın esas anlamı 'örten, örtünmek için kullanılan şey'dir. Bu, baş örtmek olabileceği gibi vücudun herhangi bir yerini, hatta vücudun iç kısmında herhangi bir yeri ve hatta soyut bir şeyi örtmek de olabilir. Nitekim, Kur'an bu sözcüğün hamr' şeklini, 'aklı örten şey' anlamında kullanmış ve alkollü içki yasağı bu kelimeyle getirilmiştir, (bk. 5/90. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bizim, *Kur'an'daki İslam* adlı eserimizin Mâide 90. ayetinin açıklandığı bölüme bakılabilir.)

Ancak şunu da gözden uzak tutamayız: Hımar kelimesi, Arap dilinde 'başörtüsü' anlamında da kullanılır duruma gelmiş bir kelimedir. O halde, Nur suresi 31. ayetteki humur aynı anda iki anlamı birden taşımaktadır: Vücudun herhangi bir yerini örten herhangi bir örtü ve başı örten örtü. Müslümanlar, kendi durumlarını, yaşam koşullarını, zaman ve mekânlarını dikkate alarak bu iki anlamdan birini seçebileceklerdir. İşin doğası ve İslam'ın evrenselliği de bunu gerektirir.

Nur 31'deki emrin vücup (gereklilik, olmazsa olmazlık) ifade eden kısmı, kelimeyi ne anlama alırsanız alın, başın örtülmesi değildir. Emrin yöneldiği nokta göğüstür. Ancak göğsün örtülmesi emri verilirken, baş örtüsü veya örtü dolaylı biçimde kullanılmıştır. Doğrudan emir, göğsün örtülmesidir. Vücup da işte bu sübûtu ve mânâya delaleti kesin olan kısım içindir.

Klasik ifadelerle konuşursak, başın örtülmesi gerektiği yönün-

de bir nass (tek ve tartışmasız anlamı olan vahyi metin) yoktur. Siyaset ve geleneğin itham ve tehditlerine göre konuşmak yerine Müslümanın imanına, irfanına ve bilime saygısına yakışır bir tespit yapmak istersek söylenecek olan şudur: Örtünme emri nassa bağlıdır, orada bir tartışma açılamaz. Ancak örtünmenin kapsamı nassa bağlı değildir; içtihadîdir. Ulumu'l-Kur'an bilginleriyle usulcülerin terimlerini kullanarak konuşalım:

Nur suresi **31.** ayet, örtünme emrinde 'nass'tır ama örtünmenin kapsamını göstermede 'nass' değil, 'zahir'dir. **Zahir,** anlamı tek ve tartışmasız olan nassa mukabil, birden çok anlama ihtimali ifade eden bir terimdir, (bk. Zerkeşî; el-Burhan, 2/234)

Yani örtünmenin kapsamını belirlemede içtihat alanı açık tutulmuştur. Bu içtihat iki yönde işler:

1. Örtünme emrinin şümulüne kimler girer?

Örneğin cariyeler de girer mi? Klasik-geleneksel görüş, hiçbir dayanağı olmamakla birlikte, cariyeleri kapsamın dışında tutmuştur.

2. Örtünme emrinin şümulüne hangi uzuvlar girer?

Örneğin baş ve saçlar girer mi? Klasik görüş, hiçbir dayanağı olmadan, cariyeleri örtünme emrinin dışında ilan ettiği gibi, yine hiçbir dayanağı olmadan hür kadınların başının örtünmesini de bir nass beyanı haline getirmiştir.

Nass kavramı, geleneksel görüş tarafından tam bir saptırmaya uğratılarak Kur'an bünyesinde yer alan tüm ayetler, içlerinde geçen konularda fıkhın verdiği fetvaların birer nassı gibi tanıtılmaktadır. Bu bir ilimsizlik göstergesi, hatta bir bühtandır. Klasik bilginlere de bir iftiradır.

Geleneksel dinci söylem, nassı gelenek içindeki anlamından da saptırmış, neredeyse her türlü dinsel metin anlamına gelecek bir şekle sokmuştur. Oysaki klasik literatürde nass, günümüz dinci söylemin anladığına asla uymayan bir yapıda algılanmıştır. Bırakın hadisleri, tüm Kuran ayetleri bile terimsel anlamıyla nass unvanı taşımaz. Tüm Kur'an vahyini ifade etmek için, tenzil, kitap veya Kur'an kelimeleri kullanılır.

Nass, Kuran veya Kitap'ın sadece bazı ayetlerine verilen addır ve herhangi bir tevile ihtiyaç bırakmayacak kadar açık ve tek anlamlı olan ayetler için kullanılır. Yani nass, teknik bir terimdir ve kısaca, içtihada gerek bırakmayacak açıklık ve kesinlikte bir mânâ taşıyan Kuran cümlelerini ifade eder.

Kur'an ilimleriyle uğraşan tüm İslam bilginleri bu noktaya dikkat çekmişlerdir. Bu bilginlere göre, Kur'an ayetleri, mânâlarının açık olup olmaması bakımından çeşitli adlar alırlar. Bunların **birincisi** nasstır. "Nass, sadece tek anlama sahip olan ayetlere denir. İki mânâya açık olan ayetlere zahir denmektedir..." **(bk.** Zerkeşî; ***el-Burhan,* 2/234)**

İmam Şâfiî (ölm. **204/820)** içtihat konusu olmayan ayetlere 'nassu hükm' (hüküm ifade eden nass) diyor. **Çok** az sayıdaki bu ayetlerin dışındakiler ya Hz. Peygamber'in yahut da bilginlerin içtihadına açık ayetlerdir. **(Şafiî; *er-Risâle,*** paragraf: **56-70, 97-98, 298-300)** Buradan hareket eden İmam Şafiî, Hz. Peygamber'in uygulamalarının Kur'an ile ilişkisinde **iki** görünüme dikkat çekmektedir:

1. Peygamber'in sadece tekrarladığı, yorum ve tevile gitmediği ayetler. **Şafiî** bunlara 'Kitab'ın nasslan' diyor. Bunlar çok az sayıda ayettir. Mânâları üzerinde hiçbir tartışma, hiçbir içtihat söz konusu değildir.

2. Hükümlerini, Peygamberimizin tevil ve tefsiriyle anladığımız ayetler. Bunlar içtihat konusu olan ayetlerdir. **(Şafiî,** adı geçen eser, p: **298-300)**

Şunu da belirtmeliyiz: Kelam âlimlerinin bir kısmı, Kur'an bünyesinde nass unvanı verilebilecek cümlelerin yok denecek kadar az olduğu kanısındadır. İmamul-Haremeyn (ölm. **478/1085)** ve fikirdaşları ise nass denebilecek ayet ve hadisin varlığını reddetmektedir. Onlara göre, içtihat üstü, yalnız ve tek mânâsı olan bir tane bile ayet ve hadis gösterilemez..." (Süyûtî; ***el-İtkaan,* 2/88)**

Demek oluyor **ki,** günümüz gelenekçi söyleminin diline dolayıp anlam kaydırmalarıyla yapısının ve amacının tamamen dışına çıkardığı ünlü, "Mevrid-i nassda içtihada mesağ yoktur." kuralı (Mecelle kuralı), gerçek anlamıyla geleneğin tanıttığından çok başkadır. Gelenekçi söylem, özellikle siyaset dincisi söylem, bu

kuralı tüm ayetlere teşmil ettiği gibi tüm hadislere, hatta hadis patenti taşıyan tüm sözlere de teşmil etmekte ve sonuçta din kitaplarında kayda geçen ne varsa 'nass' olup çıkmaktadır. Böyle bir nass anlayışı, "İçtihat kapısı kapanmıştır" söylemiyle de takviye edilince din, tabular yığınına dönüşmükte; düşünmek, araştırmak, tahlil ve eleştiri alenen günah olmaktadır. Geriye tek ihtimal kalıyor: Dinden, dinci siyaset söylemlerinin anlamak istediğini anlamak... Meseleyi böyle anlamadığınızda, fikriniz ve yaklaşımınız; zındıklık, tekfir veya irtidat ithamlarından birine gerekçe yapılmaktadır.

Kısacası, siyaset dincisi söylemin saptırdığı nass kavramını kullananlar, dine yalan söyleterek din savunuculuğu yapmak suretiyle sadece Müslüman kitlelere değil, dine, insanlığa, akla da kötülük etmektedir.

Kur'an'daki örtünme emrinin hür kadın-câriye kadın ayrımına göre yapılandırılması Kur'an'a aykırıdır. Böyle bir ayrımın Kur'ansal bir dayanağı yoktur. Aynen bunun gibi, başın örtülmesi gerektiğini nass hükmü gibi göstermek de Kur'an'a aykırıdır. Örtünme bir emirdir ama bunun başa-saçlara teşmili bir yorumdur ve ona yorum olarak saygı duyulabilir ama onu dinleştirmek ve nass hükmü gibi göstermek dine, fıkha ve klasik İslam mirasına uygun değildir.

Başın örtülmesinin vücup ifade eden bir emir olması şu bakımdan da savunulamaz:

Kur'an'da abdest emri vardır ve abdestte işleme tabi tutulan yerler vücudun açık havaya maruz kalan yerleridir. Bu hem dinî hem de aklî bir apaçıklıktır. Organların açık havaya sürekli maruz kalan yerleri yıkamaya, açık havaya aralıklı maruz kalan yerleri meshe tabi tutulmuştur. Ayaklar ve baş bu ikinci kısmı oluşturmaktadır. Kur'an'ın emirleri onun tanrısal düzeni ve ahengi içinde anlaşılırsa (örneğin ayakların meshi beşeri bir tasarrufla yok sayılmazsa) bu vahyî tutarlılık hemen dikkatimizi çeker. Nitekim, hadis kaynakları bize gösteriyor ki, Hz. Peygamber devrinde Müslümanlar kadın-erkek hiçbir ayrıma gidilmeksizin, aynı zamanda aynı yerde, hatta aynı kaptan abdest almakta idiler.

Bunun bir anlamı da şudur: Kadının başı, örtünme mecburiyetinin dışındadır. Örterse elbette örter ve bu onun takvada titizliğinin

bir göstergesi olabilir. Ama bunun ötesine geçip başın örtülmesini bir vücup gibi vermek, Kur'an'ın beyanlarına aykırıdır.

İkinci önemli nokta da şudur: Hımar, başörtüsü anlamında (Kaamus'un beyanıyla yaşmak anlamında) alınsa bile bununla gerçekleşecek örtünmenin 'bir tel saç açıkta kalmamak üzere, kulaklar kapanacak şekilde' gibi ifadelerle kayıtlanması tam bir saptırmadır. Yaşmak sözcüğünün böyle bir anlamı ne örfte vardır ne de dinde...

Kısacası, hımar sözcüğünün tartışmasız tek anlamı 'başörtüsü' olsa dahi "Bir tel saçın görülmemesi gerekir" şeklinde bir hükmün Kur'an'a dayandırılması mümkün değildir. (Bu konuda ayrıntılar için bk. Hüseyin Hatemî; *İlahî Hikmette Kadın,* 217-250) O takdirde bile söylenecek olan şudur: Kim başını nasıl, neyle, ne kadarıyla örtüyorsa örtsün. Çünkü Kur'an hımar kullanmanın herhangi bir biçimde tanımını vermemiş, sınırlarından söz etmemiştir. Tartışmasız olan bir şey var, o da göğsün örtülmesi... Nur suresi 31 bu noktada açıktır.

Örtünmenin temel amacı:

Libas (giysi) konusuna değinen ayetler incelendiğinde, örtünme emrinin şu tek amaca yönelik olduğu görülür: Teşhir ve tahriki engellemek. Kur'an'ın kullandığı bir sözcüğü kullanarak bunu 'teberrüce meydan vermemek' diye de ifade edebiliriz.

Nur suresi 60. ayet, doğurganlıktan kesilmiş kadınların, teberrüce gitmemek şartıyla, giyim-kuşamda serbest olduklarını bildirmektedir. Bu ayet bize dolaylı olarak şunu da göstermektedir: Giyim-kuşamla ilgili bazı kayıt ve kuralların getirilmesinin amacı teberrücü engellemektir. Teberrüc, Ahzâb 33. ayetin beyanına göre, 'ilk cahiliye döneminin teşhirciliği'dir. (bk. burada, Teberrüc mad.)

Nur 31. ayet, kadınların örtünmesi konusunda ayrı bir düzenleme daha yapmaktadır ki bu da kendi içinde iki kısımdır:

1. Örfe bırakılan kısım,
2. Kesin kurala bağlanan kısım.

Örfe bırakılan kısım, 'zînetlerinin görünebilecek olanları müstes-

na' ifadesiyle verilmiştir. Zînetlerin 'açık tutulabilecek olanları' nelerdir? Bunun için ayrıntı verilmediğine göre, bu 'müstesna kısımlar'] zaman ve zeminin şartlan yani gelenek ve yerel kabuller belirleyecektir.

Kurala bağlanan kısım ise yukarıda da belirttiğimiz gibi, abdest uzuvları hariç tüm vücuttur. Ayet, kadında süs eşyasının en çok sergilendiği alan olan göğüs bölgesinin kapatılmasını özellikle istemektedir.

Peygamber eşleri için özel düzenleme:

Teberrüc yasağının daha dar bir çerçevede yani daha sıkı bir uygulanışı, Peygamberimizin hanımları için öngörülmüştür.

Ahzâb 28-34, Peygamber eşlerinin özel durumlarına dikkat çekerek onlar için özel bir düzenleme getirmektedir. Bu düzenlemeye göre:

Peygamber eşleri diğer kadınlar gibi değillerdir. Onlar, evlerinde otururken, insanlarla normal konuşmalarını yaparlarken bile özel bir vakar tavrı içinde olacaklardır. Onlar bir çirkinliğe meydan verdiklerinde maruz kalacakları azap ve ceza diğer kadınların iki katı olacaktır. Kendilerinden istenen titizliğe dikkat etmeleri halinde ise ödülleri iki kat olacaktır.

Ahzâb 53'e göre, onlar, Müslüman erkekler kendilerinden bir şey istediklerinde bunu onlara bir 'hicab' arkasından vereceklerdir. Yani erkeklerle yüz-göz olmayacaklardır.

Hicab, Kaamus'un beyanına göre, iki şeyin arasını ayıran nesne demektir. Bu, bir perde olabileceği gibi, bir eşya, duvar, hatta dağ da olabilir. O halde, hicabın yüze örtülen örtü veya bez gibi algılanması ve tanıtılması doğru değildir. Hicabın, kadının yüzüne örtülen veya örttürülen peçe türü şeylerle eşitlenmesi ise açık bir saptırmadır.

Erkeklerin istediği şeyleri onlara hicap arkasından verme yükümlülüğünü, tüm Müslüman hanımlara genellemek de Kur'an'a aykırıdır. Kur'an'ın bu buyruğu, mukayyet ve özel bir buyruktur; sadece Peygamber eşlerine yönelik bir düzenlemedir. Ve bunun

böyle olduğu, düzenlemeyi getiren Ahzâb 32'de açıkça bildirilmiştir.

Elbette ki, isteyen Müslüman kadın, erkeklerle münasebetlerinde bu özel düzenlemeyi esas alabilir. Ama bunun aksini yapmanın haram olduğunu, herkesin böyle yapmak zorunda olduğunu söylemek doğru olmaz. "Bu, benim tercihimdir" demek başkadır, "Bu, dinin emridir" demek başkadır. Birincisi takvada titizlik olabileceği için saygı görür, ikincisi, dine ekleme yapmak, dinde yasak icat etmek olduğu için reddedilir.

Son olarak bir noktaya daha dikkat çekmek istiyoruz:

Giymek-giyinmek veya giyim-kuşam başlıklarıyla ele alınması gereken bir düzenleme, geleneksel yaklaşımda hep 'tesettür' başlığı altında ele alınmıştır. Bu, bize göre, isabetli bir yaklaşım değildir. Bir kere, tesettür sözcüğü Kur'an'da geçmez. Allah'ın isim-sıfatfan arasında gösterilen ve tesettürle aynı kökten gelen 'settâr' (örten, perdeleyen) sözcüğü de Kur'an'da yoktur.

Tesettür sözcüğü Kur'an'ın örtünme anlayışını karşılamak için kullanılacak son kelime bile olmamalıdır. Şundan ki, tesettürün yapısında 'tekellüf vardır. Böyle olunca, tesettür 'zorlayarak, baskı ile veya zorlanarak örtünme' anlamına gelir ki Kur'an'ın din ve insan anlayışına, vahyin ruhuna aykırıdır.

Örtünme emrini tesettür kelimesiyle ifade etmek, Kur'an'ın buyruğuna baskı ve zorbalık gölgesi düşürmek olur. Oysaki baskı ve zorbalık (ikrah) Kur'an'a göre din dışı tutulmalıdır. (2/256) Allah'ın tüm emirlerinde olduğu gibi, örtünme emrinde de tekellüf ve ikrah yoktur, olamaz.

Kur'an'ın örtünme emri vardır ama tesettür emri yoktur.

Kur'an'ın emirlerini, onun kullandığı kelimelerle ifade etmek bir iman ve İslam inceliğidir. Bu inceliğe dikkat edilmesini istemek ve beklemek de İslam'a saygının bir göstergesidir.

GUSÜL
(boy abdesti)

Boy abdesti veya gusül dediğimiz eylem, Kur'an'da iğtisal sözcüğüyle karşılanmaktadır.

Nisa suresi 43. ayette emir kipi olarak bir türevi geçen iğtisal (gusül yapmak, gusletmek), vücudu baştan başa yıkamaktır. Mâide 6. ayetteki "Cünüp olduğunuz zaman iyice temizlenin" ifadesinden anlaşılmaktadır ki, boy abdesti veya gusül diye andığımız ameliye vücudu iyi bir biçimde yıkamayı gerektirir. Din bilginlerinin hemen tamamına yakını buna, ağzın ve burnun içini yıkamayı da dahil eder.

O halde, gusül, boy abdesti niyetiyle bütün vücudu -ağız ve burun içi dahil- iyice yıkamaktır. Bunun dökülen, akan veya duran suyla yerine getirilmesi arasında fark yoktur.

Boy abdesti en ideal anlamda namaz abdestini de içerdiği için, gusletmiş bir kimsenin bunun ardından ikinci bir abdest almasına gerek yoktur. Hatta böyle davranmanın Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı söylenir.

Cünüplük veya cenabet, cenb kökünden türemiştir. Cenb yan, yanında, yakınında olmaktır. Yakınlığın en ileri hali olan birleşmenin sonunda yıkanmak gerektiren hale cünüplük denmesi bundandır. Cenb kökünden gelen cenabet ise meni ve uzaklık anlamındadır. Cünüplük, meninin bedenden kopup uzaklaşması yüzünden vücut bulduğu için boy abdesti gerektiren hale cenabet hali denmiştir. Cünüp kelimesinin kök anlamları içinde beraberlik de vardır. Buna göre de, cenabet, beraberliğin en ileri derecesi olan birleşmenin sonucuna ad olmuş olur.

Cünüplük, meninin şehvetle boşalması durumunda oluşur.

Meninin nasıl ve hangi gerekçeyle boşaldığı önemli değildir. Uykuda, temasla, düşünmeyle veya el hareketleriyle (mastürbasyon). Rüyada ihtilam olduğunu gördüğü halde elbisesinde veya herhangi bir yerinde meni izi bulamayan kimsenin yıkanması gerekmez.

Boy abdestini anlatan ayet, kadınlara dokunduğunuzda diyor. Bu dokunmanın cinsel temas anlamında kullanıldığını Hz. Peygamber bize söz ve fiilleriyle göstermiştir. Fıkıh bilginlerinin tamamı cenabet halinin cinsel temasla vücut bulduğunda sözbirliği etmişlerdir. Ancak dokunma deyimine bakarak, bazı bilginler, kadının tenine dokunmanın abdesti bozacağı kanısına varmışlardır. İmam Şafiî böyle düşünenlerin başında gelir.

Hz. Peygamber'in, eşlerini öptükten sonra namaz kıldığını biliyoruz. Bu da gösterir ki, ayetteki dokunmak cinsel temas anlamındadır. Buradan hareket eden İmamı Âzam Ebu Hanîfe, ayetteki dokunmanın cinsel temas dışında hiçbir anlam taşımadığını ve bu yüzden elle dokunmanın abdesti de bozmadığını içtihat etmiş ve bu görüş çoğunluk tarafından paylaşılmıştır.

O halde cenabet hali iki sebepten doğar:

1. Meninin herhangi bir şekilde şehvetle vücuttan ayrılması. Bunun uykuda olması da cenabeti doğurur.

2. Meni gelmese de, erkek cinsiyet organının kadın cinsiyet organına, sünnet mahalli girecek kadar da olsa, sokulması. Bu ikinci hal, meni gelmese bile, ayette geçen mülâmese (temas) halini vücuda getirdiği için boy abdesti gerekli olur. Ayet bunu açıkça gösteriyor. Bununla birlikte bazı fakîhler, sokma halinde bile eğer meni gelmemişse boy abdestinin değil, sadece normal abdestin gerekeceğine hükmetmişlerdir.

Cünüp insan, temizlenmedikçe namaz kılamaz, **Kabe**'yi tavaf edemez. Çünkü tavaf da bir namaz halidir, hatta en ileri namaz halidir. Cenabetten bahseden ayet, bunun dışında bir yasak getirmiyor.

GÜNAH

(cürüm, fahşa, fısk, fücur, seyyie, vizr, zenb)

GÜNAH KAVRAMININ ESASI

İnsan, tekâmül etmeye sadece mecbur değil, mahkûm bir varlıktır. Bir başka deyimle, insanın varoluşu zorunlu bir tekâmül sürecidir. İnsanın hürriyet ve iradesi bu sürecin uzayıp kısalmasında, kazanacağı şekil ve izleyeceği seyirde etkili olur; sürecin ortadan kaldırılmasında veya ters çevrilmesinde değil...
Varoluş, yahut daha kısa bir deyişle oluş, tekâmül eden varlığın izlediği bir dairedir. Bu dairede çemberin tamamlanması esastır ve zorunludur. Oluş dairesinde, tekâmül etmek üzere bir noktadan yola çıkan varlık, tekâmülünü tamamlayarak başladığı noktaya gelir. Tasavvuf düşüncesinde buna devir denmektedir. Büyük sûfî Bağdatlı Cüneyd (ölm. 297/909), devirde, başlangıç noktasıyla bitiş noktasının birleştiğini söyler.

Oluş çemberini tamamlamak birtakım aşamaları (makamlar, merhaleler) aşmakla mümkündür. Bu merhalelerin aşılmasında sendeleme, aksatma, savsaklama doğduğunda bu, ileriki bütün merhaleleri etkilemekte ve tekâmüle koyulan varlık, ihmal veya isyanın cezasını, sürekli geri kalışın acısını çekerek ödemektedir. Din dilinde cehennem veya azap diye anılan olgu geniş anlamıyla budur. Ve bu da gösterir ki, cehennem ve azap da bir tekâmül aracıdır ve böyle olunca da, tekâmül gerçeği bakımından cehennem de Yaratıcı'nın rahmet ve bağışının uzantısıdır.
Her disiplin, tekâmüldeki aksamaları ve ihmalleri, kendi bakış açılarına göre açıklar. Bu münasebetle burada üç noktaya değinmek istiyoruz:

Bizim burada söz konusu ettiğimiz tekâmül İslam'ın anladığı anlamda bir tekâmüldür:

Bunu materyalist doktrinlerin anladıkları gayesiz evrimleşmeden ayırmak gerekir. Kur'an'ın anladığı ve anlattığı tekâmülde, oluşun arkasında Allah adıyla anılan mutlak, tek ve yönlendirici kudret vardır. Başıboşluk, rastlantı yoktur. Son tahlilde, çelişme ve didişme de yoktur. Bu anlamda bir tekâmülün hem başlangıç noktası hem de gaye noktası materyalist anlayışların, özellikle Danvinizm'in evrimleşme anlayışından çok farklıdır. Çünkü, ayrıntıları bir kenara bıraksak bile, Kur'an'ın tekâmül anlayışında şuursuz ve gayesiz bir gidiş yoktur.

Kur'an'dan bakıldığında tekâmül, ayrıldığı bütün olan Allah'tan yola çıkan bir varlığın bir seri deneme geçirdikten sonra tekrar esası olan bütüne dönüşüdür. Bu, tamamen şuurlu, gayeli bir oluş ve yol alıştır. Bu yol alışın arkasındaki yaratıcı ve yönlendirici kudret yani Allah, tekâmülün muhtelif aşamalarına ilişkin gerçekleri, insana lütuf ve sevgisinin bir eseri olarak yukarı planlardan, başta peygamberler olmak üzere, büyük ruhlar aracılığıyla duyurur. Başka bir deyişle, tekâmülün yönlendiricisi ve yöneticisi olan kudret, insanı başıboş, sahipsiz, terk edilmiş halde asla bırakmaz.

Tekâmülde tedriç esastır:

Bu tedriç sistemi, oluşun temel ilkelerinden biridir. Türk sûfî düşünürü Bursalı İsmail Hakkı (ölm.1724) bunu şöyle ifade etmiştir: "Hikmet anın üzerinedir ki, insanın tekâmülü tedricîdir, melekler gibi def î (birden bire, bir anda) değildir. Bu tedrice, insana ilahî ruhun üfüriilmesinde bile riayet olunmuştur." (Bursalı; *Silsile-i Celvetiyye,* 109)

Tekâmülde tedriç esas olduğuna göre, tekâmül yolu, düşüp kalkmaların, deneme yanılmaların, olumluluk ve olumsuzlukların, iniş çıkışların birbirini izlediği esaslı ve esrarlı bir serüvendir. Bu serüvende sadece olumluyu ve ışığı alkışlayıp olumsuza ve noksana ters bakmak tekâmül sırrını zedeler. Bu gerçeğe işaret içindir ki, Son Peygamber, şöyle buyurmuştur:

"Eğer günah işlemeseydiniz, Allah sizi yok eder ve yerinize, günah işleyip Allah'tan af dileyen bir başka topluluk getirirdi." (Müslim, tevbe 11; Tirmizî, cennet 2)

Bu hadis, din dilinde günah denen sürçme, yanılma ve sapmaların yani olumsuzlukların tekâmüldeki yerini, daha doğrusu kaçınılmazlığını göstermektedir. Olay şudur: Her şey zıddıyla vardır ve tekâmül, zıdlann birlikteliği üzerine oturur. Eski Çinliler bunu ifade ederken oluşa Yin ve Yang'ın vücut verdiğini söylerlerdi. Yin; dişi, karanlık ve yumuşak kuvvet, Yang ise erkek, ışık kuvvettir.

Adına ister Yin-Yang, ister tez-antitez, ister ışık-karanlık, ister pozitif-negatif deyin, zıtların varlığı ve birlikteliği esastır. Din dilinde bunu ifade eden ilke, günah-sevap zıtlarının birlikteliği ilkesidir,

Dinde bu birlikteliğin dışta görünen varlığını ortadan kaldırmaya girişmek, yani 'günahsız insan' hayal ve dayatmasıyla insanı ikiyüzlülüğe mecbur bırakmak, diyalektiğin ve yaratıcılığın ahengini bozar ve sonuçta insanı da dini de yıkar. Çünkü: "Gizlenen gerçekler zehirli olur." (Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt,* 133)

Zıtların birlikteliğine saygı göstermenin hayatî önem arz ettiği bir numaralı alan dindir. Bunun içindir ki İslam Peygamberi, din adına en korkulacak şeyin riyakârlık olduğunu bildirmiş ve riyayı, gizli şirk olarak göstermiştir. Çünkü riya, günahsız insan dayatmasına olumlu cevap verme kaygısının zorladığı ikiyüzlülük halinin adıdır. Günahsız insan dayatması olmasaydı belki de riya hiç olmayacaktı. Kur'an, işte bu varlık ilkesinin icabı olarak, takvayı (dindarlığı veya daha dindar olmayı), insanlar arasında bir değer ölçüsü olmaktan çıkarmış, sadece Tanrı-insan arasında bir değer ölçüsü saymıştır. Ayrıca, Kur'an, takvanın kimde olduğunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini de hükme bağlamıştır, (bk. Necm, 32) Böylesine hassas davranılmasının sebebi açıktır: Kimse, insanlar arasında üstün olacağım diye riyakârlığa tevessül etmesin...

Konuyu biraz daha pratik bir alana çekersek şunu görürüz: "İtaat etmeme özgürlüğü olmadığı sürece iyi ve kötüden bahsetmek mümkün değildir." (Fromm; *Art ofLoving,* 14) Dinin ana hedefi olan ahlaklılık, insanlara cehenneme gitme özgürlüğünün de verildiği bir ortamda vücut bulur. Filistinli bilgin İsmail Farukî'nin güzel ifadesiyle, "Seçenek ve aksini yapma imkânı olmadıkça, ahlak ahlak olamaz. Birtakım davranışlar şuursuzca veya baskı altında icra ediliyorsa burada ahlaktan değil, menfaat ve çıkardan söz edilebilir." (Farukî; *The Role ofislam,* 29)

Bir başka önemli nokta da şudur: İyiyi ve güzeli takdir, kötüyü ve çirkini tanımakla mümkün olur. Takdirin, tanıma ve bilmeye bağlı bulunması hayatın temel gerçeklerinden biridir. Kirli suyu tanımayanın temiz suyun kıymetini bilmesi hayaldir. Her hal ve şartta temiz kalmak isteyen ruh ise kirli suyu kullanmasını da öğrenmek zorundadır, yalnız bilmesi de yetmez. Nietzsche, bu yaradılış sırrını ölümsüz bir ifadeye büründürürken şöyle diyor:

"Temiz kalmak isteyen, kirli su ile de yıkanmasını bilmelidir." (Nietzsche,161)

Aynı Nietzsche, konumuzun evrensel esaslarından birini de şu şekilde ifadeye koyuyor:

"Ne korkuyorsun?! İnsan bir ağaç gibidir. Yükseklere, aydınlıklara çıkmak istediği nisbette kökleri toprağa, aşağıya, karanlığa, derine, fenalığa dalar." (Nietzsche, 54)

Büyük Nietzsche'nin bu erişini ondan 7 asra yakın bir zaman önce yakalayan Mevlana Celaleddin Rumî (ölm. 1273), bir başka güzellikle sunuyor bize bu gerçeği. Eflakî'yi dinleyelim: "Bir gün Mevlana'nın huzurunda Şeyh Evhadüddin Kırmanî'nin hikâyesini anlattılar ve, 'Güzelleri severdi fakat iffet ve utancından onlara bir şey yapamazdı' dediler. Mevlana: 'Keşke yapsaydı ve geçseydi' buyurdu."

Bir derviş, mürit olmak için Bayezid Bistamî'nin huzuruna gelmişti. Bayezid sordu: "Sen, kadınların ve erkeklerin ağzına düşen o meşhur günahlardan birini hiç işledin mi?" Derviş: "Hayır!" dedi. Bunun üzerine şöyle konuştu Bayezid:

"Git, günahların hepsini görüp geçirdikten sonra gelip Öğrencim ol ki. hiç günah karışmayan takvan senin ilerleme yolunu kesmesin ve kendini beğenme duygusuna uyarak şeytanın mahkûmu olmavasın. Kendini görmek uğursuzluğu seni. Allah'ı görmekten mahrum eder. Halbuki günahları görmek insanda boyun bükmek hissini doğurur. Bu yolda bir seve ilgi duvup takılmak, vok olmana sebep olur." (Eflakî, *Menâkıb,* 1/410)

Günahların tekâmülde vücut verdiği aksaklık ve sıkıntılar aynı anda bireysel, toplumsal ve evrenseldir:

Çünkü gerçek (realite) tektir, tevhid esastır. Böyle olunca, bir şeyin her şeyle ve her şeyin bir şeyle ilgisi kaçınılmazdır. Özellikle insan, tekâmülün doruk noktasında yer alan bir varlık olarak mikrodan makroya varlığın ve oluşun her şeyi ve her boyutuyla aynı anda bağlantı halindedir. Bunun içindir ki, ilerde de göreceğimiz gibi, Kur'an, günahın her türüne, varoluşun her boyutuyla ilgili aksamalara parmak basmıştır.

Aksama ve ihmallerin din dilindeki genel adı günahtır.

Doğaldır ki, her din, günah kavramını kendi tavrı, bakış açısı ve kabullerini esas alarak değerlendirecek ve konuyu hitap ettiği insanın durumunu dikkate alarak açıklayacaktır.

Kur'an'ın, günah kavramını ifade etmek için kullandığı kelime ve deyimlerin tümünde bütünden ayrılış, karmaşa, karanlık, kötüye ve çirkine yenik düşmek, yaradılıştaki temizliği bozmak, yozlaşmak anlamn esastır.

Kur'an, tevhidi yani Yaratıcı'nın, hayatın, varlığın, insanlığın, gerçeğin, ilimlerin birliğini esas almakta ve insanı bu birliğin şuuruna katılmaya çağırmaktadır. Bu bakımdan Kur'an, insanı, ya doruk noktada yahut da en dipte bir varlık olarak görmektedir.

İnsanın bitki veya hayvan olmak gibi bir şansı yoktur.

İnsan, ya varlık yapısının gerektirdiği onur burcuna (ahsen-i takvim) oturarak Yaratıcı Kudret'e en yakın noktada bulunur yahut da taşıdığı kudret ve emanetlere hıyanet ederek en aşağılara (esfel-i safilîn) yuvarlanır. Bir başka deyimle, insan, onur burcuna oturduğunda, bütün varlıkların üstünde, bunu başaramadığında ise bütün varlıkların altında yer alır. Kur'an, onur burcuna oturamayan insanı, "hayvanlardan daha karanlık ve sapık" göstererek bu oluş gerçeğine dikkat çekmiştir. (7/179; 95/1- 3) Burada özellikle Kur'an'ın anlayış ve yaklaşımı açısından bir noktanın altını önemle çizmemiz gerekiyor:

Neden din bahsinde sürekli günahlardan bahsedildiği halde, sevaplardan bu kadar ısrarlı ve ayrıntılı bir biçimde söz edilmez. Kur'an'ı gereğince inceleyenler bu sorunun cevabını bulmakta güçlük çekmezler.

Kur'an; varlık, hayat ve oluşun tamamını güzel, iyi, aydınlık kısaca sevap olarak görmektedir. Esas ve kural olan iyi ve güzel, aydınlık ve ahenk, dirlik ve birlik yani sevaptır. Genel kural olarak, hayatın bütünü sevaptır. Günah istisnadır. Ve bir yaradılış ilkesi olarak genel ve kural olanlar değil, istisnalar anlatılır ve insanın dikkati güzeli ve ahengi bozan istisnalara çekilir. Bu anlayışının bir uzantısı olarak Kur'an şu ilkeyi de hayata egemen kılmak istemiştir:

Varlık ve oluşta esas olan serbestlik ve günahsızlıktır; yasak, **ha**ram, günah ve suç istisnadır.

İslam bilginleri bu evrensel gerçeği ifadeye koyarken şu ilkeleri öne çıkarırlar:

1. Eşyada aslolan ibahadır (varlık ve oluşta esas olan, serbestliktir).

2. Beraet-i zimmet asıldır (insanın suçsuzluğu, borçsuzluğu, dürüstlüğü esastır; suçluluk, borçluluk, kötü niyetlilik istisnadır ve belgeye dayanmalıdır).

3. Hüsnüniyet esastır; suiniyet delile dayanmalıdır (insanların temiz ve iyi ahlaklı olduklarını kabul etmek esastır; kötü niyetlilik ve kötü ahlaka hükmetmek için açık ve kesin belgeye dayanmak gerekir).

4. Genel kural olarak, karşılaştığın bütün **insanları** Allah'ın veli kulları bil; onlar hakkında aksi bir kanaate varmak için kesin ve açık delillere sahip olmalısın.

Anlaşılan odur ki, din dilinde günah denen sürçme, sapma ve ihmaller insanın tekâmül yürüyüşünü aksatan ve böylece insan hayatını mutsuzluğa, didişmeye, karmaşaya götüren olumsuzlukların genel adıdır. İslam düşüncesinin büyük temsilcilerinden biri olan İbnül- Kayyım el-Cevziyye (ölm. 751/1350) eseri *ed-Dâu* ***ved-Deva'da*** günah konusunu genişçe inceleyerek günahın insan hayatında sebep olduğu huzursuzluk ve rahatsızlıklara çok güzel dikkat çekmiştir:

Günahlar yeryüzünde bozgun, fesat ve huzursuzluk yaratır. Yazar burada isabetli bir tespitle Kur'an'ın şu ayetini öne çıkarıyor:

"İnsanların ellerinin kazanmış oldukları yüzünden karada ve denizde bozgun çıktı. Allah onlara, yaptıklarının bir kısmını tattırıyor ki geri dönebilsinler." (Rum, 41)

Günahlar, yerküre ve onu çevreleyen atmosferde de bozulmalar, aksamalar, hatta felaketler vücuda getirmektedir. Doğal dengelerin bozulmasıyla küresel ısınmanın 'en büyük tehdit' haline gelmesinin arkasında, din dilinde 'günah' diye andığımız yozlaşmalar vardır.

İbnül-Kayyım ve daha birçok İslam düşünürünün çok erken devirlerden itibaren gündeme getirdikleri bu hususun gereğince anlaşılması için yaşadığımız günlerin ekoloji bilimi tarafından yükseltilen feryada kulak vermek gerekir. Bugün her birimiz birer dünya vatandaşı olarak bilmekte ve görmekteyiz ki, insanın doymazlık, azgınlık, zulüm ve isyanlarının (bunların hepsi, din dilinde büyük günahlardır) vücut verdiği çevre kirlenmesi, doğal dengenin bozulması; atmosferin tahribi sadece insan hayatını değil, bütün canlıların hayatını tehdit eden bir noktaya ulaşmıştır. Bu konuda ayrıntılar için bizim *'Küresel Âfetler'* adlı eserimizin okunmasını önemle tavsiye etmekteyiz.

Şu bir gerçek ki, biz insanlar bugün Allah karşısında sadece hemcinslerimiz tarafından değil, tüm canlılar tarafından açılan bir 'hayata ihanet' davasının sanık sandalyesinde oturmaktayız. Ve biz insanlar, Yaratıcı Kudret'e iyilik, güzellik ve mutluluk için yakarabilme şansını ancak hayatlarını tehlikeye soktuğumuz canlıların izin vermeleri halinde kullanabileceğimiz bir duruma gelmiş bulunuyoruz.

Ne yazık ki, insan, hayvanlar ve bitkiler karşısında bile utanmadan dimdik yürüyebilme onurunu yitirmiştir. İnsan, sanık sandalyesinden inebilmek için tabiata ve hayatın güzelliklerine sıçrattığı lekeleri temizleyerek kendisini aklamak borcundadır.

İbnül-Kayyım şunu da söylüyor:

Günahlar insanın, emeği karşılığı elde etmesi gereken mutlu sonuçları ve bereketi engeller; insanın insana saygısını, insanın iç dünyasındaki güzel duyguları köreltir; kalbi karartır. Allah'la insan arasındaki sıcak ilişkiyi baltalar, insanın güzellik ve iyilikle bağını zayıflatır. Günahlar insanı korku, tereddüt, hayalcilik,

melankoli, doymazlık, boşluk ve karmaşaya iter. İnsanın duyular üstü idrak yetisi günahlar yüzünden dumura uğrar, kalp gözü kararır. İnsan, günahlar yüzünden en büyük nimet olan aklını gereğince kullanamaz, öz benliğini unutur, iğretinin mahkûmu olur.

Yazar, günahların insana musallat edeceği 2 türlü cezadan söz ediyor:

1. Dinsel-hukuksal ceza,
2. Doğal ceza.

Günahların (bu anlamda hukuka ve ahlaka aykırı tüm davranışlar günah kavramı içindedir) dinsel-hukuksal cezaları, başka bir deyimle maddî cezaları onlara Yaratıcı Kudret tarafından takdir edilen doğal cezalar yanında çok hafif kalmaktadır. Doğal cezalar sadece suçu işleyeni değil, gelecek kuşakları da etkiler. Örneğin, zinanın dinsel-hukuksal cezası olan celde (sopalama) veya hapis, bu suçun doğal cezaları olan frengi, AİDS, neslin bozuluşu vs. yanında bir hiçtir.

Günahların zedelediği veya ihlal ettiği haklar:

Yaradılış düzenine ve hayat ilkelerine ters düşmek, başka bir deyimle Allah' a isyan, hayat ve insan gerçeğinin her boyutta zedelenmesine yol açar. Bu bakımdan her günah bireysel, toplumsal, evrensel, psikolojik, sosyolojik vs.tüm boyutlarda aksaklıklar ve huzursuzluklar yaratır. Böyle bakıldığında herhangi bir günahı bir tek başlık altına koyup diğer bütün alanlardan soyutlamak mümkün olmaz. Ne var ki, bir sınıflandırma yapmak, eğitim açısından kaçınılmaz olduğu için, biz günahları, baskın niteliklerini esas alarak muhtelif başlıklar altında toplamaktayız. Bu demek değildir ki, bir başlık altına konan günah, başka hiçbir alanda herhangi bir hakkı zedelemez.

Gerçek tektir ve tevhid (birlik) esastır. Ve günah, gerçeğe ve tevhide az veya çok ters düşmektedir. O halde, her günah, hayatın bütün alanlarında rahatsızlıklara ve yozlaşmalara yol açacaktır. Fakat her günahın öncelikle zedelediği haklar ve öncelikle aksaklığa yol açtığı alanlar vardır. Biz, günahları sınıflandırırken bu öncelikli durumu dikkate almaktayız.

Dikkat çekmemiz gereken önemli bir nokta da, ihmal ve inkâr farkının göz ardı edilmemesidir. İnsanı batıran ihmaller değil, inkârdır. Ondan daha yıkıcı bir bela vardır: Riyakârlık yani ikiyüzlülük. İslam bilginleri bu nokta üzerinde haklı olarak ısrarlı bir biçimde durmuşlardır. Durumun ciddiyetini şu örnekle anlatabiliriz:

Buyrukların amel olarak yüzde doksan dokuzuna uyup bir tanesini inkar eden kişi batar, fakat buyrukların eylem olarak hiçbirine uymadığı halde onların gerekliliğine içtenlikle inanan kişi kurtulur. "Ben yapamıyorum ama Allah'ın emri böyledir ve güzel olan da budur" diyen insanla, "Ben bunların çoğunu yapıyorum, fakat şunun anlamlı olduğuna inanmıyorum, bu bir tanesi saçmadır" diyen kişinin Allah karşısında durumları çok farklı olacaktır.

Birinci kişi hiç ameli olmadığı halde kurtulabilir, ikinci kişi ise büyük ölçüde amel sahibi olmasına karşın, küçük bir inkâr yüzünden kurtuluş gemisini kaçırır. Bu neden böyledir?

Şundan ki, iman bir bütün olduğu gibi, kudret ve o kudretin koyduğu din de bir bütündür. Bir kurtuluş yolu ve eriş yöntemi olarak iman, kudreti ve kurumu tümüyle ve tartışmasız kabulü gerektirir. Bir kudretin varlığını ve buyruğunu tamamen veya kısmen inkârla, o kudreti kabulün ardından onun karşısında hatalı ve eksik duruma düşmek ayrı şeylerdir.

İmam tam, ameli noksan kişi Allah karşısında eksiğinin şuuru içinde boynunu büker ve Allah'ın rahmet ve affından yararlanır. İnkâra sapan kişiyse Allah karşısına, âdeta ikinci bir buyruk makamı olarak nefsini diktiği ve Allah'ın tasarruflarından bir kısmını lüzumsuz ilan ettiği için Yaratıcı'nın merhamet ve bağışından bir şey bekleyemez.

Riyakâr ise Allah'ı ve insanları aldatmaya kalktığı için sadece günahkâr olmaz, müşrik ve melun olur. (Ayrıntılar için bizim *'Mâûn Suresi'* adlı eserimize bakılmalıdır).

İnkâr her zaman dinde eksiltme şeklinde görülmez. İnkârın en yıkıcı ve zehirli belirişlerinden biri de dine Allah adına ilave yapmaktır. Hangi niyetle olursa olsun böyle bir ilave de Allah'ın kudret ve tasarrufuna kafa tutmak olduğundan inkârın bütün

sonuçlarını doğurur. Örneğin, bir insanın kulluk borcu olan Ramazan orucunu 10 güne indirmesiyle 40 güne çıkarması arasında dini tahrip bakımından hiçbir fark yoktur. İslam, böyle bir insanın şu yolda bir savunma yapmasına asla izin vermez: "Biraz daha fazla oruç tutturmanın ne zararı olabilir? Eskiden hayat şartlan zor olduğu için Allah öyle demiştir. Bugünkü modem imkânlar içinde bunu biraz arttırmak neden güzel olmasın?"

İslam'ın burada esas aldığı ilke şudur: Hüküm Allah'ındır ve dinin tek sahibi Allah'tır. Allah din konusunda insanoğluna hangi niyet ve gerekçeyle olursa olsun hüküm koyma yetkisi tanımamıştır. Kur'an'ın ifadesiyle: "Tertemiz ve apaydınlık din yalnız Allah'ın tekelindedir." (Zümer, 3) Ve Allah'ın vahyettiğiyle hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir." (Mâide, 44-45)

Dinin insan hayatına mutluluk getirmesini engelleyen olumsuzluğun sadece dinde eksiltmelerden kaynaklandığını sanmak insanoğluna çok pahalıya mal olmuştur. Dini insan hayatından çıkaran ve Allah'ın rahmet elini insanın üzerinden uzaklaştıran en kahredici bela, dine ilave yapmaktan kaynaklanmıştır. Engizisyon bu lanet kahrın insanlığa musallat ettiği bir ıstıraptı. Bugünkü İslam dünyasının acılarının temelinde de büyük ölçüde bu illet yatar. Bu illet yüzünden ortaya öyle korkunç bir manzara çıkmıştır ki, Allah'ın vahyine dayanan dinle, sonradan buna yapılan ilavelerin birbirinden aynlması, zaman zaman mümkün olmamaktadır. Elbette ki, bu günahın Sorumlusu insan, zarannı çeken de yine insandır. (Bu konuda geniş bilgi için bizim *'İslam Nasıl Yozlaştırıtdı'* ve *'İslam'da Büyük Günahlar'* adlı eserlerimize bakılabilir). Günah bir anlamda dengenin yitirilmesi veya zedelenmesidir. Bu, bazen ileri gitme ifratı, bazen de geride kalma tefriti şeklinde belirir. İki halde de aşırılık vardır ve denge, şöyle veya böyle, bozulmuştur. Mesela israf günahı, ileri derecede (ifrat) harcamaktan, cimrilik günahı ise gereğinden az harcamaktan (tefrit) doğar.

Böyle bakılınca görülür ki, günahlar, Kur'an'ın ısrarla önerdiği itidal veya orta yola sadakat ilkesinin zedelenmesiyle vücut bulur.

Günahta zahir (görünen, fotoğrafı çekilebilen) ve bâtın (gözle görülmeyen, iç dünyada olup biten, fotoğrafı çekilemeyen) ayırımına dikkat etmek de altı çizilecek hususlardan biridir. Kur'an, açık bir ifadeyle şunu söylüyor:

"Allah, günahların, pisliklerin görünenini de görünmeyenini de haram kılmıştır." (A'raf, 33)

"Günahın açığını da bırakın, gizlisini de." (En'am, 120)

Din meselesinin inşam perişan eden aldanışlarından biri de fotoğrafı çekilebilen günahtan esas alıp fotoğrafı çekilemeyen günahları görmezlikten gelmek olmuştur. Aynı hata, iyilik ve sevap konusunda da işleniyor.

İnsanı tahrip eden, dini etkili bir hayat yolu olmaktan çıkaran esas günah, fotoğrafı çekilen rezilliklerle, sevapları din olayının tamamı haline getirmektir. Oysaki dinin esası, fotoğrafı çekilemeyen alanlarda yatmaktadır. Tanrısal vahyin, fotoğrafı çekilemeyen cinsten günahlara verdiği önem, diğerlerine verdiği önemin birkaç katıdır. Mesela, insanın iç dünyasında tahripler yapan gıybet, fotoğrafı çekilebilen bir yanlış olan alkol kullanmaktan birkaç kat daha fazla ele alınmıştır. Hz. Peygamber: "Gıybet, zinadan da kötüdür" buyuruyor. Kur'an'da gıybeti yasaklayan doğrudan ve dolaylı birçok ayet ve hatta Hümeze adıyla bağımsız bir sure vardır. Alkol yasağına ilişkin buyruk ise iki ayette yer alır ve onun da emir-yasak derecesi alabildiğine tartışmalıdır. Şimdi, insanlar, fotoğrafı çekilebilen bu alkol yasağına ayırdıkları zaman ve enerjinin yüzde birini gıybet illetinin bertaraf edilmesine ayırmıyorlar. Ve gıybet, her gün, herkesin ruhunu kemirmeye, toplumu tahribe devam ediyor. Örnekleri onlara, yirmilere çıkarmak mümkündür. Burada akla İranlı bir şairin şu beyti geliyor:

"Eğer her günah şarap gibi sarhoş etseydi, dünyada kaç tane ayık kalacağını görürdük."

Ünlü bilgin İbn Hacer el-Heytemî (ölm. 974/1567), eseri ez-Zevâcir'de bu noktayı gündeme getirerek kalbî günah-bedensel günah ayırımı yapar ve şu anlamlı tespiti kayda geçirir:

"Bedensel günahlara bulaşanları (biz bunlara fotoğrafı çekilebilen günahlar dedik), kalbî günahlara bulaşanlardan az itham etmenin sonuçlan çok kötü olmuştur. Çünkü bu yol, din hayatının odak noktası olan kalbin fesadını gizler."

Heytemî burada, Hz. Peygamber'in şu ölümsüz sözüne dikkat çekiyor:

"Gözünüzü açın! Bedeninizde bir et parçası vardır ki, o sağlam ve temiz olunca tüm benlik sağlam ve temiz olur; o bozulunca tüm benlik bozguna uğrar. O et parçası, kalptir." (İbn Hacer, 1/62-63)

Kısacası, birkaç dakika içinde değiştirilebilecek şeylere verilen değeri, birkaç yılda değiştirilmesi bile zor olan değerlerin üstüne çıkarmak, insana çok pahalıya mal olmuştur. Bu yanlış tutumdur ki, kitleleri ucuzculuğa, riyaya, istismara mahkûm etmiş ve dinin yaratıcı bir aşk ve eylem kurumu halinde insanlığa etki etmesinin yolunu tıkayarak onu bir tür çıkarcılık tezgâhına dönüştürmüştür. İnsanoğlu bu hatasını sürdürdüğü sürece, dinin toplumlara gözyaşı, didişme ve fesatçılıktan başka bir şey vermesi, bazı seçkin ruhlar dışında, asla mümkün olmaz.

Kaydedilmesi gereken noktalardan biri de şudur:

Mefsedin defedilmesi, menfaatin celbedilmesinden evladır.

Bu bir fıtrat kanunudur. Önce tahrip durdurulur, sonra imar ve süsleme işine gidilir. O halde, tahribe yol açan günahların durdurulması önceliklidir. Mesela, bir insanın haram yemek pahasına oruç tutması veya kul haklarını zedelemek pahasına namaz kılması söz konusu olsa, o oruçtan da o namazdan da vazgeçmek tercih edilir. Çünkü oruç ve namaz yarar getirir. Yararı elde etmek için, haram yeme ve kul hakkını çiğneme mefsedetine gidilemez. Aksi halde, elde edeceğiniz sonuç, bulaşacağınız pisliği telafi edemez. Bu muhteşem gerçeğin bir uzantısı olarak, Mâûn suresi, namazı, kamunun mal ve haklarını talanda araç yapanları dini inkârla suçlayarak lanetlemiştir. Halbuki, Kur'an'ın hiçbir yerinde namaz kılmayanların lanetlendiğini göremezsiniz. (Mâûn suresinin mucize devrimini yakından tanımak için bizim *'Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı eserimizin okunması gerekir).

Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in cami dışında kılmayı emrettiği nafile namazları camide kılmak, bazı insanların "Namaz çok uzunmuş" diyerek farzı da terk etmesine yol açacağından, nafileler ya cami dışında kılınır ya da terk edilir. Çünkü birilerinin sevap namazı kılıp artı yarar sağlaması menfaate, bu yüzden birilerinin (veya bir kişinin) farzı terk etmesi mefsedete yol açar. Menfaat yüz kişinin, mefsedet bir kişinin olsa, yine de mefsedetin durdurulması esas alınmıştır.

BÜYÜK VE KÜÇÜK GÜNAH AYRIMI

Kur'an ve hadis, her türden günahın büyük olanlarına kebîre (çoğ. kebâir) demektedir. Kebîre, büyüklük kuruntusu, kendini büyük görme gibi anlamlara gelen kibr kökünden türemiştir. Buna bakarak, en büyük günahlardan birinin de kibir olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Kur'an'ın dediği de budur.

Kebîr kelimesi sıfat olarak Kur'an'da 40 küsur yerde kullanılmaktadır. Bunların bazılarında kibir olumsuzluğun, günahın sıfatı olarak yer almıştır. 'Büyük çirkinlik' (2/219), 'büyük fesat' (8/73), 'büyük sapıklık' (67/9), 'büyük zulüm ve günah' (4/2), 'büyük hata' (17/31), 'büyük azgınlık' (17/60), vs. ifadelerinde kebîr hep bir yanlışlığın, sapmanın sıfatıdır.

Etimolojik gelişimi içinde kebîre, zamanla büyük günah anlamında bir ilmi kelam terimi olmuş ve mezhepler arası tartışmaların önemli kavramlarından biri haline gelmiştir. Bu tartışmalarda temel soru şuydu:

"Büyük günah (kebîre) işleyen kişi cennete girebilir mi?"

Mutezile mezhebine göre kebîre işleyen (mürtekibu kebîre) cennete giremez; ama imansız olmadığı için cehenneme de gitmez. O, iki mertebe arası bir durumda (menzile beynel menzileteyn) kalır. Ehlisünnet ve Şia'nın hâkim görüşüne göre, kebîre işleyenler cennete gidebileceklerdir.

Günahların büyük-küçük şeklinde ayrılması bizzat Kur'an tarafından yapılmıştır. Nisa 31, Şûra 37, Necm 32. ayetlerde bu ayrım açıktır. Bu ayetler "Yasaklandığınız şeylerin büyüklerine son verirseniz, kötü davranışlarınızı örteceğiz" Ve, "Öyle kişilerdir ki onlar, günahın ve iğrençliklerin büyüklerinden sakınırlar. Bazı küçük sürçmeler hariç" şeklinde ifadeler taşımaktadır.

Bu ayetlerin biri, (53/32) kebâir karşıtı, lenıem deyimini kullanmıştır. Lemem bir şeye yaklaşmak, bir şeyi ısrarlı ve devamlı olmamak şartıyla yapmak anlamlarındaki lemm kökü nden gelir. O halde, lemem ısrarlı ve sürekli tekrarlanmayan sürçmelerdir. Ve o halde, kebîre, bağımsız bir günah olmaktan çok, ısrarlı ve sürekli tekrarlanan günah olacaktır. Nitekim genel kanı şudur:

Israrla tekrarlanan günah küçük olmaktan, tövbe ile silinen günah büyük olmaktan çıkar.

İslam literatüründe kebîrenin karşısında sağîre {çoğulu: sağâir) yani küçük günahlardan söz edilir ki, yukarıda andığımız lemem de bu sağîre ile tercüme edilegelmiştir. (Sağır ve sağîre kelimelerinin kullanıldığı ayetler için bk. 2/282; 9/121; 18/ 49; 54/53)

Anlaşılan odur ki, günahın büyüklüğü-küçüklüğü izafidir. İnsan benliğinde tahrip vesilesi olan her günah büyüktür. Bunu da kişinin o günahla ilgisinin yoğunluğu başta olmak üzere, daha birçok şart belirler. Kebâirin bazıları çok ağır oldukları için bunlara şirk benzeri kebîreler deniyor. Bir hadis, şirk benzeri üç günahı şöyle saymaktadır: "Üfürükçülük, nazarlık-muska taşımak, tılsım ve büyüden medet ummak şirktir." (İbn Mâce, tıbb 39) İbn Mâce bu hadisi verdikten sonra şunu da ekliyor: "Gözünü, okuyup üfleyerek iyileştirdiğini söyleyen birine sahabîlerden biri şöyle demiştir: 'O senin dediğin şeytanla aldatılmaktan başka bir şey değildir."

Hz. Peygamber'in kebâir ile ilgili beyanları da büyük günah kavramının göreceliğini ortaya koyuyor. 7 büyük günah sayılırken bunlardan ekberu'l-kebâir (kebâirin en büyükleri) diye bahsediliyor ki, kebâirin sayısının dondurulmadığını gösterir. Yani sayılan 7 günah, her insanın her devirde maruz kalacağı büyük tahriplere işaret eder. Ama bu, özel şartlarda başka kebâirden söz edilemeyeceğini göstermez.

7 büyük kebâir mutlak anlamda yıkıcıdır. Bunlara bizzat Hz. Peygamber, mühlikât veya mûbikat (öldürücü günahlar) demiştir. Bir de göreli olarak yani kişinin durumuna ve şartlara göre kebîre olabilecek günahlar vardır ki bunların sayısı dondurulamaz. Bir devirde, filan insan için büyük tahrip ifade etmeyen bir günah, başka bir zamanda, falan insan için çok büyük bir tahrip sebebi olabilir. Bunun içindir ki, İslam bilginlerinin kebâire ilişkin eserlerinde sayı bazen yüzleri bulmaktadır. Mesela, İbn Hacer el-Heytemî (Olm. 974/1566); ez-Zevâcir an Iktirâfı'l-Kebâir adlı ünlü eserinde kebâirin sayısını 460 küsur olarak belirlemiştir. Buna karşılık, ünlü hadis bilgini Zehebî (ölm. 768/1347), eseri Kitabu'l-Kebâir'de 100 küsur kebireden söz eder.

Kebîre ile ilgili açıklamamızı burada noktalayarak Kur'an'da günah karşılığı kullanılan kelimelerin açıklamasını kısaca vermek

istiyoruz. Geniş bilgi isteyenler, *'İslam'da Büyük Günahlar'* adlı eserimize bakabilirler.

Kur'an'da günah kavramı karşılığı kullanılan tabirlerin en dikkat çekici olanları, harf sırasına göre, şöyledir: Cürüm, fahşa, fısk, fücur, münker, seyyie, şakavet, şıkak, vizr, zenb.

***Cürüm** (günah, haksızlık, çirkinlik):*

Türkçede cürüm diye yerleşen ve genelde suç, günah anlamlarında kullanılan bu kelimenin aslı cerm ve cürmdür. Cerm ve cürmün esas anlamı, henüz olgunlaşmamış meyveyi ağaçtan koparak veya keserek almaktır. Zaman içinde cerm her türlü haksız ve çirkin kazanım için kullanılır olmuştur. O halde, cürmün özünde haksızlık, iyiye ve güzele ters davranış yatar.

Cürme bulaşana mücrim denir. Cürm kökünden türeyen kelimeler içinde en çok kullanılanı bu mücrim (çoğulu: mücrimûn) kelimesidir. Cerm kökünden sözcükler 60 küsur yerde geçer. Bunların 50 küsuru, tekil ve çoğul halde, mücrim kelimesidir.

Cürme reva görülen cezalar son derece ağırdır. Bunlar içinde şiddetli azap, hor ve hakir olma (6/124), sonsuz ve kesiksiz azap (20/74; 32/12; 43/74; 54/47; 55/41, 43) ve nihayet Allah'ın intikamına maruz kalmak vardır. (30/47; 32/22) Toplu felaketler de mücrimlere gelen azaplar cümlesindendir. (7/84; 12/110; 27/69) Mücrimlerin böylesine korkunç azap ve tehditlere maruz kalmaları şaşırtıcı değildir. Kur'an, en nefret ettiği kötülüklerin büyük bir kısmını mücrimlere izafe etmektedir. Bunlar içinde Allah'a iftira (10/17; 11/35), haktan nefret, haksızlığa destek (8/8; 10/82) kibirlenmek suretiyle azmak (7/133; 10/75), servet ve refahla şımarmak vardır.

Batacak memleketlerde, çökecek medeniyetlerde mücrimler, özellikle en büyük mücrimler köşe başlarına gelir. Bu, kitlenin zulme seyirci kalması ve bu seyirci kalışa karşı Allah'ın bir cezasıdır, (bk. 6/123) Aynı ayete göre, köşeleri tutmuş mücrimlerin en belirgin pislikleri düzenbazlık, hile, sahtekârlık ve ikiyüzlülüktür.

Kur'an, en büyük mücrimler meselesinde bu olguyu, tüm medeniyetler ve yönetimler için bir çöküş **ve** aldanış süreci olarak tanıtmaktadır, (bk. 6/123 ve burada, Medeniyet mad.)

Mücrimlere gelecek bela ve cezanın bertaraf edilmesi söz konusu değildir, (bk. 6/147; 12/110) Çünkü mücrimler en kötü zalimler içinde yer aldıkları için onların felahları umulamaz. (10/17)

Nebilerin düşmanları arasında önemli yerlerden birini de mücrimler tutmuştur, (bk. 25/31) Bütün bunlara rağmen, Kur'an şu evrensel ilkeyi mücrimler bahsinde de tekrarlıyor: Hiç kimsenin cürmünü bir başkası üstlenemez; herkes kendi cürmünden sorumludur. (34/25)

Fahşa:

Kur'an, el-fahşa tabirini 7, fahişe deyimini 13 ve fahişenin çoğulu olan fevâhiş deyimini de 4 yerde kullanmaktadır.

Fahşa, fuhş ve fahişe kelimeleri "aşırı derecede çirkin ve iğrenç fiil ve söz anlamındadır. (Râgıb, fuhş mad.) Elmalılı'nın 'haddi aşmış, çok çirkin edepsizlik' diye tanımladığı (bk. Tefsir, 211314) fahşa ve fahişe, Kur'an tarafından bazen, zina anlamında da kullanılır, (bk. 4/ 15, 25; 17/32)

Cürcânî, fahşayı, 'temiz yaradılışın tiksindiği, saf aklın reddettiği şey' diye tanımlamıştır. (Târifât, ilgili mad.) Bazı ayetlerde fahişe sözü, eşcinsellik anlamındadır, (bk. 7/80; 27/54; 29/28)

Fahşa, şeytanın insana sürekli musallat ettiği illetlerden biridir. Bu noktaya dikkat çeken ayetler, fahşa ile yoksulluk ve çirkinlik arasında ilişkiye işaret eder. (bk. 2/169, 268; 24/21) Fahşanın hem zahirîsi (görüneni, dışta olanı) vardır, hem bâtınîsi (içte olanı, görülmeyeni). Allah, bunların ikisinden de uzak durulmasını istemektedir. (6/ 151; 7/ 33)

Nisa suresi 15. ayet, el-fâhişe deyimini sevicilik karşılığı kullanmakta ve bu fiili işleyenlerin, suçları dört tanıkla ispatlanmak şartıyla, evlerinde hapsedilmelerini emretmektedir. Ev hapsinin, evlenme ve tevbe ile sona ereceği ise kuşkusuzdur. Sevicilikle

ilgili ayetteki "Allah onlara bir yol buluncaya dek" sözü de bu sona erişi ifade eder.

Bazı tavır ve davranışlar, fahşanın insan benliğine egemen olmasını engeller ve insanı fahşa karşısında korur. Namaz, bu koruyuculardan biridir. Fakat bu açıdan en büyük etki zikrin yani Kur'an okumanındır. (29/45)

Fısk:

Fısk ve füsûk, bir yerden çıkmak, ayrılmak anlamındadır. Tomurcuğun açılıp içinden filizin çıkmasına, küçük farelerin deliklerinden çıkmasına da fısk denir. Araplar, deliklerden çıkıp çevreye yayılan küçük farelere fevâsık derler. Hatta bu zararlıların öldürülmesini isteyen hadiste fuveysik kelimesi kullanılmıştır ki, zararlı farecik demektir.

Fısk, insanlar için ilk kez Kur'an tarafından kullanılmıştır. Kur'an öncesi metinlerde fısk hep bitki ve hayvanlar için kullanılırdı. Bu tespiti yapan Râgıb, fışkın Kur'an terminólo]isindeki anlamını şöyle veriyor: "Dinin koyduğu sınırlardan dışarı çıkmak." Hucurât 7. ayet fışkı pis söz ve çekişip didişme anlamındaki iki kelimenin, küfür ve isyan kelimelerinin ortasında kullanmıştır. Bazı ayetlerse fışkı pis ve iğrenç şeyleri yemek, başkalarına zarar vermek (bk. 6/121,145; 2/282), falcılık, kumar, şans oyunları, (bk. 5/3) anlamında kullanarak bu kavramın Kur'ansal boyutları hakkında bize ışık tutmaktadır.

Fısk, küfürden daha geniş çerçeveli bir kavramdır. Buna göre, her kâfir fasıktır ama her fasık kâfir değildir. İslam bilginlerinin büyük çoğunluğu fışkı, kebâir (büyük günahlar) işleyerek Allah'a itaattan uzaklaşmak diye tanımlar ve fasıkı, inkâra sapmadığı sürece mümin sayar. Sadece Haricîler, fasıkı kâfir ilan ederler. Kur'an bazı yerlerde, fasıkı mümin karşıtı bir anlamda kullanmaktadır (3/110; 32/18) ve konunun tartışılması da bu beyanlar yüzünden olmaktadır. Fakat bütün bunlara rağmen, genel kam, fasıkın iman dairesi içinde olduğu merkezindedir. Anlaşılan o ki, fısk, imandan küfre geçişin bazen kuvvetli bir tehlike halini alabildiği hassas bir nokta oluşturabilmektedir.

Fısk, yaradılış ilkelerini çiğneyip servet ve refahla şımararak sapan ve böylece çöküşün eşiğine gelen toplumların bozukluklarını ifade için de kullanılmıştır. Bu tespiti yapan ayette fısk, Yaratıcı'nın emrine kafa tutmak, sırt çevirmek anlamındadır. (17/16) Demek ki, fısk, sadece ölüm sonrası sıkıntılar getiren bir sapma değil, dünya hayatında da felaketlere yol açan bir yozlaşmadır. (2/59; 6/49; 7/163;29/34)

Allah karşısındaki fışkı ile Musa kavmine sayısız kötülük eden Firavun'un bu sapmalarına daha sonra aynen bulaşan Yahudilerin tavırları da çok ilginçtir. Bu kavim, fısk konusunda da başı çeken kitle halinde karşımıza çıkıyor. Onlar, dünya ve ahiret belalarına, biraz da fısk yüzünden maruz kalmışlardır. (7/102, 145, 163) Ehlikitap'ın diğer bölümü olan Hristiyanlarda da fısk illeti dikkat çekicidir. Onların da çoğunluğu fıska bulaşmıştır. (5/59, 81; 57/16, 26, 27) Münafıklar (ikiyüzlüler) da fasıkhklarıyla dikkat çekerler. (9/8, 67, 84)

Fısk, hidayete yani doğruya ve güzele giden yolda en büyük engellerden biridir. (5/108; 9/24, 80) Böyle olduğu içindir ki, insanlığın büyük çoğunluğu fıska bulaşacaktır. (5/59)

Fücur:

Fücur ve fecr, bir şeyi genişliğine yarıp parçalamaktır. Kur'an bu yarıp parçalamanın olumlu kısmını fecr ve tefcîr kelimeleriyle ifadeye koyar ki, Türkçe'deki fecir de bu cümledendir. (2/187; 17/90-91; 36/34; 89/1) Kelimenin olumsuz kullanımına gelince, burada fücur şeklini görüyoruz. Kur'an bunu, birliği-bütünlüğü parçalamak ve bu parçalama uğruna olumsuzluklar sergilemek anlamında kullanır. Elmalılı, fücurun bu Kur'ansal anlamını ifadeye koyarken şöyle diyor:

"Fücur, haktan sapıp hak yolunu yarmak ve hak nizamından çıkıp fısk ve isyana düşmektir. Bilhassa zina, yalan vs. gibi edepsizlikler yoluyla şer ve isyana düşmeye fücur denir." (Elmalılı, 8/5857)

Fücur sergileyenlere fâcir (çoğulu: füccâr ve fecere) denir ki, Kur'an bu şekillerin tümünü kullanmaktadır. Nuh suresi 27. ayet fâcir kelimesini keffâr (şiddetli kâfir) kelimesiyle nitelemekte ve bu tipin insanları karanlığa ittiğini söylemektedir.

Abese 42. ayet de fecere (fâcirler) ile kefere (kâfirler) arasında irtibat kurar.

Sâd 28. ayet, fâciri muttaki (takva sahibi)nin karşılığı olarak vermektedir. İnfitâr suresi 13-14. ayetlerse fâcirle ebrâr (ilahî hoşnutluğu yakalayanlar) arasındaki karşıtlığa dikkat çekmektedir. Fâcirler cehennemde ve özellikle cehennemin siccîn kısmında gösterilmektedir. (82/14; 83/7)

Şems suresi 8. ayet, hem takva ile fücurun karşıt kavramlar olduğunu göstermekte hem de benliğin takva ve fücuru fark etmesinin varlık ve oluştaki önemine dikkat çekmek için bunu yapabilen benliğe yemin etmektedir. Aynı ayetlerin devamından anlıyoruz ki takva, benliğin arındırılması, fücur da benliğin kirletilmesi, aldatılması, karartılması olayıdır.

Seyyie:

Bu terimle ilgili bilgi, burada, 'Çirkinlik' maddesinde verilmiştir,.

Vizr:

Vizr ve türevleri 20 küsur yerde geçer. Vizr (çoğulu: evzâr); günah, yük, borç anlamlarında kullanılır. Kur'an da bu kelimeyi aynı anlamlarda, bazen de sorumluluk anlamında kullanmıştır, Vizri yüklenene vezîr, vizri işleyene vâzir ve vâzire denir. Kral veya sultanın yükünü yüklendiği, sorumluluğunu taşıdığı için padişah yardımcısına da vezir denmiştir. Bu işi yüklenen kuruma da, vizâret veya vezâret denir. Vezîr kelimesinin yardımcı anlamında kullanılışına Kur'an'da da rastlıyoruz. (20/29-32; 25/35)

Vizr sözcüğü kullanılarak verilen ilke şöyledir:

"Hiçbir günahkâr, bir başkasının günah yükünü taşımaz." (6/164; 17/15; 35/18; 39/7; 53/38)

Günahın kişiselliği ilkesinin tek istisnası var: İlim ve irfana sahip olmadığı halde irşat ve aydınlatma görevi üstlenerek insanları saptıran günahkârlar, hem kendi günahlarından hem de ilimsizlik yüzünden saptırdıkları insanların bu vesileyle düştük-

leri günahların bir kısmından sorumlu tutulacaklardır:

"Onlar, kıyamet günü, kendi günahlarını tamamen yüklendikten başka, ilimsizlik yüzünden saptırdıkları kişilerin günahlarının bir kısmını da yüklenecekler. Bakın, ne kötü şey yükleniyorlar!" (Nahl, 25)

Ilimsiz ve ehliyetsiz irşat yapmaya kalkmak, Kur'an'a göre, ahirette en büyük azabı getirmenin yanında dünyada da rezillik getirir. (22/9) Başka bir deyişle, ilimsiz kılavuzluk vezirlik değil, rezilliktir.

Günah ve cezanın kişiselliği ilkesinin fıkıh sistemi bünyesinde ifadeye konulusu şöyledir: "Ukubâtta niyabet caiz olmaz." Bunun açık anlamı, bir kimsenin hak ettiği cezayı, vekâleten bir başkası çekemez veya bir kimsenin hak ettiği ceza, bir başkasına çektirilemez.

Bu ilkenin bir sonucu da şudur: Suç ve günahta veraset ve intikal söz konusu değildir. Böyle olunca şunu söylemek borcundayız: Kur'an, tekfir veya redemption (birinin veya birilerinin suçunu bir başkasının çektiği ceza veya ıstırapla ödemesi) denen kurtuluş yolunu kabul etmez. Hristiyanlıktaki, Hz. İsa'nın insanlığın asırlık günahlarını bağışlatmak için çarmıha gerildiği yolundaki anlayış Kur'an'dan onay alamaz. Nebiler, çektikleri ıstıraplar karşılığında yücelir, ilahî huzurda derece ve ödül alırlar. Onlar, hiç kimsenin günahını ortadan kaldırmak gibi bir görev üstlenmiş değillerdir.

Suçun cezasını, suçun bizzat failine çektirmek, adaletin en hayatî boyutlarından biridir. Bu bakımdan, Kur'an Hz. Âdem'in zellesinin kendinden sonraki insanların sırtına bir kambur gibi sürekli intikal ettiği yolundaki Hristiyanî zelle-i asliye (original sin) anlayışını reddeder. Âdem'in zellesi kendinedir. Kaldı ki, Allah onu bağışlamış ve defter orada kapanmıştır. Kur'an, bütün insanlığı, sürekli bir kamburla dolaşan, yüzleri kara, kaderleri bir suçluluk psikozunun elinde sürüler olarak görmez.

Fıtrat (yaradılış ve yaratış) temizdir ve her insan bu tertemiz fıtrat üzere dünyaya gelir. Yozlaşmak, yabancılaşmak, suçlu olmak, sonradan, insanın kendi eliyle vücut bulur. Kur'an böylece, insanın kendi kaderini kendi eline vermiştir.

Tâha suresi 87. ayet, ilginç bir tespitle, Yahudi kavminin başkalarından aşırdıkları mücevherleri vizrler olarak anmaktadır. En değerli süs eşyalarının günah-ağırlık olarak nitelendirilmesi, üzerinde durulacak birçok incelik taşımaktadır. Bunlardan birine, Kur'an'ın bizzat kendisi dikkat çekmiştir: Anılan ayetin devamından öğreniyoruz ki, Yahudilerin bu mücevherleri, Sâmirî adlı bir kuyumcu tarafından eritilip bir dana heykeline dönüştürülmüş ve sonunda Yahudiler bu heykele tapmak suretiyle Hz. Musa'ya ihanete başlamışlardır. Mücevherin simgelediği vizrin bundan daha büyük bir bela getirmesi düşünülemez. Bu ayetten şunu da anlamamız gerekir:

Altın ve **EÜmiiş. kısaca para,** özellikle istiflen **dİLİn** de bizatihi teladır, en büyük beladır.

Bu böyle olduğu içindir ki Kur'an 'kenz yasağı' getirmiştir. Yani ihtiyaç fazlası servet ve paranın depolanmasını yasaklamıştır. Başka türlü söyleyelim:

Kur'an, radikal bir sosyalizmin hem metafizik hem de sosyo-juridik temellerini atmıştır.

Bu mesajı İslam tarihinde en açık şekliyle terennüm eden ve bunun mücadelesini veren önder, 4. Müslüman, büyük sahabî Ebu Zer el-Gıfarî {ölm. 32/652) oldu. Ebu Zer'in verdiği eşsiz mücadelenin mahiyetini ve boyutlarını biz, *'Ebu Zer'* adlı eserimizde genişçe incelemiş bulunuyoruz.

Zenb:

Zeneb, canlıların kuyruğuna denir. Bundan türetilen zenb ise, kuyruğundan yakalamak demektir. Kötülük ve utanç verici işler yapan kişiyi yakalamak anlamında da kullanılan zenb zamanla, yakalanmayı, ayıplanmayı, geri itilmeyi gerektirecek fiiller için kullanılmaya başlandı. O halde zenb, insanın kazandığı mertebe ve yürüdüğü tekâmül yolundan geriye çekilmesini veya bu yolda geri kalmasını gerektiren fiil ve davranıştır.

Kur'an, zenb kelimesini tekil ve çoğul (zünûb) olarak 30 küsur yerde kullanır. Her topluluk zenbleri yüzünden hesaba ve azaba maruz kalmıştır. Kimi bir fırtına ile kimi yere batırılarak, kimi boğularak zenbinin cezasını çekmiştir. (8/54; 29/40)

Dünyada hesabı verilmeyen veya tamamının hesabı verilmeyen zenblerin son ve tam hesabı mahşer günü verilecektir. (67/11) Bununla beraber zenbler asla bağışlanmaz değildir. Allah, zenblerin tamamını affedebilir. Bu yüzden insan, zenbteri aşılmaz bir engel gibi görerek, sonsuzluk yolundaki yürüyüşünü durdurmamalıdır. Böyle bir şey yaparsa, Allah'ın rahmetinden ümidini keserek kendi kendine zulmetmiş olur. Böyle bir zulüm, zenb işlemekten daha kötüdür. (39/53)

Zenb, psikolojik, sosyolojik, hukuksal vs. olabilir. Mısır kraliçesinin Hz. Yusuf a duyduğu doğal-cinsel iştah bir zenb olduğu gibi, Yusuf'un kardeşlerinin ona yaptıkları kıskançlığa dayalı kötülük de zenbdir. (Yusuf, 29, 97)

Nebilerin sürçmeleri de zenb olarak anılmaktadır. Mesela, Hz. Musa'nın bir Mısırlıyı yanlışlıkla öldürmesi, zenb olarak adlandırılıyor. (26/14) Hz. Peygamber'in sürçmelerine de zenb deniyor. (40/55; 47/19; 48/2) Zenbin en korkuncu, Arapların kız çocuklarını diri diri gömmeleridir. Bu zenb, son hesap gününde özel bir sorgulama konusu yapılacaktır. (81/8-9)

Mümin suresi 11. ayet gösteriyor ki; zenb yüzünden dünya ötesine gidip gelmek sürekli değildir. Açık ve eksikleri kapatmak için dünya mektebine tekrar geliş (reenkarnasyon) bir yaz-boz tahtası gibi devamlı kullanılamaz. Anılan ayet, bu geliş-gidişi iki kez kullanmış bulunan bazı ruhların bunu tekrar istemelerine ret cevabı verildiğini bize gösteriyor. Ayet şöyle diyor:

"Dediler: 'Rabbimiz! Bizi iki kez öldürdün, iki kez dirilttin. Artık günahlarımızı itiraf ettik. Buradan çıkmak için bir yol daha var **mı?"**

GÜZELLİK
(hüsn)

Güzellik ve güzel anlamındaki 'hüsn' kökünden türeyen kelimeler Kur'an'da isim ve fiil olarak iki yüze yakın yerde geçer. Bunların büyük çoğunluğu isim halinde kullanımdır. Bu da gösterir ki, güzellik insan hayatında bir eylem olmaktan çok, soyut bir duygu olarak belirir.

Kur'an'da hüsn kökünden kullanılan kelimeler şunlardır: Hüsn (güzellik, güzel), hasen-hasene (güzel iş ve düşünce), hüsna (daha güzel, güzele verilen karşılık), ahsen (en güzel) ihsan (güzel düşünüp güzel davranmak), muhsin (güzel düşünüp güzel davranan) ve bu kökten çeşitli zamanlarda fiiller.

Hüsn kavramını, *Din ve Fıtrat'* adlı eserimizin 'Fıtratın Ahenk ve Güzellik Olarak Belirişi' adlı bölümünde incelediğimiz için burada çok önemli bazı Kur'ansal bakış açılarına dikkat çekmekle yetineceğiz.

Hüsn, Râgıb'ın güzel ifadesiyle, değerli, seçkin ve rağbet gören her tür şeye denmektedir. Hüsn, akıl yönünden olabileceği gibi, duygu yönünden de olabilir. Hüsn kökünden türeyen hasene, insanın ulaştığı her türlü sevindirici nimettir. İhsan ise başkasına nimet sunmak, iş ve fiillerinde güzel davranmak veya mecbur olduğundan fazlasını verip, hakkı olandan azını almaktır. Bu son şekliyle ihsan, adaletin üstüne çıkan bir yüceliktir. (Râgıb, hüsn mad.)

Her şeyden önce, Allah'ın faaliyeti bir güzellik faaliyetidir. Allah'ın isim-sıfatlarından biri de Muhsin'dir ve anlamı, güzel yapıp-eden, güzel yaratandır. Ayrıca, Esmâül Hüsna'nın Bedî', Mübdi', Cemil, Nur vs. gibi isimlerinin tümünde güzellikle ilgili bir yan vardır. O halde, Allah açısından bakıldığında, oluşun te-

mel niteliklerinden biri de güzelliktir. Ve oluşta, mutlak anlamda çirkin ve kötü yoktur. Karmaşa, kötülük ve çirkinlik, insan devreye girdiğinde başlıyor.

Allah Muhsin olduğu için her yarattığını güzel yaratmıştır. O, insanı da güzel yaratmış, hatta en güzel biçimde yaratmıştır. (32/7; 40/64; 59/24; 64/3; 95/4)

insanın yaradılışındaki güzelliğe dikkat çeken ayetler kıvam ve suret kavramlarının altını çizmektedir. Demek olur ki, insandaki 'yaradılıştan güzellik' öncelikle bir şekil güzelliğidir. İnsanın iç dünyasından kaynaklanan güzellik de Tanrı kaynaklıdır. Bu tür güzelliğin esas sahibi Tanrı'dır; insan burada sadece bir vasıta varlıktır. Bir kamışın çıkardığı güzel seslerin sahibi o kamış değil, ona üfleyen benliktir. Elbetteki, üfleyen benliğin ürettiği güzelliğe âlet olmak da bir güzelliktir ama bu, güzeli üretenin kamış olduğu anlamına gelmez. İnsanın ürettiği tüm güzelliklerin sahibi ve yapıp-edicisi Tanrı olup bu üretimde, insanın beyni, gönlü, eli, dili vs. kullanılmaktadır.

Allah'tan daima güzellik zuhur eder. Kötü ve çirkin (seyyie), insan nefsinin ürünüdür. (4/79) Allah, yaratıcıların en güzelidir. (23/14; 37/125) Varettiklerine en güzel boyayı vuran da O'dur. (2/138) Allah, aynı zamanda hüküm verme bakımından da en güzel olandır. (5/50) **Rızkın** en güzeli de Allah'tan gelir. Bunun anlamı, güzel rızkın, doğal niteliği bozulmamış rızık olduğudur. Doğal niteliği bozulmuş, yani insanın müdahalesine uğramış besinler 'doğal güzellik' diyebileceğimiz özgünlük ve temizlikten, az veya çok uzaklaşmışlardır.

En güzeli yaratıp en güzel boyayı vuran Allah, sözün de en güzelini iç içe mânâ kıvrımları arz eden nüktelerle dolu bir kitap halinde indirir. Yani O'nun yaratma faaliyeti gibi, kelam faaliyeti de bir güzellik sergiler. (39/23) Bu yüzden, insana, indirilen sözün en güzeline uyması emredilir. İnsana inen sözlerin en güzeli Allah'ın sözüdür. (39/55) Ve bu yüzden, Kur'an müminlerinin bir niteliği de sözü dinleyip onun en güzeline uymaktır. (39/18)

Allah'tan gelen söz, sözlerin en güzeli olduğu gibi, Allah'a çağıran söz de en güzel söz olmalıdır. Ve en güzel sözlü kişi, Allah'a teslim olarak barışçıl hareket sergileyip insanlığı Allah'a yani iyilik ve güzelliğin kaynağına çağıran kişidir. (41/33)

En güzel din de, güzellikler sergileyerek Allah'a teslim olanların dinidir. (4/125)

Allah fiil, söz ve hükmüyle en güzelin kaynağı olduğundan, en güzel adlar (Esmâül Hüsna) da O'nundur. (7/180; 20/8; 59/24) Güzelin kaynağı ve tüm güzelliklerin sergileyicisi olan Allah, insandan da güzellik sergilemesini istemektedir. (16/90)

"Allah'ın sana ihsanla davrandığı gibi sen de ihsanla davran." (28/77)

Önlü Cibril (Cebrail) hadisinde ihsan, Allah ile her an beraber olma şuuru diye tanıtıldığına göre, ihsan üzere olmanın esasını, güzelin kaynağı olan Allah ile beraberlik bilinci oluşturur. Şöyle de denebilir:

Güzellik sergileyen benlik, her an Allah ile beraberdir.

Güzelliğin egemen olduğu benliklere hayatın kolaylaştırılacağı şeklindeki beyan da Kur'an'ındır. Leyi süresindeki ifadeler, güzeli, güzelliği, kısacası estetiği hayatına sokanların daha mutlu ve daha kolay bir hayat yaşacaklarını, aksini yapanların ise mal ve imkânlarına rağmen, zorluktan zorluğa sürüleceklerini bildirmektedir. Bu ayetlerde kullanılan tabirler 'güzelliğin tasdiki' ve 'güzelliğin yalanlanması' tabirleridir. Şöyle deniyor;

"Kim sahip olduğundan verir ve sakınırsa ve güzeli doğrularsa, biz ona, en kolay olanı kolaylayacağız. Ama kim cimriliğe sapar ve kendisini tüm ihtiyaçların üstünde görür, güzelliği de yalanlarsa, biz onu, en zor olana sevk edeceğiz. Aşağı yuvarlandığında malı onu kurtarmayacaktır." (Leyi, 5-11)

insandan ihsan üzere olması istenmiştir; çünkü onun Yaratıcısı da ihsan üzeredir. Ve "ihsanın karşılığı ihsandan başka bir şey olmamalıdır." (Rahman, 60) Ne var ki, Allah ile kul bu noktada farklı bir tavır içindedirler: Allah, ihsana karşı da, küfrana (nankörlüğe) karşı da ihsan sergilerken, insan, değil sadece küfrana, ihsana karşı da küfran sergileyebiliyor. Allah'ın ahlakıyla ahlaklanan kişidir ki, varlık ve oluşa Allah'ın baktığı gibi bakar ve küfrana karşı da ihsan sergiler. Türk tasavvuf tarihinin devrim yaratmış sûfî düşünürü Kuşadalı İbrahim Halveti (ölm. 1845), bu küfran-şükran nüktesini şu veciz deyişle ifadeye koymuştur:

"İyiliğe iyilik, her kişi kân,
Kötülüğü iyilik er kişi kân,
İyiliğe kötülük şer kişi kân." (Kuşadalı ve düşünceleri için bizim *'Kuşadalı İbrahim Halveti'* adlı eserimize bakılabilir).

İhsan üzere olanlara Kur'an Muhsin diyor. Böylece, Allah'ın isim-sıfatlarından biri, kâmil insanın sıfatı olarak da kullanılıyor. Allah Muhsin'dir ve kulunun da muhsin olmasını istemektedir. Muhsin, güzellikler sergileyen ve güzel işleri, layık oldukları şekilde güzel yapan demektir. Bunun zorunlu sonuçları şu şekilde ifadeye konmuştur:

1. Allah, muhsinlerle beraberdir. (16/128; 29/69)

2. Allah, muhsinleri sever.

3. Muhsinler, kopmaz-pörsümez bir ipe bağlanmış kişilerdir. (31/22)

4. Tanrısal muştular muhsinlere yöneliktir. (6/154; 22/37)

5. Tannsal muştulann en güzeli olan Kur'an da muhsinlere ışık ve rahmet ileten bir kitaptır. (31/3; 46/12)

6. Allah'ın rahmeti sürekli muhsinlerin yakınında olur. (7/56)

7. Güzeli tasdik, güzelliği hayata sokmak insanın önünde zorlukları eritir ve hayatı daha mutlu ve daha kolay hale getirir. Bunun tersini yapıp güzele sırt dönenler mutsuzluk, zorluk ve yokuşla yüz yüze getirilirler. (92/6-9)

8. İnsanın sergilediği tüm güzelliklerin güzel sonuçlan ona mutlaka ulaşır. Aynı şekilde tüm çirkinlik ve kötülükler de onları üreten insanın karşısına dikilir. (17/7; 18/30)

9. Güzeli ve güzelliği hayatına egemen kılanları yenik-ezik duruma düşürmeye kimse yol bulamaz. (9/91)

Güzellik kavramının en ilginç noktalarından biri de şudur: Yaratıcı, güzellik sergileyenlere karşılık verirken aynıyla karşılık esasına dayanmıyor. Aynıyla karşılık, adaletin bir sonucudur; oysaki ihsan, adaletin üstünde ve ötesindedir: İhsan üzere olanlann ödülleri bire on veya daha fazla olacaktır:

"İhsan üzere olanlara daha fazla ihsan ve bunun da ötesi vardır." (Yunus, 26)

"Bir güzellik ortaya getirene, o getirdiğinin on katı vardır." (En'am, 160)

"Kim bir güzellik ortaya koyarsa, ona, ortaya koyduğundan daha üstünü verilir." (27/89; 28/84. Ayrıca bk. 4/40; 42/23)

Yaratıcı Kudret, adaletin, aynıyla mukabele ilkesini, bir de rahmetini dağıtırken bozmaktadır. Rahmetini, hak edene vermeyi ilkeleştirmek yerine şöyle diyor:

"Rahmetimizi dilediğimize isabet ettiririz." (Yusuf, 56)

Muhsinlere haklarından fazlasını verme ve rahmeti hak etmeyenlere de ulaştırma, Allah'ın sonsuz cömertliğinin en güzel örnekleridir.

Güzele güzelle karşılık hem dünyada hem de ahirette ayrı ayrı yer alır. (3/148; 16/30; 39/10) Kur'an böylece güzellik sergileyenlerin beklentilerini bir ütopyaya bağlamamıştır. Bununla birlikte güzele verilecek karşılığın en yücesi, Allah katındadır. (3/14, 195; 13/29; 38/25, 40, 49) Allah adamı bunu bilir, ancak hayat ve insan gerçeğinin gereklerini de unutmaz. Ölüm sonrasıyla kayıtlanmış bir ödül ve güzelliğin insanın tekâmülüne katkısı çok az olacaktır. Bu yüzden Kur'an, kendi bağlılarına şu duayı ettirir:

"Rabbimiz! Bize dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ver." (Bakara, 201)

Kur'an'ın tiksindiği şey, bu âlemde güzellik ve mutluluk istenmesi değil; mutluluk ve güzelliğin sadece üç boyutlu âlem şartlarıyla sınırlandırılmasıdır. Kur'an buna, 'ahirette nasipsizlik' der ve bağlılarını bu nasipsizliğe sapmamak konusunda uyarır. (2/200; 28/77)

Çirkinin ardından güzel sergileme, çirkinin sonuçlarını silip süpürür ki bu da Allah'ın af ve bağışının bir uzantısıdır. Bu yüzden Kur'an, insanı sürekli olarak çirkini güzelle değiştirmeye çağırır. (13/22; 28/54; 11/114; 25/70; 27/11) Çirkine güzelle

karşılık verme yeteneği, en azılı düşmanı en samimi dost haline getirebilir. (41/34)

Nihayet, hasen (güzel) sıfatı şu kavramlara yüklenmektedir:

Güzel ödünç: Bu, Allah'a verilir ve karşılığı, verilenin kat kat fazlasını almak ve bağışlanmaktır. (2/245; 5/12; 64/17; 73/20) Güzel rızık: Bu deyim hurma ve üzüm için kullanılmaktadır. (16/67) Güzel ibtila: Enfal 17. ayette geçen bu deyim müminlerin maruz kaldıkları ıstırap ve imtihanlar için kullanılıyor. Esasen, Kur'an, bütün hayatı güzellik ve çirkinlik yoluyla bir seçim yapmanın aracı olarak gösterir. (7/168; 11/7) Güzel örnek: Kur'an, bununla Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'i kast eder. Onlar, Allah'ı ve sonsuzluğu isteyenler için en seçkin örneklerdir. (33/21; 60/4)

Tevhit dininin iki büyük peygamberi, model olarak gösterilirken seçilen sıfat ilginçtir: Hasene yani güzel... Mükemmel, üstün, erişilmez, yararlı vs. değil de güzel... Demek olur ki tanrısal vahiy; yol göstericiliği, mutluluğu, barış ve esenliği, omurgasını güzelin oluşturduğu bir yapı içinde verecek önderler istiyor.

Güzel ve güzellik, vahyin tüm değerlerinde olmazsa olmaz niteliktir. Bir başına ne hayır ne iyi ne de yararlı, beklenen sonuca götürür. Tüm bunların güzellikle nitelenmiş, birleşmiş, kaynaşmış olması gerekir. Hz. Peygamber'in, üzerinde olduğumuz bu noktayı çok güzel örneklendiren bir davranışına dikkat çekmek istiyoruz:

Mâriye adlı eşinden doğan küçük oğlu İbrahim ölmüştü. Cenaze defnediliyordu. Mezar kazıcı, işini bitirmek üzereydi. Hz. Peygamber kazılan mezarı görmek istemişti. Mezara baktı ve kazıcıyı yanına çağırdı. Dedi ki ona: "Mezarın hemen bitişiğinde bir yarık var, onu kapat." Mezarcı şöyle konuştu: "Ondan mezara ve mevtaya bir zarar gelmez!"

İşte bu söz üzerine, Hz. Peygamber, güzelin, estetiğin insan hayatındaki yerini ve dayanağını gösteren şu ölümsüz sözü söyledi:

"O yarık mezara ve mevtaya ne zarar verir ne de yarar sağlar; bu doğrudur ama yaşayan insanların gözünü rahatsız eder." (Tevfik el-Hakîm; *Muhammedi Aleyhisselam,* 98-100)

İlke, muhteşem ve tartışılmaz bir biçimde konmuştur:

insanın gözünü rahatsız etmemek gibi bir zorunluluk da vardır. Ve insan gözünün güzel görmek gibi bir hakkı vardır. Hayat, fayda ve zararın cenderesinde mahpus ve mahkûm edilemez. Bu cenderenin üstünde ve ötesinde bir büyük değer vardır ki, insan ondan ayrı yaşayamaz. Bu değer, tüm tecelli alanlarıyla bir bütün olarak, güzelliktir.

Hüsn konusunun en ilginç bağlantılarından birini Kur'an smâat (sanayi) ile kurmuştur. Kehf suresi 104. ayet sınâat (teknoloji) yoluyla üretilen güzelliğin gerçek bir güzellik olmadığını, sadece bunu üretenlere bir güzellik sanısı verdiğini belirtiyor. Ayeti iyi değerlendirmek için kendinden önceki ayetle bağlantısını dikkate almak gerekiyor. Şöyle deniyor:

"Amelleri bakımından hüsrana en çok batanları size haber vereyim mi? O kimselerdir ki, dünya hayatındaki çabalan boşa gitmiştir de onlar sanayileşmeyi/işi hâlâ güzel yaptıklarını sanırlar."

Demek oluyor ki, teknolojiden beklenen bir güzellik, güzellik adına bir aldanıştan ibarettir. Esasen, Kur'an, insanın süslenip püslenen bazı çirkinlikleri güzellik gibi görebilen bir yapıya sahip olduğuna dikkat çeker. Ve bu, insanın sapma noktalanndan biridir. (35/8; ayrıca bk. 3/120; 9/50)

Hüsn bahsini kapatmadan iki noktaya daha değinmek istiyoruz.

1. Kur'an ebeveyne saygı ve hizmetin bir ihsan yani güzellik sergileme şeklinde olmasını istiyor, (bk. burada Ebeveyn mad.)

2. Allah'a çağn güzellik üzere, hatta en güzeli sergileyerek olmalıdır.

Bu çağrı sırasında gerekirse mücadele de verilebilir. Ancak bu mücadelenin de güzelin en seçkini ile yapılması gerekmektedir. (2/83; 16/125; 28/46)

HAC

Kur'an'da 9 yerde hacc, 1 yerde de hicc şeklinde geçen bu kelime ziyaret anlamındadır. Kur'ansal bir terim olarak belirli yerleri, belirli usullere uygun biçimde ziyaret anlamında kullanılır. Hac yapan kişiye hâc veya hacı denir. Kur'an, "Haccı Allah için tamamlayın" (2/196) ve "Yoluna gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır." (3/97) gibi ifadelerle haccı Müslümanlara hayatta bir defalık bir görev olarak yüklemektedir.

Hac, İslam'ın uluslararası hüviyet taşıyan ibadetidir, denebilir. Gerçekten de hac aynı iman ve şuuru taşıyan sayısız ırk, renk, dil ve bölge insanının bir ortamda bütün kayıtlardan sıyrılarak ruh beraberliği içinde kucaklaşmaları ve kaynaşmalarının hayranlık verici bir görünümüdür.

Hac, Müslümanı, bireysel şuurdan, toplumsal şuura ulaştırmakla bırakmaz, evrensel şuura yüceltir ve oradan kozmik şuura yükselterek varlıkla birlik sırrını gerçekleştirir.

İslamiyet zekât ve hac ödevleriyle, ana vasfı olan tevhit yani birlik inanç ve düzenine sürekli bir destek sağlamıştır. Tevhit inancına göre, bir kişinin, bir bölgenin, bir ırkın, bir ülkenin mutlu ve rahat olması, refah içinde bulunması yeterli değildir. Mutluluk, bütünün, tüm insanlığın mutluluğu olmalıdır.

Şunu da belirtmek isteriz ki, haccın işaret ettiğimiz işlevini yerine getirmesi için hac gelirlerinin bütün insanlığın, özellikle müslüman dünyanın ortak ihtiyaçlarını gidermek için harcanması gerekir. Bugün bu yapılmamaktadır.

Hac ibadetinin ana unsuru olan 'ziyaret', Kabe'nin ziyaretidir. Kur'an-ı Kerim, **Kabe**'yi, yeryüzünde tek tanrıcı dininin ilk ma-

bedi olarak anmakta ve kutsamaktadır. Âli İmran 96. ayet şöyle demektedir:

"Şu bir gerçek ki, âlemlere bir bereket kaynağı ve yol gösterici olarak insanlar için kurulan ilk ev, Mekke'dekidir."

Kur'an ayrıca, semavî dinlerin en büyük peygamberlerinden biri ve Son Peygamberin büyük dedesi olan Hz. İbrahim'in **Kabe**'yi inşa edişini, kutsal bir hatıra olarak hürmetle anmaktadır. Hac ziyareti, semavî dinlerin sonuncusu İslamiyet'te bir görev olarak müminlere yüklenirken, bütün insanlığın dini olan tevhit üzerinde bir yoğunlaşma ve tek tanrıcı dinin ölümsüz hatıralarını inananların ortak şuuraltlarında tazelemek amaçlanmıştır. Çünkü gerek **Kabe,** gerekse diğer hac toprakları, peygamberler tarihinin, özellikle Son Peygamber'in hayatının yüzlerce hatırasını barındırmaktadır. Bu anlamda hac, ilk insan ve ilk peygamberden beri gelmiş geçmiş bütün peygamberler ve onlara gönül vermiş müminlerle bir iman ve ülkü birliğini ilan etmek, pekiştirmektir. Bu ülkü birliği ortak bir şuuraltı oluştururken, günümüzün ve geleceğin milletlerarası sorunlarına tevhit dini ışığında ve evrensel planda çözümler getirmeyi ilan ve kabul anlamını da taşımaktadır. Bu, eşya ve olayları Yaratıcı'nın arzu ettiği yönde şekillendirme gayreti içinde olan kitlelerle dini vahyeden kudret arasında ezelden beri varolan sözleşmenin yenilenmesi anlamını da taşımaktadır.

Haccın bu anlama uygun olması için, hac merasimi, günümüz dünyasında, bütün kesimlerin katıldığı en ileri demokratik bir platformda en önemli konuların gündeme getirildiği ve aynı ülkü etrafında çözümler arandığı bir uluslararası toplantı olmalıdır. Bu demokratik toplantıdan bugün gerektiği gibi yararlanılmamasının sebebi Müslümanların dağınıklığı, yeterli bilinçten yoksun oluşları ve karşı güçlerin yıpratıcı manevralarıdır.

Hac ibadetinin fiilen başlaması ihramla olmaktadır. İhram, esasında helal olan bazı şeyleri, belirli bir süre kendine yasaklamak anlamını taşıyor. İhram süresince hacının giydiği elbiseye de ihram denmekte, daha doğrusu ihram denince akla bu elbise gelmektedir.

GÜNÜMÜZDE HAC UYGULAMASI:

Günümüzde hac, Kur'an'ın verilerine uygun olarak yapılmamaktadır.

İslam öncesi dönemin de kutsal saydığı bir mekân olan **Kabe**'de müşrik Araplar da ibadet ederlerdi. Hac ibadetini onlar da yaparlar**dı.** Kur'an onların **Kabe** hareminde namazlarından bile söz etmektedir. **Ne** var ki bu namaz (salât), içine ıslık, el çırpma gibi tevhit dışı unsurların sokulduğu yozlaştırılmış bir namazdı. (8/35) **Ne** olursa olsun, nihayet namazdı.

Dahası var: Müşriklerin Hz. Peygamber'le kavgalarının sebeplerinden biri de **Kabe**'nin sahipliği idi. Onlar, Hz. Muhammed**'i,** atalar dinine karşı çıkan bir isyancı-zındık olarak gördüklerinden onu **Kabe** gibi bir atalar mabedine girmeye, ona sahip çıkmaya layık görmüyorlardı. Mekke putperest kodamanları için Kabe, atalar **dininin** mabedi **idi;** o halde ona, atalar dinine saygılı olanlar ehil olabilirlerdi.

İslam, **Kabe**'yi tevhit dininin büyük peygamberi Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in inşa ettiği bir mabed olarak görmekte ve onun kutsanmasını, bakımını tevhit dininin yeni mensupları olan Kur'an müminlerine vermektedir. **Kabe**'ye ehil olmayanlar, müşriklerdir, Müslümanlar değil... Bu tarihsel olgu dikkate alındığında şu da görülür:

Hz. Peygamber, **Kabe**'nin hac edilmesinde eski kabullerin tevhide açıkça ters olanlarını atmış, tevhit ilkelerine ters düşmeyenlerini korumuştur. Kur'an'da bunun vahye bağlı dayanaklarını bulmak mümkündür. Örneğin, Safa **ile** Merve arasında sa'y yani koşma. Geleneksel fıkıh kitaplarının haccın farz veya vacipleri arasında gösterdikleri bu uygulama, esasında İslam öncesi bir uygulamadır. Geleneksel bazı hikâyeler, bu uygulamanın Hz. İbrahim'in ailesi tarafından başlatıldığını anlatır. Böyle olsa dahi, sa'yin farz veya vacipliği savunulamaz. Böyle bir savunma için açık vahyi kanıt gerekir. Vahyî kanıtsa bunun tam tersini göstermektedir.

Sa'yin Hz. İbrahim**'e** dayandırılmasını imkânsız gören Muhammed Hamidullah bunun müşrik Arapların bir âdeti olduğunu söylüyor. (Hamidullah; *İslam Fıkhı ve Roma Hukuku,* 10)

SahabîJerin bir kısmı bunun İslam'a uygun olup olmadığı sorusunu gündeme getirmişlerdir. Kur'an bu soruya ilginç bir cevap vermektedir:

"**Kabe**'yi hac veya umre yoluyla ziyaret edenin Safa ve Merve'yi tavaf etmesinde bir sakınca yoktur." (2/185)

Kur'an bu koşmanın günah olmadığını söylemekte, ama sevap veya yükümlülük olduğuna ilişkin hiçbir beyanda bulunmamaktadır. Nasıl oluyor da günah olmadığı söylenen, yani mubahlığı bildirilen bir şeyin, farzlığı ilan edilebiliyor?! Süfyan es-Sevrî (ölm. 161/777) gibi bazı fakîhler Safa ile Merve arasında koşmanın (sa'yin) farz olmadığını bildirmişlerdir (bk. Kal'acı; *Fıkhıt's-Sevrî,* 329), ama bu yeterli değildir. Burada Kur'an'a açık bir biçimde ters düzenleme yapılmıştır; buna net bir biçimde karşı çıkmak gerekir.

Safa ile Merve tepeleri arasında koşmak, **Kabe**'ye ve **Kabe**'yi tavafa büyük önem ve kutsallık veren müşrik Arapların asırlardır yaşattıkları bir gelenekti. İslamî hac emri vahyedildiğinde bu geleneğin kaldırılmasını isteyenler oldu, istemeyenler oldu. Kur'an, burada bir serbestlik getirdi. İsteyen o tepeler arasında koşsun, istemeyen de koşmasın. Gelin görün ki, bunun böyle olduğunu yazarlar, söylerler ama arkasından da haccm şartlarından biri de Safa ile Merve arasında koşmaktır diye ilmihal kitaplarına yazarlar...

Bu hayret verici tavrı geçerli kılmak için bir de hikâye geliştirmişlerdir: Güya o tepeler arasında koşma işini başlatan, Hz. İbrahim'in eşi ile oğlu imiş, bugünkü koşma da onun hatırasını tazelemekmiş... Bu, sonradan uydurulmuş bir hikâyedir, vahyî bir dayanağı yoktur. Hikâye doğru olsa bile bundan o koşmanın farziyeti çıkarılamaz.

Bugünkü uygulama Kur'an'a uygun mu?

Bugünkü uygulama Kur'an'a tam uygun değil. Hac ibadetinde açıkça dışlanan Kur'an buyrukları var. Bir kere, haccın, Kur'an açısından olmazsa olmazlanyla İslam öncesi dönemden gelen ama tevhide aykırılık belirtmediği için uygulanmasına göz yumulan kabulleri birbirinden ayırmak gerekir. Bu ayrım yapılma-

dan, tüm geleneksel uygulamalar Allah'ın emriymiş gibi ilmihal kitaplarına doldurulmuştur. Daha ürkütücü bir manzara var:

Hacla ilgili bazı açık Kur'an ayetleri uygulama dışı tutulmaktadır. Ve bu yüzden hac her yıl birçok insanın (Tünel faciasında olduğu gibi, bazen binlercesinin) ölümüne yol açmaktadır.

Günümüzde hac, iki gün içinde tamamlanması gereken bir ibadet konumuna getirilmiştir. Kur'an Bakara 197'ye göre, hac, 'hac ayları' denen üç ay içinde yapılabilir. Bakara 197'ye açıkça aykırı olan bugünkü uygulama, en fazla beş yüz bin kişiyi barındırabilecek olan Mekke kentine üç milyonu aşkın insanın dolmasına yol açmakta ve bu izdiham birçok insanın ölümüne sebep olmaktadır. Bizce bu ölümlerin büyük kısmı 'taksirle cinayet' suçuna girer..

Kur'an temel ibadetlerden biri olarak gösterdiği haccın, 'Hac Aylan' diye bilinen 3 ay içinde yapılabileceğini bildirmektedir. Bunun sebebi açıktır: Sonraki zamanlarda bu uluslararası ibadetin yapılacağı Mekke'de sıkışıklık olacak ve insanların iki-üç günlük bir süre içinde hac görevlerini yerine getirmeleri zorlaşacaktır. Haccı üç ay gibi bir süreye yaymak bu problemi çözer. Bu üç ay içinde, dileyen dilediği zaman hacca gidip ibadetini yapar. Bu konunun temel beyyineleri Bakara suresinin 197 ile 203. ayetleridir. O ayetlerde şöyle deniyor:

"Hac, bilinen aylardadır...."

"Allah'ı sayılı günlerde anın. Kim hemen iki gün içinde işini bitirirse ona günah yoktur. Kim de bunu geciktirir-ertelerse ona da günah yoktur..."

Haccın bilinen ayları 'Eşhuru'l-Hac' denen Şevval, Zilkade ve Zilhicce'dir. Bazıları Zilhicce'nin son 20 gününü istisna ederler. Bunun da Kur'ansal bir dayanağı yoktur. Çünkü Bakara 197 'Eşhurun malûmat' ifadesini kullanmıştır ki, en az üç ayı gerekli kılan bir ifadedir. Onların da anılan hac ayları olduğunu herkes bilmektedir. Sahabenin en fakîhlerinden olan İbn Mes'ud (ölm. 32/652), İbn Ömer (ölm. 74/693), Urve bin Zübeyr (ölm. 94/712) ve benzerleri ile tabiûn neslinin en büyük müçtehitlerinden sayılan Ata bin Ebî Rebâh (ölm.115/733), Mücahid bin Cebr (ölm.103/721), Tavus bin Keysan (ölm. 106/724), Katâde (ölm. 118/736), Zührî (ölm. 124/741) ve mezhep imamlarından

İmam Mâlik (ölm. 179/795), Hac Ayları tabirinden üç ayın tamamını anlar. (bk. Kurtubî; Tefsir, 2/404 vd., Râzî; Tefsir, 5/173; İbn Arabi; Tefsir, 1/131 vd.)

Bütün bu Kur'ansal gerçekler ortada dururken, geleneği vahyin önüne geçirerek haccı iki-üç günlük bir süreye hapsedip binlerce insanın ölümüne ve binlercesinin de (konan kotalar yüzünden) hac yapamamasına sebep olmak ve bunu din sanmak, anlaşılır gibi değildir!

Deniyor ki: "Hz. Peygamber haccı kurban bayramı günlerinde yaptı, biz neden o günleri değiştirelim?"

Tutarsızlık bu savunmada iyiden iyiye belirginleşiyor. Bir defa, Hz. Peygamber, hayatında sadece bir kez hac yaptı. Onu herhangi bir günde yapacaktı. Eğer o haccını, örneğin, Zilkade'nin 20. günü yapmış olsaydı haccı o gün dışında yapamayacak mıydık? İkincisi, Hz. Peygamber'in o haccı sırasında Mekke'ye gelen hacı sayısı en abartılı rakam yüz bin kişidir. Bunun Mekke'yi zorlayan bir yanı yoktur ki... Cenabı Hak, Bakara 197. ayeti, Mekke'ye yüzbin hacının geldiği zamanlar için değil, dört milyonluk hacı kitlesinin yollara düştüğü zamanlar için vahyetmiştir. Hz. Peygamber, Kur'an'ın dışlanmasında kendi haccının böylesine âlet edileceğini nasıl düşünür ve Kur'an ortada dururken, böyle bir şeyi yapmamaları hususunda ümmetini uyararak onların güvene layık olmadıklarını veya anlayışlarının kıt olduğunu nasıl ima eder?

Haccı iki güne sıkıştırmak, Kur'an ve sünnette dayanağı olmayan bir inattan başka şey değildir. Ve ne yazık ki o inadı savunmak için Hz. Peygamber âlet edilmektedir. Daha doğrusu Kur'an'a aykırılığı geçerli kılmak için Kur'an'ı tebliğ eden nebi araç yapılmaktadır. Bir de şu söylenmektedir: "Haccın ifası için Arefe günü gerekir. Çünkü Arafat'ta vakfe, haccın Kur'ansal şartlarındandır ve o vakfe, ancak Arefe günü yani kurban bayramına ön gelen gün yapılır."

Arafat'ta vakfenin haccın Kur'ansal şartlarından biri olduğu doğrudur ama Kur'an bu vakfenin hangi gün yapılacağına ilişkin bir kayıt koymamıştır. Haccı, anılan üç ayın hangi gününde yaparsanız vakfenizi de o günde yaparsınız.

Burada başka bir Kur'an güzelliği daha vardır: Kur'an, hacdan bahseden ayetlerinin birinde (2/198) Arafe mevkiinden söz ederken mûtad kullanım olan tekil şekli (arafe) değil de çoğul şekil olan 'Arafat' sözcüğünü kullanıyor. Mevki adları üzerinde otorite sayılan Yakut el-Hamevî (ölm.627/1229) diyor ki, "Arafe ve Arafat aynı yerin adı olan iki kelimedir." (bk. *Mu'cemu'l-Büldan,* arf mad.) Biri tekil şekil, biri çoğul şekil. Kur'an çoğul şeklini kullanmıştır. Mûtad kullanıma ters olan bu kullanım elbette ki sebepsiz değildir.

Şunu da akılda tutalım: Arafe, Türkçe'de de kullanıldığı gibi, aynı zamanda, bayrama ön gelen gün demektir. Demek oluyor ki, Bakara 198'deki 'arafe-arafât' deyimi hem bir mekânı hem de bir zamanı ifade etmektedir. Kur'an bu sözcüğün çoğulunu kullanarak hem zaman hem de mekân bakımından bir değil, birçok arafeler olduğunu ve bunların her birinin kullanılmasının mümkün bulunduğunu göstermektedir. Başka bir deyimle, hac yapan her kişinin ve her grubun kendine özgü Arafe günü ve Arafe mevkii olacaktır. Haccı hangi ayın hangi gününde yaparsanız, Arafe'niz de, Arafe'de vakfeniz de o gün vücut bulur. Çünkü Kur'an ne bayramdan ne de Zilhicce'nin falan veya filan gününden söz ediyor. Kur'an, üç aylık bir süreden söz ediyor.

HACDA KURBAN KESME MESELESİ

Hayvan boğazlamayı haccın şartı haline getirmek de Kur'an'a aykırıdır. (Ayrıntılar için bk. Kurban mad.)

Vekâleten hac yapılabileceğini kabul etmek de Kur'an dışı bir uygulamadır.

Kur'an hiçbir ibadette vekâlet imkânı getirmemiştir. Vekâleten haccın da İslam'a aykırı bir gelenek olduğu kanısındayız. Aksini belgeleyecek vahyi bir beyan bulabilmiş değiliz. Ama fukaha genellikle kabul eder. Etmeyenler de var. Irak Fıkıh Ekolü'nün babası İbrahim en-Nehaî'nin (ölm. 96/715) bir fetvasında buna cevaz vermediği, diğer bir fetvasında cevaz verdiği rivayet edilir.

HADİS

Hadis, "işitme yahut vahiy yoluyla uykuda veya uyanık halde insana ulaşan her türlü söz demektir." (Râgıb, hadis mad.)

Hadis kelimesi, Kur'an'da, türevleriyle birlikte 30 küsur yerde geçer. Bunların 23 tanesi doğrudan 'hadis' sözcüğüdür.

Hadis, **8** yerde, Kur'an'a karşı söz olarak kullanılmakta ve kendisinden uzak durulması istenmektedir.

En ilginç ve bizce mucize kullanım, iniş sırası bakımından 10. sure olan Yunus suresi 37. ayet ile 12. sure olan Yusuf 111. ayettedir. Bu ayetlerde Kur'an kendisini, 'uydurulmuş bir hadis olmayan kelam' diye tanıtmaktadır:

"Bu Kur'an, Allah'ın berisinden birilerince yalan isnatlarla oluşturulmuş değildir. O, kendinden öncekinin tasdiki ve Kitap'ın ayrıntılı kılınmasıdır. Kuşku ve çelişme yoktur onda. Alemlerin Rabbi'ndendir o." (Yunus, 37)

"Bu Kur'an, uydurulacak bir hadis/bir söz değildir; aksine o, önündekini tasdikleyici, her şeyi ayrıntılı kılıcıdır. İnanan bir topluluk için de bir kılavuz ve bir rahmettir." (Yusuf, 111)

Kur'an böylece, mucize bir beyanla, uydurulmuş birtakım hadislerin kendisinin getirdiği dine musallat olacağını, yer yer ve zaman zaman bu hadislerin kendisine rakip gibi sergileneceğini ve algılanacağını haber vermektedir. Bu haber veriş daha birkaç ayette, değişik biçimlerde ifadeye konmuştur:

"Hadis bakımından Allah'tan daha sadık kim olabilir?!" (Nisa, 87)

"Peki, bu Kur'an'dan sonra hangi hadise iman ediyorlar?!" (A'raf, 185)

"Allah'tan ve onun ayetlerinden sonra hangi hadise iman ediyorlar?!" (Câsiye, **6)**

"Eğer doğru sözlü iseler, onun benzeri bir hadis getirsinler." (Tür, 34)

"Peki, bu Kur'an'dan sonra hangi hadise iman ediyorlar?!" (Mürselât, 50)

Uydurulabilecek bir hadis olmadığını ilan eden Kur'an, uydurulmuş hadislerin söz sahibi yapılmasının dinde yaratacağı sıkıntılara da dikkat çekmiştir:

"insanlardan öylesi vardır ki, Allah yolundan bilgisizce saptırmak için hadis eğlencesi satın alır ve onu alay konusu edinir. İşte böylelerine rezil edici bir azap vardır." (Lukman, 6)

Bazıları, hadis kelimesini salt 'söz' anlamında tercüme ederek Kur'an mucizesinin bu muhteşem tespitinin ortaya koyduğu ürpertici tabloyu görmemeye veya saklamaya çalışmaktadır. Çünkü bu tablo görüldüğünde, hadis adı altında uydurulan yüzlerce, belki binlerce yalanın oluşturduğu Kur'an dışı din çökmekte, ama onunla birlikte örflerden oluşan bir kültür ve o kültüre bağlı bir saltanat da çökmektedir. Bu saltanat dininin çökmesinden rahatsız olanlar, uydurulmuş hadislere karşı çıkışı, Hz. Peygamberin tüm hadislerine karşı çıkış gibi tanıtmakta, böylece, yalanlara açılan kapıyı kapatanları susmak zorunda bırakacaklarını düşünmektedirler. Oysaki Peygamberimizin gerçek hadislerini insanlığın hizmetine sokmanın en güvenli yolu, uydurulmuş hadisleri saf dışı etmektir.

Uydurulmuş sözlerin uydurma dinini insanlığın yakasından düşürmemek isteyenler, uydurulmuş hadislerin dışlanmasını kabul ettiklerinde başlarına gelecekleri biliyorlar. Çünkü hadis diye ortada dolaşan sözlerin yüzde doksanı örflerin, baş tarafına bir "Peygamber buyurdu ki..." eklenmesiyle pazarlanmasından oluşmaktadır.

Bunu görmemek ve göstermemek için hadis kelimesinin söz anlamına geldiğini ve meallerde sadece tercümesinin verilmesi gerektiğini söyleyerek işin içinden sıyrılmaya çalışmaktadırlar. Ama Kur'an'ı dikkatlice okuyanlar bu ucuz kaçamak yolunun işlemeyeceğini görmekte gecikmezler.

Bir kere, hadis adı altında uydurulan sözlerin bu dinin ve ümmetin başına açtığı asırlık sıkıntıları görmemek akla ve tarihe karşı çıkmak olur. Bu uydurmalar, Kur'an'la âdeta savaşan bir başka din kurmuştur. Bu uydurulan dinin adına İslam' denmesi onu, Kur'an'a rağmen, İslam yapamaz.

Kim diyebilir ki, mucizelerin kitabı Kuran, getirdiği dinin başına böylesine büyük sıkıntılar açan bu uydurmalar yığınına seyirci kalır. Kalmamıştır; mucize beyanlarla bu uydurmaları ve onların İslam'a açtığı yarayı tanıtmıştır. Kuranın, 'Allah'ın korumasında olma' niteliğinin bizce en önemli göstergelerinden biri de budur.

Kur'an'ın 'söz' anlamında kullandığı kelimelerin başında 'kavi' kelimesi gelmektedir. İkinci sırada, 'kelam' sözcüğü yer alıyor. Hadis, 'söz' anlamında tercüme edilebilecek kelimelerin üçüncüsüdür. Kullanım tablosuna bir bakalım:

'Kavi' kelimesi türevleriyle birlikte 1700 küsur yerde kullanılmıştır. Evet, 1700 küsur yerde... Bunların 70 küsuru doğrudan 'kavi' (söz) kelimesidir. Diğerleri de, çoğunluğu fiil olmak üzere emir ve isimlerdir.

Yine 'Söz' anlamındaki 'kelam' kelimesi türevleriyle birlikte 73 yerde geçmektedir. Bu yerlerin 40 küsurunda doğrudan doğruya kelam sözcüğü kullanılmıştır. Birkaç yerde de yine aynı kökten ve yine aynı anlama gelen 'kelime' sözcüğü kullanılıyor.

'Söz' anlamında kullanılan bunca kelime varken hadis sözcüğü ayrıca neden kullanılmıştır? Ve hadis sözcüğünün kullanıldığı yerlerde hemen daima Kur'an'la bir karşılaştırma ve Kur'an'ı 'hadis'in üstüne çıkarma olgusu neden dikkat çekmektedir? Eğer biz hadis kelimesini tıpkı 'kavi' ve 'kelam' sözcüklerinde olduğu gibi sadece 'söz' olarak tercüme edip kelimenin terimsel anlamını dikkate almaz isek Kur'an'daki o hayranlık verici semantiği anlamsız kılmış oluruz.

Anlaşılıyor ki, Kur'an, hadis kelimesini bir mucize düzenlemeyle, bugünkü terimsel anlamında kullanmıştır.

Tam bu noktada, şöyle bir 'teknik itiraz' söz konusu edilebilir: Hadis kelimesinin bazı ayetlerde terimsel anlamda yani bugün kullanılan şekliyle hadis anlamında kullanıldığını söylemek için, tefsir ilmi kuralları açısından bazı karinelere ihtiyaç vardır.

Bu 'teknik itiraz', Kur'an ayetlerindeki açıklık yanında çok yapay ve tutarsız kalmaktadır ama hamt olsun ki o itiraza cevap olacak verilere de sahibiz. Hadis kelimesinin bazı ayetlerde terimsel anlamda 'hadis' karşılığı kullanıldığını gösteren sadece karineler değil, kanıtlar vardır. İşte bir tanesi:

Sahabîler, Hz. Peygamber'e başvurarak "Ey Allah'ın Elçisi, bize, Kur'an dışında bir şeyler anlat" diye rica ettiklerinde, cevap olarak Zümer suresi 23. ayet inmiştir. (Şâtıbî; Muvafakaat, 1/49) Bu ayette, Allah'ın indirdiğinin yani Kur'an'ın, hadislerin en güzeli olduğuna dikkat çekilerek şöyle denmektedir:

"Allah, hadisin en güzelini, birbirine benzer iç içe ikili mânâlar ifade eden bir kitap halinde indirmiştir. Rablerinden korkanların ondan derileri ürperir. Sonra da hem derileri hem de kalpleri, Allah'ın zikri/Kur'an'ı karşısında yumuşar. Bu, Allah'ın kılavuzudur ki onunla dilediğini/dileyeni hidayete erdirir. Allah'ın saptırdığına gelince, ona kılavuzluk edecek yoktur."

Uydurulmuş hadislerle Kur'an'ı karşılaştıran bu ayetlerde açıkça görmekteyiz ki, bizzat Kur'an kendisiyle hadis arasındaki ilişkiye parmak basmakta ve Cenabı Peygamber'den Kur'an dışında birtakım sözler isteyenlere bu isteğin anlamlı olmadığını gösterirken de hadis sözcüğünü seçmektedir. Kur'an'ı yeterli bulmayarak uydurulmuş hadisler aramanın Allah'ın kılavuzluğundan yoksun bırakıcı bir sapıklık olduğu, bu sapıklığın insanın göğsünün genişliğini, gözünün ışığını, kalbinin inceliğini silip süpürücü bir etki göstereceği gözler önüne konmuştur.

Demek oluyor ki, Yusuf suresi 111 ve benzeri ayetlerdeki 'hadis' sözcüğünün teknik-terimsel anlamda hadisi de içerdiğine ilişkin kanıt vardır. Bu kanıt olduğuna göre, tüm ayetlerdeki hadis sözcüğünü, eğer bağlamı müsaitse, terimsel anlamda hadis olarak değerlendirmemiz gerekecektir. (Hadis uydurmacılığının mahiyet ve tahribatı hakkında bk. burada, Sünnet mad.)

HÂKİMİYET
(hükm, mülk)

Türkçe'de kullandığımız hâkimiyet kelimesinin verdiği anlamı Arapça'da hüküm (el-hükm), mülk, emrve siyadet kelimeleri vermektedir. Kur'an'da bunların ilk üçü kullanılmıştır.

Hüküm kökünden sözcükler Kur'an'da isim ve fiil olarak 90 civarında yerde kullanılmıştır. Bunların büyük bir kısmı, hüküm vermede Allah'ı öne çıkarmaktadır. Ama hemen söyleyelim ki Kur'an, 'Allah'ın gösterdiğini ve indirdiğini' dikkate almak şartıyla insana da hüküm verme yetkisi, yani hâkimiyet hakkı tanımaktadır.

Mutlak hâkim ve Mâlik, Allah'tır. (6/57,62; 12/40,67; 28/70,88; 35/13; 39/6) Yani söz, karar ve tasarruf O'nundur. O halde O, bu mutlak hâkimiyetinin kendisine verdiği yetkiyle yarattıklarından birine, örneğin insana hâkimiyet hakkı verebilir. Soru şudur: Mutlak hâkim olan Allah, insana kulluk imkânları içinde kullanacağı bir hâkimiyet yetkisi vermiş midir, vermemiş midir? Kur'an'ın açık beyanlarına göre, insana bu hâkimiyet verilmiştir.

Hüküm yetkisi öncelikle peygamberlere verilmiştir. (2/213; 4/65; 5/42,44; 24/48, 51; 21/78,79; 38/ 22,26) Ancak, insana verilen hüküm/hâkimiyet yetkisi sadece nebiler için söz konusu değildir. Kur'an, nebiler dışında insanların da bu yetkiye sahip kılındığını göstermektedir. İnsanın hüküm yetkisi kullanmasından söz eden ayetler üç kavramın altını çizmektedir. Bunlar: **1.** Adalet, 2. Allah'ın indirdiği, 3. Allah'ın gösterdiğidir. (4/58, 105; 5/44, 45, 47)

İnsanın hâkimiyet yetkisinin olduğu tartışmasızdır. Ancak bu hâkimiyet Allah'ın indirdiği, gösterdiği ilkeler çerçevesinde ve adalet üzere olacaktır. Tartışmaların çıktığı anda da yeniden Allah'a başvurulacaktır:

"Bir şeyde ihtilafa düştüğünüzde onun hükmü Allah'adır." (Şûra.lO)

Bu ayet, insanın kullanacağı egemenliğin sınırlı, Allah'ınkinin sınırsız olduğunu göstermektedir. Yani, mutlak ve ontolojik hâkimiyet (ultimate sovereignty) Allah'ındır. Bunu, insanın kullanımına bırakılan siyasal hâkimiyet (exercise of power) ile karıştırıp "Hâkimiyet Allah'ındır" diye bağırmak, aslında Allah'a saygının değil, saygısızlığın ifadesidir. Çünkü bu söz, Allah'ın insana verdiği bir göreve itiraz anlamı taşır.

Kur'an'ın, Allah'ın egemenliğini ısrarla dile getirmesi, insanın hiçbir egemenlik hakkının olmadığını göstermek için değil, mutlak egemenliğe göz diken insan hırsını dizginlemek ve insana haddini bildirmek içindir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Şunu gayet açık bilmekteyiz:

Modern zamanlan bir kenara koyarsak, tarih boyunca, egemenliğin (sultanın) tek sahibi sayılan kral-sultan, aynı zamanda yan ilah-gölge ilah bir varlık olarak görülmüştür. Kur'an, bu inceliğe dikkat çekerken eski Mısır Firavunlan ile Hz. İbrahim'in karşı çıktığı Nemrut'u örnek vermektedir. Bunların birincisi, yönettiği Mısır halkına: "Ben sizin en yüce rabbinizim" (Nâziât, 24) diyordu. Nemrut ise, Allah'ın yaratıcılığından, var ediciliğinden söz açan İbrahim'e, "Ben de diriltir, ben de öldürürüm" (Bakara, 258) diye cevap veriyordu. Ne ilginçtir ki Kur'an, bu iki yarı ilah kralın, sergiledikleri saçmalığı kendilerine verilmiş bulunan mülk ve saltanatın verdiği azgınlıkla yaptıklarını söylemektedir. Kur'an'ı rahatsız eden, mülk ve saltanatın işte bu şekilde kötüye kullanılmasıdır.

Kur'an bu örneklerle gösteriyor ki hak ve halk aleyhine sürüp giden egemenliklerin tarih boyunca temsilcisi olmuş 'kral' sadece yönetim yetkisi değil, ilahlık yetkisi de kullanmıştır. Kırılması gereken işte bu ikincisidir. Emr (egemenlik, yargı ve komuta yetkisi) Firavun'a bile verilmiştir; Kur'an buna itiraz etmiyor, itiraz edilen ve kötülenen, bu yetkinin kötüye kullanımıdır. İnsanoğlu, ulûhiyet alanına girmek küstahlığını göstermekten çekinmemiştir.

Yaratıcı'nın mülk ve hâkimiyetinin iki temel belirişi vardır: **1.** Tekvini (ontolojik-kozmik) beliriş, 2. Teşriî (yasa koyma-yönetme-

yargılamaya ilişkin) Deliriş. Tekvini yetkide insana asla ve asla pay vermeyen Tanrı, teşriî alanda insanı nasipli kılmıştır.

Kur'an açısından hâkimiyet kavramı ile ilgili sözün özünü, dâhi usulcü (metodolojist) Karafî (ölm. 684/1285) söylemiştir kanaatindeyiz. Diyor ki Karafî, "Allah'ın hükmü, O'nun zatıyla kaim olan kelamı demektir. Kitap (Kur'an) ve sünnetin lafızları O'nun hükmünün kendisi değil, delilleridir. O halde, Allah'ın, hükmediciye aktarılmış hükmü de olur. Herhangi bir hâkime devredilmiş hüküm de Allah'ın hükmüdür." (Karafî; ***el-İhkâm,*** 58)

Şunu da ekleyelim: Hz. İsa'nın: "Tanrı'nın hakkım Tanrı'ya, Kayser'in hakkını Kayser'e verin" sözü, mistik bir teslimiyet ifade etmiyor. Tam tersine, Hz. İsa o sözüyle kralın, egemenliği saptırarak, hakkı olmayan ulûhiyet alanına girdiğini, onun o alandan çıkarılması gerektiğini söylemektedir. Kral, sadece siyasal egemenlik kullansın, ulûhiyet alanına giren egemenliğe el atmaya kalkmasın. İsa'nın bu sözü, siyasal egemenliğin, bir görev olmaktan çıkarılıp ebedî bir hakka dönüştürülerek zulüm ve sömürü aracı yapılmasına da karşı çıkıyor. Bunun içindir ki Hz. İsa, "Kralın hakkını krala verin!" gibi, görünüşte mistik bir teslimiyet ifade eden sözüne rağmen, hatta belki de o sözü söylediği için ölüme mahkûm ediliyor. Anlaşılan o ki, Hz. İsa'nın sözündeki gerçek anlamı, İsa'yı izlediklerini söyleyen ruhban sınıfından çok, krallar ve onlara bağlı egemen sınıf kavramıştır.

Altı çizilmesi gereken bir nokta da şudur:

Kur'an, egemen gücü, insan olmaktan çıkarmıştır. Egemen güç, Allah'ın indirdiği-gösterdiğidir. Yani ilkeler. Bunu modern zamanın hukuk diline çevirirsek, egemen güç, hukukun ilkeleridir.

Modern hukuk anlayışının ittifak noktalarından biri olan bu tespit, Kur'an'da yüzyıllar öncesinden verilmiştir. Ne var ki, onun hayata geçmesi için insanın çok uzun bir yol yürümesi gerekmekteydi. Yol yürünmüş, çamura-dikene takıla takıla yürünmüş ve bugüne gelinmiştir. Bugün için sulta, artık kişinin veya kişilerin değildir, olmamalıdır. Hükümet edenler, sultanın sahibi değil, emanet taşıyan görevlileridir. Sultanın sahibi, tüzel kişilik olan devlettir deseniz bile, son tahlilde bu da yine hukukun egemenliği anlamına gelmektedir.

"Yöneticiye, zalim de olsa itaat gerekir, çünkü **o,** tanrısal iradeyi temsil ediyor." yolundaki geleneksel dinci anlayış, Hristiyanlığa, Pavlus tarafından sokulmuştur, (bk. Romalılara Mektup, 13/1¬7) Emevîler tarafından İslam'a aktarılarak saltanatı desteklemek için kullanılan bu Pavlus kaynaklı tez, sonraki zamanlarda Emevî avukatı ulema tarafından bir inanç ilkesi olarak İslam'ın içine şu şekilde yerleştirildi:

"İmam (devlet başkanı-yönetici), ahlaksızlıklar (fısk) ve zulümler (cevr) sergilese de azledilemez."

Kur'an, Nisa **75,** hukuk ve adalet dışı yönetim sergileyenlere karşı savaş istiyor. Ama saltanat destekçisi fakîhler, bırakın Nisa 75'i işletmeyi, saltanatçı söylemlere dayanak yaratmak için hadisler bile uydurmuştur. Bu uydurmaların en ünlüleri şunlardır:

"Sultan (kral), yeryüzünde Allah'ın gölgesidir." (Bu din ve akıl dışı hezeyanın uydurmalığı hakkında bk. Elbânî; *el-Ahâdîs ez-Zaîfa,* 1/687;2/69-70; 4/159-162. Bu konuda diğer uydurmaların eleştirisi için bk. Bâkırî, 218-220) Uydurmanın bir ifadesi de şudur: "Sultana sövmeyin, çünkü sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir." (Elbânî, aynı eser, 5/289)

DİN KURMA ERKİ TANRI'NIN TEKELİNDEDİR

Yönetim ve yargıda kendisine sınırlı bir hâkimiyet verildiğini gördüğümüz insana bu hâkimiyetin bir tek alanda asla verilmediğini de Kur'an'dan öğreniyoruz. Bu alan din kurma, din kotarma ve dinde hüküm koyma alanıdır. Din kurma ve dinde hüküm yetkisi, ulûhiyetin devretme, uzlaşma ve bölünme kabul etmeyen yetkisidir. Allah bu yetkinin kullanımında iştirak kabul etmez. Bu öylesine tartışılmaz bu gerçektir ki, dini insanlığa tebliğ eden peygamberlere bile dinde sadece 'Tann'ya elçilik' görevi verilmiş, bu görevi 'Tann'ya ortaklık' biçiminde anlamaya kalkmamaları için çok titiz uyarılar yapılmıştır.

Allah'ın hâkimiyetini politik egemenliklerinin dayanağı gibi kullananlara dikkatle bakılırsa görülür ki bunlar, eski ulemanın mezhep ve tarikat kabullerini dinin tartışılmaz esasları haline getirerek Allah'ın hâkimiyet alanına pervasızca girmiş, o alanı tarumar etmişlerdir.

Allah'ın insana verdiği görev icabı, hâkimiyetin kullanılabileceği alana engeller yığıp, Allah'ın "Asla yaklaşmayın!" dediği alanda keyfince dolaşmak, sonra da Allah'ın vekili edasıyla ona buna hâkimiyet dersi vermek, siyaset dinciliğinin politika sermayesi olmaya devam etmektedir.

ALLAH'IN İNDİRDİĞİ DENİNCE NE ANLAMALIYIZ?

Müslüman düşünür Musa Cârullah (ölm.1949) ne güzel söylemiştir: "Allah Rabbul Âlemin 'Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalim-kâfirdir' demişse Allah'ın indirdiği ile Tenvirlerde, Bezzâziyelerde, Câmiu'r-Rumûzlarda yazılmış hükümleri kastetmemiştir." (Musa Cârullah; *Rahmet-i İlahiye Burhanları,* 84)

Allah'ın indirdiği, geleneksel fıkıh kitaplarındaki yorumlar olmadığı gibi sadece din buyrukları da değildir.

Allah'ın esas indirdiği, aklın hükümleridir. Din buyrukları ondan sonra gelir.

İslam fıkıh tarihinin onur burçlarından biri olan Kadı Abdülcebbar (ölm. 415/1025) ünlü eseri *el-Muğnfde,* önce, akıl ile vahiy ilişkisinin dayandığı ve daha sonra tüm Müslüman düşünürlerce tekrarlanacak ilkeyi belirliyor:

"Akıl ile vahyin kaynağı birdir, Allah'tır; dolayısıyla bu ikisi çelişip çatışmaz. Eğer çatışır gibi görünürlerse akıl esas alınır, vahyin verileri akla uygun hale getirilmek üzere tevil edilir." (Kadı Abdülcebbar; *el-Muğnî,* 8/280)

Abdülcebbar bu temel ilkeden çıkacak pratik sonuçlara da dikkat çekmiştir. Şöyle diyor:

"Akıl ile zaten bilinebilecek hükümleri dine izafe etmek gerekmez. Vahiy olmasaydı bilinemeyecek hükümler olan ibadetler ise akla havale edilmez. Akıl bunların hikmet ve maslahatlarını bilemez." (Aynı eser, 15/26, 17/102)

Bu anlayışın zorunlu sonucu olarak Abdülcebbar dinsel deliller sıralamasında ilk sıraya aklı koymaktadır. Kur'an ikinci sırada, sünnet ise üçüncü sırada yer alıyor. Abdülcebbar'a göre, aklî alan-

da yani muamelât alanında peygamberi/peygamberleri örnek almak gerekmez. Hatta böyle bir şey isabetli, sağlıklı olmaz. (Aynı eser, 17/270)

Dâhi kadımıza göre, iman ve ibadet alanı dışındaki konularda aklın verileriyle Kur'an ayetleri hükümden düşürülebilir. Ekleyelim ki bu konuda Abdülcebbar'ın, kendisinden yaklaşık yüz yıl önce ölmüş bulunan bir selefi vardır: Ehlisünnet çevresinden İmam Mâtürîdî (ölm. 333/944). Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an* adlı eserinde, Kur'an'ın muamelât (hukuk alanına ilişkin işler) hükümlerinin içtihat ile neshedilebileceğini söylemekte ve örnek olarak da Halife Ömer'in, Müellefetül Kulûb'a zekâttan pay verilmesini emreden Kur'an ayetini "Bugün böyle bir şeye ihtiyaç yoktur" diyerek askıya almasını göstermektedir.

Tüm bu akılcı yaklaşımlar, yaklaşık üç yüz yıl sonra gelecek olan dev Mâliki fakîhi Necmuddin et-Tûfî (ölm. 716/1316) tarafından bir fıkıh ekolüne dönüştürülerek, "Muamelatta hükümler maslahata (kamu menfaatine) göre belirlenir. Bu alanda dinin verileri sadece birer örnektir, tüm zamanları bağlamaz" diye özetlenebilecek olan ünlü 'maslahat' felsefesiyle doruk noktasına ulaştırılacaktır.

Kur'an bize gösteriyor ki şu değerler 'Allah**'ın** indirdiği' kavramı içindedir: 1. Allah**'ın,** işletilmesini ısrarla emrettiği ve evrenin sırlarını çözücü kıldığı akıl, 2. Varlık, hayat ve insana egemen olan yaratılış kanunları (sünnetullah), 3. Bilim, 4. Mâruf yani ortak-evrensel insanlık değerleri.

Eğer Allah adına, O'nun dini adına konuşmak gibi bir hak ve ödevden söz edeceksek bilmeliyiz ki, bu hak öncelikle aklın ve varlık kanunlarının hakkını verenlerindir. Akla ve o kanunlara tersliği dinleştirmiş benliklerin "Allah, aklını işletmeyenler üzerine pislik atar" (10/100) diyen bir kitabın dini adına avukatlık yapma cüretleri ve yüzleri olmamak gerekir.

HAMD

Kur'an-ı Kerim'in en önemli kavramlarından biri olan hamd, 50'den fazla ayette geçmektedir.

Türkçe'de tek kelimeyle karşılığı olmayan hamd (günümüz Türkçesindeki yazılışı: hamt), bir güzelliğin veya nimetin kaynağı ve sahibi olan kudreti, övgü ve yüceltme duygularıyla anmaktır. Bunu, övmek diye tek kelimeyle ifadeye koymak yeterli olmaz. Türkçemizde yine övmek olarak bildiğimiz medih (methetmek) herhangi bir güzellik ve nimeti, yüceltme duygusu taşımadan övmektir ki, hamdin yerini tutmaz. Bir başka deyimle, her hamdde bir medih yönü vardır; fakat her medihte hamd yoktur.

Hamd, bütün müfessirlerin ve Arap lügatçilerinin ortak kanaatlerine göre, en geniş anlamda şükürdür. Şükürle farkı, hamdin dille yapılmasıdır. Şükürse hem dille hem de hareket ve davranışlarla ifade edilebilen bir yüceltme yoludur, (bk. burada, Şükür mad.) Ayrıca şükür, mutlaka elde edilen bir nimet karşılığında yapılır. Halbuki hamd, nimetin Yaratıcısına, o nimet fiilen bize ulaşmasa da yapılmaktadır. Bu yüzden, Allah'a hamd, her hal ve şartta, şükürse bize ulaşan nimetler karşılığında yapılır. Ve bu yüzden, fazlalaşmasını istediğimiz şeyler için şükrederiz.

Hamdin şükür ve medihle farkları şu tespiti zorunlu kılıyor: Hamd, Yaratıcı dışında hiçbir şahıs ve kuvvete yöneltilmeyecek bir övgü türüdür. "Hamd, nimetleri sınırsız ve sonsuz olan kudrete yapılır ki, o da Allah'tır." (Taberî)

Hamd, kişisel ve basit menfaatler karşılığı ifade edilen bir övme değildir. Evrensel ve küllî değerlere duyulan hayranlığın bir ifadesidir ki, kişisel yararlarımıza ters düşen durumlarda da dile getirilebilir. Kişisel çıkarların hareket noktası yapıldığı övmelerin, Kur'an'ın gösterdiği hamde ters düştüğüne dikkat çekilmiş-

tir. Müfessir Fahreddin Râzî (ölm. 606/1209) bu noktada bize çok ilginç bir anekdot sunuyor:

Tasavvuf tarihinin büyük isimlerinden biri olan Seri es-Sakatî (ölm. 251/865) yaşadığı devirde Bağdat'ın en büyük tüccarlarından biri idi. Bir gün evinde oturmakta olduğu bir sırada, bir haberci heyecanla içeri girdi ve Serî'ye, Bağdat Çarşısı'nın yandığını söyledi. Haberi duyan Serî, şaşkınlık ve ürpertisini ifadeye geçmeden haberci şunu ilave etti: "Fakat sizin dükkânınıza bir şey olmadı." Olayın bizi ilgilendiren kısmı bundan sonrasıdır. Yıllar sonra bir gün Serîye "Nasılsınız" diye sorulduğunda o, şöyle demiştir: "Yıllar önce ağzımdan çıkan bir 'Elhamdü lillah' sözü için Allah'tan affımı dilemekle meşgulüm." Bunu hayretle karşılayan dostuna Serî'nin verdiği cevapsa şudur:

"Bağdat Çarşısı'nın yandığını söyleyen haberci benim dükkânımın kurtulduğunu ilave ettiğinde, nefsim bana elhamdü lillah dedirtti. Başkalarının mutsuzluğu yanında benim çıkarımın korunmuş olması üzerine hamd etmiş olmanın acısı ve utancı içinde yıllardır Allah'tan beni bağışlamasını diliyorum."

Demek oluyor ki hamd, Allah'ın tanrılık vasfının sayısız hikmetlerini düşünerek tanrılık sıfat ve kudretini övmektir. Bu kudretin karşımıza çıkardığı varlık veya olay bizim kişisel hesabımıza ters düşse de hamd yapılmalıdır. Bu yüzdendir ki, Fâtiha'nın ilk ayetinde "Ben hamdederim" veya "Biz hamdederiz" yerine "Hamd Allah'a mahsustur" gibi, evrensel ve küllî bir ifade kullanılmıştır. Böylece hamd, insanların kişisel bağlarından kurtarılmış, Yaratıcı Kudret'in bir hakkı olarak tescil edilmiştir.

Hamd, insanlar yapsa da, yapmasa da ve insanların hamdlerinden önce de, sonra da Allah'a mahsustur, O'nun hakkıdır. "Ben hamd ederim" veya "Biz hamd ederiz" tabirlerinin kullanılması Yaratıcı Kudret'e hamdi, ölümlü varlık insanın istek ve iradesiyle kayıtlamak olurdu. Kur'an, hamdin, başlangıçta ve sonda, ezelde ve ebedde Allah'ın hakkı olduğunu söylemektir:

"İlkte de sonda da hamd, Allah'a mahsustur." (Kasas, 70)

Ve hamd yalnız insanlık dünyasından değil, bütün varlıklardan Yaratıcı'ya yükselmektedir, (bk. 30/18)

Bu noktalan değerlendiren Kur'an miifessirleri; hamdi, 'eşi ve benzeri olmayan ilahî rahmete duyulan **fıtri** övme ve yüceltme duygusu' şeklinde ifade etmişlerdir. Kur'an, Allah'a inananların 'son söz ve isteklerinin âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd etmek' olduğunu söyler. (10/10)

Dikkat edilirse Fâtiha'nın hamd cümlesindeki mastarın öznesi ve tümleci yoktur. Oysaki, harfi tarifle belirli hale getirilen mastarlar, özne ve tümleç (fail ve mefûl) alırlar. Hamd ayetinde almamıştır. Bu durumda, hamd cümlesinin ifade ettiği anlam, müfessirlerin ortak kanaatlerine göre şudur: Hamd, kime yapılırsa yapılsın, kim yaparsa yapsın, Allah adıyla anılan Yaratıcı Kudret'e mahsustur.

Hamdle ilgili olarak dikkat çekeceğimiz bir başka nokta da şudur: Bütün varlıklar ve oluş, Yaratıcı Kudret'e bir hamd seyri içinde olmakla birlikte en mükemmel hamd, en mükemmel varlık olan insandan çıkar.

Hamd etmeye, hamdele denir. Bunun en kısa şekli ise "Elhamdü lillah" (Hamd Allah'a özgüdür) demektir. Kur'an bünyesinde Elhamdü lillah ile başlayan 4 sure vardır: Fatiha, En'am, Kehf ve Fâtır sureleri. Elhamdü lillah deyiminin geçtiği ayetlerin sayısı ise 23'tür.

Allah'ın güzel isimlerinden biri de Hamîd'dir. Çok hamdedilen demektir. Ne ilginçtir ki, Son Peygamber'in ismi olan Muhammed ve Alnned de hamd kökünden gelmektedir

HANÎF
(ataların müşrik ve akıl dışı geleneklerine,
muhafazakârlığa karşı çıkan)

Kur'an-ı Kerim'de 10 yerde tekil, 2 yerde de çoğul halde (hunefa) geçen bu kelime, hem bütün müminlerin hem de Hz. İbrahim'in sıfatı olarak kullanılmaktadır.

Esasen İbranice bir kelime olan hanîf, atalar dinine ve atalar geleneğine aykırı davranan zındık, sapık demektir. Kur'an, müşrik anlayışın kötülemek ve dışlamak için kullandığı bu tabiri, tarihin önünde tersine çevirerek, doğrunun ve iyinin savunuculuğunu yapma uğruna kahra ve zulme uğramış yaratıcı ruhları ödüllendirmek üzere, onların onur unvanı yapmıştır.

Yani Kur'an, şunu demektedir: Yaratıcı-hamleci ruhlara yapmadığını bırakmayan ve onları sapıklık, geleneklere saygısızlıkla suçlayan müşrik zihniyetlerin olumsuzluk aracı yaptıkları ad ve unvanları, birer onur belgesine dönüştürerek büyük ruhları ödüllendiriyorum. Bu ruhların başında Hz. İbrahim gelmektedir. O, akıl dışı, sapık, vicdansız geleneklerin, ata kabullerinin tümüne karşı çıkmış, hatta bu kabullerin taşıyıcısı olduğu için babasına bile karşı çıkmış ve bu yüzden ateşe atılacak kadar ağır işkencelere maruz bırakılmış en büyük hanîftir.

Hanîfin kökü olan hanef, karanlık ve sapıklıktan doğruluk ve aydınlığa yönelmek anlamındadır. Bu yönelişi gerçekleştirene hanîf denir. Kur'an ve ona bağlı olarak İslam literatürü hanîfliği, yaradılış düzenine aykırı gidişlerden yüz çevirip dosdoğru olana yönelmek şeklinde mânâlandırıyor:

"Sen yüzünü, bir hanîf olarak dine, Allah'ın, insanları üzerinde yarattığı fıtrata çevir. Allah'ın yaratışında/yarattığında değiştirme olmaz. Doğru ve eskimez din, işte budur. Fakat insanların çokları bilmiyorlar." (Rum, 30)

Yaradılış bazen fıtrat, bazen de hanîfilik olarak tanıtıldığına göre, fıtratla hanîfiliğin aynı anlama geldiklerini söyleyebileceğiz. Kur'an'ın, fıtratı bir din olarak tanımlayan ayeti, dolaylı bir şekilde hanîfilik kavramını da tanımlamaktadır. Adı geçen ayet (Rum, 30) fıtrat dini ile hanîflik arasında çok yakın bir ilişkinin, hatta bir örtüşmenin varlığını açıkça göstermektedir.

Hanîfiliğin Kur'an'da adı geçen en eski temsilcisi, Hz. İbrahim'dir:

"İbrahim ne bir Yahudi idi ne de bir Hristiyan. O, sadece hanîf bir müslümandı/AIIah'a teslim olandı. O, müşriklerden değildi." (Âli İmran, 67)

"İbrahim dedi ki, 'Ben bir hanîf olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Müşriklerden değilim ben." (En'am, 79)

Hz. İbrahim, tevhit dininin azim sahibi (ulül azm) büyük bir peygamber sıfatıyla temsilcisi bulunmanın yanı sıra, hanîfliğin aile çapında (iki oğlu ve karısı ile) ilk mümessili olma şerefini de taşıyor. Gerçekten de, onun torunları, ilahî iradenin hedefe vardırılmasında seçkin bir kadro olarak hizmet gördüler... Kur'an, Hz. İbrahim'in bu aile çapında temsil durumuna işaret etmektedir:

"Allah; Âdem'i, **Nuh**'u, İbrahim Ailesi'ni, İmran Ailesi'ni seçerek âlemlere üstün kıldı." (Âli İmran, 33)

İslamiyet'in ortaya çıktığı sıralarda Arap Yarımadası'nda Hz, ibrahim'in yolunu ve tavrını izleyen ve putlara tapmayan bir grup vardı. Bunlara Hanîfler deniyordu.

Hanîfliğin son ve en mükemmel temsilcisi, Hz. Muhammed'dir. O, bu gerçeğe, bir sözünde şöyle değiniyor: "Ben; hanîflik, hoşgörü ve kolaylık peygamberi olarak gönderildim."

FELSEFÎ BOYUT

Hanîflerin, yani Kur'an müminlerinin mücadele etmesi gereken temel belaların başında, geleneğin dinleştirilmesi yani ecdatperestlik veya 'muhafazakârlık' gelmektedir. Böylece hanîflik, mevcudu ilahlaştırmayı, yeniye göz açtırmamayı egemenliğinin olmazsa

olmazı gören zihniyetlere karşı çıkışın yolunu açan idrakin metafizik temelidir.

Ecdatperestliğin, namıdiğer muhafazakârlığın esasını değişmeye tahammülsüzlük oluşturduğuna göre, hanîfliğin esasını da sürekli değişme, yeninin peşinde koşma oluşturacaktır. Hepimiz biliriz ki aydınlanmanın esası da budur.

Batı'da, aydınlanmanın önemli filozoflarından biri sayılan Hegel (ölm. 1831), Doğu'nun kör-topal kalmasının sebeplerinden birinin de muhafazakârlık diye anılan yeniye karşı çıkış, yeniye hayat hakkı tanımamak olduğunun altını çizmekte ve bu yaptığıyla âdeta onlarca Kur'an ayetini tefsir etmektedir. Bu eserde de birkaç kez söylediğimiz gibi, Kur'an, muhafazakârlığı, ecdat kabullerini dokunulmaz kılmayı, şirkin temel belirtilerinden biri saymakta ve müminlerini 'hanîf olmaya, yani, muhafazakârlık prangalarını parçalamaya, sürekli yenilenmeye, bizzat onun tabiriyle 'her an yeni bir iş ve oluşta olmaya' (Rahman, 29) çağırmaktadır,

O halde, hanîf olmak veya muhafazakâr olmamak, 'töresel ve alışılmış olanı ilkeleştirmemek'tir. Bizzat Hegel bu tanımı kullanmakta ve buradan hareketle, Doğu'yu, âdeta devrimci bir Kur'an mümini gibi (örneğin bir Muhammed İkbal gibi), şu yolda eleştirmektedir.

"Asya'da ilke, töresel olandır. TÖreseUik bireyin içine işi em istir. Ve töresellik zamanla biieyjjn özgür iradesi gihi algılanır »İmustur. . . ." (Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm,* 117)

Alışılmışa aykırı düşünme konusunda, bir başka aydınlanmacı filozofun, Nietzsche'nin söylediklerine gelince, onun bu konudaki sözü hanîfliğin tanımı gibidir. Nietzsche (ölm. 1900), özgür düşünceli bireyi tanımlarken kullandığı cümlede şöyle diyor:

"Özgür düşünceli kişi; kökeni, çevresi, toplumsal konumu ve görevi ya da dönemin egemen görüşlerinden dolayı kendisinden beklenenden değişik düşünen kişidir." (Nietzsche'den naklen Kula, age. 523)

HARAMLAŞTIRMA
(tahrîm)

Bir şeyi haram ilan etmek, haramlaştırmak anlamlarındaki Kur'ansal tabir olan 'tahrîm', 'yasaklanmış şey' demek olan 'haram' kökünden türemiştir. Haram, türevleri ile birlikte Kur'an'da 70'ten fazla yerde geçmektedir.

Tahrîm, bir şeyin, aklın ilk anda fark edebileceği veya edemeyeceği gerekçelerle tanrısal vahiy tarafından yasaklanması demektir. Kur'an'a göre, tahrîm yetkisi yalnız Allah'ındır.

Haramlığı Allah tarafından ilan edilmeyen her şey mubahtır. Bu Kur'ansal yaklaşım, İslam bilginleri tarafından şu şekilde formüllendirilmiştir: "Eşyada asloİan ibahadır." Bunun açık anlamı, yasaklığı Allah tarafından açık ve kesin olarak belirlenmemiş bütün alanlarda serbestlik esastır. Haramlığın varlığından söz etmek için, iki şey aranmıştır:

1. Nassın sübûtu, yani haramlığa ilişkin açık, tartışmasız bir Kur'an ayetinin bulunması, 2. Mânâya delâletin kesinliği.

Nassın bulunması yetmez, nastaki haramlığa delâletin tartışmasız olması lazımdır. Mânâya delâlet tartışmalı ise haramlıktan söz edemeyiz, belki mekruhluktan söz edebiliriz. Bu demektir ki, Kur'an açısından bir şeyin helal veya haram dairesine girdiğini tespit için o şeyin haramlar arasında yer alıp almadığını araştırmak gerekir. Helalliğe ilişkin hüküm aranmaz.

Bir şey haramlar arasında yoksa otomatik olarak onun helal olduğuna hükmedilir. Bu, bir anlamda, hukuktaki, suçun kanuniliği ilkesine benzer. Kanun tarafından bütün unsurları ile tanımlanmayan bir şeye suç adını vermek mümkün olmaz. Genel teşriî mantıkla Kur'an'ın verilerini birlikte düşünerek buna 'vahyîlik ilkesi' diyebiliriz.

Tahrîm, Allah'ın tekelinde olduğuna göre, din adına peygamberlerin bile haramlaştırma yetkisi yoktur. Peygamberler ancak örf adına yasaklar koyarlar, yani onların koydukları yasaklar tarihseldir, zamanüstü değildir. Zamanüstü yasağı sadece ve sadece Allah koyar. Kur'an'ın din meselesindeki en hayatî mesajı budur. İslam'ın bu yaklaşımı, onun temel ilkelerinden biri olan şu kabulün bir uzantısı halinde karşımıza çıkar: Dinin kurucusu **ve** koyucusu Allah'tır. Peygamber sadece tebliğ edip uygulamayı gösterir.

Kur'an şöyle diyor:

"Ey iman sahipleri! Allah'ın size helal kıldığı şeylerin temiz/leziz/taze/hoş olanlarını haram laştırmayın; azıp smırı aşmayın; Allah, azıp sının aşanları sevmez." (Mâide, 87)

"Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi, eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek neden haramlaştırıyorsun? Allah Gafur'dur, Rahîm'dir." (Tahrîm, 1)

Tahrîm yetkisinin Allah'ın tekelinde oluşunu ifadeye koyarken, Hz. Peygamber şöyle diyor:

"Helal, Allah'ın kitabında helal kıldığı; haram ise yine Allah'ın kitabında haram kıldığı şeydir."

Allah'ın helal kıldıklarını haram ilan etmek, tanrılık sınırlarına tecavüz olduğu gibi, O'nun haram ilan ettiği şeyleri helal kılmaya kalkmak da Allah'ın haklanna tecavüzdür. Bu tecavüz, Allah'a iftira olarak gösterilmiş ve en büyük zulümlerden biri olarak damgalanmış tır. (bk. burada, İftira ve Zulüm maddeleri)

Kur'an-ı Kerim, Mâide 2 başta olmak üzere birçok ayetinde böyle bir girişimi azgınlık, zulüm, haklara tecavüz ve Allah'a iftira olarak anmaktadır, (örnek olarak bk. 2/229; 16/116)

HAŞR

Türevleriyle birlikte 40'a yakın yerde geçen haşr, insan veya hayvan topluluğunun, yerleştiği mekândan alınıp savaşmak veya hesap vermek üzere başka bir yere nakledilmesi veya sürülmesidir. (Hayvanlarla ilgili kullanımı için, bk. Nemi, 17; Tekvîr, 5; Haşr, 2; Sâd, 19)

Kur'an'ın 59. suresine de ad olan bu kavram daha çok son hesap günü, kıyamet günü anlamında kullanılmaktadır. Bu anlama gelmek üzere ba's günü (diriliş günü) ve neşr günü (kabirlerden çıkıp yayılma günü) deyimleri de kullanılır. Kıyamet ve son hesap gününe, yine haşr kelimesinden türetilen mahşer deyimi de ad olmuştur.

Haşir kavramının din açısından yerini ve değerini, Türk müfessir Ömer Rıza Doğrul'un *Tanrı Buyruğu* adlı Kur'an mealine yazdığı girişten kısa bir bölümle aktaralım;

"Haşir ve neşir itikadının ruhu, Allah'a dönüş ve bütün hareketlerden hesap vermektir. Bu inancın bize bellettiği hakikat, insanın bu varlık âleminden ayrıldığı zaman bir beka âlemine kavuştuğudur ve bu kavuşmanın mahiyetini bizim anlamamıza imkân yoktur. O yeni yaratışta cismin yerini ne tutacak? Alemlerin gölgeleri ve yankıları mı? Yani ruhlara, amelleri yaşatan yeni bir kılık mı verilecek? Yoksa ona bizim tasavvur ve idrakimizden üstün bambaşka bir varlık mı sağlanacaktır? Bütün bunlar, sonunda Allah'a dönüleceği, O'na kavuşulacağı inancı yanında küçülür ve bir kıymet arzetmekten uzak kalır. Esas mesele, her insanın sorumlu olduğunu ve hesap gününde bütün amellerinin hesabını vereceğini bilerek yaşaması, ebedî hayat için ona göre hazırlanmasıdır. Bu hesap dünyada başlar ve ahirette toptan görülür."

HAYVANA DÖNDÜRME
(mesh)

Mim, Sın **ve** noktalı Ha ile mesh, hayvana dönüştürmek **ve** çirkinleştirmek anlamındadır. Kur'an'da bir yerde geçer. (36/67)

İnsanın hayvana dönüştürülmesi, mesh kelimesi kullanılmadan da hem de çok açık bir biçimde Kur'an'da yer almaktadır. Ve Kur'an, bunun, Allah'ın lanet ve gazabının bir sonucu olduğunu ve en kötü cezalardan biri olarak geldiğini beyan ediyor. Bu dönüştürme, yine Kur'an'ın bildirdiğine göre, domuza, maymuna ve tâğut kullarına çevirme şeklinde oluyor.

Konuya esas olan ayet şöyledir:

"Allah katında ceza olarak bundan daha kötüsünü size bildireyim mi? Allah'ın lanetlediği, üzerine gazap indirdiğidir o. Allah böylelerinden maymunlar, domuzlar ve tâğut uşakları yapmıştır. İşte bunlardır yer bakımından daha kötü, yolun denge noktasını kaybetme bakımından daha şaşkın olanlar." (Mâide, 60; ayrıca bk, 2/65; 7/166)

Hadisler bu dönüştürmenin muhtelif hayvanlara (devâbb) çevirme şeklinde kıyamete kadar süreceğini söylüyor. (Mesela bk. Buharı, eşribe 6; Müslim, sayd 51; Ebu Davud, libas 6; Nesaî, sayd 26; İbn Mâce, sayd 16) Buradaki dönüştürmenin kıyamet günü olacağını söylemek, Kur'an'ın açık beyanına tamamen aykırıdır. Çünkü ayet, 'kıyamet günü' demiyor, 'kıyamete kadar' diyor. Demek ki olacak olanlar, bu dünyada vuku bulacaktır.

Kütübi Sitte'den Müslim'in Sayd (avlanma) bahsinde 51 numarada verdiği rivayette gayet açık olarak "Allah onları birtakım hayvanlara tebdil etti. Artık onlar yeryüzünde sürünüp debelenirler" deniyor. İbn Mâce'nin fiten bahsinde 29 numara ile verdiği hadis aynen şöyledir:

"Ümmetim içinde hasf (yere batırma), mesh ve kazf (iftira, yaralama, saldırma) olayları olacaktır."

İbn Hanbel'deki bir hadis "Yılanlar, hayvana dönüştürülmüş cinlerdir" diyor. (İbn Hanbel, 1/248) Bir gün, önüne getirilen dabb adlı kertenkele cinsinden bir hayvana bakan Hz. Peygamber: "Bunlar, hayvana tebdil edilmiş bir insan topluluğudur" buyuruyor. (İbn Sa'd, ***Tabakaat*** 395; Müslim, sayd 48)

Bütün bu dönüştürmelerin evrensel gerekçesi ve ilahî irade açısından hedefi, Bakara suresinin 65-66. ayetlerinde şöyle verilmektedir:

"Yemin olsun, içinizden Cumartesi gününde azgınlık yapanları siz bilirsiniz. Onlara şöyle dedik: 'Aşağılık maymunlar oluverin.' Bu durumu, o zamankilere ve onların ardından geleceklere ibret dolu bir ceza, takva sahiplerine de bir öğüt yaptık."

Kur'an ve hadisin bu verileri, hiçbir yorum katmadan değerlendirildiğinde, şu noktalar açıkça ortaya çıkar:

1. Allah'ın adalet ve ceza sisteminde, kötülüğü yüzünden lanet ve gazaba müstahak hale gelmiş bazı insanlar hayvana dönüştürülmektedir.

2. Bu hayvanlar daha çok maymun, domuz, yılan, kertenkele vs. cinsinden olmaktadır.

3. Bu dönüştürme kıyamete kadar sürmekte, kıyamet günü son ve kesin hesapla defter kapatılmakta ve yeni bir âlem devreye girmektedir.

İnsan ve cinlerin hayvanlara dönüştürüldüğü ve bunun ilahî adaletin bir işleyiş şekli olduğu belirtilmekle birlikte, bunun nasılIlığı tartışmaya açıktır. Acaba bu, insanın aniden hayvan şekline çevrilmesiyle mi oluyor? Tarih böyle bir şeye tanık olmadığı gibi, Kur'an'ın 'değişmez, bozulmaz' dediği sünnetullah da böyle bir şeye izin vermez.

Peki, açık ifadelerle verilen mesh olayı nasıl işliyor? İhtimallerden biri reenkarnasyondur. Bunu, şu anda kesin bir çözüme ulaştıracak durumda değiliz. Şu kadarını söyleyebiliriz:

Mesh bir kural değildir. Yani cezaya müstahak hale gelen herkes, mutlaka meshe uğramaz. Ayet ve hadisler bunun, peygamberleri katletmek ve Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemek suretiyle lanet ve gazaba uğrayan Yahudiler için uygulandığını söylüyor. Ancak bu özel sebep, nassın genelliğini engellemez. Zira "Sebebin hususiyeti, nassın umumiyetine engel değildir" kuralı tefsir ilminin ana ilkelerinden biridir.

Böyle bir şeyin, İslam'daki ahiret ve haşir inancını zedelediğini söylemek doğru değildir. Tam aksine, bu anlayış, elbetteki ayet ve hadislerin anlattığı şekliyle, ahiret ve haşir inancını takviye eder.

Bu olgu, nasslarm ifadesine göre, bir sistem olarak 'ilâ yevmil kıyame' yani kıyamete kadar sürüyor. Kıyamet, bütün anlamıyla ortadadır. Demek olur ki, eğer bir reenkarnasyon varsa, bu, insanın kıyamete ve mahşerdeki son hesaba kadar, bir sistem içinde ceza görmesi ve tekâmül etmesi olacaktır. Son hesap, şuurlu bir varlık olarak insanın, Tanrı huzuruna çıkmasıdır. O çıkıştan sonra geri dönüş yoktur.

Hiçbir şekilde hüküm vermeden şu iki soruyu soracağız:

1. Acaba İslam bilginleri bu meseleyi, Hint düşüncesinin nihaî hesap ve mahşer inancını kabul etmeyen tenasüh anlayışı ile karışır endişesiyle mi, bir çırpıda İslam dışı ilan edip gündemden kaldırdılar?

2. Yukarıda anlattığımız şekliyle kabul edilen bir reankarnasyon, İslam'ın ahiret inancının müteşâbih yönlerinden birini daha açıklığa kavuşturarak ona destek mi verir, yoksa zihinleri bulandırarak zarar mı getirir?

İslam'ın 'Amentü' esaslarını benliğine sindirmiş araştırıcıların bu soruları tartışmaya açmaktan çekinmemeleri gerektiğine inananlardanız. Çünkü ortada çeşitli tartışmalara zemin hazırlayan Kur'an ayetleri ve hadisler vardır. İslam ilahiyatçılarının, iyice gündem konusu haline gelmiş bu meseleyi genişliğine tartışmaları gerekiyor.

HAYVANLAR

YERKÜRENİN YAPISAL PARÇALARI OLARAK HAYVANLAR

Yartıcının mülkü olan yerkürenin ayrılmaz, yadırganamaz ve olmazsa olmaz sakinleri, hayvanlardır. Kur'an-ı Kerim bu olmazsa olmaz yerküre sakinlerinin bir kısmının adını, birçoğunun da varlığını bildirmekte, doğayı onlarla paylaşmamızın hem emanete saygı hem de mutluluğa katkı olacağına vurgu yapmaktadır.

Bu yerküre sakini ortaklarımız, aynen bizim topluluklarımız gibi birer 'ümmet' olarak nitelendirilmekte, onlara karşı tavrımızın belirleyici kavramı olarak, manevî-ahlakî-kozmik nitelikli bir kavram olan 'ümmet' sözcüğünün altı çizilmektedir. Adı, 'hayvanlar' anlamına gelen suredeki şu tanrısal beyana bakın:

"Yeryüzünde debelenen hiçbir canlı, iki kanadıyla uçan hiçbir kuş istisna olmamak üzere hepsi sizin gibi ümmetlerdir." (En'am, 38)

Bu ümmetlerin de tıpkı bizim gibi, secdeleri, tespihleri, ibadetleri vardır. Dünya ekoloji çevrelerinin göğüslerinde tabela olarak taşıyabilecekleri güzellikteki şu ayete bakın:

"Görmedin mi, göklerdeki ve yerdeki şuurlular da bölük bölük olmuş kuşlar da Allah'ı tespih etmektedir. Her biri kendine özgü namazını/duasını, kendine özgü tespihini bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını çok iyi bilmektedir." (Nur, 41-42)

Demek ki, bütün keramet bizde değildir.

Bazı durumlarda, o horlanan ümmetler, insan denen ümmetlerden çok daha değerli, saygın olabilmektedir. İnsan denen burnu büyük varlık, sürekli horladığı o hayvanlardan çok daha aşağılarda, çok daha şaşkın, çok daha değersiz olabilmektedir:

"Yemin olsun ki, biz, cehennem için, cinlerden ve insanlardan, birçok kişiye vücut verdik/birçoğunu döllendirip yaydık. Kalpleri var bunların, onlarla anlamazlar; gözleri var bunların, onlarla görmezler; kulakları var bunların, onlarla işitmezler. Davarlar gibidir bunlar. Belki daha da şaşkın. Gafillerin ta kendileridir bunlar." (Araf, 179)

Demek ki o, bizim gibi birer ümmet olan yeryüzü sakinlerini dışlamamız, hor görmemiz, istismar etmemiz, kahır ve zulme maruz bırakmamız affedilir bir kötülük, görmezlikten gelinir bir yozlaşma değildir.

KUR'AN'DA ADI GEÇEN HAYVANLAR:

Arı, balık, inek, öküz, at, deve, koyun, keçi, eşek, katır, köpek, kuş, sinek, sivrisinek, örümcek, karınca, çekirge, kurbağa, karga, arşla n. kurt, yılan-ejderha, maymun, domuz.

Mucize Hayvan: Bal Arısı

Kendisine vahiy gönderildiğinden bahsedilen tek hayvan, arıdır. Arı, adı bir Kur'an suresine (Nahl) verilen müstesna hayvanlardan biri olmakla da seçkinleşir. Arıya vahyedilmesi de göstermektedir ki, Yaratıcı, çevre-hayvan-insan üçgeninde bir kaynaşmayı hayatın temelinde görmek istiyor. Bu olgu ayrıca, insana, en yüksek değerlerde bile kendisiyle ortak olabilecek hayvanları hor görmemesi yolunda ciddî bir ihtardır.

Bal arısı ile ilgili muhteşem beyan şudur:

"Rabbin, bal arısına şöyle vahyetti: 'Dağlardan evler edin, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan da. Sonra, meyvelerin her türünden ye de boyun bükerek Rabbinin yollarına koyul.' Onun karıncıklarından, renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki, insanlar için onda şifa vardır. Derin derin düşünen bir topluluk için, bunda kesin bir ibret var." (Nahl, 68-69)

HESAP SAATİ

Hesap ve türevleri Kur'an'da 40 küsur yerde geçmektedir: Bunların 30 küsuru bizzat 'hesap' kelimesidir.

Hesap kavramı varlık ve oluşun en hayatî kavramlarından biridir. Bunun içindir ki, Allah'ın isim-sıfatlanndan biri de Hasîb'dir. Yani hesaba çeken, hesap soran. Allah, hesap sormaktadır ve hesap sormaya karar verdiğinde bunu çok süratle yapmaktadır. İşin bu yanından söz eden ayetler Allah'ı, 'Serîu'l-Hisab' yani hesabı çok süratli soran kudret olarak tanıtmaktadır. (2/202; 3/199; 5/4; 13/51; 24/39; 40/17)

Allah, sadece 'Serîu'l-Hisab' (hesabı çok çabuk gören) olarak değil, 'Esreu'l-Hâsibîn (hesap soranların en süratlisi) olarak da nitelenmektedir:

'Gözünüzü açın! Hüküm yalnız O'nundur. Ve hesap görenlerin en süratlisi de O'dur." (En'am, 62)

Temel ilke şudur: Allah'ın koyduğu varlık yasalarını ihlal edenler, doğal dengeleri bozarak sapan toplum ve uygarlıklar şiddetli bir hesaba çekilir, ardından da ağır bir azapla cezalandırılırlar. Şöyle deniyor:

"Nice kentler/medeniyetler vardı ki, azgınlık edip Rabbinin ve onun resullerinin emrinden çıktılar da biz onları çok zorlu bir hesaba çektik ve onlara, görülmemiş bir azapla azap ettik. Böylece onlar, yaptıklarının vebalini tattılar ve işlerinin sonu hüsran oldu. Allah onlar için şiddetli bir azap hazırladı." (Talâk, 8-10)

Hesap kavramı bu noktada şaşırtıcı bir kullanıma tabi tutulmuştur. Varlık ve oluştaki ahenk-denge özelliğini ifade eden sözcüklerde bu dengelerin bozulmasına yol açan hatalar da aynı kökten iki kelimeyle ifade edilmiştir: Hüsban ve hisban.

Yanlış hesap yüzünden gelen ceza ve azap anlamlarında da kullanılan 'hüsban' (18/18), hesap kökünden gelen öylesine esrarlı bir kelimedir ki, Kur'an bunu hem varlıktaki denge-ölçü sistemini ifade için kullanmakta hem de bu dengeleri bozan insanın cezalandırılması için.

Kur'an'ın'sanmak, zannetmek' anlamında kullandığı fiil (hasibe) de bu hüsban-hisban kökündendir. Bizim, Türkçe Meal'imizde, 'sanmak' diye çevirdiğimiz sözcüklerin birçoğu bu köktendir. Ve tam karşılığı 'yanlış hesap' veya 'hesabı yanlış yapmak, hesap hatası sonucu varılan sanı' olmaktadır. Kur'an dilinin ölümsüz ustası lsfahanlı Ragıb, aşılamamış eseri *el-Müfredaf*inda 'yanlış hesap sonucu öyle sanmak' fiilinin kökü olan hisban kelimesi için şu bilgiyi vermektedir:

"Hisban, iki karşıtın her ikisini dikkate almadan sadece biriyle yetinip yapılan parmak hesabı sonucu varılan hükümdür."

İnsan, işte bu hükümle (hisban ile) vardığı yanlış sonuçlara yenik düşerek varlık ve evrendeki ölçü ve dengeleri bozmakta ve cezası olarak gelen afetlerle cezalandırılmaktadır. Müfessirlerin babası sayılan sahabî müfessir İbn Abbas (ölm. 68/687), Kur'an'daki bu hüsban kelimesini 'ateş ve azap [1] diye anlamlandırmıştır ki, konumuz bakımından düşündürücü ve sarsıcıdır.

Ateş ve azap, insanın hesap hatalarının veya hesaba bağlanmış dengeleri bozmasının sonucu olduğu gibi, ödül ve bağış da insanın doğru hesaplarının veya hesaba bağlanmış dengelere sadakatinin sonucudur:

"Rabbinden bir karşılık, hesap sonucu belirlenmiş bir bağış." (Nebe', 36)

Râgıb, tam bu noktada o erişilmez ustalığını bir kez daha göstermekte ve insanın varlıktaki dengeleri bozmak yüzünden uğradığı ıstırap ve ziyanla, bu dengelere uygunluk yüzünden elde ettiği ödül ve bağışları, "Gerçek şu ki, insan için, çalışıp didindiğinden başkası yoktur." (Necm; 39) ayetiyle irtibatlandırmaktadır.

Hesap sormanın nasıllığı anlatılırken, yerkürenin uçlarından eksiltmeye yani buzulların erimesine yollama yapılması ayrı bir mucize uyarıdır:

"Görmüyorlar mı ki, biz o yerküreye geliyor, onu uçlarından eksiltiyoruz. Allah hükmeder; O'nun hükmünü denetleyecek de yoktur. Hesabı çok çabuk görür O." (Ra'd,41)

İnsanoğlunun en büyük yanılgılarından biri de Allah'ın cömertliğini, bol bol krediler vermesini hesap sorulmayacağı anlamında değerlendirme yanılgısına düşmesidir.

Şimdi, cehennemi, doğal dengeleri bozulduğu için bir azap ve ıstırap yurduna dönüşmüş yerküre olarak değerlendirmemizi (bk. burada, Cehennem mad.) de dikkate alarak, suçluların hesabına ilişkin şu ayetleri bir kere daha okuyalım:

"Cehennem, bir gözetleme yeri olmuştur. Azgınlar için bir barınak, Devirlerce kalacaklardır içinde. Ne bir serinlik tadacaklar ne de bir içecek. Sadece kaynar su, atık su. Çok uygun bir karşılık olarak. Doğrusu, onlar böyle bir hesap ummuyorlardı. Ayetlerimizi pervasızca yalanlamışlardı. Oysaki biz, her şeyi iyiden iyiye sayıp kitaplaştırmıştık." (Nebe', 21-29)

Kur'an bize gösteriyor ki, Allah'ın cömertliği O'nun hesap sormayacağı anlamına asla gelmiyor. Tanrısal cömertliği, insana hesap sorulmayacağı anlamında yorumlamak insana çok pahalıya mal olmuştur ve olacaktır:

"Allah yolundan sapanlar için, hesap gününü unutmuş olmaları yüzünden şiddetli bir azap vardır." (Sâd, 26)

HIRSIZLIK
(sirkat)

Hırsızlık, Kur'an'ın büyük suçlar arasında gösterdiği ve maddî yaptırım olarak el kesme cezasıyla önlemeye çalıştığı kötülüklerden biridir. (5/38)

Hz. Peygamber, hırsızı lanetlemiştir. (bk. Müslim, hudûd)

Burada üç noktaya değinmek zorunludur:

Birinci nokta, el kesme cezasının niteliği ve çerçevesi ile ilgilidir. Bu el kesme, bir sakındırma ve utandırma alâmeti olarak elin herhangi bir yerinin kanatılıp işaretlenmesi midir, elin bir parmağının veya parmağın bir kısmı gibi bir parçanın kesilmesi midir, yoksa elin kesilip atılması mıdır? Kur'an'ın bu konuya değinen ayeti bu anlamların herbirinin çıkarılmasına müsaattir. Ve fıkıhçılar bu anlamlardan hangisinin esas olduğu konusunda tartışmaya girmişlerdir. Ancak Kur'an'ı yine Kur'an'la tefsir edersek 'el kesme'nin ne anlama geleceğini Yusuf suresi 31. ayetten öğrenebiliriz. Mâide 38. ayetteki deyimi aynen kullanan bu ayetten anlıyoruz ki, 'el kesme', elin herhangi bir yerinin kanatılmasıdır. (Bu konuda bk. Hatemi; *İslam Hukuku,* 98-99)

Kur'an'ın beyanını esas alarak bakarsak şu sonuca varılabilir: El kesmenin icrasında kanatıp işaretleyerek bırakmakla, eli kesip atmak arasında bir tercihi, yaşanan zaman ve mekâna göre kamu otoritesi belirleyecektir. Bu iki şıktan birini tek yol olarak alıp her devre uygulamaya kalkmanın Kur'an'ın ruhuna uygun olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Asrısaadet'te bazı el kesme örneklerinin kaydedilmesi, o devre göre yapılmış yorumların varlığını gösterir. Yorum, ancak kendi zamanını bağlar.

Kur'an ilimlerinde otorite sayılan isimlerden biri olan Süyûtî

(ölm. 911/1505), Kur'an'ın anlaşılmasında temel eserlerden biri kabul edilen *el-ltkaan*'ında, el kesmeyle ilgili ayeti açıklarken şöyle diyor:

"Yed (el) sözcüğü bu organın: **1.** Bileğe kadar olan kısmını, 2. Dirseğe kadar olan kısmını, **3.** Omuza kadar olan kısmını aynı anda ifade ettiği gibi, kat' (kesmek) sözcüğü de a) Kesip atmayı, b) Yaralayıp kan akıtmayı aynı anda ifade eder. Bunlardan hangisinin esas olduğu açık değildir." (Süyûtî, el-ltkaan, 2/55)

Biz, Süyûtî'nin, elin vücudun neresini kapsadığı yolundaki ihtimaller bildiren ifadesine bir itirazda bulunmak istiyoruz:

Kur'an, bu ayetteki 'yed'(el)den maksadın sadece parmaklar olabileceğini gösteren açıklamayı bizzat kendisi getirmiştir. Müfessir Fahreddin er-Râzî (ölm.606/1209) bu noktaya dikkat çekerken şöyle diyor:

"Örfte eli anlamak için parmakları anlamak yeterlidir. Nitekim bir adam birine veya bir şeye elini dokundurmamaya yemin etse ve parmağını dokundursa yeminini bozmuş olur. Kısacası, el sadece parmaklardan ibarettir de denebilir..." (Râzî; *Tefsir,* 11/230)

Râzî, bu ifadesiyle, elin tamamının veya bütün kolun ayetin kapsamına girmediğini ifade etmek peşinde değildir. Hatta o görüşe karşı çıkmaktadır, (bk. Tefsir, 11/231) Ona göre de el omuza kadar tüm kolu ifade eder. Onun varmak istediği sonuç şudur: Elinin kesilmesine hükmedilen bir hırsızın, örneğin, sadece parmaklarının kesilmesi ayetin hükmünü yerine getirmeye yeter, bütün eli veya kolu kesmek gerekmez. Râzî, bu yaklaşımıyla bir merhamet tavrı sergilemekle birlikte Kur'an'ın sergilediği bir gerçeği örttüğünün farkında olamamıştır. O gerçek şudur:

Kur'an, 'yed' sözcüğünden elin ve kolun tamamını anlamak istediğinde bunu sınırlarını göstererek belirtiyor. Sadece 'el' demekle yetinmiyor. Örneğin, yine Mâide suresinde geçen abdest ayetinde (5/6) ellerin yıkanmasını kurallaştınrken, sadece 'eydî' (eller) demekle yetinmemiş, 'dirseklerinize kadar' kaydıyla, bu ayette kullandığı elin dirseklere kadar kolları da içerdiğini göstermiştir. Kur'an'ın kendi kendini yorumlayan tavrı, tefsir metodolojisi ve aklın apaçıklık ilkesi bakımından bunun zorunlu sonucu şudur:

Kur'an'da sadece 'el' (yed) dendiğinde bunun anlamı elin asgari sinindir. Yani sadece parmaklar. Abdest gibi bir ön temizlikte elin sınırını ayrıntılayıp da el kesme gibi çok hayatî bir konuda elin sınınnı yoruma bırakmak tannsal rahmete ve Kur'an'ın teşriî mantığına uymaz. Genel-beşeri teşri mantığa da uymaz.

Biz bu noktanın altını çiziyor, hırsızlık ayetindeki el kesmede hangi kesme şekli esas alınırsa alınsın bunun elin parmaklarıyla kayıtlı olması gerektiğini Kur'ansal bir zorunluluk olarak görürüz.

Şöyle veya böyle, hırsızlıkta el kesmenin şeklini ve boyutunu, şartlara, zamana, hırsızlığın ağırlık derecesine göre, kamu otoritesi belirleyecektir. Düzenlemeyi getiren beyyineler, tövbe ve düzelmeyi de ele aldıklarına göre, kamu otoritesi, caydırıcılığı sağlayacak başka cezalar getirebileceği gibi, hırsızın ve hırsızlığın durumuna bakarak tamamen bağışlama yoluna da gidebilecektir.

İkinci nokta, hırsızlık kavramının göreli bir kavram olduğu ve aynen el kesme kavramı gibi zaman ve şartlara göre yeniden belirlenmesinin gerekliliğidir. Şu kesindir ki, Kur'an'ın getirdiği ve cezalandırdığı sirkat (hırsızlık) kavramını şu veya bu devirde yaşamış, şu veya bu fikincinin tanımıyla dondurmak ve bu tanımı Kur'an'a fatura etmek asla doğru değildir. İnsan hayatının çeşitli aşamalarında, çeşitli sosyo-ekonomik şartların ortaya çıkardığı değişik bakış açılarına göre hırsızlık ve hırsız kavramını yeniden belirlemek gerekir. Şu var ki, bu belirlemede Kur'an'ın şaşmaz ilkelerinin çalma olayına ilişkin yansımaları mutlaka dikkate alınacaktır. Bu ilkelerin başında ise kişinin kendi öz emeğinin ürünü olmayan mal, değer ve imkâna sahip olamaması gelir. Buna göre, hırsızlık kavramının her devirde temel unsuru, insanın, hakkı olmayan şeye el koyması, sahip çıkmasıdır.

Böyle bakıldığında, Kur'an açısından hırsız, hukuku ihlal yoluyla çalan kişi olduğu kadar, sistemi ve düzeni hukuka uydurarak yahut hukuku istediği sisteme uydurarak çalan kişi de olacaktır. O halde, Kur'an'ın cezalandırdığı hırsız sadece vitrinden, cepten, tarladan çalan değil, aynı zamanda ve belki de öncelikle, çalışan ve üreten insanın hakkı olanı vermeyerek emek ve gayretten çalan kişi veya kişilerdir.

Kur'an'ı inceleyenler şunu rahatlıkla görürler: Kur'an'ın suçladığı ve Hz. Peygamber'in lanetlediği hırsızlar, işleyen düzenle-

rin, hırsızlıklarını akla dahi getirmediği emek ve alınteri sömürücüleridir. Bu tespitimizin Asrısaadet'te sergilenmiş kabul ve uygulamalarına tanık olmaktayız. Örnek olarak Hz. Ömer'in bir uygulamasını verebiliriz:

Halife Ömer, hırsızlık suçuyla yakalanan ve huzuruna getirilen iki aç adamı dinlemiş ve aç kaldıkları için çaldıklarını anlayınca, bunları çalıştıran işvereni huzuruna getirterek hırsızlıktan doğan zararı ona ödetmiş, bununla da yetinmeyerek işverenden bir miktar daha para alarak hırsızlık yapan işçilere vermiş ve ikisini de serbest bırakmıştır. Aynı halife, kıtlık zamanında "Zaruret, sıkıntı ve zorluk var" diyerek, hırsızlıklara ceza uygulamamıştır Müfessir Elmalılı, böyle zamanlarda küçük hırsızları değil, onları aç bırakan düzenin büyük hırsızlarını takip etmenin gereğine dikkat çeker. (bk. Tefsir, 311673)

Ömer'in davranışı, Kur'an'daki hırsızlık kavramının özünü ve çerçevesini yakalama bakımından şaheserdir.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, günümüz insanı için anlam ifade edecek ve Kur'an'a fatura edilebilecek bir hırsızlık tanımını, Kur'an'ın emek, gayret, haksız kazanç vs. gibi diğer temel kavramlarını dikkate alarak yeniden belirlemek gerekir. Esasen, söz konusu olan, muamelât türünden bir konu olduğuna göre, bugün için her toplum, hırsızlık suçu için bir ceza belirlerken kendi şartlarını ve ihtiyaçlarını dikkate alacaktır,

Bilindiği gibi, muamelat alanı içtihadı bir alandır. Yani bu alanda, 'maslahat' dediğimiz kamu ihtiyacı dikkate alınarak yeni düzenlemeler yapılması kaçınılmazdır. Kur'an'ın verdiği ceza ise, tarihsel bir örnektir; bizzat Kur'an'ın kabullerine göre, bütün zamanları bağlamaz.

Kısacası, korunması gereken, hırsızlık yasağının makaasıd' (amaçlar) türünden olan ruhunu korumaktır. 'Vesâil' (araçlar) cümlesinden olan ceza, zamana ve zemine göre değişebilir.

HİCRET
(göç)

Hicret kelimesinin kökü olan hecr ve hicrandan türeyen kelimeler Kur'an'da 20'ye yakın yerde geçer. Hecr, kişinin başkalarından farklı oluşu, ayrılık, ayrılma anlamlarındadır. Hicret ise kişi veya kişilerin şahıs veya mekânlardan göç yoluyla ayrılmalarına denir ve Kur'an'da bu anlamda kullanılmıştır. Râgıb Isfahanî'nin de ifade ettiği gibi, hecr kelimesinin sergilediği farklı olma ve ayrılma, bedenle olabileceği gibi, lisan ve kalp yoluyla da olabilir. Nitekim Kur'an'ın hicretle kastettiği göç, sadece bedensel değildir; kalbi Allah dışındaki şeylerden ayırıp Yaratıcı'ya yönelmek anlamında da kullanılmaktadır. Kur'an buna Allah'a hicret veya Allah yolunda hicret demektedir, {bk. 29/26)

Tasavvufta hicret, bedensel göçten çok, kalbin Allah'a yöneltilmesi anlamında kullanılır. Bu yüzdendir ki sûfîler, Allah'a varış eğitimi olan seyrusulükU hicret diye de anarlar.

Hz. Peygamber'in hayatında en önemli olaylardan biri olan Mekke'den Medine'ye göç de bir hicrettir ve genelde hicret denince bu olay akla gelmektedir. Âli İmran 195, Tevbe 100, Haşr 91. ayetler işte bu son anlamda hicreti anlatır. İslam Peygamberi ve onun iman arkadaşları, Mekke şirk oligarşisinin zulüm ve baskıları yüzünden bu anlamdaki hicrete üç kez başvurdular. Bunların ilk ikisi Habeşistan'a, üçüncüsü ve en büyüğü de Medine'ye olmuştur.

Kutsal değerlerin tehlikeye düştüğü sırada, sırf bedensel gayelerle toprağa bağlılığı sürdürmek Kur'an'ın kabullerine aykırıdır. Vatan, ancak bu değerlerle birlikte kutsaldır. Bu değerlerden koparılmış kuru bir toprak parçası 'kutsal belde' anlamında vatan değildir. Toprağın kutsal belde olmaktan çıkışı halinde Kur'an, 'Allah'ın geniş yeryüzü'nün herhangi bir yerini barın-

maya daha uygun görmektedir. Bunun aksini savunarak, belirli bir toprak üzerinde ısrar edenler kınanmaktadır. Böyle bir ısrar yani hicretten kaçış, kötülüklerde ısrara benzer.

İster gönülde, ister bedende olsun, hicret daha iyiye bir yükseliş, daha güzele ulaşmak için bir koşuştur. İman erleri sürekli yürüyüşte sükûn bulurlar. Durmak onları öldürür. Mümin, her an hicret halindedir. Bu bazen beldeden beldeye, bazen iç âlemin bir menzilinden öteki menziline olur. Bu anlamda bütün hayat, Andre Gide'in güzel ifadesiyle "bir uzun yolculuktur." (Gide, *Porte Etroite,* 51) Bu hicretin özünde, dış sebebi ne olursa olsun, iradeye bağlı bir uzaklaşma vardır. (Boisard, *UHumanism de I'lslam,* 45) Bu, "her an yeni bir oluşta" oluşun (55/29) yaşanmasıdır. Demek ki, hicret sadece sosyolojik değil, aynı zamanda psikolojik bir imkân değişikliğidir.

Yeryüzünde sürekli dolaşma, Kur'an'ın sık sık tekrarladığı emirlerden biridir. İç âlemde yapılacak hicretlere engel hale gelen topraklarda yapılacak tek hicret oraları terk etmektir. İnsanoğlunun gönül seyrini, iç hicretini engelleyen zulmün varlığından kaynaklanan hicret zorunluluğunu, tarih boyunca hiçbir maddî doygunluk safdışı bırakamamış ve insanoğlu, ilk günden beri zulüm ve zalimin mevcut olduğu yerden kaçmış yani hicret etmiştir. Kur'an, hicretten söz ederken şöyle sesleniyor:

"îman edenlerle Allah yolunda hicret edip savaşanlar Allah'ın rahmetini umacak olanlardır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." (Bakara, 218)

"Allah yolunda hicret eden, yeryüzünde gidecek-barınacak bir yer de bulur, genişlik de bulur. Kim evinden Allah'a ve onun peygamberine hicret etmek üzre çıkıp da sonra kendisine ölüm gelirse onun mükâfatı Allah'ın üzerine borç olmuştur..." (Nisa, 100)

"iman edenlerin, hicret edenlerin, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanların Allah katında derecesi çok büyüktür. Dünya ve ahiret kurtuluşuna erenler de işte onlardır." (Tevbe, 20)

"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri biz, dünyada elbette güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise elbette daha büyüktür..." (Hac, 58)

ilk Müslümanlar, müşrik zulmünden kurtulmak için Mekke'yi, doğup büyüdükleri beldeyi terk etmeye başladılar. Aldıkları emir gereği Habeşistan'a göçtüler. İlk grubun gidişine 'Habeşistan'a İlk Hicret', ikinci grubun gidişine 'Habeşistan'a İkinci Hicret' dendi. Peygamberliğin beşinci yılında gerçekleşen bu hicretlerde ilk kafile 11 erkek, 4 kadından oluşuyordu. Sonradan gidenlerle bu rakam 82'ye ulaştı.

Bu ilk hicretlerin gerekçesini ve biraz da şeklini Peygamberimizin hanımlarından Ümmü Seleme'den dinleyelim: "Mekke bize dar gelmeye başlamıştı. Peygamber'in arkadaştan, işkenceye maruz bırakılıyor, türlü türlü ezalara uğratılıyorlardı. Dinleri yüzünden karşılaşmadıktan zorluk kalmamıştı. Bütün bunlar olurken Tanrı Elçisi, ashabının bu ıstıraplarına son vermeye muktedir olamıyordu. Nihayet 'Habeşistan'da, ülkesinde zulme yer olmayan bir hükümdar vardır, onun yurduna hicret edin, Allah sizi bu zor durumdan kurtaracaktır' buyurdu. Bu emir üzerine biz, ayrı ayn yollardan göçe başladık. Habeşistan'a ulaşınca toplanacaktık ve oraya varınca toplandık. Hayırlı bir yurda, hayırlı komşulara kavuşmuştuk. Emniyette idik. Zulüm korkusu yoktu..." (bk. İbn İshak, *Megâzî,* paragraf: 281-323; İbn Sa'd, ***Tabakaat,*** 1/203-210) Habeş hükümdarı Necaşî, ayrıntılarına burada giremeyeceğimiz bir konukseverlik gösterdi Müslümanlara. Ve Mekkeli müşriklerin, Müslümanların iadesine ilişkin isteklerini reddetti. O'nun bu davranışı Müslüman kamu vicdanında her zaman yaşayan saygı dolu bir hatıra bırakmıştır. Burada iki anekdota işaretle yetineceğiz:

Habeş hicretinden sonraki zamanlarda bir gün, Hz. Muhammed arkadaşlarını toplayıp saf bağlattı ve dört tekbir alıp bir cenaze namazı kıldı. Bunu kimin için kıldığı sorulduğunda şu cevabı verdi: "Kardeşiniz Necaşî için kıldım; o, bugün öldü."

Peygamber eşi Âişe'nin şu sözü de Necâşî'nin Müslüman vicdanlarda nasıl bir saygıya konu olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. "Necâşî'nin kabrinde sürekli nur görülürdü."

Ayrıntılarına burada giremeyeceğimiz olaylar ve gelişmelerden sonra, Hz. Muhammed büyük hicret emrini aldı. Medine'ye hicret... İnsanlık tarihinin en büyük olaylanndan biri sergilendi ve Medine, Mekkeli mümin muhacirlere 'yurt ve iman evi' oluverdi. (Haşr, 7)

Hicretten kaynaklanan en önemli kavramlar ve Hicret'in en dikkate değer olayları, Medine'ye hicretin hemen ardından vücut bulmuştur.

İnkılapların en büyük rolleri, kavramları değiştirmelerinde görülür. İnsanın şuur derinliklerini ilgilendiren kavramları değiştirmekse inkılabın en çetin işidir. Hicret, en çetin, en zorlu inkılabın en zor bir devresinde insanlığın en köklü kavramlarını temelinden değiştiriyordu. Bu, bir bakıma insanlığın yeniden kuruluşuydu.

Hicret, insanlık tarihinin o güne kadar tanıdığı kardeşlik kavramını değiştiriyordu. Hz. Muhammed, kana bağlı kardeşliğin çağlar süren saltanatını yıkarak yerine fikre, duyguya ve iman birliğine dayanan, gönüldaşlıktan beslenen kardeşliği koymuştu.

Kur'an-ı Kerim'in aynı zamanda hukuksal norm karakteri taşıyan ifadeleri günlük hayata kazandırılmış ve bizzat Kur'an'ın tebliğcisi eliyle her Medineli, bir Mekkeli muhacirle kardeş ilan edilmiştir. Bu sessiz ve ruhtan ruha işleyen inkılap, bizce, insanlığın tekâmül aşamalarında en ileri noktalardan biridir. Durumu, bir Müslüman bilgininin birkaç cümlesiyle biraz daha aydınlatalım:

"Muhacirlerden bir kısmı Medine'de kendilerini tanıyanlar nezdinde derhal misafir edildiler, fakat pek tabii ki hepsi aynı durumda değildiler. Hz. Peygamber Mekkeli ve Medineli bütün aile reislerini içine alan büyük bir meclis topladı ve muhacirlerin tekrar hayata intibak ettirilmesini kolaylaştırmak için onlara somut, basit ve tesirli bir hal çaresi teklif ederek onları samimi bir işbirliğine davet etti. Buna göre Medineli ailelerden her birinin reisi, Mekkeli bir aileyi yanına alacaktı. Birlikte yaşayan iki kardeş, birlikte çalışacaklar, kazançlarını bölüşeceklerdi. Bu manevî kardeşlik, tarafların birbirlerine vâris olmasına kadar gidiyordu. Herkes mutabık kaldı ve Hz. Peygamber hemen bazı Mekkelileri aynı sayıda Medinelilerle kardeş yaptı. Yeni evlere nakiller umumiyetle gayet dostane oldu. Mesela Hz. Ömer'in bildirdiğine göre, kendisi manevî kardeşiyle zamanlarını şöylece paylaşırlardı: Bir gün hurmaların yetiştirilmesinde biri çalışıyor, diğeri Hz. Peygamberin yanına gidiyor ve ertesi gün çalışma sırası diğerine geliyordu ve akşam herkes yaptığı işi veya öğrendiğini anlatıyordu. Abdurrahman bin Avf ın durumunun ilgi

çekici başka bir yönü var: Manevî kardeşi ona diyor ki, 'İşte bütün mülküm! Yansını sana veriyorum, iki eşim var, tercih edeceğin biriyle evlenebilmen için onu boşuyorum.' Abdurrahman bunu kabul etmedi ve manevî kardeşinden sadece pazarın yolunu sorup alışverişe başladı..."

"Bu kardeşleştirme yakın bir zamanda beklenmeyen bir şekilde faydalı oldu. Askerî seferler esnasında Hz. Peygamber iki manevî kardeşten birisini ordusuna alıyor, diğeri evde kalarak iki ailenin yükünü üstleniyordu." (Muhammed Hamidullah; *İslam Peygamberi,* 1/113-117)

Hicretteki bu uygulama, sonraki zamanlarda sosyal adalet içeriği ağır basan Kur'an ayetlerinin yorumlarında temel hareket noktası olacaktır. Tasavvuftaki, fütüvvet, ahilik kavramlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna öngelen günlerin Abdallar hareket ve zihniyeti Hicret'in getirdiği ruhun ürünleridir. Hatta, tasavvuf literatüründe, fütüvvetin tanımı Hicret'le ilişkilendirilmiş tir.

Tasavvuf terminolojisinin üstadlanndan biri olan Şihabuddin Sühreverdî (ölm. 632/ 1254), ünlü eseri *Avârifu'l-Maarifte* fütüvveti, Hicret sırasında yaşanan îsar (başkalarının mutluluğunu kendi çıkarına tercih, bk. burada, îsar mad.) ahlakının bir belirişi olarak görüyor. Ebu'l-Hasan el-Bûşencî ise şöyle diyor: "Fütüvvet, Allah'ın Ensâr'da övdüğü vasıflardan ibarettir." (Sühreverdî, Avârif, bab: 30).

Bizce, Hicret mimarisinde en büyük yer, göçten çok, göçü izleyen günlerde Mekkeli ve Medineli Müslümanlar arasındaki dostluk ilişkisinindir. Kur'an-ı Kerim'in getirdiği mesajın ruhu olan sosyal adalet ve sosyal demokrasiyi biz burada görüyoruz. Yine burada insanla insan diyaloguna hâkim olması gereken özü buluyoruz.

Şimdi, Hicret'teki bu 'en büyük olay'ı anlatan ve îsar terimine kaynak olan Kur'an ayetine bakabiliriz.

"Onlardan önce yurda konmuş ve imana sarılmış olanlar, kendilerine hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile, ötekileri kendi nefslerine tercih ederler. Nefsinin cimriliğinden/doymazlığından korunanlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." (Haşr, 9)

İbn Abbas'ı dinleyelim: "Benî Nadîr gazasından sonra Tanrı Elçisi, Medine'nin yerli halkı olan Ensar'a hitaben şöyle dedi: 'Dilerseniz mallarınızı, meskenlerinizi Muhacirlerle bölüşür, şu ganimete de onlan ortak edersiniz. Ve dilerseniz mallarınız, meskenleriniz sizin olduğu gibi ganimetten de onlara pay vermezsiniz.' Ensar'ın buna cevabı şu oldu: 'Vereceğiz, ey Tann Elçisi! Mallarımızı ve konutlarımızı onlarla paylaşacağımız gibi bu ganimetin hepsini, elimizi sürmeden onlara teslim edeceğiz.' Bunun üzerine Kur'an'ın yukarıdaki ayeti indi."

Radikal toplumculuğun öncüsü olan sahabî Ebu Zer'in devrim niteliğindeki mücadelesinde bu Hicret ruhunun yansımasına tanık oluyoruz. Ne yazık ki, bu yansıma, Emevî zorbaları tarafından boğulmuş, Ebu Zer susturulmuş, mesajın üstü örtülmüş ve Kur'an'ın bu ruhu unutturulmuştur. Bu ruh, Hicrî üç ve dördüncü yüzyıllarda ortaya çıkan Zenc ve Karmat hareketleri gibi toplumcu hareketler de kader belirleyici olamadan egemen Arapçı güç tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Bu konuda ayrıntılar için bizim *'Hallâc-ı Mansûr'* ve *'Ebu Zer'* adlı eserlerimize bakılabilir.

Bütün medeniyetler kuruluş ve yükseliş devirlerinde buna yakın bir fedakârlık ve kardeşlik devresi geçirmişlerdir. Bu bir yaradılış ve varlık kanunudur. Türk tarihi de buna tanıktır, Osmanlı'nın kuruluş devrinde dervişlerin böyle bir hayatı yaşayarak gösterdikleri fedakârlık ve gayret cihan imparatorluğunun çekirdeğini teşkil etmiştir. Ömer Lütfi Barkan şöyle temas ediyor bu noktaya: "Kolonizatör Türk dervişlerinin kuruluş devrindeki büyük rollerini izah ederken şu noktaya da temas etmek icap eder: Birçok dervişin komünist bir hayat yaşamak için bir araya toplandıklarını ve beraber yemenin ve böyle müşterek bir hayat sürmenin zevklerini tercih ettiklerini kabul etmeliyiz. Bundan başka, son zamanlarda Rumeli'nde bazı dervişlerin beraber çalışıp elde ettikleri mahsulleri iki gözlü ambarlarına taksim ederek, bir gözün muhtevasını kendilerine, diğer gözdeki mahsullerini yolcuların fukarasına tahsis etmek üzere kullandıkları nakledilmektedir. Bu hareket tarzları, onların hayır ve hemcinslerine hizmet gayesine kendilerini adamış olduklarını belgeleyebilir." (Ömer Lütfi Barkan, Vakıflar Dergisi, 2/304)

HİDAYET

(bir hedefe kılavuzlanmak, doğruyu ve güzeli bulmak)

Hidayet ve hüda, göstermek veya görmek, fark etmek, bir hedefe giden yolda yürümek anlamlarındadır. Bu kökten türeyen kelimelerin Kur'an'daki sayısı 250 küsurdur. Hidayeti buldurmaya veya göstermeye ihtida veya hüda denmektedir. Allah'ın isimlerinden biri olan Hâdî, hidayet veren, hidayete erdiren demektir.

Kur'an-ı Kerim, birçok ayetinde kendisini, 'Allah'a yakınlaşmak gayretinde olanların hidayeti' yani kılavuzu olarak tanıtır.

Hidayetin karşıtı dalâlettir ki, sapmak, şaşmak, karanlıkta kalmak, bocalamak ve karmaşaya yenik düşmek anlamlarına gelir.

Kur'an, hidayetin Allah'tan geldiğini söyler. Bunun anlamı, gerçek yönü ve yolu bulmanın insanoğluna yaratıcısı tarafından akıl ve vahiy aracılığı ile bildirdiğidir. Şu halde, hidayet, Yaratıcı Kudret'in kozmik planlardan insanoğluna muhtelif yollarla ulaştırdığı bir rahmet ve ışıktır.

Hidayet, bir yolu göstermek ve o yolda sebatı sağlamada yardımcı olmaktır. Yalnız göstermek, dinin anladığı mânâda hidayeti ifade etmez. Gösterilen yolda sebata yardım etmek de vahyin hidayetinin bir parçasıdır. Nitekim Fahreddin Râzî, Fâtiha'nın 5. ayetini mânâlandırırken, "Bize verdiğin hidayette sebatımızı nasip et" demiştir.

Hidayet, Türk müfessiri Elmalılı tarafından çok güzel izah edilmiştir. Diyor ki, "Hidayet, istenene ulaştıracak şeye lütuf ve tatlılıkla delâlet etmektir ki, yolu gösterivermek yahut yola götürüvermek şekillerinden biriyle gerçekleşebilir. Evvelkine sadece göstermek veya irşat, ikinciye, aracılık veya tevfik denir. Bunda lütuftan maksat, sertlik ve şiddet karşıtı olan sıcaklık ve yumuşaklıktır. Burada esas olan, inceliktir. Hidayette istenen, hayra ulaştırmaktır. Mesela, hırsıza yol göstermeye hidayet denmez."

Hemen bütün müfessirler, hidayet üzerinde genişçe durmuş ve onu Kur'an bünyesinde, şu anlamlarda kullanılmış bir kavram olarak göstermişlerdir.

1. Ruhsal veya bedensel kuvvet vererek doğruyu ve güzeli bulma gücüne ulaştırmak,

2. İyi ve kötüyü ayıracak ve kötüden uzaklaştıracak deliller göstermek,

3. Peygamberler ve kitaplar göndererek doğruya yöneltmek,

4. Vahiy veya ilham türlerinden biri veya birkaçıyla iç dünyayı aydınlatarak, insanın bireysel dünyasında doğruyu ve hakkı bulmasına imkân hazırlamak.

Kur'an'da geçen hidayet kelimesinin bunlardan birini veya birkaçını ifade ettiğini, yerine göre belirlemek gerekir.

Kur'an gösteriyor ki, hidayet, oluşta yol almakta kolaylığı ve kararlılığı elde etmektir. Bu yol alışın olumsuzluk kutbunda olması da mümkündür. Nitekim Kur'an sadece iman ve ışık kutbundaki yürüyüşe değil, küfür ve karanlık kutuptaki yürüyüşe de hidayet demektedir. Dehr suresi **3.** ayet aynen şöyledir:

"Biz insana yolu göstermişizdir. O bunu ya şükrederek yürür ya küfrederek."

Burada yolu göstermek, hidayet kökünden gelen 'hedeynâ' kelimesiyle ifade edilmiştir. Saffât suresi 23. ayet, cehenneme giden yola hidayetten bahsediyor. Hac 4. ayet de, çetin azaba hidayetten söz etmektedir.

Buna göre, hidayet, her varlığın yapısındaki kudretlerin hedefine yönelmesine, o hedefi yakalamasına delâlet etmek, kolaylık sağlamaktır. Hedef hak, yol doğru olduğunda buna hidayet dememiz, bizim değerlerimiz açısındandır, göreli bir bakıştır. Her fail, faaliyetinin iyi ve güzel olduğuna inanarak çalışır. Faaliyetinde başarılı yürümek, onun için hidayettir.

Kur'an çok sayıda ayetinde, hidayetin aynı anda Allah'ın ve insanın elinde olduğunu ifade etmektedir. Ancak, Kur'an, aynı za-

manda, Allah'ın hidayet vermediğine kimsenin hidayet verememeyeceğini, eğer Allah dileseydi herkesin hidayet üzere olacağını da söylemektedir. (Örnek olarak bk. 2/142, 213, 272; 4/88; 6/149; 10/25; 14/4; 16/9, 93; 7/30; 13/31; 18/17; 28/56; 39/37 vs.)

Son kararın, varlık kanunlarını belirleme anlamında kararın Allah'ın elinde olduğu dikkate alındığında, Türk sûfi düşünürü Türbedar Ahmet Amiş Efendi'nin (ölm. 1919) şu sözü akla geliyor: "İnsan zahirde muhtar, hakikatte mecburdur." Bunun, bugünkü dildeki ifadesi şu olur: "İnsan görünüşte hür, gerçekte mecburdur, şartlandırılmıştır."

Çünkü Yaratıcı, oluşun seyrini olumlu-olumsuz, ışık-karanlık, hayır-şer vs. polaritesine bağlamıştır. Bunların birine hizmeti hidayet, ötekine hizmeti dalâlet görmek Mutlak Kudret'e nispetle değil, bize nispetledir. Mutlak'a nispetle her şey, İbn Arabi'nin ifade ettiği gibi, 'sıratı müstakim üzeredir.' Çünkü, varlık, Allah'ın tecellilerinin tümü, toplamıdır ve Kur'an, Allah'ın sıratı müstakim üzere olduğunu açıkça bildiriyor. (11/56) Ancak şunu da unutmamak gerekir: Yaratıcı irade, hidayet konusunda, oy verdiği tarafı göstermiştir. O halde öteki tarafa sürülenlerin günahı nedir? Biliyoruz ki, karanlık ve şer kutupta kimse kalmazsa polarité çöker ve bu da, oluşun seyrini bozar, dengeyi altüst eder. Bu istenmediğine göre, polaritenin karanlık kutbundaki ler zulme uğratılmış olmaz mı? Kur'an, Allah'ın asla zulmetmediğini açıkça ve defalarca belirttiğine göre, buradaki sır nedir?

Bu sorunun cevabını bugüne değin hiç kimse verememiştir. Bundan sonra da verenin çıkacağını sanmıyoruz. Çünkü hayat ve oluş sırrı burada düğümleniyor. Ve bu düğümün çözülüşü hayatın bitişi olur. Tevile gitmeden konuşursak, Kur'an da bu düğümü çözmemiştir. Kur'an'ın bizden istediği, peygamberlerin kişiliğinde örnekleşen hidayeti izlememizdir. (2/185; 3/41, 138; 5/44, 46; 6/91, 154;7/154;10/57;17/9; 21/73)

Peygamberlerce gösterilen hidayete varışı engelleyen olumsuzlukların başında zulüm gelir. Kur'an birçok ayetinde "Allah zalimlere hidayet nasip etmez" diyor. (3/86;5/51; 6/144;9/19, 109; 28/50)

Hidayete ulaşmanın engellerinden biri de nankörlüktür. (5/67; 9/37; 16/107; 39/3)

Fısk (bozuk, rezil yaşayış) da hidayete ulaşmayı engeller. (5/108) Kur'an; yalancılık ve israfın da hidayete varmayı engellediğini bildiriyor. (39/3)

Kur'an, hidayetle tebliğ (gerçeği duyurup göstermek) ilişkisi üzerinde ısrarla durmaktadır. Ve Kur'an'ın bu konuda açık beyanı şudur: Tebliğ bir cebrî (baskıya dayalı) hidayet yolu değildir. O halde hiç kimse: "Şu benim gösterdiğim en doğrusudur ve bu yüzden sizi bunu kabule zorlayacağım" diyemez. Bu öylesine açık bir gerçektir ki, Son Peygamber'e bile: "Sana düşen, sadece tebliğdir." (Âli İmran, 20), "Sen istediğini hidayete erdiremezsin." (Kasas, 56), "Sen insanlan, imana girinceye dek zorlayacak mısın?" (Yunus, 99) denilebilmiştir. (bk. burada, Tebliğ mad.)

Hidayete varışı kolaylaştıran sebeplerin başında barışseverlik gelmektedir. Allah, hidayetini istediği kişiyi, İslam'a, yani barış ve huzura ısıtır, gönlünü ona çevirir. (6/125)

Kur'ansal Hidayette Baraj Var mı?

insanoğlu, Allah'ın hidayetini, Allah'a inanıp bazı ibadetleri yerine getirdiği anda elde ettiğini sanmış ve aklanmıştır. Dini ve Tanrı'yı Kur'an'dan öğrenmek gibi bir niyeti olanlar öncelikle hidayetle ilgili bu anlayışı değiştirmelidirler.

Kur'an'a göre, peygamberler aracılığıyla insana ulaştırılan dinin hidayetinden yararlanmak için mutlaka ve muhakkak elde edilmesi gereken bir 'ilk aşama' vardır. Bu aşamanın hakkını vererek 'barajı geçemeyenler'in peygamberlerin gösterdiği 'üst düzey hidayet'ten nasiplenmeleri mümkün değildir. İlk aşamayı hakkıyla geçmemiş olanlar, üst hidayette sadece iddia sahibi olurlar, pay sahibi değil. Kur'an'da kristalleşen hidayetten yararlanmak, Kur'an'ın gerekli gördüğü ilk ve temel aşamanın hakkını vermekle mümkündür. Kur'an dilinin ölümsüz ustalarından biri olan Isfahanlı Râgıb (ölm. 502/1108) ölümsüz eseri *el-Müfredât'ta* bu ilk bilgileri verdikten sonra devam ediyor:

"Hidayet 4 mertebedir ve bu mertebeler arasında hiyerarşi vardır. Bu mertebelerden birincisinin hakkını verip onu elde edemeyen, ikinciyi hak edemez, hatta böyle birine ikinci mertebe teklif bile edilemez..." (el-Müfredat, hidayet maddesi)

Ölümsüz Râgıb, yine Kur'an'ın verilerine dayanarak, hidayette giriş mertebesi olan 'ilk mertebenin bir 'genel ve doğal şartlar mertebesi' olduğunu söylüyor ve bu aşamanın olmazsa olmazlarını veriyor: **1.** Aklın hakkını vermek, **2.** Zorunlu genel bilimlerin hakkını vermek.

Râgıb'a göre, peygamberlerin mesajından yararlanma aşamasından hayır görmek için 'baraj aşaması' olan akıl ve bilgi aşamasının gerekleri yerine getirilmelidir. Kur'an'ın akıldan amacı hiç tartışma yok, işletilen akıldır. Kur'an birçok yerde akıl kelimesinden türeyen fiiller kullandığı halde akıl sözcüğüne yer vermemiştir. Çünkü:

Kur'an, aklın cevher olarak varlığını yeterli görmüyor, işlevsel akıl istiyor. Ve ekliyor: "Allah, aklını işletmeyenler üzerine pislik atar." (Yunus, **100**) Pislik, aklı olmayanlar üzerine değil, aklını işletmeyenler üzerine yağacaktır. Üzerine pislik yağanlar ise barajı geçemedikleri için Kur'ansal ışıktan yararlanıp Kur'an'ın vaatlerini hayatlarına sokma düzeyine ulaşamazlar. Böylelerinin, ışığın sahibi, vaatlerin muhatabı, 'Allah'ın avukatı' olduklarını haykırıp durmaları kaderlerinde iyiye doğru bir değişme getirmez, aksine, hüsranlarını ağırlaştırır...

Kur'an, iddiaların kitabı değil, liyakat ve hak edişlerin kitabıdır. Başka türlü söyleyelim:

Kur'an hidayetinden 'İslam' adına yararlanmada ön şart insan olmaktır. İnsan olma hakkını elde edemeyenler Müslümanlık iddiasında bulunurlar ama Müslüman olamazlar... O halde, Kur'an'a dayanarak şunu söyleyebiliriz: Hiç kimse, "Ben Kur'an'a inanıyorum, ibadet yapıyorum, o halde Kur'an'ın sözünü ettiği tüm kemaller, mutluluklar ve üstünlükler benimdir." diyemez. Derse Kur'an onu, insanlığın önünde rezil eder. İnsan olmadan İslam'a ambargo koymaya kalkanlar Allah'ın dininin patentini gasp eden ufuksuz ve liyakatsiz hırsızlardır. Bunların dünyada da ahirette de cezaları çok ağır olacaktır:

"İnsanlar içinde öylesi vardır ki, Allah konusunda ilimsiz, kılavuzsuz ve aydınlık getiren bir kitaba sahip olmaksızın mücadele edip durur. Yanını eğip bükerek uğraşır ki, Allah yolundan saptınversin. Böyle kişiye dünyada bir yüzkarası öngörülmüştür. Ve kıyamet günü biz ona, o kasıp kavuran yangının azabını tattıracağız." (Hac, 8-9)

HİKMET

Hüküm ve hikmet kökünden kelimeler Kur'an'da, fiil ve isim halinde ikiyüz küsur yerde geçer. Bunun anlamı, bu kökten türeyen kavramların Kur'an bünyesinde büyük bir yer tuttuğudur. Kur'ansal terimler içinde yer alan hakem, hükkâm, hâkim, muhkem, tahkim, ihkâm hep bu köktendir. Yalnız hikmet kelimesinin kullanıldığı ayet sayısı 20'dir.

Kur'an, hükmün yani yönetim ve yargının her iş ve boyutta hikmet üzere ve hikmet içinde olması gerektiğini ısrarla savunur, Bu yüzdendir ki, hem Allah'ın hem de Kur'an'ın isim-sıfatlarından biri Hakim olarak verilmektedir. Hakim, her söz, iş ve oluşu hikmet sergileyen demektir.

Hakim sıfatının geçtiği ayet sayısı 90 küsurdur.

Hikmet, Kur'an dilinin eşsiz ustası Râgıb tarafından, ilahî kitap terminolojisi adına şöyle tanımlanmıştır: 'Gerçeği, ilim ve akılla yakalamak' veya 'gerçeği yakalama noktasında ilim ve akılla tespitte bulunmak.' Râgıb, şöyle devam ediyor: "Hikmet, Allah açısından, eşyanın bilinmesi ve yaratılmışların, anlamlı bir biçimde vücuda getirilmesidir. İnsan açısından bakıldığında ise hikmet, varlıkların bilinmesi ve hayır üretilmesidir."

Hikmetin, söz ve işte en iyiyi yakalamak veya olması gerekeni fark etmek şeklinde anlaşılması hemen bütün İslam düşünürlerince paylaşılmaktadır. Hatta el-Küleynî, (ölm. 329/940) hikmeti 'zıddı hata olan kavram' diye tanımlamıştır. (Küleynî, *el-Kâfi,* 1/203) Tevhidi ise, hikmeti, 'şeyleri mutlaka bulunmaları gereken yere koymak ve bilginin hakikati' diye anlıyor. (Tevhidi; el-Mukabesât, 312) Tehanevî, hikmetin kelime anlamını 'söz, fiil ve bunların ilişkili olduğu hususla n tutarlı ve dayanıklı kılmak' olarak verdikten sonra hikmetin terim anlamlarından birinin de 'kesin delil' olduğunu söylüyor.

Arap dili verileriyle Kur'an'ın hikmeti kullanımından çıkan verileri birlikte değerlendiren müfessirler, bu kelimenin Kur'an terminolojisi açısından şu anlamlan taşıdığına dikkat çekmişlerdir:

Hikmeti, Kur'an ve hadisle sınırlamak, Kur'an'ın tavır ve beyanına ters düşer. Kur'an birçok yerde peygamberlere verilen kitapla hikmeti, mesela, Tevrat, İncil ve Kur'an'la hikmeti ayrı ayrı anmaktadır. Bu demektir ki, hikmet, bir peygamberin aldığı vahiylerle sınırlı değildir. O, tüm yaratıcı fark ediş güçlerinin ortak adıdır, (bk. 3/48; 5/110) Öte yandan, peygamber, kitap yanında hikmet de öğretiyor. Hz. Peygamber şöyle diyor:

"Müşriklerin dilinden de gelse, hikmeti alın." (İbn Abdrabbih; *el-Ikdü'l-Ferîd,* 2/254)

Hikmetin bu şekilde anlaşılması, Kur'an'ın evrenselliğinin bir gereğidir.

Kur'an ilim ve düşünceye vatan, renk ve ırk tayin etmez.

İlim ve düşünce, dış patenti ne olursa olsun, Yaratıcı Kudret'in bir nuru ve ilhamıdır. İslam'ın Yaratıcı dehalarını yetiştirdiği zamanların bütün ilim ve fikir yolcuları bunu böyle anlamışlardır. İbn Abbas'ın Buharî'de yer alan bir hikmet tanımı bu noktada şaheserdir. Şöyle diyor İbn Abbas (ölm. 68/687):

"Hikmet, nübüvvet dışındaki isabetli fark edişlerin adıdır." (Buharı, fadâil)

Şunu da unutmamak gerekir: Hikmet sadece felsefe de değildir. Hikmetin hem akıl ve duyularla elde edilen bilgi ile hem de duyular üstü idrakle ilgisi kesindir.

Gerçek şu ki hikmet; ilim, düşünce, sanat ve siyasetin ortaya koyduğu tüm değerlerle ilgili bir kavramdır. O, bir yaratıcı ve erdirici bakış gücüdür ki, insan ve eşyaya egemen olan ölümsüz sırları fark ettirir. Bu bakımdan salt bilgi hikmet değildir. Bilginin kavrayış derinliğine ulaşması ve sonuçta ortaya bir özgünlük koyması halinde hikmetten söz edilebilir, (bk. İbn Abdrabbih; *el-Ikd,* 2/254) Nitekim hemen bütün müfessirler, hikmette bir amelî yön olduğuna dikkat çekmişler ve bazı müfessirler siyaset ve yönetimde isabeti de hikmet cümlesinden göstermişlerdir.

Salt spekülasyon, ne ölçüde değerli olursa olsun, Kur'an'ın tanıttığı hikmeti vermede yeterli değildir. Bunun içindir ki, hikmetin en emin temsilcileri olan nebiler, kitabı öğretmenin yanısıra hikmeti de öğretirler. Nebinin taşıdığı hikmet, sadece öğüt üretmede başarılı olan bir hikmet değildir, insanı elinden tutup eylemin içine çekerek oluşun seyrine dahil eden bir hikmettir. (2/129, 151, 231; 3/164) Nebi, hem vahyi öğretip belletir, hem de hikmeti.

Kur'an, hikmeti hayr-ı kesir (sonsuz ve bereketli hayır) olarak anar ve hikmetten nasiplenen ruhu kutsar:

"Allah, hikmeti dilediğine verir. Ve kendisine hikmet verilen, bitip tükenmez hayra sahip kılınmıştır." (Bakara, 269)

Yaratıcı bir benliğin büyüklüğü ve en büyük nasibi hikmettir. Bu nasip bakımından nebiler ilk sırada yer alır. (31/12; 33/34; 38/20; 43/63)

Hz. Peygamber'in Ehlibeyt'i de bu hikmet nasibiyle seçkinleşen bir kadrodur. (33/34)

Vahiy, hikmetin zirvesidir; aşılmaz, ulaşılmaz, hikmettir, hikmet-i balığadır. (Kamer, 5) En büyük hikmet ilahî vahiy olduğu içindir ki, en büyük delil (el-huccetul bâliğa) de Allah'ındır. (6/149) Kur'an bu noktada Allah'ın hikmetiyle Allah'ın delilini nitelerken aynı kelimeyi kullanır.

Vahye çağırma, vahyin mesajına davet de hikmet üzere olacaktır. (16/125. Ayrıca bk. burada, Davet mad.)

Ve nihayet, Kur'an Hakîm olan bir kudretin hakîm kitabıdır. (31/2; 36/2) Kur'an'ın ayetlerinden biri ötekilerle hikmet dayanışması sergiler. (11/1) Bu ayetler önce hikmetlere dayalı bir ana çatı, bir özet ortaya koyar, sonra, yine Hakîm olan Allah'ın eliyle bir ayrıntılar tablosu, bir tafsil verir. (11/1)

Allah'ın yüzden fazla yerde Hakîm olarak anılışı ve ilahî vahyin, özellikle Kur'an'ın hakîm sıfatıyla nitelendirilmesi, öncelikle iki önemli ilkeye dikkat çeker:

1. Kur'an'da hikmetsiz hiçbir tespit yoktur,

2. Kur'an, hikmetten nasibi olmayanlara fazla bir şey vermez.

HRİSTİYANLAR
(nasâra)

Hristiyan anlamındaki nasrânî (bk. 3/67) kelimesinin çoğulu olan nasâra Kur'an'da 14 yerde geçer ve Ehlikitap topluluğun (bk. burada Ehlikitap mad.) en önemli bölümünü oluşturan Hz. İsa bağlılarını ifade eder.

Nasâra'nın Ehlikitap topluluğu olarak yerleri ve özellikleri, büyük ölçüde, Ehlikitap maddesinde anlatılmıştır. Burada, sadece **Nasâra** kelimesiyle dikkat çekilen özellikler üzerinde durulacaktır.

Hristiyanlara nasâra denmesinin sebebi, başka bir deyimle nasâra kelimesinin etimolojisi konusunda Arap dili bilginleri iki ihtimale yer verirler:

1. Kelime, Nasrân adlı köye nispet edilenler anlamındadır ki, Hz. İsa ve havarileri bu köye nispet edilirlerdi.

2. Yardım ve destek anlamındaki nusret veya nasr kökünden yardım edenler, yardımcılar anlamındaki ensâr kelimesine nispetle vücut bulmuştur. Âli İmran 52. ayet ensâr deyimine iki kez yer vermekte ve onu, Hz. İsa'nın havarileri ile eşanlamlı kullanmaktadır. Bu havarilere de Allah'ın yardımcıları anlamında nasâra denmiştir. (Râgıb, nasr mad.)

Ehlikitap'ın en kalabalık kısmını oluşturan nasâra, Hz. İsa'nın tebligatında sapmalara yol açtıkları için sık sık tenkit edilmekle birlikte Kur'an onları Muhammedi müminlere en yakın kitle olarak tanıtmaktadır. Bu hususa değinen Mâide 81-85. ayetler, Hristiyanların bu farklı durumlarının sebeplerini de açıklıyor:

"Şu tartışılmaz bir gerçektir ki, insanların iman edenlere en şiddetli düşmanlık duyanlarım, Yahudilerle şirke batanlar bulursun. Şu

da tartışılmaz bir gerçektir ki, insanların iman edenlere sevgide en yakın olanlarını 'Biz Hristiyanlanz' diyenler bulursun. Bu böyledir. Çünkü onlar içinde derin araştırmalar yapan keşişler, kendini Allah'a adamış rahipler vardır. Ve onlar, kibre sapmazlar. Resule indirileni dinlediklerinde farkına vardıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Şöyle derler: 'Ey Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi de gerçeğin tanıklarıyla birlikte kaydet. Rabbimizin bizi barışseverler arasına koymasını umup dururken, Allah'a ve Hak'tan bize gelene neden inanmayacakmışız? Böyle söyledikleri için Allah onları, altlarından ırmaklar akan cennetlerle lütuflandırdı. Sürekli kalıcıdırlar orada. İşte budur güzel davrananların ödülü."

Büyük bilgin Muhammed Hamidullah'ın bu ayetlerle ilgili değerlendirmesi şöyledir:

"Burada söylenmesi uygun düşecektir ki, bütün insanları bu yeni dine (diğer bir ifadeyle ezelî ve ebedî dine) yani İslam'a girmeye davet ederken Kur'an, şayet Allah inancına sahip bir dine mensupsalar, bu davetine icap etmeyip İslam olmayanları kendi dinlerine karşı ihmalkâr davranmaya asla çağırmamaktadır; aksine, Kur'anı Kerim, gayet açık seçik bir biçimde, bu gibi kimselerin kendi dinlerinin icaplarını yerine getirmeleri için ısrarlı bile davranmaktadır: Mesela, Kur'an, İsa'ya İncil'i verenin Allah olduğunu kabul ve ifade eder: 'Onda hidayet ve ışık vardır' der ve hatta: 'İnsanlar için bir hidayet olması hasebiyle' der. Ayrıca Hristiyanların, İncil'deki esaslara uymaları ve bunları samimiyetle yaşamaları mecburiyetini ısrarlı bir şekilde tekrar eder: 'İncil'e inananlar, Allah'ın bu kitapta vahyedip indirdiklerine göre hükmetsinler!' Aynı şekilde: 'De ki, ey Ehlikitap! Sizler Tevrat ve İncil'i ve Rabbinizden sizin için indirilen şeyi tutup ayağa kaldırmazsanız hiçbir sözünüzde durmamış olursunuz."

"Bu ayet, İslam hükümetlerine, gayrimüslim tabealarının hukukî muhtariyete sahip olmalarına ve müstakil mahkemeler kurmalarına müsaade etme mecburiyeti yükler." (Hamidullah; *İslam Peygamberi,* 1/690-691)

Nasâranın en dikkat çekici sapmaları, Hz. İsa'ya 'Allah'ın oğlu' demeleri, teslis (trinity) inancını dinin bir parçası haline getirmeleri ve tevhidi parçalamalarıdır. Kur'an'ın, Hristiyanlar arasındaki bölünme ve parçalanmayı dile getiren ayetinde, başka

bir mucize haber vardır. O haberi gereğince anlamak için Mâide 14. ayeti okumalıyız:

"Biz, Hristiyanlarız!' diyenlerden de misaklarını almıştık. Onlar da öğütlenmek üzere çağrıldıkları şeyden nasiplenmeyi unuttular. Bu yüzden, aralarına kıyamete değin düşmanlık ve şiddetli nefret saldık. Sınaat/teknoloji olarak ürettikleri şeylerin ne olduğunu Allah onlara yakında haber verecektir."

Kur'an, insanın karşılaştığı iyi ve kötünün onun kendi fiillerinin ürünü olduğunu beyan ederken birçok yerde fiil ve amel kelimelerini kullanır. Burada ise Hristiyanların başlarına gelecek felaketlerin onların sınaat olarak ürettiklerinin sonucu olacağı söylenmekte ve "Bunu onlara göstereceğiz" denmektedir.

Bu ayette kullanılan fiil sun' veya sınâat kökünden türeyen yasna'ûn fiilidir. Sun' ve sınâat kökü, sanayi kelimesinin de köküdür ve buradaki fiili, 'sanayi olarak ürettiklerinin' şeklinde tercüme etmemizin sebebi budur.

Kur'an'm bu mucize haberi, Batı'daki sanayi devrimi ardından ortaya çıkan toplumsal bunalımlar ve düşünce akımlarının yarattığı materyalist sarsıntılarda, birinci ve ikinci dünya harplerinde açıkça görülmüştür. Büyük dünya harpleri, özellikle sanayileşmiş Hristiyan toplumların birbirlerini acımasızca yedikleri kin ve düşmanlık facialarıdır. İnsanoğlunun en zalim kan döküşü bu harplerde olmuş, atom bombası, kahır ve dehşetini bu harplerin ikincisinde küsmüştür. Ünlü Alman filozofu Thomas Mann (ölm. 1955), insanlık tarihi boyunca sergilenmiş barbarlıklarda Avrupa'yı birinci sıraya koymakta ve tarihin en kanlı barbarlık olayı olarak, Batı'nın öncülük ettiği İkinci Dünya Savaşı'nı göstermektedir, (bk. Onur Bilge Kula, *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi,* 525-527) Bütün bunlar, sanayi olarak üretilen Hristiyan damgalı malzemenin bıraktığı acılardır.

Allah'a ve insan gerçeğine ters bir yönde gelişen sanayiin insan hayatında nelere mal olduğunu, Kur'an penceresinden daha iyi seyretmek için, Kur'an'daki sınâat (teknoloji) kavramını yakından incelemek gerekir, (bk. burada, Sınâat mad.)

Bahsimize konu olan ayet, Hristiyan dünyanın sınâat yoluyla yaydığı veya maruz kalacağı bunalımın, kıyamete kadar süreceğini de bildirmektedir.

HUŞU
(içtenlik ve teslimiyet tavrı)

Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle birlikte **11** yerde geçen **huşu,** Arap dilinde, bakışın yere dikilmesi, gözleri kapamak, sesi alçaltmak, kederli tavır takınmak, boyun bükmek ve tevazu gibi anlamlar taşır. Arap dilinin en büyük ustalarından biri olan İbn Manzûr'a göre, **huşu** özellikle ses, bakış ve organlarda belirginleşir.

Müminlerin önemli niteliklerinden biri, ibadetlerin, özellikle namazın özü olarak gösterilen (bk. **2/45; 23/2; 33/35) huşu,** bir Kur'ansal terim olarak şöyle tanımlanmıştır:

"Benliğin sessiz ve sakin kalması ve insanın korkulan yahut yüce tanınan şey karşısında kendini zayıf ve çaresiz hissetmesi." (Herevî; *Menâzil,* **21)**

Anlaşılan o ki, **huşu,** insanın Yaratıcı karşısında olması gereken tavrı, kulluğun karakteristiklerinden biri, belki de birincisidir. Nitekim Kur'an, mümin kadın ve erkekleri **huşu** sahibi olarak nitelendirmektedir. **(33/35)**

Peygamberimizin ifadelerinden anlıyoruz ki, **huşu,** insan benliğinin samimiyet, sevgi, teslimiyet, iyi niyet, hür irade... gibi unsurlarla doldurulmasıyla ortaya çıkan bir niteliktir. O, bir hadisinde şöyle diyor: "Rabbim! Kulağım, gözüm, iliklerim ve kemiklerim sana **huşu** ile doldu." Ve: "Allahım! Huşûdan yoksun kalpten sana sığınırım." Ve: "İnsanların en değerlisi Allah karşısında en fazla **huşu** sahibi olandır." Ve: "Allah, bir kula tecelli ettiğinde o kul Allah karşısında huşu ile dolar."

Bir toplumda şekilsel ibadetlerin eksikliği değil, yapılan ibadetlerde huşûun yokluğu bir tehlike işaretidir. Bu yüzdendir ki, insanı Allah'a götüren değerlerin zayıflamasının veya ortadan

çekilmesinin belirtisi, Hz. Peygamber'e göre şudur: "Ortalıkta **huşu** sahibi insan göremezsin."

Huşu, kulluk tavrının sürekli korunmasıdır. Nitekim, İslam din ilimlerinin hemen hepsinde bir otorite kabul edilen Hasan el-Basri (ölm. 110/728), huşûu 'kalb için zorunlu olan sürekli ürperti' diye tanımlamıştır. el-Basrî'nin sözünü nakleden Kuşeyri şunu ekliyor: "Sûfiler söz birliği ile belirtmişlerdir ki, huşûun yeri kalptir." O halde, kalpte temellenmeyen ve bedensel bir gösteri olarak kalan sükûnet, boyun büküklük vs. bir aktörlüktür; sahibine hiçbir şey kazandırmaz. Hayranlıkla belirtelim ki, bu noktayı çok iyi yakalayan İslam bilginleri imandan kaynaklanan huşû-münafiklıktan kaynaklanan **huşu** ayrımı yapmışlardır.

Nifaktan kaynaklanan huşû'un kalple ilgisi yoktur. Bu, organlarda yapay olarak vücuda getirilen bir gösteridir. Sahabîlerden bazıları bu huşu gösterisinden Allah'a sığınmışlardır. Bu sahte-artistik huşûun çok ilginç (veya iğrenç) tablolanna, namazlı kapitalistler diye andığımız servet tâğutlarının sofralarında, tespihli Hâmanlar (Firavun despotizmine destek veren din sınıfı) diye andığımız sözde din adamlarının yaptıkları ezberlenmiş dualardaki ağlamaklı sesler ve yaşlı gözler çok yerinde bir Örnektir. Bu şeytanî gözyaşları ve sesler, bir müminin Allah'a yakarması değil, bir hazır yiyicinin, beslendiği sofranın sahibine yalakalığıdır. Eğer o tespihli Hâmanlan bu ağlamaklı seslerinde zerre kadar huşu olsaydı, o sofralarda, Kur'an'ın paylaşıma ilişkin emirlerini seslendirirlerdi, sofra sahibi Kamuların yedi sülalesinin listesini okuyarak övgü döktürmeyi değil...

"İmandan gelen huşûun belirtisi, Allah önünde boyun büküklük ve kalp kırıklığı ile secdeye kapanmaktır. Bu öyle bir secdedir ki, baş, Rabbe ulaşmadıkça yerden kalkmaz..." (İbnül-Kayyım; *Kitab'ur-Ruh,* 369-37)

İbnül-Kayyım'ın bahsettiği bu secdeler, miraç namazlann secdeleridir. Bizim biraz önce bahsettiğimiz tespihli Hâmanlarla onları istihdam eden abdestli tâğutların secdeleri ise Mâûn suresinde lanetlenen namazların secdeleridir. (Ayrıntılar için bizim *'Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı eserimize bakılabilir).

HÜCCET

(aksi ispatlanamayan aklî-ilmî delil,
burhan, sultan, beyyine)

Hüccet:

Râgıb Müfredât'ında şöyle tanımlanıyor: " İki zıddın birinin sağlamlığını gerektiren delil-beyyinedir."

Aşılmaz kanıt anlamı ifade eden kelime-kavramların şemsiyesi olan bir kavramdır. Geçici, aldatıcı, oyalayıcı ve nihayet yarı yolda bırakıcı madde üstünlüğüne, kudrete karşı ezelî-ebedî hakikatlere dayanan aşılmaz ve ölmez kanıtı ifade etmektedir.

Bütün delil çeşitlerini içeren en kuvvetli delildir-belgedir. Sonraki dönem ilmi kelam kaynaklarının ortak kanaatleri de budur. (bk. Yusuf Şevki Yavuz, Hüccet, DİA maddesi)

Istırap, hücceti yaratır, besler, egemen kılar. Refah ve rahatlık ise kudreti egemen kılar, şımarıklığı büyütür ve çöküş getirir. Tanrısal kader odur ki, kudretin zebunu olup ezilen mustaripler, içlerindeki yaratıcı volkanı geliştire geliştire egemenlikleri altında ezildikleri kudret sahiplerinin zaman içinde efendisi konumuna gelirler, onları sessiz ve görünmez bir gelişmeyle egemenlikleri altına alırlar. Yahudi ile diğer milletlerin, Osmanlı ile egemenliği altında tuttuğu Batılı milletlerin münasebetleri hep bu kader muvacehesinde yürümüştür.

En büyük hüccet, Allah'ındır. Varlık ve oluşun sergilediği ezelî-ebedî kanunların vücut verdiği hakikatlerdir bunlar. İkinci büyük hüccet, peygamberlerin mesajlarındadır. Nisa 165 bunu ifade ediyor:

"Müjdeleyici ve uyarıcı resuller gönderdik ki, elçiler geldikten sonra insanların Allah'a karşı hücceti olmasın."

Ne yazık ki, peygamberlerin o hüccet dini, tarih içinde kudretin dini haline getirildi. Bugün, kudretin ürünleri (fetihler, madde ihtişamı) hep kudretin galiplerini öne çıkararak görünürdeki mağluplar olan mustaripleri küçümsedi, kenara ittiler. Zaman içinde o bir kenara itip küçümsedikleri hüccet sahipleri onları öyle bir vurdu ki, toparlanamaz hale geldiler, dünyanın önünde rezil, hüccet sahiplerinin önünde mahkûm ve tutsak oldular. Büyük fetihlerin sahipliğiyle övünüp duran Müslüman imparatorluk çocuklarının bugün, Batı'nın hüccet çocukları önünde düştükleri yürekler acısı durum, bunun tarih diyalektiği tarafından önümüze konan kırılmaz ve aşılmaz belgeleridir.

Sultan:

Kur'an'da 37 yerde geçer. Isfahanlı Râgıb'a göre, hüccetin bir adı da sultandır. Aşılamayacak güç, mutlak üstünlük anlamındaki selâta mastarından veya Yemen Arapçasında, kandili yakmada kullanılan zeytinyağı anlamındaki selît sözcüğünden türeyen sultan; hüccet, egemenlik, sulta ve bu niteliklere sahip kişi demektir. (Râgıb, *el-Müfredâi)* Kur'an'ın kullanımı, sultanın birinci kökten gelmesini kabul etmenin daha yerinde olduğunu göstermektedir.

Tâbiûn dönemi müfessirlerinden ve İbn Abbas'ın râvisi olan İkrime (ölm. 107/725), sultan kelimesinin, Kur'an'da kullanıldığı bütün yerlerde hüccet anlamında olduğunu söylüyor. Kur'an bu kelimeyi, 'mübîn' (açık seçik, ayan beyan) sözcüğüyle de niteleyerek sultandaki aşılmaz delil karakterine vurgu yapmaktadır.

Sultan (Sâd harfi ile değil, Sîn harfi ile) tarih içinde Kur'anî anlamından çıkarılıp Bizanslı bir anlama büründürüldü ve kudret göstergesi haline getirildi. Ve bu olgu, İslam'ın kaderini kararttı. Unutmayalım ki, padişah ve kral anlamındaki sultan, burada ele aldığımız kelimenin ta kendisidir ama anlamı, Kur'an'ın amaçladığı anlamın tamamen aksidir. Kur'an'da bilim ve akıl tarafından elde edilen delil yani manevî kudret anlamındaki **sultan**, geleneksel kullanımda maddî kudreti, kılıcı ve çoğu zaman

zulmü kullanarak egemen olan bir figürün unvanı kılınmıştır. Yani Kur'an mesajı, Kur'an'ın mensubu olduğunu söyleyenler tarafından tepetaklak edilmiştir.

Burhan:

Anlaşılır hale getirmek, açıklığa kavuşturmak anlamındaki bürh ve berha kökünden türemiştir. (Râgıb, Müfredat) Nisa **174.** ayete dayanarak, Kur'an'ın adlarından birinin de Burhan olduğunu söyleyebiliriz. Burhanın hüccet kuvvetinde bir kanıt karakteri taşıdığı genel kabuller arasındadır. Müfredat yazarı Isfahanlı Râgıb'a göre ise "Burhan, delillerin en kuvvetlisidir. O, öyle bir delildir ki, ilgili olduğu şeyin doğruluğunun, asla şaşmamasını gerektirir."

Biz, büyük Râgıb'ın ruhundan af dileyerek bu kanaate katılamayacağımızı söylemek istiyoruz. Çünkü Kur'an, 'baskın delilin Allah'a ait olduğunu söylerken 'hüccet' kelimesini kullanmaktadır. Demek ki en kuvvetli delil, delillerin delili hüccettir. Bu Burhan, ilimlerin ilmi, hikmetlerin hikmeti olarak görülmüştür. Felsefede aklî ve kısmen de tecrübî delilleri ifade etmek için kullanılır. Bu noktada bürhan-ı riyazi (matematik-şaşmaz delil) tabiri öne çıkarılır. Bürhan-ı riyazinin iki türünden söz edilir: **1.** Bürhan-ı tahlilî: Genel hükümlerden cüzî hükümlere varılarak elde edilen burhandır. **2.** Bürhan-ı terkibi: Cüzî hükümlerden, parçalardan bütüne genel hükümlere varılarak elde edilen **bur**handır. Bürhan-ı hulfî veya bürhan-ı nakz denen üçüncü bir burhan türü vardır ki bunun Kur'an'da kullanıldığını görmekteyiz. Bu burhan türü, bir fikrin doğruluğunu onun zıddının yanlışlığını ortaya koyarak ispat yoludur. Kur'an, getirdiği mesajın 'fetih günü'nü tanıtırken şöyle diyor:

"Bir de soruyorlar: "Eğer doğru sözlüterseniz, bu fetih ne zaman?' De ki, 'Fetih günü, gerçeği örten nankörlere imanlarının yarar sağlamayacağı gündür. O gün, onların yüzlerine bile bakılmaz." (Secde, **28-29)**

Fethin, yani zaferin ispatı Kur'an'ın doğrularının gösterilmesine değil, Kur'an'ın karşısındakilerin yanlışlarının ortaya çıkmasına bağlanmıştır. İşte bu tarz, bir bürhan-ı nakz tarzıdır.

Beyyine:

Beyyine, hücceti açıklamada öne çıkarılan unsurlardır, (bk. burada, Beyyine mad.) Beyyinenin bu karakteri, Mecelle'nin 165. maddesinde çok güzel ifade edilmiştir:

"Beyyine, hücceti takviye demektir."

HÜCCET VE KUDRET

Fena ve fani adamlardan da güzel ve baki sözler zuhur edebilmektedir. İşte bir örnek: Abbasî Arabizminin tarihsel hatalarının birçoğuna ortak olmakla birlikte, filozof bir yanı bulunan halife Me'mûn (ölm. 218/833), fena ve fanilerinin içinden güzel ve baki bir söylem çıkarabilmiştir. Zamanının en büyük imparatorluğunun başı tarafından söylendiği için iyiden iyiye ihtişam kazanan söz şudur:

"Hüccetle galip gelmeyi, kudretle galip gelmeye tercih ederim. Çünkü kudretle galebe ölümlüdür ama hüccetle galebenin zevali yoktur." (Süyûtî, *Tarîhu'l-Hulefa,* 366)

Bir söz ama, tarihe, insanın dramına ışık tutan bir söz.

Me'mun, fikir tarihine "Beytül hikme" {hikmet-felsefe ocağı) denen o bereketli düşünce kurumunu hediye eden ve bu yolla yüzlerce düşünce adamına yol açan kişidir. Eski Yunan metinlerinin Arapça'ya çevrilmesinin öncülüğünü yapan da odur. Bunun bir anlamı da, Batı rönesansının mayasını çalan isimlerin başında gelenlerden birininin de Me'mun olduğudur.

Me'mun; ne sadece kral, ne de sadece filozof. O, kral-filozof veya filozof-kral. Me'mun, insanın çıkabileceği kudret sınırının ucuna kadar gelebilmişlerden biri. Ama o, kılıç ve orduyla değil, bilgi-ışık-düşünce ve sevgi ile doruklara çıkmayı yeğliyor, o çıkışa özlemini dile getiriyor. Kral Me'mun, filozof Me'mun'u öne çıkarıyor ve bize önemli bir ders veriyor: Madde ihtişam ve kudretini değil, bilgi-ışık gücünü seçin, ona güvenin, onunla yücelin. Çünkü ölümsüz olan odur.

Ölümsüz olan, kudret değil, hüccettir. Eğer kudret, hüccetle birlikte ise, ne güzel! Fakat eğer, kudretle hüccetten sadece birine sahip olmak durumunda iseniz, "Hücceti seçin" diyor Me'mun. Çünkü o sizi zamanın üstüne çıkarır, ölümsüzler arasına koyar.

Kur'an, kendi mensuplarına şu emri veriyor: "İnsanların elinde, sizin aleyhinize bir hüccet bulunmasın. Onların zulme sapanları müstesna..." (Bakara, 150; ayrıca bk. Nisa, 165)

Kur'an'ın dikkat çektiği incelik şu: Elinizde hüccet varsa, hüccetle galip iseniz, sizi ancak zulme başvurarak susturma yoluna gidebilirler. Ama bu yol, geçici, aldatıcıdır. Uzun vadede, onu kullananı mahveder.

Hücceti olanın aldatmayla susturulması da mümkün değil. Bu yüzden Kur'an sürekli bir biçimde, imanı, beyyine (akıl ve bilgi ile elde edilen kanıt) üstüne oturtmaya çalışıyor. Beyyine üzerine oturmayan iman, din çapulcularının, 'Allah ile aldatma' ya dayalı tuzaklarına karşı koyamaz. Bu da kitlelerin felaketi olur.

Kur'an'ın en çarpıcı mesajlarından biri de şudur: Kur'an; hangi başlık, renk ve desenle olursa olsun, Allah'a inananlar arasında, Allah'ın karşılıklı hüccet olarak kullanılmasını yasaklamıştır. (Şûra, 15-16) Bir insanın Allah'a imanı varsa, o insanı susturmak için Allah'ı kanıt olarak kullanamazsınız.

Ölümsüz egemenlik, hüccetindir. O halde, insan için önemli olan, hüccet önünde yenik düşmemektir. Kudret önünde yenik düşmek, insanı küçültmez.

Hüccete karşı kudreti kullanmanın sembol ismi, Hz. İbrahim'in ışığını ateşle boğmaya çalışan Nemrut'tur, (bk. 2/258) Nemrut, hücceti kudretle boğmaya çalışırken, atalarının dinleştirilmiş kabullerinden destek alıyordu. (6/80-83)

Hüccet, bilgi ve düşüncenin vücut verdiği kudretin adıdır. Hüccette her zaman kudret vardır ama kudrette her zaman hüccet yoktur. Daha doğrusu her hüccet aynı zamanda kudrettir ama her kudret aynı zamanda hüccet değildir. Böyle olduğu içindir ki; Allah daima hüccet kullanır. Yani bilgi, düşünce ve hikmetin eşlik ettiği kudret:

"De ki, 'En mükemmel hüccet Allah'ındır." (En'am, 149)

Hüccetin omurgasında ilim vardır. Bunun içindir ki hüccet haline dönüşemeyen kudretler batmaya mahkûmdur. Müslümanların eseri olan altı asırlık Osmanlı İmparatorluğu batmadı mı? Battı, çünkü batma sürecine girdiği dönemde omurgasında kudret vardı, hüccet değil. Hüccet, onun elinden çıkmış, buharı sanayie tatbik edenlerin eline geçmişti. O, fesle, serpuşla, potinle ve hangi tarikatın sikkesinin cennet alameti (!) olduğunu tartışmakla meşguldü. Yani abesle meşguldü. Hüccet, abesle meşgul olanların yurduna asla uğramaz. Böylesi yurtlardan tiksinir hüccet... Çünkü böylesi yurtlara pislik iner:

"Allah, aklını işletmeyenlerin üstüne pislik atar." (Yunus, 100)

En yüksek kudreti en yüksek hüccete bağlayan kitap, hücceti besleyen temel değerden yoksun olanların üstüne pislik yağdığını söylemez de ne yapardı!?

Unutulmaması gerekenlerden biri de şudur: Bir dinin mensupları, özellikle savunucuları, hüccet yerine kudrete (hele hele şiddete) sığınmaya başlamışlarsa o dinin insanlık sahnesindeki yeri ve etkisi depreme maruz kalmış demektir. Bakın tarihe: Dinlerin tarihlerinde, müminlerin mazlum oldukları dönemler daima yükselme ve yücelme dönemleridir. Çünkü mazlum, kudrete değil hüccete sığınan insandır. Bu gerçeği çok iyi bilen Batılı İslam karşıtları, Kur'an dinini sahneden kovmak (ve tabii kendi zulümlerini saklamak) için Müslümanları sürekli bir biçimde (dışta ve içte) şiddet ve dehşet uygulamaya itiyorlar. Şu gerçek biliniyor: Şiddet ve dehşete indekslenenler, hüccete saygı fıtratı üzerine kurulan insan tabiatının sadece nefretine maruz kalırlar. İslam'ı sahneden kovmak niyetine olanların istedikleri de bu.

İslam için cihadın, her şeyden önce bir hüccet savaşı olduğunu anlamayanların kavga ve harcamaları İslam'a zarardan başka bir şey getirmeyecektir.

Peygamberlerin hüccetlerinin temelinde, Kur'an'ın açık beyanıyla, 'bilgi' vardır. Yani bir numaralı hüccet-değer. Şimdi, eşsiz hikmet ve ibretlere dolu şu tabloya bakın: Kur'an, düşmanları olan müşriklere karşı peygamberlere şunu söyletiyor:

"Eğer doğru sözlüler iseniz bana ilim getirin/ilimle gelin!" (En'am, 143; Ahkaf, 4)

Peygamberlere karşı müşrik muhafazakârları ise şöyle konuşturuyor:

"Eğer doğru sözlülerseniz bize atalarımızı getirin/atalarımızın kabullerinden kanıt getirin." (Dühan, 36)

Ve Kur'an, bu sapık kudret taslayıcıhğın arka planını gösteriyor:

"Onların hüccetleri, 'Bize atalarımızdan kanıt getirin' demekten öte bir şey olmamıştır." (Câsiye, 25)

Kısacası, Kur'an'a göre, doğruluğun (sıdkın) tek belgesi vardır: Bilgi ve düşünceden oluşan kanıt. Kur'an buna hüccet veya burhan diyor.

Burhanın karşısına dikilen şeye bühtan denir.

Bu kabul öylesine genel ve tartışılmazdır ki, meleklerin imtihanında onları insanın gerisinde bırakan değerin bile ilim yani burhan olduğu ifadeye konmuştur. (2/31-34)

Şeytanda burhan kudreti yerine bühtan şamatası vardır: Yalan ve iftira... Onun içindir ki şeytan, Rahman kullarının burhana sahip olanları üzerinde egemenlik kuramaz. (15/42) Onun egemenlik altına alacağı benlikler burhana sırt dönüp bühtana teslim olan iftiracı, yalancı, yaygaracı ekiplerdir.

İBADET
(iş yapıp değer üretmek, tapınmak)

Türkçe'de de kullanılan ibadet kelimesi bir kök kelime olup Kur'an bünyesinde bundan türeyen kelimeler (âbid, ibad, abd vs.) 250'den fazladır.

İbadetin Kur'an'a özgü mahiyetini biraz sonra göreceğiz. Günlük dilde kullanılan geleneksel anlamıyla (tapınmak, yakarmak, sığınmak) aldığımızda, ibadetin mahiyetini tam anlamıyla bilmek mümkün değildir. Çünkü insanla Allah arası bir alâka olan ibadetin taraflarından biri olan Zâtı Mutlak'ı gerektiği gibi bilemiyoruz, O halde, bu anlamda ibadetle ilgili söyleyeceklerimiz, ilişkinin sadece bir kutbu olan insan gerçeği açısından bir değer ifade edebilir; ibadetin esası ve tamamı açısından değil.

Müfessir düşünür Muhammed Abduh (ölm.1905), meseleyi şöyle değerlendiriyor: İbadet, Yaratıcı Kudret karşısında insan benliğinin derinden duyduğu azamet (yüceltme) duygusundan kaynaklanan kendine özgü bir boyun eğiştir. Bu, kendine özgü deyiminin altını çizmemiz gerekir. Çünkü bu boyun eğiş, ibadetin taraflarından biri olan insan beyninin inkârı veya mahkûmiyeti değildir. Arapça'da bu mânâda bir kulluğu, abîd kelimesi karşılar. Böyle bir kulluğun üstün kutbu seyyiddir (efendi), ibadette ise taraflardan biri (insan) ibad veya âbid, ötekisi mâbud, yani Tanrı'dır. Fakat bu tabirlerin hepsi günlük dilde birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

Kuranın anlayışına göre, Yaratıcı'ya yakarış ve sığınış anlamında ibadet, karşılıklı aşk ve saygı ilişkisidir. Bu ilişkide, taraflardan ikisi de faaldir. Allah, kulunun ibadet alâkası içinde bütün faaliyet ve yakarışlarına karşılık vermektedir. (Örnek olarak bk. 2/152, 186; 40/60) Bu demektir ki, Kur'an-ı Kerim ibadet olayında kulun benliğinin inkârını, hiçliğini değil, tam aksine, ortaya konmasını ve güçlenmesini istiyor. İbadette taraflardan yalnız birinin değil, her ikisinin faal olması, ibadetin gücünü ve etkisini artıracaktır.

Ancak unutmamak gerekir ki, insan, parça varlıktır. İsteyeceği ve bekleyeceği karşılığı, bu parça yapısını unutmadan beklemelidir. Bu yüzden ibadette insanın boyun büküklüğü ve Abduh'un ifadesiyle, görünmez saltanatın (es-sulta el-gaybiyye) karşısında ürperişi insan benliğinin inkârı değil, parçanın bütün karşısında duyduğu erdirici ürpertidir. Ölüşe değil, oluşa doğru bir eğilimdir. Bir benlik inkârı değil, gerçek benliği yakalayışa doğru bir tırmanıştır.

Yaratanla yaratılanın diyalogu, yukarıdan aşağı, yani Allah'tan insana doğru olan şekliyle vahiy halinde tecelli ediyor. Diyalogu aşağıdan yukan, bir başka deyimle insandan Allah'a doğru düşündüğümüzde, karşımıza ibadet veya dua diye andığımız faaliyet çıkıyor. Nereden bakarsanız bakın, âbidle mabud bir daire üzerinde, bir noktada kucaklaşıyorlar. Esas olan da bu kucaklaşma olayıdır. Bu nokta, çağımızın en değerli ilim adamlarından biri olan Japon profesör Toshihiko İzutsu tarafından, Kur'an'da Allah ve insan adlı eserde incelenmiştir, (özellikle bk. 3. bölüm)

Kur'an'da, ibadetin ısrarlı bir biçimde yalnız Cenabı Hakk'a özgülenmesinin işaret ettiği nükteler, müfessirler tarafından anlatılmıştır. Bunlardan birini, Râzî'nin *Mefâtihul* Gayfe'ından verelim: "İbadet, yüceltme duygusunun zirvesidir. Böyle bir duygu, nimetlerin en yücesini bahşeden kudret önünde duyulur. Nimetlerin en büyüğü ise hayat nimetidir. Bu yüzden ibadet, yalnız ve yalnız hayat nimetinin bağışlayıcısı olan Allah'a yapılır."

Anlaşılmaktadır ki, insan noktasından baktığımızda, ibadetin özü, Allah'ın Allahlığını bir şuur olarak bütün benliği kuşatacak şekilde duymaktır. Bu duyguyu birtakım hareketlerle şekle dökmekse ikincil bir olgudur. Bu ikincil olgunun onlarca, belki yüzlerce şekli söz konusu edilebilir. Onun içindir ki Kur'an, bütün varlıkların ibadetlerini kuşatan alabildiğine geniş bir tabir kullanmıştır: Salât. Kelime anlamıyla dua, yakarış, niyaz...

Salât, geleneksel ritüel dinde namaz diye kayıtlanmıştır. Bildiğimiz şekliyle namaz, salâtın sadece bir şeklidir. En mükemmel şeklidir, çünkü Kur'an'daki bütün niyaz hallerini toplayıcıdır, ama nihayet bir şeklidir. Bizzat Kur'an, salâtın daha birkaç şekilde ifa edilebileceğini göstermektedir. Geleneksel ritüel dini (ve özellikle ritüel dinciliği) bu gerçeğin üstünü örtmektedir.

Salâtla ilgili ayrıntılı bilgileri bu eserin aynı adı taşıyan maddesinde vereceğimiz için burada bu kadarla yetiniyoruz

Kur'an, ibadetleri öylesine hayranlık verici bir biçimde düzenlemiştir ki, her ibadet iç içe daireler halinde bireysel, toplumsal ve evrensel yararlar doğurur. Ve bunların hepsi aynı anda doğar. Yani, birini elde etmek için ötekinin harcanmasına gerek yoktur. Fakat şu inceliği hiçbir zaman gözden uzak tutmamak durumundayız: Müminin gayesi, mabudu olan Allah'ı yüceltmek ve onunla kucaklaşmaktır. Diğer nimet ve bereketler, zaten kendiliğinden doğacaktır. İnsana düşen, iç dünyasında onları esas gaye haline getirmemektir. Böyle yapılmaz, ikincil noktalar gaye haline getirilirse, beklenebilecek bütün sonuçlar yok olur.

Bu noktaları değerlendiren müfessir Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî'sinde* ibadetin üç derecesinden bahseder: Bu derecelerin en basitinde bile riya, yani başkalarına ibadet ettiğini gösterme düşüncesi olmamalıdır. Aksi takdirde, şekliyle ibadet adını alan davranış, hakikati bakımından şirk, yani Allah'a ortak koşmak olacak ve Mâûn suresinin açık beyanıyla, kılanın lanetlenmesinden başka bir işe yaramayacaktır. İş buraya geldiğinde dehşet verici bir tablo ile karşılaşıyoruz: Namaz kılmayanları lanetlemeyen Kur'an, namazında Tanrı rızası dışında bir şey bekleyenleri veya namazı birtakım çıkarlara araç yapanları lanetlemekte, hatta dini inkârla itham etmektedir. Çünkü riyakârlığın gizli bir şirk olduğu bizzat Hz. Peygamber tarafından belirtilmiştir. (Kıldıkları namazlar sadece lanet vesilesi olanların kimlikleri ve belirtileri hakkında ayrıntılar için bizim *Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı eserimize bakılmalıdır.)

Bütün müfessirler, burada bir inceliğe daha dikkat çekmişlerdir. Fatiha suresinde ibadet, yardım dileme fiilinden öne alınmıştır. Bu, Kur'an'ın hâkim kabullerinden birine dikkat çeker. Yani, bir şeyi elde etmeyi istemeden önce onu bize kazandıracak vesilelere başvurmamız esastır. Allah, her şeyin yaratıcısıdır. Fakat O, sünnetullahın (Allah'ın davranış biçimi ve yasaları) bir icabı olarak, bir sebepler-sonuçlar sistemini varlık ve oluşa hâkim kılmıştır. Sebeplere tevessül etmeden sonuç beklemek, sünnetullaha ters düşmektir.

O halde, Allah'tan yardım dilemek, Allah'ın oluş için önümüze yığdığı varlık malzemesini gereğince değerlendirmekle başlayacaktır. "Senden yardım dileriz" dediğimizde, fıtrat düzeni bize âdeta

"Al şu malzemeyi kullan, ne yaptığını görelim, devamını o zaman konuşalım" demektedir. Deveyi Allah'a teslimin, onu bağlamakla başladığını söyleyen Hz. Peygamber, bu varoluş gerçeğine dikkat çekmiştir. Koca bir evren, bize yardım olsun diye bizim emrimize verilmiştir. Bu sınırsız malzemeyi usulüne uygun olarak kullanmadan, bu kullanımın sonuçlan olacak mutluluk ve güzellikleri istemek, hayat gerçeğine ihanet ve Yaratıcı Kudret'le alay etmektir. Bu inceliği gözden kaçıranların dindarlık ve Allah'a yöneliş iddialarının bir oyalanmadan öteye geçmediğini hayat bize çok açık tablolar halinde seyrettiriyor.

İbadetten sonra beklenecek yardım ve lütuf konusunda da çok dikkatli olmak ve Allah karşısında "Ben yaptım, sen de vereceksin!" edasına bürünmekten sakınmak gerekir. Kur'an, ibadetlerin bir kurtuluş garantisi değil bir kurtuluş ümidi yarattığına dikkat çekerek insanı, Allah karşısında kafa tutar bir tavra girmemek hususunda uyarmıştır. Bakara 21. ayet şöyle diyor:

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize ibadet edin. Bu sayede korunmanız umulur."

Bu demektir ki, ibadetler kurtuluş yolunda bir ümit ve ihtimal getirir, bir garanti ve senet vermez. Yukarıda andığımız ayeti tefsir ederken Elmalılı şu güzel cümleleri kullanmıştır:

"Dikkat edin, 'umulur' ki buyrulmuştur. Bu ise ümit ifade eder. Korunacağınızdan emin olun denilmiyor. Çünkü Allah'ın iradesini hiçbir şey kayıtlayamaz. Siz ibadetinizle onu, korumaya mecbur edemezsiniz. Koruyacak olan onun rahmet ve yardımıdır. O halde, ibadet ediyoruz diye her akıbetten emin olmayınız. Sadece ümitleniniz ve ümidinizi Allah'tan başkasına bağlamayınız." {Tefsir, 1/265)

Kur'ansal ve Muhammedi anlayış budur. Bu anlayışın en değerli bağlılarından biri, Sahabî Ebudderda (ölm. 32/652), gerçeği şöyle dile getiriyor:

"İmanına güvenerek sonsuz kurtuluşu garantilediğini sanan, imanından yoksun bırakılır." (İbn Mübarek; *Kitabü'z-Zühd,* 541)

Aynı sahabî, ibadetleriyle şımararak kendini âlemin üstünde görenlere de şöyle sesleniyor: "Allah'a ibadeti başınıza bela haline getirmeyin." (Aynı kaynak, 469)

İslam'ı iyi inceleyenler görürler ki, ibadeti başa bela haline getirmek iki şekilde olur. Bunlardan birine yukarıda değindik. İkincisi de bir tür ibadet manisine tutularak "Ben ibadet edeceğim" gerekçesiyle ortalığı birbirine katmak ve hak-hukuk dinlemeden insanları huzursuz etmektir. Başkalarının haklarım zedeleyen ve insanların rahatsızlığına sebep olan ibadetten sahibine hayır gelmez. Unutulmasın, Kur'an, ibadetlerin icra mekânı olan mescitlerden (camiler) söz ederken 'zarar veren mescitler' tabirini de kullanmış ve bunların yıkılası mescitler olduğunu bildirmiştir. Kur'an'ın mübelliği olan Hz. Muhammed'in aynı zamanda mescit (cami) yıkan bir peygamber olduğunu da unutmayalım. Demek ki, Kur'an, yıkılması gereken mescitler yani lanetli namazların kılındığı mescitler olduğunu ve olacağını söylüyor, Hz. Peygamber de bunun uygulamasını yaparak bazı mescitleri yıkıyor. (Bu konuda ayrıntılar için bizim *Mâûn Suresi* adlı eserimize bakılabilir),

İbadetler insanı takva sahibi yapar. Kur'an, takvanın insanlar arası ilişkilerde bir üstünlük ölçüsü yapılmasına karşı çıkmaktadır. Takva, sadece insanla Allah arasında bir ölçüdür ve insanın Allah katındaki değerini yüceltir:

"Hiç kuşkusuz, Allah katında en seçkininiz, takvada en ileri olanınızdır." (Hucurât, 13)

Takvayı insanla insan arasında bir üstünlük ölçüsü yaptığınız anda Kur'an'a ters düşer, din istismarına, dinde riyakârlığın basını alıp gitmesine, sonuçta da din adı altında zulüm ve tasalluta kapı aralamış olursunuz. Ve tabii ki, lanetli namaz kılanların sayısını da çoğaltırsınız.

KUR'AN'D AKİ İBADET KAVRAMININ DEĞİNİLMEYEN YÖNÜ

Kur'an'daki ibadet ve ubudiyet (kulluk), âbid (ibadet eden), abd (kul) kelimelerini geleneksel kabule uygun olarak 'kulluk-kölelik' eksenli sözcüklerle Türkçeleştirmeyi sürdürmekteyiz. Bu yanlış değildir ama işin yarısıdır. Gerçeğin bir diğer yansı, ibadet sözcüğünün etimolojisinde saklıdır.

İbadet sözcüğünün semitik menşei, İbranice'deki 'aboda' dır. Aboda iş yapmak, değer üretmek, birisi adına çalışmak demek-

tir. Bu durumda Kur'an'daki ibadetin anlamı, iş yapmak, değer üretmek olur. Abd veya âbid bu işi yapan kişidir.

İbadetin bu anlamı Kur'an'daki amel (sürekli faaliyet, iş yapmak, değer üretmek) kavramıyla birlikte düşünüldüğünde iyice yerine oturmaktadır. İnsan, sürekli amele, yani iş ve üretime çağrılmakta, ölümsüzlüğün temel şartı olarak da amel gösterilmektedir. Dahası, Kur'an, kendi mensuplarına "Allah'ın yardımcısı olun" (Saff, 14) emrini vermekte ve, "Allah, kendisine yardım edene elbette yardım edecektir" (Hac, 40) demektedir. Şu söz de Kur'an'ındır:

"Eğer Allah'a yardım ederseniz Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır." (Muhammed, 7)

Allah'a kulluğun esası, ameldir. Ölümsüzlük ve cennet yolu da amelden geçer. Tüm bunlar üst üste konduğunda Allah'a kul olmak bir amel, yani sürekli iş ve üretim olarak karşımıza çıkar. Şimdi, insanların ve cinlerin yaratılma amaçlarını gösteren temel ayete bir göz atalım:

"Ben cinleri ve insanları bana ibadet etmeleri dışında bir şey için yaratmadım." (Zâriyât, 56)

İbadet sözcüğüne, semitik kaynaklı esas anlamını verirsek ayeti şöyle çevireceğiz:

"Ben, cinleri ve insanları, benim için iş yapıp değer üretmeleri dışında bir şey için yaratmadım"

Arapça karşılıkla, ibadet sözcüğünün aboda karşılığını birleştirirsek bizim için sonuç anlam şu olur:

"Ben, cinleri ve insanları bana ibadet etmeleri/benim için iş yapıp değer üretmeleri dışında bir şey için yaratmadım."

Biliyoruz ki Kur'an, Arapça indirilmiştir. O halde onun mesajını kavramada ilk adım, sözcüklerdeki Arapça anlamı korumaktır. Buna hiçbir itiraz olamaz. Çünkü, Kur'an, 'Arapça bir kelam' olarak indirildiğini defalarca söylüyor. Arapça kelamı anlamada ilk ve kaçınılmaz şart, taşıdığı sözcüklerin Arap dilindeki anlamlarını esas alarak yola çıkmaktır.

Ancak bunun kadar önemli bir gerçek daha var: Kur'an, tektanncı din geleneğinin birçok değerini korumakta ve tekrarlamaktadır. Bu koruma ve tekrarlama bazen, İbrani-Süryanî asıllı kelimelerin kullanılmasıyla gerçekleştirilmektedir. O halde, Arapça'daki bazı kelimelerin semitik (İbrani-Süryanî) menşeli kelimelerden seçilmiş olmasını görmezlikten gelemeyiz. Kur'an, kendi esrarlı üslubu içinde bu sözcüklerin kaynak anlamlarının da dikkate alınmasını istemektedir ki onları seçmekte ve üstelik bunu en hayatî mesajlarından bir kısmını verirken yapmaktadır. Burada bize düşen şudur:

Arapça kelamın ilk adımda Arap dilindeki anlam boyutlarını öne çıkaracağız ama sözcüklerin etimolojisini göz ardı etmeden ilk-kaynak anlamı da dikkate alacağız. Ve bu yapıldığında görülecektir ki, bu iki anlamlar arasında değil çelişme ve didişme, tam aksine, esrarlı bir uyum ve bütünleşme vardır. İbadet kavramı bunun en güzel örneklerinden biridir.

Özetlersek: Kur'an'daki ibadet ve ubudiyet öyle sanıldığı gibi basit bir kölelik ve köleleşme değildir; hür ve atılgan bir benliğin Yaratıcı ile bütünleşerek varlık ve oluş bünyesinde faal bir rol almasının Kur'an diliyle ifadeye konuluşudur. Böyle olunca, Kur'ansal ibadet belirli bir mekâna hapsolup tespih çekmek veya irade ve düşünceyi tabularla prangalayıp uyuşmak değil, tüm yeryüzünü bir mabede dönüştürerek insanlığın hayrına ve hayatın tekâmülüne hizmet amacıyla sürekli değer üretmektir. (Ayrıntılar için bk. burada, Amel mad.) Bunun Kur'ansal ve ilkesel sonucu şudur:

Tüm yeryüzü mabet, tüm meşru fiiller ibadettir. İbadetin Kur'ansal ruhu, ölümsüzlüğü yakalamak için sürekli iş yapıp değer üretmenin kutsallaştırılmasıdır.

İBLİS

Kur'an'da 11 yerde geçen iblis, insanı kıskanması yüzünden Allah'a karşı gelen ve Allah önündeki küstahlık ve böbürlenmesi yüzünden lanete uğrayan, insanın amansız düşmanı bir varlık olarak tanıtılıyor.

Kur'an'da bazen, kullandığı kuvvetin adı olan şeytan kelimesiyle de anılan iblis, esasen şeytan başlıklı tüm karanlık ve çarpıtıcı kuvvet ve oluşların fert halinde sembolü ve temsilcisidir. Bu bakımdan şeytan kelimesi çoğul (şeyâtîn) kullanıldığı halde iblis daima tekildir.

İblis, şeytanî faaliyetlerin beyni, babası olan varlıktır. Kur'an, iblisi, anlatımın etkisi güçlensin diye olmalı, ontolojik bir varlık gibi öne çıkarırken, şeytanı bu varlığın faaliyetleri ve tecellileri olarak tanıtıyor. Şeytanın ontolojik bir varlık ve fert gibi verildiği yerlerde bunu iblis diye anlamak gerekir. Bu, bir şahsın, kendi sıfatıyla anılması cümlesindendir. (bk. burada Şeytan mad.)

İblis, türediği iblâs mastarından, hayır ve mutluluktan ümit kesmiş olmaktan kaynaklanan bir keder ve hırçınlığa düşmek, ümitsizlik ve pişmanlıkla perişan olmak anlamındadır, (bk. Râgıb, b.I.s. mad.) İblis kökünden türeyen iki kelime daha, biri isim (müblis), biri de fiil (yüblisü) olarak 5 yerde geçmektedir. (6/44; 23/77; 43/75; 30/12, 49) Bu kullanımların tamamı, iblâs mastarının yukarda işaret edilen mânâsındadır.

Kehf 50. ayete göre, "İblis, cinlerdendir." Buradaki cin kelimesi, cin denen varlık türünü gösterebildiği gibi, kelimenin gözden saklı, görünmez, gizli anlamında da kullanılmış olabilir. Her iki halde de iblis, görünmeyen bir kuvvettir. Biz onu şeytanet denen faaliyetleriyle fark ederiz.

Kur'an, cinlerin atasının (cânn) dumansız ateşten yaratıldığını (55/15) söylemektedir. İblisin de nârdan yani ateşten yaratıldığı açıkça beyan edildiğine göre, onun cin taifesinden olduğunu söyleyebiliriz. O, Âdem'e secde etme emrini aldığı sırada me-

lekler arasında bulunuyordu; ancak Kuran onu melek olarak anmamaktadır. Şu var ki, cin kavramı, geniş çerçevesiyle bütün görünmeyen varlıkları ifade ettiğinden melekler de cin kavramının bu geniş anlamı içine girebilirler. İblis'in başlangıçta bir melek olduğu yolundaki kabul buradan kaynaklanıyor olabilir. Şunu da ekleyelim: Kur'an'ın Âdem'e secdeden bahseden ayetleri, "Melekler toptan secde ettiler, iblis müstesna" ifadesiyle iblisin meleklerden biri olabileceğini savunmayı, dolaylı bir şekilde de olsa mümkün kılmaktadır.

İblisin Adem'e secde etmemesinin sebebi neydi?

Kur'an bu sorunun cevabını İblis'in dilinden verirken şöyle diyor:

"Dedi, 'Kuru bir çamurdan, değişken-cmk bir balçıktan yarattığın bir insana secde etmek için var olmadım." (Hicr, 33)

"Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu topraktan yarattın." (Sâd, 76)

Âdem'e secdenin meleklere emredilmesi, ona, ilahî nefhamn üflenmesi üzerinedir. Bu demektir ki, Âdem, iğreti ve fani unsurlar içinde sonsuzun ve ölümsüzün tohumunu, ölümsüzlük emanetini taşıma liyakatini elde ettikten sonra meleklerin üstüne yükselmiştir. İblis bunu biliyor ve buna rağmen secde etmiyor idiyse, ileri sürdüğü gerekçe ne olursa olsun, bir aşağılık ve kıskançlık kompleksini ödünlemekteydi. Bundan da anlaşılır ki, bütün "Ben daha büyüğüm" iddialarının arkasında bir aşağılık kompleksi ve yetersizlik yatar.

Eğer iblis, Âdem'in taşıdığı ve kendisini secde edilecek varlık mertebesine çıkaran ilahî emaneti fark etmemiş idiyse, bu takdirde bilgisizlik ve körlük illetinin temsilcisi olur ki, bu illet birinciden daha beterdir. O halde, bazı tarikat çevrelerinin iblisi, 'bilgisinin çokluğu yüzünden sapmış' gösteren ilim düşmanı anlayışları Kur'an'ın iblis telakkisine temelden aykırıdır. Ve çok vahim bir iblisliktir. Tam aksine, iblis, cehaletinin kurbanı olmuştur. Esasen, bilginin insanı sapma ve düşüşe götüreceği yolunda bir kabul Kur'an'dan asla onay alamaz. Kur'an, şirk de dahil, en büyük sapmaların cehalet ürünü olduğunu açıkça ifade eder. (bk. burada, Şirk mad.)

Eğer böyle olmasaydı, Âdem adı verilen o bir avuç toprağa saklanmış sonsuzluğu, yaratıcı gücü görür, böyle bir oluşa vücut veren Allah'ın sergilediği sırrın önünde zevk ve hayranlıkla eğilirdi. Bunu başaramamıştır. Bu başarısızlık, iblisin ilahî iradeye, akü planında ters düşmesidir.

İblis, ilahî iradeye, sevgi planında da ters düşmüştür. Çünkü seven, sevdiğinin sevdiğini de sever. Ve sevgi, zıtlaşmayı değil, kaynaşmayı gerektirir. İblis, sevgiyi nefrete, kaynaşmayı boğuşmaya çevirmenin de ilk temsilcisidir.

İblis, ilahî iradeye, saygı planında da ters düşmüştür. Yaratıcı'nın huzurunda kıyasa yeltenmesi bunu gösterir. "Ben ateşim, o toprak; o halde ona secde et diye emretmeyi bırak: Çünkü ateş topraktan üstündür" şeklinde bir kıyasla emre karşı çıkmak, Allah'ı küçümsemek küstahlığıdır. Yaratıcı şuurun ulaşılmazlığını fark ve kabul eden bir benlik, o şuurun, bir avuç toprakta ateşten çok daha değerli unsurları saklayabileceğini hemen anlamalıydı. Ne yazık ki, inat, cehalet ve aşağılık kompleksi buna engel olmuştur.

İblis şunu da gözden kaçırmıştır: Allah, Âdem'e secdeyi emrederken, 'kendi ellerimle yarattığım varlık' diyerek Âdem'in Allah'ın özel ilgi ve itinasıyla yaratıldığına dikkat çekmiştir. İblis, gurur ve bencilliğinin gözlerine çektiği perde yüzünden, buradaki varlık ve oluş sırrını da görememiştir. Bu görememe onu şekil sel bir mantık oyununa mahkûm ettiği için ateşle toprak mukayesesine saplanmış, yaratıcı şuurun toprağa sakladığı bilgi ve sevgi cevherine ulaşamamıştır. İblis, secde emri üzerine Âdem için şöyle diyebilmiştir:

"Şu benden üstün kıldığına bir baksana! Yemin olsun, eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, onun soyunu, pek azı hariç, hükmüm altına alacağım." (Isra, 62)

İblis şunu bilemedi:

Yaratıcı irade, hükmünü, aklın ve kıyasın üstünde ve ötesinde yürütür. Madde-akıl hesap ve kıyasını Allah'ın iradesinin üstünde görmek, Firavun'a İsrailoğulları'nın tüm erkek çocuklarını öldürmekle kendisine düşman olacak çocuktan kurtulacağını söyler. Ama yaratıcı irade, bu hesapları saf dışı bırakan öyle müthiş

bir oyun sergiler ki, kılı kırk yaran Firavun'a, düşmanı olacak çocuğu kendi sarayında bizzat kendi elleriyle besletip büyüttürür.

Ateş ve toprak karşılaştırması bize gösteriyor ki, varlık ve oluş sırrı toprakta, toprağın sembolleştirdiği çile ve ezilmişliktedir. Bu nükte, Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra en büyük insan olan Hz. Ali'ye Ebu Türâb (toprağın babası) unvanını vermesinde de belirgindir. Ebu Türâb olan bir benlik, tevazu, ıstırap, ezilmişlik, ihanete uğrama gibi maddî ölçülerle basitlik ve mağlubiyet ifade eden görünümlere rağmen ölümsüz gerçek açısından sultandır; zaferin doruk noktasındadır. Ve ona galip gelmiş gibi görünen iblis yaratılıştılar sonuçta mağlup, mahkûm ve perişan olurlar.

Toprak tabiatı ile ateş tabiatı farkı Âdem'le iblisin, hatalarından sonraki tavırlarında da kendini göstermiştir. Âdem, yasak ağaçtan yedikten sonra hatasını itiraf ederek Allah'tan affını dilemek yoluna gitmiş ve bağışlanmıştır. (2/37) Oysaki iblis bunu yapmamış, gurur ve inadını sonuna dek sürdürmüş ve lanetlenip kovulmuş tur. Müslüman düşünürler bu noktaya da dikkat çekerek derler ki: Âdem'in seçkinliğinin, iblisin de lanetlenişinin temelinde şu birbirinin zıddı beş şey vardır: Âdem; suçunu kabullenmek, pişmanlığını belirtmek, kendini kınamak, tevbeye sarılmak ve Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemek suretiyle mutluluğa erdi. İblis ise hatasını kabul etmemek, pişmanlığını itiraftan kaçınmak, kendini kınamamak, aksaklık ve bozukluğu Allah'a nispet etmek ve rahmetten ümidi kesmekle mahvoldu.

İblis, Allah'a isyan üzerine lanetlenip kovulunca, Allah'tan mahşer gününe dek faaliyette bulunmasına izin istedi. İblisin burada 'insanların diriltilecekleri güne kadar' deyimini kullanması ilginçtir. Bu ifadeyle iblis, Allah karşısında yine kurnazlık ederek ötümsüzleşmek istiyor, ancak bu isteğini bir söz oyunuyla saklıyor. Cenabı Hak ise, iblisin bu oyununu fark ederek ona, 'belli bir güne kadar' diye izin veriyor. (15/37-38; 38/80-81) Yani onun sonsuza dek faal olma isteğini reddediyor. Bu belli gün, son insanın da dünyadan çekilmesi zamanıdır ki, o anda iblisin işi bitmiş olacaktır. İblis o güne değin şeytanî kudretini kullanarak insanı, yani Allah ile arasına giren düşmanını rezil etmek için didinecektir. Şöyle diyor:

"Yemin olsun, eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, onun soyunu, pek azı hariç, hükmüm altına alacağım. Allah buyurdu: 'Defol git! Onlardan kim sana uyarsa, cezanız cehennem olacaktır. Ne de mükemmel ceza! Onlardan güç yetirdiğini sesinle yerinden oynat. Atlıların ve yay alan nla yaygara çıkarıp üzerlerine çullan. Mallarda, evlatlarda onlara ortak ol, onlara ha bire vaatte bulun. Kuşkusuz, benim kullarım üzerinde senin hiçbir sultan olmayacaktır.' Vekil olarak Rabbin yeter." (İsra, 62-65)

Kur'an-ı Kerim, insanı, iblisin bu amansız savaşına karşı, Allah'ın kendisine güven ve iltimasına layık bir tavır sergilemeye çağırmaktadır. İblis, Allah'ın değil, insanın düşmanıdır ve Allah ona karşı insanı tutmuştur. İnsana yakışan, Allah'ın bu güvenine layık bir tavır sergilemektir. Allah, iblisin isyan serüvenini anlattıktan sonra, insana şöyle soruyor:

"Hani, biz, meleklere 'Adem'e secde edin' demiştik de iblis dışında hepsi secde etmişti. İblis, cinlerdendi. Kendi Rabbinin emrine ters düştü. Şimdi siz, benim beri yanımdan, onu ve onun soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Hem de onlar sizin düşmanmızken. Zalimler için ne kötü bir değiştirmedir bu! Ben onları ne göklerle yerin yaratılmasına, hatta ne de kendilerinin yaratılmasına tanık tuttum. Ben, sapıp gitmişleri yardımcı edinecek değilim." (Kehf, 50-51)

Bu ayetler çok önemli bir noktaya dolaylı olarak parmak basıyor: İblis ve yaranı, ne kendilerinin yaratılışına ne de diğer varlıkların yaratılışına şahit tutulmuşlardır. Oysaki, insan, Mîsakve Şehâdet maddelerinde de gösterdiğimiz gibi, kendi yaratılışına şahit tutulmuştur. İşte, iblisin, toprak varlık diye küçümsediği insanda fark edemediği üstünlüklerden biri de budur. Demek olur ki, iblis, insanla Allah arasındaki ezelî mukavele gibi bir nimete sahip olmamanın bahtsızlığını da taşıyor. Ve bu mukavelenin yokluğu, dış görünüş ne olursa olsun, tüm iddiaları yıkılmaya mahkûm kılıyor.

İblis bahsinin, bizce en önemli noktalarından biri, belki de birincisi budur ve bu nokta, bizim tespitlerimize göre, bugüne kadar henüz fark edilmemiş halde idi. Hicr suresi, 30-40. ayetler, iblisin Âdem'e ve soyuna neler yapmayı planladığını, bizzat iblisin ağzından veriyor:

"İblis şöyle dedi: 'Rabbim! Beni azdırmana yemin ederim ki, yer-

yüzünde onlar için mutlaka süslemeler yapacağım ve onların tümünü kesinlikle azdıracağım. İçlerinden riyaya sapmamış, samimi kulların müstesna. Buyurdu: 'İşte, bana varan dosdoğru yol budur. Benim kullarım aleyhine senin elinde hiçbir güç/kanıt olmayacak. Azgınların seni izleyenleri müstesna. Cehennem onların tümünün şaşmaz buluşma yeridir."

İsra 61-65. ayetlerde ise iblisin neler yapacağı, Allah'ın beyanları halinde verilir. Ne yazık ki, iblisin, Allah karşısındaki iddiasının büyük ölçüde gerçekleştiği, Kur'an tarafından açıkça beyan edilir. İblisin ilk günde, bir sanı olarak kafasından geçirdiği şey, insanın ihmal ve gafleti yüzünden, maalesef bir gerçeğe dönüşmüştür. Bu demektir ki, insan nesillerinin mallarında da, evlatlarında da iblis pay sahibi olmuştur. Ve böylece, insanın arınması daha zorlaşmış, Allah'a karşı yüzü daha kara olmuştur. Kur'an, bu acı ve utandırıcı olguya dikkat çekerken, şöyle diyor:

"Yemin olsun, iblis onlarla ilgili sanısında isabet etti. İnananlardan bir grup dışındakiler ona uydular. Oysaki onun, onlar üzerinde hiçbir sultası yoktu. Sadece biz; ahirete inananı, onun hakkında kuşkuya düşenden ayırmak için böyle yapıyorduk." (Sebe', 20-21)

Allah'ın güven ve sevgisini yitiren iblis, insan varoldukça faaliyet gösterme iznini koparır koparmaz, biricik düşmanı Âdem'i yıkmak için hemen işe girişti ve ilk darbeyi Âdem'le eşini cennetten çıkarmak için indirdi. Allah, Âdem'i bu konuda uyarmış olmasına rağmen (20/117-121), iblis onu kandırdı ve cennetten kovulmasını sağladı.

Kur'an, iblisin ordularından, süvari ve piyade askerlerinden söz etmektedir, (bk. 17/61; 26/95) Bunlar, iblisin kuvvetlerini temsil eden, şeytanlardır.

Özetlersek, iblis, oluşun aydınlık kutbunda, fakat nur (ışık, cemal) parçasında değil, nâr (ateş, celal) parçasında yer alan, insana düşman bir menfi itici kudrettir ki, insan, iç imkânlarını onun tahrik ve tertipleriyle deneme ve yönlendirme fırsatını, bazı çileler pahasına da olsa elde eder.

VARLIK, OLUŞ VE TABİAT KUVVETİ OLARAK İBLİS:

Varlık ve oluşun eksi (negatif) kutbunun temsilcisi olan iblis

(veya şeytan), Kur'an'ın açık ifadesiyle 'ateşten yaratılmış' bir varlıktır.

Varlığın artı (veya pozitif) kutbunu temsil eden Âdem (insan) ise topraktan yaratılmıştır. Kur'an, yaratıcı iradenin bu iki kutbu varlık alanına sürüşünü ifade ederken şöyle demektedir:

"İnsanı, pişirilmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yarattı. Cini de ateşin dumansızından yarattı." (Rahman, 14-15)

Kur'an, melek kavramıyla her düzeyde tabiat kuvvetlerine işaret etmektedir. O halde iblis, neticede bir oluş ve tabiat kuvvetidir. Varlıktaki temel faaliyetlerden birinin adıdır. İblis, varlığın ateş kuvvetidir ve toprak kuvveti olan Âdem'e karşı öne çıkarılmıştır.

VARLIK, OLUŞ VE TABİAT KUVVETİ OLARAK ÂDEM

İnsan ontolojik bir varlıktır ama Âdem için aynı şeyi söyleyemeyiz. Âdem, ontolojik bir varlık olan insanın, oluş ve tabiat kuvveti yanını ifade eden bir kavramdır. İblise karşı konulan bir kavramdır.

Âdem'in yaradılışı konusunda ilk tespit edilecek nokta onun topraktan ve bir tekâmül süreci içinde yaratıldığıdır. (Bu konuda ayrıntılar için bk. burada Âdem, mad.)

Âdem'in şekli ve bedeni üzerindeki bu aşamalı oluşumla, tanrısal neflıa olan ruhun üfürülmesi arasında bir zamanın geçtiği de Kur'an'ın beyanları cümlesindendir. (15/29). Kısaca ifade etmek gerekirse, denebilir ki, Âdem'in gerek beden yapısı, gerekse taşıdığı ilahî emanetin, yani ruhun kendisine verilmesi bakımlarından bir tekâmüle tâbi tutulduğunu kabul etmek Kur'an verilerine uygun olur.

Âdem, insan denen ontolojik varlığın yaratıcı iradedeki planı, projesi ve nihayet varlık bünyesinde bir prensibin adı olarak belirginleşiyor. Âdem aynı zamanda, bir ilkenin, kuvvetin ve nihayet bir plan ve projenin de adı olarak görülebilir. O halde, 'âdem' sözcüğünü bazen büyük harfle bazen de küçük harfle yazmak gerekecektir.

İBLİS VE ÂDEM'İN SEMBOLİZE ETTİKLERİ İLKESEL ANLAMLAR NEDİR?

İblis ateş varlık olarak enerjiyi, özellikle teknolojik enerjileri (mesela elektriği) ve nihayet cehennemi ifade etmektedir. İblisin yaratıldığı tabiat kuvveti olan ateş (nâr) aynı zamanda cehennemin de adı ve esasıdır. Yani iblis bir cehennem kuvvetidir. O halde, cehennemi ve cehennem kuvvetini daima iblisle birlikte düşünmek gerekir.

İblisin düşman olduğu âdem-toprak ilkesi ise saf doğa, kirlenmemiş uzay, bozulmamış doğal hayat olarak algılanabilmektedir. Nitekim Âdem'in düşüşü, 'cennet' denen doğal varlık planından çıkarılmakla olmuştur. Ve bunun sebebi de ateş kuvveti olan iblistir. Buradan hareketle şunu tespit edebiliriz:

Teknoloji ve onun uzantısı olan kirli tabiat, dengeleri bozulmuş ve zehirlenmiş uzay, toprak ilkesinin ateş ilkesine yenik düşmesini ifade ediyor. Kur'an'dan çıkan şu iki tablo da bu tespitimizi güçlendirmektedir:

1. Tabiat, varlık ve oluş kuvveti ve prensibi olan iblisin yaratıldığı nâr (ateş) Kur'an'da 120 küsur yerde geçmektedir. Âdem'in yaratıldığı toprak anlamındaki kelimeler ise sadece 36 yerde geçer. (Türâb: 17, tin: 12, salsâl: 4, hame-i mesnûn: 3)

Bazı düşünürler, Kur'an'daki nâra karşılık nur kavramını esas alırlar. Nur kelimesi Kur'an'da 40 küsur yerde geçmektedir.

Nur ve toprağı iblise karşı bir kuvvet olarak toplu halde düşünürsek toplam sayı, 70 küsur olacaktır. Bu demektir ki, Kur'an, iblisin temsil ettiği ateş (négativité, eksi) kuvvetin, âdemin temsil ettiği bütün kuvvetlerin toplamından fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Nuru dışta bıraktığımızda âdem'in temsil ettiği varlık ve oluş kuvveti iblisinkinin ancak üçte birine denk düşmektedir.

2. Ateş kuvvet ve prensibi olan iblis **11** kez, iblisin bir diğer adı olan şeytan **88** kez geçer. Toplam sayı **99**'dur ki, Kur'an'ın verdiği ilahî isim ve sıfatların tamı tamına dengidir. Yani ateş kuvveti olan iblisin anıldığı yer sayısıyla, Allah'ın isim-sıfatlan olan Esmaül Hüsna'nın sayısı aynıdır: **99**

Buna mukabil, âdem, Kur'an'da toplam 25 yerde geçmektedir.

Bütün bunların anlamı şudur: İblisin temsil ettiği varlık ve oluş kudreti, âdemin temsil ettiğinden çok daha yüksektir. Bu da gösterir ki, insanın tekâmülü bu yerküre devresinde başarıyla tamamlanamayacaktır. Ya yeni bir insanlık nesli gelecektir yahut da mevcut insan nesli başka bir ortamda (gezegen, plan) tekâmülünü tamamlamak üzere yerkürenin dışına çıkacaktır

Kur'an'ın kıyamet ve haşir kavramlarının irdelenmesinden çıkan sonuç da budur.

BİR ŞER KUVVETİ OLARAK İBLİS

İblisin bir şer kuvveti olarak yerini, anlam ve etkisini biz *'Kur'an Açısından Şeytanettik'* (Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2002) adlı eserimizde genişçe inceledik. O incelemenin bazı bölümlerinden birkaç paragrafı buraya almak istiyoruz:

Kötüden ve kötülükten şikâyet insanındır. Yaratıcı kudret, varlık ve oluşu sünnetullah (Tanrı'nın tavrı, tarzı, yöntemi) denen kanunlarına göre düzenlemiştir. O, mademki sonsuz gücün ve sonsuz takdirin sahibidir, onun düzenlemesinde kötü-iyi diye bir ayrım söz konusu olmaz.

Peki, durum bu ise, tanrısal metinlerde kötü-iyi, şer-hayır ayrımı ve hatta savaşı neden gündeme getirilmiş ve insandan iyininhayrın yanında yer alması neden istenmiştir? Sorunun cevabı şu olsa gerek: Tanrı'nın bu tür ayrımları yapması varlık ve oluşa bizim açımızdan baktığı anda ortaya çıkar. Tanrı iş ve oluşa kendi açısından baktığında böyle bir ayrım söz konusu değildir. Kur'an, şeytanı Allah'ın düşmanı değil de insanın düşmanı olarak tanıtmakla işte bu gerçeğin altını çizmiş olmaktadır.

İnsan açısından baktığımızda şunu görmemek de doğru sayılamaz: Dünya bugün olduğundan çok daha kötü olabilirdi. Soru hep, dünyada neden kötülüğün var olduğu şeklinde sorulmuştur; ama soruyu dünyada bunca iyiliğin neden var olduğu şeklinde de sorabiliriz, sormalıyız. Böyle baktığımızda, dünyada kötülüğün var olması Tanrı'nın güçsüzlüğüne kanıt olmak yerine, dünyada bunca iyiliğin var olması Tanrı'nın büyük lütuf ve keremine kanıt olur.

Süreç felsefesi (process philosophy) diye bilinen düşünce ekolünün teodise (iyiliğin bir gün kötülüğe galip geleceğini, kötünün varlığının iyinin kavranması ve geliştirilmesi açısından gerekli olduğunu savunan görüş) anlayışı esas alınarak şu da söylenebilir: Evrenin kötülüklerle dolu olduğunu varsaysak bile, Tann'mn, insanı ve evreni iyilik ve kusursuzluğa doğru yönlendirdiğini kabul edebiliriz.

insanın derin ve inatçı egoizmi bir gerçeği daha görmesine engel olmaktadır: Özgürlük... Bu bağlamda özgürlük, İslam düşüncesinde iblisi önemli bulan yaklaşımlardan birini sergilemiş olan şehit düşünür Aynulkudat Hemedanî (ölm. 525/1130) tarafından gündeme getirilmiştir: Aynulkudat'a göre, her varlığın varlık yapısında egemen olan ve onun esas benliğini karakterize eden bir özellik veya değer vardır. Su söndürür, ateş yakar, arı bal yapar, yılan zehir... İnsanın karakteristik özelliği veya onu 'o' yapan tabiatı ise özgürlüktür. Şehit düşünüre göre, her şey bir şeye müsahhar kılınmıştır, insan da özgürlüğe müsahhar kılınmıştır. Yani onsuz edemez, onun dışında olamaz.

İnsan özgür olmaya mecbur ve mahkûm bir varlıktır. İşte kötü ve şer, insanın bu olmazsa olmaz karakterine imkân yaratmanın olmazsa olmaz araçlarıdır.

Hep iyi olsaydı, oluş gerçekleşmezdi, ama en azından insan diye bir varlık olmazdı. Bir zamanlar hep iyi ve güzel vardı. Ve o zamanlar meleklerin zamanlarıydı. Tanrı, insanı yarattı ve onu özgür tabiatlı bir varlık olarak yarattı. Böyle olunca da bu tabiatın işlemesi için zorunlu olan kötü ve şer ortaya çıktı. İnsan, kendisinin onurunu simgeleyen özgürlükten şikâyet etmezken onun olmazsa olmaz koşulu olan kötü ve serden ne diye şikâyetçi olmaktadır?!

Kötü ve şer, özgürlüğün kaderi olan riskin ta kendisidir.

Kötülüğün varlığı, özgürlüğün varlığının bir sonucudur. İblisin insana secde etmemesinin sebebi, insana özgürlüğün verilmiş olmasıdır. İblis hasedinin temelinde bu var. Ne yazık ki insan, iblisin hasedine ve kendisinin seçkinliğine sebep olan özgürlüğü, düşmanı olan iblisin bu düşmanlığını tatminde araç haline getirmekte, yani özgürlüğünü iblisi dinleme yönünde (bu demektir ki kendi aleyhinde) kullanmaktadır.

İFTİRA

(iftira, ifk, bühtan)

İftiranın kökü olan 'fery'den türeyen kelimeler 60 yerde geçer.

Fery, bir nesneyi herhangi bir maksatla yarmak anlamındadır. Yalan söz peyda eylemeye de fery denir. Tulumu yarıp yeniden dikmeye de fery denmektedir. Feryin if al kalıbına aktarılışı olan iftira ve yine fery kökünden bir kelime olan 'firye', yalan söz peyda edip söylemeye ve olmayan şeyi isnat etmeye denmektedir. (Fîrûzâbâdî; *el-Kaamus el Muhit,* fery mad.; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab,* firye mad.)

O halde iftira; yalan ve düzme sözün, haksız ve yalan isnadın her türünü nitelemek için kullanılabilir. Din, ahlak ve hukukta da bu anlamlarda kullanılmaktadır. İftira edene müfteri, iftira ve isnat edilen yalanlara 'müftereyât' denir.

İftira ile aynı anlamda tercüme edebileceğimiz bir kelime de ifk sözcüğüdür. Kur'an bu iki sözcüğü aynı ayet içinde yan yana da kullanmıştır, (bk. 34/43; 46/28) İftiranın insan hayatında vücut verdiği tahribi iyi anlamak için iftira kavramıyla ifk kavramını birlikte değerlendirmek gerekir. Biz de öyle yapacağız.

Kur'an iki tür iftiradan söz etmektedir:

1. Allah'a iftira,
2. İnsana iftira.

ALLAH'A İFTİRA

Kur'an iftira sözcüğünü, (Meryem, 27 hariç) isim ve fiil olarak geçtiği tüm yerlerde Allah'a, vahyin beyanlarına, peygamberlere iftira anlamında kullanmakta ve ne ilginçtir ki, Allah'a iftira anlamında kullanıldığı yerlerde, kullanımı, yalan (kizb) kelimesiyle de pekiştirmektedir. Bundan, öncelikle iki gerçek anlaşılır:

1. Allah'a iftira, söylenebilecek yalanların en zehirlisi ve yapılabilecek haksız isnatların en kötüsüdür. Nitekim Kur'an, bu gerçeğin altını defalarca çizerek Allah'a iftira kötülüğünü işleyenlerin, zalimlerin en şerirleri olduğuna dikkat çekmiştir:

"Yalan düzerek Allah'a iftira eden yahut O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim vardır!" (6/21; 7/37; 10/17)

Şirk de Allah'a iftira cümlesinden olduğu içindir ki, en büyük zulümler arasına konmuştur. (4/48) Kur'an, Allah'ın yokluğunu iddiadan söz etmez. Şirk, Allah'ın inkârı değildir; Allah'ın yanına-yöresine yedek ilahlar koyarak Allah'ı, kudretini başkalarıyla paylaşmış göstermektir ki şirki iftira yapan da budur.

2. İnsanoğlu, iftirayı öncelikle ve en yoğun biçimde din bahsinde sergilemektedir ve bu melun eylemde iftiraya uğrayan bir numaralı hedef Cenabı Hak olmaktadır. Bu melun eylemin, dini temsil edenlerce sergilendiği de vahyin dikkat çektiği bir başka olgudur.

Allah'a iftiranın en belirgin ve en yıkıcı şekillerine de değinilmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

a) Kendisine bir şey vahyedilmediği halde 'bana vahyedildi' demek, (bk. 6/93),

b) İlim dışı düzmelerle insanları şaşırtıp sapıtmak için Allah'a yalan isnatlarda bulunmak, yani din adına uydurma emirler-yasaklar veya kutsallar-kutsallıklar icat etmek. (bk. 6/144),

e) İnsan dilinin söylediklerini esas alarak "Şu helaldir, şu haramdır" şeklinde hükümler vermek. Bir başka deyimle tahrim (haramlaştırma) yetkisi kullanmak. (16/116; 42/ 21. Tahrim yetkisi ile ilgili ayrıntılar için bk. bu eser, Haramlaştırma mad.)

Dinde uydurmacılığın, iftira ile hüküm vererek haram ve helal yaratmanın sonu, aldanış ve hüsrandır. (3/24)

İftira kelimesi kullanılarak bize ifşa edilen en hayatî gerçeklerden biri de Kur'an'ın 'iftira ile vücuda getirilmiş yani uydurulmuş bir hadîs' olmadığıdır. Bu gerçeğin önce Yunus suresi **37.** ayette genel iftira kavramı açısından durumu ele alınmıştır:

"Bu Kuran, Allah'ın berisinden birilerince iftira yoluyla/yalan isnatlarla oluşturulmuş değildir. O, kendinden öncekinin tasdiki ve kitabın ayrıntılı kılınmasıdır. Kuşku ve çelişme yoktur onda. Âlemlerin Rabbi'ndendir o."

Daha sonra vahyedilen Yusuf suresinin son ayetinde ise, Kur'an'ın uydurulmuş olmamasının ifade ettiği anlamların, İslam ümmetinin din hayatı açısından en önemli yanına değinilmiştir. Bu, Kur'an'ın, 'uydurulmuş bir hadîs olmadığı' gerçeğinin vurgulanmasıdır. (Bu konuda ayrıntılar için bk. bu eser, Hadis ve Sünnet madl.)

İNSANA İFTİRA

İftiranın daha çok insanla-insan arası ilişkilerde işleyen kısmını Kur'an ifk ve bühtan sözcükleriyle ifade etmektedir. Önce ifk türü iftirayı görelim:

İfk, türevleriyle birlikte 30 yerde geçer. Bunların 8 tanesi 'ifk' şeklinde kullanımdır.

"İfk, yüzü, dönmesi gereken yönün tersine çevirmektir. İyiden kötüye, doğru sözden yalan söze dönmeye ifk denmesi de bundandır." (Râgıb, ifk mad.) İfk, Arapça'daki 'an (den) edatıyla kullanıldığında döndürmek anlamı verir. İfk, bir ters duruştur. Kişiliksizliği, dönekliği, yamuklaşmayı ve ona buna yamukluk isnadını ifade eder.

İfk suçunu işleyene 'effâk' denir. Kur'an'ın effâklara reva gördüğü üç ceza vardır:

1. Şeytanların tasallutu:

"Haber vereyim mi size şeytanların kime iner olduğundan? Herbir iftiracı günahkâr üzerine iner onlar. Kulak kabartırlar ama çoğu yalancılardır onların.." (Şuara, 221-223),

2. Veylyani lanet, azap ve utanç:

"Yazıklar ve azaplar olsun günaha batmış her yalancı iftiracıya!" (Câsiye, 7; Nur, 23),

3. Tanıklık hakkını sonsuza dek yitirmek: (24/4)

Kur'an, ifk kelimesini yalan söz düzmek, temiz, iffetli insanlara iftira etmek anlamlarında kullanmakta ve bu kullanımı bazen iftira kelimesiyle pekiştirmektedir. (25/4; 34/43; 46/28) İfkin şiddetini göstermek için mübîn (apaçık, kanıtlı, tartışmasız) kelimesiyle niteleme yapılmaktadır. (24/12) Bu niteleme de gösterir ki, insanoğlu ifk türü iftirayı büyük bir sadizmle ve akıl almaz bir pervasızlık içinde yapmaktadır.

Aynı surede, ifkin tahribi ikinci kez gündeme getirilirken 'bühtanün azîm' (çok büyük bir bühtan-iftira) tamlaması kullanılmıştır. (24/16)

PEYGAMBERİNİN EŞİNE İFTİRA EDEN ÜMMET

Kur'an'ın, sosyal bünyede en acılı yarayı açan iftira kötülüğünün zararını anlatmada ve bu suça reva görülen cezayı düzenlemede, İslam Peygamberi'nin hanımının başından geçen bir olayı vesile yapması altı çizilecek bir noktadır. Bundan anlaşılır ki, iftira illeti Müslüman toplumun temel belalarından biri olacaktır. Öylesine bir beladır ki bu, bizzat Tanrı Elçisi'nin yaşadığı bir dönemde, bizzat onun eşine karşı, hem de onun sahabîleri tarafından işlenmekle başlamıştır. Muhammed ümmetinin bu beladan kurtulmasının mümkün olmayacağının göstergesidir bu...

Bu suçu, Peygamber huzurunda onun eşine karşı işleyenleri çok ağır bir dille kınayan Kur'an, onların Hz. Peygamber'in eşine karşı nasıl bir tavır sergilemeleri gerektiğini çok dokunaklı ifadelerle vermekte, böylece temel belalardan biri olan iftira karşısında imanlı bir toplumun, alması gereken tavrı belirlenmektedir:

"O ifki/yalan haberi/iftirayı getirenler, içinizden bir gruptur. Onu sizin için şer sanmayın. Aksine, o, sizin için bir hayırdır. Onlardan her kişiye o günahtan kazandığı vardır. Onların, günahın büyüğünü yönetenine de büyük bir azap vardır. Onu işittiğinizde, erkek ve kadın müminlerin birbirleri için iyi zanda bulunup, 'Bu, apaçık bir iftiradır' demeleri gerekmez miydi? Ona dört tanık getirselerdi ya! Mademki, tanıkları getiremediler, o halde Allah katında onlar yalancıların ta kendileridir. Eğer dünya ve ahirette Allah'ın lütfü üzerinizde olmasaydı, içine daldığınız o yaygarada size mutlaka büyük bir azap dokunurdu. O zaman siz, onu dillerinizle birbirinize

yetiştiriyordunuz ve ağızlarınızla, hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyi söylüyor, üstelik bunu önemsiz sanıyordunuz. Oysaki Allah katında o, çok büyük bir günahtı. Onu duyduğunuzda, 'Bu konuda söz söylememiz bize yakışmaz; hâşâ, bu büyük bir iftiradır' demeniz gerekmez miydi? " (Nur, 11-16)

Gerekirdi ama ne yazık ki gerekeni yapmamışlardır! Kur'an, illetin altını çizmeye, devam ediyor. Şu uyarıdaki ihtişam ve ürperticiliğe, ama biraz da ilahî tehdide bakın;

"Eğer iman sahipleri iseniz Allah sizi, böyle bir şeye bir daha asla dönmemeniz hususunda uyarıyor" (Nur, 17)

Yüce Tanrı, uyarmıştır ama ne yazık ki Muhammed ümmeti bu uyarıya asla kulak vermemiştir. Hâlâ amansız ve acımasız bir biçimde iftira üretmekte ve kendi kendini yiyip tüketmektedir, İftiracılığı âdeta belirgin niteliklerinden biri haline getirmiş bir ümmettir bu!..

Bu ayetleri dikkatle değerlendirdiğimizde şu noktaların altını çizebilmekteyiz:

1. Muhammed Ümmeti sınırsız ve acımasız bir biçimde iftira edebilen bir ümmettir. Bu ümmetin bu zaafının büyüklüğü yüzündendir ki, Cenabı Hak, kitabında onlarca ayeti bu konuya ayırmıştır.

2. Bu büyük iftira, ümmet tarafından sonraki zamanlarda 'günahsız ve yanılmaz' ilan edilen ilk nesil tarafından, hem de bizzat Peygamber'in eşine karşı işlenmiş olduğu için, "Sahabîler günahsız, yalansız ve udûldür" şeklindeki geleneksel iddia ve kabul, Kur'an'a açıkça ters ve bizatihi vahim bir iftiradır.

Sahabî nesli, hem de bizzat Tanrı Elçisi'nin huzurunda, hem de bizzat onun eşine iftira edebilmiştir. Böyle bir neslin tümünü günahsız ve udûl ilan etmek, Allah'ın beyanlarına karşı çıkmak, Allah'a rağmen bazı insanları ilahlaştırmaktır. Kur'an, bu suçu işleyenleri ağır ve ısrarlı ifadelerle 'büyük günahkâr, cezaya çarptırılacak olanlar' diye ifade ederken beri taraftan birilerinin "Hayır, öyle değil; onlar günahsız ve masumdur" demesi kadar büyük bir bühtan tasavvur edilemez.

Bu 'udûl' iddiası, Kur'an'ın şikâyetçi olduğu iftiranın 'Allah'a iftira' suçu şeklinde yeniden işlenmesidir.

3. Kur'an; bu suçu işleyenlerin içinde bir 'günah kotancı'nın bulunduğundan söz ettiğine göre, iftira planlı ve kasıtlı bir suç olarak gösterilmektedir ki, biraz önce söylediklerimizin Cenabı Hak tarafından pekiştirilmiş biçimde belgelenmesidir.

4. Büyük iftirayı kotaranların bunu birbirlerine yetiştirip yaydıkları ve bunu yaparken suçu hiç de önemsemedikleri, hafife aldıkları anlatılarak, Muhammed Ümmeti'nin iftira suçunu nasıl bir rahatlık ve hevesle işleyebileceğine vurgu yapılmıştır.

Nur suresi, Hz. Peygamber'in eşi Âişe'ye yapılan bir iftirayı gözler önüne sererken iftira illetinin insan hayatındaki tahribine de dikkat çekmiştir. İftira zulmünün, bir hanım münasebetiyle gündeme getirilmesi de ilginçtir. Bu, iftiradan en çok kadınların zarar göreceğine, bu kötülüğün en çok onlara yapılacağına da bir işaret sayılabilir. Nitekim iftira suçunu lanetleyen ayet, kadınların iftiraya uğramasını gündeme getiriyor:

"O, bir şeyden habersiz iffetli mümin kadınlara iftira atanlar dünyada da ah i re t te de lanete uğratılmışlardır. Büyük bir azap vardır onlar için." (Nur, 23)

Günahsız kadınlara iftira suçunu işleyenlerin tanıklıkları bir daha kabul edilmez. Yani iftira suçu işledikleri kanıtlananlar, tanıklık etme hakkını ebediyen yitirirler. (24/4)

Hiç tereddütsüz söyleyebiliriz ki Kur'an'ın kamu haklarından mahrum bırakma anlamında öngördüğü en ağır ceza, budur. Bu cezanın kadınlara iftira münasebetiyle düzenlenmiş olması erkeklere karşı işlendiğinde söz konusu edilmeyeceği anlamına gelmez. Önemli olan, sebebin özelliği değil, teşriî düzenlemenin illetidir. İllet, iftira etmektir. Kadına iftira münasebetiyle düzenlenmesi bir 'sebep hususîliği'dir. Sebebin hususîliği nassın genelliğine engel değildir.

Hikmet-i teşriîye, iftiranın bertaraf edilmesidir. Kadın, erkek, şu konu, bu konu, sonuç açısından hiçbir fark yaratmaz. İftira illetini ifade için kullanılan temel sözcüklerin üçüncüsü bühtan sözcüğüdür. 6 yerde geçen bu kelimenin, biri ifk olayını anlatan surede geçmek üzere tümü, kadınlarla ilgili ayetlere ağırlık veren surelerin tamamen kadınlarla ilgili ayetlerinde yer almıştır: Nisa 3, Nur 1, Ahzâb 1, Mümtehine 1. ayet.

Bühtan şeklindeki iftiranın 5 tanesi kadınlar aleyhinedir. Sadece Mümtehine süresindeki ayet, bühtan türünden iftiranın kadınlar tarafından da yapılabileceğini bir ihtimal olarak ifade etmektedir. Bunun anlamı ise insan hayatında iftiraya en çok kadınların uğradığı ve uğrayacağıdır. Bühtan türü iftiraya uğrayanlardan biri de babasız Peygamber Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'dir. Hem kadınların hukukunu hem de Hz. İsa'nın kutsallığını gündeme getiren Nisa 156. ayet, Hz. Meryem'in, oğlu Hz. İsa'yı babasız dünyaya getirmesini kabullenemeyen Yahudilerin o yüce anneye kötülük isnat etmelerini kınamaktadır. Demek olur ki, Kur'an, Muhammed Ümmeti'ni peygamber eşine, Yahudi Ümmetini ise peygamber annesine zina suçuyla iftira atmak gibi bir günahın faili olarak damgalamaktadır.

İKİ İBRET DERSİ

Burada iki noktanın daha altını çizmek zorundayız. Birincisi şudur: İfk olayı, öyle 'Münafıkların attığı bir iftira' diyerek içinden sıyrılacağımız bir olay değildir. Bu olay, İslam ümmetinin yumuşak karnına, en büyük zaaf noktalarından birine dikkat çekmektedir: İftiracılık illeti. Olayı münafıkların başlatması, bu işin sadece münafıklara fatura edilmesine gerekçe yapılamaz. Başlatan münafıklardır ama sonradan işe münafık olmayan sahabeden katılanlar olmuştur. Dahası, bu katılanlar içinde büyük sahabîler de vardır. Bunu görmezlikten gelemeyiz. Görmez isek olaydan çıkarılması gereken ibret dersini çıkaramayız.

Geleneksel anlayış, sahabenin tümünü udûl yani günahsız-masum kabul etmek gibi Kur'an dışı bir anlayışı öne çıkardığı için ifk olayı gibi Kur'an'ın ebedî lanetle andığı bir günahı 'kutsal' ilan ettiği kişilere bulaştırmamak gayretiyle 'işi münafıklara ciro' ederek kenara çekilmekte, dayatmalarına buradan gelecek zararı önlediğini sanmaktadır. Sanki 'münafıklar' diye ayrı bir millet, ayn bir ümmet var da, bu tür kötü işleri hep onlar yapıp Müslümanların üstüne atıyor. Münafık dediğiniz, bugünkü dincilerin o günkü zihniyet öncüleri olan ikiyüzlü, çıkarcı, Allah ile aldatmayı din diye pazarlayan takımdır. İşlerine geldiği sürece dine saygılıdırlar, menfaatleri zedelendiğinde isyan ederler. Ve bu isyanı bazen irtidada kadar götürürler. Ama unutmayalım ki bunların tümü o 'udûl' ilan edilen sahabenin içindedir. Onlardan ayrı bir taife, bir zümre veya kavim değildir. Tümü

caminin, cemaatin müdavimi, hatta çoğu zaman din avukatlığı yapan adamlardır. Asrısaadetin en ruhsuz çıkarcısı olan ve İslam'a yaptığı hizmetlerle sürekli afra tafra satan ve bu konuda en seçkin sahabîleri bile kandırabilen Tu'me bin Übeyrık, 'sahabe' unvanı altında nelerin yapılabileceğini bize göstermektedir. (Bu konuda bizim, *Maun Suresi* adlı eserimize bakılabilir.)

Geleneksel dincilik zihniyeti, Tu'me'nin 15 ayetle deşifre edilen büyük soysuzluğunu da 'Münafıkların işidir' demeye getirmişse de tutturamamıştır. Münafıklar edebiyatı Hz. Aişe bahsinde de kullanılmış ama yine tutmamıştır. Bir kötülüğe münafıklar karışmışsa o kötülüğü karışan ve 'münafık' olmayanlar aklanacak mı? Onların günahları günah olmaktan çıkacak mı? Kaldı ki Kur'an, ifk olayında münafıklar falan diye bir söz kullanmamaktadır. Sahabe neslini kınamakta, onlara sitem etmektedir. İş, sadece münafıkların işi olsaydı Kur'an'ın tavn böyle mi olurdu? Geleneksel zihniyetin, özellikle dinci taifenin, gerçeği görmemek için gözlerini kapatmaktan öte bir anlam taşımayan bu tavn, Kur'an'ın yirmiye yakın ayetinin beyanları karşısında anlamsız olmanın ötesine geçemez. Gerçek şudur ve ortadadır:

Kur'an, İslam ümmetinin, Peygamber'inin eşine bile iftira atacak bir 'iftiracılık zaafı' taşıdığına dikkat çekmektedir. Muhammed Ümmeti'nin en büyük zaafı bu iftiracılık zaafıdır. Günümüz dinci odaklarının iftirayı bir tür din-iman haline getirmelerini dikkate alırsak Kur'an'ın bu büyük mucizesinin anlamı bir kere daha belirginleşir.

İkinci ibret noktası da şudur: İfk olayı, Nisa suresi 34. ayetin sünnet bünyesindeki en muhteşem tefsirini önümüze kovmuştur ve o surede geçen "Fadribû" ifadesinin kadınları dövmek anlamı taşımadığını göstermiştir. Hz. Âişe, ifk olayında 'iffetsizlik kuşkusu' yani 'nüşûz' ile itham edilmiştir. Hz. Peygamber bunun üzerine Nisa 34. ayette sıralanan emirleri peş peşe uygulamıştır: Önce ev içinde-yatakta ayrılık emrini, sonra da ev dışında, başka bir yerde yaşamaya mecbur etme emrini uygulamaya koyarak, Hz. Âişe'yi babasının evine göndermiştir. İşte, Nisa 34. ayetteki "Fadribû" emrinin bu ayetteki anlamının dövmek değil, 'yaşadığı yerden ayn bir yerde yaşamaya mecbur etmek' olduğunu Hz. Peygamber'in bu fiilî tefsirinden anlıyoruz. (Bu konuda ayrıntılar için, bizim *'Kur'an'ın Temel Buyrukları'* adlı eserimizin 154-155. sayfalarına bakılabilir.)

İHTİLAF

(tartışma, çekişme, birbirine tamamen zıt kanaatlerin ortalığı doldurması)

İhtilaf, arka taraf anlamındaki 'half kökünden türemiştir. Bu kökten türeyen kelimelerin Kur'an'daki kullanımı, 120 küsurdur. Bizzat ihtilaf kelimesi 7 yerde, onun fiil şekli olan 'ihtelefe' ve çoğul kipleri ise 35 kez kullanılmıştır.

Geleneksel zihniyet, ihtilafın Kur'anî mahiyetini bir türlü telaffuz etmemiştir. İşi sürekli gargaya getirip ortada bırakmıştır. Kur'an'da şirkle eşitlenen ihtilaf sanki hayatın bütün alanlarındaki söz ve düşünce farklılıklarının adıymış gibi bir hava yaratılmıştır. Ve sanki Kur'an, şirk gibi bir büyük bela ile eşitlediği ihtilafı çözecek çareler önerememiştir.

Durum elbette ki, böyle değildir. Bir kere, Kur'an'ın lanetlediği ihtilaf, sadece din alanında söz konusudur. Hem de dinin diyanet ve şeriat alanında değil, nassa bağlı zamanüstü alanında. Bu, alanda ihtilafın nasıl çözüleceğini Kur'an, âdeta matematik formüllerle göstermiştir. Bu alan dışındaki tartışmalar ihtilaf değil, içtihat başlığı altında ele alınacaktır.

İçtihadı işlemez hale sokan geleneksel anlayış, içtihat başlığı altında ele alınacak bütün meseleleri ihtilaf başlığı altına çekmiştir. Bu, onun bir taşla iki kuş vurmasıdır. Hem rahatsız olduğu içtihadı saf dışı etmiştir hem de hesabına uygun gargaracılığı yaşatacak ihtilaf kavramını ihya etmiştir.

İhtilafı içtihatla karıştırmamanın yolu bellidir: Çekişmelerde karşı tarafa tekfir ve tehdit yöneltilmezse tartışma içtihat farkıdır; karşı tarafa tekfir ve tehdit yöneltilirse tartışma içtihat olmaktan çıkar, ihtilaf olur. Yani rahmet alanından çıkar, musibet alanına girer,

Bunun anlaşılmaz yanı neresidir? Anlaşılmayan bir yan yoktur, gereği yapılmayan yanlar vardır. Ve sıkıntı da oradan çıkmaktadır.

Geleneksel Emevîci-Arapçı yaklaşım, bunu elbette ki fark etmiştir ama tuttuğu yolun zarar görmemesi için gereğini yapmamış, işi savsaklamıştır. Çünkü gereğini yaptığı anda, Emevî zulümlerinin art arda mahkûm edilmesi ve bu zulümleri meşru göstermeye yönelik bütün dayatmaların akaid kitaplarından çıkarılması gerekecektir. Dahası, bu dayatmalara payandalık yapan bütün uydurma hadislerin temizlenmesi gerekecektir. Bu, bir kıyamet demektir. Geleneksel anlayış bu kıyameti koparmaya asla yanaşmamıştır. Yaptığı iş sırıtmasın diye de ihtilafı içtihatla karıştırarak suyu bulandırmıştır.

ÜÇ TABUYA DOKUNMAMA TUTKUSU

İhtilafı içtihatla karıştırarak meseleyi ortada bırakanlar, üç tabuya dokunmaktan çekiniyorlar; daha doğrusu üç tabunun zarar görmesini engellemeye çalışıyorlar. Üç tabu şunlardır:

1. İhtilafı rahmet olarak gösteren hadis patentli uydurma,

2. Peygamber evladını katledenlerle onlara karşı çıkanların yaptıklarını aynı kefeye koyarak Emevî zorbalığını aklama gayreti,

3. Kur'an'ın, ulema (tarikat çevrelerinde mürşit) olmadan asla anlaşılamayacağmı, halkın Kur'an'ı doğrudan okuyarak Tann'nın buyruklarını öğrenemeyeceğini dinleştiren maskeli engizisyon zihniyeti.

Birinci tabu, Kur'an'a isyan gibi duran şu dehşet verici uydurmadır:

"Ümmetimin ihtilafı rahmettir." (Uydurma hakkında ayrıntılar için bk. Elbânî; *ez-Zaîfa,* 1/141)

Rahmet olan içtihattır ve Kuran onun yolunu bizzat kendisi açmış, o yola girenleri tebcil etmiştir.

Kur'an, ihtilaf, şirktir, zulümdür, musibettir diyecek, o Kur'an'ı

tebliğ eden Peygamber "İhtilaf rahmettir" diyecek. Böyle bir şey olabilir mi? Böyle bir iddia, her şeyden önce Kur'an'a ve Peygamber'e hakaret ve iftira değil de nedir? Ama geleneksel anlayış minareyi bir kere çalmıştır. Ne edip edip ona bir kılıf bulmalıdır. İhtilaf hakkındaki gevelemeleri işte bu kılıf bulmanın sancılarından doğmaktadır.

İbn Hazm (ölm. 450/1058) ihtilafı rahmet gösteren uydurma için şöyle diyor: "Bu söz, olabilecek en yıkıcı sözlerden biridir. Eğer ihtilaf rahmetse ittifak gazap olur. Bir Müslüman bunu nasıl söyler!?" (İbn Hazm; *el-İhkâm,* 5/64)

Bu uydurmanın, bırakın sağlamını, zayıf bir senedi bile yoktur. Böyle bir sözün 'hadis' diye anılması, vahim bir zulüm ve küfürdür. Gel gör ki, Emevîci gelenek, ihtilaf, ashap, ashap arası kanlı çarpışmalar ve hatta Ehlibeyt mensuplarının hunharca katledilmesi gibi meselelerin gündem olduğu her yerde en başa bu sözü yazmaktalar. Amaç belli: Emevî zulmünü bir içtihat hatası olarak gösterip meşrulaştırmak.

İhtilafı rahmet gibi gösteren bu söz, Kur'an'ın tüm verilerine aykırı, insan ihtiyaç ve beklentilerine tamamen zıttır. İhtilaf, fırkaların çekişmelerinde söz konusu olur, ilim ve fikir adamlarının tartışmalarında değil. Bunun içindir ki, Kur'an, ihtilafı, hizipçiliğe izafe etmiş, bu ihtilafın küfür, zulüm ve parçalanma yaratacağına da vurgu yapmıştır:

"Hizipler kendi aralannda/kendi aralarından çıkan hizipler ihtilafa düştüler. Büyük bir günün tanıklığından ötürü vay o inkarcıların haline! Bize gelecekleri gün neler işitecekler, neler görecekler! Fakat o zalimler bugün, açık bir sapıklık içindedirler." (Meryem, 37-38)

"Böyle iken, aralarından çıkan hizipler/hizipler kendi aralarında ihtilafa düştüler. Korkunç bir günün azabından vay haline o zulmedenlerin!" (Zühruf, 65)

"Bu böyledir! Çünkü Allah, kitabı hak olarak indirmiştir. Kitapta çekişmeye girenler, bütünden uzaklaştırıcı bir kopuşun tam içindedirler." (Bakara, 176)

Bu ayet, ihtilafın kitapta yani Kur'an'da olamayacağını da hükme bağlamıştır. "Kur'an'da muğlaklar ve müşkiller var" diyen-

leri bir kez daha yalanlamıştır. İhtilaf Kur'an'da olamaz, çünkü Kur'an, ihtilafların yaratıcısı değil, çözücüsüdür. Beyyine gayet açıktır:

"Herhangi bir şeyde ihtilafa düştüğünüzde onun hükmü Allah'a bırakılır." (Şûra, **10)**

Kur'an diyor ki, "Ben, ihtilafları çözmek için gönderildim", Kur'an'a musallat olmuş Emevî Cahiliyesi'nin hizmetçileri diyor ki "Hayır! Kur'an ihtilafların kaynağıdır." Kur'an'ın söylediği çok açık:

"Bu kitabı sana yalnız şunun için indirdik: Hakkında ayrılığa düştükleri şeyi onlara iyice açıklayasın ve kitap, iman eden bir topluluk için kılavuz ve rahmet olsun." (Nahl, 64)

Kur'an. müskilleri. muğlakları yaratmıyor, onları çözüvor.

Şimdi insanlık ve özellikle İslam ümmeti bir karar vermek zorundadır: Kur'an'ın söylediğini mi esas alacak, Emevî Cahiliyesi'nin söylediğini mi? Bugüne kadar, ne yazık ki, Kur'an'ın söylediğini esas almamıştır.

Kur'an'a göre, peygamber de ihtilaf kaynağı değildir. O da ihtilafları çözen canlı modeldir. O, eğer ihtilaf kaynağı gibi görülüyorsa, sebep ona isnat edilen uydurmalar veya içtihatları, birbirini tekfir ederek ihtilafa dönüştüren çevrelerdir. Peygamberlerin de birer ihtilaf çözücü olduğunu gösteren beyyinelerin önde geleni şu ayettir:

"İsa, açık seçik kanıtlarla geldiğinde şöyle demişti: 'Ben size hikmet getirdim ve tartışıp durduğunuz şeylerin bir kısmını size açıklayayım diye geldim. O halde, Allah'tan sakının ve bana itaat edin!" (Zühruf, 63)

Aynı olguyu Hz. Muhammed açısından hükme bağlayan ayet şudur:

"Hayır, Rabbine yemin olsun ki, iş, onların sandığı gibi değil. Onlar, aralarında çıkan karmaşık işlerde seni hakem yapıp verdiğin hükümle ilgili olarak, içlerinde hiçbir burukluk duymadan tam bir teslimiyete ulaşmadıkça iman etmiş olamazlar." (Nisa, 65)

Demek ki, peygamberler de ihtilaf kaynağı değillerdir, olamazlar. İhtilaf kaynağı olan bir benlik peygamber olamaz. Şu var ki, peygamberler bile, ihtilafları çözmede getirdikleri kitaba yani vahye sığınırlar. Bu demektir ki, ihtilafların son çözüm yeri, peygamber için bile, kitaptır. Bizim için Kur'an.

İhtilaf, Kur'an'a göre, vahyin insana rahmet ve mutluluk getirmesini önleyen temel olumsuzluktur. Ve bu olumsuzluğun esas taşıyıcıları da dini temsil edenlerdir. Özellikle din uleması. (21/213; 31/19; 45/17) Kur'an şu emri veriyor:

"Kendilerine tanrısal beyyineler geldikten sonra fırkalara bölünüp ihtilafa düşenler gibi olmayın! Böyle olanlar için çok büyük bir azap vardır." (Âli İmran, 105)

Bakara suresi 213, Âli İmran 19 ve Câsiye 17. ayetler ihtilafın esas taşıyıcısı olan din temsilcilerinin ihtilaflarını bağy denen illete bağlıyor. Yani, ihtilaf bir bağy olayıdır. Bağy; zulüm, yalan, kıskançlık, hak tanımazlık, fuhuş, haset, haddi aşmak... gibi anlamlar taşıyor. Bakara 213. ayetin, tarihin en büyük mucize ihbarlarından biri olan beyanına bakalım:

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, peygamberleri müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak gönderdi. Onlarla beraber, anlaşmazlığa düştükleri konularda, insanlar arasında hükmetsinler diye gerçeği taşıyan kitabı hak olarak indirdi. O kitapta anlaşmazlığa düşenler, o kitap kendilerine verilmiş olanlardan başkaları değildi. Bunlar, kendilerine açık kanıtlar geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlık/doyma zlık/azgınlık;denge noktasından sapma/yalancılık/zulüm/ kibir zinakârlık yüzünden, çekişmeye girmiştir. Sonra Allah kendi izniyle, inananları, üzerinde tartışmaya girdikleri gerçeğe tekrar ulaştırdı. Allah, dilediği kişiyi/dileyeni dosdoğru yola iletir."

Bu habis huyları taşıyan adamların dini ve İslam beldelerini kaoslar arenasına çeviren ve kendilerine ters düşenleri kâfir ilan eden şeytanî iştahlarının tatmini için ihtilafı rahmet olarak algılamak, Müslümanların kaderi neden olsun?!

Kısacası, ihtilaf, aynı iman içinde fikir ayrılığı değil, bir iman-imansızlık olayıdır. İhtilafa gidenlerin biri mümindir, biri kâfir. İkisini de mümin göstermeye çalışanlar, bühtan işler ve zulme uşaklık etmiş olurlar:

"Allah dileseydi, onların ardından gelenler, açık seçik beyyineler kendilerine ulaştıktan sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Ancak tartışmaya girdiler de içlerinden bazısı iman etti, bazısı küfre saptı. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Ne var ki, Allah, irade eder olduğunu yapar." (Bakara, 253)

İkinci tabu: Emevîlerin Peygamber evladı ve sahabe katili eli kanlı zorbalarını cennetlik göstermek için sonradan uydurulan bu tabu, Kur'an dışı sahabe anlayışıdır ve İslam ümmetine musallat edilmiş tabuların en zararlılarından biridir. Bu Kur'an dışı anlayışın, başında İmamı Âzam gibi bir Ehlibeyt aşıkının bulunduğu Ehlisünnet mezhebine mal edilmesi ise ayrı bir bühtandır. İmamı Âzam da onun lideri olduğu Ehlisünnet de bu bühtandan münezzehtir. İmamı Âzam (ölm. 150/767), Arapçı Emevî ve Abbasî imparatorlukların zindanlarında 25 yıl çile çektikten sonra yine onların eliyle katledildi. (İmamı Âzam'ın mücadelesi, şehitliği, üstü örtülen mesajı ve temsil ettiği hakiki Ehlisünnet konusunda ayrıntılar için bizim *'Araççılığa Karşı Akılcılığın Öncüsü İmamı Âzam'* adlı eserimiz okunmalıdır). Şimdi bu İmamı Âzam'ın lideri olduğu mezhep mi Ehlibeyt katillerini aklamak için uydurulmuş 'sahabe' anlayışının mümessili olacak?

Hayır! Hayır ve haşa! 'Emevî'yi aklamaya yönelik sahte sahabe anlayışı'nın maskesini düşürenlerden biri de İmamı Âzam Ehlisünneti'ne mensup bir ilim ve irfan adamı olan Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre'dir. Özemre (ölm. 2008) şöyle diyor:

"Önceleri ashab deyimi 'Hz. Peygamber'in arkadaşları' anlamında, yani oldukça uzun bir süre onunla birlikte olmuş ve seferlerinde ona refaket etmiş olan kimseler için kullanılmaktaydı. Daha sonra Ehlisünnet fıkıhçılan Cenabı Peygamber hayatta iken onu, kendisi de mümin olarak görmüş ve mümin olarak ölmüş olan herkesi ashaptan saymışlar ve bir kimsenin ashaptan sayılması için bundan başka şart aramamışlardır."

"Ehlisünnet imamları ashap hakkında: 1) Aralarında kerem ve adalet bakımından hiçbir fark olmadığı, hepsinin âdil, hepsinin ashabı kiram olduğu, 2) Ashabın en ulularının Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali olduğu, 3) İslam âlemini ne kadar karıştırmış olursa olsun, ashap arasındaki ihtilafların Müslümanları ilgilendirmeyeceği, onların ihtilaflarının rahmet olduğu, 4) Ashap ve tâbiûn görüşlerinin tartışmasız kanıt olduğu hususlarında ittifak etmektedirler."

"Daha sonra gelen Ehlisünnet Akıncılarının önemli bir bölümü de ashabın hepsini yüce, kâmil, salih, âdil, hatadan arınmış ve cennetlik bilmenin, hiçbirini diğerinden daha az sevmemenin bütün Müslümanlara vacip olduğunu beyan etmişlerdir. Onlara göre, ashabın aralarındaki ihtilaflar ve bu ihtilaflar yüzünden dökülen kanlar bütün Müslümanlar için yalnızca rahmettir. Bu ihtilaflar yüzünden onların birini ya da bir bölümünü tenkide kalkışacak olanların tenkitleri, Kur'an'a ve sünnete uygun olsa bile büyük günaha girerler; ehli bid'at ve sapık olurlar. Eğer tenkitleri Kur'an ve sünnete uygun değilse o zaman kâfir olurlar..."

"Ehlisünnet fakîhlerinin ileri sürdükleri gibi, Hz. Peygamber'! bir kere gören herkes hemen ashap derecesine yükselip cennetlik olsaydı, bu dereceye yükselmiş olması gereken sahabî Ubeydullah bin Cahş ile Sa'lebe bin Ebu Hatîb'ın (ve daha birkaç benzerinin YNÖ) dinden çıkmamaları ve cennete girmeleri gerekirdi. Oysa bu kişiler sahabî unvanını aldıktan sonra dinden çıkmış ve cennete değil, cehenneme layık olduklarını göstermişlerdir."

"Bir başka mesnetsiz iddia da ashabın sayısının tamı tamına, gelip geçmiş peygamberlerin sayısı kabul edilen 124.000'e eşit olduğu ve her bir sahabînin de bundan dolayı bir peygambere benzediği görüşüdür. Bu, ikisinin de doğruluğu bilinmeyen iki sayıya dayanılarak hüküm çıkarmak suretiyle sergilenmiş tam bir hurûfîliktir."

"Hz. Muhammed, 'Ben ancak bir insanım. Dininize ait bir şey emredersem o emri yerine getirin. Fakat kendi görüşümden bir emir verirsem bilin ki ben sadece bir insanım.' diyerek kendisinin de yanlış yapabileceğini açıkça ve tevazu ile ilan etmiştir. Buna karşılık, bazı kimseler, ashaptan asla hata çıkmayacağı yolunda ileri sürdükleri iddia ile, ashap hakkında gerçek dışı, mübalağalı bir övgüde bulunmuşlardır. Bu yaptıklarıyla ashabın mertebesini Hz. Peygamber']n mertebesinden üstün gösterdiklerinin ne yazık ki idraki içinde değillerdir."

"Ashapla ilgili olarak yaygınlaştınlan iddiaların en vahimi, onların ihtilaflarının, savaşlarının, döktükleri kanların ümmet için sadece rahmet olduğu, bu ihtilafları tenkidin Kur'an ve sünnete uygun olsa bile insanı fasık yapacağı yolundaki iddiadır. Kur'an'a uygun bir tenkidi faşıklık sayan bu iddianın bizzat kendisi vahim bir sapıklıktır. Dikkat edilsin, Kur'an'a uygun olarak yapılan bir tenkit dalâlet olarak gösterilmektedir. Peki, bu, en yüksek hüccet olan Kur'an'ın

vaat ve emirlerinin inkârı değil midir? İnsanlar kesin kanıt olarak Kur an'ı ve ona ters düşmeyen hadisleri mi almalı, yoksa hayallerinde imal ettikleri gerçek dışı bir ashap imajını putlaştıran temyiz, vicdan ve iz'an yoksunu akıl fukaralannın İslam dışı inançlarını mı?"

"Peygamberimizin gerçek ashabı kimlerdir? Yalnızca Hudeybiye Antlaşması'ndan önce Müslüman olmuş ve Peygamberimizin 'ashabım' sözüne layık hale gelmiş zevat ashap tanımı içine girmektedir. Gerçek ashap ne Peygamber'i görür görmez kemale ermişler ne de hemen cennetlik olmuşlardır. Onların kemali, Cenabı Peygamber ile çektikleri çileler, yaptıkları cihatlar ve Hz. Peygamber'in kendilerini ilim yoluyla yetiştirmesi sonucu ve onlardan razı olmasının ardından oluşmuştur. Onların cennetle müjdelenmesi Hz. Peygamber'i bir kerecik görmüş olmaları sayesinde değildir..." (Özemre; *İslam'da Aklın Önemi ve Sınırı,* 79-86)

"Hayalî ashabın birbirleriyle ihtilafları, savaşları ve akıtılan Müslüman kanlarının yalnızca rahmet olduğu palavrasının akla, temkine, vicdana, adalete, Kur'an'a sığar yanı yoktur. Bu iddia tıpkı eski Yunan mitolojisinde sözü edilen tanrıların fanilerle hiç ilgisi olmadığı hurafesini hatırlatıyor. Bu durumda da insan, bu iki bâtıl inanç arasında bir paralellik, hatta bir benzerlik bulunduğunun farkına varıyor. Hele bütün bu saçmalıklardan sonra: 'Ashap arasındaki anlaşmazlıkları, savaşları ve dökülmüş bulunan kanlan kim tenkit ederse bu tenkidi Kur'an'a ve sünnete uygun olsa bile kendisinin bid'at ehli ve sapık olacağı' yolundaki hezeyan tam bir idraksizlik rezaleti ve bizatihi vahim bir sapıklıktır." (Özemre, *İslam'da Aklın Önemi ve Sınırı,* 97-98)

Üçüncü tabu: Kur'an'ın, birilerinin aracılığı olmadan anlaşılamayacak kadar zor bir kitap olduğu yolundaki geleneksel kanaat (üçüncü tabu) ise Kur'an'a açık bir iftiradır, bir engizisyon hezeyanıdır. Müşkillik ve muğlaklık bu iddiaları öne çıkaranların kafalarında, vicdanlarındadır, Kur'an'da değil. Kendisini 'mübîn' (apaçık), 'mufassal' (ayrıntılı), 'kolaylaştırılmış kitap' olarak tanıtan Kur'an'a muğlaklar, mücmeller, müşkiller, anlaşılmazlar izafe edenlerin bu kitaba ve İslam'a verdikleri zararın yarattığı günah faturasını, bunların kıldıkla n namazlar asla karşılamayacaktır.

İKRAH
(baskı, zorlama)

Zorlama, baskı, hoşlanmadığı şeyi kabul ettirmek anlamlarına gelen ikrah, Kur'an-ı Kerim'in din ve insan hayatından kovmak istediği en tehlikeli ve zehirli kötülüklerden biridir.

insanı, hürriyet içinde Allah'a ulaştırmayı esas alan ve hürriyeti Allah'a kulluğun kemali sayan Kur'an, ikraha karşı çok kararlı ve ısrarlı bir karşı çıkış sergilemektedir. Ana kural, şöyle konuyor:

"Dinde baskı-zorlama-tiksindirme yoktur. Doğru bilgiye dayalı eriş, bozuk bilgiye dayalı sapıştan açık bir biçimde ayrılmıştır. Her kim tâguta sırt dönüp Allah'a inanırsa hiç kuşkusuz sapasağlam bir kulpa yapışmış olur. Kopup parçalanması yoktur o kulpun. Allah, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir." (Bakara, 256)

Bu kural o kadar kesindir ki, Hz. Peygamber bile bunu zedeleyen bir tutum içine giremez:

"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi toptan iman ederdi. Hal böyle iken, mümin olmaları için insanları sen mi zorlayacaksın?!" (Yunus, 99)

Ve Hz. Peygamber'e şöyle hitap edilir:

"Yüz çevirirlerse, biz seni onlar üzerine bekçi göndermemişiz. Sana düşen, tebliğden başkası değildir." (Şûra, 48)

İkrah, insanın özünü zedeler, Yaratıcı'yı rahatsız eder. Bunun içindir ki, Tanrı, ikrah altında kendisine kötü sözlerle dil uzatmak zorunda kalanların imanlarını koruyor ve onlara bu çirkin sözleri yüzünden öfkelenmiyor. (16/106)

İKRAH YASAĞININ İKİ GÖRÜNÜMÜ

İkrah yasağının biri İslam'ın dışında, biri de içinde işleyen iki görünümü vardır. Bunu şu şekilde de ifade edebiliriz: İkrah yasağının biri imana, biri de ibadete ilişkin olmak üzere iki görünümü vardır.

Dışta işleyen, başka bir deyişle imana ilişkin olan görünüm, diğer din mensuplarına baskı ve şiddet uygulanmamasını gerektirir. İsteyen inanır, istemeyen inanmaz. Bunun aksi yapılarak 'ilan' edilmiş bir iman, zaten iman kavramının ruhuna ve yapısına terstir. Biraz önce verdiğimiz Yunus 99 ve Şûra 48 bu yasağı ifadeye koyan Kur'an ayetlerinden örneklerdi.

Kur'an aynca tasayturu yani tasallut, despotluk ve teftişçiliği de yasaklamaktadır. Ğâşiye suresi 22. ayet bizzat Peygamberi musaytır (despot, musallat, teftişçi) olmaması için uyarmaktadır. Uyarıyı yapan ayetler kümesinde tasayturun yerine neyin istendiği de açıkça gösterilerek tasallutun birtakım oyunlarla saklanmasına da engel olunmaktadır. Şöyle deniyor:

"Artık uyar/düşündür! Çünkü sen bir uyarıcı/düşündürücüsün. Üzerlerine musallat bir despot değilsin. Tersine giden, nankörlük eden başka. Allah, böylesine en büyük azapla azap edecektir. Hiç kuşkusuz, onların dönüşleri bizedir. Bunun ardından, hesaplan da bizim elimizde olacaktır." (Gâşiye, 21-26)

Anlaşılan odur ki, insan haklan çiğnenmediği sürece, yapılan yanlışın, işlenen günahın hesabı ve eğer varsa azabı Allah'ın tekelindedir. Kula, bu alana müdahale hak ve yetkisi verilmemiştir.

İkrahın din içi işleyişine gelince: Bakara 256. ayetin esas amacı olan bu işleyiş, dindeki ibadet alanına ilişkin ve dinin kendi mensuplarına yönelik bir işleyiştir. Unutmayalım, ayette kullanılan 'fi' edatı, içindelik (zarf) edatıdır. Buna göre şu tespiti yapmak gerekmektedir:

Bakara 256. ayet, ikrahı, dinin içinden temizlemeye yönelik bir buyruktur. Dinin öz mensuplan dışındakilere ikrah uygulanmaması, bu ayetle değil, daha önce verdiğimiz ayetlerle buyruklaştırılmıştır.

Dinin içinde ikrah olmaması, hukuksal yükümlülükler alanında söz konusu değildir. Çünkü orası kamu alanıdır, insan hakları

alanıdır. O alanda hoşgörü, bağış ve birinin hatırı için ötekini iltimas, açık bir zulüm olur. Kur'an buna izin vermez.

Buyruğun hem tanrı-insan ilişkisine hem de insanla insan ilişkisine giren iki yanı varsa, bu durumda ikinci yanı yaptırıma ve baskıya konu olur. Örnek olarak zekât emriyle zina yasağını verebiliriz. Hiç kimse "Ben zekât vermeyeceğim, bana baskı uygulamayın, ben zina işleyeceğim bana zorluk çıkarmayın!" diyemez. Çünkü bu alanların Allah ile ilgili yanlarına ek olarak kamu ile ilgili yanları vardır. Ve bu ikinci yanlarıyla onlar yaptırımın, zorlamanın uygulanabileceği alanlardır.

İşin bir başka yönü de şudur: Haklan bağışlamak, sadece hakların sahiplerine verilmiştir. Tanrı, bağışlayıcılığını insan haklan alanında işletirse bazı kullarına iyilik ederken, diğer bazı kullarına zulüm yapmış olur. Oysaki Allah'ın zulümden arınmış olduğu, kullarına asla zulmetmeyeceği Kur'an tarafından defalarca dile getirilmiştir. Kul haklarından kurtulmak için Allah'a tövbe hiçbir işe yaramaz. İhlal edilen kul hakkının sahibi veya sahipleri kimlerse onlardan helallik almak gerekir. Bu iş, hakkın sahibi kimse onunla çözülecektir. Allah ancak kendi haklarına ilişkin alanda lütuf ve hoşgörü sergilemektedir. Bu da ibadetler alanıdır.

İkrahın din içi işleyiş alanı, ibadetler alanıdır. Bunun içindir ki Kur'an ibadetlerin savsaklanmasını maddî yaptırımla cezalandırmamıştır. Namaz, oruç, hac, vs gibi Allah-kul arası içsel ilişkilerde emri yerine getirmeyenlere hiçbir maddî yaptırım öngörülmemektedir. Çünkü bu alanda maddî yaptırım uygulamak, insanı riyakârlık illetinin kucağına atmak olur. Riya ise, bizzat Peygamber'in ifadesiyle 'sinsi-maskeli bir şirktir' Ve yine Peygamber'in beyanıyla, Muhammed ümmetinin en korkulu belası da bu gizli şirktir. O halde, "İnsanlara ibadet yaptıracağız" teranesiyle onlan şirkin kucağına atmak, din adına bir samimiyet ve basiret olarak öne çıkarılamaz. Bu olsa olsa lanetlenebilecek bir tavır olur. Nitekim, Mâûn suresi, namazlarına riya bulaştıranları açıkça lanetlemiştir. Halbuki Kur'an, namaz kılmayanları hiçbir şekilde ve hiçbir yerde lanetlememiştir. (Bu Mucize tavrın ayrıntıları için bizim *'Mâûn Suresi'* adlı eserimize bakılmalıdır.)

İslam'ın tüm zamanlarda ve özellikle bu yüzyılda en zararlı tahripçisi olarak gördüğümüz saltanat ve siyaset dinciliği, kitleler üzerinde egemenlik kurup engizisyon baskılarıyla siyasal başarı

elde etmek için birçok Kur'an ayetini makyavelist bir yoruma maruz bıraktı. Bunlardan biri de Bakara 256. ayettir.

Makyavelist saltanat dinciliği bu ayeti şöyle anlatmaya kalkmıştır: "İkrah, dinin dışındakilere uygulanmaz ama dinin içindekilere uygulanır. Dine girdiniz mi onun buyruklarını yerine getirmeye mecbursunuz. Bu mecburiyeti denetleme işi de bizim olacaktır."

Saltanat dinciliğinin bu savı tam bir bühtandır; Kur'an'a açık bir iftiradır. Bakara 256. ayet, tartışmasız ve tevilsiz, dinin içindeki ikrahı temizlemek istemektedir. Dinin dışında ikrahın olmadığını gösteren onlarca ayet vardır. Bakara'nın anılan ayeti, dinin içindeki baskı ve zorlamaları silmeye yönelen bir buyruktur.

Kısacası, Kuran diğer din mensupları için söz konusu olacak "İmana gir!" baskısına karşı çıktığı gibi, kendi mensuplarına yönelik "ibadet edeceksin!" baskısına da karşı çıkmaktadır. İman da özgür irade ve serbest seçimle olmalıdır, ibadet de... Kur'an'ın yolu ve tarzı budur. Ve bu yol, mutlu bir dünyanın kurulması için muhtaç olduğumuz temel reçetelerden birini barındıran yoldur. Kur'an'ın verdiği eğitim ve ilhamla şunu öğrenmiş bulunuyoruz: Nefs ve siyaset çıkarları uğruna, Kur'an'ın açtığı 'özgür irade ve hür benlik yolu'nu dikenleyerek İslam'a zillet ve itham kapısı açanların Allah'a verecekleri hesap, ibadet etmemekten kaynaklanan hesaptan çok daha büyük ve zorlu olacaktır. İkrah yasağının en önemli kozmik gerekçelerinden biri, bize göre, Câsiye suresi 14. ayette verilmiştir. Orada şöyle deniyor:

'İman edenlere söyle, Allah'ın günlerini ummayanlan affetsinler ki O, bir toplumu kazandıklarıyla cezalandırsın!"

İman adamı, baskı kullanır, eksikleri ve günahları olanları cezalandırma yönüne giderse Allah'ın ceza vermesi için sebep kalmaz. Bir tek suç için iki hesap ve iki ceza olmaz; böyle bir şey tanrısal adalete aykırıdır. Hesap ve ceza, hak ihlali eğer kula ilişkinse, kullar tarafından verilebilir, verilmelidir. Kamusal haklar alanı böyle bir alandır. Eğer ihlal edilen hak Allah'a aitse kul asla hesap soramaz, ceza uygulayamaz. Bu alanda hesap da azap da Allah'ın tekelindedir:

"Hiç kuşkusuz onların dönüşleri bizedir. Bunun ardından, hesapları da bizim elimizde olacaktır." (Gâşiye, **25-26)**

İLİM

Kur'an'da ilim kökünden kelimeler 850 civarında yerde geçmektedir. Bunların 400 küsuru fiil halinde kullanımdır. Bizatihi ilim sözcüğü 110 civarında yerde geçiyor. Bu tablo göstermektedir ki ilim Kur'an tarafından bir faal değer olarak alınmaktadır. İsim kullanımların 200'ü aşkın kısmı Allah'ın isim-sıfatı olarak geçmektedir. Allah'ın isim-sıfatlarından biri olan Alîm kelimesi 162 kez kullanılmıştır,

Kur'an'da kullanıldığı şekliyle ilim, geçtiği yere göre, bilimsel bilgi, aklî bilgi, deneye dayalı bilgi, vahyi bilgi anlamlarından birini ifade etmektedir.

İlmin karşıtı cehalettir. Kur'an, kendisinden önceki dönemi, özellikle kendisine karşı çıkanların yaşadığı toplumun Kur'an öncesi dönemini Cahiliye diye anarak kendisinin esas amacının ve mesaj ındaki omurganın ilim olduğuna çok muhteşem bir vurgu yapmaktadır. Kur'an, kendisinin layıkıyla tanınmasını sağlayacak değerin de ilim olduğunu ifade etmektedir:

"Kendilerine ilim verilenler onun, senin Rabbinden bir hak olduğunu bilsinler, ona inansınlar da kalpleri ona saygı duysun diye böyle yapılmıştır." (Hac, 54)

Dil açısından baktığımızda, Kur'an dili lügatlerinin ilim kelimesinin anlam çerçevesi konusunda şunları kayda geçirdiklerini görüyoruz:

"İlim, bir şeyin hakikatini bilmektir. İlim şuur ve kavrayış yetisini de içerir. Bunun içindir ki Allah'ın bilmesinden söz edilirken, 'ya'lemu' denir de 'ya'rifu' (irfan yoluyla bilir) denmez." (Fîrûzâbâdî, Kaamus)

"İlim bir şeyi hakikatiyle idraktir ki bu da iki şekilde olur:

1. Şeyin zâtını (gerçek kimliğini) bilmek,

2. Şeyin varlığına veya yokluğuna hükmetmek.

"Bu hükmetmenin de iki şekli vardır: Birincisi, bir şey hakkında, kendisi için varolduğu şeyin vücuduyla hükmetmektir. İkincisi, olmayacağına delil olduğu şeyin yokluğuna dayanarak hüküm vermek." (Râgıb, *el-Müfredât,* ilm maddesi)

İlim, şuur anlamı da taşımaktadır ve Kur'an ilim sözcüğünü bu anlamda da kullanmıştır. Mesela, Nisa 43. ayette bu anlamdadır.

Demek ki, ilim, şeylerin varolup olmadıklarına karar vermenin belirleyicisi olduğu gibi, varolan şeylerin yapılarının ve kimliklerinin mahiyetini bilmenin de tek yoludur.

İLİM-İRFAN MÜNASEBET VE MUKAYESESİ

Arap dilinin anıt lügatleri, ilimle irfanın mukayesesini yapmayı da ihmal etmemişlerdir. İlmin aksine, "irfan, bir şeyi izinden, işaretinden hareketle tedebbür ve tefekkür ederek bilmektir. Allah'ı bilmeye ilim değil de marifet (irfan) denmesi, beşerin onu ancak eserleri üzerinde düşünerek bilebileceği gerçeğine işaret içindir. Beşer, Allah'ı zâtıyla bilemez ki o bilmeye ilim densin. Ona irfan denir; çünkü irfan, noksan olan ilim (el-ilmü'l-kaasır) için kullanılır. Noksan bilgiye irfan dendiği içindir ki, Ehlikitap, bildikleri şeyleri tasdik edici olarak gelmesine rağmen Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i inkâr etmiştir. Bakara suresi, 89 ve 146. ayetler onların bu noksan bilme halini ifade için ilim kökünden değil de irfan kökünden kelimeler kullanmıştır. Çünkü onların o ilimleri noksan bir ilimdi ve nitekim bu noksan ilim onları inkârdan kurtaramamıştır." (Râgıb el-Isfahanî, *el-Müfredât,* irfan mad.)

İlim ve irfan mukayesesi münasebetiyle verilen bu bilgiler bir büyük gerçeği daha ortaya koyuyor, daha doğrusu bir büyük saptırmayı düzeltmemize yardımcı oluyor:

Tasavvuf-tarikat geleneği asırlardır hep şuna vurgu yapmıştır: İrfan, ilimden üstündür; çünkü Allah, irfan sayesinde bilinir

ama ilim sayesinde bilinmez. Buna bağlı olarak, aynı gelenek, Allah'ı bilmeye 'mârifetullah' der, 'ilmullah' demez. Kendi üstadlarına da 'arif der, 'âlim' demez. Ve bunu kendi lehinde bir üstünlük olarak kayda geçirir.

Gerçek, bunun tam tersidir: Allah'ı bilme konusunda ilim kelimesinin değil de irfan kelimesinin kullanılması, sûfî geleneğin söylediği gibi, ilmin yetersizliğinden değil, irfanın yetersizliğindendir. 'Bir şeyin hakikatini bilmek' olan ilim, gerçek kimliği asla bilinemeyecek olan Allah'ı bilmeyi ifade etmek için, işte bu yüzden kullanılmaz. Ve Allah'ı gerçek mahiyetiyle bilmek mümkün olmadığı içindir ki, O'nu bilmekten söz edildiğinde 'noksan ilim' olan irfan tercih edilir. Yani burada üstünlük irfan lehine değil, ilim lehine kayda geçirilmelidir. O halde, tarikat büyüklerinin **'arif** sıfatları onları âlimlerin önüne geçirmez, arkasında sıraya dizer. Âlim sıfatı olmayan ve böyle bir sıfata sahip olmayı da istemeyen tarikat çevreleri, önderlerine verdikleri 'arif unvanını, işte bunun için 'âlim' unvanının üstüne çıkarmak üzere oyunlar oynadılar. Gerçek ise onların söylediklerinin tam tersidir. Kur'an, Allah'ı bilmeye 'ilim' denmeyeceği yolunda işaretler taşıyor. Öte yandan, Allah'tan hakkıyla korkabileceklerin de ilim sahipleri olduğu söyleniyor:

"Kulları içinde Allah'tan ancak bilginler ürperir." (Fâtır, 28)

Arifin âlimden üstün olduğunu söyleyen anlayış, 'irfanı bilgi' veya 'bâtını bilgi' olarak gördüğü ilhamı da ilimden üstün görmektedir. 'İlhamî bilgi' veya 'bâtını bilgi' tabirleri Kur'an dışıdır. Kur'an böyle bir ilim türünden söz etmemektedir. Bir kere, Kur'an, ilimden nasibi olmayanların kalplerinin mühürleneceğini açık seçik bildirmektedir:

"İlimden nasipsizlerin kalpleri üzerine Allah işte böyle mühür basıyor." (Rum, 59. Ayrıca bk. Tevbe, 93)

Hal böyle olunca, 'ilhamı bilgi' veya 'kalp gözüyle elde edilen bilgi' nasıl ve nereden elde edilecektir. Mühürlenmiş kalbin ilham ve irfan üretmesi mümkün müdür?

Kur'an, Allah'ın bilgi kudretini ifade etmede sadece ilim kökünden kelimeler kullanmış, irfan kökünden tek kelime kullanmamıştır. Bu da âlimin Allah'a yakınlık ve bilgi açısından **ariften**

üstün olduğunu gösterir. Allah'ın isim-sıfatları içinde ilim kökünden türeyen 4 isim-sıfat vardır: Âlim, Alîm, Allâm, A'lem. Bu sıfatların özellikle ilk ikisi, onlarca kez geçmektedir. Alîm 162 kez, A'lem 49 kez, Âlim 20 kez, Allâm 4 kez.

Hz. Yusuf, olayların tevilini bildiği halde kendisini ilim üstü bir yetiyle donanmış, **arif,** ilham sahibi vs. diye göstermiyor, ilimden nasipli biri (alîm) olarak gösteriyor:

"Ben, hafızası çok güçlü'emanetleri iyi koruyan, alîm/bildiğini çok iyi bilen biriyim." (Yusuf, 55)

Kur'an dilinin anıt lügatçilerinden biri, belki de en büyüğü olan Ebu Mansûr Muhammed bin Ahmed el-Ezheri (ölm. 370/980), bu gerçeği fark etmiş ve şöyle ifadeye koymuştur:

"YusuFun olayları tevil yetisi, onun bu 'âlim' yapısına dayanıyordu." (Ezherî, *Tehzîbu'l-**Lüga,*** ilim mad.)

Yusuf'a verilen olayları tevil yetisi, öyle tarikatçı geleneğin söylediği gibi, keramet, doğaüstü yeti falan değil, tamamen bilgi ürünü bir yeti olarak tanıtılıyor. 'Ona olayların/haberlerin yorumunu öğretmek'ten söz ediliyor. (Yusuf, 21) Bu eğitimin ifade edilişinde kullanılan kelime de ilim kökünden bir kelimedir. Yusuf'un olayların arka planını görme yetisinden söz eden tüm ayetlerde, ilim kökünden isim ve sıfatlar kullanılmaktadır. Hz. Musa'ya bazı özel bilgiler öğreten kişiden söz eden ayetlerde de hep ilim kökünden kelimeler kullanılmıştır. (Kehf, 65-83) Yani Kur'an, ilimden nasibi olmayan, ilimle bağı kesik veya kopuk hiçbir keramet, sezgi veya ilhamı kabul etmemektedir. İlke son derece açık ve çok sert konmuştur:

"Allah, ilimden nasibi olmayanların kalpleri üstüne mühür basar." (Rum, 59; Tevbe, 93))

Kur'an, insan onurunu ilimle irtibatlandırdığı gibi, imanı da ilimle bağlantılı kılmıştır. Bir kere, peygamberlere büyük vehbî yeti verilirken onlara bir şey daha verilmektedir: İlim. Başka bir ifadeyle peygambere iki şey birden verilmektedir: Hüküm, ilim. (bk. Yusuf, 22; Enbiya, 74; Nemi, 15; Kasas, 14) Bu özellik sadece birkaç peygamber için geçerli değildir. Böyle bir iddianın öne sürülmesini önlemek için, hem de Enbiya (peygamberler) suresinde şöyle diyor Tanrısal kitap:

"Peygamberlerin her birine hükümdarlık ve ilim verdik. Davud'a dağlan boyun eğdirdik. Kuşlarla beraber tespih ediyorlardı. Yapmak isteyince yapanlarız biz!" (Enbiya, 79)

Bunun içindir ki, nebilerin sonuncusuna bile şöyle dua etmesi emredilir:

"O'nun sana gönderilen vahyi tamamlanmadan önce, Kur'an hakkında aceleci olma. Şöyle de: 'Rabbim, ilmimi artır!" (Tâha, 114)

Kur'an'ın mucize devrimlerinden biri de şudur: Kur'an, ilim ve tabiat üstü bir gerçek olan vahyi bile, özellikle yeryüzüne indiği andan itibaren 'ilim' diye nitelemekte ve böylece, vahyin yeryüzüne inişinden itibaren ondan yararlanmak isteyenlerin bunu ancak ilim sayesinde gerçekleştirebileceklerine dikkat çekmektedir. (Vahiy-ilim ilişkisi burada, Vahiy maddesinde ayrıntılanmıştır.) Kur'an o esrarlı üslubuyla bu gerçeği şöyle ifadeye koyuyor:

"İlimden sana ulaşan nasipten sonra bunların boş ve iğreti arzularına uyarsan, Allah katından ne bir dostun/destekçin olur ne de bir yardımcın." (Bakara, 120)

"Eğer sen, ilimden nasibin sana geldikten sonra onlann boş ve iğreti arzularına uyarsan, işte o zaman, kesinlikle zalimlerden olursun." (Bakara, 145. Ayrıca bk. Âli İmran, 19, 61; Ra'd, 37)

Peygamberlik aynı zamanda 'ilimde genişlik ve üstünlük' anlamı taşır. (Bakara, 247) Peygamberler vasıtasıyla gelen ayetleri anlamak da ilimde derinleşmiş olanların nasibidir. Kur'an'ın yüzde doksanı aşan kısmını oluşturan müteşâbih (çok anlamlı, çok boyutlu) ayetleri anlamak, Allah ile ilimde derinleşmiş olanların hakkı ve yetkisi içindedir:

"Kitabı sana indiren O'dur. Onun ayetlerinden bir kısmı muhkemlerdir ki; onlar, kitabın anasıdır. Diğer ayetlerse müteşâbihlerdir. Şu var ki, kalplerinde bir eğrilik/bozukluk bulunanlar, fitne aramak, onun teviline öncelik tanımak için kitabın sadece müteşâbih kısmının ardına düşerler. Onun tevilini ise bir Allah bilir, bir de ilimde derinleşmiş olanlar. Bunlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır" derler. Gönül ve akıl sahiplerinden başkası gereğince düşünemez." (Âli İmran, 7)

Tanrı, kendisinin varlığına kanıt ve tanık olarak kendini, melekleri ve bir de ilim sahiplerini gösteriyor:

"Allah, kendisinden başka tann olmadığına tanıklık etmiştir. Meleklerle ilim sahipleri de adalet ölçüsüne sarılarak tanıklık etmişlerdir ki, o Azîz ve Hakim olandan başka hiçbir ilah yoktur." (Âli İmran, 18)

insanlar arası ilişki ve çekişmelerde de iki tanık güvenilir kılınmıştır: Tanrı, ilim sahipleri:

"Küfre sapanlar, 'Sen gönderilmiş bir elçi değilsin!' diyorlar. De ki, 'Benimle sizin aranızda tanık olarak Allah, bir de yanında kitaba dayalı ilim bulunanlar yeter!" (Ra'd, 43)

İlim, maddede ve ruhta ışık ve mürşit olduğu içindir ki ilmine sahip bulunmadığımız hiçbir şeyin peşi sıra gitmemeliyiz. İzlemek için, izlenen şeye iman gerekir, ama iman için de ilim gerekir diyor Kur'an. O halde, hakkında ilim sahibi olmadığımız şeye inanmamalıyız. Esrarlı formül şöyle verilmiştir:

"Hakkında ilim sahibi olmadığın şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönlün hepsi bundan sorumlu tutulacaktır." (İsra, 36)

İlmine sahip olmadığınız şeyin ardınca gitmek, her şeyden önce ehliyetsizliğe teslim olmaktır ki, ziraattan sanayie, felsefeden ekonomiye, sanattan dine kadar tüm alanlarda felaket getirir.

Tanrı'nın, "Emanetleri ehil olanlara verin!" (Nisa, 58) emrinin elle tutulur bir gerçek olabilmesi için tüm yürüyüşlerin ilimden nasibi olanlarca gerçekleştirilmesi gerekir. Ahlak alanında da, gıybetten iftiraya kadar bütün kötülükler, ilmine sahip olmadığımız şeyleri dilimize dolamamızın eseridir.

İlmine sahip olmadığımız şeyin ardına düşmenin en büyük yıkımı din alanında vücut bulmaktadır. Bu yıkımın göstergesi, dinde taklit tutkusudur. Müşriklerin, gerçeğin ölçüsü olarak atalarına atıf yaptıklarını bildiren ayetler, Kur'an üslûbu içinde dolaylı yoldan bir taklit tanımıdır. Araştırmak ve ilmine sahip olmak yerine "Ulema böyle dedi, efendilerimiz böyle buyurdu, ecdadımız böyle uyguladı..." şeklindeki müşrik lakırdılarla ilimsizlik ve taklide teslimiyet kutsallaştırılmakta ve perişanlık asırlardır sürüp gitmektedir.

Kur'an, varlık katmanlarının da birer bilim konusu olduğunu ifade etmektedir. İlim kökünden türeyen ve varlık katmanlarını veya varlığın boyutlarını ifade için kullanılan 'âlem' (çoğulu: âlemûn) sözcüğü 73 kez geçmektedir. Bu varlık katmanlarına, Kur'an'ın deyişiyle, 'göklerin ve yerin katmanlarına-tabakalarına nüfuz' ancak 'sultan' (hüccet) sayesinde mümkündür. Sultanın esas anlamı olan hüccet, Isfahanlı Râgıb'ın ifadesiyle, bilinmek istenen şeye kanıt olan beyyinedir. O halde, **sultan** kavramının esasını beyyine, yani ilimden elde edilen kanıt oluşturur. Sültansız konuşmak, ilimsiz konuşmayla eşitlenmiştir:

"Allah çocuk edindi!' dediler. Hâşâ! Allah bundan arınmıştır! O Ganî'dir, hiçbir şeye muhtaç olmaz! Göklerdekiler de yerdekiler de O'nundur. Elinizde, söylediğinize ilişkin hiçbir kanıt yok. Allah hakkında ilmine sahip olmadığınız şeyi mi söylüyorsunuz?" (Yunus, 68)

Ayette kullanılan kelime 'sultan' kelimesidir. Kur'an, göklerin ve yerin sırlarına, yapılarına nüfuzun bu sültan/hüccet sayesinde mümkün olacağını bildirmektedir:

"Ey cin ve insan topluluğu! Göklerin ve yerin bucaklarından/köşelerinden geçip gitmeye/göklerin ve yerin katmanlarına nüfuz etmeye gücünüz yeterse, hadi, geçin gidin/nüfuz edin! İlme dayanan hüccet dışında bir şeyle nüfuz edemezsiniz!" (Rahman, 33)

Kur'an, kendisine ve peygamberlere karşı savaşanların hüccetsiz savaştıklarını defalarca ifadeye koymuştur. (Örnek olarak bk. 14/10; 40/23, 35) Hayatın ve ölümün beyyine (bilim ve akılla belirlenen kanıt) üzerine olmasını isteyen kitap, elbette ki, ilimsizliği körlük sayacaktır. Körlükse yolu sarpa sardırarak insanın önündeki tüm boyutları karartır. "Bu dünyada kör olan, ahirette de kördür. Yolca da daha sapıktır o." (İsra, 72)

Kur'an'a göre, en büyük zıtlıklardan biri de ilimle şirk arasındadır. Yani akıl düşmanlığı ve geleneği ilahlaştırma arasında. Vahyin ve aklın temsilcileri, geleneğin ve akıldışılığın temsilcisi müşriklere son söz olarak şunu söylediler:

"Eğer doğru sözlü iseniz bana ilimle haber verin!" (En'am, 143: Ahkaf, 4)

Şirk çocukları ise vahyin ve aklın temsilcilerine şunu söyledi:

"Doğru sözlü iseniz atalarımızdan kanıt getirin!" (Dühan, 36; Câsiye, 35)

ÜÇ KİTAPTAN YARARLANMANIN TEK YOLU: İLİM

Tanrısal kitabın defalarca ve ısrarla altını çizdiği gerçeklerden biri de şudur: Kur'an'ın bahsettiği üç kitabın, yani evren, Kur'an ve insan kitaplarının ayetleri, ilimden nasibi olanlar için ayrıntılanmıştır:

"Bilgiden nasipli bir topluluk için ayetleri gerçekten ayrıntılı kılınısızdır." (En'am, 97; A'raf, 32)

"Ayetleri bu şekilde, çeşitli başlıklarla veriyoruz ki, 'Sen ders aldın!' desinler, biz de ilimden nasiplenen bir toplum için onu iyice açıklayalım." (En'am, 105)

"Biz ayetlerimizi, bilen bir topluluk için böyle açık seçik ortaya koyarız." (Tevbe, 11)

"Güneş'i ısı ve ışık kaynağı; Ay'ı, hesabı ve yılların sayısını bilesiniz diye bir nur yapıp ona evreler takdir eden O'dur! Allah bütün bunları, şaşmaz ölçülere bağlı olarak yaratmıştır. Bilgiyle donananlardan oluşan bir topluluk için ayetleri ayrıntılı kılıyor." (Yunus, 5)

Evren, Kur'an ve insan kitaplarının okunmasıyla elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi de âlimlerin yapacağı bir iştir. Yani hikmet elde etme ve elde edilmiş hikmeti değerlendirme de bir ilim işidir. Orada bile **arif** denmemiş, ilim sahibi denmiştir:

"Bunlar bizim, insanlar için yapmakta olduğumuz öyle benzetmelerdir ki, ilim sahiplerinden başkası onlara akıl erdiremez." (Ankebût, 43)

Ayette hem taakkul (aklı işletme) hem de ilim kullanılmıştır. Ve böylece, akletme işinin de âlimler tarafından yapılabileceğine vurgu yapılmıştır. Yani bir kitlenin aklını işleten kitle olabilmesi için eğitimli-bilgili kitle olması gerekmektedir.

Üç kitabın orta kitabı Kur'an'dır. O, en büyük kitap olan evren kitabıyla en küçük kitap olan insan kitabının tam ortasında durur, o ikisinin layıkıyla okunması için rehberlik eder. Kur'an, öteki kitapların okunmasında isabetli yürümek için devrede tutulması gereken bir 'pusula kitaptır. O yüzden adlarından biri 'Müheymin' yani tashih edici, biri 'Furkan' yani eğriyle doğruyu ayıran, biri de 'Nur', yani ışık olmuştur. Orta kitap Kur'an, bütün bilgilerini, bütün sınıflamalarını ilim üzerine oturtmuştur:

"Yemin olsun ki, biz onlara, ilme uygun biçimde ayrıntılı kıldığımız bir kitap getirdik. İnanan bir topluluk için bir kılavuz, bir rahmettir o." (A'raf, 52)

Bizzat Tanrı tanıklık ediyor ki, Hz. Muhammed'e indirileni ilim üzere indirmiştir:

"Allah, sana indirdiğini, kendi ilmiyle indirdiğine tanıklık eder. Melekler de tanıklık ediyorlar. Zaten tanık olarak Allah yeter." (Nisa, **166)**

Kur'an, kendisini anlamanın ilim sahipleri için bir nasip olduğunu bildiriyor: (Fussılet, 3)

"Bilgi ile donanmış bir toplum için ayetleri, Arapça bir Kur'an halinde ayrıntılı kılınmış bir kitaptır bu! Muştulayıcı ve uyarıcı olarak indirilmedir. **Onların** pek çoğu yüz çevirdi; kulak verip dinlemezler onlar." (Fussılet, 3-4)

MÜRŞİTLİK SADECE İLMİN VE ÂLİMİN HAKKIDIR

Kur'an, irşat (aydınlatma, iyiye ve doğruya kılavuzlama) işinin sadece ilimle mümkün olacağını defalarca ifadeye koymuştur.

Kur'**an.** havatta bir tek mürşit tanır: İlim.

Peygamberlerin mürşitliği de ilim üzerine oturan bir yetidir. İlmi bir 'şeytanî yeti' gibi gösteren bazı tarikat çevrelerinin dillerine doladıkları **'arif** tipin irşat ehli olduğuna işaret eden bir ima bile yoktur. Tam tersine, ilimden nasibi olmayanların yoluna asla ve asla uyulmaması buyurulmaktadır. Bu emir verilirken yol tabirinin kullanılması ayrıca mucize bir ihbardır:

"Dosdoğru ve dürüst biçimde yol alın ve bilgiden nasipsizlerin yolunu sakın izlemeyin." (Yunus, 89)

Bu ayet, yol anlamına gelen 'tarikat' zihniyetlerini son derece latif bir biçimde tokatlamaktadır. Âdeta şöyle denmektedir: Siz, Allah'a doğru yol almak için 'yol' anlamına gelen tarikatlara sığmıyorsunuz ama unutmayın ki, sizi Allah'a götürecek gerçek yol, ilim yoludur; ilmin mürşitlik yaptığı yoldur. Öteki yolların sonu hüsrana çıkar.

Yol imge ve nüktesi üzerinden verilen mesaj, mucize bir biçimde şöyle sürdürülmektedir: İlimsizliğin sevk ettiği yollar Allah'ın yolundan ayırır, parçalanma getirir. İhtar son derece sert ve net yapılmıştır:

"Bu benim dosdoğru yolumdur, onu izleyin; başka yollan izlemeyin! Yoksa bu hal sizi O'nun yolundan uzaklaştırıp parçalara böler. Sakınıp konmasınız diye O size bunu önermiştir." (En'am, 153)

İlimden nasipsizlerin çağıracağı şey, heva ve heves (boş ve bitmez arzular) olur:

"Daha sonra seni, iş ve yönetimde bir şeriat/bir yol-yöntem üzerine koyduk. Artık ona uy! İlimden nasipli olmayanların keyifleri ardınca gitme! Kuşkun olmasın ki, onlar, Allah karşısında sana hiçbir yarar sağlayamazlar/Allah'tan gelecek hiçbir şeyi senden uzaklaştıramazlar." (Câsiye, 18-19)

Heva ve heves, dürtüler, sübjektif bakış açılan demektir. Objektif değerlere ve gerçeğe ulaşmanın yolu, ilimdir. İlim dışındaki değerlerin tümü, irfan ve iman dahil, sübjektiflikten kurtulamaz. Kur'an, yine mucize bir yaklaşımla, ilme hiçbir kötülük ve çirkinlik izafe etmemiştir ama imana etmiştir. Bakara 93. ayet, Yahudilerin sapmalarını eleştirirken esrarlı üslubuyla insanlığa muhteşem bir ders vermekte ve imanın çirkinliklere âlet edilebileceğine vurgu yapmaktadır:

"Hani, sizden şu yolda kesin söz almıştık da Tûr'u üzerinize kaldırmıştık: 'Size verdiğimizi kuvvetlice tutun ve dinleyin!' Şöyle demişlerdi: 'Dinledik ve isyan ettik.' İnkârları yüzünden gönüllerine dana içirildi. De ki, 'Eğer müminlerseniz, ne kötü şeydir size imanınızın emretmekte olduğu!"

Ayette, çirkinliğin izafe edildiği iki kelime var: İman, mümin. Şöyle bir sav ileri sürülemez: "Çirkinliğin izafe edildiği iman Yahudilerin imanıdır, mümin de Yahudi müminidir. Bu eleştiri onlarla kayıtlıdır, başkalannı ilgilendirmez." Böyle bir sav, Kur'an'ın ruhuna da lafzına da aykırıdır. Kur'an öncelikle bir kelam mucizesidir. Öyleyse kötülük izafe edilirken seçilen kelimelerin bizatihi kendilerinde mesaj vardır. İlim sahiplerinden de birçok bozuk insan çıkmıştır, çıkacaktır; ama Kur'an hiçbir zaman ilme çirkinlik ve kötülük izafe etmemiştir.

Kur'an, cevher olarak ilme kötülük izafe etmiyor ama cevher olarak imana çirkinlik ve kötülük izafe ediyor. Çünkü ilim objektifdir; daha doğrusu ilimden söz etmemiz için objektiflik şarttır İmanın objektifliği söz konusu edilemez. İmanda aslolan sübjektivitedir. Bu olgu, çok iyi anlamlara kaynaklık edebileceği gibi çok kötü anlamlara da kaynaklık edebilir. Sübjektivite demek nefsin alanı demektir. Nefsin karıştığı şeyde genellikle hayır aranmaz. Hayır aranmayacak şeyin de ardından gidilmez.

Özetleyelim:

Allah korkusunun temeline ilim konduğu için (35/28) hiç kimse ilimden nasipsiz birtakım adamların Allah adamı olduğunu iddia edemez. Bu iddiaların tümü, ilimden nasipli olma önşartına bağlıdır. O önşart yoksa gerisi sadece aldatmaca ve sahtekârlık olur. Böyle olduğu içindir ki, ilimsiz irşat konusu Kur'an'ın yakındığı konulardan biridir.

"İnsanlardan öylesi var ki, Allah uğrunda ilimsiz, kılavuzsuz ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın mücadele eder." (Lukman, 20)

İlimsiz irşadın tehlikeli görünümlerinden biri de 'hadis eğlencesi satın alarak' insanları ilimsiz bir şekilde saptırmaktır. Yani, hadis eğlencesi satın almanın arka planında ilimsizlik vardır. Hadis eğlencesine bel bağlamakla ilme bağlılık yan yana duramaz. Bu noktaya parmak basan ayet, İslam tarihinin asırlık sıkıntılarından birine mucize bir biçimde dikkat çekmektedir:

"İnsanlardan Öylesi vardır ki, Allah yolundan bilgisizce saptırmak için hadis/laf eğlencesi satın alır ve onu alay konusu edinir. İşte böylelerine rezil edici bir azap vardır." (Lokman, 6)

'Hadis' patentli uydurmalarla yapılan tahribatı deşifre eden devrimle ilgili ayrıntıları biz, *'Kur'an'ın Yarattığı Mucize Devrimler'* adlı eserimizde verdik.

ŞİRK VE KÜFÜR BİR İLİMSİZLİK İLLETİDİR

Kur'an'ın ana tezlerinden biri de şudur: Küfür ve şirkin Kuran vahyine ters düşen talepleri de Kur'an'a itirazları da ilimsizliğin bir sonucudur. Bu talep ve itirazları ileri sürenler ya hiçbir şey bilmiyorlar yahut da ilimleri tam anlamalarına yetmiyor:

"Yahudiler, 'Hristiyanlar hiçbir şey üzerinde değil' dediler. Hristiyanlar da, 'Yahudiler hiçbir şey üzerinde değil' dediler. Ve bunlar kitabı da okuyup dururlar. İtimden nasibi olmayanlar da aynen onların sözleri gibi söz etti. Tartışmaya girdikleri şey hakkında, aralarında hükmü, kıyamet günü Allah verecektir." (Bakara, 113 Ayrıca bk. aynı sure, 118; Enbiya, 24)

Kur'an vahyine karşı çıkanların hareket noktası, atalarının kabulleri, yani geleneğin kendilerine ezberlettikleridir. Kur'an'ın bu noktadaki tezi şudur: Ataların kabul ve inançlarını benimsemek için akıl ve ilimden onay almak gerekir. Aksi halde o kabuller reddedilir:

"Onlara, Allah'ın indirdiğine ve resule gelin dendiğinde şöyle derler: 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter.' Peki, ataları hiçbir şey bilmiyor, doğru yolu bulamıyor idiyseler de mi?" (Mâide. 104)

Kur'an şunda ısrarlıdır: Kur'an'a karşı çıkanların ilimden herhangi bir dayanakları yoktur. Onların dayandığı tek şey, kendi zanlarıdır:

"Hayır, düşündükleri gibi değil! Onlar, ilmini kuşatamadıklan ve yorumu kendilerine hiç gelmemiş bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamıştı." (Yunus, 39)

"Bir de dediler ki, 'Rahman dileseydi, onlara tapınmazdık.' Bu konuda hiçbir ilme sahip değiller. Sadece saçmalıyorlar." (Zühruf, 20)

"Dediler: 'Şu dünya hayatımızdan başkası yok. Ölüyoruz, dinliyoruz. Bizi zamandan başkası **helak** etmiyor.' Onlann bu konuda her-

hangi bir ilmi yoktur. Sadece sanıda bulunuyorlar." (Câsiye, 24)

"Onların bu konuda herhangi bir ilmi yoktur. Yalnızca sanıya uyuyorlar. Sanı ise haktan hiçbir şey kazandırmaz." (Necm, 28)

"O gün, her ümmetin içinden ayetlerimizi yalanlayanlardan bir zümre derleriz de onlar, toplu halde ortaya sürülürler. Geldiklerinde Allah onlara, 'Ayetlerimi, onları ilmen kuşa**tamadiğiniz** halde inkâr mı ettiniz; yoksa ne yapıyordunuz?' der." (Nemi, 83-84)

Allah'a ortaklar, kızlar ve erkek çocuklar isnat eden şirkin bu yaptığı da ilimsizlik illetinin bir sonucudur. (6/100)

Müşriklerin Allah'a sövüp saymaları da bir ilimsizlik tezahürüdür. (6/108, 119) Şirkin icraatı, örneğin, kız çocuklarını diri diri gömmeleri de ilimsizlik ürünü sapmalardan başka bir şey değildir.

"Şu bir gerçek ki, ilimsizlik yüzünden öz evlatlarını beyinsizce katledenlerle Allah'ın kendilerine verdiği azıkları, Allah'a iftira ederek haramlaştıranlar gerçekten hüsrana uğramışlardır. İnan olsun, sapıtmışlardır onlar; hiçbir zaman doğruyu ve güzeli bulamazlar." (En'am, 140)

KUR'AN'DAN ÇIKARILABİLECEK İLİMLER TASNİFİ

İslamî literatürün ilimleri tasnif eden 'mevzûatü'l-ulûm' türü eserlerinde yer alan 'ilimlerin tasnifi' Kur'an'ın verilerine tam uymaz. Geleneksel İslamî metinlerdeki, özellikle ilk iki asırdaki 'ilim' kavramı, Kur'an'ın sözünü ettiği 'bilimsel bilgi'den çok uzak bir kavramdır ve daha çok hadislere dayalı dinsel bilgilerden ibarettir. Montgomery Watt, bu noktayı isabetle teşhis etmiş ve açıklamıştır. (Watt, ***İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri,*** *76-77)*

Gerçek şu ki, eski dönemin ilim anlayışı, ruhu itibariyle antiklasik olan Kur'an'ın bilgi toplumuna hitap eden mesajını anlamakta yetersiz kalmıştır. Bunu elbette mazur görmek gerekir. Elverir ki geleneksel mirasın bu konudaki tespitlerinde ısrarlı olmayalım.

Hicrî ilk yüz yılda ilim 'hadis ezberciliği' anlamında kullanılmıştır. İkinci-üçüncü yüzyılların bu anlayışa getirdiği ilave, 'ilim'

kavramı içine fıkhın da sokulması kadar oldu. İmam **Şafiî** (ölm. **204/820)** gibi bir büyük fakîh bile ilmi, fıkıh ve ûsul-i fıkıh anlamında kullanır. **(Şafiî,** *Cimâu'l-İlm,* bab: **2,** s. **35-38)** Kelam ilmi ve fıkıhta önemli bir otorite sayılan Fahrülislam Pezdevî (ölm. **483/1090)** ünlü 'Usûl'ünde iki tür ilim olduğunu söylemektedir: Tevhit ilmi, şeriat ilmi.

Bu sınıflamalar Kur'an'ın verilerinin çok az bir kısmını içermektedir. Göklerin ve yerin katmanlarını, tarih kalıntılarını, gece ile gündüzün seyrini, Firavun mumyasının incelenmesini... tevhit veya şeriat ilimleriyle nasıl yapacaksınız? Kur'an bunların da incelenmesini istiyor.

Tasavvuf-tarikat geleneğinin, ilmi, 'hal ilmi, kaal ilmi' diye ikiye ayırması ve ilmi, 'içsel aydınlanma' olarak tanıtan yaklaşımı da Kur'an'ın söylediğinin çok küçük bir kısmıdır. Tasavvuf-tarikat geleneğinin bu ilimler tasnifi, ilmin değil, olsa olsa irfanın tasnifi olabilir.

Kur'an, 'kutsal olan ilimler-kutsal olmayan ilimler' diye bir ayrıma da izin vermez. İlimler ve âlimler konusunda Kur'an adına bir kutsallıktan ve bir saygınlıktan söz edeceksek şunu söyleyeceğiz: İstisnasız bütün ilimler kutsal, istisnasız bütün âlimler saygındır.

İLİM-İLHAM MESELESİ

İlham veya sezginin, akim bir fonksiyonu olduğunu, bununla birlikte objektiflikten uzak bir karaktere sahip bulunduğu için sadece sahibini bağladığını tespit ve ilan yerine ilham ve sezgiyi hem herkesi bağlayıcı hem de akla mukabil, hatta bazı çevrelerde akla düşman bir kuvvet gibi lanse etmek, İslam tarihinin en yıkıcı gelişmelerinden biridir. Bu yıkıcı gelişmeden kurum olarak tarikatlar, kişi olarak da Gazali sorumludur. Saltanat dinciliği, bu kurumları da bu kişiyi de önündeki en büyük engellerden biri olan akılcılığı saf dışı etmek için kullanmış ve ne yazık ki başarılı olmuştur. Biz bu konuyu, *'İslam Tarihinde Akıl ve Kur'an Nasıl Dışlandı'* adlı eserimizde genişçe incelemiş bulunuyoruz. Burada o esere atıf yapmakla yetineceğiz.

İlham, sahibine bir bilgi kazandımsa da bu, 'objektif-bağlayıcı'

bir bilgi değildir. Sadece sahibi için anlam ifade eder. Nitekim, Kur'an, ilhamla aynı kökten bir tek kelime kullanmıştır, o da benliğe 'takvasının ve bozukluğunun ilhamıdır. (Şems, 7-8) Yani benliğin bizzat kendini ilgilendiren bir uyarmadır. Burada söz konusu olan ilim olmadığı gibi sıradan bilgi bile değildir; bir vicdanî duygudur.

Gerçek şu ki, ilhamın ilim değeri yoktur. İslam din bilginleri bu gerçeği çok erken bir dönemde görmüş ve bunu İslam akidesinin manifestosu içine bir ilke olarak koymuşlardır. İslam toplumlarına asırlardır egemen olan tasavvuf-tarikat geleneğince işlemez hale getirilen bu ilke hemen bütün akait kitaplarında tekrarlanmıştır. Bu ilke, Ebu Hafs Ömer en-Nesefî'nin *'Akaaid'* adlı eseriyle onun Sadeddin Teftezânî (ölm. 791/1388) tarafından yapılan şerhindeki şekliyle şöyledir:

"İlham ve rüya ilim sebeplerinden değildir."

Yani ilham ve rüya yoluyla elde edilen sübjektif bilgiler, başkalarını bağlayan ilmî veriler türünden bilgiler değildir. Tecrübeye dayalı bilgi, ilhamî bilgiden çok farklıdır. Çünkü bu tür bilgi, bir kişisel içe doğuş gibi görünmekle birlikte maddî olgulara dayandığı için, ilhamın aksine, kanıt değeri vardır.

Elinizdeki eser, bu konuyu daha fazla irdelemeye müsait değildir. Biz burada, teknik bir sınıflama yapmadan, Kur'an'm ilimler tasnifi sayılabilecek bir tabloda mutlaka yer alması gereken unsurların çok önemlilerine işaret etmekle yetineceğiz.

1. Vahyin mahiyetine ilişkin ilim:

Bu ilim dalı veya dallan vahyin mahiyetini, onu anlama yollarını ortaya koyacak ilim şubeleridir. (18/86, 96; 12/65)

2. Yaradılışa, özellikle ilk yaradılışa ilişkin ilimler: (bk. Vakıa, 62)

3. Kıssaları değerlendirmeye ilişkin ilimler: (bk. A'raf, *7)*

4. Tabiat olaylarının, sünnetullahın (tabiat kanunlarının) incelenmesine ilişkin ilimler.

5. Gök cisimlerinin seyrine, gök olaylarının izlenmesine, Ay ve

Güneş'in menzillerini takdire, yılların gelip geçişiyle ilgili hesapla-nn yapılmasına yarayan ilimler: (10/5; 17/12)

6. Silah ve savunma âletlerine ilişkin ilimler: (Enbiya, 80)

7. Kutsal metinler tarihine ilişkin ilimler.

Kutsal metinlere ilişkin ilimden habersiz olanlara ümmî diyor Kur'an. (Bakara, 78) Ümmî, okuma yazma bilmemekle ilgili bir kavram değildir, Ehlikitap'ın elindeki kutsal metinlerle il-gili ilme sahip olmamakla ilgilidir. Kur'an bu anlamda bütün Arap Yarımadası Catıiliye toplumunu 'ümmî' diye nitelemekte-dir, (bk. 2/78; 31/20, 75; 62/2) Oysaki onlar içinde birçok oku-ma yazma bilen insan vardı. Bakara 78 ile Âli İmran 20, ümmî sözcüğünün âdeta tanımını vermektedir: Birinciye göre ümmî, kitabı bilmeyenlerdir. İkinci ay etse 'kendilerine kitap verilenleri' (Ehlikitap ulemasını) ümmîlerin karşıt kavramı olarak kullan-makta, böylece ümmî sözcüğünün okuma yazma bilmeyen de-ğil, Ehlikitap ulemasının elindeki kitapları bilmeyen anlamına geldiğini dolaylı yoldan ifade etmektedir.

Kutsal metinler bilgisi, Ehlikitap ulemasında vardır, ancak onlar bu ilimlerine rağmen gerçeği saklıyorlar. Kitabı arkalarına atıp kendi dayatmalarını öne çıkarıyorlar. Benliklerini basit karşılık-larla satıyorlar. (2/101-103, 144, 146; 3/75, 78) Onların kutsal metinleri tahriflerinin arkasında da bu dayatmacılık ve satılmış-lık vardır; bilmemek veya anlamamak değil. Kur'an, bu nokta-nın altını ısrarla çiziyor: Onlar, gerçeği bildikleri ve meseleyi anladıkları halde tahrifçilik yapıyorlar. (2/75)

8. Kutsal metinlerin incelenmesine ilişkin ilimler.

9. Tanrı'nın koyduğu normları anlamaya yönelik ilimler:

Kur'an bu noktada 'dinde tefakkuh' tabirini kullanmaktadır. (Tevbe, 122) Ayetteki tefakkuh sözcüğü, bugün İslam din ilim-lerinden en önemlisinin adı olan 'fıkıh' kelimesinden türemiş bir sözcüktür ve 'bir konuda derinleşmek' anlamı taşımaktadır. (2/230)

10. Eski medeniyetleri ve tarihsel kalıntıları inceleyen ilim. (27/52)

GASP EDİLEMEYEN TEK DEĞER: İLİM

İlim, zorbalıkla elde edilemediği gibi, aldatmayla da elde edilemez. İlim dışında hiçbir değerin, hiçbir servetin, hiçbir kudretin böyle bir niteliği yoktur. Yüce Yaratıcı bu niteliği, bu özelliği, bu seçkinliği sadece ilme vermiştir. Ve onun içindir ki ilim, O'nun ikinci sıfatı olmuştur. Yüce Yaratıcı'nın en büyük hikmetlerinden biridir ki, akla gelebilecek bütün değerlere ve servetlere sahip insanları bir biçimde aldatabilirsiniz ama ilmi olan insanı aldatamazsınız. Bütün aldatmaların çaresi, panzehiri ilimdir. Onun içindir ki Kur'an, ilimden başka mürşit kabul etmez. Çünkü ilimden başka şeyler ve âlimden başka kişiler mürşit olduğunda insan hayatı kaosa yenik düşmektedir. Tek çare, ilim dışında herhangi bir değere mürşitlik vasfı vermemektir.

Ehlisünnet teoloji geleneği, Allah'ın **zatî** {varlığına ilişkin) sıfatlarının birincisini 'hayat' ikincisini ilim olarak belirlemiştir ki Kur'an'ın ilme yüklediği önemi ifade bakımından çok isabetli ve anlamlıdır. Bu tespiti ilk yapan düşünür, İslam fıkhının babası ve zulme karşı mücadelenin en büyük şehitlerinden biri olan İmamı Âzam Ebu Hanîfe (ölm. 150/767) oldu. *el-Fıkhu'l-Ekber* adı altında toplanan notlarından oluşan eserinin daha ilk sayfasında bu konuya değinmekte ve Allah'ın sıfatlarını 'zatî ve fiilî sıfatlar' olarak iki ana bölüme ayırdıktan sonra **zatî** sıfatları şöyle sıralamaktadır: Hayat, ilim, irade, kudret, sem' (görme gücü), basar (işitme gücü), kelam. (Ayrıntılar için bk. Beyazîzade Ahmet. *el-Usûlü'l-Münîfe U'l-İmam Ebî Hanîfe)*

Büyük İmam'ın bu tespiti, onun, Ahmed bin Hanbel (ölm. 241/855), Ebul Hasan el-Eş'ari (ölm. 324/935), Ebu Mansûr Matüridî (ölm. 333/944) gibi meslektaşları tarafından aynen korundu ve sonraki zamanlarda ortak kabule dönüştü. Bu büyük teologlar, anılan tespiti yaparken salt sayıyı yani bir isim-sıfatın Kur'an'daki tekerrürünü ölçüt olarak almamışlardır. Sayı çokluğu kriter alınsa, mesela 'Rab' sıfatı 'ilim' sıfatından çok önde olmak gerekir. Çünkü Rab sıfatı Allah'a 960 küsur yerde doğrudan nispet edilmektedir ve bu haliyle 'Allah' isim-sıfatından hemen sonraya konması gerekir. Ama böyle yapılmamış, sıralamada 'Hayat' sıfatının hemen ardından 'İlim' sıfatı devreye sokulmuştur. Dikkat çekilen varoluş gerçeği, özellikle Ebu Hanîfe'nin şahsiyet, iman ve dehasına yakışır kıvamdadır. Denmek istenen şudur:

Hayat, ilim üzerine oturur. Hayatsız ilim olamayacağı gibi, ilimsiz hayat da olmaz.

Müslüman teologların bu sıralamadaki isabetlerinin arka planını gösteren hayranlık verici noktalardan biri de şudur: Kur'an, rab kelimesinin, tannlaştırılan Firavun başta olmak üzere 'dokunulmaz kılınmış' bazı kişiler tarafından sıfat olarak kullanıldığını göstermektedir. Yani Rab sıfatı, 'Allah'ın, şirk ve despotizm tarafından gasp edilmiş sıfatlan'ndan biridir. Halbuki hiçbir despotun, hiçbir putun, hiçbir tâğutun 'âlim' sıfatıyla anıldığına tanık olamayız. Hayat buna izin vermemiştir. Anlaşılan o dur ki, Kur'an, ilim sıfatının gasp edilemeyeceğini, o sıfatın ancak hak edenler tarafından kullanılabileceğini öngörmekte ve düzenlemelerini buna göre yapmaktadır. Allah'ın hemen her sıfatı, ona ortaklık iddiasındaki kurum olan şirk tarafından gasp ve tecavüze uğramıştır. Tek istisna, ilim sıfatıdır. Çünkü mal, servet ve kudretin aksine, ilimde gasp mümkün değildir. İlmin kazandıracağı güç ve itibarı ya hak edersiniz ya da onlardan uzak kalırsınız. Bu gerçek, Allah'ın sıfatlarında da söz konusu olmaktadır. Mesela, Allah'ın 'Veli' sıfatı da, tıpkı rab sıfatı gibi, şirk tarafından gasp edilmiştir. Bizzat Kur'an, bu 'müşrik gaspın yarattığı veliler'den şikâyetlerle doludur. 'Şeytan Evliyası', 'tâğut evliyası' tabirlerini kullanan, bizzat Kur'an'dır.

Kur'an, Allah'ın bazı isim-sıfatlarının gaspçılanyla mücadele etmektedir. Veli sıfatının gaspçıları bunların başında gelir. Rab sıfatı bunu takip eden ikinci sıfattır. Hemen tüm sıfatlar, derece derece gasp edilmiştir. Mesela, kamunun mal ve haklarım gasp ederek fiilen münkir durumuna düşen (bk. Mâûn suresi) bazı riyakâr ve nitelikli kâfirler, o çaldıkları malların küçük bir kısmını ona buna dağıtarak, yarattıkları 'sadaka toplumu' bünyesinde birer 'merhamet kahramanı' gibi alkışlanabilmişlerdir. Bunların yaptığı, Allah'ın Rahim ve Rahman sıfatlarını gasptır.

Bir yandan haram yiyip öte yandan halkı Allah ile aldatan bütün sahte 'lütufçular' Allah'ın Rahman, Rahim, Latîf, Kerim, Cevâd, Vahhâb gibi cömertlik ve bağış ifade eden sıfatlarını gasp etmiş alçaklardır. Ve bu yüzden bunların tümü bir biçimde müşriktir. Allah ile aldatan ruhban-haham-hoca-şeyh taifesi tarafından aldatılan, despotizm ve zulüm üreten krallar-sultanlar-padişahlar, ağalar, efendiler, zorbalar tarafından ezilen kitleleri ve onları aldatanları, bu gerçeklerin ışığı altında bir kez daha değerlendirmek gerekir.

Bu sayılan gaspçılardan herhangi birinin ilimden nasipli olduğunu göremezsiniz. İlimden nasiplendikleri anda bu kötülüklerden vazgeçerler. O zaman da şikâyete gerek kalmaz. Çünkü yönetimi ve servetleri ilimden nasipliler kontrol ettiklerinde ne zorbalık söz konusu olmaktadır ne Allah'a kafa tutmak ne de haklara tecavüz. Yani gasp ve zulüm, ilimsizliğin ürünüdür Biraz yukarıda da söylemiştik: Kur'an, ilme hiçbir kötülük izafe etmez ama imana eder.

İlim, kötülüğün ve kötünün kirletemeyeceği tek değerdir.

İlmi taşıyanların kirlenebilmesini bu gerçekle karıştırmayalım. Orada söz konusu olan insandır, ilim değil.

BİLİMİN İSLAMÎLEŞTİRİLMESİ' SAÇMALIĞI

İlim, bizatihi güç ve üstünlüktür. Kur'an, o esrarlı üslubuyla bu ayrımı yapmış, mümin olmayan kişilerin ilminin bile bir üstünlük sebebi olduğuna vurgu yapmıştır. Müslüman olmayan âlimin değersiz olduğunu, onun ilminin bir anlam ifade etmediğini, çünkü ilmin nihayet şeytanda da bulunduğunu ifade eden söylem, tarikatlerin ilimden ürken çevrelerinde yaygınlaştırılmış Kur'an dışı bir bühtandır. 'Kutsal olan ilim-kutsal olmayan ilim' ayrımı yapılmadığı gibi, 'Müslüman âlim-Müslüman olmayan âlim' ayrımı da yapılamaz. Böyle ayrımlar, ilmin Tanrı'dan kaynaklanan kudret ve itibarına gölge düşürür. Mücâdile suresi **11.** ayet bu Kur'anî inceliği vicdanlarımıza açmaktadır:

"Ey iman edenler! Size, 'Meclislerde yer açın!' dendiğinde, yer açın ki, Allah da sizin için genişlik sağlasın. 'Kalkın!' dendiğinde de kalkın ki, Allah, içinizden inananlarla kendilerine ilim verilmiş olanların derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."

Ayet, inananlar yanında ilim sahibi olanları da saygıya layık görmektedir. İlim, inançlar üstü bir saygınlık sebebi olarak kayda geçirilmiştir. Çünkü ilim, Allah'ın zatına izafe edilmiş bir değerdir. Hiçbir kayıt ve şarta bağlanmaksızın doğrudan doğruya Allah'a izafe edilen bir değer (daha doğrusu bir numaralı değer) nasıl olur da 'islamî-gaynislamî' diye ayrılabilir.

Seyyid Hüseyin Nasr, Nakîb el-Attas, İsmail Farûkî gibi yazarla-

nn 'İlmin islamîleştirilmcsi'nden söz eden İslam dışı gülünç söylemleri yetmiyormuş gibi bir de 'aklın islamîleştirilmesi'nden söz edenler var.

Kur'an'ın bilime ve bilgine verdiği değerin gözden kaçmasına yol açan saptırmaların en yenisi budur. Batılı bazı çevrelerin sinsi ve alaycı bir oyunla Müslümanlar arasına soktukları Kur'an ve akıl dışı bu iddiaya göre, çağdaş bilim/bilimler; vahye, ruha, İslam'a aykırı bir konumdadır; bunların islamîleştirilmesi gerekir. Müslümanların kafasına kimin soktuğunu çok net bilmediğimiz bu şeytanî saçmalık, temelden Kur'an dışıdır. Ve bir tür insanlık suçudur. İlmin İslamîleştirilmesinden söz eden Batı, Müslümanların mabedi erindeki minarelere bile tahammül edememektedir. Bu tahammülü gösteremeyenlerin 'ilmin bile Islamîleştirilmesini önermeleri, teşvik etmeleri iyi niyet alâmeti sayılabilir mi?

Eğer amaçlanan, bilimlerin kullanımındaki materyalist-egoist-emperyalist saptırmaya dikkat çekmekse bunu ifade etmek için 'bilimlerin kullanımının islamîleştirilmesi' demek gerekecektir. Bu bir ahlaksal meseledir. O takdirde Batı bunu Müslümanlara önermek yerine kendisi yerine getirmelidir. Çünkü bilimin kötü kullanımının öncüsü Batı'dır. Bilimin ahlak dışı kullanımı her devirde olmuştur, bugün de vardır, yarın da olacaktır. Bilimin islamîleştirilmesi deyimi ise bilimin üretilmesi, yapısı, varlığı ile ilgili bir deyimdir. Bu deyimin ifade ettiği kaygı ahlaksal bir kaygı olarak algılanamaz; tam tersine, bilim düşmanlığı görüntüsü verir. Ve zaten istenen de bu görüntünün doğmasıdır. Bu doğunca Müslümanlar hakkında en yıkıcı ithamlara kapı aralanmış olacaktır. Hem de bizzat Müslümanların eliyle.

Gerçek şu ki, bilimin dini-imanı, vatanı, rengi, deseni olmaz. Bilim bizatihi tanrısal bir ışıktır. Bu ışığın islamîsi, gaynislamîsi olmaz. Dünyanın birçok yerinde birçok sözüm ona bilim adamı, böylesine açık bir gerçeği göremeden İslam'a büyük zararlar verecek bir gaflet sergilemektedir. İlimlerin islamîleştirilmesi hezeyanıyla Müslümanlara musallat olan yıkımın son anlamını, Mısırlı düşünür Nasr Hâmid Ebu Zeyd'in şu tespiti çok güzel vermektedir:

"İlimlerin, edebiyat ve sanat dallarının islamîleştirilmesi çabaları, dışı ferahlık, içi ise azap olan bir çağrıdan ibarettir." (Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Nakdü'l-Hitâb ed-DM,* 176)

İMAN

Kur'an'ın omurga kavramlarından biri olan imanın kökü olan emn (emânet ve eman) türevleriyle birlikte 900 civarında yerde kullanılmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu (300 civarında) iman ettiler (âmenû) şeklinde fiil ve mümin (iman eden) şeklinde isimdir (200 küsur yerde). Bu demektir ki Kur'an'a göre iman, hem kavram, hem de faaliyet olarak hayatın ve oluşun en önemli unsurlarından biridir.

Dikkat çeken noktalardan biri de imanın fiil halinde kullanımlarının büyük kısmının amel (iş, eylem, hareket) ile birlikte yer almasıdır. Bu da gösterir ki Kuran, teorik bir iman yerine, eyleme dönüşmüş imanı esas almaktadır.

İmanın esası, emn olmaktadır. "Emn, diyor Râgıb, nefsin sükûnet ve huzura ulaşması, korkudan kurtulmasıdır."

Emn, eman ve emanetin üçü de mastardır; ancak bazen isim olarak da kullanılırlar. İman, bu mastarların Arapça'daki if al etken kalıbına aktarılmasıyla elde edilen bir kelimedir. Ne var ki Kur'an bunu hem etken hem de edilgen fiil halinde kullanmaktadır. Buna göre, imanın filolojik açıdan iki anlamı vardır: Başkalarına güven vermek, güven içinde olmak. İman sahibi (mümin) de hem inandığı gücün sağladığı güvenin içinde olan hem de başkalarına güven veren kişi demektir.

Kur'an, peygamberlerin, 'emin' varlıklar olduğunu söylüyor. Güvenen ve güven veren kişi veya güç anlamındaki bu kelime de imanla aynı kökten gelmektedir. Yine Kur'an, insanın kozmik sorumluluğundan söz ederken onu emaneti yüklenen varlık olarak tanıtıyor. Buradaki emanet de imanla aynı kökten gelen ve güvene tevdi edilmiş şey anlamı taşıyan bir kelimedir, (bk. 33/72)

İmanın Kur'an tarafından ortaya konan yapısında iki kutup vardır. Bunların biri makro-küllî kutup yani Allah, öteki de mikro-parça kutup, yani insandır.

Kur'an, imanın yıkıcı görünümlerinin bulunabileceğine de dikkat çeker. Kur'an, mesela, küfre imandan söz eder. (bk. Secde, 29) Yusuf 106. ayet bir kitlenin iman içinde şirk taşıdığını bildiriyor. Ankebût 52. ayet, bâtıla iman deyimini kullanıyor. Bu demektir ki, mutlak anlamda aldığımızda inkâr da bir imandır. Burada önemli nokta, insanı aşan bir güce bağlanma olgusudur,

PAUL TILLICH'İN DEVRİM TESPİTİ

Yüzyılımızın en büyük ilahiyatçı filozoflarından biri olan Paul Tillich (ölm. 1965) bu 'nihaî güc'e 'ultimate reality' (nihaî gerçek) ve 'ultimate concern' (nihaî bağlanma ve ilgi odağı) diyor. Bu olgu, her zaman bir şeyin benimsenmesi, bir başka şeyin inkârı olacaktır. Böyle olunca da şu varoluş gerçeğinin altını çizmek gerekecektir:

Her imanda bir inkâr, her inkârda bir iman vardır.

Tillich'in iman, özellikle Tanrı'ya iman konusundaki temel önerisi, onu farklı kılan düşüncelerinden birinin de ifadesi olmaktadır: Din, tek bir kuruma, örneğin mabede indirgenecek bir 'şey' değildir. Aksine o, kültürün tüm alanlarında ifade bulan, şekillenen bir 'ortak insanlık altyapısı' halinde algılanmalıdır. Bunun bizi götüreceği sonuç şu olur:

İnsanın 'son ve yüce ilgi noktası' (ultimate concern), esası bakımından tanrısaldır. Bu nihaî ve yüce ilgi noktası her insanda bir başka ad altında yaşayabilir. 'Son ve yüce ilgi noktası'nın dinler tarihindeki ortak adı 'Tann'dır.

İnancının adını ne olarak verirse versin, her insanın bir 'son ve yüce ilgi değer'i vardır. Bu değer, tüm değerlerden, arzulardan ve şartlardan bağımsız, özgür bir değerdir. Belirleyici, kuşatıcı temel değerdir. Bizim olanın, kısacası, 'ben'in, benliğin hiçbir parçası onun dışında, ondan ayrı düşünülemez.

Bizim son ve yüce ilgi değerimiz, bizim, olmak veya olmamak

noktamızı belirleyen değerdir. O, bizim sonsuzluk değerimizdir. İnsan, ait olduğunu, ayrıldığını hissettiği ve özlediği bu değerle sürekli bir biçimde ama değişik adlarla, ilgilenmektedir. Tillich burada 'varoluş' (existence) ve 'varlık' (being) ayrımı yapmakta, 'varlık'ı daha esaslı bir değer olarak görmektedir.

Sonsuzluk değeri, bizim için sadece 'telaffuz edilen değer değil', varoluşu belirleyen değerdir. O olmadan varoluştan söz edilemez.

Son ve yüce ilgi değeri kendini birtakım başlangıç-alt ilgilerle (preliminary concerns) ifade edebilir. Bu şu demektir:

"Resim, şiir, müzik teolojinin objesi olabilir. Ancak bu oluş, bu nesnelerin taşıdıkları estetik kıymet açısından değil, taşıdıkları son ve yüce ilgiyi ifade gücü itibariyledir."

Mâûn suresi gösteriyor ki, bu yüce ilgi bazen para, hatta haram para olabilmektedir. Son ve yüce ilgi (veya sonsuzluk değeri) bir isim meselesi değil, bir belirleyicilik meselesidir. Adına Allah, ahi ret deseniz de eğer söz konusu nesne sizin için 'olmak veya olmamak' noktasında belirleyici değilse o nesne sizin 'son ve yüce ilgi değer'iniz olmaz.

Tam bu noktada, Mâûn suresinin, namazını-niyazını menfaat aracı yapan ve bu aracı kullanarak kamunun haklarını çalıp çırpan kişileri, namazlanna-niyazlarına bakmadan 'dini inkâr edenler' olarak damgaladığım ve onları lanetlediğini hatırlayalım. Böylesine ağır bir suçlamanın gerekçesi nedir? Belli ki, Kur'an, 'Allah ve din' söylemlerine, ibadetlere, namazlara rağmen, bazı kişilerin, Tann'yı ve dini nihaî realite olarak almadıklarını, onların gerçek nihaî realitelerinin para, dünyalık olduğunu görmüş ve ithamı ona göre yapmıştır. (Mâûn suresinin bu devrim mesajının ayrıntılarını biz *'Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı eserimizde vermiş bulunuyoruz.)

Son ve yüce ilgi değer sizin söz ve şeklinizi değil, varoluşunuzu belirleyen değerdir. Ve her insanın böyle belirleyici bir değeri vardır. Gerçek dindarlarda bu belirleyici değer, Tanrı'dır. Ama her Tanrı iddia ve sözü 'gerçek nihaî değer' değildir. Mâûn suresi, burada, eyleme, kişinin hayatında 'sürükleyici' olana bakıyor. Kısacası, nihaî değer, kişilerin söylediklerine bakılarak değil, eylemlerine bakılarak belirlenmelidir. Mâûn suresinin yaptığı ve gösterdiği de budur.

Ve her insanın bu belirleyici değerinin din dışındaki alanlarda adı ne olursa olsun, din dilindeki adı Tanrı'dır. (Tillich, *Systematic Theology,* 1/13-15)

Unutmayalım ki, İslam Peygamberi, ümmetinin parayı, altını, gümüşü amaç edinenlerini 'Paraya tapanlar' olarak nitelemiş ve onları lanetlemiştir. Çünkü onların, bütün Allah ve din söylemlerine rağmen, esas ve nihaî ilgi noktalarının yani gerçek tanrılarının para olduğunu bilmiştir.

Paul Tillich'in bu temel bakış açısından hareketle vardığı sonuçların en dikkat çekicisi, felsefî anlamda bir ateizmin varlığını kabulün mümkün olmadığıdır. Evet, Tillich'e göre, ateizm yoktur, Tann'nın başka bir adla anılması veya başka bir giysiyle ortaya sürülmesi vardır.

Nihaî ilgi kavramı, geleneksel anlayışların 'Zât' (varlığın dışında kişi) Tanrılarını hırpalamıştır ama vahyin tanıttığı Tann'nın insan hayatına girmesi bakımından tanımlanamaz büyüklükte bir hizmet vermiştir. Dinler tarihinde, ufuk çizgilerini Kur'an'ın belirlediği, sisteme dönüşümünü ise Tillich'in yaptığı 'Nihaî ilgi' kavramını, Tillich'in büyük eserinden giderek biraz daha irdeleyelim. Şöyle diyor Tillich:

"Eğer Tanrı, ifadeye koyduğumuz nihaî ilgi kavramıyla açıklanır-anlaşılırsa o zaman Budizmin, hatta Hint Veda sistemlerinin de Tanrı kavramına sahip bulunduklannı söylemek gerekir." (Systematich Theology, 1/220)

Oysaki geleneksel din anlayışları Budizm ve Hinduizm'i hiç tereddüt etmeden 'Tannsız dinler' olarak damgalamıştır. Biz ekleyelim: Mâûn suresi gösteriyor ki, geleneksel anlayış, 'sürükleyici değer'i para ve dünyalık olanların 'Allah' söylemlerini ve ibadetlerini, onların gerçek değerlerini tespitte esas almıştır. Almıştır ve yanılmıştır. Mâûn suresi bu yanılgıya dikkat çekerek, bize, "Söyleme değil, eyleme ve sürükleyici değere bakın" demektedir.

Anlaşılan o ki, Tanrı kavramı nihaî ilgi ile eşitlenirse, geleneksel din anlayışının din içinde görmediği birçok insan 'dindar' sıfatını kazanabilecektir. Bunun tam tersi de olacaktır: Geleneksel din anlayışının 'dindar ve Tanrı adamı' gibi gösterdiği birçok insanın da esasta dinsiz, Allahsız olduğu anlaşılacaktır. Bu, din-

ler tarihinde de genel insanlık tarihinde de bir devrimdir, bir dönüm noktasıdır. Ne yazık ki geleneksel felsefî-teolojik alışkanlık, Tillich'in bu tespitini alkışlamak yerine onu hırpalamak hatta ateist ilan etmek için bahane yapmıştır.

Evet, çok şaşırtıcı gelebilir ama, 20. yüzyılın bu dev ilahiyatçı düşünürü, bazı çevrelerce ateistler arasına konmuştur. Sebep, geleneksel ilahiyatın Tanrı anlayışını bir tür putçuluk gibi görmesi ve Tanrı'yı bir 'panteistik spiritüalizm' objesi yaparak O'nu varlığın bizzat kendisi olarak algılamasıdır. Gelenekçilere göre, Tillich, Tanrı'nın varlığını inkâr etmiyor ama O'nun ontolojik (bağımsız kişilik) yönünü yok sayıyor. Muarızlarına göre, Tillich'in bu anlayışı, onu belki 'materyalist ateist' yapmaz ama teolojik ateist' olmasını da önleyemez.

Tillich bu noktada en büyük eleştiriyi, çağdaşı Sydney Hook'tan almıştır. Hook, Tillich'i eleştirmekle yetinmemiş, eleştirilerini tarihe şu başlık altında eserleştirerek bırakmıştır: *"The Atheism of Paul Tillich"* (Paul Tillich'in Ateizmi), London, 1962

Tüm bu itham ve eleştiriler, büyük ilahiyatçı filozofumuzun misyonunu yerine getirmesine engel olamamıştır. Geleneksel dinciliğin Tanrı'yı küçülten dogmatik yaklaşımlarıyla, ahlakı, kuralcılığın ötesine geçiremeyen şekilciliğini çok ağır biçimde eleştirmiştir.

Dahası var:

Tillich, geleneksel teolojiyi bir biçimde eleştiren hemen herkesin düşüncesini öne çıkarıp değerlendirmiştir. Geleneğin 'Allahsız' damgasını vurduğu Nietzsche bu bakımdan çok tipik bir örnektir. Tıpkı, geleneği Kur'an adına eleştiren Muhammed İkbal gibi, Tillich de, ikiyüzlülüğe en yıkıcı darbelerden birini vurmuş olan Nietzsche'yi kucaklıyor, yüceltiyor. Şunu söylemekte gecikmiyor Tillich:

"Nietzsche'nin 'Tanrı öldü!' söylemi yadırganmamalıdır. Onun 'Oldü' dediği Tann. geleneksel Tanrı anlayışıdır ki. o. gerçekten ölmüştür." (bk. James R. Lyons; *The Entellectual Legacy of Paul Tillich,* 66)

Tam bu noktada şunu da ekleyelim: Kur'an ateizmden, hatta

dinsizlikten asla söz etmez; ama sahte ve yedek tanrılardan, sahte ve yedek dinden ısrarla söz eder. Dahası, Kur'an'ın, tüm karanlık ve kötülüklerin anası görerek bir numaralı düşman ilan ettiği şirk, bir ateizm veya dinsizlik değil, gerçek Tann'nın yerine veya yanına ikincil-sahte tanrılar koyma illetidir.

Şirk büyük bir zulümdür (31/13) Ve zulüm 'şeylerin, ait olmadıkları yere konması' olarak tanımlanmıştır. Şirk, hem Tanrı'yı 'olması gereken' yerden başka yere koyarak hem de varlıkları olmaları gereken yerlerden başka yerlere koyarak ikili bir zulüm sergilemektedir.

Tillich, şirki tanımlarken Kur'an'ın bakış açısına tamamen uygun konuşuyor: " Putperestlik, ikincil-Uçüncül şeylerin birinci dereceye yükseltilmesidir." (Tillich; *Systematic Theology,* 1/13)

Buradan hareketle şu sonuca varabiliriz;

Yedek-sahte ilahlı bir dine mensup olmaktansa dinsiz kalmak yeğdir.

Dinsizlikte, 'sahip olamadığınızın gerçeğini bulmak ümidi' vardır. Sahte dinde ise bu ümit yok edilmiştir.

Olması gerekene yönelik ümitten yoksun kalmak, olması gerekene sahip olmamaktan daha büyük bir beladır.

Kur'an, erdirici imanı bu göreceliğin üstünde bir oluş sırrı halinde ele alır ve onun yukarı kutbu olan Allah ile aşağı kutbu olan insanı aynı anda mümin diye nitelendirir. 'Mümin' hem Allah'ın hem de insanın sıfatıdır. Allah'ın müminliği güven verici, güven kaynağı olmayı, insanın müminliği de yukarı kutuptaki Mümin'e güvenmeyi ifade eder. O halde, gerçek mümin hem kendisi dışındakilere güven verecektir hem de Tanrı'ya güvenecektir. Tanrı'ya güvenen yani gerçekten mümin olan, Mâûn suresinin lanetlediği kötülükleri yapar mı? Örneğin, kamunun haklarına tecavüz eder mi, yetimin, yoksulun hakkını çalar çırpar mı? Ve mesala, namazma-niyazına riya bulaştırır mı?

Kısacası, her iki kutuptaki mümin, Allah ve insan, aynı zamanda hem güvenen, hem de güvenilen olmalıdır, iman, bu karşılıklı güvenin işleyişidir. Bunun içindir ki Kur'an, imanı, Allah'a sevgide iyice derinleşme olarak da tanıtmıştır. (2/165) Nitekim,

Kur'an rıza (hoşnutluk) konusunda da bu karşılıklı işleyişi gündeme getirmiştir. Rızanın gerçekleşmesi için insan ve Allah aynı anda hem razı olan (râzıye), hem de razı olunan (marzıye) durumunda bulunmalıdır, (bk. Fecr, 27-28)

Öte yandan, Hz. Peygamber "Mümin müminin aynasıdır" diyerek, iman konusunda bir kozmik sırra daha dikkat çekmiştir. Bu hadisi "İnsan insanın aynasıdır" şeklinde mânâlandırarak bir boyuta hapsetmek yanlıştır. Mümin, Allah'ın sıfatlarından biri olduğu için bu hadisin bir anlamı da: 'İnsan Allah'ın, Allah da insanın aynasıdır' şeklinde düşünülmelidir.

îmanın, Kur'an penceresinden bakıldığında temel ve terminolojik anlamı, Allah'a inanmaktır. Kur'an, ebedî kurtuluşu getiren ve insanı varlığın esasıyla birleştiren erdirici kuvvetten, temel çerçeve olarak, bunu anlar. İman başlığı altında toplanan diğer kabuller yeterlilik şartından çok mükemmellik şartı diyebileceğimiz ayrıntılardır. Bu anlamda imandır ki, insanı kopmaz, çürümez bir bağa kavuşturur ve boşluklara yuvarlanmasını önler. (2/256) Bu anlamda bir imandan yoksun kalan benliği Kur'an, hayvanların en şerlisi olarak anmaktadır, (bk. 8/55) Ne yazık ki. insanlığın her devirde büyük çoğunluğu bu iman sırrından uzak bulunmuştur ve bulunacaktır. Kur'an'ın bu konudaki beyanları son derece açıktır, (bk. 11/17; 13/1,31; 10/99; 12/103, 16)

İMAN-İSLAM İLİŞKİSİ

Erdirici ve kozmik emaneti taşıma yeterliliği kazandıran iman, bir dinin sosyal düzen haline gelmiş kurallarını yaşamaktan daha başka bir şeydir. Bu kurallar son ve en mükemmel dinin kuralları da olsa durum değişmez. Kuralların yaşanması dış planda, insanlar arası ilişkilerde, sistemin mensupları için öngörülen nimetlere ve imkânlara sahip olmaya yeterse de insanı Allah'ın bir aynası olarak ve bir kozmik benlik sıfatıyla oluş bünyesinde katkı sahibi olma noktasına ulaştırmaz. Geleneksel yorumcuların bütün tevil ve saptırmaları Kur'an'ın iman konusundaki bu kabulünü saklayamamıştır. Bu noktanın temel ayeti olan Hucurât 14, aynen şöyledir:

"Bedeviler: 'îman ettik' dediler. De ki, 'Siz iman etmediniz. Ancak 'Müslüman olduk' deyin, iman sizin kalplerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve resulüne itaat ederseniz Allah, yapıp ettiklerinizden hiçbir şey eksiltmez. Çünkü Allah Gafûr'dur, Rahim'dir."

Ayet, açık bir şekilde mümin olmakla Müslüman olmayı birbirinden ayırmakta ve mümin olmayı Müslüman olmanın üstünde bir değer olarak göstermektedir. Ve göstermektedir ki, İslam'ı sosyal bir düzen olarak görüp ona uygun yaşayanlar sistemin insanlar arası plandaki tüm nimetlerinden yararlanmada hiçbir haksızlığa uğratılmazlar. Ancak bu onların ilahî emaneti taşıyan Allah'ın aynası insanlar olduğunu ispatlamaz. İzutsu'nun güzel ifadesiyle "İslam, imana doğru atılmış bir ilk adımdır. Henüz imanın kalbe yerleşmediği hazırlayıcı bir safhadır." (Izutsu; *Kur'an'da Allah ve Kâinat,* 50)

Kozmik emaneti taşıyan benlik, Kur'an tarafından Allah'ın yardımcısı, Allah'ın dostu olarak nitelendirilmiştir, (bk. 3/68; 47/7¬11; 61/14) Kur'an bu esas imanın ayrıntılarına da geniş yer vermekte ve birçok ayet bu ayrıntılardan birine veya birkaçına inanmayı da iman kelimesiyle karşılamaktadır. Bunlara bakarak imanın yukarıda belirlediğimiz temel yapısını gözden uzak tutmamak gerekir.

İman konuları olarak Kur'an şunlara yer vermektedir: Allah'a iman, ahirete iman, resullere, meleklere, kitaplara iman. (2/285; 4/136) Bazı hadislere dayanılarak iman şartlan içine konmuş bulunan kadere iman Kur'an'da yer almaz. Kur'an'da kader kavramı, açık ve net bir biçimde, varlık kanunları anlamında kullanılmıştır. Bu kavramın insanın filleri, iradesi, özgürlüğü ve sorumluluğu ile doğrudan ilgisi yoktur. Geleneksel ilmi kelam ve fıkıh kitaplarının düzenlediği anlamda bir kader anlayışının Kur'an'dan onay alması, asla mümkün değildir. (Bu konuda geniş bilgi için *Kur'an'daki İslam* adlı kitabımıza bakılabilir.)

İman sırrının ebedî kurtuluşla ilgisi, konunun en önemli noktalarından biridir. Kur'an, ebedî kurtuluş için yeterlilik şartı olarak aradığı imanın Allah'a ve ahirete iman olduğunu açıkça söylemekte ve kurtuluşun üçüncü şartı olarak da salih amel sergilemeyi öngörmektedir, (bk. burada, Amel mad.)

Bu tespit, Kur'an'm Bakara 62. ve Mâide 69. ayetlerinde verilmiştir. Aynen şöyle denmektedir:

"Şu bir gerçek ki, Kur'an müminlerinden, Yahudilerden, Hristiyanlardan, Sabitlerden Allah'a ve ahiret gününe inanıp barışa ve hayra yönelik iş yapanların, Rableri katında kendilerine has ödülleri olacaktır. Korku yoktur onlar için, tasalanmayacaklardır onlar."

Bu ayetler, dış kimlikleri bakımından farklı olan insanların üç şartı taşımaları halinde ebedî kurtuluşu yakalamış olacaklarını açıkça bildirmektedir. Bunu, "Bu insanların Müslümanlığa geçenleri" şeklinde ayrı bir şarta bağlamak, Kur'an ayetlerini tahriftir. Böyle bir iddia, Kur'an'ı abesle uğraşır bir konuma getirmek olur. Müslüman unvanını almış olanların durumu zaten bellidir. Yahudi, Hristiyan, Sâbiî vs.den Müslüman olanların kurtulacağını söylemek ne anlam taşır? Kur'an böyle bir şeyi neden Yahudi, Hristiyan vs.yi sayarak söylesin?

Kur'an'ın beyanı açıktır. İmanda yeterlilik şartlarıyla mükemmellik şartları birbirinden ayrılmıştır. Yeterlilik şartlan yukarıki ayetlerde verilenlerdir. Mükemmellik ise, imanı, Muhammedi tarz ve tavra ulaştırmakla elde edilir. Klasik müfessirler ve onların söylediklerini aynen tekrar edenlerin bu ayetleri değerlendirmeleri, Kur'an'ın ruhuna ve beyanlarına uymamaktadır. Allah'ın kelamına, kendi meşrep ve mizacına uygun ambargo koymak olan bu yaklaşımı Elmalılı şöyle tekrarlamıştır:

"Görülüyor ki, bu ayetlerde evvela iman edenler, Yahudiler, Nasâra, Sâbiûn diye dört sınıf zikredilmiş ve bu suretle Yahudiler, Hristiyanlar, Sâbiûn müminlere mukabil ve binaenaleyh gayrı mümin olarak gösterilmiş ve sonra Allah'a, ahirete iman edip ameli salih yapanların korku ve kederden kesinlikle uzak olacakları da müjdelenmiştir. Bundan ise bu vaad ve müjdenin bu dört sınıftan ancak Müslümanlara mahsus olduğu ve Yahudiler, Hristiyanlar, Sâbiîlerin bu müjdeden hariç bulundukları, bununla beraber bunlar da iman ederlerse müminler sınıfına dahil olup aynı vaad ve müjdeden nasiplenecekleri açıkça anlaşılır."

Açık olan bir şey varsa, Elmalılı'nın, kendisi gibi düşünen gelenekçileri tekrarlayarak Kur'an ayetlerini maksat ve hedefinin dışına çektiğidir. Anılan ayetlerin, Elmalılı ve benzerlerinin söyledikleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Elmalılı, açıklamalarının iki sayfa ilerisinde de şöyle demektedir:

"Bu ayetler, politik ve idarî noktadan Yahudi, Hristiyan ve Sâbiîlerin bir ülke ve yönetimde eşit olduklarını, ancak ahiret ve cennet nimetleri bakımından Müslümanların farklı olduğunu gösteriyor..."

Kur'an'ın neresinde bu anlayışı belgeleyen bir tespit var? Anılan ayetlerde böyle bir ayrıma ima bile yoktur. Allah'ın beyanına teslim olmak yerine o beyanı geleneksel kabullere uydurmaya kalkmak, anlaşılır şey değildir.

Dikkat edilirse, iman ve sonsuz kurtuluşu yakalamada hep dış patente, nüfus kağıdına sığınılmaktadır. Kur'an bunu kabul etmez. Her insan, kendi elinin ve gönlünün ortaya koyduklarına göre karşılık görecektir. Kur'an burada, ferdi esas alır; ferdin içinde bulunduğu toplumun tabelasını, verdiği nüfus belgesini değil. Ve burada temel ilke şudur: "Biz güzel iş ve değer üretenlerin ödüllerini heder etmeyiz." (18/30) Bundan çıkarılması gereken en önemli sonuç şudur:

Dış patent, ne olursa olsun, nüfus kaydı, insanı dünya şartlarında belli konumları kazanma hakkına sahip kılmanın ötesinde bir garanti vermez. Dış patente bakarak ne tüm Müslüman nüfus kağıdı taşıyanları ebediyen kurtulmuş gösterebiliriz ne de Hristiyan, Yahudi vs. nüfus kağıdı taşıyanları batmış gösterme yönüne gidebiliriz. Nitekim, Kur'an daha başka münasebetlerle de bu noktaya parmak basmıştır. Mâide 41 ve 61. ayetler, ağızlarıyla iman ettik diyenlerin küfür içinde koşuşup durabileceklerini bildirmektedir. Âli İmran 199. ayet, Ehlikitap'tan bazılarının Allah'a ve Hz. Peygamber'e indirilene iman ettiklerini söylemektedir. Beyyine suresi 1. ayet Ehli kitap'ın küfre sapanları' deyimini kullanıyor. Bu demektir ki onların hepsi, ebedî kurtuluşu kaybetmiş kişiler anlamında kâfir değildir.

Âli İmran 113. ve devamı ayetler Ehlikitap'ın hepsinin aynı olmadığını, içlerinden bir grubun gece-gündüz Allah'ın ayetlerini okuyup ibadet ettiğini, Allah'a, ahirete inanıp iyiliğe çağırdığını anlattıktan sonra onları salihler diye anmaktadır. "Buradaki beyanlarla, Müslüman olanlar kastediliyor" gibi bir hükme varmak, Kur'an'a iftira olur. Şu söylenebilir: Buradaki beyanlar, Allah'ın esas aldığı 'Müslümanlık'ı tanıtıyor; bu ise nüfus kâğıdı meselesi değil, şu sayılan değerleri hayata sokma meselesidir.

Mâide 82-85. ayetlerse, Hristiyanlardan bazılarının seçkinliklerini, takvalarını vs. sayarak onların cennetle ödüllendirileceklerini söylemektedir. Burada Hz. Peygamber'in bir davranışına dikkat çekmek isteriz: Tanrı Elçisi bir keresinde Ebu Bekir'i, bir keresinde de Ebu Hureyre'yi görevlendirerek şöyle haykırmasını emretti:

"Allah'tan başka ilah olmadığına inanan herkes cennete girecektir."

Rivayete göre bu çağrının Medine sokaklarında yapılması, her seferinde, Ömer bin el-Hattâb (Hz. Ömer) tarafından engellendi. {Hallâf, 134)

Kısacası, Kur'an, iman meselesinde iki daire tespit ediyor: Geniş daire, özel daire. Geniş daire, yeterlilik şartlarını taşıyanların yer aldığı kuşatıcı çerçevedir. Özel veya dar anlamda iman dairesi ise, imanı, Muhammedi tavır ve tarz üzere benimseyenlerin oluşturduğu dairedir. Kur'an tüm insanlığı bu ikinci ve özel daireye çağırmakla birlikte, yeterlilik şartlarını taşıyanların bulunduğu çerçeveyi de kucaklama büyüklüğünü gösterir.

Bir başka önemli nokta da, geniş dairenin kabul edilmiş olmasını, Ehlikitap zümrelerin tümünün cennete gidecekleri anlamında değerlendirilmemesidir. Kur'an böyle bir ucuzluğa onay vermez. Burada sözkonusu olan ve salih unvanı almış bulunan Ehlikitap bir gruptur.

Kurtuluşa erenlerin salih diye adlandırılmaları da üzerinde durulacak hususlardan biridir. Bu sıfat sulh (barış) kökünden gelir. Barışçıl, barış sever... gibi anlamlar taşır. Kur'an, sulh severliği, sulha hizmeti, ebedî kurtuluşu sağlayan imanın bir parçası olarak ele almakta ve şu ilkeyi koymaktadır: "İman edip sulha yönelen, sulha hizmet edenlere korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar." (6/48. Ayrıca bk. 16/97)

Bu Kur'ansal yaklaşımın bizi ulaştıracağı tespitlerden biri de şudur: 'Müminler kardeştirler' (49/10) ilkesinin de iki boyutu ve çerçevesi olacaktır: Genel çerçeve, dar çerçeve. Genel çerçevede, Allah'a inananların tümünün kardeşliği yer alır. Bu, tevhidin en geniş dairedeki kaynaşma alanıdır ki Kur'an buna, Âli İmran 64. ayette parmak basmıştır. Bu ayet, Muhammedi müminlerle Ehlikitap'ı birliğe çağırırken şöyle sesleniyor:

"De ki, 'Ey Ehlikitap! Sizin ve bizim aramızda aynı olan şu söze gelin: 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim.' Eğer yüz çevirirlerse şöyle söyle: 'Tanık olun, biz müslümanlarız/ Allah'a teslim olanlarız."

Bu çağrı, genel çerçevede imanda birleşmeye yönelik en güçlü ve en evrensel çağrıdır. Kur'an, imanda genel dairenin oluşturduğu kardeşliği bu ayetle ifadeye koyarken, özel dairedeki Muhammedi müminler arası kardeşliğe birçok ayette değinmiş, bu kardeşliğin özelliklerine, boyutlarına dikkat çekmiştir.

Genel çerçevedeki tevhitte kardeşlik, özel çerçevedeki Muhammedi kardeşliğin sergilediği özel ve daha içten ilişkilerle çelişmez. Yeterlilik şartlarına sahip olmanın getireceği kaynaşmadan daha derin ve içten bir kaynaşma, mükemmellik şartlarına sahip bulunanlar arasında yaşanacaktır. Bu, Muhammedi kardeşlik diye anılabilir.

Kur'an, imanı bir samimiyet ve sevgi olayı olarak almaktadır:

"İnsanlar içinde öyleleri vardır ki, Allah dışında bazılarını Allah'a eş tutarlar da onları Allah'ı sevmiş gibi severler. İman sahipleri ise Allah'a sevgide çok kararlı ve taşkındırlar." (Bakara, 165)

Böyle olunca, imanı öncelikle bir kalp olayı halinde düşünmek, kaçınılmazdır. Nitekim, bütün İslam bilginleri, imanı, kalp ile tasdik olarak tanımlamakta asla tereddüt etmemişlerdir. Tartışılan konu, dil ile ifadeye koymanın zorunlu olup olmadığıdır.

Kur'an'ın beyanlarından anlaşılan odur ki, hayatî bir engel yoksa, imanı dil ile de ikrar gereklidir. Hayatî bir engelin söz konusu olduğu durumlarda ise imanı dile getirmemek mubah olduğu gibi, inanılanın tersini açıklamak da mubahtır. Buna ikrah altında inkâr diyen Kur'an, bu durumda insanı, kalbinin imanda sabit olmasının kurtaracağını söylemektedir. Nitekim, bu konuyu düzenleyen ayetlerin iniş sebebi, müşriklerin işkenceleri altında Allah'ı ve Peygamber'i diliyle inkâr durumunda kalan Ammâr bin Yâsir'in imanının zedelenip zedelenmediği tartışmasıdır. Kur'an, Ammâr'ın şahsında tüm ikrah altında kalacakların imanlarının geçerliliğini ilan etmiştir, (bk. 16/106 ve yorumları)

İmanın ardından, baskı ve şiddet altında inkâra gidenlerin ufukları karartılmamıştır ama, imanlarını zulümle lekeleyenler için kurtuluş kapısı kapatılmıştır, (bk. 6/82) Esasen, Kur'an imandan sonra küfre sapanlara karşı çok sert ve şiddetli bir tavır takınmaktadır. Buna Kur'an dilinde tebdil veya irtidat denmektedir.

Birincisi, imanı küfürle değiştirmek, ikincisi de İslam dininden çıkmak anlamındaki bu kelimeler, Kur'an dilinde, en onur kırıcı hastalığın adlarıdır, (bk. 2/217; 3/86, 90)

İman bir sevgi ve samimiyet keyfiyeti olduğundan ikrah (zorlama, baskı, niyetsizlik) altındaki hiçbir ikrar (dil ile tasdik) iman sırrını yakalayamaz. İman; kalbin, sevgiyle kabulleneceği bir oluş ve eriştir; bir kozmik nasiptir. Kur'an bu inceliğe dikkat çekerken, kendi üslup güzelliği içinde şöyle konuşuyor:

"Allah, imanı size sevdirmiş ve onu gönüllerinizde süslemiştir. Ve size küfrü, fasıklığı, isyanı çirkin göstermiştir." (49/7)

Bu ayet, imanın yaratıcı-yapıcı noktalarını sevgi, güzellik olarak gösterirken, yıkıcı noktalarını ikrah, ikiyüzlülük, isyan şeklinde veriyor.

Gerçekten de imanın tedirgin olacağı temel bela, ikrahtır ki, Kur'an onu, din dairesine girmemesi gereken bir olumsuzluk olarak gösteriyor, (bk. burada, İkrah mad.) Ve Kur'an, ikrahın karşıtı olarak alabileceğimiz sevgiyi hem imanın kemali hem de müminin temel niteliklerinden biri olarak öne çıkarıyor. Mümin, sevmeyenlere, kopup ayrılanlara, parçalara bölünüp tevhidi zedeleyenlere bile sevgi duyar. Bu, onun varlık yapısının bir gereğidir, (bk. 3/ 119)

Müminin bu saf ve samimi yapısıdır ki küfür erbabının kendisini çoğu kez yarı ahmak ve aptal görmesine sebep olmuştur. Kur'an, iman sahiplerini küçük gören, alay konusu yapan küfür temsilcilerine dikkat çeker:

"Onlara, 'İnsanların inandığı gibi siz de inanın' dendiğinde, 'Yani biz de kafası çalışmayan zavallılar gibi inanalım mı?' derler. Haberiniz olsun ki, kafası çalışmayan düşük seviyeliler onların ta kendileridir; fakat bilmiyorlar." (Bakara, 13. Ayrıca bk. burada, Kibir ve Ezilip Horlananlar madl.)

"Dediler: 'Biz sana inanır mıyız? Seni, o bayağı zavallılar izliyor." (Şuara, 111)

Cenabı Hak, küfrün bu küçük görücü tavrına karşılık iman sahibini yüceltiyor, onun yanında yer alıyor ve onu, oluşun yaratıcı

unsurlarından biri olarak onurlandırıyor. Kozmik muştular onlar içindir. (13/29) Allah, onların kalbine imanı yazmış ve onları kendisinden bir ruhla desteklemiştir. (58/22) Karanlık-şeytanî güçler onları ezmeye yol bulamaz. (16/99; 34/20) Onlara yardımcı olmak Allah'ın, bizzat kendisi üzerine yazdığı bir görevdir. (30/47) Allah iç huzurunu onlara nasip etmiştir. (9/26; 58/4) Onlar, varlık ve oluşta en yüce boyutlara yükselmişlerdir. Korkmak, kedere yenik düşmek, onlara uzaktır. (3/139) Allah'ın lütuf ve bağışı onlar içindir. (3/152)

Mümin, böylesine onurlu olduğu içindir ki, bir mümini kasten öldüren, ebediyyen cehennemde kalır. (4/93) Ve nihayet Kur'an şöyle seslenir:

"İman edip hayra ve barışa yönelik fiiller sergileyenlere gelince, işte onlardır yaratılmışların en hayırlısı." (Beyyine, 7)

Bir gönül zenginliği, samimiyet, aşk ve sebat olan imanın insana kazandırdığı onur, bedava değildir. Kur'an, bu nokta üzerinde durur ve imanın bir imtihan, ıstırap ve çile işi olduğuna dikkat çeker:

"İnsanlar, 'İnandık' demeleriyle kendi hallerine bırakılacaklannı ve hiçbir imtihana çekilmeyeceklerini mi sandılar! Yemin olsun ki, biz, onlardan öncekileri de fitne yoluyla denemişizdir. Allah, özüyle sözü bir olanları elbette bilecektir. Ve O, yalancıları da elbette bilecektir." (Ankebût, 2)

Aynı surenin 10. ayeti ise insanlardan gelen ıstırap ve eziyetleri, Allah'ın musibeti gibi görmenin iman sahibine asla yakışmayacağını, çoğu müminin ayağını bu aldanışın kaydırdığını belirtiyor.

Kur'an; korkuya dayalı, menfaate yönelik imanlardan bahseder ve bunların kozmik anlamda iman olmadığını açıklar. Bunlar erdirici iman değildir. (40/84, 85) Menfaate dayalı imanın baş temsilcileri, bedevi Araplardır. (bk. burada Araplar mad.) Korkuya dayalı imanı ise, Firavun baskı ve zulmü yüzünden Musa'ya sığınan Beniisrail temsil ediyor. (10/83)

Kısacası, ağzın "İman ettim" demesi yeterli olmamaktadır (2/8, 14) ama aynı sözü kalbin söylemesi yeterli olmaktadır.

Burada gündeme son nefeste iman konusu geliyor. Korku yüzünden imanın en tipik şekli Firavun'un, Nil sularına gömüldüğünde "Musa'nın rabbine iman ettim" sözüyle ortaya çıkan imanıdır. Bu iman geçerli midir?

Kur'an, ölümün yakaya yapıştığı ve üç boyutlu âlemle bağlantının kopma noktasına geldiği andaki tövbeyi geçersiz sayar. Çünkü iman, elle tutulup gözle görüleni kabul değildir. İmanın bütün sırrı, gaybde olanı tasdik **ve** kabuldür. Böyle olunca, üç boyutlu âlemle irtibatı kesilen benliğin, ölümün aralayacağı perdenin ötesini görüp "Demek böyleymiş, o halde ben de inandım" demesinin bir anlamı olmamak gerekir. Ancak şunu da itiraf etmek zorundayız:

Kur'an, son nefeslerini vermek üzereyken "İman ettim" diyen Firavun'u kınamakla birlikte onun imanının kabul edilmediğini de söylemiyor. Firavun'a hitap şudur: "Şimdi mi, ey Firavun. Sen bundan önce isyan ettin ve sen bozgunculardandın." (10/90-91)

Allah, Firavunu azarlıyor, ama "İmanın kabul edilmedi" demiyor. Azarlaması, imanını kabul etmediği anlamında alınabilir mi? İbn Arabî başta olmak üzre, bazı sûfî bilginler, bu azarlamanın imanı kabul etmemek anlamına gelmediğini, çünkü Allah'ın rahmetinin buna izin vermeyeceğini söylemişler ve Firavun'un da imanını geçerli saymışlardır. Ancak genel kanı, Firavun'un imansız gittiği merkezindedir.

İman konusunun en sıcak tartışma noktalarından biri de imanın artıp artmayacağı, imanda eksilmenin olup olmayacağıdır. Kur'an imanda artmanın mümkün olduğunu, açıkça beyan eder. (bk 3/173;8/2; 9/134; 33/22; 48/4)

İslam düşünürlerinin genel kanısı, Kur'an'ın, imanda artıştan maksadının imanın aydınlığının artışı olduğu şeklindedir. Ve onlara göre, imanın hakikati külli bir kavrayış **ve** buna ilişkin bir şuur halidir ki bunun artıp eksilmesi söz konusu olamaz. Bir şuur halinin derinleşmesinden söz edilebilirse de, bu bir artma-eksilme olayı değildir.

Kur'an, Muhammedi iman sahiplerinden beklediği davranışları, genellikle "Ey iman edenler" hitabıyla göstermektedir. Bunları, bu hitapla başlayan ayetleri inceleyerek ortaya çıkarmak müm-

kün olacağından biz burada bu kadarını söylemekle yetineceğiz. Ancak, müminin varlık yapısının temel nitelikleri gibi verilen bazı özellikler vardır ki onlara dikkat çekmek istiyoruz.

Muhammedi mümin-veya kâmil iman sahibi- her şeyden önce vahye imanında külli bir kabul sergiler. Vahyin verilerini ve nebileri hiçbir ayrıma sokmadan kabullenir. Kur'an buna 'Son Resule indirilenle birlikte önceki nebilere indirelene de iman' (2/4), Kitabın tamamına iman' (3/119), resuller arasında ayrım yapmamak' (2/285), iman edip salih amel işlemek ve Muhammed'e indirilene de iman etmek' (47/2) diyor. Bu son ayet, imandaki yeterlilik çerçevesiyle mükemmellik boyutu olan Muhammedi iman dairesini çok güzel ayırmıştır.

Mükemmel müminin bir niteliği de melâmet veya levm ruhudur ki Kur'an bunu dolaylı bir biçimde şu yolda ifadeye koymuştur: Şunun bunun kınamasına aldırmamak, dıştan gelen kınayışlara bakmadan iman hakikatinin gerektirdiği biçimde yol almak. (3/173) Kur'an ahlakının ve yaratıcı faaliyetin esası olan bu melâmet, tasavvufun da omurga kavramlarından biridir. (Geniş bilgi için bk. Öztürk; *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar,* Kur'anın Tasavvuf! Verileri bahsi; *Dincilik,* birinci bölüm)

Mükemmel müminlerin bir niteliği de birbirlerine sürekli sabrı ve hakkı tavsiye etmeleridir, (bk. Asr suresi) Muhammedi müminlerin gönül dostları yalnız kendileri olacaktır. (3/28) Onların kadın]an erkeklerinin, erkekleri de kadınlarının dostudur. (9/71) Bu yüzden, Kur'an müminlerini, gelecek nankörlüklere, hayal kırıklığı doğuracak tavırlara karşı uyarmış ve onlara, insana değil Allah'a güvenip dayanmayı ısrarla tavsiye etmiştir. (3/122; 5/23)

Burada bir inceliğe daha dikkat etmeliyiz: Kur'an, kadın müminlerle, erkek müminleri birbirlerinin dostları (evliya) diye anmakla, hayat ve imanın sorumluluğunu taşımada iki cinsi eşit görmüştür. İslam dünyasının, tarih içinde, kadına reva gördüğü muamele, Kur'an'ın bu anlayışına tamamen zıt bir manzara sergiliyor. Kadm, hayatın dışına itilmiş, erkeğin iman ve hayat arkadaşı olmaktan çok, onu dıştan izleyen bir hizmetçi-köle durumuna düşürülmüştür. Bu tavır, kadına Kur'an'ın bakışını değil, Cahiliye putperestliğiyle eski Doğu geleneklerinin bakışını temsil ediyor.

Kur'an, imanla ilişkileri noktasından insanların akrabalıklarına verilecek önemin derecesine de değinmiştir. İmanda ortak olmayan akraba, yakınlığı ne olursa olsun (ana-baba da dahil) gönül dostu olma hakkını yitirir. Onlara karşı hukukî sorumluluklar yerine getirilir ama, gönül dostu olarak benimsenmeleri yoluna gidilmez. (9/20; 58/22)

Kur'an böylece, kan ve et bağlarından an, kozmik şuur beraberliğine dayalı bir akrabalık getirmektedir. Bu bir gönüldaşlık, iman kardeşliğidir ki bunu yukarıda 'müminlerin kardeşliği' ilkesi olarak gördük.

Muhammedi müminlerle Hz. Muhammed'in ilişkisi de üzerinde durulan noktalar arasındadır. Kur'an, Son Peygamber'e şu emri veriyor: "Müminlerden sana uyanlara, tevazu kanadını indir." (Şuara, 215; 15/88) Bu ayette iki hususa işaret vardır:

1. Tanrı Elçisi'nin kendine uyanlara tevazu ile muamelede bulunmasının bir fıtrat borcu olduğu. (Bu demektir ki tüm inanışlarda lider, kendine uyanlara alçak gönüllü davranmalıdır.)

2. Müminler içinde Hz. Peygamber'e uymayanlar da olacaktır. Bu da bizim, genel ve yeterlilik şartlarına uygun iman tespitimizin doğruluğuna bir başka delildir.

Tevbe suresi 128. ayet, insanlığın tüm sıkıntı ve acılarının Hz. Peygamberi de incittiğini söyleyerek Son Resul'ü bir küllî vücut halinde tanıtıyor. O, insanlığın tüm acı ve sevinçlerini benliğinde duyan en büyük ruhtur. Aynı ayet, özgüleyici bir ifadeyle, Hz. Muhammed'in müminlere daha özel bir merhametle dolu olduğunu söylüyor. Bundan doğal ne olabilir? Herkes tüm çocukları sevmelidir ama bu, onun kendi çocuklarını daha çok sevmesine engel değildir. İnsanın, varlık görevini daha iyi yapması, tekâmül yolunda daha kalıcı ürünler bırakması da bunun böyle olmasını gerektirir.

Nebilerin sonuncusu, mükemmellik noktasına yükselmiş müminleri kendi benlikleri kadar, hatta müminlerin kendilerinden daha çok sever ve korur. Onun hanımları da müminlerin anneleridir.

Kur'an, bağlılarına şu emri veriyor:

"Size selam verene/barış yöneltene 'Sen mümin değilsin' demeyin." (Nisa, 96)

Burada kullanılan kelime selam kelimesidir. Bunun anlamı da barış, esenlik ve güven demektir. Bununla neyin kastedildiğini daha iyi anlamak için, yukarıda imanla ilişkisine dikkat çektiğimiz sulh (barış) kavramını hatırlamak gerekir. Anlaşılan odur ki, Kur'an, insanlığa barış ve güven sunan yaklaşımların tümünü iman ve İslam dairesinin içinde görmektedir.

Ve nihayet Kur'an, kendisinin çağırdığı imanın nasıl değerler taşıdığının öğrenilip anlaşılacağı günü fetih günü olarak anar ve o günü 'küfre sapanların imanlarının işe yaramadığı gün' olarak tanıtır. (Secde, 29)

Erdirici iman, ona gönül vermeyenlerin tüm teorilerinin iflas ettiğini insanlığın fark ettiği imandır.

İNSAN

İnsan sözcüğü Kur'an'da tekil ve çoğul (ins, enâsî, ünâs ve nâs) olarak 330 küsur yerde geçmektedir. En yüksek kullanım, 241 rakamıyla, bir çoğul şekil olan 'nâs' sözcüğünündür. Kur'an'ın her şeyden önce bir kelam mucizesi olduğu dikkate alındığında bu kullanımdan şu sonucu çıkarmak mümkün görülebilir: Kur'an, biricik muhatabı olan insanı, her şeyden önce bir toplum varlığı, bir sosyolojik varlık olarak görmektedir.

'Nâs' kullanımı, iki bakımdan daha dikkat çekicidir:

1. Uyarı-çağrı edatıyla söze girilen beyyinelerin büyük çoğunluğunda, "Eyyühennas! (Ey insanlar!) şeklinde nâs sözcüğü kullanılmaktadır.

Bu kullanımla insanoğluna Yaratıcı'nın buyrukları, dikkat çekişleri, uyarıları, kısacası, insanın kozmik sorumlulukları ve yapısı hatırlatılmaktadır.

2. İnsan denen varlığın toplum halindeki tavrına ve özelliklerine dayandırılan oluşumlara dikkat çekilirken de genellikle nâs sözcüğü kullanılmaktadır. Örneğin, insana, peygamberlerin gönderilişinden, tanrısal mesajın iletilişinden söz edilirken daima nâs sözcüğü kullanılmıştır, (bk. 2/213; 4/170, 174; 10/57, 108)

Nâs sözcüğü kullanılarak verilen mesajların en önemlilerinden biri de şudur: Allah, ayetlerini hep nâsa yani çoğul halinde (toplum halinde) insana açıklamaktadır. Bu anlamda muhatap insan değil, nâs olmaktadır. (Örnek olarak bk. 2/187, 221; 16/44; 17/89; 18/54; 24/35)

Bu tespitin bizi götürdüğü gerçek şudur: Kur'an mesajı geneldir; tüm insanların ondan nasibi vardır. Bu demektir ki her insan ondan az veya çok bir şeyler anlar. Bilgisini artırdıkça daha çok şeyler anlar. Önemli olan, bir sınıf engelinin olmaması, mesajın birileri için kapalı veya dokunulmaz kılınmamış olmasıdır.

İnsanın toplumsal bir varlık olarak alınışının önümüze açtığı pencereler açısından özellikle Bakara 213 dikkat çekicidir. Bu ayetten anlıyoruz ki, insana peygamberler eliyle mesaj gönderilmesi onun bir toplum olarak ortaya çıktığı anda başlamıştır. Bu ayette kullanılan hüküm (yargı), mîzan (ölçü, norm, düzen), hükmetmek (yargılamak-yönetmek), ihtilaf (çekişme, tartışma, didişme) sözcükleri de son derece düşündürücüdür. Anlatılmaktadır ki bu kavramlar, toplum haline ulaşmış insan hayatında anlam ifade etmekte ve kaçınılmaz olmaktadır. Peygamberlerin esas görevlerinden biri de bu kaçınılmaz düzenlemeyi kozmik-evrensel rayına oturtacak mesajları, ölçütleri getirmektir.

Toplumsal bir varlık olarak insanı tanımada en hayatî ayetlerden biri olan Bakara 213, bize şu gerçekleri de göstermektedir:

İnsanlığın ilk tartışma ve didişmesi, tanrısal buyrukları taşıma yükümlülüğü altına girmiş bulunan din temsilcilerinin azgınlık, doymazlık, kıskançlık, hak tanımazlık (bağy) gibi olumsuzlukları yüzünden vücut bulmuştur.

İnsan, atası olan Âdem sözcüğüyle yapılmış Benîâdem' (âdemoğlu) tamlamasıyla da (25 yerde) ifade edilmektedir, (bk. burada, Âdem mad.)

İnsan, cin ve melek karşıtı bir varlığın adıdır. İnsan kelimesinin lügat anlamıyla varoluşsal ve kavramsal anlamı çok ilginç bir uyum göstermektedir. Şimdi, insan sözcüğünün lügat anlamlarını izleyerek bu uyumu görelim:

1. Görmek, görme gücü:

İnsan kelimesinin bu anlamı, Nisa 6. ayette fiil halinde kullanılmıştır. İnsan, bakma ve görme gücü kuvvetli bir varlıktır. Yaratıcı ve erdirici gözlemler yapabilme gücü insanda öne çıkan güçlerden biridir. Belki de bunun için olacak, insan sözcüğü 'göz bebeği' anlamına da gelmektedir. Buradan hareketle insana, 'varlığın göz bebeği' denmiştir. Bu deyim, insanın hem bakıp görme gücünü hem de varlık bünyesindeki seçkin ve hassas yerini göstermektedir.

2. Ünsiyet (yakınlık ve kaynaşma) oluşturabilme yetisi:

İnsanın en güçlü yanlarından biri de budur. Lügat bilginleri bunu esas alarak insan kelimesini anlatırken şunları eklemeyi unutmamışlardır: İnsan için iki ünsiyet vardır: Bunların biri insanın iç dünyasıyla Yaratıcı arasındaki ünsiyet, ikincisi de insanın bedeniyle dış dünya arasındaki ünsiyet. İnsan bu iki ünsiyeti kuran ve en iyi biçimde sürdürebilen belki de tek varlıktır.

3. Uyuşum, kaynaşma ve medeniyete yatkınlık:

İnsan sözcüğündeki bu anlam da insanın temsil ettiği, en azından temsil etmesi gereken konuma çok uygun düşmektedir. Büyük üstat Isfahanlı Râgıb (ölm. 502/1108), bu noktayı belirtirken şunu da söylüyor: "Bunun içindir ki 'insan, doğası itibariyle uygardır' sözü çok ünlü olmuştur." (Râgıb, ins mad.)

4. Unutkanlık:

Bu anlam da insanın yapısına çok uygun düşmektedir. Gerçekten de insan, çok unutan, unutmaması gereken çok şeyi unutan bir varlık olarak da dikkat çeker. Bu unutma veya gaflet, insan hayatında bazen kayıplara, bazen da mutlu ve erdirici gelişmelere kaynaklık etmektedir. Şöyle veya böyle, unutmak, insan doğasının ayrılmaz parçalarından biridir. (Bu lügat anlamları için bk. Fîrûzâbâdî; Kaamus; İbn Manzûr; Lisanü'l-Arab; Râgıb el-Isfahanî; el-Müfredat, ins mad.)

İNSANIN YARATILIŞI

İnsanın yaratılışından, geniş sayılabilecek bir biçimde söz edilmektedir. İki ana başlık verilebilir: İnsanın maddesel yanı, insanın ruhsal yanı. Birinci yanıyla insan, bir toprak varlıktır. İkinci yanıyla insan 'Allah'ın ruhundan bir nefes' olan varlıktır. Bu ayrımın tartışmasız sonucu şudur:

İnsan, maddesiyle tekâmülün, evrimin konusu iken iç benliği, ruhuyla tekâmül ve evrimin üstünde ve dışında bir varlıktır.

TOPRAK VE SU GERÇEĞİ

İnsanın toprak yanından söz eden ayetler toprağın değişik şekil-

lerini ifade eden sözcükler kullanmaktadır:

Toprak (türab): Yalnız tekil şekli kullanılan (çoğulu: etribe, tirbân) türab, Türkçe'deki toprak anlamındadır. Aynı kökten gelen 'terba', yeryüzü anlamında kullanılır.

Kur'an, insanın maddî yapısından söz ederken hem "Sizi yerküreden inşa etti" (Hûd, 61; Necm, 32) şeklinde genel bir ifade kullanmakta hem de yerkürenin iki temel maddesine özellikle yollama yapmaktadır: Toprak ve su. Toprağın değişik şekillerini ifade eden kelimelere yer verilmiştir. Ana madde ve tür adı olan türab (toprak) insanın yaratılışı bağlamında 15 kez kullanılıyor. (Örnek olarak bk. 3/59; 18/37; 22/5; 30/20, 35/11)

Kur'an, insanın yaratılışında bu iki maddenin hem kategorik adlarını hem de aldığı şekillere göre kazandığı değişik adları kullanmaktadır. Esasen, Kur'an'a göre, su, tüm canlıların, hayatın temel maddesidir. Canlı her şey sudan yaratılmıştır. (21/30; 24/45)

İnsanın yaratılışı bağlamında suyun değişik şekillerinden söz edilmiştir: Ma-i mehîn, ma-i dâfik, nutfe, alaka. Ne ilginçtir ki nutfe, yerkürenin ve hayatın temel maddelerinden biri olan suyun en görkemli görünümü olan deniz anlamına da gelmektedir.

Gerçekten de insan, damlada denizi, denizde damlayı temsil edebilen esrarlı bir varlıktır. İnsan, sonsuzluk denizini damlasında taşıyabildiği gibi, damlasını da sonsuzluk denizine dönüştürebilir.

Tın: Kil-çamur anlamındadır. İnsanın tîn'den yaratıldığı defalarca dile getirilmiştir. (6/2; 7/12; 17/61; 23/12; 38/71,76) Tın kelimesi, yapışkan, sabit anlamındaki 'lâzib' sözcüğüyle sıfatlandırılmıştır. (37/11) Yani insanın yaratıldığı çamur yapışkan, cıvık bir çamurdur. Böyle bir yaratılış, ilk bakışta insanı düşük, değersiz algılamak isteyen bir mantığı tahrik eder. Nitekim, insanın baş düşmanı olan iblis, Allah'ın: "İnsana secde et!" emrine karşı çıkarken bu küçümseyici mantığı işleterek kendisinin ateşten, insanın ise basit bir çamurdan yaratıldığını söyleyerek emre karşı çıkmıştır. (7/12; Sad, 76; 17/61)

İnsanın nârdan (ateşten) yaratılan bir varlık olan iblise karşı ve ondan üstün gösterilmesi, üç nükteyi akla getirmektedir:

1. Nârın karşıtı olan nur **(ışık,** mutluluk ve esenlik), insanın temsil ettiği tevazu, gösteriş ve iddiacılıktan uzaktır.

2. Bir adı da nâr olan cehenneme gidiş, nurun tuttuğu ışıkla tekâmülünü tamamlamayanların iblisin musallat ettiği mutsuzluk ve çile berzahlarını geçmeleri ve tekâmüllerini 'zorlu bir yol'la tamamlamalarını ifade etmektedir, (bk. burada, Nâr ve Nur mad.)

3. İblisin emre karşı çıkışı, acele hüküm vermeye dayalı bir cehaletin ürünüdür. O, insan denen toprak görünümlü varlığın özünde hangi sonsuzluk değerlerinin saklı olduğunu kavrayacak gerçek bilgiye sahip değildi.

O halde, Müslüman toplumlara hangi iblisler tarafından musallat edildiği bilinmeyen ve daha çok bilgi ve düşünce öncülerini saf dışı etmek için cehalet odaklarınca kullanılan şu terane, yıkıcı bir şeytanî söylemdir: "İlim önemli değil, ilim ibliste de vardı." Kur'an bunun tam tersini söylemektedir. Allah iblise lanet etmiştir. Anlaşılan o ki, bu iblis teranesini Müslümanlara musallat eden bilgiden nasipsiz iblis avanesine de lanet edecektir.

Salsâl: Tıngırdayacak şekilde kurutulmuş çamur veya çamurdan yapılmış olup vurulduğunda tıngırtı çıkaran eşya anlamındadır. Bu sözcük de insanın yaratılışını ifade ederken, üçü aynı surede olmak üzere 4 kez kullanılmıştır. (15/26, 28, 33) Bu kullanımların ilk üçü, biraz sonra söz edeceğimiz hame' kelimesiyle birliktedir.

Rahman süresindeki kullanımda 'salsâl', 'fahhâr'a benzetilmiştir. Fahhâr sözcüğü, fahr (övünme) kökünden bir kelime olup vurulduğunda ses çıkaran, iyi kurutulmuş, değerli saksı anlamındadır. Anılan ayette: "Allah insanı, fahhâr gibi kuru bir çamurdan yarattı" denmektedir. Bu ilginç ifade, insanın çamur gibi basit bir varlıktan yaratılmasına rağmen çok övünülecek değerler taşıdığını göstermenin yanında insana yönelik ahlaksal bir ihtarı da içermektedir: Sakın kibirlenme!

Hame-i Mesnûn: Hame', kokuşmuş balçık demektir. Ona sıfat yapılan 'mesnûn' sözcüğü ise sene kelimesinden türeyen ve 'üzerinden yıllar geçmiş' anlamına gelen bir kelimedir. İnsanın yaratılışı için aynı surede üç kez kullanılan hame' sözcüğü, üçünde de mesnûn kelimesiyle nitelenmiş ve böylece insanın maddesel

yapısının, Cenabı Hak tarafından (Danvin'in dediği gibi tesadüfen değil) planlı bir evrime tâbi tutulduğu gösterilmiştir.

Mâ-i mehîn: Hor ve hakir bir su demek. Bu hor görülen su, esasında bir usaredir. (Secde, 8)

Mâ-idâfik: Fırlayan su, şiddetle dökülen su demek. Mâ-i dâfik, bel ile kaburgalar arasından çıkan bir sudur. (Târik, 6-7)

Nutfe: Arı su, meni, sperm, deniz anlamındadır. Nutfe, İnsan suresi 2. ayette 'emşâc' (karışım) sözcüğüyle nitelenmiştir. Onun dışında kullanıldığı 11 yerde yalındır. (Örnek olarak bk. 16/4; 35/11; 36/77)

Alak-alaka: İlişkin-yapışkan nesne, sevgi, hasımlık, aşk, balçık, kızıl kan gibi anlamları olan bu sözcük inşanı anlatmada en esrarlı kelimelerden biri değil, birincisidir. Ve ne ilginçtir ki Kur'an'ın ilk vahyedilen suresinin ikinci ayetinde geçmektedir. Daha sonraki surelerde **'alaka'** şeklinde 5 kez daha kullanıldığını görüyoruz, (bk. 22/5; 23/14; 40/67; 75/38)

Alak ve **alaka** sözcüğü, yapışıp ilişmek anlamının maddesel ve ruhsal boyutlarını aynı anda içermektedir. Büyük dilci Fîrûzâbâdî (ölm. 817/1414) tarafından, el-Kaamus'da bu sözcüğe verilen anlamı yine onun gibi büyük bir dilci olan Âsim Efendi (ölm. 1819) şu şekilde Türkçeleştiriyor: "Kendisine ilişilüp alâka olunan nesne." Maddesel boyutu dikkate alındığında alak ve alâka, günümüzde embriyoyu karşılamaktadır. Ruhsal boyutu dikkate alındığında insandaki sevgi, aşk, ilgi, sıcak yaklaşım gibi değerler yanında husumet (çekişme, didişme, kavga, karşı çıkma) türü değerleri de ifade etmektedir. İnsanın neden veya nelerden yaratıldığını anlatmak için bundan daha doyurucu bir kelime düşünemiyorum.

Diyebilirim ki, Kur'an'ın insanı ayrıntılı biçimde tanıtan ayetlerinde onun özelliklerine dikkat çeken beyanlar, bu **alak** sözcüğünün taşıdığı lügat anlamların bir ayrıntılanmasıdır.

İNSAN YARATILIŞINDA EVRELER VE EVRİMLEŞME

İnsanın yaratılışını tanıtan ayetler açık bir biçimde birtakım

evrelerden ve bunun sonucu olarak da bir evrimleşmeden söz etmektedir. Bu, kelimelerin sıralanışından doğan ve aksini düşünmek mümkün olan bir yorum değildir. Kur'an, kullandığı kelimeler arasına 'sümme' (daha sonra, sonradan da) edatını koyarak bir evreler serisine ve sonuç olarak da bir evrimleşmeye dikkat çekmektedir. Bu evrimleşmenin materyalist-Danvinist bir karakter taşımadığını elbette ki biz de kabul ederiz. Ancak şunu da itiraf ve ilan ederiz:

Evrimleşmenin materyalist bir mantıkla algılanmaması onun yok sayılmasını gerektirmez. Evrimleşme vardır ama Danvin'in iddia ettiği gibi, tesadüflerin, çatışma ve boğuşmaların eseri değildir. Evrimleşme, Yaratıcı kudretin denetimi altında planlı programlı bir tekâmüldür.

Evrimleşme vardır, Kur'an bunu kabul etmektedir. Ama bunun arkasında, doğanın rastlantıları değil, Cenabı Hakk'ın yapıp ediciyaratıcı iradesi bulunmaktadır. Evrimleşme, Yaratıcı'nın koyduğu kanunlar içinde yürümektedir. Ve bu anlamda insanın evrimleşmesi bitmiş değildir, devam etmektedir.

Kur'an, insanın yaratılış evrelerinin şu ana kadar işlemiş olanlarını şu şekilde veriyor:

1. Toprak evre,
2. Su (meni) evresi,
3. Tesviye (biçim verme) evresi,
4. Tanrısal nefha evresi.

Şimdi bu evreleri veren temel ayetleri görelim:

"Allah odur ki, yarattığı her şeyi güzel yarattı. Ve insanın yaratılışına çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir usareden, hor görülen bir sudan oluşturdu. Sonra ona bir biçim verdi ve onun içine kendi ruhundan üfledi. Sizin için işitme gücü, gözler ve gönüller vücuda getirdi. Ne kadar da az şükredersiniz!" (Secde, 7-9. Ayrıca bk. 15/28-29; 87/1-3)

Bu ayetlerde gösterilen evrimleşme ile, insan ceninінin ana rahminde oluşum evrelerini gösteren beyanları birbirine karıştırmamak gerekir. Bu oluşum evreleri Hac 5; Müminûn 14 ile Zümer 6. ayette verilmiştir.

Evrimleşmenin başka bir biçimde gösterilişine İnsan suresinin 1-3. ayetlerinde tanık olmaktayız:

"İnsan üzerine, henüz anılan bir şey olmadığı bir süre geçmedi mi zamandan? Doğrusu biz, insanı, karışım olan bir spermden yarattık. Halden hale geçiririz onu. Sonunda onu işitici, görücü yaptık. Biz onu yola kılavuzladık. Artık ya şükredici olur, ya nankör."

Bu ayetler, insanın, bugünkü işlevlerini yapacak noktaya gelmesine kadar halden hale geçtiğini göstermektedir. Nuh 14. ayet, insanın yaratılışından söz ederken şunu söylüyor:

"Allah sizi, halden hale/evreden evreye geçirerek yarattı."

Topraktan başlayıp tanrısal nefhayı içine alacak kıvama getirilen insan bunu ne kadar sürelik bir evrimleşme ile elde etti? Bu sorunun cevabı verilmemiştir. Kesin olan şu ki insan, halden hale, evreden evreye geçirildiği uzun ve çileli bir evrimleşme yaşamıştır. Bu evrimleşmenin nasıl olduğuna ilişkin cevap yüzlerce teoriye vücut verebilir. Kur'an, pratik bir sonucu olmayan bu alana girmemektedir. (Evrimleşme konusunda bizim, *Mevtana ve İnsan* adlı eserimizin, Mevlana ve Evrimleşme bölümüne bakılabilir.)

İNSANIN YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Kur'an'ın insanı anlatan ayetleri incelendiğinde insanın şu niteliklerde bir varlık olduğunu saptayabileceğimiz görülüyor:

Nankör varlık:

İnsan için, nankör anlamında bazı ayetlerde 'kefûr' (11 yerde), bazı ayetlerde aynı kökten, aynı anlamda 'keffâr' (5 yerde), bir ayette ise 'ekfer' (Abese, 17) sözcüğü kullanılmıştır. Birincisi sıfat-ı müşebbehe, ikincisi mübalağa ile ism-i fail, üçüncüsü ise ism-i tafdîl kalıbında olan bu sözcüklerin üçü de 'çok nankör' demektir. Bir yerde bununla da yetinilmemiş, 'kefûr' kelimesi, açık-ayan-beyan anlamındaki 'mübîn' kelimesiyle nitelenmiştir. (Zühruf, 15) Sadece inkâr etmeyi değil, aynı zamanda nankörlüğü de ifade eden 'küfr' sözcüğünün insan için fiil ve sıfat halinde kullanımı ise yüzlercedir. (Küfür konusunda bk. burada, Küfür mad.)

Küfür kökünden gelen 'kâfir' sözcüğü, insanın hem inkarcılığını hem de nankörlüğünü ifade eden bir kelimedir. Ancak kefûr, keffâr ve ekfer sözcükleri genellikle nankörlüğü ifade için kullanılmaktadır. (Örnek olarak bk. 11/9; 14/34; 17/67; 22/38, 66; 42/48)

Ne ilginçtir ki, şeytanın insana ilk emri 'Ükfür!' yani "Nankörleş, inkâr et!" olmaktadır, (bk. Haşr, 16) Ekleyelim ki, bizzat şeytanın da temel sıfatlarından biri, aynen insan gibi, 'kefûr'dur. (17/27) Yani insan, nankörlüştükçe bir anlamda şeytanlaşmaktadır.

insanın nankörlüğünün en zehirli görünümü, Allah'a karşı sergilenen nankörlüktür.

İnsan, bu nankörlüğü akıl almaz bir rahatlık ve pervasızlıkla sürekli sergilemektedir. O, bir yaratılmış-parça varlık olarak Yaratıcı kudret tarafından imtihan edilmesi gerektiğini bilerek sürekli şükür halinde olması gerekirken, Allah'ı imtihan etmeye kalkmakta ve beklentilerinin, iştahlarının en küçük bir zedelenişi durumunda kendisini sayısız nimetle lütuflandıran Yaratıcı'ya kafa tutmakta, nankörlüğün en çirkinlerini art arda sıralamaktadır. Yaratıcı kudretin sesi, insanın bu çirkin yanını ifadeye koyarken, dehşet verici sözcüklerle konuşmaktadır:

"İnsan, işte budur; Rabbi kendisini deneyip de ona cömert davranır, nimet yağdırırsa 'Rabbim bana ikramda bulundu' der. Ama Rabbi onu sıkıntıya uğratıp rızkını bir ölçüye bağlarsa 'Rabbim bana ihanet etti' der." (Fecr, 15-16)

Aceleci varlık:

İnsan çok acelecidir. (17/11) O kadar acelecidir ki, âdeta 'aceleden yaratılmıştır.' (21/37) İnsanın sadece iyilik ve hayır istemede değil, başına bela ve sıkıntı istemede bile aceleci olduğunu gösteren ayetler vardır. (Örnek olarak bk. 6/57; 27/46, 72; 75/20; 28/27) İnsanın temel musibetlerinden biri de acelecilik olduğu içindir ki peygamberlere en çok önerilen değerlerden biri sabır olmuştur. Çünkü Allah daima sabır sahipleriyle beraberdir ve insanın nankörlüklerine direnç göstermenin temel koşulu, sabırlı olmaktır.

Ümidini hemencecik yitiren varlık:

Bu anlamda yeûs ve kanût sözcükleri kullanılmaktadır. Bir yerde, kanût sıfatı yeûs sıfatıyla yan yana (41/49) kullanılarak insandaki ümitsizliğe düşme özelliğinin şiddetine vurgu yapılmıştır. İnsana ümitsizliğe düşmemesi emredilmektedir. (39/53)

Ümitsizlik; küfrün, sapıklığın, karanlığın, şerre yenik düşmenin ve nihayet Allah'a güvensizliğin ürünüdür, (bk. 12/87; 15/56; 30/36; 42/28)

İnsanın bu ümitsizlik zaafının arkasında belki de onun şerre (kötü ve çirkine) bile çağrı yapan tuhaf bir varlık (17/11) olması yatmaktadır. Gerçekten de insan, bazen, hayra davet çıkarıyorum diye şerri çağırmaktadır. Bu böyle olduğu içindir ki insan, uğursuzluğunu kendi boynunda taşıyan varlık olarak da tanıtılmaktadır, (bk. 17/3; 36/19)

Çok zulmeden varlık:

İnsanın temel sıfatlarından biri de zalimliktir, (bk. 14/34; 33/72) Bu sıfat içine onun kendisine zulmetmesi de girer. **Hatta** insanın kendine zulmetmesi, başkalarına zulmünden önce gelmektedir. (3/117; 11/101; 16/33,118) Ne ilginçtir ki, insanın kendine zulmetmesinden söz eden ayetlerde insan tekil değil, daima çoğul (nâs şeklinde) kullanılmıştır. Bundan da anlaşılır ki, insanın kendi kendine zulmü, genellikle toplumsal gaflet ve hıyanetler şeklinde olmaktadır.

Zayıf yaratılıştı, dayanıksız varlık:

İnsanın zayıflığı, sadece gücünün yetersizliği değildir; insan, kolayı ve rahatı tercih gibi bir zaafın da mahkûmudur. (4/28) Bedenine, rahatına uyanı tercih hatasını sürekli işler. Bu, onun özgürlüğü kötüye kullanmasına yol açar.

Özgürlüğü nefsinin dürtülerini tatmin için kullanmak, insanı iğrençleştiren en büyük sürçmelerdendir. İnsan, bu sürçme yüzündendir ki, ona asla yakıştırılamayacak rezillikleri ulu orta sergiler. Ve bazen bunu bir hak, hatta meziyet sanır. Kur'an bu noktaya parmak basarken şu ifadeyi kullanmaktadır:

"İnsan ister ki kendi önünde rezillik sergilesin." (Kıyame, 5)

Ama insanın böyle bir hakkı yoktur. Kur'an soruyor:
"İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanıyor?!" (Kıyame, 36)

Başıboş değildir insan... Başıboşluğun rahatlığı ve zevzekliği çok aldatıcı ve çok lezzetlidir ama insan lezzetle değil, ciddiyet ve eziyetle tekâmül edebilecek bir varlıktır.

Onur, lezzetin değil, eziyet ve ciddiyetin ödülüdür. (90/4-5) Onur, düzlükte sallanmanın değil, tepeye tırmanmanın ödülüdür. İnsanın yolunda, sallanmaya asla yer yoktur ama tırmanmaya sürekli ihtiyaç vardır. İnsan, bir anlamda tırmanan ve tepeleri-engelleri aşan varlıktır. Özgürlük, tırmanıp engel aşma ile gelen bir ödül olduğunda gerçek anlamda özgürlüktür. (90/10-14)

Çok cimri varlık:

Cimrilik, Kur'an'ın en çok tiksindiği huylardan biridir. Geçtiği hemen her ayette, Allah'a güvensizliğin, nimetleri saklamanın bir sonucu gibi gösterilmektedir. (Örnek olarak bk. 3/180; 9/76; 17/100; 47/37-38)

Cimrilik, hayatı zorlaştıran ve insanı kendi içinde yokuşa süren büyük bir beladır. Cenabı Hak, cimriliğe sapanlarla güzelliğe sırt çevirenlere hayatı zorlaştıracağını, bu demektir ki onları mutsuz kılacağını bildirmektedir. (92/8)

Didişmeci-kavgacı-tartışmacı, çekişmeci varlık: (bk. 18/54)

Bilgisi yetersiz varlık:

İnsan, bildiklerine göre bilmedikleri çok çok fazla olan bir varlıktır, (bk. 33/72) Bu da onun 'cehûl' (çok cahil) damgasını yemesine yol açmıştır. İnsanın bilmek istediklerinin bildiklerine oranla çok küçük olması, onun cahil diye nitelendirilmesini hem haklı kılmakta hem de anlaşılabilir. Hiçbir varlığın yüklenemediği bir büyük emaneti yüklenen insan, bu emanet taşıyıcılığına denk bir bilgiye asla ulaşamaz. Bu yüzden çok cahildir. Çünkü iddiaları ve hayalleri, sahip olduğu bilgiyle açıklanacak türden değildir.

Bildikleri ve sahip oldukları, bilmek ve sahip olmak istediklerine oranla çok küçük kalan bir varlık, en insaflı nitelemeyle, cahildir.

Asın hayalci-tatminsiz varlık:

İnsan, sahip olduklarıyla bildiklerinin daima çok üstünde şeyler ister. (41/49) Bıkıp usanmadan ister. Hakkı olup olmadığını düşünmeden ister. Bu istediklerinin, hayal ettiklerinin tümü kendisine verilecek midir? Hayır! (53/24) O hep isteyecektir; sınırsızca, usanmadan ve utanmadan isteyecektir; ama sahip oldukları, bu istediklerinin sadece küçük bir kısmı olacaktır. Bu 'küçük kısım' nedir sorusuna Kur'an şu cevabı veriyor:

"İnsan için **çalışıp didindiğinden başkası yoktur!"** (53/39)

Aldanmaya çok müsait varlık

İnsan; cahilliği, hayalciliği ve doymazlığı yüzünden aldatılmaya çok müsait bir varlık haline gelmiştir. Birçok şey, birçok kişi tarafından birçok şeyle aldatılmaktadır. Daha da ilginci, insan **Allah ile aldatılmaktadır.** (35/5; 31/33; 57/14)

Allah ile aldatılan tek varlık, insandır. Ve insan için en yıkıcı aldanış da işte bu, Allah ile aldanış olmaktadır. (Allah ile aldatma konusunda bk. burada, **Aldanış** mad. Ayrıntılar için bizim *'Allah ile Aldatmak'* adlı eserimize bakılabilir.)

Azabilen varlık:

İnsanın azgınlığını, hak tanımazlığını ifadeye koyan ayetler yüzü aşkındır. Ve bu ayetler gerçekten ürpertici ifadelerle doludur

İnsanın azma sebeplerinin (ve azma belirtilerinin) en dikkat çekicisi, kendisini başkalarından müstağni (kendi kendine her bakımdan yeterli) görmesidir. (96/6) Bu saptamayı yapan ayetin, ilk vahyedilen surede yer alması da ayrı bir dikkat konusudur.

Önüne iki yol konan varlık:

İnsanın üçüncü yolu yoktur. Onun önünde iki yol vardır: En **yukarıya çıkaran yol, en** aşağıya **yuvarlayan** yol. (96/2-3; 90/10; 95/4-5)

Cahillik, doymazlık, hayalcilik, zalimlik gibi olumsuz nitelikler insanı çok azgınlaşan, hak-hukuk, acıma ve insaf tanımayan bir canavara dönüştürebilmektedir. Bu dönüşümü yaşamış insan, varlığın en sefil, en sapık yaratığıdır. (7/179; 25/44)

İnsanın, hayvan olmak gibi bir şansı yoktur.

0. ya taşıdığı büyük yaratıcı imkânları kullanarak ve o imkânları kendisine veren kudretle barışık durarak en yukarılara çıkacaktır yahut da, kuvvet ve imkânları verene ihanet ederek en aşağılara yuvarlanacaktır. Hayvan olmak ne böyle bir tehlike taşıyor ne de böyle bir yücelme şansı,

Hayvanın tek yolu vardır: Yaratıcı kudret tarafından kendisine söyleneni yapmak. Tek yollu bir yaratık olan hayvan için daha aşağı inme riski söz konusu değildir. Çünkü risk, özgürlüğün ve aksini yapabilme gücünün, başka bir deyimle iki yolun söz konusu olduğu yerde vardır. Hayvana ne özgürlük verilmiştir ne de aksini yapabilme gücü...

İnsan, maddesel âlemde vücut bulduktan sonra "yap-yapma" emri almış bir robot varlık değildir. Onun iş yapıp değer üretmesi, Yaratıcı ile ezelde (matematik zaman öncesinde) gerçekleşmiş bir sözleşme (mîsak) ile yani karşılıklı rıza ile yürüyen bir sorumluluğun ürünüdür. İnsanın sorumlu bir varlık olması bu ezel sözleşmesine dayanmaktadır. (7/ 172) Aynen bunun gibi, insanın haklarının temelinde de şunun-bunun lütfü değil, bizzat Allah ile yapılmış bir mukavele vardır. İnsan haklarının ve sorumluluklarının altına böyle bir mukavelenin konması iki sonucu zorunlu kılar:

1. İnsanın onuru dorukta bir onurdur ve bu, onun, yaratılıştan gelen öz hakkıdır; birilerinin lütfü değildir.

2. İnsanın sorumluluğu, öyle "Olsa da olur, olmasa da" türünden bir sorumluluk değildir; ağır ve çok ciddi bir sorumluluktur. Bu yüzden, savsaklanması halinde ödenecek fatura varlığın en ağır faturasıdır.

İsyan edebilen varlık:

İnsan, aynı zamanda isyan edebilen bir varlıktır. Bu onun hem iyiliklerinin hem de kötülüklerinin bir göstergesidir.

İsyan, hem oluş ve eriş hem de ölüş ve tükeniş getirebilen esrarlı bir kavramdır. Âdem de isyan etmiştir (2/37; 20/122), iblis de... Ne var ki Âdem'in isyanı varlık sırlarının çözülüşüne giden özgürlük ve atılım yolunu açarken iblisin isyanı hüsran, tükeniş ve karanlığın yolunu açmıştır. Musa da âsidir (Musa'nın en büyük mucizesi sayılan asa, isyan kelimesinin köküdür) Firavun da... Ne var ki Musa'nın isyanı ışık ve yüceliş adına iken Firavun'un isyanı zulüm ve çöküş adına oldu... Nemrut'a isyan eden İbrahim, merhamet, kesin bilgiye ulaşma, ölümlülere teslim olmama gibi değerler adına çalışırken, ona isyan eden Nemrut; putçuluk ve karanlık adına iş yapıyordu.

Bütün nebiler, tüm yaratıcı ve erdirici ruhlar her şeyden önce birer isyancıdır. Mevcuda isyan etmeyen bir benliğin varlık ve oluşa herhangi bir katkısı söz konusu edilemez.

Işık ve yücelik adına sergilenen isyanların tümü Yaratıcı tarafından hoş görülmüştür: Âdem bağışlanmış, Musa 'Kelim' (Allah ile konuşan) sıfatına layık hale getirilmiş, İbrahim 'bir ümmete bedel benlik' olarak anılmıştır. Karanlık adına isyan eden iblis ve yardakçıları ise lanete, pisliğe, rezilliğe, azaba çarptırılmışlardır.

Şöyle veya böyle, isyan, varoluş ve yaratıcılığın motor gücü, besleyici azığıdır. İsyansız bir dünya pörsümeye, çürümeye mahkûmdur. İsyan, tüm hata edebilirliğine rağmen, bir yaratıcı eylemdir ki, hayat onsuz, anlamını kısmen veya tamamen yitirmek tehlikesiyle yüz yüze gelir. (İsyan konusunda ayrıntılar için bk. burada, İsyan mad.)

İNSANIN ÜSTÜNLÜĞÜ MESELESİ

İnsanın üstünlüğünden söz eden ayetler epeycedir. Ancak şunu hemen belirtelim ki Kur'an, insan için mutlak bir üstünlükten söz etmez. İnsan, yaratılmışların tümünden değil, 'birçoğundan üstün'dür. (bk. 17/70) Bu olgu ifadeye konurken 'tektim' sözcüğü kullanılmıştır ki seçkin, üstün, asil, hünerli kılmak demektir. Tekrîm edilmiş anlamında, insandan daha üstün varlıklar vardır.

Ama insanın en önde olduğu, tüm varlıklar içinde en dorukta oturduğu bir nitelikten söz edilmektedir ki bu hüsn yani güzelliktir. İnsanın bu eşsizliği verilirken hüsn (güzellik) ve kıvam

(görünüş, biçim, yapı) köklerinden türeyen 'ahsen' (en güzel) ve 'takvim' (yapılandırma, biçim verme, görünüş kazandırma) kelimeleri kullanılmıştır:

"Yemin olsun, biz insanı en güzel kıvamda yarattık." (Tîn, 4)

Kısacası, Kur'an'a göre, insan, yaratılmışların en güzelidir ama en üstünü değildir.

İnsanın, yaratılmışların sadece birçoğundan üstün olması, ama tüm yaratılmışlardan üstün olmaması ne anlama gelmektedir? İki anlam söz konusu olabilir:

1. İnsandan her bakımdan daha üstün varlıklar vardır. Olayı böyle anlamak, Kur'an verilerinin gereğidir. Çünkü Kur'an, birçok ayetinde, insan dışında şuurlu varlıkların bulunduğunu ifadeye koymaktadır.

2. İnsanın sahip bulunduğu özelliklerin tek tek her birini insandan çok daha mükemmel biçimde taşıyan başka varlıklar vardır. Örneğin, insan bir kuş gibi uçamaz, bir fil gibi güçlü olamaz, bir gece kelebeği gibi iyi göremez, bir yarasa gibi bip sesleriyle yön bulamaz, bir kene gibi koku alamaz vs... Bu yetiler ve bu güçler tek tek ele alındığında, bunları en iyi biçimde taşıyan ve kullanan varlıklar insandan çok daha üstün varlıklardır. Bu tek tek değerler dikkate alındığında, insan çok zayıf, bazen çok zavallı kalır. Kur'an'ın: "İnsan, çok zayıf yaratılmıştır." (Nisa, 28) ayeti bu gerçeğe işaret olsa gerek... Ama bir 'toplayıcı ve bütünleştirici varlık' olarak düşünüldüğünde insan hemen öne geçmektedir,

İmdi, esas soru şudur:

İnsanın üstünlüğü, şurada yaptığımız ayrımda, birinci anlamda bir üstünlük müdür, yoksa ikincil anlamda bir üstünlük müdür? Şu veya bu anlamda, evrende insandan üstün varlıklar vardır. Tartışılan şudur: İnsandan üstünlük, üstün olan varlığın taşıdığı parça değerler açısından mıdır, yoksa tüm değerler açısından mı?.. İnsanın üstünlüğünü hangi anlamda alırsanız alın, Kur'an o üstünlüğü iki şeye dayandırmaktadır: 1.Yaratılış farklılığı, 2. Bilgi üretebilme yetisi.

Yaratılış farklılığı, insana Yaratıcı tarafından bağışlanan bir

farklılıktır. Bu farklılık, Kur'an'da bizzat Yaratıcı'nın ağzından iki ifadeyle verilmektedir: **1.** "İnsanı kendi ellerimle yarattım." (Sâd, 75), 2. "İnsanın içine kendi ruhumdan üfledim." (Hicr, 29; Sâd, 72. Ayrıca bk. Secde, 9)

insanı seçkin ve yüce kılan, onun içinde taşıdığı imkânlardır. İblis onun içinde saklı olabilecekleri düşünmedi, topraktan yaratılan kalıbına bakarak onu küçük gördü ve, "Ben ondan hayırlıyım, ona secde etmem" dedi. Mevlana'nın oğlu Sultan Veled (ölm. 712/1312), bu gerçeği, ölmez bir deyişle şöyle ifadeye koyuyor:

"İblis, insan konusunda kadehe aldandı, kadehin içindekini göremedi." (Sultan Veled; ***Maarif,*** 28)

Bilgi ile seçkinleşen varlık:

İnsanın yaratılışından söz eden ayetler (2/30 vd.), onun meleklere üstünlüğünün arkasında saflık, günahsızlık, uysallık gibi robot varlık değerlerini değil, özgür irade ve arayışın ürünü olan bilgiyi görmektedir. Bu ayetlerde, insanın kan dökücülük, bozgunculuk gibi en yıkıcı niteliklerine yollama yapan meleklere karşı insanı savunan Yaratıcı, insanın bu kötülükleri yapmadığını veya yapmayacağını söylememiş, bunları sükûtla karşılamış ama insanı yücelten şu değeri öne sürerek melekleri susturmuştur:

İnsan, bilgi üretecek bir varlıktır ve bu nitelimi onun olumsuz yanlarını öne çıkarmaya engeldir.

Diğer varlıklar Yaratıcı'dan emir-komut alırlar; insan ise O'ndan hem emir alır hem de bilgi. Şöyle de diyebiliriz:

Allah, diğer varlıkların yalnız emir vericisi, insanın ise hem emir vericisi hem de öereticisidir.

Kur'an, Allah'ı insanın aslî öğretmeni olarak tanıtmaktadır. Allah, insana, en büyük özelliklerinden biri olan beyanı (fikir üretme ve bunu açıklama imkânı) öğretmiştir. (55/4) Sadece insana has olan kalemle üretimi insana öğreten de Allah'tır. (96/5) İnsana tüm bilmediklerini öğreten, yine Allah'tır.

İnsanın başöğretmeni Allah'tır.

Bu öğretmenlik öyle olup bitmiş bir olay değildir. İnsan, korunması gereken olumsuzluklardan kendisini korursa Allah'ın öğretmenliği sonsuza kadar sürüp gider. Kur'an, beyan ve kalemle üretimin öğretilmesini ifade ederken geçmiş zaman kipi kullanmışken, Allah'ın sayısız konudaki öğretmenliğini göstermede, devamlılık ifade eden geniş zamanlı fiil kullanmıştır:

"Allah'ın iradesine ters düşmekten sakının, Allah size öğretir-öğretmenlik yapar." (Bakara, **282)**

"Allah, size, daha önce bilmediğiniz şeyleri öğretiyor-öğretir." (Bakara, **151)**

Kur'an dilinin aşılmamış ustası Isfahanlı Râgıb (ölm. **502/1108),** insanın üstünlüğünü şu **iki** değere dayandırıyor:

1. Gerçek ilim (e!-ilmu'l-hak),
2. Tutarlı eylem (el-amelu'l-muhkem).

Râgıb'a göre, insanı insan yapan, diğer varlıklarda bulunmayan bu iki değerdir. Bu iki değere sahip bulunmayan bir varlığın, **suretinin** insan olması, onu gerçekte insan yapmaz; böylelerine 'insan suretinde hayvan' denir. 'Kalıbıyla insan' olan varlıklar, hayvandan farklı olarak masumluklarını da yitirir, şerir hale gelirler. Bunun içindir ki Kur'an, en kötü yaratıkların, aklını işletmeyen bu 'insan görünümlü hayvanlar' olduğunu bildirmiştir. (Râgıb; *ez-Zerîa ila Mekârimi'ş-Şerîa,* **86-87)**

Büyük Râgıb, bu tespitinden hareketle şunun altını da çiziyor: Daha iyi ve daha üstün insana gelince o insan, insanı insan yapan iki değerde (gerçek bilgi, tutarlı eylem) ileri geçendir. Bu iki değer dışında, hiçbir insanın ötekinden farkı yoktur. Bu iki değer dışında, insanların hepsi aynıdır. (Anılan eser, **90)**

Allah'a en yakın varlık:

En güzel kıvamda yaratılmış varlık olan insan **(95**/4) diğer varlıkların aksine, güzelliklerin birini-ikisini değil, tümünü toplayan tipik bir varlıktır. Kur'an penceresinden bakararak konuşursak şunu söylemek zorundayız: İnsanı en iyi tanıtacak söz, onun toplayıcı bir varlık olduğunu söyleyen sözdür. İnsan, varlıklar alemindeki tüm güzellikleri ve tüm çirkinlikleri aynı anda

bünyesinde toplayan esrarlı bir varlıktır.

İnsan tüm zıtların toplayıcısıdır.

İnsanın toplayıcı varlık olması, onun Yaratan ile yaratılanları da toplamasını gerekli kılmıştır. Gerçekten de insan, Allah ile masivayı (Allah dışındaki tüm varlıkları) benliğinde toplamıştır. Kur'an bunu, Allah'tan naklen ifadeye koyarken esrarlı üslûbu ile şöyle diyor:

"Biz insana şah damarından daha yakınız." (Kaf, 16)

Ama bu olgu ona ilahlaşma hak ve yetkisi vermez. Bu olgu ona, ilahîleşme hak ve yetkisi verir; hatta ilahîleşme görevi yükler:

"Öğrettiğiniz şu kitaba ve okuyup araştırdığınız şeylere dayanarak benliklerini Allah'a adamış rabbaniler olun!" (Âli İmran, **79)**

Kur'an, insana, ilahlaşma yolunu kapamış ama ilahîleşme yolunu açmış ve bununla da yetinmeyip o yolu kolaylaştırmıştır.

Allah-insan ilişkisinin en güzel ama en hassas yanı işte burasıdır. Birçokları bu noktada sendeleyerek muvahhit (tevhide bağlı yaşayan) fotoğrafının altında tevhitten şirke yuvarlandı.

Kendi içine kıvrılan keskin bir bakış olmak da sadece insanın sahip olduğu bir büyüklüktür. Gerçekten de "İnsan, kendi içine kıvrılan keskin bir bakıştır." (Kıyame, 14)

Allah'ın, kendini öz eleştiriye tabi tutan benliğe yeminini veren ayet de aynı surenin 2. ayetidir. Kendini öz eleştiriye tâbi tutan bir benlik, kendi içine kıvrılan keskin bir bakışa sahip olabilen benliktir. İnsan kelimesinin gerçek anlamına layık benlik de bu benliktir. Eğer öyle olmasa Allah onun tavrını, yüce zâtının yeminine dayanak yapar mı?

Kur'an'm insan anlayışını, Kur'an dilinin ölümsüz ustalarından biri olan Isfahanlı Râgıb'm dilinden özetleyerek noktalayalım:

"İnsan, kafa gözüyle algılayabilen cisimle, kalp gözüyle idrak edilebilen ruhtan oluşmuş bir varlıktır." (Râgıb; ***ez-Zerîa,*** 75)

ÎSAR

(başkalarının mutluluğunu kendi çıkarına tercih)

"Ben, başkalarından almanın mutluluğunu tanımam."

Nietzsche

Hristiyanlık inancının temel unsurlanndan biri de, Âdem'in aslî günahıyla kirlenen insanoğlunun kurtulması için Hz. İsa'nın kendini feda etmesi inancıdır. Hristiyan teolojide buna redemption (başkalarının kurtuluşu için kendini kefaret olarak kurban etme) denmektedir. Böyle olunca Hz. İsa da bir redeemer (kurtarıcı) kabul edilir. O, kendi canını feda ederek insanoğlunun kurtuluşunu sağlamıştır. Bir kurtarıcı beklemenin dayandığı metafizik temel, bu redemption fikridir.

Müslüman yazarlar, bir anlamda haklı olarak, bu redemption anlayışını Kur'an'a aykırı bulup eleştirir. Eleştirenlerden biri de biziz. Bir kere, Hristiyanlık bu kurtuluşu, ezelî-aslî günahtan kurtuluş olarak lanse ediyor. İkincisi, insanlığın kurtuluşunu sürekli bir biçimde bir kurtarıcının veya kurtarıcıların varlığına bağlı kılarak bir yandan kurtuluşu ütopyalaştırıyor, bir yandan da insanın özgür ben olarak varoluşunu engelliyor.

Kur'an 'ezelî günah' anlayışına yer vermez. Hz. Âdem'in günahının affedildiği açık seçik bildirilmiştir. Yani ezelî günah yoktur ki ondan kurtuluş söz konusu olsun. Günahı kim işlemişse ceza onundur. Günahı Adem işlemişti, ceza da onun olacaktı. Ne var ki, Adem'in günahı affedilmiştir:

"Adem, Rabbinden bazı kelimeler öğrenip belledi de O'na yönelip tövbe etti. O da onun tövbesini kabul etti. Gerçekten de O, evet O, Tevvâb'dır, tövbeleri cömertçe kabul eder; Rahîm'dir, rahmetini cömertçe yayar." (Bakara, 37)

Âdem'in günahı affedildiğine göre, başkalarına intikal edecek bir günah kalmamıştır. Kalsaydı bile, bu günahın, sonraki insanlara intikalini önleyen başka bir temel ilke vardır:

Hiç kimse bir başkasının günahını yüklenmez. Bu, Âdem için de geçerlidir, onun çocukları olan sonraki insanlar için de...

İkincisi, insanın hür bir benlik olarak kaderini ve geleceğini inşa etmesi, bir başkasının kurtarıcılığına, aracılığına bağlı kılınmamıştır. Ezelî günah yoktur ki kurtarıcıya ihtiyaç duyulsun, kurtarıcı söz konusu değildir ki onun aracılığının kaçınılmazlığı söz konusu edilebilsin.

Üçüncüsü, bütün insanlığın kurtuluşunu sağlamak için bir kişinin kendini feda etmesi, varlık yasalarına, hayatın gerçeklerine ve peygamberlerin özgün öğretisine uymuyor. Böyle bir redeemer, kendini feda ettiğinde ona hayranlık duyar, onu rahmet ve saygıyla anarız ama bu fedakârlıktan hem de bütün insanlığın kurtuluşunu beklemek gibi bir hayale itibar etmeyiz. İsa öldürülde de insanlık kurtuldu mu? Daha kötüleşti, daha beter oldu.

Kendisini bazı idealler uğruna feda eden insanlar tarihin her döneminde yüceltilmiş, kutsallaştırılmıştır ve bu tavır insanlık durdukça devam edecektir. Çünkü bu fedakârlık, ileri derecede ahlakî, ileri derecede insanî bir tavırdır; hiçbir insan buna duyarsız kalmaz. Bu fedakâr insanlar, onurlu bir dünyanın en saygın temsilcileridir. Bütün dinler ve felsefeler bu tür insanları över, yüceltir, ölümsüzleştirir.

Kur'an, bu ileri derecedeki fedakârlığı îsar kelimesiyle ifadeye koymaktadır. Ahmed Rifat, *Tasvir-i Ahlâk* adlı eserinde îsarı, "Dünyevî ve uhrevî ihtiyaçlarda diğer insanları kendine tercih etmektir" diye tanımlamıştır ki, Kur'an ruhuna uygundur. Demek oluyor ki, îsarın belirgin özelliği, insanın, kendi nefsini ikinci plana iterek insanlığın problemlerine eğilmesi, bu problemlerin çözümü için gerektiğinde kendini feda etmesidir.

îsar kavramı, Hristiyanlıktaki redemption kavramıyla çok benzeşmektedir. Ama bu benzeyişe bakarak ikisini eşitlemek doğru olmaz. Sadece benzeme vardır. Evet, önemli bir benzemedir ama eşitliğe varacak bir benzeme değildir.

Kısacası, îsar, makbul ve memdûhtur ama meşrut değildir. îsâr gösterenler olmasa da insanlık kurtulabilir, kurtulmalıdır. Peki, nasıl? Kendi gayreti ve savaşımıyla. Kur'an, redemption ve redeemer fikrine karşı olduğu içindir ki cihat yani haksızlığa, zulme ve Tanrı iradesine ters düşürme yönündeki baskılara karşı mücadele zorunluluğu getirmiştir. Bunun içindir ki, biz, Kur'an'daki cihadın, kanlı çarpışma kısmının sadece savunma savaşı olduğunu düşünüyoruz. Hiçbir saldırı savaşı, hiçbir gerekçeyle Kur'an'ın bahsettiği cihat kavramı içine sokulamaz. Peygamber sonrası İslam tarihinin bu bakımdan çok ciddi eleştiriye ihtiyacı vardır kanaatindeyiz. Özellikle Emevî ve Osmanlı asırlarının.

Kısacası, Kur'an'ın istediği şudur: Hiç kimse kurtuluşu başkasından veya başkalarından beklemeyecek, onu elde etmek için bizzat kendisi gayret gösterecektir.

ÎSAR MI, REDEMPTİON MI?

İnsanlığa faydalı olmak, Kur'an'ın temel isteklerinden biridir. İslam'ın emirler ve yasaklar şeklinde beliren bütün buyruklarında mühür fikir olan bu özellik iki görünüm arz eder:

1. Başkalarını da düşünmek: İnfak,
2. Önce başkalarını düşünmek: îsar.

Bunların ilki, İslam dairesine girmek isteyen herkeste bulunması gereken bir özelliği ifade eder. O halde, en azından başkalarını düşünüp onlara yardımcı olmak niyeti taşımayan insan, Müslüman olamaz. İnsana hizmetin ikinci ve daha gelişmiş bir aşaması olan îsar, kendi nefsinden önce başkalarını düşünmek, kendi dertlerinden evvel insanlığın acılarını duymak şeklinde belirir. Kur'an bize gösteriyor ki, peygamberlerin temel özelliklerinin başında bu îsar ahlakı gelmektedir.

Peygamberlerde ortak özellik olan evvâhlık, îsann bir aşamasını teşkil etmektedir.

Evvâh, teevvühü çok olandır, diyor Müfredat yazarı Râgıb ve ilave ediyor: "Hüzne delâlet eden bütün kelime ve seslere teevvüh, denir." (Râgıb, ***el-Müfredât,*** evvâh mad.) O halde, evvâh olan

kişi; gamı, kederi, ıstırabı çok olduğundan sık sık hüznünü dile getiren ifadelerle belirginleşir. Bu hüzün ve kederin, peygamberlerde kişisel menfaat ve endişelerden değil, başkalarının mutluluğunu düşünmekten kaynaklandığını, Kuran bize bildiriyor, Evvâhlığın özellikleri içinde en önemli yeri ıstıraptan şikâyet etmemek ve insanlara küserek hizmeti aksatmamak tutar ki peygamberliğin belirgin özelliklerinden biri de budur. Peygamberler bu özellikleriyle Tanrı'ya benzerler. Mevlana'nın sırdaşı Şems-i Tebrizî (ölm. 645/-1247) bu gerçeğe şöyle temas ediyor:

"Başkalarının gamını çekmek, Tanrı işidir."(Şems, Makaalât, 1/300)

Tanrı işini yapma noktasına gelebilen benlikler, işte bunun içindir ki "Enel Hak: Ben Hakkım" veya "Mâ fi cübbetî illellah: Cübbemin altında Allah'tan başkası yok' diyebiliyorlar.

îslam düşüncesi, îsar ruhuyla hizmeti gaye edinen siyaseti velayetle bir tutmuş, hatta böyle bir siyaseti veliliğin ileri bir şekli olarak övmüştür. Bu anlamda bir siyasetin Müslüman doğudaki prototip temsilcileri tarih sırasıyla şu anıt isimlerdir: Ebu Zer el-Gıfarî, Hz. Hüseyin, İmamı Âzam ve Hallâc.

Kur'an, îsarı, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti üzerine Medine halkının Mekkeli muhacirlere davranışıyla irtibatlandırmakta ve o davranışı işar kavramının bir tür tanımı gibi öne çıkarmaktadır.

Kur'an'ın getirdiği mesajın ruhu olan sosyal adalete ilaveten insanoğlunun hemcinsleri için gösterebileceği fedakârlığın doruk noktalardaki örneklerini, Hicret sonrası Medine'de oranın yerli halkı (Ensar) tarafından sergilenmiş olarak görüyoruz. Ensar, Kur'an'ın tanıklığıyla, bu ruha sahip bir kitle olduğu içindir ki, üçüncü halife Osman bin Affân'ın, devlet hazinesini akrabası Emevîlere talan ettirerek yarattığı talan kapitalizmine ilk ve en kararlı isyanı sergileyen kitle olmuştur. Osman'ın Kur'an ve sünnetin ruhuna aykırı bulduğu içtihat ve icraatına derin bir öfke duyan Ensar kitle, bu halifenin Müslüman mezarlığına defnedilmesine bile izin vermemiş, onu bir Yahudi mezarlığına gömmelerine sebep olmuştur. (Bu konuda ibret ve dehşet veren ayrıntılar için bizim *'Mâûn Suresi'* adlı eserimize bakılabilir.)

Hicret'le îsar kavramı arasındaki münasebetin ayrıntılarını bu eserin Hicret maddesinde vermiş bulunuyoruz.

Ne yazık ki, bu en hayatî kavram (bir ölçüde kurum), Peygamber'in ölümünden çok kısa bir süre sonra İslam'a musallat olan müşrik Emevî ruhunun yozlaştırması yüzünden hayata asla girmeden unutturulmuştur. Üçüncü halife döneminde yok edilmeye başlanan bu ruhu tekrar hayata geçirmek isteyen, Ebu Zer el-Gıfarî oldu. Hicrî üçüncü yüzyıldaki Karmati hareket ve bir Karmatî olan büyük sûfî devrimci Hallâc-ı Mansûr bu Ebu Zer ruhunun kitlesel eylemlere dönüşmesinin ilk ve tarihsel tezahürleridir. (Bu konuda ayrıntılar için bizim *'Hallâc-ı Mansûr'* adlı eserimizin birinci cildine bakılabilir)

îsar bahsine son verirken, çağdaş sûfî şair Abdülaziz Mecdi Tolun'un, işardaki zirve noktayı, canı verme noktasını ifadeye koyan şu güzel beytini kaydedelim:

"Girenler, nakd-i cân îsâr ederler, bâb-ı teslime
Erenler bezmine bir başka türlü armağan olmaz!"

MÛSÎR Mİ, REDEEMER MI?

İslam tarihinde birçok mûsîr (îsar ahlakı sahibi) görülmektedir ama redeemer sıfatı taşıyan tek kişi yoktur. İslam Peygamberi bile bir redeemer değildir. Bir redeemer olmadığını bizzat kendisi değişik vesilelerle defalarca ifade etmiştir. O, sadece bir mübelliğ, yol gösterici, uyarıcı ve muştulayıcıdır. Kur'an'a göre, bütün peygamberler böyledir. Bununla birlikte, Yahudi-Hristiyan geleneğin 'messiah' (mesih, kurtarıcı) inancı, Arapçı despotizm altında inletilen Müslüman kitlelere bir biçimde girmiş ve zamanla bu kitlelerin inanç manifestosuna dahil edilmiştir.

Abbasî Arabizminin katlettiği ünlü şehit öncü Hallâc'ın sözlerinde ve hayatında tecelli eden îsara ve onun 'salîb' denen haça benzer ağaca bağlanarak katledilmesine bakarak, bu devrimci sûfî ile Hz. İsa arasında irtibat kurup İslam düşüncesinde de redemption olduğu fikrine yer verenler olabilir ve olmuştur. Bir Hristiyan bilgin, örneğin, Massignon, buna bakarak Hallâc'a pekâla 'redeemer' damgası vurabilir. Hallâc'ın salîbde öldürülmüş olması da bu kanaate ciddi bir destek sağlar.

İSLAM
(barış, esenlik, Allah'a teslimiyet)

İslam sözcüğünün kökü olan silm ve selamdan türeyen kelimeler Kur'an bünyesinde 100'den fazla ayette geçmektedir. Bizzat İslam kelimesi, 8 ayette geçer.

Kur'an bünyesinde Allah'a teslim olmak anlamında kullanılan İslam'ın köklerinden biri olan silm; barış, güven ve huzur; selam ise; mutluluk, esenlik, güven demektir. Kur'an, vahiy kaynaklı dinin adını İslam koyarak (bk. 3/19, 85; 5/3) tanrısal dinin amaçladığı hedefleri ve insan hayatına kazandırmak istediği değerleri göstermiştir.

Kur'an'dan baktığımızda, İslam kavramının iç içe daireler halinde üç anlamının bulunduğunu görmekteyiz:

1. Evrendeki bütün şuurlu varlıkların içinde bulundukları düzen, yani fıtrat. Burada İslam, yaratılmışın yaratıcısına teslim oluşu, boyun eğişi anlamındadır. (3/83)

2. İlk peygamberden son peygambere kadar bütün tanrı elçilerinin tebliğ ettikleri yaradılış dininin genel adı. Kur'an' ın bu noktayı delillendiren ayetleri epeycedir. (Örnek olarak bk. 2/131; 3/20, 67, 52; 12/101)

3. Kur'an-ı Kerim'de ortaya konan ve Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilen din. (3/ 19; 5/3)

Kur'an, İslam'ın özünde yer alan yukarıda işaret ettiğimiz esasları din gerçeğinin temel unsurları olarak gösterir ve şöyle der:

"İslam'dan başka **din** arayanın bu **dini** kabul edilmez." (Âli İmran, 85)

Buradaki İslam'la, az önce işaret ettiğimiz üç çerçeveden hangisinin amaçlandığını adı geçen ayet açıklamamaktadır. İslam bilginlerinin büyük çoğunluğu amacın 3. çerçeve olduğu kanısındadır.

İslam'ı benimsemiş kişiye müslim (kadınsa müslime) denmektedir. Türkçe'de kullanılan Müslüman deyimi, kelimenin Farsça'daki şekli olan müselman sözcüğünün bozulmuş şeklidir.

Kuran, islam kavramıyla bir isimden çok bir tavrı ifade etmektedir. Bu tavır, Yaratıcı'ya teslimiyet tavrıdır. Dinin bir yandan islam, öte yandan fıtrat yani yaratılış olarak adlandırılmasının başka bir anlamı da olamaz. Bundan çıkacak sonuç şudur:

Barış ve esenlik için varlık ve yaratılış kanunlarına kim nerede işlerlik kazandınrsa islam o yapılandır ve oradadır. İnsanoğlunun değer verdiği isimler, patentler ve hele hele iddialar burada anlamını yitirmektedir. Esasen, evrensellik de budur. Aksini yaptığımızda evrensellik lafta kalır, islam adına bir tür kampçılık ve kahilecilik sergilenmiş olur.

Hayatınızda birey ve toplum olarak Allah'a, varlık ve yaratılış kanunlarına teslimiyet ne kadar varsa siz o kadar müslimsiniz. Herkesin içinde doğuştan getirdiği bir islam zaten vardır. Tanrısal vahiy bu 'aslî çekirdek'in yeşertilmesini, yeşerenin büyütülmesini, meyvelendirilmesini sağlamak için gönderilmiştir.

İslam'ın bu yaratılıştan gelen yapısına değinen en güzel sözlerden bazılarını Alman düşünürü Goethe (ölm.1832) söylemiştir. İşte bazıları:

"Bize öğretilmemiş de olsa İslam'dan hepimizin içinde bir şeyler var."

"Hangi biçimde kendimize cesaret verirsek verelim, hepimiz İslam'ın içinde yaşıyoruz."

Şunu da söylüyor Goethe: "İslamiyet eğer Tann'ya teslimiyet demekse hepimiz İslam'da yaşayıp ölüyoruz." (Sözler için bk. Gürsel Aytaç, *Goethe Der ki,* 151-152)

KURTULUŞU SAĞLAYAN TESLİMİYET NASIL DOĞMAKTADIR?

Sonsuz kurtuluşun elde edilmesi için Allah'a teslimiyetin gerçekleşmesi yani kişinin 'müslüman' olması gerekir. 'Müslüman olmayanlar cennete gidemez' söyleminin anlamı da budur. Ancak bu nedir? Bu teslimiyet, mesela, nüfus kâğıdına 'müslüman' yazmakla elde edilebilir mi? Veya, bu teslimiyet, nüfus kâğıdında Müslüman yazmadığı, Hristiyan, Yahudi, Budist vs. yazdığı için söz konusu olmayabilir mi?

Kur'an'ı, geleneksel prangalardan kurtulmuş olarak okuyanlar, bu soruların cevabının bu ilahî kitapta verildiğini göreceklerdir. Kur'an, Hucurât suresinin o devrim yaratan 14. ayetinde bize gösteriyor ki, nüfus belgelerindeki 'Müslüman' kaydıyla insanların dilindeki 'Müslümanım' ifadesi sonsuz kurtuluşu sağlamada yeterli değildir. O kayıt ve o ifade sadece insanlar arası ilişkilerde anlam ifade eder. Bu kaydı taşıyan bir kimliğin sahibi ölünce onu götürüp Müslüman mezarlığına defnederler. Gerçi, sahabe neslinin hem de sünnete en sadık bağlıları olan Medineli Ensar topluluğu, halife Osman gibi bir sahabînin bile bu kaydına bakmamış, onu Müslüman mezarlığına defnettirmemiştir. Çünkü Ensar, onun icraatının, Allah'ın esas aldığı 'Müslüman' kaydını sildiğine inanıyordu. Ensar'a göre, halife Osman, sonsuz kurtuluşu sağlayan Müsümanlığı, halifelik icraatının son üç yılında kaybetmişti ve bunun için de Müslüman mezarlığına defnedilemezdi. Ensar, onun ancak bir Yahudi mezarlığına defnine izin vermiştir. (Bu konunun ayrıntıları için bizim *'İmamı Âzam'* ve *'Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı eserlerimize bakılmalıdır.)

O halde, Hucurât suresinin yeterli görmediği 'Müslüman' kayıt ve itirafından, kurtuluş için yeterli olan Müslüman unvanına nasıl geçilecektir? Bunun şartları, Hucurât 14'te dolaylı bir yoldan, Bakara 62 ile Mâide 69'da ise açıkça ortaya konmuştur.

İnsanların kayıtları ve sözleri sonsuz kurtuluşu sağlayan 'Müslümanlık' için belge olamadığına göre, "Müslüman kimdir?" sorusunun cevabını Allah'tan dinlemeliyiz. Bakara 62 ve Mâide 69, Allah'tan dinlememiz gereken bu cevabı önümüze koymaktadır.

Hucurât **14,** kurtuluş için 'Müslümanım' beyanını yeterli görmemekte, derûnî iman aramaktadır. Bakara 62 ile Mâide 69 ise ifade edilmemiş veya başka unvanlarla kayda geçmiş o kurtarıcı imanın şartlarını veriyor.

İslam'ın, yani Allah'a teslimiyetin Cenabı Hak tarafından belirlenmiş 'yeterlilik şartları'nı ortaya koyan Bakara 62 ile Mâide 69'un beyanını tekrarlayanları 'Yahudi ve Hristiyanları, kâfirleri cennete sokmaya çalışmakla itham vahim bir hatadır. Okuduğunu anlamamaktır. Cennete elbette ki müslüman olanlar yani Allah'a teslim olanlar gidecektir. Güzel ama müslüman kimdir? Nüfus kâğıdında Müslüman yazanlar mı, yoksa Allah'ın koyduğu kıstaslara göre mümin olanlar mı? Elbette ki ikinciler, O halde biz, bu mesele tartışıldığında bağırıp çağırarak birbirine saldırmak yerine "Müslüman kimdir?" sorusuna Kur'an'ın verdiği cevaba bakacağız. Bu cevap, Bakara 62 ile Mâide 69. ayetlerde verilmiştir. Hem de apaçık biçimde. Allah'a teslim olup kurtuluşa ermeyi sağlamış kişi anlamında 'müslüman', o iki ayette tanıtılmıştır. Ve o anlamda müslüman şu üç şartı taşıyan kişidir:

1. Allah'a iman,
2. Ahirete iman,
3. Salih amel.

"Şu bir gerçek ki, Kur'an müminlerinden, Yahudileşenlerden, Hristiyanlardan, Sabitlerden Allah'a ve âhiret gününe iman edip barışa/hayra yönelik iş yapanların, Rableri katında kendilerine has ödülleri olacaktır. Korku yoktur onlar için, tasalanmayacaklardır onlar." (Bakara, 62)

"Şu bir gerçek ki, Kur'an müminleri, Yahudileşenler, Sâbiîler ve Hristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe iman edip barışa/hayra yönelik iş yapanlar için korku yoktur. Tasalanmayacaklardır onlar." (Mâide, 69)

Allah'a teslimiyetin Kur'anî yeterlilik şartları bunlardır. Gerisi mükemmellik şartı olur, yeterlilik şartı değil. Yirminci yüzyılın en büyük Asrısaadet uzmanı Pakistanlı Prof. Muhammed HamiduIIah (ölm. 2002), bizim şurada ele aldığımız gerçeği, kendisine has ince ama etkili üslubuyla şöyle dile getirmektedir:

"İslam'a göre, dinin ve gerçek imanın esas yapısı bu ayetlerde (2/62; 5/69) anlatılandır. Kur'an, diğer ayetlerinde (mesela, 2/155) mukaddes kitaplara sahip milletlerden bilhassa İbrahim dininin yaşanması ve bu dinde birleşilip toplanması çağrısında bulunur." (Hamidullah, *İslam Peygamberi,* paragraf: 352-353)

Hamidullah'ın sözünü ettiği Bakara 135. ayetteki mesaj da çok önemlidir:

"Yahudi yahut Hristiyan olun ki, doğruya kılavuzlanasınız' dediler. De ki, 'Hayır, öyle değil. Şirk ve yozlaşmadan uzak bir biçimde, İbrahim milletinden olalım. O, şirke bulaşanlardan değildi."

Bu ayet gösteriyor ki, Kur'an'ın insanlığı altında toplanmaya çağırdığı kurtuluş şemsiyesinin esası şirkten uzaklıktır. İşte bu 'Kur'anî omega nokta'dan baktığınızda, ebedî kurtuluş meselesinde, Allah'a imanın dışındaki unsurlar yeterlilik şartı olmaktan çıkıp mükemmellik şartı haline geliyor. Ve bu ayetten baktığınızda, Bakara 62 ile Mâide 69'daki diğer iki şart bile ayrıntı gibi duruyor. Şöyle de denebilir: Diğer iki şart, kurtuluşun omurga şartı olan Allah'a imanın tamamlayıcı parçaları olarak görülmüştür. Ama biz, bu üç ayeti birlikte değerlendirelim ve şunu ifade edelim:

Kurtuluşun yeterlilik şartlan yukanda sıralanan **üç** şarttır. Bu üç şartı Müslüman, Musevî, Hristiyan, Budist, Brahman, deist dünyalardan kaç kişi, kimler taşıyor? Bunu ancak Allah bilir. Hz. Muhammed'e iman edip de mükemmellik şartlarına sahip olmak iddiasıyla afra tafra satanların birçoğunun bile bu yeterlilik şartlarını taşımadığını görebiliyoruz. Mâûn suresi, bu afra tafra satanların hem de namazlı-niyazlı olan ama öte yandan insanların haklarına tecavüz edip kamu haklarını çalıp çırpanlarını lanetlemektedir. Şimdi, bu lanetliler, nüfus kayıtlarında 'müslüman' yazılı diye cennete mi gidecekler? Öte yandan, Allah'a seksiz, ahirete şüphesiz iman edip hayatını hayır, güzellik, barışçıl hizmet ve gayret içinde geçiren ama nüfus kayıtlarında Yahudi, Hristiyan, Budist, Brahman, deist yazılı olan erdemli insanlar cehenneme mi gidecek? Daha doğrusu, onlar cehenneme gidecek de, insanları mabetlerde kandırıp soyan Mâûn ihlalcisi kilise veya cami çeteleri mi cennete gidecek? İşin bu Kur'anî damarına bakan yok. Varsa yoksa nüfus kâğıdındaki 'Müslüman' kelimesi.

KUR'AN DEİZME KAPI MI ARALIYOR?

Öncelikle şu temel soruyu soralım;

Kur'an, Allah'a imanı bütün asliyet ve samimiyetiyle koruyan ama mahiyetleri değiştirilip işkence gibi dayatılmış sözde ibadetleri dışlayan bir deizmi, şirkle malûl ve mülevves hale gelmiş bir din hayatının yaşanmasına tercih eder mi, etmez mi?

Sorumuza cevap vermek için deizmin ne olduğuna kısaca göz atmalıyız.

Deizm nedir, niçin ve nasıl doğmuştur?

Kilise ve papaz dayatmalarından bunalanlar tarafından ilk olarak 16. yüzyılda İngiltere'de kullanılan deizm tabir ve kavramı, meşhur olan tanımıyla ve kısaca, 'Allah'a iman eden ama hayatında dinsel pratiklere yer vermeyen' bir felsefî mezhebi ifade etmektedir. Deizm, 'Cenabı Hakk'ın vücut ve vahdaniyetine iman itikadı' olarak da tanımlanır. (Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü,* Nedentanrıcılık maddesi)

Ancak, bu tanımlar, deist felsefenin nüanslarını tamamıyla ifade etmiyor. Deist felsefenin temsilcileri içinde Allah ile birlikte peygamberlere inananlar da vardır. Bu felsefenin dışlamak istediği bellidir: İnsanlığın tepesine bir zorba balyozuyla dikilen ve hayatı cehenneme çeviren sahte din ve onun karanlık temsilcileri. Deist felsefe işte bu din zorbalarının lanetli kahırlarına karşı bir kurtuluş yolu olarak doğdu.

Deizm, dine karşı değil, ateizme (tanrıtanımazlığa, Allahsızlığa) karşı ortaya çıktı.

Dinci zorbalar insanları ateizme sığınmaya âdeta mecbur bırakıyorlardı. Din adı altında insanlığı ateizme sürükleyen dinci zorbalığın yıkımını durdurmanın deizmden başka bir yolu yoktu. Çünkü dinci zorbalar, ortada, Allah'ın iradesinden çıktığı şekliyle bir din bırakmamışlardı. Akla saygılı, haysiyetli ve riyadan uzak insanlar ya ateist olacaklardı yahut da deist. İnsanlığın uyanışında eşsiz rolleri olan 18. yüzyıl Fransız düşünürlerinin tamamına yakını, özellikle Voltaire (ölm. 1778) ve Rousseau (ölm. 1778) deist idiler. Rousseau, din adamlarının Tanrı'nın

bizlere bağışladığı en güzel ve aslî duyguları bozduklarından şikâyetçidir. Bu beladan hepimiz şikâyetçi değil miyiz? Bu adamların temsil ettikleri değerlere aklı ve vicdanı felç olmamış insanların tahammül etmesi düşünülemez. Din sınıfının büyük kısmı, bütün insanlık tarihi boyunca 'din adamı' olmadı, 'Allah'ın belası ve şeytanın uşağı' oldu. İnsanlar, tarihe Engizisyon gibi bir dehşeti bırakmış bu rezil sömürücülerle neden iman ve yaşam birliği kursun?! Böyle bir şeyi beklemeye hakkımız var mı?

Allah'a imanı korumak adına dinci zorbalığın kahır ve hezeyanlarına katlanmak, aklın kabul edebileceği bir tavır olamaz. Çünkü insanoğlu, birileri 'din' demiş diye saçmalıklara, zulümlere, ikiyüzlülüklere inanmak zorunda değildir. İman dediğimiz o esrarlı mânâ; akıl, ikna ve samimiyet işidir. Dinci zebaniler kimi samimiyetle ikna etmişler de onlar dine bağlanmaktan kaçmış!

Gerçek şu ki, Allah'a imanını korumak ama dinciliğin insan haysiyetiyle bağdaşmayan dayatmalarını yaşamak istemeyen insanlar, samimi imanlarını tehlikeye atmamak için bir çıkış yolu aramışlar ve deizmi bulmuşlardır.

Deizm, Allah'a imanda samimi olan ama Allah ile aldatan dinci sınıfa tarifsiz bir kin duyan insanlann yoludur. Deizm, dinci riyakârlığa karşı bir sığınaktır. Eğer Allah'a imanda samimiyete bir anlam veriyor ve o anlamı korumak istiyorsak, gelecek zamanların da en güvenli ve mutlu inanç kurumunun deizm olacağını kuvvetle tahmin edebiliriz.

Kur'an penceresinden baktığımızda ne görüyoruz?

Kur'an'ın din adamlarına ve dinler tarihine yönelttiği eleştiriler de (özellikle Bakara, 213; Tevbe, 31-35 ve Mâûn suresi) dikkate alındığında, bu tanrısal kitapta kendine özgü bir deizmin varlığını söylemek fazla zorlama olmaz. Şurada da gördük ki, Kur'an'ın iman ve kurtuluş formülünde Bakara 135'e göre Allah'a iman, Bakara 62 ve Mâide 69'a göre Allah'a, ahirete iman ve barışçıl eylem dışında bir şart yoktur. Öteki bütün kurallar, ritler, sonsuz kurtuluş açısından olmazsa olmaz değildir. Peki, deizm bundan başka nedir?

Öte yandan, din hayatı, din sınıfının ve onları kullanan siyaset baronlarının istismarı yüzünden bir riyakârlık ve sömürü haya-

tına dönüşmektedir ki, bundan en yoğun şikâyeti Kur'an'da görmekteyiz. Dinsel ritüellere, ibadetlere yer veren böyle istismarcı bir din yerine Allah'a seksiz, ahirete şüphesiz inanıp erdemli ve barışveser insan olarak yaşayanların ve bununla yetinenlerin yani deistlerin tavrı, Kur'an'ın taleplerine daha uygun görünmektedir. Ahlaksızlık ve istismarın ocağı ve karargâhı haline getirilmiş bir mabedin kotardığı din hayatına yer vermek yerine kurtuluşun üç şartına samimiyetle bağlı kalan ama mabede ve oradan kotarılan dinsel hayata bulaşmayan insanlar olarak yaşamak, dinlerin temel ideallerine çok daha uygundur.

Böyle bir anlayışı, İslam'da dillendiren düşünürler vardır. Biz, İmamı Âzam'ın hayat ve misyonunu, geleneksel dayatmaların üstüne çıkarak incelediğimizde, bu ölümsüz dâhinin, İslam tarihinde bir deizmin kapısını ilk aralayan düşünür olduğunu gördük. Çünkü şunu gördük:

İmamı Âzam (ölm. 150/767), Arap-Emevî saltanatına uyarlanmış bir din hayatını yaşamaktansa yaşamamayı Kur'an'ın ideallerine uygun bulmaktaydı. Bu anlayış, felsefî anlamda bir tür deizmdir.

İslam tarihinde adı konmamış bu tür deizmi, ekol olarak Mürcie mezhebinde (ki İmamı Âzam o mezhebe mensuptu), kişi olarak da İmamı Âzam'da görmekteyiz. Zaten İmamı Âzam'a saldıranların en büyük ithamları, bu dâhi imamı, Mürcie mezhebi mensubu ilan etmek olmuştur. Onlar İmamı Âzam'ı, 'sarhoş olmayacak kadar alkollü içkinin serbest olduğu namazsız bir din icat etmekle de suçlamışlardır. Mürcienin ve onun mensuplarından biri olan İmamı Âzam'ın temel düşüncesi şuydu:

"İbadetler, imanın olmazsa olmaz bir parçası değildir."

İmamı Âzam ve bağlı bulunduğu Mürcie felsefesi, bu anlayışlarıyla, sahte dinden kaçmak ama Allah'a imanlarını korumak isteyen samimi insanlara sığınak olacak 'kendine özgü bir deizm' yaratmıştır. 'Mürcie deizmi' diyebileceğimiz bu deizmi, Batı dünyası, kaynağını bilmeden geniş biçimde kullandı. Bugünkü Müslüman dünyanın da bir biçimde kullanmak zorunda kalacağı kanısındayız.

Mürcienin özellikle bir kolunun anlayışı, felsefî bir değerlendirme yaparsak, bir deizmdir.

İmamı Âzam'ın yapmak istediği, namazı-niyazı dışlamak değil, dindarlığı, ibadeti, insanlar arası ilişkilerde bir üstünlük ölçüsü olmaktan çıkarmak suretiyle riyanın, dini ve toplumu kuşatmasına engel olmaktı. Ait olduğu yerde incelendiği gibi, İmamı Âzam'ın bu tutumu, bir mezhep tutumu değil, Kur'an'ın Hucurât 13. ayetinin öne çıkarılması ve gereğinin yapılmasıdır. (Ayrıntılar için bizim *'Araççılığa Karşı Akılcılığın Öncüsü İmamı Âzam'* adlı eserimize bakılmalıdır.)

Eğer dindarlığın insanlar arası ilişkilerde bir değer ölçüsü yapılmaması deizm ise deizmi bizzat Kur'an'ın meşrulaştırdığını ifade etmek zorundayız. Çünkü Kur'an, dindarlığın sadece Allah ile insan arasında bir değer ölçüsü olmasını esas almıştır. İmamı Âzam, Emevîlerin güdümünde bir din hayatının yaşanmamasını teşvik etmek gibi bir yola gitmişse bunu felsefedeki deizmden önce Kur'an'ın şirk diye tanıttığı 'sözde din'den kaçmak olarak görmeliyiz. Gerçekten de din eğer Emevîlerin dayattıkları gibi yaşanacaksa, onun yerine deizmi koyup sadece Allah'a imanla yetinmek Kur'an'ın ruhuna da uygundur, aklın verilerine de...

Günümüzdeki hurafeci, akıl ve Kur'an dışı din hayatının vurduğu boyunduruktan kurtulmanın yollarından biri de deizmdir. Bu yol, hiç değilse Allah'a imanınızı korur. Sahte dini yaşamaya kalktığınızda ise ya tahammül edemeyip dinden çıkarsınız yahut da tahammül etmek adına akıl ve insanlık değerlerinden koparsınız. İkisi birbirinden kötüdür. Deizm, böyle bir durumda ideal bir kurtuluş yoludur. Eğer gerçek dini yaşama şansı kalmamışsa Kur'an'ın ruhuna ve beklentilerine uygun olan bu deizm yolu elbette devreye sokulacaktır. Hayat bunu elbette zorlayacaktır.

İmamı Âzam'a nispet edilebilecek bir deizmde, genel çerçeveden farklı olarak, Peygamber'e iman da mevcuttur. Yani İmamı Azam'a nispet edilebilecek deizm, kendine özgü bir deizmdir: Allah'a, Peygamber'e, ahlaka, zulümle mücadeleye inanan ve bu imanı hayatına egemen kılan bir deizmdir. Böylesi bir deizm, Emevî'nin 'İslam' etiketi yapıştırdığı Cahiliye dininden çok daha insanî ve Kur'anîdir.

İmamı Âzam'dan sonraki dönemde, deizmi, adını koyarak açık-

ça savunan Müslüman düşünürler de vardır. Bunların en ünlüsü metematikçi filozof Ebu Bekr **er**-Râzî {ölm. 313/925) oldu. Tartışmasız bir deist olan Râzî'nin çalışmalarının önemli bir kısmı deist felsefeyi temellendirmeye yöneliktir. Geleneksel kaynaklar kendisinden 'mülhid, zındık' diye bahseder. Hatta İsmailî dâisi Ebu **Hatim er**-Râzî (ölm. 322/933) onun deizmine cevap vermek için *A'lâmu'n-Nübüvve* adlı bir eser yazmıştır. Ne ilginçtir, geleneksel-egemen dincilik, bir yandan Ebu Bekr er-Râzî'yi mülhit ilan ederken, öte yandan ona reddiye yazan Ebu **Hatim** er-Râzî'yi mülhit ilan etmiştir. Çünkü dinciliğin derdi, din iman değildir; kişilerin onun hesabına yarayıp yaramadığıdır. İki Râzî'den biri onun işine bir yönden, öteki başka bir yönden ters düştüğü için dincilik onların ikisini de mülhit ilan etmiştir.

Geleneksel dini temsil edenlerin sergiledikleri tutarsızlık, sömürü, zulüm, riyakârlık ve fesattan iliklerine kadar ürperen Râzî, ne yazık ki ipin ucunu kaçırmış, çoğu yerde sapla samanı birbirine katıp haddi aşmıştır. Ona göre, Allah'ı bilmek ve ahlak için akıl yeter, peygamberlere ihtiyaç yoktur. Tam aksine, peygamberler ve dinler bütün kötülüklerin, kavgaların sebebi olmuşlardır. Onlar olmasaydı insanlık daha mutlu olurdu. İnsanlığın felaketini peygamberler hazırladı.

Râzî, deizmin en radikal temsilcilerinden biridir. Bütün deistler böyle değildir. Yukarıda da söylediğimiz gibi, deistler içinde peygamberlere, kutsal kitaplara inananlar da vardır. Onların dışlamak istedikleri, başını din adamı denen uğursuzluk dellallarının çektiği, işkenceye dönüştürülmüş sözde 'din hayatı'nın pratikleridir. Daha doğrusu, onların amacı, 'din adamı' denen sömürü ve riyakârlık zebanilerinin insanın günlük hayatına tahakkümünü dışlamaktır.

İSRA

(gece yürütmek, gece yürüyüşü)

Kur'an-ı Kerim'de 5 yerde geçen ve 17. surenin adı olan isra kelimesine Arap lügatçılan 2 kök göstermektedirler. Birincisi, gece yürüyüşü anlamındaki sûra, ikincisi de geniş toprak ve yüksek yer anlamındaki serat'tır. Kur'an'daki kullanımı dikkate alırsak isra, bu köklerin ikisini birden kucaklayacak bir anlam ifade edebilir. Buna göre isra, geniş ve yüksek bir mekânda gece yürütmek demek olacaktır. Nitekim Kur'an'da geçtiği bütün yerlerde bu anlamdadır, (bk. 11/81; 15/65; 17/1 vs.)

Kur'an'ın, israya kaynaklık eden ayeti şöyledir:

"Bütün varlıkların tespihi o kudretedir ki, ayetlerimizden bazılarını kendisine gösterelim/kendisini ayetlerimizden bir parça olarak gösterelim diye kulunu, gecenin birinde Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya/o en uzak secdegâha yürütmüştür. Hiç kuşkusuz, O'dur Semî' ve Basîr." (İsra, 1)

Burada sorulması gereken önemli bir soru var:

İsra suresi 1. ayetteki Mescid-i Aksa hangi mescittir? Kur'an'ın indiği dönemde Kudüs'te Mescid-i Aksa adıyla bir bina olmadığı biliniyor. Oysaki hemen tüm din kitaplarında bu ayetteki Mescid-i Aksa ile Kudüs'te bugün bulunan Mescid-i Aksa'nın kastedildiği bildiriliyor. Kur'an-ı Kerim tarih ve coğrafya gerçeklerine aykırı bilgi içermeyeceğine göre, durum nasıl çözülecektir? Acaba, İsra suresi **1.** ayette kastedilen, Kudüs'te bugün Mescid-i Aksa adıyla anılan mescitten başka bir mescit midir?

İsra 1. ayette sözü edilen mescidin Kudüs'te bugün Mescid-i Aksa adıyla anılan mescit olması, tarih açısından mümkün değildir. Çünkü bugünkü Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa, kesinlikle bilinmektedir ki, Peygamberimizden çok sonraki bir zamanda Abdülmelik bin Mervân (ölm. 86/705) zamanında inşa edilmiştir. O halde, İsra 1. ayetin bu mescide yollama yapması söz konusu edilemez.

Şu iki ihtimalin altını çizebiliriz:

1. İhtimal:

İsra 1'de sözü edilen 'Mescid-i Aksa' tamlaması, tarihsel bir mekâna atıf yapmaksızın tamamen sözlük anlamında kullanılmıştır. Bu tamlamanın anlamı, 'en uzak noktadaki mescit' demektir. Bu tamlama ile, geleneksel kabulün söylediği gibi, Kudüs'teki bir mescidin kastedilmesi mümkün görülmemektedir. Çünkü Kudüs'te o zaman böyle bir mescit yoktur. Şu da unutulmamalıdır:

Kudüs'ün bulunduğu Filistin toprağı, bizzat Kur'an'ın beyanıyla, 'edne'l-arz' yani yeryüzünün Kabe'ye en yakın bölgesidir; 'aksa'l-arz' yani yeryüzünün en uzak bölgesi değil..

Başka bir deyişle, bizzat Kur'an, İsra 1. ayetteki 'aksa mescidi'nin (en uzaktaki mescidin) Kudüs'teki herhangi bir mescit olamayacağını bildirmektedir. Bu da bir Kur'an mucizesidir.

Kur'an, kendisinin, tanrısal murada aykırı biçimde yorumlanmasının önünü bizzat kendisi kesmektedir. Tabiî, bunun böyle olduğunu anlamak için Kur'an'ı geleneksel dayatmalardan soyunup sıyrılarak Kur'an'ın istediği şekilde okumak gerekir. Geleneksel egemenlerin dayatmalarını din yaparak Kur'an'ı onların istikametinde anlamaya kalkanlar, Kur'an'dan, Kur'an'ın muradını asla anlayamazlar. Kur'an'ın muradını sadece Kur'an'dan anlayabiliriz. Çünkü insanoğlunun Kur'an dışında kirletmediği hiçbir değer, hiçbir miras kalmamıştır. Kur'an mesajını gölgeleyen tek şey olabilir: Geleneksel egemen anlayışın dayatmaları. O dayatmaları, hanîf bir ruhla kırıp aşanlar Kur'an'ın muradını anlamada Kur'an'ın yanılmaz ve yüzüstü bırakmaz desteğini mutlaka alırlar. **Kur**'an, kendisine samimiyet ve sadakatle hizmet edenleri asla mahrum ve mahcup etmez.

Tekrar bahsimize dönelim:

İsra 1'deki 'mescid-i aksa' ile, gelecek bir zamanda yapılacak ve adı Mescid-i Aksa konacak bir mescide işaret edildiği de söylenemez. Çünkü ayette kullanılan fiil geçmiş zaman (mâzî) kipidir. Zaten böyle bir iddia, isra olayının Peygamberimiz tarafından yaşanmadığını iddia etmekle eşanlamlı olur ki böyle

bir şey söz konusu edilemez. Çünkü Kudüs'te Mescid-i Aksa adıyla anılan mescidin yapım tarihi Hicrî 90 yıllarıdır. Yani Hz. Peygamber'den yaklaşık yüz yıl sonra...

Bütün bunları dikkate aldığımızda, şunu söyleyebiliriz: Ayette kastedilen, madde ötesi âlemde bir secdegâhtır ki bunu bizim aklımız ve üç boyutlu âlem şartlarıyla kayıtlı bilgilerimiz açıklayamaz. Kur'an bu konuda hiçbir açıklama yapmamaktadır.

Bize göre, ayette kastedilen 'mescid-i aksa' (en uzak noktadaki mescit) işte bu anlamda bir 'mescit'tir. Yani burada sözü edilen secde yeri, bir mekân değil, 'en öte' yani mekânsızlık âlemidir. Bu anlam, bizim bildiğimiz kadarıyla, ilk kez, tasavvuf tarihinde bir dönüm noktası olan Osmanlı sûfî bilgini Kuşadalı İbrahim Halveti (ölm.1845) tarafından ifadeye konmuştur. Bilim dünyasına bu satırların yazarı tarafından bir doktora teziyle tanıtılan Kuşadalı, yayınladığımız mektuplarında İsra suresi 1.ayeti anlamlandırırken şöyle diyor:

"Bu ayetteki 'Mescid-i Haram'dan... ifadesi nâsûta, 'mescid-i aksa'ya... ifadesi ise lâhûta işarettir." (Kuşadalı İbrahim, s. 274, mektup, 84)

Bu açıklamadan anlaşılan odur ki, Isra **1.** ayette Mescid-i Haramla, insanlık alemindeki en büyük tevhit mabedi olan Kabe'ye, mescid-i aksa deyimiyle de, madde âleminin üstünde ve ötesindeki yüce âleme dikkat çekilmiştir. Bu durumda anlam şu olur: Hz. Muhammed, Cenabı Hak tarafından, niteliği bizce bilinemeyecek bir yolculukla madde âleminin en büyük mabedinden mânâ âleminin uç noktasına götürülmüş ve orada Yaratıcı'nm en büyük tecellilerine tanık edilmiştir.

2. *İhtimal:*

İsra **1.** ayette sözü edilen mescid-i aksa, Kudüs'te bulunan ve Hz. Peygamber'den sonraki zamanlarda Abdülmelik bin Mervân tarafından yaptırılan Mescid-i Aksa değil, başka bir Mescid-i Aksa'dır.

Durumu biraz daha yakından görelim: Peygamberimizin hayatından ve İslam tarihinden bahseden eski bazı kaynaklar Mekke'nin Cîrâne Vadisi diye anılan mevkiinde Mescid-i Aksa

adıyla anılan bir binanın bulunduğunu ve Hz. Peygamber'in, Mekke'nin merkezine en uzak mescit olan bu secdegâhta zaman zaman gidip namaz kıldığını haber veriyorlar.

Bu bilgiler, ilk kaynaklarında yapılan bir Emevî tahrifatıyla yok edilmek istenmiştir ama tarih, bu bilgileri bir biçimde bize iletmiştir. Daha doğrusu, Kur'an, burada tarih eliyle bir mucizesini daha işletmiş ve kendisini bir büyük yalana karşı korumaya almıştır. İlk tahrifat, tarihçi Vâkıdî'nin (ölm. 207/822) *'Kitabü'l-Megâzî'sindt,* ikinci tahrifat ise Mekke ve civarı konusunda kaynakların kaynağı olan Ezrakî'nin (ölm. 250/864) 'Tarihu Mekke'sinde yapılmıştır. Biraz aşağıda ayrıntılannı vereceğiz.

Vâkıdî ve Ezrakî'nin ünlü eserlerinin ilk nüshalarında yer alan ve bizim yukarıda verdiğimiz bilgilerin aynısını kayda geçiren bilgi, sonraki nüshalardan çıkarılmıştır. Anlaşılan o ki, birileri, İsra suresinde geçen Mescid-i Aksa deyimini, Emevî kralı Abdülmelik bin Mervan'm yaptırıp aynı adı koyduğu mescitle eşitlemek için bir oyun oynamıştır. Benzerine çok rastladığımız bu şeytanî oyun, Emevtlerin şanınaf!) gerçekten yakışmaktadır.

Bu Emevî oyunu, benzeri birçokları gibi, tutmuş ve İsra suresinde geçen Aksa Mescidi'nin Kudüs'teki Mescid-i Aksa olduğu herkes tarafından tartışmasız ve kuşkusuz bir biçimde tekrarlanmıştır.

Klasik müfessirler, anılan ayeti açıklarken, 'Mescid-i Aksa yani Beytül Makdis' diyerek işi bir tür 'tarihsel hîle-i şer'iye' ile geçiştirme yoluna gitmişlerdir. Daha doğrusu, Emevîlerin oyununu deşifre etme cesaretini göstermek yerine işi, açıkça gargaraya getirmişlerdir. Bizim çok saygı duyduğumuz Elmalılı Hamdi bile bu gargaracılığı yapmıştır. Selefi olan gargaracıların sözünü aynen tekrarlayarak kenara çekilmiş, o büyük yeteneğini işleterek "Mescid-i Aksa nasıl olur da Beytül Makdis ile eşitlenir?" diye soramamıştır, sormamıştır. Çünkü Elmalılı, hiçbir konuda geleneksel dedikodu fırtınasına maruz kalmak istememiştir. Burada ve daha birçok yerde böyle davranmış, durumu idare etmek için, tabir caizse, "Yersen yoğurt, içersen ayran" türünden kelam etmiştir.

Kur'an indiği zaman Kudüs'te Beytül Makdis vardı, ama ayet, Beytül Makdis demiyor, Mescid-i Aksa diyor. Maksat, Beytül

Makdis olsaydı, ayet neden Mescid-i Aksa diyerek Kur'an'ı tarih açısından, hâşâ, yanlış yapmış bir duruma düşürsün?!

"Mescid-i Aksa yani Beytül Makdis" ne demek? Bunun izahı mümkün mü? Mescid-i Aksa, Beytül Makdis ile nasıl eşitlenir? Ne inşa edenleri aynı ne inşa edildikleri devirler...

Anlaşılan o ki, esas Mescid-i Aksa'yı yok gösterip Peygamberimizden bir asır sonra yapılan bir Emevî mescidini 'Miraç uğrağı'na dönüştürmek için benzeri çok görülmüş senaryolardan biri sahneleniyor. Hz. Peygamber'in 'miraç gecesi' yaşadıklarına inanmayan Yahudi ve müşriklerin, ertesi sabah ona Kudüs'le ilgili sorular sorduklarını, onun da bu sorulara Kudüs'te yaşamış biri gibi açık açık cevaplar verdiğini söyleyen ve bu yolla, olmayan Mescid-i Aksa'yı var göstermeye çalışan rivayetlerin, andığımız senaryonun uydurulmuş destekleri olduğunda hiçbir kuşku yoktur. Yani o rivayetlerin tümü uydurmadır.

Bu senaryoyu öne çıkaranlar, bir yandan Kur'an'ı, hâşâ, tarih ve coğrafyaya ters sözler söyleyen bir kitap haline getirirken öte yandan, hiç farkında olmadan, Hz. Muhammed'i gerçeğe aykırılığın aracı yapmaktadırlar, Daha ayrıntılı bilgi edinmek için, konu üzerinde ciddi araştırmaları olan bir ilahiyat profesörünün, Mikail Bayram'ın açıklamalarını alıntılamak istiyoruz:

"Tarihen gayet iyi, gayet kesin biliyoruz ki, Mescid-i Aksa'yı Abdülmelik bin Mervân inşa etti. Evet, o tarihte Kudüs'te bir mescit mevcut idi; Davud ve Süleyman peygamberler zamanında yapılan bir mescit vardı. Ancak onun adı Mescid-i İlya idi. Beyt-i Makdis, Beyt-i Mukaddes diye de anılırdı. Hatta Hz. Peygamber'in sözünde Mescid-i Süleyman olarak da geçiyor. Kur'an'da ise Mescid-i Aksa'dan söz ediliyor. Hz. Peygamber zamanında Kudüs'te böyle bir mescit yoktu."

"Peki, o zaman Müslümanlar niçin Isra suresinin ilk ayetini miraçla ilgili gördüler ve Hz. Peygamber'i Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki 'Mescid-i Aksa'ya getirdiler?"

"Vâkidî'nin *'Kitabü'l-Megâzî'*sinin eski bir nüshasında, Fasta'ki Karaviyyûn Kütüphanesi'ndeki bir nüshasında deniliyor ki: 'Mekke'de Cîrâne Vadisi'nin ortasında bir mescit vardı. Bu mescidin adı Mescid-i Aksa idi. Bu mescit, Hz. Peygamber'in mescit edin-

diği on beş, on altı mescitten en uzakta olanı idi ve bunun için de Mescid-i Aksa (En Uzaktaki Mescit) diye anılırdı. Hz. Peygamber zaman zaman ashabıyla birlikte oraya gider, orada ibadet ederdi."

"İlginç olan nokta şudur: Vâkidî'nin *'Kitabü'l-Megâzfsinm* Karaviyyûn'daki en eski nüshasında bulunan bu kayıt, sonraki nüshalardan çıkarılmıştır. Sonraki nüshalarda bu bilgi yoktur. Bunun kimler tarafından çıkarıldığını tahmin etmek de mümkündür."

"Bir örnek daha vermek istiyorum: O da Ezrakî'nin *'Tarîhu Mekke'sidir.* Ezrakî bu eserinde Hz. Peygamber'in hicretinden önce, Mekke ve çevresinde bulunan mescitleri tek tek saydıktan sonra en sonunda bir mescitten daha söz ediyor ki o da Mescid-i Aksa'dır. Orada, bu mescidin Hz. Peygamber'in Mekke'deki mescitlerinin en uzakta olanı olduğu için Mescid-i Aksa adım aldığı da ifade ediliyor..."

"Çok ilginçtir, Ezrakî'nin bu eserinin eski bir nüshasında-ki ben o nüshaya ulaşma imkânı buldum- bu bilgi mevcuttur. Onun da sonraki nüshalarından bu bilgi çıkarılmıştır, sonraki nüshalarda yoktur. Kaç nüshasını gördüysem, bu bilgiler çıkarılmıştır, yoktur. Basılı nüshada da yoktur. Sabri Efendi diye bir zat *'Tarihu'l-Haremeyn'* diye bir kitap yazmış, orada yine Ezrakî'den naklen bu mescitleri tek tek sayıyor, fakat Mescid-i Aksa'yı söylemesi gereken yerde o da orayı söylemiyor..." (Mikail Bayram; *Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu,* İstanbul, 2000, s. 224-227)

Mescid-i Aksa'yı, yeryüzünde bir mekânın adı olarak alma yönüne gidersek şunu söylemek zorunda kalırız:

İsra suresi **1.** ayette sözü edilen yürüyüşün miraç diye adlandırılan olayla bir ilgisi yoktur. O, mahiyeti Allah ile Hz. Peygamber tarafından bilinen ve Mekke'nin merkezden en uzak noktasındaki bir mescide gerçekleşen bir yürüyüştür. Kur'an bu yürüyüş ve yürütüşün hatırasını tescil ediyor, ancak niteliği hakkında bir şey söylemiyor. Mitolojik-tahrifçi Emevî yaklaşımı ise birçok konuda yaptığını burada da yapıyor ve bu olayı, kendine paye ve itibar sağlamak için bir yığın yalanla, iftira ile ve hurafe ile besliyor. Bu arada, sahtekârlığının sırıtmasını önlemek için, tarihsel bazı bilgileri de bazı kaynaklardan sildiriyor.

İSTİKAMET

(dosdoğru yürümek)

Kur'an'da 40'tan fazla yerde geçen müstakim kelimesiyle aynı kökten gelen istikamet, fiil halinde 10 yerde geçmektedir.

Bu kelimenin köklerinden biri olan kıyam, dik ve düzgün durmak, ikincisi olan kıvam ise düzgün, ahenkli, güzel olmak anlamlarındadır. Buna göre istikamet kıvam ve kıyamı korumak ve sürdürmek anlamına gelecektir. Türkçe'de bunu, dosdoğru yürümek, sapmadan, yalpalamadan yol almak diye ifadeye koyabiliriz.

İstikamet, Seyyid Şerif el-Cürcânî (ölm.816/1413) tarafından, Kur'ansal düşünce adına şöyle tanımlanmıştır: "Din ve dünya işlerinin tümünde orta yola, sırat-ı müstakime bağlı kalmaktır." (Cürcânî, ***Tarif ât,*** istikamet mad.)

İstikamet üzere gitmek, oluş halinde karşımıza çıkan sürecin esas tavrıdır. Bu tavra sadece yaratılan değil, Yaratıcı da uymaktadır, (bk. burada, Yol mad.)

İslam Peygamberi bize gösteriyor ki, oluşta en zorlu görevi yüklenmiş olan insanın en çileli işi, istikameti sürdürmektir. Bu yüzdendir ki: "Emrolunduğun gibi dosdoğru yürü." (Hûd, 112) ayetinin geçtiği sureden söz ederken Hz. Peygamber şöyle demiştir:

"Hûd suresi beni ihtiyarlattı."

İSYAN

"Yaratıcı olmaya mecbur olan, daima tahrip eder."

Nietzsche

Hucurât suresi 7. ayetteki isyan kökünden türeyen kelimeler Kur'an'da 30 küsur yerde geçer. Bunların 20 küsuru fiil halinde kullanımdır. Bu demektir ki, isyan, varlık ve oluşta temel faaliyetlerden biridir. İsyan edene âsî denir.

Din literatüründe günah anlamında daha çok ma'sıyet kelimesi kullanılır ki isyan anlamında ve aynı kökten mimli bir mastardır. Ma'sıyet kelimesi, Mücâdile suresi 8. ve 9. ayetlerde iki yerde geçiyor.

İsyan kelimesi, Râgıb'ın da beyan ettiği gibi, değnek-sopa anlamındaki asa kelimesiyle aynı köktendir. Ve isyan, bir şeyi asa ile engellemek anlamındadır. Daha sonra bu, geçirdiği değişim ve gelişimle, her türlü karşı çıkış anlamında kullanılmıştır. Biz burada, şu ana kadar işaret edilmemiş bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz:

Kur'an'da 12 yerde geçen ve yalnız Hz. Musa'nın macerası anlatılırken kullanılan asa (değnek, sopa) kelimesi, eğer isyan anlamında alınırsa -ki bu hiç de zor değildir- bu büyük peygamberin en büyük mucizesi, Allah'a ve onun elçisine isyanla damgalanan Firavun'a (bk. 10/91; 73/16; 79/21) karşı isyan etmek olur. Kur'an bunu kendi terminolojisi içinde, Firavun'un yardakçısı büyücü ve yöneticilere karşı Musa'nın asası ifadesiyle vermiştir. Yani Musa'nın en büyük mucizesi, asa olmaktır.

Acaba bu, bir değnek midir, yoksa asa kelimesinin esas delâleti olan isyan mıdır? Eğer böyleyse en büyük mucizelerden biri de, insana zulmü ve Allah'a isyanı meslek edinmiş zalimlere karşı isyan olacaktır. Bu konu, gerçekten tartışılmaya değer. Ancak biz bu

tartışmaya burada girmeden, isyan kavramının Kur'an'daki diğer kullanımlarını değerlendireceğiz.

Kur'an, Musa'nın asasını isyan anlamında değerlendirmezsek, isyanı Allah'a ve peygamberlere başkaldırmak anlamında kullanmakta ve bir kötülük olarak göstermektedir,

Bir noktanın altını daha çizmek istiyoruz:

İsrailoğullan'mn altın danayı ilahlaştırma tutkuları tanıtılırken, o dananın öldürülmesi emredilmektedir. Bunun sembolize ettiği anlamlardan biri de danayı tanrılarından biri haline getiren Mısır yönetimine isyandır. {Dana sembolünün anlamı ve mesajıyla ilgili ayrıntılar için bk. burada, Dana maddesi)

Bu gerçeğe, tefsir tarihinde, bizden önce sadece müfessir Rlmalılı Hamdi (ölm. 1942) üstat dikkat çekmiştir. O mesaj, Bakarayı kesmenin Mısır yönetimine isyan anlamına geleceğidir. Zaten Musa'nın çağrısının ilk hedefi de bu isyandı. Yani Mısır putperestliğinin bakaraya tapan anlayışına isyan... Elmalılı, mesajı çok güzel yakalamıştır:

"Bakara zebh etmek o zaman Beniisrail üzerinde hâkim olan Firavun hanedanının tanrılarını boğazlamak olacağından Beniisrail için ihtilal ilanı demek olurdu. Böyle müthiş bir emrin elbette ki icra kabiliyeti bulunamazdı, hatta tasavvur bile edilemezdi." (Elmalılı, *Tefsir,* 1/382) Musa'nın asası v la vuruşun sembolize ettiği isyan da budur. Kur'an, insanın insana isyanından söz etmez. Yani bu noktada tarafsız bir tavır takınmıştır. Ancak, Mümtehine 12. ayette geçen 'mâruf konusunda isyan etmemek' ifadesine bakarak münker konusunda isyanın geçerliliğine hükmedilebilir. Allah'a ve resullere isyansa, tıpkı küfür ve fısk gibi, Allah'ın sevmediği bir bozukluktur. (49/7)

İsyan konusunun ilginç noktalarından biri, belki birincisi şudur: Kur'an hem insanın (Âdem'in) hem de şeytanın Allah'a ilk ters düşmelerini isyan olarak nitelendiriyor:

"Âdem rabbine isyan etti." (Tâha, 121)

"Şu bir gerçek ki, şeytan, Rahman olan Allah'a karşı âsi olmuştur." (Meryem, 44)

Demek olur ki, oluşun sadece eksi kutbunda değil, artı kutbunda da, yaratıcı ve hür benliğin kıvılcımım, isyan tutuşturuyor. Kur'an, bu isyanın ilk kez Allah'a karşı sergilendiğini ve bunun (yani Âdem'in isyanının) bağışlandığını söyleyerek (bk. 2/37; 20/122) isyanı tanımaktan değil, sürdürmekten ve ilahlaştırmaktan kaçmanın gereğine dikkat çekiyor.

Âdem'in zellesi ve sonra bağışlanması, yaratıcı-hür benliği elde etmede isyanın gerekliliğini; şeytanın inadı ise, isyanı ilahlaştırmanın tahribini anlatmaktadır. Yapmak için yıkmakla, yıkmayı ilah haline getirmek ayrı şeylerdir. Nebiler de birer isyan önderidirler ama onların isyanı fıtrat düzenini yozlaştıranlara karşıdır. Hz. Musa da Firavun da birer âsi idi. Ama Musa, iyiye ve güzele isyan edene isyan içindeydi. Bu yüzden onun isyanı mucize, Firavun'un isyanı hüsran olmuştur.

Bütün yaratıcı ruhlar, derece derece birer âsidir. Mevcuda isyan etmeyen benlik varoluş sırrını yakalayamaz. İsyanı tanımayan ruh, alışkanlık ve geleneğe yenik düşer. Alışkanlıksa yaratıcı gücün afyonudur. Ölümsüzün kandilini yakan ve kubbeye zaman üstü ses, renk, desen ve ahenk bırakan, isyanın nefesi ve parmaklarıdır.

Yaratıcı ruhta isyan, önce mevcuda isyandır. Mevcuda isyan, insanoğlunun en çetin işidir. Bunun içine ana-babaya karşı çıkmak gibi zorluklar bile girer. Mevcuda isyanın tanrısal sembolü Hz. İbrahim'dir.

Yaratıcı yürüyüşte her oluş bir İbrahim gerektirir.

Hz. İsa, isyanın bu yanına ilişirken şöyle diyor: "Ebeveynine karşı çıkmayan bana öğrenci olamaz." (Thomas, 54/2-3) Çünkü mevcut, en iyi şekliyle bile, duruş, çürüyüştür. İleri geçmek; duranı itmek, onun üstüne basmakla olur. İşte bu, isyandır. Ve ileri gidenler, çürümeyi bekleyenlerin iğrenç çığırtılarıyla sürekli rahatsız edilirler. Hayatı durdurmak, insanı pörsütmek isteyen karanlığın iğrenç sesidir bu... Yaratıcı ruhun ayağına dolanmış pis uykucunun homurtusudur bu... Nebiler asıp-kesmiş, Sokratlar zehirlemiş, Galileler tehdit etmiş, Hallaçlar, Molla Lütfiler boğmuş, Aynul Kudatlar, Nesîmiler yakmış namert bir homurtudur bu...

Yürüyen ruhun her anı, bir öncekine isyandır. Çünkü yürüyen ruh "her an yeni bir iş ve oluştadır" (Rahman, 29) Yürüyen ruhların en büyüğü, bir hadisinde diyor ki: "Ben her gün yetmiş kez tövbe ederim." O, günaha tövbe etmiyordu. Çünkü günahtan arınmıştı. O, bir önceki anı, bir sonraki anın ayağı altında bir kadavra görüyor ve ondan Allah'a sığınıyordu. Ve yürüyüşü öylesine hızlıydı ki, normal insanlardan yetmiş kez fazla görüyordu eskinin kokuşmuşluğunu. Ve her görüşte Allah'a sığınıyordu.

Yaratıcı isyan, günahı tanıyan ve fakat ona esir olmayan ruhun tavrıdır. Yıkıcı isyansa, günaha ve tahribe yenik düşenlerin saplantısıdır. Birincisi nebilerin, ikincisi onlara düşman ruhların isyanıdır. Oluş, bu iki isyanın sürekli düellosudur. İnsanlığın büyük evladı Hallaç, bu nükteye dikkat çekerken şöyle diyor Tavâsîn'inde:

"Ahmed (Hz. Muhammed) ile iblisten başka hiç kimseye iddiacı olmak yaraşmamıştır. Şu var ki, iblisin gözden düşmesine karşı Ahmed için gözün gözü açıldı. İblise, 'Secde et!' dendi, Ahmed'e, 'Bak!' İblis secde etmedi, Ahmed de sağa sola bakmadı."

Yani ilk anda ikisi de emre karşı isyan sergiledi. (Hallâc'ın bu sözlerinin geniş izahı için bk. Öztürk; Hallâc-ı Mansûr, 2. cilt, 11. bölüm)

Demek oluyor ki, isyanın mutlak olumsuzluk ölçüsü, Allah'a ve Resuller'e karşı çıkıştır. Ve bu karşı çıkış, insanın sonsuzluk yolunu tıkayıp varoluşunu zehirler, (bk. 4/14, 42; 11/59) Nebiler hep bu isyandan Allah'a sığınmışlardır. (6/15; 10/15; 39/13)

Anlaşılan o ki, Kur'an isyan konusunda iki tehlikeden sakındırmak istiyor: İsyanı hiç tanımamak ve isyanı ilahlaştırmak. Birinci hal melek-insan hayaline esir olmaktır ki Kur'an, insanın yaradılış gerçeğine aykırı olan bu kabule değer vermez, (bk. 2/30; 33/72) Ne ilginçtir ki meleklerden söz eden ayetlerden biri, onları, "kendilerine emrettiği hususlarda Allah'a isyan etmezler..." (Tahrîm, 6) diye tanıtıyor. Oysaki insan, zalim ve kan dökücü olarak nitelendirilir. Yani insan, isyanı tanıyan ve kullanan bir varlıktır ve bu yüzden üstündür. Hz. Muhammed diyor ki, "Eğer günah işlemeseydiniz Allah sizi yok eder, yerinize günah işleyen bir topluluk getirirdi." (Müslim, tevbe 11; Tirmizî, cennet 2) Bu söz, din dilinde bir adı da günah olan isyanın hayat ve oluştaki yerine dikkat çeken mucize bir beyandır.

Allah'a isyanın sergilediği olumsuzluğun en zararlı yanlarından biri, şiddet ve zulmü beraberinde getirmesidir. Meryem 14. ayet, isyancıya cebbar sıfatını vererek anılan isyanda zulüm ve şiddet unsurunun kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmektedir

İsyan kavramını günümüz İslam dünyası bağlamında değerlendirirsek şunları söyeleyebiliriz:

İslam dünyası büyük isyanlara ve büyük âsilere muhtaçtır. Kur'an'a göre, en büyük engeli aşmak, boynumuzu bukağılayan tatulan kırmaktır. Bunu ancak büyük hamlelerin yaratıcısı dev âsiler yapabilir. Ne yazık ki İslam dünyası, bukağılarını kırmak için isyan yerine koltuk ve mide uğruna savaşıyor. Onun isyanları Kur'an'ın menzil ve maksatlarına yönelik değildir. Olsaydı dünyanın kaderi çoktan değişirdi.

Genelde tüm dünya, özel olarak da İslam dünyası gerçek İbrahimlere muhtaçtır. Gerçek İbrahim özlemi iyi kavranamaz ve hedefine yönelemez ise sahte İbrahimler zuhur eder ve o zaman isyan, oluş ve eriş yerine ölüş ve bitiş getirir. Bunun içindir ki Kur'an, isyanın en büyük önderine şu emri vermiştir:

"De ki, 'işte benim yolum budur. Ben Allah'a, basiret üzere çağırırını. Ben ve beni izleyenler..." (Yusuf, 108)

Allah ile aldatanlar, kitleleri, cücelerin hüsranını yürüyen ruhların isyanı gibi göstererek de aldatırlar. Bu da şeytanın bir oyunudur. Gerçekten de şeytan, isyanların hedefini saptırmada da büyük bir ustadır. Ve insana verdiği zararların en büyüklerini bu hedef saptırmayla gerçekleştirir

Biz, burada, soruyu, 'tarih yaratan ruhlar'ın kimliği açısından cevaplamaya çalışalım: Bir başına sergilediği devrimlerle çağların rotasını değiştiren büyük ruh, isyanıyla ilgili olarak şu cevabı verebilir:

Ben, tarih önünde, isyanım kadar büyüğüm!

KADER

(tabiat kanunları, varlık ve oluşun değişmezleri)

KADER ALIN YAZISI MI, TABİAT KANUNLARI MI?

'Kader'; ölçü, ilke, kural, düzen, takdir, ahenk demektir. Kur'an, kader kelimesini hep bu anlamlarda kullanır. Ahzâb 38, kader (varlığın değişmez kuralları) ile sünnetullah (Allah'ın varlığa egemen kıldığı ilkeler, yasalar) eşitliğini kuruyor.

"Allah'ın kendisine farz kıldığı şeyde peygambere hiçbir vebal yoktur. Daha önce gelip geçmişlerde de Allah'ın yolu-yöntemi buydu. Allah'ın emri, belirlenmiş bir kaderdir/ ölçüdür."

Bu ayette üç tabir, çok dikkat çekicidir:

1. Allah'ın kendisine farz kıldığı,
2. Allah'ın sünneti,
3. Allah'ın kaderi.

Allah'ın kendisine farz (değişmez yasa, kural) kıldığı şey, Allah'ın sünneti (tabiat kanunları) ve kaderdir. Yani değişmez ölçüler veya ölçülendirmelerdir. Ahzâb 38, bu üç kavramın, Kur'an açısından aynı anlamı taşıdığını son derece açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Elimizdeki geleneksel akait kitaplarındaki kader anlayışının Kur'an'daki kader kavramıyla bir ilgisi yoktur. O kitaplar yoluyla asırlardır taşınan ve bizlere öğretilen kader, Bakara suresi 104. ayetin tam tersine, sürüleşmiş bir toplum yaratmak isteyen saltanat odaklarının kitleyi uyuşturmak için oluşturdukları Kur'an dışı bir anlayıştır. Bu anlayışla Müslüman kitlelerin getirilmek istendiği yerin ne olduğunu, İslam'ın temel kabulleri

gibi benimsettirilen 'ilkeler'den seçtiğimiz şu birkaç örnek çok iyi göstermektedir:

1. Devlet başkanı, ahlaksızlık da zulüm de işlese azledilemez.

2. Sapık ve zalim bir imamın peşine de olsa namazı cemaatle kılın.

3. Dünya, müminin cehennemi, kâfirin cennetidir.

4. Her insanın cennetlik veya cehennemlik olacağı, varlıklar âlemi yaratılmadan çok önce belirlenmiştir.

İnanç manifestosunun içine sokulan bu Kur'an dışı hezeyanların tümü Emevî yalanıdır. Kur'an bu Emevî yalanlarından münezzehtir.

Bu noktaya getirilmiş kitlelerin yarınlara ümitle bakabilmelerinin biricik koşulu, 'gelecek bir kurtancı-mehdî' beklemektir. Çünkü bu kitlelerin 'gerekeni yapma' azim ve iradeleri felce uğratılmıştır; onlar ancak göklerden gelecek olanı bekleyebilirler.

Kur'an'da, bu şekliyle bir kader kavramı olmadığı gibi, 'kadere iman' diye bir tabir de yoktur. Türkiye'de bu gerçek, İslam ilahiyatının dâhi bilgini Prof. Dr. Hüseyin Atay tarafından 1960 yılında yayınlanan *'Kur'an'da İman Esasları'* adlı doktora teziyle ortaya konmuştu. Bu, çağdaş ilahiyat literatüründe ilk kez telaffuz ediliyordu. Prof. Atay bu tezi yüzünden, Ehlisünnet inancını bozmakla suçlandı. Oysaki Müslüman-Türk kitlelerden saklanan bu gerçek, Hüseyin Atay'dan asırlarca önce yaşamış İslam ilahiyat bilginlerince de dile getirilmiş ama üstü örtülmüştür.

Ehlisünnet adı altında Muaviye bin Ebî Süfyan ve işbirlikçilerinin ideolojileştirdikleri Cahiliye kabullerini pazarlayan Arapçı dincilik çevreleri, acaba şu gerçeği bilmiyorlar mı? Bilmiyorlarsa cehaletlerinden, biliyorlarsa, iftiracılıklarından utanmalıdırlar. Şimdi, meselenin gerçek Ehlisünnet inancındaki durumuna bakalım:

Ahkâm ayetleriyle ilgili ilk tefsir kitabının sahibi sayılan ve gerçek Ehlisünnet'in baş imamı İmamı Âzam'la aynı yıl ölen Mukatil bin Süleyman (ölm. 150/676), iman konusunu anlatırken Allah, ahiret, melekler, kitap ve nebilere imanı sayar ama

kadere iman diye bir şarttan söz etmez. Ancak, kendi tespitini bitirdikten sonra başkalarının beyanları olarak sıraladığı iman şartları içinde kadere iman da yer alır. {Mukaatil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Hams Mie,* 12-13)

Ehlisünnet inancının temel kitaplarından bazılarını yazmış bulunan ünlü Matürîdî kelamcısı ve Hüseyin Atay'ın kaynağı olan Ebu'l-Mu'în en-Nesefî (ölm. 508/1115), *Tabsıratü'l-Edille* adlı eserinde, kader konusunda Hüseyin Atay'ın söylediğinin aynısını söylüyor. Atay'dan 850 yıl önce. Nesefî, anılan eserinde imanın şartları konusunda şöyle diyor:

"İman esaslarına gelince bunlar 5 tanedir: 1. Allah'a, 2. Meleklere, 3. Kitaplara, **4.** Peygamberlere, 5. Ahirete iman. Aynen bunun gibi ibadetler de 5'e ayrılır..." (Nesefî'nin Tatara'sından naklen Atay; *Kur'an'da İman Esastan ve Kader Sorunu,* 154. Nesefî'nin özgün eserindeki yer için bk. *Tabsıratü'l-Edille,* 2/92)

Nesefî burada iki Kur'andışılığı aynı anda düzeltmiştir:

1. Kur'an'ın gösterdiği iman esasları içinde kadere iman diye bir şey yoktur,

2. Geleneksel kabullerin 'İslam'ın Şartları' diye öne çıkardığı beş kavram İslam'ın şartı değil, İslam'daki geleneksel ibadetlerdir. Ve ilginçtir, temel ve ilk ibadet olan okumak o şartların içinde yoktur. Doğrusu şu ki; İslam'ın şartlan Kur'an'ın bütün hükümleridir.

'Kadere iman' tabiri, İslam inançlarının içine, bir hadise, daha doğrusu hadis diye ortalıkta dolaştırılan bir söze dayanılarak sokulmuştur. Oysaki o söz, bugünkü kader anlayışını savunanların deyimiyle bir 'haberi vâhit'tir, yani Peygamberimizden bir tek kişinin rivayetidir. Ve hadisçilerin de kabul ettikleri bir kurala göre, haberi vahit imanla ilgili konularda delil olmaz. Bu noktada, Ehlisünnet mezhepleri yanında, Mutezile mezhebinde de ittifak vardır. "Mâtürîdiyye, Eş'ariyye ve Mûtezile'ye göre, mütevâtır olmayan hadisler iman konusunda delil olmaz. Kader konusunda ise mütevâtır hadis bulunmamaktadır." (Atay, age. 155)

Ne yazık ki, Ehlisünnet çevrelerinin büyük bir kısmı, mezheplerinin temel anlayışına aykırı olarak, birçok meselede haberi vahidi delil saymışlardır. Daha doğrusu, Ehlisünnet'in bu temel tespiti,

Arapçı-Emevîci dincilik mümessillerince, egemen geleneğin hatırı için sulandırılmıştır. Haberi vahidin, bırakın iman alanını, ibadet alanında kanıt olduğu bile tartışmalıdır. (Gazâlî; *el-Müstasfa,* 1/440-444)

Haberi vahit, ukubatta (ceza alanında) da delil olmaz. Ama bu ilkeyi de defalarca çiğnemişlerdir.

Kader sözcüğü, Kuranda **11** yerde geçmekte ve tümünde de 'ölçü' anlamında kullanılmaktadır. Türkçe'deki 'miktar' (Arapça özgün şekliyle mikdar) sözcüğü de ölçü anlamındadır ve kader kökündendir. Allah her şeyi bir ölçüye göre yapıp yönetmektedir. Platon'un güzel deyimiyle "Tanrı hep geometri kullanmaktadır." Her şeyin hazinesi O'nun katındadır ve O, o hazineden her şeyi belli bir ölçü içinde indirmektedir. (15/21) Gökten su ölçüyle iner (23/18; 43/11); inen suyun yeryüzünde vadilerde dolaşması bile ölçüyledir. (13/17) Topraktan pınarlar fışkırması, fışkıran suların birleşmeleri yine belli bir ölçüye göredir. (54/12)

Tüm bu ölçüye bağlılıklar, kader kelimesi veya türevleri kullanılarak ifade edilmiştir. Ve bu ifadelerle önümüze konan kader kavramının temel amacı, insanın fiillerinin belirlenmiş olduğunu değil, varlık ve oluşta raslantının bulunmadığını göstermektir.

Kuran, kader kavramıyla 'sünnetullah' da denen tabiat kanunlarını kastetmektedir. Bu kullanım, şu ayetlerde herkesin anlayabileceği açıklıktadır: Ra'd, 8, 17; Hicr, 21; Müminûn, 18; Ahzâb, 38; Şûra, 27; Zühruf, 11; Kamer, 49; Talak, 3; Mürselât, 22.

Bir anlamı da sünnetullah olan kaderin yani tabiat kanunlarının, değişme ve bozulmaya asla uğramayacağı birçok ayette, pekiştirilmiş ifadelerle verilmiştir. (İsra, 77; Ahzâb, 62; Fâtır, 43; Fetih, 23)

Kader kökünden gelen ve ölçüye bağlamak anlamında olan 'takdir' sözcüğü de tabiat kanunları, değişmez ölçüler, yani sünnetullah anlamında kullanılmıştır. Bu kullanıma göre, Ay ve Güneş'in belirlenmiş ölçülere göre seyretmeleri, göklerin düzenlenmesi, kısacası, irade sahibi tek yaratık olan insan dışındaki tüm varlıkların, her türlü iş ve oluşun, her türlü yaratılış ve yaratışın seyri değişmez kurallara, bağlanmış, determine edilmiştir. İnsana gelince, onun için, kader kavramının, tabiat

kanunlarının değişmezliği dışında herhangi bir değişmezlik getirilmesi söz konusu değildir. Çünkü insan, özgür iradeye sahip tek varlıktır. (6/95; 25/2; 36/38; 41/12)

Kur'an'daki kaderin anlamı budur. Ve bu anlamda bir kaderin değişmezliği, Allah'ın tabiata, varlığa koyduğu yasaların değişmezliğidir ki, Kur'an bunu açıkça ve defalarca ifade etmiştir. Bu değişmezlerin insanın fiilleriyle, iradesi ve özgürlüğü ile bir ilgisi yoktur. Oradaki değişmezlik, kanunların Yaratıcı tarafından koyulmasıdır; insan fiillerinin Yaratıcı tarafından önceden belirlenmesi değildir.

Biz, varlığın ve evrenin yönetimine, iş ve oluşa, ontolojik yapıya ilişkin kanunlar koyamayız; bizim böyle bir yetkimiz yoktur. Ama biz, kendi fiillerimiz ve yönetimimizle ilgili kanunlar koyarız ve koymalıyız.

Kur'an'daki kader, İbn Teymiye'nin deyimiyle, yaratılışla ilgili ontolojik bir kavramdır; din ve davranışla ilgili bir kavram değil. (İbn Teymiye; *el-Furkan,* 98-99) Yine İbn Teymiye'nin ifadesiyle kader, Allah'ın yaratış ve dileyişiyle ilgili bir kavramdır, buyrukları ve hoşnutluğu ile ilgili bir kavram değil. (İbn Teymiye; aynı eser, 109-110)

Biz bu ayrımı, bir satranç benzetmesiyle anlatıyoruz: Satrancı, varlık ve oluşun seyri olarak alıyor ve diyoruz ki, satrancın nasıl oynanacağına ilişkin kuralları Allah koyar. Bizim orada kural koyma yetkimiz yoktur. Allah, satrancın galip veya mağlubunu önceden belirlemez, ilan etmez. Allah, ezel ve ebedi kuşatan ilmiyle satrancın galip ve mağlubunu bilir ama beceriksiz oynayanın yenilgisinin sebebi, O'nun bilmesi değildir.

Allah'ın bilmesi O'nun tanrılığının bir gereği olduğu gibi, sonuçlan belirlememesi de tanrılığın bir gereğidir. Fiillerimizin sonuçlarını bilmekle kalmayıp aynı zamanda belirlerse bu bizi sorumlu tutmamasını gerektirir. Hem belirler hem sorumlu tutarsa bu zulüm olur. Oysaki Allah zulümden arınmıştır.

KADIN

(nisa, imree)

Kadın kavramı, nisa ve imree sözcükleriyle ifade edilmiştir. Nisa, ayrıca Kur'an'ın bugünkü tertip sırasıyla 4. suresinin (iniş sırasıyla 98. sure) de adıdır. Kur'an'da ayrıca, Hz. Meryem'in adını taşıyan bir sure ile 'haklan için mücadele eden kadın' anlamında bir sure de yer almaktadır: Mücâdile.

Bütün bunlar, kadın konusunun Kur'an terminoloji ve mesajı açısından büyük önem taşıdığının göstergeleridir.

Kadın anlamında iki kelime kullanılmıştır: Nisa ve imree. Birincisi 50 küsur yerde, ikincisi 30 civannda yerde geçer.

İslam, kadını çok kötü bir konumda buldu ve tüm karşı çıkışlara rağmen onu oldukça iyi bir duruma getirdi. Daha iyi bir konuma ulaştırılması için de önerilerde bulundu. Ne yazık ki, Hz. Peygamber'in bu dünyaya veda edişinin hemen ardından, bu önerilerin tam tersi yapılarak kadına Kur'an'ın ve Peygamber'in verdiği haklar bir bir geri alındı. İslam Peygamberi'nin dünyadan ayrılışından sonra hortlayan müşrik Arap şuuraltının, en zalim tahriplerini sergilediği alanlardan biri de kadın haklarıdır demek, abartma olmayacaktır. Kaldı ki, bunu söyleyen bin dört yüz küsur yıl sonrasının din âlimleri olan bizler değiliz, Peygamber'in en seçkin sahabîleri de aynı gerçeği ifade etmektedir. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah -ki sahabenin fıkıh bilgisi ve dirayetiyle önde gelenlerinden sayılır- şöyle diyor:

"Peygamberimiz zamanında, hakkımızda bir ayet iner korkusuyla kadınlarımız hakkında ileri geri konuşmaktan ve onlara karşı pervasızca davranmaktan çekinirdik. Hz. Peygamber vefat edince rahatça konuştuk ve gönlümüzce davrandık. (Buharî, nikâh 80)

Çağdaş bir fakîhin, Prof. Dr. Mehmet Erdoğan'ın bu İbn Ömer (ölm. 74/693) sözüne getirdiği yorum, bizim yukarıdan beri söylemeye çalıştığımızın veciz bir ifadesidir:

"Bu söz, peygamberliğin gelişiyle birlikte, Hz. Peygamber tarafından başlatılmış olan 'kadınlara yönelik iyileştirme' sürecinin, Peygamber'in vefatından sonra maalesef yürütülemediğini, tam aksine, unutturulmaya çalışılan o eski Arap bakışının yeniden canlandığını ve ortaya çıktığını gösteriyor. Hal böyle olunca, özellikle fıkhın oluşumu sırasında bu bakış açısının kadınlarla ilgili fıkhı hükümlerin ortaya konulmasında ya da değiştirilmesinde etkin/belirleyici olduğu kaçınılmaz gözüküyor." (Mehmet Erdoğan, *Tesettür Meselesi,* 179-180)

İşin en ürkütücü tarafı, bu tahriplerin 'din-İslam' adı altında yapılması ve her biri için din içinden birer kılıf bulunmasıdır. Bu kılıfı bulmak için en verimli yol olarak hadis uydurma yolu seçilmiştir. Putperest veya yarı putperest kadın düşmanı Arap örflerini dinleştirmek için akıl almaz yalanlar söylenerek bunlar 'hadis' adı altında Peygamber'e mal edilmiştir. Bununla da yetinilmemiş, Kur'an ayetleri üzerinde anlam kaydırmalarına gidilmiş, yorum adı altında, ayetlere eklemeler yapılmış ve buradan hareketle ulaşılan kadın aleyhtarı sonuçlar hızlı bir biçimde fetvalaştırılarak 'müfta bih kavil: fetvaya esas olan söz' veya 'ulemanın icmaı' yaftalarıyla nasların (vahiy normlarının) üstüne çıkarılmıştır.

tslam dünyasında kadın haklarıyla ilgili bugünkü kabullerin büyük çoğunluğu vahiy kaynaklı tespitler olmaktan çok, Hristiyan konsillerinin kararlarını andıran ulema fetvalarıdır.

Bu fetvaların daha uzun süre din olmaya devam edeceği söylenebilir. Çünkü Ortadoğu'da kitleleri çağ dışı ve İslam dışı despotizmlerle güden siyasetlerin kadın haklarını geleneksel çerçevenin dışına çıkarmaları, bindikleri dalı kesmeleri olur. Hiç kimse bindiği dalı kesmek gibi bir 'fedakârlık' içine girmez. Bu dal, ancak ona binerek hayat sürenlerin kahrı altında ezilen halk kitlelerinin, özellikle kadınların kıvamı}la (baş kaldırmasıyla) kesilebilir.

Ne yazık ki, İslam dünyasında bu kıyamdan öncelikle yararlanacak olan kadınlar, kendileri için çırpınan düşünce ve düşünürlerin yanında olmak yerine onları 'yan şeytan, fitne unsuru' ilan edenlerin

yanında durmaktadır. Cumhuriyet'in açtığı özgür irade ve düşünce ufku sayesinde farklı duran Türkiye'de de son yıllarda ruhban zulmüne destek yönünde ürkütücü bir ilerleme görülmektedir.

Bu kıyam olmasın diye Ortadoğu despotizmleri her türlü tedbiri almaktadır. Ortadoğu halklarının bunu fark etmeleri hem bu topraklardaki despotizmlerce istenmiyor hem de İslam'ı 21. yüzyılın gözünde karanlık ve kanlı göstermeyi temel strateji yapmış emperyalist Batı dünyasınca...

KADININ ÖRTÜNMESİ MESELESİ

Öncelikle şunu ifade etmeliyiz: Burada ele alacağımız mesele, kadınların örtünmeleriyle ilgili siyasal-sosyolojik alanda yıllardır sürüp giden ve bize göre, emperyalist Batı kodamanlarının iğvasıyla sürekli çözümsüz bırakılan 'üniversitelerde ve kamu dairelerinde türban kullanmak' meselesi değildir. İşin o yanı, söylediğimiz gibi, bir siyasal-sosyolojik meseledir, bir tercih meselesidir. Din, öyle bir örtünmeyi emretmese de bazı insanlar tercihlerini o yönde kullanabilirler. Ve biz, o tercihleri insan hakları bağlamında savunuruz. Nitekim biz, genç kızların üniversite eğitimlerinde başlarını türbanlamalarını onların hakkı olarak gördük ve savunduk. Bu ayrı bir iştir, başı örtmenin İslam'ın emri olduğunu iddia etmek ayrı bir iştir. Biz, tercihini başını kapatmak veya türbanlamak yönünde kullananların bu tercihlerine karşı çıkılmamasını savunurken, bunu dinin emri olarak lanse etmeye kalkanların, din adına yalan söylediklerini veya cehalet sergilediklerini de ifade etmekteyiz. Neyi ne için ve hangi gerekçeyle savunduğumuzu bilmeliyiz. Aksi halde, onun bunun dayatmalarına hizmetçilik etmek gibi onursuz bir konuma düşeriz.

Meseleyi üç madde halinde özetlemek istiyoruz:

1. Şöyle veya böyle, başını türbanlamayı tercih edenlerin, işe dini-imanı karıştırmadan, bu tercihlerine saygı duymalıyız.

Çünkü bu, bir insan hakları meselesidir ve insan haklarına saygılı olmak herkesin borcudur.

2. Başını türbanlamayı dinin emri olarak gösterenlerin işin esasını

bilmediklerini veya bilerek din adına yalan söylediklerini tespit ve ilan etmeliyiz.

3. Başını örtme yönünde kullanılan tercihlere saygı, kamusal alanda görev yapanlar için geçerli olmamalıdır.

Çünkü Kur'an, takvanın (daha dindar olmanın) insanlar arasında bir üstünlük ölçüsü yapılmasını istememektedir. Takva, insanla Allah arasında bir değer ölçüsüdür. (Hucurât, 13) Takvayı insanlar arası ilişkilerde bir üstünlük ölçüsü yaptığınızda din adına riyanın saltanatına teslim olursunuz. Çünkü herkes 'takva'nın rantından yararlanmak için riyakâr takvacılığını dinleştirir. Bunun sonu, dinin de toplumun da çöküşüdür.

Kamusal alanla kastımız nedir? Kamusal alan, devlet hizmetlerini verenlerin oluşturdukları alandır. O alanda tercihler öne çıktığında kaos doğar. O alanda devletin koyduğu kurallar öne çıkarılmalı, egemen olmalıdır. "Devlet, kamusal alanda dindarlığı öne çıkarmışsa ne olacak?" diyemezsiniz, çünkü din böyle bir şeye izin vermez.

İslam fikir mirasını dikkatle değerlendirenler bu söylediklerimizin Asrısaadet'teki dayanaklarını rahatlıkla bulabilirler. Biz bir örnek verelim:

Hz. Ömer, camide ağlayan bir sahabîye şöyle diyor: "Kardeş, bu yaptığını evinde yapsaydın, değer verirdim, ama burada hiçbir anlam ifade etmiyor." Ölümsüz Ömer, burada muhteşem bir Kur'an mesajının altını çizmektedir: Takva hassasiyetinin ürünü olarak görülmesi gereken bir ağlayış, insanlar arasında sergilendiğinde işe riya karışabileceğinden bütün anlamını yitirmektedir. O ağlayış, kişi ile Tanrı arasında kalacak şekilde sergilenirse değerli olmaktadır. Hz. Ömer'in, üzerinde olduğumuz konudaki mesajı bu kadarla da bitmemiştir. Büyük halife, camide farz namazların dışında namaz kılanları cezalandırmıştır. Hatta İbn Abbas, Ömer tarafından verilen sopa cezasının infazında kendisinin görevlendirildiğini söylemektedir. Şimdi soralım:

Hz. Ömer, insanları daha çok namaz kıldıkları için mi sopa cezasına maruz bırakıyordu? Hayır! Hassasiyet ve mesaj belli: Kamusal alanda, halkın görüşüne açık mekânlarda 'takva' tercihini öne çıkarmak, toplumu ve dini ifsat eder. Neden? Riyayı geçerli hale

getirdiği ve Allah ile kul arasında kalması gereken takvanın kamusal alanda belirleyici olma noktasına taşınmasına sebep oluşturduğu için.

Hz. Ömer, meseleyi tam belkemiğinden yakalamıştır. Cami, İslam'ın resmî ibadetinin resmî icra mekânıdır. Burada herkes aynı namazı kılacaktır. Fazla, yani tatavvuan namaz kılıp kendisinin takvada ileri olduğu yolunda bir kanaat yaratmak dine aykırıdır. Nafile namaz kılacak olan bunu, halkın ortasında değil, insanların göremeyeceği bir mekânda yerine getirmelidir, islam buna ancak o zaman değer yükler. Kamunun ortak alanı olan camide **nafile** namaz kılarak (resmî ibadet olan farza ilave yaparak) kendisini öne çıkaran kişi, dine aykırı bir iş yapmaktadır. Bu aykırılığın hem din hem de hukuk adına engellenmesi gerekir.

Demek oluyor ki, hiç kimse "Ben takvamı öne çıkararak her yerde istediğim kadar namaz kılarım, istediğim gibi başımı, yüzümü, burnumu kapatırım" diyemez. Demesine izin verilirse kamuya hizmet edenlerin tercihleri belirleyici olmaya başlar ve bunun sonu riyakârlık, karmaşa, sömürü ve nihayet engizisyon olur.

Kamusal alan, resmî daire veya devlet binası değildir. Kamusul alanın belirlenmesinde kıstas, hizmettir. Kamusal alanın mümessili, hizmeti verendir, alan değil. O halde, biraz önce değindiğimiz kısıtlamalar hizmeti verenler için geçerli kılınacak, hizmeti alanlar için değil. Üniversitede okuyan insanların başlarını istedikleri gibi kapatmaları onların tercihidir ve bu tercihe anlayış gösterilmelidir. Bu anlayış gösterilirken, gerekçe 'dinin emri' falan olmamalıdır; çünkü dinin böyle bir emri yoktur. Gerekçe insan haklarıdır, bireyin özgür tercihidir.

Meselenin din açısından tahlili:

Geleneksel fıkhın kabulleri esas alındığında kadının örtünmesini bir 'din emri' olarak görmek, mümkün değildir. Bu kabullerden yola çıktığımızda örtünme, sosyal konum belirleyici bir örf olur. Geleneksel anlayış, bu noktada çok ciddi bir çelişki içindedir. Bu anlayış, kadın ve örtünme konusunda iki ayrı icma'dan söz eder:

1. Köle ve câriye kadınların avretlerine (örtünmesi gereken yerlerine) baş ve göğüslerin dahil bulunmadığı,

2. Köle ve câriye olmayan kadınların yani hür kadınların el ve yüz dışındaki tüm vücut bölgelerinin avret olduğu ve sonuç olarak da örtülmesi gerektiği.

Şimdi bu icma'ların birincisi doğru ise ikincisinin şu şekilde düzeltilmesi gerekir: Hür kadınların örtünmesi gereken yerleri, yüz ve elleri dışındaki tüm bölgelerdir. Oysaki günümüz gelenekçileri örtünmeden söz ederken sadece 'kadının' demekte 'hür' sözünü kullanmamaktadır. Çünkü günümüzde hür kadın, köle-câriye kadın ayrımının olmadığını biliyorlar.

Birinci icma' doğru ise (yani böyle bir icma' dinen mümkün ise ve varsa) o zaman örtünme konusu bir din emri olmaktan çıkar, sadece sosyal konum belirleyici örfî bir düzenleme olur.

Birinci icma' yok veya isabetsiz sayılıyorsa o zaman icma' denen kavram ve kuruma geleneksel anlayışın yüklediği bağlayıcılık temelden çöker. Bir kurum bir yerde bağlayıcı, bir başka yerde isabetsiz ve işe yaramaz olabiliyorsa kitlelerin kaderi o kavram ve kuruma teslim edilemez.

Geleneksel fıkha göre, kadınlar hür ve câriye olarak iki kısma ayrılmaktadır. Cariyelerin örtünmesi tıpkı erkeklerinki gibidir. Yani onlar edep yerlerini örttüklerinde örtünme görevlerini yerine getirmiş olurlar. Dahası da var: Cariyeler, örtünmeme serbestisine sahip olarak kalmazlar, örtünmemeleri şart koşulur. Hatta, namaz kılarken bile, örneğin başlarını örtmelerine izin verilmez. Bu anlayış ve kuralın Kur'an'ın neresine dayandığını soran olmamıştır. Hesaplara uygun düştüğü için bir din buyruğu gibi yaşatılmaktadır.

Hz. Ömer gibi bir sahabînin, başı örtülü olarak namaz kılmakta olan bir câriye kadının başını kamçısıyla açtığı ve onu: "Aç şu başını, Allah'ın cezası aşağılık kadın! Sen hür kadınlara mı özeniyorsun?" diye azarladığı, hatta dövdüğü rivayeti konuyla ilgili kaynaklarda yazılıdır. (Örneğin bk. Serahsî, *el-Mebsût,* 2/108, 12/368)

Burada iki ihtimal var:

1. Ömer'in bu yaptığı bir bid'at olarak reddedilecektir ki, bizce de doğrusu budur. Çünkü Kur'an, hiçbir emrini, özellikle ibadetleri hürler ve cariyeler için iki ayrı düzenlemeye tabi tutmamıştır. Eğer tutsaydı zaten evrensel din olmazdı; bir sınıf ideolojisi olurdu.

2. Ömer'in davranışı bir bid'at değil, dinin bir uygulamasıdır. O zaman örtünmenin bir din emri olduğunu iddia etmek, tutarsızlık olur. Çünkü Allah, kullarından her sosyal sınıf için ayn bir din göndermemiştir. Örtünme, kadınların bir sınıfı için bir türlü, ötekisi için başka bir türlü oluyorsa bir din emri olmaktan çıkar, sosyolojik bir sınıf göstergesi olur. O zaman da şunu söylemek gerekir: Bugünkü dünyada hür-câriye, hür-köle gibi ayrımlar olmadığına göre, örtünme diye bir din emri de olamaz. İsteyen istediği gibi giyinebilir.

Olaya Kur'an açısından bakalım:

Şu bir gerçek ki Kuranda kadının örtünmesiyle ilgili açık emirler vardır. Ancak bu emirler, bugünkü İslam dünyasında, özellikle Arap-Acem coğrafyalarda bir 'baskı simgesi'ne dönüştürülen ve adına 'tesettür' (kelime anlamı: zorla, baskı ile kapanma ve kapatma) denen uygulamanın iddialarına asla destek vermez.

Kur'an'ın örtünme ile ilgili emirlerinin ayrıntılı bir anlatımını biz, *'Kur'an'daki İslam'* kitabımızın Nur suresi 31. ayetini açıklayan bölümüyle *'İslam Nasıl Yozlaşttnldı'* adlı eserimizin Kadın maddesinde verdik. Bu konu ayrıca, İslam hukuku alanının otoritelerinden biri olan Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'nin *'İlahîHikmette Kadın'* adlı eserinde tüm ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Kur'an'ın örtünme emri, abdest organlarını, o arada başı içermemektedir.

Başın örtülmesi bir sosyal durum göstergesidir, bir din buyruğu değil. Eskiden toplumun hürler sınıfına mensup olanlar 'serbest' sözcüğüyle tanıtılırdı. Serbest, Farsça'daki ser (baş) kelimesiyle best' (bağlanmış) kelimesinin birleşmesidir ki 'başı bağlı' demektir. Başı açık olanlar köleler, işçiler ve cariyelerdi; başı bağlı olanlar ise hür ve seçkin tabaka idi. Fıkhın, kadınları hürler ve cariyeler diye ikiye ayırmasının dayandığı mantık da budur: Kur'an'ın herhangi bir ayeti değil...

TARİHE YALAN SÖYLETİLİYOR

Başın, 'bir tel saç açık kalmamak üzere' örtülmesi gerektiğini iddia edenlerin yazıp çizdikleri ve genç nesillere ezberlettikleri korkunç bir yalan daha var: Güya, Cahiliye döneminde kadınlar çırılçıplak gezerlerdi, İslam gelip bu rezilliğe son verdi ve kadını kapattı.

Bu iddia gerçekleri ters yüz eden açık bir yalandır. Bunun tam tersi doğrudur: Kadınların başlarının ve yüzlerinin kapatılması sadece Cahiliye örfünün temel uygulamalarından biri değil, çok eski dönemlerin temel Ortadoğu uygulamalarından biridir. Tevrat'ta ve Rabinik literatürde başörtüsü ve peçe açıkça ve ısrarlı biçimde yer almaktadır:

"İsrail kızlarına başı açık dışarıda dolaşmak yakışmaz. Karısının saçlarını göstermeye izin veren erkeğe lanet olsun. Kendini göstermek için başını açan kadın yoksulluğa sebep olur."

Aynı kurallara göre, başı açık bir kadın çıplak kabul edilmektedir. (Manachem Brayer'in *The Jewish Woman in Rabbinic Literature*'den naklen Bedriye Yılmaz, *Örtünmenin Anlamlan,* 29)

Aynı anlayış ve gelenek Hristiyanlıkta da vardır. Ve Hristiyanlığın bu anlayışı, Pavlus tarafından (bk. Korintoslulara Mektuplar) radikal bir dinî buyruk olarak İncil'de korunmuştur ve gerekçesi de erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetinin göstergesi olarak gösterilmiştir. Dahası var:

Pavlus'a göre, kadının başını açık tutması, onun fahişeliğinin göstergesidir.

Cahiliye dönemi Arabistanına gelince, oradaki anlayış da Yahudi ve Hristiyan geleneğindekinin aynısı, hatta daha da şiddetlisidir. İşin bu yanı, Ahmed Muhammed el-Hûfî'nin Cahiliye şiirini anlatan *el-Mer'tü fi'ş-Şi'ri'l-Câhilî* adlı eserinde incelenmiştir.

Yahudi-Hristiyan-Cahiliye anlayışında baş ve yüzün örtülmesi köle olmamanın, soylu ve hür olmanın temel göstergesidir. Dahası, başı örtmek iffetli olmanın da göstergesidir. Şimdi meseleyi biraz daha yakından görelim:

Başın ve bazı yorum ve uygulamalara göre yüzün örtülmesi, (peçe ve türban) birçok kavram ve kurum gibi Cahil iye döneminde de vardı; ilk kez İslam tarafından getirilmedi. İslam, bu Arap örfünü ele alıp kendi anlayışına göre tadil etti. Yani bir kısmını baki kılıp bir kısmını dışta bıraktı.

Başı, yüzü hatta vücudunun büyük bir kısmı açık gezenler (hatta böyle gezmeye memur edilenler), Cahiliye Arabının bir tür eşya gibi gördüğü (hatta İbn Abbas'a göre, hayvan gibi gördüğü) köle-câriye kadınlardı. Hür kadınlar, yüzleri ve başları da dahil sıkı bir biçimde kapatılıyordu. Onların erkekleri tahrik için başvurdukları ve Kur'an'ın yasakladığı teberrüc yolu, kendilerini beğendirebilmek için süslü giysiler giyme yoluydu. Başlarını ve yüzlerini açmak onların haddine değildi. Çıplak gezdikleri iddiası ise tamamen yalandır. Başlarını açtıkları da yalan. Başlarını ve yüzlerini kapatıyorlardı. Cahiliye Arabi, diri diri toprağa gömdüğü kadına baş açtınr mı?

Cahiliye'nin kadına reva gördüğü birçok zulüm, hadis patentli uydurmalarla ustalıklı bir biçimde İslamîleştirildi. Hadis patentli şu uydurmalardaki kadın telakkisine bakın:

"Kadın için iki örtü vardır: Kabir ve kocası. Bunların en efdali de kabirdir."

"Kadının on avreti (örtülmesi gereken yeri, utanılacak yeri) vardır. Evlendiğinde kocası bunların birini örter. Geri kalan dokuz avret kadın öldüğünde örtülür." (Bu uydurmalar hakkında ayrıntılar için bk. Elbanî, *el-Ahâdîs ez-Zaîfa,* 3/585, hadis no: 1396-1397)

Bu uydurmalarda kadın, 'temizlenmesi ancak ölümle mümkün olan bir pislik' gibi tanıtılıyor. Her şey erkeğe, özellikle kocaya göre ayarlanıp uyarlanmış. Yine bir uydurmayla konmuş bir Cahiliye kuralı:

"Herhangi bir kadın, kocası ondan razı olarak ölürse cennete girer." (Uydurma için bk. Elbanî, age. 3/616, hadis no: 1426)

Kadını insandan çok bir leş gibi gösteren hadis patentli bir uydurma daha:

"Kadınlara selam verilmez ve kadınlar selam vermez." (Bu uydurma için bk. Elbanî, age. 3/623, hadis no: 1430)

Bunlar, kadına İslam'ın değil, Cahiliye'nin bakışlarıdır. Bunları İslamîleştirmek için tek yol vardı: Hadis uydurmak. Cahiliye tutkunları da bunu yaptı. Günümüzde bunları din diye savunarak cennete gideceğini sanan bir aldatılmış nesil yetiştirdiler.

Cahiliye âdetlerinin önemli bir kısmını kuşkuya mahal kalmayacak şekilde bilmekteyiz. Köle ve câriye olmayan kadınların baş ve yüzlerinin örtülmesi, önemli bir Cahiliye âdetidir.

HAMİDULLAH'IN PARMAK BASTIĞI GERÇEK

Cahiliye döneminde baş ve yüzün örtülmesi öylesine önemlidir ki, Darunnedve gibi bir 'Cahiliye parlamentosu' (tabir Hamidullah'ındır) binasında törenle başlar ve hayat boyu sürerdi. Asrısaadet araştırmalarının bu yüzyılda en büyük ismi sayılan Pakistanlı bilgin Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, eseri *İslam Peygamberi'nde* Darunnedve'yi anlatırken Mekke Tarihi otoritesi Ezrakî'nin ünlü eseri *Ahbânı Mekke'ye* atfen bize bilgiler veriyor. Hamidullah'ın yazdıklarını, önce, Fransızca özgün metninden izleyelim:

"Si une fille atteignait l'âge de la puberté, on lui ouvrait la Darunnadwah, ou un membre du clan du gardien lui prépare sa robe et l'en revêtait; après quoi elle rentrait chez elle, pour ne plus sortir sans voile." (Hamidullah, *Le Prophète de l'Islam,* paragraphe: 1382)

"Bir kız buluğ çağına eriştiğinde Darunnedve ona açılır, burada, onu koruyan kabilenin üyesi onun özel giysisini hazırlar, ona giydirirdi. Sonra o kız, artık peçesiz-türbansız sokağa çıkmamak üzere, ailesinin yanına dönerdi."

Rahmetli Hamidullah hocamızın bir miktar tasarrufa tâbi tutarak çevirdiği bu satırların Ezrakî'deki şekli şöyledir:

"Kâneti'l-câriyetu iza hâdat udhilet Darennedve, sümme şakka 'aleyha ba'zu veledi Abd Menâf bin Abdiddar dir'ahâ, sümme derre'ehâ iyyahu ve'nkalabe bihâ ila ehlihâ fe haccebûhâ." (Ezrakî, *Ahbâru Mekke,* 1/178)

"Genç kız âdet görme yaşına geldiğinde Darunnedve'ye sokulurdu. Darunnedve'nin kotarıcılan olan Abd Menâf bin Abdüddaroğulları'ndan birisi genç kıza bir elbise hazırlar, giydirirdi. Genç kız, kendisine giydirilen bu elbiseyle ailesine dönerdi ve ailesi onun baş ve yüzünü örterdi."

Hamidullah'ın atıf yaptığı Ezrakî (ölm. 250/864), klasik devrin, Mekke'yle ilgili tek eserinin sahibidir.

Anlaşılan o ki, bugünün peçe ve türbanı savunan ekiplerinin "Arap Cahiliye kadınları yan çıplak dolaşırlardı da Kuran onları kapattı" diye iddia etmelerinin dayanağı yoktur. O takdirde şunu söylemek gerekir:

Yarı çıplak, hatta neredeyse tamamen çıplak dolaşan kadınlar vardı; ama onlar, birer eşya veya hayvan gibi alınıp satılan köle kadınlardı. Ne ilginçtir ki, köle kadınların o şekilde dolaşmalarına geleneksel İslam da izin vermiştir. Hatta, geleneksel fıkıh, onların o şekilde dolaşmalarını emretmiştir. Onlar, hürlerin aksine, isteseler de kapanamazlar. Bunun Kur'an'a uygun hiçbir yanı yoktur ama uygulama budur. Bizim üzerinde olduğumuz konu, 'hür' denen kadınların nasıl örtünecekleridir. Bugün köle diye bir sınıf olmadığına göre, tartışılacak mesele 'hür' kadınların yani bütün kadınların durumudur.

Söylemin şöyle devam etmesi kaçınılmaz olacaktır: Kuran, hür-köle ayrımı yapmadan tüm kadınların örtünmelerine müdahale etmiş, bu konuda kendi anlayışına göre yeni bir düzenleme getirmiştir.

Kadının başının ve yüzünün örtülmesi, Cahiliye döneminin çok radikal resmî usûl ve erkâna bağladığı bir âdetti. Kur'an, birçok konuda olduğu gibi, Cahiliye'nin bu âdetini de ciddi bir değişikliğe uğratmıştır. Nur suresi 31, bu adaptasyonun Kur'anî belgesidir. O ayet, Cahiliye'nin, başını ve yüzünü de kapattığı kadının abdest uzuvlarını, yani kimlik göstergesi olan bölgelerini açık tutan bir düzenleme getirmiştir. Başka bir ifadeyle, Nur 31, Cahiliye'de başı ve yüzü de dahil her yeri kapatılan kadının baş ve yüzünü serbest bırakmış, göğsünün kapatılmasını emretmiştir. Yani Nur 31, bugünkü 'Bir tel saç görünürse cehenneme gidersin'cilerin söylediklerinin tam aksini hükme bağlamıştır.

Nur 31'den başın ve yüzün örtüleceğine dair emir çıkarmak, Kur'an'ı ve tefsirin egemen kurallarını tahrif edip örfün dayatmalarına peşkeş çekmeden mümkün olamaz. İkide birde Nur 31 diyenlerin yaptıkları da, Allah biliyor, işte budur.

Nur 31 söz konusu olduğunda, tefsirin, fıkhın, kelamın vücup ifade edecek emirle ilgili bütün anlayış ve tespitleri yerle bir edilmekte, egemen örf ve güçlerin arzusu istikametinde hakikatin üstü örtülmektedir.

Ne yapılıyor? Sırf bir hımar (örtü, baş örtüsü) kelimesi geçiyor diye başın örtülmesinin vücup ifade edecek şekilde emredildiği iddia ediliyor. Kelimenin geçmesiyle vücup oluşur mu? Vücup ifade eden emrin nasıl oluşacağı, kimsenin meçhulü değildir. Aforoz ve tehdit bir kenara konarak bakıldığında gerçek hemen ortaya çıkar. Tefsir ve fıkıh kurallarını öteki alanlarda uyguladığımız gibi uygulayalım bakalım, Nur 31'den ne çıkıyor? Neden, 'vücup ifade eden emrin istihsaline ilişkin kurallar' Nur 31 de kenara atılıyor. Üstelik Nur 31'de, bırakın vücup ifade etmeyi, 'başınızı örtün' diye bir emir kipi bile yoktur. O ayetteki emir kipi, göğsün örtülmesine mütealliktir. Kaldı ki tek başına emir kipinin bulunmasıyla vücubun doğmayacağı tefsir ve fıkıh **usulüyle** uğraşan herkesin bildiği bir gerçektir. Ama iş kadının haklarına geldiğinde ne usûl kuralı uygulanıyor ne de erkân... Örf ve egemen keyif ne istiyorsa o...

Nur 31, kadının başının örtülmesiyle ilgili herhangi bir tespit yapmıyor. Belli ki bu konuyu tercihe bırakıyor. Ama aynı Nur 31, göğsün kapatılmasını emrediyor.

Meselenin kısacası ve hakikate uygun olanı şudur: Kur'an, Cahiliye'nin, hür kadınlarda tüm vücudu (baş ve yüz dahil) örten anlayışını kırıyor: Baş ve yüzün kapatılmasını dışlayarak göğsün kapatılmasını baki kılıyor. İşin dinî-İslamî yanı budur.

KUR'AN'DAKİ ÖRTÜNME EMRİNİN OLMAZSA OLMAZLARI

İslam'ın, kadının örtünmesi konusunda baki kıldıkları da dışta bıraktıkları da Kur'an'dan açıkça anlaşılmaktadır.

Kur'an, kadının giyinmesine ilişkin talebini düzenlerken şu iki Cahiliye örfünü dışlamaktadır:

1. Teberrüc yani kendini beğendirmek, erkeklerin dikkatini çekmek için süslü püslü giyinip sokaklara fırlamak,

2. Başın ve yüzün kapatılması.

Teberrüc, ilk olarak, iniş sırasıyla 97. sure olan Ahzâb'ın, Hz. Peygamber'in hanımlarından söz eden 32-33. ayetlerinde, mukayyet bir emir olarak yer almıştır.

"Ey peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer korunup takvaya şartlıyorsanız sözü kırıtarak söylemeyin ki, kalbinde maraz bulunan biri ümide kapılmasın. Örfe uygun söz söyleyin. Evlerinizde de vakarlı oturun! İlk Cahiliye teşhirciliği gibi kendinizi teşhir etmeyin! Namazı/duayı yerine getirin, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin! Allah sizden kiri/lekeyi gidermek istiyor ey Ehlibeyt, sizi tam bir biçimde temizlemek istiyor."

Açıkça anlaşılmaktadır ki, teberrüc, öyle yüz ve baş açıklığı değildir. Başını, hatta yüzünü iyice kapatan bir kadın da teberrüce gidebilir. Nitekim, Cahiliye kadınları (biraz sonra göreceğiz), başlarını ve yüzlerini örtüyorlardı ama tebeerrücün de âlâsını yapıyorlardı. Bunu, süslü püslü, pahalı elbiseler giyerek yapıyorlardı ki, teberrücün lügat anlamı, zaten budur.

O halde bu Kur'an beyanı dikkatle ve samimiyetle incelendiğinde görülür ki, teberrüc, başını-yüzünü örtüp de ülkenin en pahalı, en nadide giysileriyle donanarak sokağa fırlayan kadınların, öncelikle onların ortaya koyacakları bir olgudur. Çünkü teberrücün esasında 'süslü ve pahalı giyim' vardır. Bunu hiç kimse hiçbir teville saf dışı edemez.

Ahzâb 59. ayetteki emir:

"Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysileri olan cilbâblarını üzerlerine alsınlar. Bu, onların tanınmaları ve incitilmemeleri için çok daha uygun bir yoldur. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir."

Bu ayet, ev dışına çıkan Müslüman kadınların ev dışında giyilen bir giysi olan cilbâbı üzerlerine almalarını emrediyor. Ve bunun illetini (teşriî gerekçesini) açıklıyor: Bu elbise sayesinde tanınmak ve bu tanınma sayesinde de bazı insanların eziyet

ve sataşmalarından kurtulmak. Bilindiği ve bütün kaynaklarda ifade edildiği gibi, o devirde kadınlar, hürler ve cariyeler olmak üzere iki kısımdı. Özellikle geceleri sokağa çıkan kadınlar, eğer üzerlerinde cilbâb yoksa erkekler onları câriye sanarak peşlerine takılır ve rahatsız ederlerdi. Ayet, Müslüman kadınlara, böylesi sataşmalara maruz kalmamaları için hür kadın olduklarını (Müslüman olduklarını değil) gösteren cilbâbı kullanmalarını emrediyor.

Anlaşılıyor ki, bu ayetteki emir de mukayyet bir emirdir. Bu emri kayıtlayan olgu, hür olup olmadığı belli olmadığı için sataşmaya maruz kalmaktır. Bu sataşma, daha doğrusu köle-câriye ayrımı yoksa bu emrin de bağlayıcılığı kalmaz. Bugün de kalmamıştır. Çünkü mukayyedi geçerli kılan olgu bugün mevcut değildir.

"Hükmün gerekçesi 'tanınmaları ve eza görmemeleri' şeklinde nas ile belirlenmiştir. Hükümlerin muallel olduğu ve gerekçeleri ile birlikte var ya da yok olduğu ve kadınlara ulu orta sarkıntılığın yapılmasına müsaade edilmediği, gerekli güvenlik ve huzur ortamının sağlandığı yer ve zamanlarda hâlâ devam eden bağlayıcı bir hüküm gibi değerlendirilmemesini en azından mümkün kılar." (Mehmet Erdoğan, *Tesettür Meselesi,* **60)**

NUR 31 NE DİYOR?

Kur'an'da kadının örtünmesine ilişkin emrin esası ve çerçevesi, Nur 31. ayette ortaya konmuştur. Ayeti okuyalım:

"Mümin kadınlara da söyle, bakışlarını yere indirsinler. Cinsel organlarını/ırzlarını korusunlar! Süslerini/zînetlerini, görünen kısımlar müstesna, açmasınlar! Örtülerini/başörtülerini göğüs yırtmaçlarının üzerine vursunlar! Süslerim şu kişilerden başkasına göstermesinler: Kocaları yahut babalan yahut kocalarının babaları yahut oğulları yahut kocalarının oğulları yahut kardeşleri yahut erkek kardeşlerinin oğullan yahut kız kardeşlerinin oğulları yahut kendi kadınları yahut ellerinin altında bulunanlar yahut ihtiyaç içinde olmayan erkeklerden kendilerinin hizmetinde bulunanlar yahut kadınların kaygı duyulacak yerlerini henüz anlayacak yaşa gelmemiş çocuklar. Süslerinden, gizlemiş olduklannın bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar!"

Öncelikle şunu ifade edelim: Nur 31. ayet, teberrüc kelimesini kullanmaksızın teberrüc anlamına gelen davranışı, yasaklamıştır. Ayetteki ifade teberrücün Kur'an diliyle bir tanımı gibidir. Şöyle deniyor:

"Süslerinden, gizlemiş olduklarının bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar..."

Bu ifade teberrücün, Kur'an diliyle bir tanımıdır.

Nur 31. avet. hem teberrücü hem de başın ve yüzün kapatılmasını dışlamakta, göğüs dahil diğer vücut bölgeJerînin örtülmesini korumaktadır.

Böylece, iniş sırasıyla 97. sure olan Ahzâb'da mukayyet bir emrin konusu yapılan teberrüc, iniş sırasıyla 102. sure olan Nur'da tekrarlanarak mukayyet emir olmaktan çıkarılıp genelleştirilmiştir.

Geleneğin hür kadın-câriye kadın ayrımına gelince, bu ayrımın örtünme konusunda hiçbir Kur'ansal dayanağı yoktur. Kur'an'ın örtünme emri tüm kadınlara yönelik bir emirdir. Câriye-hür diye bir ayrım yoktur.

Aynen bunun gibi, Nur 31. ayette başın örtülmesini buyruk altına alan bir ifade de yoktur. Şimdi bu nokta üzerinde duralım:

Nur 31'deki emir kipi, başa ilişkin bir emir değil, göğse ilişkin bir emirdir. Yani mutlak emir göğsün kapatılmasına yöneliktir, başın örtülmesine değil. Ayetin iniş sebebi ile siyak ve sibaktan (ayetin önünden ve sonrasından), emrin, göğse takılan süs takılarının örtülmesini amaçladığı anlaşılmaktadır.

EMRİN VÜCUP (FARZİYET) İFADE ETMESİ MESELESİ

Fıkıh usulcüleri dediğimiz metodolojistlerin hemen hemen tümünün ortak kabulü, Kur'an'daki bütün emirlerin vücup (gereklilik, farzıyet) ifade etmediği merkezindedir. Başka bir deyişle, vücup ifade etmeye, emir kipinin kullanılmış olması bile yetmez, o kipin farzıyet (gereklilik) anlamında bağlayıcılık ifade ettiğinin başka yollarla (karinelerle) gösterilmiş olması gerekir. Unutmayalım ki, Nur 31'de, başın örtülmesine ilişkin emir kipi de yoktur. Emir kipi, vücup ile ibaha arasındaki anlamlardan

birini (nedb, teşvik, dilek, tavsiye, dua, irşat) ifade edecektir. Bunlardan birinin, özellikle vücubun kabulü için emir kipinin kullanılmış olmasına ilaveten bazı karineler daha aranır.

Emir kipinin hangi anlamları ifade ettiği usûl kitaplarında uzun uzun anlatılmaktadır. On ila onbeş arası anlamdan söz edilmiştir. Müfessirlerin babası olarak anılan Fahreddin er-Râzî (ölm. 606/1209), fıkıh usûlüne ilişkin eseri *el-Mahsûl'de* Kur'an'daki emir kipinin onbeş anlam ifade ettiğini, bunlardan sadece birinin vücup olduğunu bildirmektedir. Aynı zamanda bir usûlcü olan İmam Gazali, fıkıh metodolojisine ilişkin ünlü eseri *el-Müstasfa'nm* 'emir' kavramını ele alan bölümünde (1/737-777; 2/5-35) Kur'an'daki emir kiplerinin fıkıh açısından durumunu incelerken şu noktaların altını çizmektedir:

İmam **Şafiî,** emrin temel kategori olarak iki anlam ifade ettiğini söylemiştir: Vücup (gereklilik, farzıyet), nedb (edep ve terbiye tavrı). Emir kipinin vücup ifade etmesi sırf emir kipinin kullanılmasıyla gerçekleşmez, başka dinsel karinelere ihtiyaç vardır. Bu karinelerin başta geleni, emir kipiyle bildirilen hususun aksini yapanların hesap ve ceza ile tehdit edilmeleridir. Gazali burada 'emrin yerine getirilmemesinin isyan anlamı' ifade etmesinden söz ediyor. (1/763) Yani emir kipi kullanılarak bildirilen bir husus, eğer vücup ise (aksini yapmak haram ise) o emri çiğnemenin Allah'a isyan olduğunun bildirilmesi gerekir. Gazalî'ye göre, emrin birkaç kez tekrarı da vücup ifade etmenin kanıtlarından biridir. Eğer bu iki özellik yoksa emrin nedb (mendupluk, edep ve terbiye tavrı) ifade ettiği kabul edilir. Ve Gazali ekliyor:

"Ümmetin nedbe hamlettiği emirler, çoğunluktadır. (Gazali, *el-Müstasfa,* 1/773)

Yani ümmetin genel kabulü, emrin nedb ifade ettiği merkezindedir.

Gazalî'ye göre, emrin vücup veya nedb ifade ettiği hususunda tartışma çıkarsa 'tevakkuf (hüküm vermekten kaçınıp beklemek) esas alınır.

Tekrar edelim: Nur 31'de başın örtülmesine yönelik bir emir kipi kullanılmamıştır. Kullanılan emir kipi (felyadribne) göğsün kapatılmasına yöneliktir. Hanefî müfessirlerin en önemlilerinden biri sayılan el-Cassâs (ölm. 370/980), çok daha genel ve kural koyucu konuşmaktadır. Şöyle diyor:

"Tesettür, hür kadınların cariyelerden ayrılmasına yarayan bir gösterge kılınmıştır: cu'ile's-setru farkan yu'refu bihi'l-harâiru mine'l-imâi." (Cassâs, *Ahkâmu'l-Kıır'an,* 3/ 546)

Örtünmenin edep yerleri dışındaki bölgelere ait olanını Hz Peygamber'in de bir statü göstergesi olarak değerlendirdiğini gösteren kayıtlar vardır. Rivayet uydurma değilse Hz. Peygamber, köle sahiplerinin, evlenen cariyelerinin göbekle diz kapakları arasına artık bakmamalarını emrederek (bk. Ebu Davud, salât 26, libâs 34; İbn Hanbel, 2/188) bu bölgenin köle-hür ayrımı olmaksızın zarûriyyâttan bir örtünme olduğuna işaret etmiş, öteki vücut bölgelerini örtmenin bir statü göstergesi olduğuna dolaylı yoldan işaret buyurmuştur.

Bu statü değerlendirme ve kabulü, köle kadın-hür kadın ayrımının toplumsal bir yapı olduğu o dönem için geçerli olabilecekti. Ancak köle-hür ayrımının söz konusu olmadığı bir hayatta -ki bugün böyledir ve Kur'an, tespitlerini köle-hür ayrımını söz konusu etmeden yapmış yani genelleştirmiştir -vahyin örtünme ile ilgili saptamalarını genel bir buyruk olarak değerlendirmek zorundayız. Şu kadar ki, Kur'an'dan hareket ettiğimizde, örtünmenin edep yerlerine taalluk eden kısmını zarûriyyât (zorunlu hükümler), diğer kısımlarını tahsîniyyât (estetiğe ilişkin belirlemeler) cümlesinden görmek zorundayız. Kur'an'dan çıkarılabilecek sonuç budur.

Nur 31. ayette vücup ifade eden bir emir **vardır** ve o da göğsün kapatılmasıdır. Başın-saçların kapatılmasına ilişkin bir emrin o ayetten çıkarılması zorlama ile bile mümkün olmaz. Sünnetten de buna güvenilir bir kanıt yoktur.

Hanefi fıkhının ve fıkhî tefsirin öncülerinden biri sayılan el-Cassâs (ölm. 370/980) *Ahkamü'l-Kur'an'* adlı tefsirinde Nur 31. ayeti açıklarken oradaki örtünme emrinin 'göğüs ve boyunları örtmeyi' amaçladığını bildirmektedir. Şöyle diyor:

"Bu ayetten anlaşılır ki kadının göğsü ve boynu avrettir, yabancı erkeklerin görmesi caiz olmaz." (Cassâs; *Ahkâmü'l-Kur'an,* 3/461)

Cassâs'ın aynı yerde bildirdiğine göre, tâbiûn devri müfessirlerinin en ünlülerinden biri olan **Saîd** bin Cübeyr'e göre de saçların açılması haram değil, sadece mekruhtur.

Demek oluyor ki, başın kapatılması yönünde bir icma'ın varlığından söz etmek tutarlı değildir. Saîd bin Cübeyr (ölm. 95/713) gibi bir zatın onaylamadığı bir görüşe, icma' demek mümkün olamaz. Namazda setri avretin sadece sünnet olduğunu söyleyen İmam Mâlik (ölm. 179/795) de Saîd bin Cübeyr'in yanına koyulmalıdır. Peki, bu durumda icma' neredede? Bu görüşlerin gerçekten Saîd'e ve İmam Mâlik'e ait olup olmadığı tartışılabilir denirse, o zaman şu veya bu konuda icmaın olup olmadığı da pek âla tartışılabilir demek gerekir. Bu durumda da söz, varacağı yere varır: Onun bunun deyip demediğini teftiş yerine Kur'an'a bakıp çözümü orada bulalım! Böyle bakıldığında söylenecek şey şu olacaktır:

Emir kipinin kullanılması bile vücup için yeterli değildir; kaldı ki Nur 31. ayette "Başınızı örtün" şeklinde bir emir kipi de yoktur. Anılan ayetteki emir kipi (ve'l-yadribne bi humurihinne 'ala cüyûbihinne), göğsün kapatılmasına ilişkindir. Emrin müteallakı göğüstür, baş değil. Göğse ilişkin emrin mânâya delâletinde katiyyeti (ve başka hiçbir şart aramadan vücup ifade ettiğini) kabul edelim de "Başınızı örtün" emri neredededir? Kip olarak neredededir, vücup olarak neredededir? Tabii ki, Kur'an'da yoktur, geleneksel ulema fetvalarında vardır. Eğer Kur'an ayetiyle fıkıh ve tefsir usûlünü bir kenara iteceksek o fetvaları din yapalım; itmeyeceksek o fetvaların Nur 31 yanında hiçbir kıymeti yoktur.

Deniyor ki, "Ayette humur kelimesi geçtiğine göre, başın örtülü olduğu zaten varsayılıyor." Şu mantığa bakın! Varsayımla din olur mu? Vücup ifade eden hangi emir varsayımla vücup ifade etmiştir?! Böyle bir yaklaşımın fıkıh ve tefsir kuralları açısından tutarlılığı olabilir mi? Varsayıma dayanılarak vücup çıkarıldığı nerede görülmüştür? Asırlardır ve her konuda 'mânâya delaletin katiyyeti' aranıyordu da şimdi kadının başı konusunda 'varsayım' nasıl yeterli oldu? Emir kipinin varlığı bile vücup için yeterli görülmezken, ayette geçen humur kelimesine dayanarak vücup çıkarmak hangi ilmî zihniyetle bağdaşır? Vücup ve farzıyet için şu iki şeyin kaçınılmazlığı asırlardır kural değil midir:

1. Nassın sübûtu,
2. Mânâya delâletin katiyyeti.

Nur 31'de humur kelimesi kullanılıyor diye mânâya delâlet katiyyeti çıkarmak hangi usûl kuralına, daha doğrusu hangi ilmî

vakara yakışır?! Böyle bir anlayışın yakıştığı tek olgu şudur: Kadına baskıyı dinleştirmek için geleneğin keyfini okşamak... Şayet bir 'katiyyet'ten söz edeceksek, bahsimizde, fıkıh ve tefsir ilmi adına ifade edilmesi gereken bir tek katiyyet vardır ve o da şudur:

Vücubun, başın örtülmesine bağlanması, geleneksel kabullere çok uygun bir yorum olduğu için tutulmuş ve kurallaşmıştır. O ayetten açıkça çıkan tek emir, göğüslerin, özellikle göğse takılmış bulunan süs takılarının kapatılmasıdır.

Ayette geçen 'zînet: süs' tabirini kadının vücudu olarak değerlendirip el ve yüz dışında (bazı kabullere göre yüz de dahil) tüm vücudun 'avret' olduğunu ve kapatılması gerektiğini, 'bir tel saçın bile açık kalmamasının şart olduğu'nu geleneksel ulema fetvaları dışında dayandırabileceğimiz bir delil var mıdır?

"Bir tel saç bile görülmemeli" hükmü nereden çıkıyor? 592/1196 yılında ölen ve meselede müçtehit kabul edilen Ferganalı Hanefî fakîhi Hasan el-Özcendî, ünlü Fefâvâ'sında (Fetâvâ-yı Kâdîhan) uzun saçların avret olmadığına hükmetmiş ve bu fetva asırlarca Türk yurdunda, tekkeler ve medreselerdeki meşâyih ve ulemanın ev halkı dahil herkes tarafından uygulanmıştır. Biz Anadolu'da bunları görerek büyüdük. "Bir tel saç bile görülmemeli" ideolojik sloganı 1970'li yıllarda Türkiye'ye dışarıdan ithal edilmiş bir siyasal Arap söylemidir. Dinci siyasetler, Cumhuriyet sistemine problem çıkarmak için bu söylemi dinleştirip bir tefrika ve kavga unsuru olarak devreye soktular. İşin, İslam ve insan vicdanına göre konuşulacak gerçeği budur.

Dinci siyasetler, bu söylemi, muarızlarına problem çıkarmak için sürekli gündemde tuttular. Evet, muarızlarına problem çıkardılar, zarar da verdiler ama en büyük zarar İslam'ın dünya önündeki imaj ve itibarına geldi. ABD denen Haçlı zulüm imparatorluğu, bu dinci siyaset söylemini boşuna desteklemiyor. (ABD'nin türban meselesinde dincilere desteğinin ayrıntıları için bizim *'Allah ile Aldatmak'* adlı eserimize bakılabilir.) Batı, türban söyleminde, İslam'ın 'kadın düşmanı bir ortaçağ ideolojisi' olduğu yolundaki kilise tezine müthiş bir destek bulmuş ve o desteğe sürekli katkı vermiştir. Ve ne yazık ki, Müslüman coğrafyalardaki siyaset dinciliğini uyandırmaya bu katkı bile yetmemiştir.

AVRET Mİ, ZÎNET Mİ?

Bir meseleye daha değinmemiz gerekiyor:

Kadın vücudunun 'zînet' olarak düşünülmesine dayanak olacak hiçbir Kur'an ayeti yoktur. Geleneksel kabul burada da bir çelişki sergiliyor: Kadın vücudunu bir yandan 'zînet' olarak niteliyor, öte yandan avret olarak. Avret mi, zînet mi? Asırlardır karar verememişlerdir. Çünkü tamamı zînet deseler bazı kabulleri yıkılıyor, tamamı avret deseler başka bazı kabulleri yıkılıyor.

Gerçek olan şu ki, bu iddialar, egemen anlayışın hesabına uygun geldiği için dinleştirilmiş yorumlardır. İsteyen, din adına bu yorumları elbette ki izler, ama başkalarının bunları din yapmasını isteyemez. Din, Kur'an'dakidir. Kur'an'dakini bulmak ve anlamak için onun bunun tabularını kutsamak zorunda değiliz. Allah'ın "İşletin!" dediği aklımızı kullanarak Kur'an'ı okur, ihtiyaçlarımızı ve şartlarımızı da dikkate alarak çözümü kendimiz buluruz. Falanca böyle buyurmuştur, nıüfta bih kavil budur, filan gibi 'Pavlus konsilciliği' kokan dayatmalara teslim olmak borcunda değiliz. İslam'da teslimiyet yalnız ve sadece Allah'adır. Ve Allah'ı bu yeryüzünde bugün sadece Kur'an temsil ediyor.

Şunu da unutmamak zorundayız: Abdest, vücudun açık havaya maruz bölgelerine uygulanır. Eller-kollar, yüz, ayaklar ve baş bu organlardır ve abdest bu organlara uygulanan bir temizlik hareketidir. Asrısaadet'te, abdesti, kadın-erkek herkes toplu halde aynı yerde, hatta aynı kaptan alabilmekteydi. Bunun, örtünme emrinden önce olduğu, sonradan kaldırıldığı yolunda en küçük bir beyan yoktur. Bu sünnet olgusu da, Nur 31'deki emrin nedb ifade ettiği yolunda aşılmaz bir kanıttır.

Kısacası, Kur'an'ın da sünnetin de verileri, abdest uzuvlarının örtünmeye dahil olmadığını göstermektedir. Kaldı ki kolların dirseklere kadarının avret olmadığı, yani örtünmeye dahil bulunmadığı önder fakîhlerce de dile getirilmiştir. Irak fıkıh ekolünün babası sayılan İbrahim en-Nehaî (ölm. 96/714) bunların başında gelir. (bk.Taberî; *Tefsir,* 18/120) İmam Ebu Yusuf (ölm. 182/798), İmam es-Serahsî (ölm. 483/1090), Abdullah el-Mavsılî (ölm. 684/1285), Zeynülâbidin İbnü Nüceym (ölm. 971/1563) bunlardan bazılarıdır. (Bu konuda bk. Ali Akın; *İslam Kaynaklan Işığında Güncel Konulara Açıklama,* 54)

Rivayet tefsirinin babası sayılan Taberî (ölm. 310/922) bildirmektedir ki, Hz. Peygamber, kadının kolunun dirseklere kadar kısmının (zirainin) yarısını açmasının mubah olduğunu ifade buyurmuştur. Ve bunda icma vardır." (Taberî, *Tefsiru Camii'l-Beyan,* 18/119-120)

Örtünmenin şekline, desenine, rengine, inceliğine, kalınlığına ait beyanların hiçbirinin dinle, Kur'an'la, sünnetle ilgisi yoktur. Bu mealdeki sözlerin tümü sonraki devirlerin ulema fetvaları veya o fetvaları desteklemek için uydurulmuş 'hadis' patentli sözlerdir.

Özetlersek, Müslüman kadın, başı-yüzü, dirseklere kadar kolları, bileklere kadar ayakları dışındaki vücut bölgelerini zamanı-zemini, iş şartlarını, iklim ve coğrafyanın özelliklerini dikkate alarak kapatır. Nur 31, kapatılacak bölgelerde de 'açık kalabilecek yerler müstesna' kaydıyla değişik zemin, zaman ve şartlara, kısacası örfe bir pay bırakmıştır. Müslüman kadın, yaşadığı yerin örfünü de dikkate alarak elbette ki o paydan da yararlanır.

Nur 31'deki "İstisna edilen kısımlar hariç" ifadesi, Müslüman kadının önünde bir esneklik alanı açarak onun rahatlamasını sağlamaktadır. Bu istisna edilen kısımların nereler olabileceğini gösteren en güzel ifade Kaffâl'in (ölm. 365/975) şu sözüdür: "Açılabilecek kısımlar müstesnadır ifadesinin anlamı, yürürlükteki âdetlere göre açılabilecek kısımlar demektir." (bk. Râzî; *Tefsir,* 23/206) Kaffâl (Ebu Bekr Muhammed b. Ali eş-Şâşî. Büyük Kaffâl diye anılır. Müfessir, muhaddis ve fakîhtır), bu ilkesel sözünün ardından kendi yöresinin âdetini ifade eden şu sözü söylüyor: "Bu da kadınlarda ellerle yüzdür." Kaffâl'in bu tespiti, yaşadığı zamanın, aslolan ilkeden ne anladığını gösterir. Önemli olan, ilkedir. İlke ise 'yürürlükteki adetlerin dikkate alınmasıdır. Elbette ki âdetler, nassın sınırlarını aşmaya gerekçe yapılamaz. Örneğin, âdet böyle diye göğsün açılması mubahlaştırılamaz.

Vücudunun örtülmesi gereken bölgelerini kapatmayanların durumuna gelince, bu onlarla Allah arasında bir meseledir. Diğer buyruklara uymayanların durumu nasıl çözüme ulaşacaksa bunlarınki de öyle ulaşacaktır. Diğer suçları akşama kadar işleyenlerden, Mâûn suresi ihlalleriyle Müslümanların paralarını camilerde talan eden hükmî domuzlardan tek kelimeyle şikâyetçi olmayanların, sokaklarda onun bunun eteğini, yakasını, kumaşının rengini, inceliğini eleştiri, hatta bazen tekfir konusu yapmaları iyi niyet ve ciddiyet ürünü olarak kabul edilemez.

AMAÇ-ARAÇ VEYA ZARÛRİYYÂT-TAHSÎNİYYÂT AYRIMI AÇISINDAN ÖRTÜNME

Örtünme emrinden ne anlarsanız anlayın, bu nihayet 'vesâil: araçlar' cümlesindendir. Düzinelerle 'makaasıd: amaçlar'ın çiğnenişini kılı kıpırdamadan seyredenler, örtünmenin birkaç santimlik eksikliğini İslam'ın biricik Allah-iman meselesi gibi gündemde tutup Müslüman dünyanın yıllarını bu işle harcamışlardır. Anlaşılan o ki, birileri, Müslümanları listenin en sonundaki 'araçlar' konusuyla oyalamakta ve esas amaç meselelerin gündem dışı kalmasını çok kurnaz bir biçimde sağlamaktadır.

Nedir makaasıd veya zarûriyyât ve nedir vesâil veya tahsîniyyât?

Akılcı ve Kur'ancı İslam bilginleri dinin buyruklarını 'olmazsa olmaz düzenlemeler' ve 'ikincil-üçüncül dereceden düzenlemeler' olarak sınıflamışlardır. Genel ve ortak kanaat, olmazsa olmaz düzenlemelere makaasıd hükümler (temel amaç hükümler), ikincil, üçüncül... dereceden düzenlemelere vesâil hükümler (araç hükümler) demiştir. Başını büyük usûlcü Şâtıbî'nin çektiği bilginler grubunun bir tasnifine göre ise dinî hükümler şu üç kategoriye vücut vermektedir:

1. Zarûriyyât,
2. Hâciyyât,
3. Tahsîniyyât.

Bu üç kategorinin yaşatılmasına yarayan ve 'mükemmilât' denen tamamlayıcı hükümler de bağlı oldukları kategorinin önem derecesine sahip kabul edilir.

Zarûriyyât, bir önceki tasnifte yer alan makaasıd hükümlere tekabül etmekte olup 'makaasıd-ı hamse' denen beş ana kavramdan oluşur: 1. Aklın korunması, 2. Dinin korunması, 3. Nefsin yani canın korunması, 4. Neslin korunması, S. Malın korunması.

Örtünmenin makaasıd veya zarûriyyât cümlesinden olduğunu söylemek mümkün değildir ve zaten böyle bir şeyi söyleyen de olmamıştır. Şâtıbî, örtünmeyi tümüyle tahsîniyyât içinde görmektedir. Yani örtünme, ister farz sayın, ister mendûp, daha mükemmeli, daha güzeli gerçekleştirmek için başvurulan bir yoldur. Şâtıbî, ünlü eseri el-Muvafakaat'ının 2. cildinde bu konunun ayrıntılarını vermektedir.

Kur'an'ın ruhuna uyan en isabetli tespit şudur: Kur'an'ın temas ettiği örtünmenin zarûriyyât, haciyyât ve tahsîniyyât olmak üzere üç kısmı vardır. Zarûriyyât kısmı, bütün dinlerde ortak emir olan ve kadın-erkek herkese hitap eden kısımdır ki, bu da edep yerlerinin örtülmesidir. Kur'an bunu hem bütün peygamberlerin ortak uygulamaları olarak hem de Kur'an müminlerinin uyması gereken bir buyruk olarak öne çıkarmakta ve 'muvârâtü's-sev'ât: çirkin yerleri örtüp gizlemek', 'hısn-ı fere: edep yerlerini korumaya almak' ve 'muhafaza-i fürûc: edep yerlerinin korunması' olarak adlandırmaktadır. Kur'an, bunu bir insanlık ödevi olarak öne çıkarmaktadır.

'Muvârâtü's-sev'ât: çirkin yerleri örtüp gizlemek' tabirinin geçtiği ayetlerde Hz. Âdem ile eşinin cennetten kovuluş serüvenlerine değinilirken belirleyici ifadeler kullanılmıştır:

"Şeytan, kendilerinden gizlenmiş çirkin yerlerini onlara açmak için ikisine de vesvese verdi. Dedi: 'Rabbinizin sizi şu ağaçtan uzak tutması, iki melek olmayasınız yahut ölümsüzler arasına katılmayasınız diyedir.' Ve onlara, 'Ben size öğüt verenlerdenim!' diye yemin de etti. Nihayet, onları kandırarak aşağı çekti. O ikisi ağaçtan tadınca çirkin yerleri kendilerine açıldı. Bahçenin yapraklarından yamalar yapıp üzerlerine örtmeye başladılar. Rableri onlara seslendi: 'Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Ben size, şeytan sizin için açık bir düşmandır demedim mi?' Dediler: 'Ey Rabbimiz, öz benliklerimize zulmettik. Eğer bizi affetmez, bize acımazsan elbette ki hüsrana uğrayanlardan olacağız." (A'raf, 20-23)

"Nihayet, ikisi de ondan yediler. Bunun üzerine, çirkin yerleri kendilerine açıldı; üzerlerine cennet yapraklarından örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine isyan etmiş, azmış, ziyana uğramıştı." (Tâha, 121)

Bu ayetler, edep yerlerini açmayı bir insanlık suçu, insanın kendi benliğine zulmü, isyan ve azmışlık olarak niteliyor; böylece bu yerleri örtmenin zarûriyyât alanında olduğunu, aksini yapmanın haramlığını ifade ediyor. 'Hısn-ı fere: edep yerlerini korumaya almak' tabirinin geçtiği ayetlerde Hz. Meryem örnek gösterilerek şöyle deniyor:

"Ve o, cinsiyet organını/ırzını bir kale gibi koruyan kadın. Onun bağrına ruhumuzdan üfledik de kendisini ve oğlunu âlemler için bir mucize yaptık." (Enbiya, 91)

"Ve Allah, cinsiyet organını/ırzım bir kale gibi koruyan İmran kızı Meryem'i de örnek verdi. Biz onun içine ruhumuzdan üfledik. Ve o, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tastikledi de içten bağlananlardan oldu." (Tahrîm, **12)**

Kur'an bu iki ayette hem cinsiyet organlarını hem de iffeti ifade eden bir kelime kullanarak bir yandan zorunlu olan örtünmenin alanını, bir yandan da örtünmenin ırza taalluk edebilecek olan tarafının sınırını göstermektedir ki bu başlıbaşına bir kelam harikasıdır.

'Muhafaza-i fürûc: edep yerlerinin korunması' tabirinin kullanıldığı ayetlerde de şöyle deniyor:

"Hiç kuşku yok, kurtulmuştur müminler! Namazlarında/dualarında **huşu** sahipleridir onlar. Boş ve lüzumsuz sözden yüz çevirmişlerdir onlar. Zekâtı vermek için faaliyettedir onlar. Cinsiyet organlarını/ırzlarını koruyanlardır onlar. Eşleri yahut akitleri aracılığıyla sahip bulundukları müstesnadır. Bu durumda kınanmış değillerdir onlar." (Müminûn, **1-6)**

"Mümin erkeklere söyle, bakışlarını yere indirsinler! Cinsel organlarını/ırzlarını korusunlar! Mümin kadınlara da söyle, bakışlarını yere indirsinler. Cinsel organlarını/ ırzlarını korusunlar!" (Nur, **30, 31)**

"Allah şu kişiler için bir affediş ve büyük bir ödül hazırlamıştır: Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar.... edep yerlerini/ırzlarını koruyan erkekler, edep yerlerini/ırzlarını koruyan kadınlar..." (Ahzâb, 35)

"Onlar, cinsiyet organlarını/ırzlarını titizlikle korurlar." (Meâric, 29)

Hâciyyât cümlesinden olan örtünme 'libâsü't-takva: koruyucu örtünme' olarak verilmiştir: Libâsü't-takva tabirinin takva giysisi ve sonuç olarak da manevî sakınma, dindarlıkta titizlik olduğu geleneksel kanıdır ama bizce Kur'an'ın bu ayetteki muradı bu kadar değildir. Ayet bu kanıya destek verici olmakla birlikte, kelime anlamı olan 'koruyucu giysi' anlamı da yok sayılamaz. Ayeti bir tek anlama hapsetmek niye?!

Kur'an, örtünme meselesinin değindiğimiz üç bölümünü

(zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât) iki ayette, âdeta mukayeseli olarak vermiştir. O ayetler de A'raf suresindedir:

"Ey âdemoğullan! Şu bir gerçek ki size, edep yerlerinizi örtecek giysi de indirdik, süs ve gösterişe yarayacak giysi de. Ama korunup sakınmaya yarayan giysi en hayırlısıdır. İşte bu, Allah'ın ayetlerindendir. Düşünüp öğüt almaları umuluyor. Ey âdemoğullan! Şeytan, ana-babanızı, edep yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sakın size de bir fitne musallat etmesin. Çünkü o ve kabilesi sizi, onlan göremeyeceğiniz yerden görürler. Biz o şeytanları, inanmayanlara evliya/dostlar yaptık." (A'raf, 26-27)

Burada, giysi (libas) konusunda üç türden söz edilmektedir:

1. Her iki cinste de (Âdem ve Havva'da) edep yerlerini örten, örtmesi gereken giysi,

2. Her iki cins tarafından süs (riş) türünden yani estetik maksatla kullanılan giysi,

3. Koruyucu, ihtiyacı karşılamaya yönelik giysi (libâsü't-takva).

Koruyucu giysi ile zarûriyyâttan olan giysi arasındaki fark şudur: Koruyucu giysi, insanlığın farklı devirlerinde, dünyanın farklı bölgelerinde giyilmeyebilecekken, zarûriyyâttan olan giysi, her hal ve şartta mutlaka giyilmesi gerekir ve giyilmiştir. Zarûriyyâttan olan giysinin sağlayacağı örtünme bir hayatî-insanî zorunluluktur ki bütün zamanlarda ve bütün peygamberlerin talimatlarında istenmiş ve kullanılmıştır.

Kur'an'ın beyanlarından anlaşılan o ki, zarûriyyâttan olan giysi kadın-erkek herkes için gereklidir, dinin, hatta insanlığın emridir. Kadınlar için hâciyyâttan olan giysi, göğsün kapatılmasını sağlayan giysidir. Abdest organlarını (ayaklar, dirseklere kadar kollar, baş ve yüz) içeren bir örtünme, hâciyyât cümlesinden bir örtünme değil, tercihe bırakılmış bir örtünmedir; yani tahsîniyyât cümlesindendir. Böyle olduğu için de onu isteyen istediği gibi kullanır veya hiç kullanmaz. Zevke, estetik anlayışa, geleneğe göre olur veya hiç olmaz. Din bu noktada herhangi bir talepte bulunmamıştır. Abdest uzuvlarıyla ilgili dinî bir talep veya emrin bulunduğunu söyleyenler ya cehaletleri yüzünden yanılmaktalar yahut da bile bile yalan söylemekteler.

A'raf 26'daki cümle yapısından, takva libasınınm 'süs giysisi'ne mukabil kullanıldığı anlaşılıyor. Bunu esas alırsak, A'raf 26¬27'den iki giysi çıkar: 1. Edep yerlerini kapatmak için kullanılan yani zarûriyyâttan olan örtünme, **2.** Diğer bölgelerin örtülmesi yani tahsîniyyâttan olan örtünme. Müfessirler içinde meseleyi böyle anlayanlar yok değildir. Ancak böyle anlayanların görüşleri geleneksel kadın karşıtı egemen anlayışa zıt olduğu için kayıtlara geçirilmemiş yahut da "şöyle düşünenler de vardır, denmiştir ki..." gibi rivayet kalıpları kullanılarak görüşün etkisi kırılmıştır. Birkaç örnek verelim:

-Abdurrahman bin Zeyd bin Eşlem: "Takva libâsından maksat, edep yerlerinin örtülmesidir. Kişi Allah'tan korkar ve edep yerini örter." (İbn Kesir, Tefsir)

-Es'ad Havmed: "Denmiştir ki, takva libâsından maksat, insanları harp sırasında koruyan zırh, miğfer ve benzeri giysilerdir." (Esat Havmed, Eyserü't-Tefâsîr)

Örtünme ile ilgili yanlışlardan biri de 'bir ayeti saklama' şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kur'an, Nur suresi 60. ayette, hayıztan kesilmiş kadınların örtünme yükümlülüklerinin kalktığını söylemektedir. Bunlar, bir teşhirciliğe sapmamak şartıyla, diğer kadınların bağlı oldukları örtünme kayıtlarına bağlı tutulmazlar. Belli ki Kur'an bunları artık 'toplumun bir tür ortak anne kadınları' olarak görmektedir.

Kadının namaz sırasında örtünmesi:

Kadının namazda örtünmesi, ilmihal kitaplarında namazın şartlarından biri (setri avret şartı) olarak gösterilir. Bu hangi vahyî beyana dayanmaktadır, söyleyen yok. Örtünme bağımsız bir emirdir ve yabancı erkeklere karşı uygulanır. O halde, kadın yabancı erkeklerle karşılaşma durumunda kalacaksa örtünmesi namaz içinde veya dışında şarttır. Yabancı erkeklerle karşılaşma durumu söz konusu değilse kime karşı, ne için kapanacaktır? Allah'a karşı kapanma söz konusu olamaz. O halde, namazda örtünme meselesini iki durumu birbirinden ayırarak değerlendirmek zorundayız:

1. Namaz sırasında yabancı erkeklerin kadını görmesinin söz konusu olduğu durum: Bu durumda, kadın, örtünme şartlarına uymuş olmalıdır.

Asrısaadet'te kadınlar tıpkı erkekler gibi camiye-cemaate katıldıkları için onların namazda örtmesi gereken kısımlarına ilişkin beyanlar, yabancı erkeklerle beraberlik şartlarına göre belirlenmiştir. Günümüzde kadını camiye-cemaate sokmayan, hatta onu eve kapatan zihniyetlerin Asrısaadet'teki şartlara uygun beyanları alıp günümüz kadınına uygulamaya kalkmaları, tam bir saptırmadır.

2. Namaz sırasında yabancı erkeklerin görmesi söz konusu olmayacak durum: Bu durumda kadın, namazını istediği giysi ile kılar. Allah'a karşı örtünme söz konusu edilemez. Kadın, evinde-odasında bir başına namaz kılacaksa neden örtülere hürünsün! Nitekim, fıkıh usulcüsü Şâtıbî (ölm. 790/1388), *el-Muvafakaaf*ında bu konuyu değerlendirmiş ve kadının namaz sırasında örtünmesini 'tahsîniyyâttan' yani zerafet ve estetikle ilgili hususlardan biri olarak göstermiştir. Şöyle diyor:

"Avret yerlerinin örtülmesi, namazın güzel görünmesini sağlayan hususlardandır. Eğer namazda örtünme mutlak bir emir olsaydı örtünme imkânı bulamayanın namaz kılması mümkün olmayacaktı. Oysaki durum bunun aksinedir." (Şâtıbî; *el-Muvafakaat,* 2/15-16)

Bir Tel Saçın Bile Görülmemesi Gerektiğini İddia Etmek:

Başın örtülmesi gerektiği dayatmasını bir an için makul karşılayalım. İş burada kalmamaktadır. Bütün başın bir tasla kapatırcasma kılıflanması, 'bir tel saçın bile dışarıda kalmaması' gerektiği iddia edilmektedir.

Nur 31 başın örtülmesini emrediyor deniyor. "Abdest ayetinde de başın meshedilmesi emrediliyor. Meshi emreden ayetin gereği, mesela Hanefî mezhebinde başın dörtte birinin meshedilmesiyle yerine getirilebilmektedir. Başı örtme konusunda da aynı mezhebin görüşü şudur: Ebu Hanîfe'ye göre, namaz sırasında başın dörtte biri, Ebu YusuFa göre yansı açılsa namaz geçerlidir. (Serahsî, *el-Mebsût,* 1/197) Aynı mezhebe mensup olan halkın başı örtme konusundaki hassasiyeti ise İslam'daki kolaylık ilkesi ile asla kabili telif değildir. Saçın bir telinin bile gözükmesi neredeyse en büyük günah sayılmaktadır. Dinin en önemli ilkelerinden biri 'kolaylaştırma' olmasına rağmen kadınla ilgili konularda kılı kırk yaran bir titizlik öne çıkmaktadır." (Mehmet Erdoğan, *Tesettür,* 64)

KOCANIN, KARISINI DÖVME HAKKI VAR MI?

Dinci, inkarcı ve Batıcı yobazlar tarafından ikide birde ortaya sürülen ve İslam'ı karalama aracı olarak kullanılan 'kadının eşi tarafından dövülebileceği'ne ilişkin iddia, kadın aleyhindeki geleneksel baskının sergilediği saptırmalardan biridir. Ve bu saptırma, ne yazık ki Kur'an'ın Nisa suresi 34. ayetine dayandırılmaktadır.

Bu Kur'an dışı iddia, dünya önünde 'acaip' bir biçimde sırıtmaya başladığı için, dinci yobazlar yeni bir tevil geliştirmeye başladılar. Tuluat maskaralığının tipik örneklerinden biri olan bu tevile göre, kadın dövülürmüş ama öyle pata-küte değil de şöyle, misvak (diş fırçası), kalem vs. türü 'minnacık' şeylerle azarlama türünden dövülürmüş...

Sormak lazım: Bunları nereden çıkarıyorsunuz?! Kur'an'a eklemeler yapıp onun tanrısal çehresini kararttıktan sonra birtakım 'şirin görünme tevilleri' ile aklınızca Kur'an'a 'mürüvvet' mi gösteriyorsunuz?

Bu dövme konusunda sadece bir değil, iki tutarsızlık sergilenmektedir. Tutarsızlıkların ikisine de Nisa 34'teki bir tabir âlet edilmektedir: Geleneksel kabulün, "Dövün!" diye tercüme ettiği "fadribûhünne" cümlesi... Bu cümlede bir edat, bir emir ve bir zamir yer almaktadır. Omurga kelimemiz, emirdir: Fadribû!.

Bu emir, Arapça'da yirmiye yakın anlamı bulunan 'darb' kelimesinden türeyen bir emirdir. Ayetteki durumu, hem üçlü (sülâsî) kalıptan hem dörtlü (rubai) kalıptan alınmasına uygundur.

Nisa 34. ayete, önce geleneğin kabulleri açısından, sonra da bu kabullerin dışından bakacağız. Geleneğin kabulleri açısından baktığımızda burada bir saptırma, bir de tutarsızlık dikkat çekiyor. Saptırma, dövmeye gerekçe yapılan 'suç'un niteliğindedir. Tutarsızlık ise bu suça verilen dövme cezasının uygulama biçiminde...

Geleneksel kabul, ayetteki 'darb' sözcüğünü 'dövmek' anlamıyla alıyor. Bunun doğru olduğunu var sayalım. O zaman iki soru gündeme gelecektir:

Dövme, hangi suçun veya suçların karşılığı olacaktır?

Bu 'suç', geleneksel anlayışın iddia ettiği gibi öyle 'huysuzluk, geçimsizlik, dikbaşlıhk' değildir, ayetin deyimiyle 'nüşûz' eylemidir. Nedir kadının bu nüşûzu? Kur'an dilinin tartışmasız otoritelerinden biri olan Isfahanlı Râgıb (ölm. 502/1108), Nisa 34'teki nüşûzu şöyle tanıtıyor: "Nüşûz, kadının, kocasına kin tutması ve ona saygıdan uzaklaşıp başkasına göz koymasıdır." (bk. el-Müfredât) Arapça'nın anıt lügatlerinden biri olan el-Kaamus el-Muhît ise nüşûzu, çevirmeni Âsim Efendi'nin Türkçesiyle şöyle tanıtıyor: "Nüşûz; hatun, zevcine buğz ve adavet idüp isyan ile muamele eylemek manasınadır." Yani "nüşûz, hanımın, kocasına, düşmanlık ve kinle isyan etmesidir."

Demek oluyor ki, her şeyden önce, dövmeye gerekçe yapılan şey, gelenekçi zihniyetin söylediği gibi 'huysuzluk, geçimsizlik' değildir; düşmanlık, başkasına göz koyma, kin tutma, sadakatsizlik sonucu kocaya karşı bir isyanın başlatılmasıdır. Kısacası, bir iffetsizlik ve sadakatsizlik olayıdır.

Dövme anlamında alınan darbı kim uygulayacaktır?

Dövme, ister had (nasla belirlenmiş ceza), ister ta'zîr (nasla belirlenmemiş suça, yönetimin ceza takdir etmesi) sonucu olsun bir müessir fiildir. İki halde de kamu otoritesi tarafından infaz edilmelidir; aksi halde ihkak-ı hak (kişinin kendi hakkını kendisinin alması) söz konusu olur. İhkak-ı hak, kanun dışıdır. Bu demektir ki dövmeyi, bir şikâyet üzerine, kamu otoritesi hükme bağlayıp uygulayacaktır.

Yani, Nisa 34. ayette kadının dövülmesi vardır desek bile bu, kocanın karısını dövmesi ilkelliğine gerekçe yapılamaz. Kadın, din emri (!) olarak dövülecekse bunu ilgili kamu görevlileri yapacaktır. İşin, geleneksel kabuller çerçevesinde tahlili bu. Nisa 34. ayete geleneksel kabullere takılmadan bakarsak ne görüyoruz?

Kur'an, kesinleşmiş zina suçuna dövme cezası veren bir kitaptır. Böyle bir kitabın, sadakatsizlikten kuşku halinde aynı cezayı vermesi bir teşriî tutarsızlık olur. Kur'an böyle bir tutarsızlıktan arınmıştır.

Kur'an, 'nüşûz' sözcüğünü, Nisa 128. ayette erkek için de kullanmıştır. Erkeğin nüşûzunda, ulemamızdan hiçbiri hiçbir ce-

zadan söz etmemiştir; sadece aile içi huzuru sağlamaya yönelik tedbirlerden söz edilir. Sormamız gerekmez mi?

Neden erkeğin nüşûzunda tedbir de kadınınkinde dayak?

Geleneksel kabul, "Kitap böyle" diyor şeklinde cevap verir. Hayır, kitap öyle demiyor. Kitap, kadının nüşûzunda da tedbirler öneriyor. Hatta daha da koruyucu tedbirler öneriyor.

Şunu da hemen ekleyelim: Nisa 34'te erkeklerin sıfatı olarak çoğulu kullanılan 'kavvâm' kelimesi de gelenekçi anlayışın tercüme ettiği gibi 'hakim, yönetici' filan demek değildir. Kollayıp gözeten (muhafaza ve müraât eden) demektir. Nisa 135 ve Mâide 8'de de aynı anlamda kullanılmıştır. Nitekim el-Kaamus, Nisa 34'teki kavvâm sözcüğünü anlamlandırırken bunun 'Kadının işleriyle meşgul olmak' {kıyam bi şuûni'l-mer'e) anlamına geldiğini söylemiştir.

İşin gerçeği budur ama geleneksel tevilcilik, gerçeği değil, kendi hesabını esas almaktadır. Tarih boyunca hep böyle yapmıştır. Hesaba göre fetva, bu tevilciliğin temel tavırlarından biridir, Osmanlı'nın hem de 'en âlim ve en fâzıl' (!) vezir-i âzamlarından biri olan Lütfi Paşa (16. yüzyıl) zina eden kadınların cinsel organlarını dağlatıyordu. Aynı suçu keyfince işleyen erkeklere neden aynı cezayı vermediğini soran eşini ise 'erine hürmetsizlik'ten dayağa çekmişti.

Duruma Asrısaadet'teki uygulama açısından da bakalım:

Geleneksel hurafecilik, herhangi bir konuda Kur'an'dan bir dayanak bulamayınca işi sünnet vadisine çeker. Oradaki bulanık sularda kendisini destekleyecek bol uydurma bulacağından emindir. Ama bazen hayal kırıklığına uğrar. Çünkü sünnet malzemesinin uydurma olmayanları da vardır. Ve onlar, Kur'an'la asla çelişmez. Çünkü Kur'an'ınmübelliğiolan Hz. Peygamber'in Kur'an'a aykırı söz söylemesi mümkün değildir. Elverir ki söz onun olsun.

Hz. Peygamber, Nisa 34'ü sözlü ve uygulamalı sünnetiyle nasıl yorumlamıştır!

Peygamberimiz, hayatı boyunca, zina iftirasına eşi Hz. Âişe de

dahil, hiçbir hanımına el kaldırmamıştır. Peki, onun hayatında, Nisa 34. ayetin sünnetle yorumu sayabileceğimiz ne vardır? Biri söz, biri fiil şu iki yorum vardır: Sünnet adına en güvenilir metin olarak düşünülebilecek Veda Hutbesi'nde, Peygamberimize isnat edilen şu sözleri görüyoruz:

"Kadınlar üzerinde sizin hakkınız, onların sizin yataklarınızı/namuslarınızı bir başkasına çiğnetmemeleridir. Eğer bu hakkınızı korumaz ve yatağınıza bir başkasını sokarlarsa onları, yaralama noktasına gelmeyecek biçimde dövün..." (Beyhakı, *Delâilü'n-Nübüvve,* 5/436)

Kur'an'ı dışlamada birinci derecede destek yaptıkları sünnet işte bunu söylüyor. Eğer bu söz gerçekten Hz. Peygamber'in ise (karar, gelenekçi anlayışa bırakılmıştır) o, kocasının yatağına yabancı bir erkeği almış, zina suçu işlemiş bir kadının kocası tarafından ancak yaralama noktasına gelmeyecek, iz kalmayacak (gayrı müberrih) biçimde hafifçe dövülmesine izin vermektedir. Hal böyle iken, aynı Peygamber nasıl olur da 'huysuzluk, dikbaşlılık, saygısızlık etmesinden kuşku duyulan' kadınlara dayak atılmasını yasallaştırır?

Şimdi, Kur'an'dan bakalım:

Nisa 34. ayette iffetsizliklerinden, düşmanlıklarından kuşku duyulan kadınlara öngörülen 'ceza'lar içinde dövme yoktur. Daha doğrusu Nisa 34. ayette, öngörülen bir ceza yok, alınması gereken bazı tedbirler vardır. Dayak bir müessir fiildir; dayaktan tedbir olmaz, ceza olur.

Nisa 34. ayetteki darb kelimesi Kur'an'daki kullanımının dışına çıkarılarak bir oyun oynanıyor ve kadının en küçük bir itirazı bile mahkûm edilerek erkeğin dayağıyla cezalandırılıyor. Tam bir yargısız infaz...Yargısız ve bazen sadist infaz... Kadın bir tür köle durumuna düşürülüyor.

Nisa 34. ayette öngörülen tedbir nedir? Oradaki 'dövmek' anlamında alınan ve erkeğin doğal hakkı haline getirilen "Fadribû!" ifadesinin gerçek anlamı nedir? Önce, Nisa suresi 34. ayette geçen darb sözcüğünün Kur'an'daki kullanımlarını görelim:

1. Örnek vermek, örneklerle anlatmak: 14/24; 16/75-76; 30/28

2. Gezip dolaşmak, seyahat etmek: 4/94, 101; 5/106

3. Yol açmak: 20/77

4. Uzaklaştırmak, uzakta tutmak: 43/5

5. Mühürlemek, damgalamak, tıkamak: 2/61; 18/11

Darb sözcüğünün vurmak anlamındaki kullanımları ise şöyledir:

6. Yüze ve sırta vurmak: Bu kullanım, vücûh (yüzler) ve edbâr (sırtlar) sözcükleriyle daima birliktedir. (8/50; 47/24)

7. Elle vurmak: Bu kullanım, car edatı (Bâ) iledir. (61/93)

8. Boyun ve parmakları vurup uçurmak: Bu kullanım a'naak (boyunlar) ve benân (parmaklar) kelimeleriyle kullanımdır, (bk. 8/12)

9. Bir âletle (sopa vs.) vurmak: Bu kullanım da câr edatı (Bâ) iledir. (2/60, 73; 7/160; 26/63; 38/44)

Nisa 34'teki kullanım, vurmak anlamındaki kullanımların hiç birine uymamaktadır. Darb kelimesi burada, taşıdığı yirmiyi aşkın anlamın birisi olan 'barındığı yerden uzaklaştırmak' (sülâsîden kullanım), 'yolculuğa çıkarmak' (if'al kalıbından kullanım) anlamında kullanılmıştır. Çünkü diğer kullanımların hiçbirisi bu ayetin amacına ve içeriğine uymamaktadır.

Özellikle 'uzaklaştırmak' anlamındaki kullanım hem içerik hem de filolojik açıdan çok uygun düşmektedir. Çünkü bu kullanımda sülâsî fiil (darabe) mef'ûlüne (tümlecine) hiçbir edata ihtiyaç duymadan doğrudan ulaşmaktadır ki, geleneksel okuyuşlara da tamamen uygundur. Buna göre, Nisa 34'teki "Fadribûhünne" emrinin anlamı *"Onları, bulundukları yerden uzaklaştırın!"* olur.

Kullanımın vurmak anlamında alınması filolojik açıdan mümkün görülebilir ama bu anlamda alınmasını engelleyecek 'dinsel karineler', hatta deliller vardır. Bunlar: 1. Kesinleşmiş zina suçuna dövme cezasının verilmesi, 2. Ifk olayında Hz. Aişe'nin dövülmeyip ikamet yerinden uzaklaştırılması, 3. Veda Hutbesi'ndeki sözün, kadınları dövmeyi, zina suçu şartına bağlamasıdır.

Bilindiği gibi, İfk olayı, Hz. Âişe'ye zina suçu isnat edilmiş bir olayın adıdır. Kur'an, Nur suresinde bu olayı ayrıntılarıyla ele almakta ve Âişe'yi aklamaktadır. Olayın burada bizi ilgilendiren yanı şudur:

Hz. Âişe, zina suçuyla itham edildiğinde Hz. Peygamber ona dayak atmamış, attırmamış, kendi evinden uzaklaştırıp babası Ebu Bekir'in evinde oturmaya mecbur etmiştir. Veya Hz. Âişe bunu böyle yapmıştır. İki halde de, Nisa 34. ayetin, Peygamberimiz ve onun ev halkı eliyle bir uygulamasına tanık olmaktayız. Üstelik Hz. Âişe, sahabenin tefsir ve fıkıhta otorite sayılanlarından biridir.

Özetlersek: Kur'an Nisa 34. ayette kadının dövülmesini emreden bir beyan yoktur, kadının sadakatsizlik ve iffetsizlik kuşkusu yaratması durumunda, olay açıklık kazanıncaya kadar eşinin evinden uzaklaştırılması vardır.

Nisa 34, kafası bozulan kocaya dayak izni değil, iffetsizlik kuşkusu yaratan kadına karşı üçlü bir tedbir getirmektedir: 1. Öğüt vermek, 2. Yatakta yalnız bırakarak dikkate davet etmek, 3. Daha etkili bir uyan için evden uzaklaştırıp başka yerde ikamete mecbur etmek.

Dünyanın önünde Müslümanların başına dert olan bu 'kadın dövme ilkelliği', Kur'an içi dinamikler işletilerek bu şekilde çözülür.

KADINLA İLGİLİ DİĞER SAPTIRMALAR

Kadının, erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığını iddia etmek:

Bu İslam dışı kabule dayanak sağlamak için önce Kur'an'da bir anlam kaydırması yapılmış, sonra da hadis adıyla ortaya sürülen bazı uydurmalarla kadın, erkeğin bir tür artık ve atığı konumuna getirilmiştir.

Anlam kaydırması, Nisa suresi 1. ayette yapılmıştır. Ayet şu:

"Ey insanlar! Sizi bir tek canlıdan yaratan, ondan onun eşini de vücuda getiren ve o ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten rabbinizden sakının..."

Bu ayette geçen 'bir tek canlı' karşılığı kullanılan 'min nefsin vahidetin' ifadesindeki nefs, her nedense erkek anlamında yorumlanmış, böyle olunca da kadın, erkekten yaratılmış bir ikincil canlı durumuna gelmiştir. Oysaki nefs kelimesi her türlü canlıyı ifade eder. Dahası, gramatik olarak bu kelime dişildir. Nitekim ayette sıfatı olarak kullanılan 'vahide' kelimesi de, sıfat-mevsuf (niteleyen-nitelenen) uyuşumu için dişil (müennes) seçilmiştir. Yani eğer kelimeler üzerinden yürüyeceksek, kadının erkekten değil, erkeğin kadından doğduğunu söylememiz gerekecektir.

Ama Kur'an'ın vermek istediğinin bunlarla ilgisi yoktur. Kur'an'ın anlatmak istediği, canlıların üremesinde hücre bölünmesinin gündeme getirilmesidir. Ayetin cinsiyetle filan alakası yoktur. Ayetle ilgisi varmış gibi tefsirlere sokulan bu yorum, Beniisrail çevrelerinin eski kabullerinden biridir. Bu kabul, ne yazık ki, geleneksel İsrailiyâtçı zihniyetlerce İslam bünyesine sokulmuştur.

Ayette geçen 'zevç' kelimesi de erkeğin eşi yani kadın anlamında yorumlanmıştır ki bu da yanlıştır. Kur'an bu kelimeyi her türlü polariteyi ifade etmek için kullanır. Tüm canlılar, tüm bitkiler, tüm varlıklardaki çift kutupluluk, zevciyet kelimesiyle ifade edilir. Hücredeki bölünme halinde doğan ikilikler de bu kelimeyle ifade edilmektedir. Bunun, kadın-erkek cinsiyetiyle kayıtlanması yanlıştır, (bk. burada, Çift Kutupluluk mad.)

Kaburga kemiği hikâyesine gelince, bu, Tevrat kaynaklı bir kabuldür. Yahudi geleneğinde yeri vardır. O gelenekten kaynaklanan bir örnekleme, kadının fazla zorlamaya gelmediğini, üstüne üstüne gidilmesinin yanlış olduğunu anlatırken "Kadın kaburga kemiğinden yaratıldı, yapısında eğiklik vardır; fazla doğrultmaya kalkarsan kırılır" demektedir. Hz. Peygamber, kadın konusunda konuştuğu bir sırada yörenin çok kullandığı bu örneklemeyi kullanmıştır. Bunun böyle olduğunu, sahabe neslinin hocalarından biri olan İbn Abbas (ölm. 68/687), açıkça bildiriyor.

İbn Abbas böyle diyor ama sahabe neslinin 'Kezzâb' yani sınırsızca yalan söyleyen kişi diye damgaladığı Ebu Hureyre, aksini söyleyerek bu sözün hadis olduğunu iddia ediyor. (Ebu Hureyre'nin şaibeli kimliği, İslam'ı tahrip ve tahrif etmek isteyen Yahudi hahamlar, özellikle ünlü casus-tahripçi Ka'b el-Ahbâr tarafından nasıl kullanıldığı, İslam'a verdiği zararlar ve güvenilmezliği hak-

kında Mısırlı bilgin Mahmud Ebu Reyye (ölm. 1970), *'Şeyhu'l-Madîra Ebu Hureyre'* adıyla devrim niteliğinde bir eser kaleme almıştır.)

Kime inanacağız? Ebu Hureyre (ölm. 58/677) gibi, her yanı şaibeli, yalancı damgası yemiş, bu yüzden Ali, Ömer ve Âişe gibi büyük sahabîlerin takibine uğramış birine mi, yoksa 'müfessirlerin babası, sahabenin hocası' gibi unvanları olan ve Peygamberimizin "Allahım! Buna, dinin inceliklerine nüfuz gücü ver, din buyruklarının özünü yakalamayı ona nasip et!" duasıyla lütuflandırılmış bir sahabîye mi?

Biz bu rivayete de, o rivayete destek sağlamak için Kur'an ayetinde vücut verilen anlam kaydırmasına da karşıyız. Kadın, kimsenin kaburga kemiğinden yaratılmamıştır, erkeğin uydusu filan da değildir. Tıpkı erkek gibi, yükümlülükleri vardır, ama tıpkı erkek gibi, hakları da vardır. (Kaburga kemiği meselesinde ayrıntılar ve kaynaklar için, bizim, *'Kur'an'daki İslam'* adlı eserimizin Nisa Suresi bölümüne bakılabilir.)

Kadın, evlenmede taraf olamaz mı?

Mevcut fıkhın çoğunluk kanaatine göre, kadın nikâh akdinde kendisine asaleten de bir başkasına velayet veya vekâleten de taraf olamaz. Kendisi evleniyorsa onu velayeten veya vekâleten bir erkek temsil edecektir. Tabii bunun zorunla sonucu olarak, evliliğin sürdürülmesinde ve sona erdirilmesinde de aynen erkek gibi 'eşit bir taraf olamaması gerekecektir. "Erkek, istediği anda 'üç talak' ile kadını kaldırıp bir kenara atabilmelidir" diye düşünülmüş ve bunun gereği yapılmıştır. Kur'an ayetleri tamamen dışlanarak veya tahrif ve tebdil edilerek. Bu tahrif ve tebdil ile yaratılan zihniyete bir de dokunulmazlık zırhı bulunmuştur: Cumhur görüşü... Cumhur görüşü dendi mi akan sular durmuştur. Kur'an, fiiliyatta daima cumhur görüşünden sonra gelmektedir. Aksini söyleyenler yalan söyler. Fıkhın bu 'cumhur görüşü' denen 'cumbur cemaat saplantısı'nı ilk delen ve kadının nikâh akdinde kendisini bizzat temsil etmesi gerektiğini söyleyen önder, şehit fakîh İmamı Âzam olmuştur. Ve bunu söylediği için çekmediği kalmamıştır.

İMAMI ÂZAMTN KADIN HAKLARINDAKİ ÖNCÜLÜĞÜ

Bugün için küçük görülen bazı kadın hakları, İmamı Âzam'ın yaşadığı zaman {sekizinci yüzyıl) düşünüldüğünde devrim niteliğindedir. Ne yazık ki, bu devrim fetvalar, İmamı Âzam'ın saldırıya uğramasına, din dışı ilan edilmesine gerekçe yapılmıştır. İmamı Âzam'a yönelttiği insafsız saldırılarla da ünlenen meşhur Cüveynî (ölm. 478/1085) İmamı Âzam'ı tahkire ayırdığı eserinde ona saldırı gerekçeleri arasına 'kadınlara velayet ve vesayet altına girmeden evlenme hakkı vermesi'ni de koymaktadır. Ve Büyük İmam'a buradan saldırırken şöyle demektedir:

"Kadın, akıl ve fikir yönünden noksandır; seçimini kötülük yönünde yapar. Bunun içindir ki, onun evleneceği adamı seçme hakkını veli veya vasiye tevdi etmek gerekir" (Bu İslam dışı iddia ve eleştirisi için bk. Kevserî, *İhkaaku'l-Hakk bi İbtaîi'î-Bâtıl fi Muğîsi'l-Halk,* 188) Çağdaş fıkıh otoritesi Mısırlı bilgin Ebu Zehre (ölm. 1974) bu konuda şöyle yazıyor:

"İslam fakîhlerinin cumhuruna göre, kadın, evlenmede tam hürriyete sahip değildir. Onun onayı nikâhın tamamlanmasını sağlamaz. Kadın bu işleri tek başına yapamaz; velileriyle ortak hareket etmek zorundadır. Eğer velileri kadına haksızlık yapıp dengi olan erkekle evlenmesine engel olurlarsa kadın, velilerini şikâyet eder."

"İşte, cumhur denen fakihler topluluğunun kadının evlenme hakkı konusundaki görüşleri bunlardır. Ebu Hanîfe bu cumhur ulemaya karşıdır. Ona göre, kadın, evlenme konusunda tamamen serbesttir; istediğiyle hiç kimsenin velayetine muhtaç olmadan evlenebilir. Fakîhlerden bu konuda kendisine katılan, sadece öğrencisi Ebu Yusuf olmuştur. Bir rivayete göre, o da hocasına karşı çıkmıştır. Böylece, kadına özgürlük getiren bu görüşte Ebu Hanîfe tek başına kalmıştır."

"Diğer taraftan, fakîhlerce kabul edilen bir kuraldır ki, kadının, mallan üzerinde tam hak ve velayeti vardır. Malı üzerinde velayet hakkı olan bir kişinin kendi nefsi üzerinde velayetinin olmaması kabul edilemez. Velayetin tam olması **bulûğ** ve reşit olmakla gerçekleşir. Malda tam velayet sahibi olanın nikâhında da olması kaçınılmazdır. Kur'an'a baktığımızda, nikâhın kadına isnat edildiğini görüyoruz. Akdin kadına izafe edilmesi, bunu kadının kendisinin yapabileceğine delildir."

"Evlenmede kadına tam hürriyet tanıyan tek fakîh İmamı Âzam'dır." (Ebu Zehre, *Ebu Hanîfe,* 345-3347)

'Cumhuri ulema' diye anılan çoğunluk, tarih boyunca hep 'kadına karsı' tezlerin savunucusu olmuştur. Ve bunu çoğu kez, Kur'an ve sünnete açıkça ters düşme pahasına yapmıştır. Asrısaadet'te kadın konusunda, tıpkı İmamı Âzam gibi tek kalan fakîh, Hz. Âişe olmuştur. (Bu konuda bizim *'Asrısaadetin Büyük Kadınları'* adlı eserimizin Âişe bölümüne bakılabilir.)

Kadına, evlilik konusunda İmamı Âzam'ın tanıdığı hak, Asrısaadet'te Hz. Peygamber'in tanıdığı bir haktır. Hz. Peygamber, kızını, onun isteği aksine bir gence nikahlayan adamın kıydırdığı bu nikâhı iptal etmiştir. Bu iptal üzerine, evlendirilen kız, "İş bana havale edildiğine göre nikâhı kabul ediyorum. Ben, bu işin babaların buyruğuyla olmayacağının kadınlar tarafından bilinmesini istedim" diyerek kadınlara hak ve özgürlüklerini hatırlatan bir ders vermiştir. (Nesaî, Nikâh, isti'zânü'l-bikr: 6/71; Dârekutnî, Kitabu'n-nikâh: 3/232) Sünnete ters düşmek, hadisleri reddetmekle suçladıkları İmamı Âzam, Peygamber'in savunduğunu savunuyor, ona saldıranlar ise bunun tam aksini yapıyor. Ama onlar 'cumhur', İmamı Âzam ise tek kişi.

Cumhur, çoğunluk veya büyük çoğunluk demektir. Çoğunluğu hakkın ölçüsü ve göstergesi yapmaksa Kur'an'a aykırıdır. Cumhur adıyla, cumbur cemaati hakkın göstergesi yapanlara Kur'an'ın şu ayetini hatırlatmak gerekir:

"De ki, 'Pisin çokluğu seni hayrete düşürse de pisle temiz bir olmaz!' O halde, ey akıl ve gönül sahipleri! Allah'tan sakının ki, kurtuluşa erebilesiniz." (Mâide, 100)

Tam burada, bir noktanın daha altını çizelim: Kaynakların incelenmesinden anlaşılıyor ki, İmamı Âzam, o devirde, onca madde ve şöhret imkânına rağmen, tek kadınla evlenmiş, tek çocuklu bir insandır. Biz, şu ana kadar, bu tespitimizin aksini gösterecek herhangi bir kayda rastlamadık. Sadece bu bile, Büyük İmam'ın kadın konusunda bir seçkinlik ve yücelik sahibi olduğuna delildir.

Cumhurun anlayışına göre, kadın nikâh akdinde taraf değil de sadece eşya sayıldığı için, nikâhla kurulan akit, erkek lehine bir kölelik akdi konumundadır. Bu gerçeği açıkça ifade etmeseler de

hukukî bir tahlil, işin mahiyetinin tamamen böyle olduğunu ortaya koymaktadır. Bir kere, cumhur görüşü, 'nikâh akdinin milk-i müt'a üzerine kurulu bir akit olduğunu hükme bağlamıştır. Milk-i müt'anın açık anlamı, kadının cinselliğinden yararlanmanın malik sıfatıyla satın alınmasıdır. Zaten, milk-i müt'anın kelime anlamı da 'yararlanmaya malik olmak'tır. Nikâh akdi, bu 'mülkiyet' ilişkisini kuran bir akit olacaktır. Aksi halde geçerli değildir. Daha açık bir ifadeyle, akit hukuken bir tür kölelik aktidir. (bk. İbnül-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr,* 3/186-187) Normal kölede akit 'hizmetten yararlanma' üzerine kurulurken nikâhda cinsel yarararlanma veya cinsel hizmet üzerine kurulmaktadır.

Nikâh akdinde esas olan mehir de kocanın kadından cinsel anlamda yararlanmasının bedelidir. Çağdaş bir fıkıh bilginine göre, bunun anlamı 'bir hayvanın boğazına geçirilen bir ipi tutan sahibinin onu sahiplenmesi, ona istediği şekilde hükmetmesi ve istediği zaman ipi bırakıp onu serbest kılması gibidir. Milk-i müt'anın sahibi sıfatıyla koca, mülkünde istediği gibi tasarruf eder, onu kullanır, istediği zaman da boynundaki ipi çıkararak onu bırakır." (Mehmet Erdoğan, *Tesettür Meselesi,* 38) Hatta boşamayı ifade etmek üzere, "İpin boynunda, yuların elinde" tabirinin kullanılabileceği, en önemli fıkıh kaynaklarında kayda geçirilmiştir. (Mesela, Mavsılî, *el-İhtiyârli Ta'Uli'l-Muhtâr,* 3/133)

Sözün özü şudur:

Cumhur fetvalarından oluşan geleneksel fıkıh, kadını bir tür cinselliği tatmin aracı köle olarak düşünmüş, hükümleri buna göre düzenlemiştir. O bakımdan koca, kadının, güzel görünmesine ilişkin ihtiyaç ve taleplerini karşılamakla yükümlü tutulurken, mesela sağlığıyla ilgili ihtiyaç ve taleplerini karşılamakla yükümlü tutulmamıştır. Doğrusu bu anlayış, köleye bakıştan daha düşük ve insanlık dışı bir anlayıştır. Şimdi bu fıkhın, insanlık ve Kur'an dini adına ancak utanç konusu olabilecek bir tespitini, ünlü temsilcilerinden birinin çok ünlü eserinden aktaralım:

"Kadının ihtiyaç duyacağı tarak, başına süreceği yağ, koku ve benzeri temizlik malzemelerini kocasının tedarik etmesi şarttır. Çünkü bunlardan maksat, temizliği sağlamaktır. Aynen, kiracının oturduğu evi süpürmesi, temizliğini sağlaması gibi, bu temizlik malzemelerini sağlamak da kocaya düşer. Buna mukabil, kocanın karısı için ilaç ve doktor parası vermesi şart koşulamaz. Bunlar bedenin

onarım i içindir. Bu aynen kiralık evin yıkık yerlerin inin onarılması, temellerinin sağlamlaştırılması gibidir. Bu tür masraflar kiracıya değil, malike düşer." (İbn Kudâme, *el-Muğnî,* Kahire baskısı, 7/568)

Kadının cinsiyeti üzerinde egemenlik kurarken, nikâhı milk-i müt'a olarak niteleyen zihniyet, aynı kadın için, sıra harcama yapmaya geldiğinde onun cinsel açıdan işe yaraması şartını aramakta, sağlığı bozulup bu 'işe yarama' hali sakatlanmışsa onun için metelik harcamamakta, bu düşüklüğünü meşrulaştırmak için bu sefer, kadınla ilişkisini 'malikiyet' ilişkisi yerine 'kiracılara lay an ilişkisi' olarak nitelemektedir. Bu muamele de kölelere yapılandan daha aşağı bir muameledir.

Ünlü fakîh Kemal İbnü'l-Hümâm (ölm. 861/1456), biraz yukarıda kayda geçirdiğimiz eseri Fethu'l-Kadîr'de açık konuşmaktadır:

"Kadının kocasına aidiyeti bir tür kölelik aidiyeti olarak adlan d ınlmalıdır.

Kadının boşama hakkı olmadığını söylemek veya bu hakkın kullanımım zorlaştırmak:

Boşama hakkı, Kur'an tarafından kadın-erkek ayrımı yapılmadan ilkeye bağlanmıştır. Bakara suresi 229. ayet: "Boşama iki kezdir. Bunun ardından ya iyilikle tutmak yahut da güzelce serbest bırakmak gerekir" diyor. Ayet, hakkın kimde olduğundan söz etmemiştir. O halde, genel kural gereği, hak, tarafların her birince kullanılabilir.

Geleneksel fıkıh, tüm alanlarda olduğu gibi, burada da kadının aleyhine yoruma giderek kadının boşama hakkını kullanmasını 'hull ve tefviz' denen şartlara bağlayarak zorlaştırmıştır. (Bu şartların ayrıntıları için *Kur'an'dakiİslam* adlı eserimizin Bakara, 229. ayeti açıklayan kısmına bakılabilir.) Erkeğe gelince o, istediği anda, istediği şekilde boşama hakkına sahiptir. İsterse ağzından çıkacak bir tek "Boşsun!" sözcüğüyle bile kadını salıverebilir...

Erkeğin isteğini boşanma için yeterli görmek:

Bu da acımasız bir saptırmadır. Kur'an boşanma için ana başlık olarak bir tek sebep kabul etmektedir: Geçimsizlik. Bu ana başlığın (geçimsizliğin) değişik türleri, farklı gerekçeleri olabilir, bu ayn bir meseledir.

Temel sebep geçimsizlik olunca, bunun varlığını belirlemek, boşanmak isteyen tarafa bırakılamaz. Hukuk mantığı ve hukukun gayesi bunu gerektirir. Sebebin varlığını ileri süren tarafın doğruyu söyleyip söylemediğinin araştırılması kaçınılmazdır. Yani geçimsizliğin olup olmadığına yargı-mahkeme karar verecektir. Kur'an, işte bunun için, boşanmaya karar verme yetkisini yargıca-yargıçlara vermiştir. Taraflar, geçimsizliğin varlığını beyan ederek işi hakeme/hâkime götüreceklerdir. Hakemler/hâkimler önce barıştırmayı deneyecekler, bunda başarılı olamazlarsa boşanmaya karar vereceklerdir, (bk. Nisa, 35, 128, 130)

Tüm bu aşamalar, süresi ne kadar uzun olursa olsun, bir boşanma fljir talak) demektir. Bir gün de sürebilir, beş yıl da sürebilir. O önemli değildir. Karar verildikten sonra çiftlerin ayrı yaşamaları başlamış olacaktır.

Geleneksel fıkıh burada da bir hak ihlali sergilemekte ve erkeğe verdiği boşama hakkının, ağızdan çıkacak bir "Boşsun!" veya "Seni boşadım!" sözüyle vücut bulduğunu kabul etmektedir. Böyle olunca da ayrı yaşamanın getirebileceği tekrar birleşme ihtimali ortadan kalkmaktadır.

Iş bununla da kalmamış, hak ihlali çok daha ileri boyutlara götürülmüştür. Şöyle:

Üç talakın gerçekleşmesini erkeğin ağzından çıkacak 'üç' sözüyle tamamlanmış saymak:

Kur'an, boşanan tarafların tekrar birleşmelerini önermiş, bunun için imkân hazırlamıştır. Birinci talak üzerine ayrı yaşamaya başlayan taraflar, başka biriyle cinsel temasta bulunmamış olmak koşuluyla, tekrar birleşmek isterlerse birleşir, yuvalarını devam ettirirler. İkinci bir talak halinde bu imkânı yine kullanabilirler. Kur'an'ın bu tutumu dikkatle incelendiğinde burada, günümüz Medeni Kanunundaki 'ayn yaşama' kararının yarattığı sonuca benzeyen bir durumla karşı karşıya olduğumuz anlaşılır.

Çünkü taraflar, hiçbir müdahale ve işleme gerek kalmadan tekrar birlikte olabileceklerdir.

Olay üçüncü kez tekrarlanırsa tarafların yeniden birleşmeleri, kadının bir başka erkekle evlenip boşanması şartına bağlanmıştır. Kur'an böylece, evlilik kurumunun ikide-birde yaz-boz tahtası gibi oyun alanı haline getirilmesini önlemek istemiştir.

Geleneksel fıkıh, hiçbir vahyî-hukukî dayanağı olmadan, bu 'üç talak' konusunu erkeğin ağzından çıkacak bir 'üç' kelimesiyle bitmiş saymaktadır. Yani erkek, karısına "Seni üç talakla boşadım" derse artık bunların bir araya gelmeleri mümkün olmayacaktır. Bu saptırmayı yasallaştırmak için sergilenen oyunlar çok çirkindir. Bu yanlışı düzeltmek için ünlü 'hulle-hulleci' oyunlarının sahnelendiğini hepimiz bilmekteyiz. Erkeğin ağzından çıkıveren bir kelime yüzünden yuvasını ve kocasını kaybeden kadın, yuvasına ve eşine dönmek için, kiralanmış bir adamla (hulleci) sözde bir nikâh kıymakta, sonra o adam tarafından yine sözde boşanmakta ve eski kocasıyla birlikteliğini ancak ondan sonra kurabilmektedir.

İç içe yanlışlar, iç içe saptırmalar, iç içe iğrençlikler ve zulümlerle karşı karşıyayız. Ve bunların tümünde acıyı çeken, kadındır.

Geleneksel fıkıh despotizminin İslam'ın başına neler açtığını özet halinde görelim: **1.** Boşama yetkisi haksız bir biçimde sadece erkeğe veriliyor, 2. iki kez boşanıp birleşebilme imkânı, erkeğin ağzından çıkacak "Seni üç talakla boşadım" sözüne bağlı kalınarak etkisiz hale getiriliyor, 3. Ağzından çıkan bir kelimeyle eşini ve yuvasını kaybettiğini anlayan erkeğin, hatasını tamir yükümlülüğü yine kadına yükleniyor. Kadın, bir başka erkeğe geçici bir süre (hülle adıyla) teslim ediliyor. Yani, erkeğin öfke ve hatasının cezasını kadın ödüyor.

Şimdi, duruma, Kur'an'ın boşanmayla ilgili temel kabullerini dikkate alarak bakalım:

Taraflardan her birinin boşanma ve boşama hakkı vardır. Bu hak egoist keyifler için kullanılamaz. Ortada, boşanmayı gerekli kılan bir geçimsizlik olmalıdır. Bu sebebin varlığını öne sürerek boşanma isteyen taraf bu isteğini şartlara, zamana, zemine göre oluşmuş karar mercilerine (günümüzde mahkemelere) iletecektir. Kendisi

"Geçimsizlik var, ben boşamyonım" veya "Seni boşuyorum" diyerek evliliği bitiremez, mutlaka yetkili mercie başvuracaktır.

Merci, önce tarafları barıştırmayı ve yuvayı kurtarmayı deneyecektir. Bunda başarılı olamazsa boşanmaya karar verecektir, (bk. Nisa, 128,130) Bu işler hangi uzunlukta bir süre alırsa alsın, verilen karar bir talak hükmündedir. Yani taraflar isterlerse yeniden biraraya gelebilir, yuvalarına, evliliklerine kaldıkları yerden devam edebilirler.

Bu durum iki kez tekrarlanabilir. Üçüncü kez tekrarlandığında kadının bir başka erkekle evlenip boşanması gerçekleşmedikçe eski evlilik tazelenemez. Kadının başka bir erkekle evlenip boşanması bir muvazaa ile (hülle) çözülemez. Ciddi biçimde bir evlilik yapılmalı ve ciddi biçimde bir boşanma gerçekleşmiş olmalıdır.

Hülle rezaleti, İslam'ı, yüzyıllardır simsiyah gösteren ve adına hile-i şer'iye denen çirkin oyunlardan biridir...

Kuranın verileri esas alındığında kadının da erkek gibi, boşama hakkı vardır ve bu hak hiçbir ağırlaştırıcı usule bağlanamaz.

Şurada verdiğimiz bilgiler ve çizdiğimiz tablolar esas alınarak bakıldığında, bugünkü medeni dünyanın, o arada Türkiye Cumhuriyeti'nin, evlenme ve boşanma konusunda geçerli saydığı hukuk-kanun düzeninin Kur'an'ın ideallerine, gelenekçi fıkıh despotizminin tavrından daha uygun olduğu anlaşılır.

Boşanma konusunda esas alınan fıkıh hükümlerinin tamamına yakını Kur'an dışı, insanlık dışı dayatmalardır. Kölelik anlayışının kadına tatbikinden ibarettir. Ne yazık ki, bu kölelik anlayışı, ulema denen ve dini temsil mevkiinde görülen zümre tarafından gerçekleştirilmiş bir zulümdür. Zulmü önlemesi beklenenler, zulmü dinleştirmişlerdir.

Haremlik-selamlığın İslam'ın emri olduğunu iddia etmek:

Kadını hayatın dışına iten ve onu zihinsel ve ruhsal bunalımların tutsağı haline getiren haremlik-selamlık uygulaması, eski bir Arap örfüdür.

Harem, tam anlamıyla bir zulüm kurumudur.

Bazı Arap yazarlar (örneğin Seyyid Kutup) bu uygulamanın İslam'a Osmanlı Türkleri tarafından sokulduğunu söyleyedursun (bk. Kutup'un tarafımızdan Türkçeleştirilen *'İslam-Kapitalizm Çatışması'* adlı kitabı) biz bunun bir Emevî uygulaması olduğunu çok iyi bilmekteyiz. Türklerde bunun tam tersi vardı. Ne yazık ki hilafet denen din dışı saltanat siyasetinin Yavuz Selim tarafından Osmanlı Devleti'ne taşınmasından sonra, İslam'ın en hümanist yorumu olan 'Türkmen Yorumu', Arabizmin güdümüne girdi ve birçok Emevî töresi İslam adı altında içimize sokuldu. Bunlardan biri de haremlik-selamlık denen uygulamadır. Bu uygulamanın öngördüğü davranışlar şunlardır:

Kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı oturmaları:

Bu İslamdışılık; evde, işyerinde, sünnet, düğün, konferans, cenaze gibi toplantılarda, toplu yemeklerde (kadınlarla erkeklerin birlikte yemek yiyebileceklerini hükme bağlayan Kur'an ayeti için bk. Nur suresi, 61) kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı yerlerde mekân tutmaları şeklinde uygulanmaktadır.

Bu anlayış, son zamanlarda, İslam'ın ağır bir istismarı olan 'siyaset dinciliği' tarafından okullara, dershanelere, hastanelere kadar sokularak Müslümanların hayatını tam bir kaosa çevirdi. Halkı birbirine düşürdü, Müslüman'ı Müslüman'dan kuşku duyar bir duruma getirdi. Müslümanların dünyanın gözünde, içleri şehvet dolu kötü niyetli insanlar olarak algılanmalarına ve tanıtılmalarına zemin hazırladı. (Haremlik-selamlık konusunda sahabe uygulamalarının nasıl saptırıldığı hakkında bk. Vehbi Ecer; *'İslam Tarihi Derslerf,* 2/128, 207-211)

Kadın sesinin haram ilan edilmesi:

İslam dışı kabullerin öne çıkanlarından biri de budur. Şu bir gerçek ki, İslam vahiyleri içinde, kadın sesinin haram olduğuna ilişkin bir işaret bile yoktur. Bu, temelinden uydurma bir yasaktır. Dört mezhep fıkhını anlatan eserinde Abdurrahman el-Cezîri (ölm. 1941) şöyle diyor:

"Dört mezhebin kabulüne göre, kadın sesi, avret yani yasak değildir. Ancak fitneden korkulduğundan haram ilan edilmiştir." (el-Cezîrî; *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa,* 1/175)

Demek oluyor ki bu yapay yasak, birilerinin, "Fitne çıkar" demesiyle konmuştur. Ama zaman göstermiştir ki, en büyük fitne, bu sözün dinleştirilmesiyle çıkmıştır.

Kadınlarla tokalaşmayı haram ilan etmek:

Ne ilginçtir ki bu saptırmanın siyasal avukatlığını yapan sözde 'din adamı, fakîh' birçok kişi bile bugün artık böyle bir yasağın İslam bünyesinde olmadığını, bunun bir örf olduğunu söylemektedir. Ama biz biliyoruz ki, bu 'saltanat fetvacıları' birkaç yıl önce bu meseleyi tam tersi bir yaklaşımla halkın önüne çıkarıp aksini söyleyenleri zındık ilan etmekteydi.

Bu zihniyet, Türkiye'yi öyle bir noktaya getirdi ki 18-20 yaşlarındaki bir üniversite öğrencisi, babası, hatta dedesi yaşındaki hocasının, örneğin, bir diploma töreninde elini sıkamaz oldu. Çünkü sıkarsa 'kötü kadın, hain kadın' muamelesi görecekti. Bu insanlık dışı davranışlar ve dayatmalar yüzünden Türkiye ve Türk insanı az kahır çekmemiştir.

İşin doğrusu şudur ki, kadınla erkeğin tokalaşmasını yasaklayan ne bir ayet vardır hatta ne de uydurma bir hadis. Bunun tam tersine, şu görüş birliği vardır: Tesettürde serbest olan yerlere dokunulması da serbesttir, (bk. el-Cezîrî; ***el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa,*** 1/175) El ve ayakların tesettüre tâbi olmadığı noktasında ittifak olduğuna göre bu organlara dokunmak, en tutucu, en baskıcı görüşlere göre bile yasak değildir.

Hz. Peygamberin kadınlarla tokalaşmadığı yolundaki rivayet -ki biz onun da uydurma olduğu kanısındayız- asla yasak ifade etmez. Hz. Peygamber soğan, sarmısak, sakatat, av eti de yemezdi. Ama bunlar hiç kimseye haram değildir. Bu tip davranışlar onun peygamber kişiliğiyle ilgili kendine has tavırlardır. Bu tavırlarının ümmetini bağlamadığı, herkesçe bilinmektedir.

Kadınların seçme ve/veya seçilme haklarının olmadığını, kadından devlet başkanı olamayacağını iddia etmek:

Kadını eve hapsederek erkeğin zevk ve hizmet aracına dönüştüren zihniyet elbette,ki, ona seçme ve seçilme hakkı vermeyecekti, Kadının devlet yönetiminde söz sahibi olmasını, hele hele devlet başkanı olmasını ise asla istemeyecekti. Bu zihniyeti

temsil edenler, bin dereden su getirerek kadını kamu alanının dışına itmişlerdir.

Bizim bileceğimiz şudur: Bu iddia da temelden İslam dışıdır; bir Arap uydurmasıdır. Kadının seçme ve seçilme hakkı olmadığını söylemek, Kur'an'a iftiradır.

Yasaklama bir yana, teşvikler vardır. Esasen özel ve ayrı bir hüküm getirilmediği sürece, Kur'an'ın erkeğe tanıdığı bütün hak ve ödevlerin kadına da hitap ettiği, genel kuralların bir icabıdır. Ama bu kurallar kadın için işletilmemiştir.

Kadının seçme hakkı, Kur'an tarafından açıkça ömeklendirilmiştir. Mümtehine 12. ayet Hz. Peygamber'e kadınlarla bey'atleşmeyi yani el sıkışarak onların taahhütlerini almayı, onlarla sosyal bir mukavele yapmayı emretmektedir. Bîat, Kur'an düşüncesinde yönetenleri seçmede esas olan bir doğrudan demokrasi uygulamasıdır.

Seçilme hakkı, özellikle devlet başkanlığı konusunda belirginleşiyor.

Kur'an bu konuda da bir yasaklama getirmemiştir. Bu demektir ki, konu serbest bırakılmıştır. Kadının devlet başkanlığı, ordu komutanlığı gibi yönetim görevlerini üstlenebileceğine ilişkin sünnette de açık deliller vardır. Bizzat Peygamber eşi Hz. Âişe'nin siyasal mücadelesi ve Cemel olayında üstlendiği komutanlık görevi bunun kanıtıdır. Âişe'nin siyasal mücadelesini dine aykırı göstermek için hadis diye ileri sürülen rivayetlerin de güvenilir yanları yoktur. Dinin böyle bir emri olsaydı bunu herkesten önce Hz. Âişe bilirdi. Çünkü o, ashabın en fakîhlerinden biriydi. Hz. Âişe, siyasal mücadeleye girmesi yüzünden değil, bu mücadeleyi Hz. Ali'ye karşı vermiş olması yüzünden pişmanlık duymuştur. Ahzâb 33. ayet, yönetim görevi üstlenmeyi engelleyen bir delil olarak kabul edilse bile (ki Hz. Âişe böyle olmadığı kanaatindedir) bunun muhatabı, sadece Hz. Peygamber'in hanımlarıdır. Çünkü o ayet, sadece Peygamber hanımlarını bağlayan bir buyruktur.

'Kadının devlet başkanı olamayacağı hususunda icma var' sloganı da İslam dışı bir bühtandır.

Allah'ın kitabında yer almayan bir hükmü koyan yaklaşım, adı icma da olsa esasında bir ifsattır. İşin esası şudur: Kur'an'da yer almayan bir yığın kabulü Müslüman kitlelere Allah'ın emri gibi dayatmak için kullanılan yollardan biri de bu icma' oynudur. Bu din bir şirket dini değildir ki, kurul veya konsil kararlarıyla yönetilsin.

Önce şunu soralım: İcma' etme yetkisi Allah tarafından kime verilmiştir? İkincisi, icmaın kabul edilirliği konusunda icma var mıdır? Din Allah'ın tekelinde olduğuna göre, hiç kimsenin onun yerine hüküm koyma yetkisine sahip olması söz konusu edilemez.

İcma', 'bir asırda yaşayan İslam ulemasının bir meselede ittifakları' diye tanımlanır. Ya bu tanım yanlıştır yahut da tarih içinde icma diye bir şey söz konusu değildir. İmam Şâfiî gibi bir bilgin, icma'ın mümkün olmadığını söylemekte ve gerekçe olarak şunu ileri sürmektedir: Memleketler birbirlerine uzaktır. Bu durum, bilginlerin birbirleriyle görüşmelerini zorlaştırır. Ayrıca icma'da söz sahibi olacak kişilerin tayini zordur. Geleneğin icma' diye kabul ettirdiği şey iyi incelendiğinde görülür ki, icma' dedikleri, belli bir yöredeki kişilerin bir konuda söz birliği etmesi veya yaklaşık düşünceler sergilemesidir. Fıkıh profesörü Hayrettin Karaman konuya şöyle ışık tutuyor:

"Hakkında icmâ' bulunan hükümler ya nassa dayanır, yahut da içtihatların denk düşmesi sonucu oluşmuştur. Bunlardan nassa dayalı olanlarda bağlayıcı olan icma' değil, nastır; icma' nassın sağlamlığı ve delâleti konusundaki şüpheyi kaldırmak, bu hususları kesinleştirmek gibi bir rol oynamıştır."

"Hakkında nas bulunmadığı halde bir asırda yaşamış bütün müçtehitlerin ittifak ettikleri, görüş birliğine vardıkları bir hükmün bulunup bulunmadığı tartışılmıştır. İmam Ahmed bin Hanbel (ölm. 241/855), 'Sahabe devrinden sonra kim bir icma'dan söz ederse yalan söylemiş olur' demiştir."

İslam dünyasına yayılmış müçtehitlerin her birinin yerini ve bahse konu mesele üzerindeki içtihadını bilmeden, yalnızca farklı bir içtihadın açığa çıkmamış olmasından hareket ederek icma'dan bahsetmek inandırıcı değildir. Hakkında icma' bulunduğu iddia edilen birçok meselede ihtilâfın bulunduğunu, icma'-ihtilaf konularında eser yazmış eski ve yeni müellifler tespit edip açıklamışlar-

dır. (İbn Hazm; *el-İhkâm,* 1/534 vd.; M. Mustafa Şelebî, *Ta'lîlu'l-Ahkâm,* 325 vd). Şu halde, hakkında nass ve buna dayalı icma' bulunmadıkça sadece 'Şu konuda icma' vardır' iddiası bağlayıcı değildir ve o konu ile ilgili hüküm içtihatla değişebilir." (Karaman; *Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi,* İslamî Araştırmalar dergisi, Ekim, 1991)

Bir asırda yaşayan ulemanın bir meselede ittifakı olan icma' eğer bir nastaki hükmün teyidi ise, o takdirde nas dururken icmaa ne lüzum vardır? Yok, eğer sözkonusu olan, nasta belirtilmemiş bir konunun hükme bağlanması ise yapılan icma'lar bunca yüzyıldır neden hiç değişmemiştir? Yoksa insanlık Ashab-ı Kehf mağarasında uyuyor mu?

Rivayete göre, Hz. Peygamber, gönderdiği mektubu yırtan İran Kisrası'nın kızının hükümdar seçilmesi üzerine şu sözü söylemiştir: "İşlerini kadına bırakan bir millet asla felah bulmayacaktır."

Bu rivayetin Cemel olayının sonlarına doğru Hz. Âişe'yi durdurmak için uydurulduğu anlaşılıyor. Hz. Âişe'nin böyle bir hadisten haberinin olmaması ilginçtir. Bundan daha ilginci, hareketinin ta başında onun yanında bulunan sahabîlerden hiçbirinin bu rivayetten söz etmemiş olmalarıdır. Nitekim, bu rivayet ortaya atıldıktan sonra ne Âişe ne de emrindekiler hareketlerini durdurmuşlardır. Rivayetin doğruluğunu varsaysak bile bunun müslümanları bağlayan bir yanı yoktur. Muhammed Hamidullah'ın güzel tesbitiyle, burada söz konusu olan, İranlılara gelecek bir belanın Hz. Peygamber tarafından önceden haber verilmesidir.

Kısacası, insan haklarının en önemlilerinden biri olarak Kur'an tarafından verilen bir hakkın derme-çatma rivayetlerle devre dışı bırakılması mümkün değildir. Fıkıh bilgini Karaman konuyu şöyle özetliyor:

"Kur'an'da, bir ülkeyi kadının yönetmesinin kötü sonuçlar doğuracağına ait bir işarete bile yer verilmemektedir. Hz. Âişe'nin başkanlığında gelişen Cemel olayı açık bir siyasî muhalafet hareketidir ve bu harekette, Hz. Âişe'nin yanında yer alan büyük sahabîler vardır."

"Sonuç olarak denebilir ki, İslam'da kadının, gerektiğinde kamu görevini yapmasını yasaklayan açık, kesin, bağlayıcı bir nas mevcut değildir. Aksine, bu kapıyı aralayan deliller mevcuttur."

Kadının namazda imamlık yapıp yapamayacağı meselesi:

Kur'an bu konuda bir düzenleme getirmemiştir. Bunun anlamı, Kur'an'ın bu konuyu serbest bıraktığıdır. Uygulamada durum şudur: Kadının kadınlara imamlık yapması tartışmasız kabul edilmektedir.

Kadının erkeklere imamlığına gelince, bu konu tartışmalıdır. Ancak dinler tarihinde hemen hiçbir din kadınlara ibadet ve ayine liderlik etme imkânı vermemiştir. İşte burada İslam Peygamberi'nin bütün dinler tarihi içinde istisna olan bir uygulamasına rastlıyoruz. Ebu Davud, İbn Hanbel, Hâkim ve İbn Huzeyme'nin beyanlarına göre, Peygamberimiz, kadın sahabîlerinden biri olan Ümmü Varaka'ya, kendi ev halkının kadın ve erkeklerinin tümüne imamlık etme yetkisi vermiş ve Ümmü Varaka bu görevi öldürülünceye kadar sürdürmüştür. (Ümmü Varaka için bk. Öztürk; *Asrısaadetin Büyük Kadınları,* Ümmü Varaka bahsi)

Kadının evde oturması gerektiğini iddia etmek:

Kadının evde oturması gerektiği anlamında değerlendirilen Ahzâb 33. ayetteki 'karne' kelimesinin anlamı kaydırılmıştır. Karne', vakar kökünden türeyen bir fiildir. Vakarlı bir biçimde oturmak, vakarlı olmak demektir. Ayetteki "ve karne fi buyûtikünne" cümlesinin anlamı da: "Evlerinizde de vakarlı oturun, vakarlı olun" dur.

Hitap, Peygamber hanımlarmadır ve onlardan, evlerinde oturdukları zaman bile vakarlı olmaları istenmektedir. Bu ayetin diğer Müslüman kadınlara teşmiline sünnetin verileri de izin vermez. Hz. Peygamber'in, o dönem Müslüman kadınlarının geceleri bile camilere gitmelerine izin vermekle kalmayıp bunu teşvik etmesi de (bk. Müslim, salât 30; Darimî, salât 223) göstermektedir ki, bizzat Cenabı Peygamber, bu ayeti sonrakilerin anladığı gibi anlamamış, öyle uygulamamıştır. Sünnet kaynakları bize, yatsı namazına gittiğinde namazın gecikmesi üzerine mescitte uyuya kalan kadınlarla onların çocuklarından söz etmektedir. (Buharî, temenni 9)

Hz. Âişe şunu söylemektedir: "Tanrı Elçisi, sabah namazını karanlıkta kıldınrdı da mümin kadınlar namazdan sonra evlerine gi-

derlerken karanlıktan dolayı birbirlerini tanımazlardı." (Buharî, ezan 163, 165; Ebu Davud, salât 8)

Ahzâb 33. ayette ilk saptırma, emri: "Evlerinizde oturun!" şekline dönüştürmekle yapılmıştır. Ayetin evde oturtmak gibi bir isteği ve buyruğu yoktur. Buyruk, evde otururken de vakarlı olmayı sağlamaya yöneliktir. Çünkü Peygamber hanımları, "Hanımlardan herhangi biri gibi değildir" (Ahzâb, 32) Onlar, evlerinde bir başlarına oldukları zamanlarda bile dikkatli olmak, vakar tavrı içinde bulunmak zorundadırlar.

Ayetin söylediği budur ve bu söylenenin muhatabı da Peygamberimizin eşleridir. Gelenekçi saptırmacılık, ayetin anlamını kaydırarak: "Evlerinizde oturun "a çevirmiş, bunu da evden dışarı çıkmamaya dönüştürerek kadını duvarlar arasına hapsetmiştir. Bu baskıyı sağlamlaştırmak için, evinden dışarı çıkan kadını lanetle tehdit etmiş ve ne yazık ki bu tehdidi Peygamberimize isnat ettiği bir uydurma ile de desteklemiştir. O uydurma şudur: "Herhangi bir kadın, kocasının izni olmadan evinden dışarı çıkarsa, kocası onu bağışlayıncaya kadar, üzerine Güneş'in ve Ay'ın vurduğu her şey ona lanet eder." (Bu uydurmanın şeceresi için bk. Elbanî; *el-Ahâdîs ez-Zaîfa,* 4/56)

Kadınların evde oturmaları gerektiğine ilişkin beyanlar ve iddialar temelden uydurmadır, saptırmadır. Peygamber hanımları için bile böyle bir emir yoktur. Nitekim Hz. **Aişe** bunun böyle olduğunu beyan etmiş ve evinden çıkarak aktif hayata, hatta askerî hayata atılmış ve ordu komutanı olarak görev yapmıştır. Bu görevi, Hz. Ali'ye karşı yürütmüş olmasının yanlışlığı, kendisi tarafından da kabul ve itiraf edilmiş ayrı bir meseledir.

Kadınların evde oturtulmaları gerektiğini söyleyen zihniyetin esas amacı, kadının eğitim ve öğretimin dışında tutulmasıdır. Bu insanlık dışı dayatmayı sağlamlaştırmak için benzeri konularda başvurulan hadis uydurma yoluna başvurulmuş ve burada kadın haklan savunuculuğu ile öne çıkan Hz. Âişe özellikle kullanılmıştır. İbn Hibbân (ölm. 354/965) denen İmamı Âzam düşmanı yalancı, Hz. Âişe'nin şöyle bir hadis rivayet ettiğini yazmıştır:

"Kadınları odalarda oturtmayın, onlara okuma yazmayı öğretmeyin; onlara sadece dokuma işlerini ve Nur suresini öğretin." (Uydurma için bk. Elbanî; *el-Ahâdîs ez-Zaîfa,* 5/30)

Bu uydurmanın senedinde Muhammed İbrahim eş-Şamî vardır ve o da tıpkı İbn Hibbân gibi ünlü bir yalancıdır. Hadis bilgini Zehebî, yine bir hadisçi olan Darekutnî'den naklen bu yalancı için şöyle diyor: "Bu adam bir kezzâbdır, yani büyük bir yalancıdır." Nitekim, İbn Hibbân bile bu Şamlı'nın yalancılığına dikkat çekmek zorunda kalmıştır.

Hadis alanının güvenilir ve güvenilmez isimlerinin ittifakıyla uydurma olduğu belirlenen bu yalanın kaldırılıp atılması gerekirdi, değil mi? Hayır, hiç de öyle olmamıştır. Diğer birçok yalan gibi bu uydurma da dinleştirilmiş ve 'mukteda bih' (uyulması gereken) ulemamız tarafından 'müfta bih kavil' (fetvada esas alınan söylem) halinde dinleştirilmiştir. Bugün, "Kızlarımızı okutmak istiyoruz ama başları türbanlı okutmak istiyoruz" diye Türkiye'yi bir uçtan öbür uca velveleye verenler, o 'müfta bih kavil'i din yaparak yıllar ve yıllar kızlarını okutanları kâfir ilan edenlerin ta kendileridir. Şimdi kadınları meydan yerine sürmenin siyasal rantını fark ettikleri için eski dinlerinden ricat ederek kadım sokaklara salmışlardır.

Bekledikleri rantı tam elde ettiklerinde kadını tekrar eve tıkacaklarında kimsenin kuşkusu bulunmamalıdır.

Eğitim ve öğretimden pay alan kadın, kendisini eşya gibi kullanan zihniyetin başına dert açar. Bunun önlenmesi gerektiği düşünülmüş ve tedbir daha baştan alınmıştır: Kadını evde tutup eğitim ve öğretimden uzaklaştırmak.

KADININ RUHSAL YAŞANTISINA VE İBADETLERİNE GETİRİLEN KISITLAMALAR

Bir cinsin, bir sosyal zümrenin veya bir sınıfın bir dindeki yerinin en iyi göstergesi, o cins veya zümrenin ibadet hayatında kendisine verilen yerdir. Bu anlayışla Müslüman kadına baktığımızda onun durumunun hiç de iç açıcı olmadığını hemen fark ederiz. O, açık bir biçimde ikinci, hatta üçüncü sınıf bir varlık haline getirilmiştir.

İslam Peygamberi, insanlık tarihinin ortak geleneklerinin dışına çıkarak kadının ibadet hayatında o güne değin görülmemiş reformlar yapmıştır. Örneğin, kadına toplu ibadetlerde liderlik

hak ve yetkisi vermiş, hatta bunu elle tutulur hale getirmek için, kadın sahabîlerinden birini erkeklerin de bulunduğu cemaate imamlık yapmakla görevlendirmiştir. Ümmü **Varaka** adlı bu kadın sahabînin durumunu inceleyen kaynaklardan biraz yukarıda söz etmiştik.

Sonraki zamanlarda ise bırakın kadına bu hakkın verilmesini, onun cemaatten biri olarak dinsel hayata katılımı bile engellenmiştir. Kadın bu devirlerde sadece sosyal hayatın değil, dinsel-ruhsal hayatın da dışına itilmiştir. Bir örnek olarak yine imamlık görevini ele alalım:

Bilindiği gibi, İslamiyet, namazların cemaatle kılınması halinde resmi-belgeli bir imam şartı koymaz. Çünkü din, bir meslek değildir ve din sınıfı yoktur. Toplanan cemaat içinde **en** uygun kim ise o, imam olur. En uygun olma halini belirleyen ilk ölçü, iyi Kur'an okuma ölçüsüdür. Gel gör ki bu ölçü, kadın için işletilmemiştir. Kadın, cemaatin **en** iyi Kur**'an** okuyanı **da** olsa onun imamlık hakkı yoktur. Eğer erkekler içinde imamlığı caiz olacak derecede düzgün bir Kur'an okuyucu yoksa problem şöyle çözülür: İmam olarak öne bir erkek geçirilir, iyi Kur**'an** okuyan kadın arkada durur **ve** okur; göstermelik **erkek**-imamsa rükû ve secdede öncülük etmek için yatıp kalkar, (bk. İbn Hemmam, *el-Musannef,* 3/140-141)

Bu bir örnekti; kadına ilişkin hakların tüm şartlar aşılarak nasıl kullanılmaz hale getirildiğini göstermek için seçildi. Yoksa biz, insanlığın ortak geleneğine uyulmasından şikâyetçi değiliz. Ama ehliyetsizlik söz konusu iken hâlâ erkeğin liderliğinde ısrarın akla ve dine uygun bir açıklaması olamaz. Kaldı ki kadının ibadet hayatına konan engeller sadece bu örnekteki gibi uç durumlar halinde karşımıza çıkmamaktadır. Kadın açık bir biçimde Allah'ın kulluğunun dışına itilmiştir. Bu itmelerin bir kısmı bid'at, bir kısmı saptırma, bir kısmı tahrif ürünüdür. Şimdi bunların belli başlılarını görelim:

Kadının camiden-cemaatten uzaklaştırılması:

Buradaki cemaat, hem namaz için bir araya gelmiş topluluğu hem de her türlü insan topluluğunu yani toplumu ifade etmektedir. Kadınlar önce namaz cemaatinden, buna bağlı olarak da toplum anlamındaki cemaatten uzaklaştırılıp eve hapsedildiler.

Şu bir gerçek ki, Hz. Peygamber'in sağlığında kadınlar camiye-cemaate hiçbir kayıt-şart aranmadan giderlerdi. Hatta Cenabı Peygamber'in onları bu yolda teşvik ettiğini görüyoruz. Sabah ve yatsı namazlarını bile camide cemaatle kılan sahabe kadınlar vardı. (Buharî, mevâkît 27; İbn Mâce, salât 2) Dahası var:

Mescitte kadınlarla erkekler birbirinden öyle perdelerle, paravanlarla ayrılmış değillerdi. Kadınlara tahsis edilmiş ayrı bir bölüm falan yoktu. İbadet tek mekânda yapılıyordu. Nizam sağlansın diye ön tarafta erkekler saf tutar, onların hemen arkasından kadınlar saf bağlardı. Arada bir perde vs. olmadığı için yoksul erkeklerin tek bir giysi ile yetinenleri, secdeye vardıklarında bazen edep yerleri görüldüğü için Cenabı Peygamber, kadınlara, erkekler secdeden kalkmadan başlarını secdeden kaldırmamayı emretmişti. (Buharî, salât 6; Ebu Davud, salât 76, 142) Bu şartlar altında bile bir 'fitne'den söz etmeyen bir peygamber adına 'cumhur' denen birilerinin 'fitne' gerekçesiyle kadını eve hapsetmesine ne demeli?

O günkü mescidin birkaç tane olan giriş kapılarından birini kadınlara tahsisi düşünen Peygamberimizin bu fikrinden vazgeçtiğini görüyoruz. (Buharî, salât 16) Yani Hz. Peygamber, 'fitne edebiyatı'na gerekçe yapılır diye böyle makul bir davranışı dahi hayata geçirmemiştir. Bütün bunlara rağmen, 'fitne' üretme makinesi ulema, kadın konusunda hiç durmadan 'fitnecilik' şaibesi yaratıp kadını bir tür 'adı konmamış şeytan'a çevirmeyi yeğlemiştir. Esas fitnenin bu zihniyet ve bu fetvalar olduğunu bu cumhur denen zevata asırlar boyunca anlatmaya hiç kimse teşebbüs etmemiştir. Çünkü kadının bastırılması, herkesin işine gelmiştir. Bindikleri dalı neden kessinler!

Peygamberimizin andığımız uygulamaları, onun bu âlemden ayrılışından hemen sonra 'cumhur' denen zevat tarafından "Fitne çıkar" gerekçesiyle kaldırılmıştır. Peygamberimizin uygulamasını, bırakın sonraki zamanları, sahabe döneminde bile geri getirmek isteyenler korkunç bir dirençle karşılaşmış ve maalesef başarılı olamamışlardır. Bu da bizim tahmin veya yorumumuz değildir. Yine Abdullah bin Ömer'e kulak verelim. Sahabe topluluğuna Hz. Peygamber'in şu sözünü hatırlatmıştır:

"Kadınlara, geceleyin camiye gitmeleri için izin verin!" (Müslim, salât 138-139; Ebu Davud, salât 51; İbn Hanbel, 2/49,143,145)

İbn Ömer'in bu hatırlatmasına karşı ilk kızılca kıyameti onun oğlu Vâkıd koparmıştır. Babasını âdeta azarlayarak şöyle gürlemiştir:

"Vallahi onlara izin vermeyiz, onlar böyle bir izni fitne ve fesat aracı yaparlar."

tbn Ömer bu karşı çıkışa çok kızmış, hatta bir rivayete göre oğlunu tokatlayarak şöyle haykırmıştır:

"Ben sana Peygamberin izin emrini hatırlatıyorum, sen bana 'İzin vermeyiz' diye karşı çıkıyorsun."

Değerlendirmeyi fakîh Prof. Mehmet Erdoğan'dan alalım:

"İbn Ömer'in oğlu Vâkıd'ın seslendirdiği ve geniş ölçüde kabul gören bu görüş, kadınlara yönelik eski Arap bakışının, toplumun bilinçaltında hâlâ saklı olduğunu ve vahyin kontrolü kaygısının sona ermesiyle çok daha kolay bir biçimde yaygınlık ve etkinlik kazandığını gösteriyor. Giderek yerleşen bu görüş, çok kaypak ve ne olduğu belli olmayan 'fitne' gibi bir kavramın arkasına sığınarak kadını eve hapsetmek istemiş ve toplumun her kesimini kucaklaması gereken İslam ruhu, tek yanlı yorumlara sıkıştırılmış, bunun tabiî sonucu olarak da kadınlar bu durumdan zarar görmüşler, gerektiği gibi eğitim alamamışlar, toplumsal etkinliklere katılamamışlardır. Onları evlerinin en karanlık yerinde tutmaya arzulu olan zihniyet, eylemlerini bu daraltıcı, dışlayıcı ve bölücü yorumlarıyla meşruiyet çerçevesinde imiş gibi sunagelmiştir." (Erdoğan, *Tesettür Meselesi,* 180-181)

Ne ilginçtir ki, İbn Ömer'in bu tutumunun tam tersinin dirayetli öncüsü olarak onun babası Hz. Ömer gösterilmektedir. Hz. Peygamber'in dışarı çıkmak için gerekli dış giysiye sahip olmadıklarını bildiren kadınlara, arkadaşlarınızdan ödünç elbise alarak çıkın diyerek onları teşvik ettiği bilinmektedir. Ömer ise bunun tam tersi bir tutumun öncüsü olarak gösterilmektedir. Şöyle diyor:

"Kadınlara karşı çıplaklıktan yardım isteyin. (Yani onlara fazla elbise almayın ki bunları giyerek habire dışarı çıkmasınlar.) Onlara sürekli 'Hayır' diye cevap verin. Onlara habire 'Evet' demek, onları daha çoğunu istemeye teşvik eder. Bu rivayetin Ömer'e yalandan

isnat edildiğini söyleyenler olmuşsa da genel kanı bu sözün Ömer tarafından söylendiği merkezindedir, (bk. Hâkim, *el-Müstedrek).*

Şu söz de Hz. Ömer'indir:

"Kadınlar avrettir, onları evlerle örtün, onları çevreyi rahatça seyredebilecekleri yüksek yerlerde oturtmayın, onlara okuyup yazmayı öğretmeyin."

Asnsaadet'te kadınlar Cuma ve bayram namazlarına da katılmakta idiler. Çünkü bu namazlar erkek için neyse kadın için de odur. Geleneksel uygulama ise kadınları camiden cemaatten uzaklaştırmış ve gerekçe olarak yine "Fitne çıkar" demiştir.

Her ne hikmetse 'fitne', aklı cinselliğe saplanıp kalmış erkekten çıkmıyor da onun bir şehvet aracı gibi görüp eşyalaştırdığı kadından çıkıyor. Ve her ne hikmetse kadın, Hz. Peygamber'in ibadethanesinde fitne unsuru olmuyor da onun ölümünden sonra aniden bir 'fitne makinesi' haline geliveriyor. Ve bu fitneyi durdurmak için İslam mabedi 'erkekler mabedi'ne dönüştürülüyor.

Doğrusu şu ki kadınlar bütün namazlara tıpkı erkekler gibi gidebilirler. Peygamberimiz devrinde de gitmişlerdir, (bk. İbn Hemmam, 3/302-303) Bunun aksini kurallaştıranlar dine değil, kendi nefisleriyle kendileri gibi düşünenlerin yorumuna dayanmış olurlar.

Kadının cenaze namazından uzaklaştırılması:

Bu din dışı uygulama, çok sonraki devirlerindir. Üstelik bu uygulamanın tam tersinin doğru olduğu, kadınların da cenaze namazına katılma hak ve yetkilerinin bulunduğu, en gelenekçi, hatta yobaz ilmihallerde bile yazılıdır. Yazılıdır ama hayata geçmemiş ve bu yüzden unutulmuştur.

Esasen cenaze namazı diye andığımız uygulama, fıkıh tekniği bakımından bir namaz değildir, sıradan bir duadır. Oradaki salât' sözcüğü teknik anlamda namazı değil, kelime anlamıyla salâtı yani duayı ifade eder. Cenaze namazında secde, rükû ve teşehhüt yoktur; bunlar olmayınca da fıkhî anlamda namazdan söz edemeyiz. Ve bunun içindir ki cenaze namazı abdestsiz de kılınabilir. Çünkü abdest, frkhen namaz olan ibadetler için gereklidir. Cenaze fıkhen bir namaz değildir, bir duadır.

Fıkhen namaz olan diğer namazlara (vakit namazı, Cuma, bayram) erkeklerle birlikte aynı camiye gidebileceği kabul edilen kadınlar cenaze namazına neden gidemesinler? Bunun akıl ve din ölçüleriyle açıklanması mümkün olabilir mi!

Şu söylenebilir: Kadın hassastır, cenaze onun bu yanını tahrik eder, ağlar, bağırır, fenalık geçirebilir. Bu yüzden cenaze namazına katılmaması daha uygun olur. Bu, dinlenebilir bir sözdür. Nitekim, Peygamberimizin bazı durumlarda kadınları cenazelere katılmaktan uzak tuttuğu yolunda rivayetler vardır. (Örnek olarak bk. İbn Hemmam, 3/453-458) Ne var ki bu, bir yasak değil, bir acıma, kollama ve nihayet bir tedbirdir. Kadını korumaya yönelik bir öneri olarak dinlenebilir. Eğer kadın bu öneriyi dinler, cenazeye katılmaz ise buna bir şey denemez. Fakat eğer katılmak ister, duada da yer almayı tercin ederse ona hiç kimse engel olamaz.

Hayızh ve lohusa kadına ibadetin, mabede girmenin yasak edilmesi:

Âdet görmüş kadına reva görülen zulmü Kur'an yıkmıştır. Ne yazık ki Kur'an'ın yıktığı bu zulmü, Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam'ın ta içine soktular ve adına da 'sünnete riayet' dediler. Buradaki 'sünnet' (!), Cahiliye devrinin sünneti olsa gerek. Hz. Muhammed'in sünnetinde böyle bir yasak yok.

Kur'an, kadınların hayız halini bir 'hastalık ve sıkıntı hali' (eza) olarak nitelendirmektedir. Eza, kadına eziyeti din yapanların iddia ettikleri gibi, 'pislik' demek değildir. Yola düşmüş ve geçişi zorlaştıran her şey bir eza yani sıkıntı sayılmıştır. O düşen şey bazen dışkı türü bir şey de olabilir. Bunun böyle olması eza kelimesinin 'pislik' şeklinde tercümesine bahane yapılamaz!

Eza, Isfahanlı Râgıb'ın da belirttiği gibi, "Canlılara dokunup onlara bedensel veya ruhsal yönden eziyet veren dünyevî ve uhrevî her türlü şeye denir." Râgıb, Kur'an dilindeki ustalığını, konumuz olan Bakara 222. ayeti özellikle ele alarak bir kez daha sergiliyor. Diyor ki:

"Bu ayette âdet haline eza denmesi din ve tıp açısından eza olması yüzündendir. Nitekim tıp sanatının ustaları bunun böyle olduğunu bildirmektedir" (Râgıb; *el-Müfredât,* eza mad.) Râgıb'ın bu beyanının bizi götürdüğü sonuç şudur: Âdet hali bir hastalık halidir.

Kadının hayız halini bir pislik hali gören anlayış, esasında kadının kendisini de tam temiz görmemektedir. Bir örnek verelim: Hadis diye rivayet edilen bir söz, "Müslüman'ın artığı temizdir" diyor ve fıkıhta Müslümanların artıklarına ilişkin düzenleme bu kabule uygun olarak yapılıyor. Şu anda bunun isabetini tartışacak değiliz. Bizi ilgilendiren nokta şudur: Müslümanın artığını temiz kabul edenler, kadının artığına gelindiğinde onu Müslümandan ayırmaktadırlar. Bir defa, kadının artığı meselesi hayvanların artıkları bahsinin içinde ele alınmaktadır. Örneğin, ilklerden biri olan İbnHemmam (ölm. 211/826) kadının artığını inceleme işini, köpeğin, kedinin, büyük baş hayvanların artıklarının hemen arkasından ele almaktadır. Ve sonuç, Müslümanın artığına reva görülen sonuç değildir. Erkeğin aksine, kadının artırdığı su ile, örneğin, abdest alınamaz. Oysaki erkeğin artığı için durum böyle değildir, (bk. İbn Hemmam; *el-Musannef,* 1/105-109)

Durum, müfessir sahabî İbn Abbas'a (ölm. 68/ 687) açıldığında D, birçok konuda olduğu gibi, kendine yakışan tavrı ortaya koymuş ve böyle bir şeyin doğru olmadığını bildirerek "Kadının artığıyla, abdest almak da o artığı içmek de caizdir" demiştir. Ve şunu da eklemiştir:

"Kadın, giysi bakımından da koku bakımından da erkekten temizdir. Onun artığı, normal halinde de âdet görmüş halinde de temizdir." (İbn Hemmam, 1/106-107)

Tüm bunların doğal sonucu olarak, Hz. Peygamber, hayız haliyle ilgili fıkıhsal düzenlemeleri hastalık hükümlerine göre yapmıştır. O halde, sonuç şu olacaktır:

Hayız halindeki kadın, namazlarını kılmayabilir, oruçlarını tutmayabilir, camiye-cemaate gitmeyebilir. Durumu düzelince, tutamadığı oruçlarını kaza eder (çünkü orucun kazası Kur'an'da düzenlenmiştir), kılamadığı namazları ise kılmaz (çünkü Kur'an namazın kazasından söz etmez), onlar kendisine bağışlanmıştır. Ama isterse, durumunu uygun bulursa, tıpkı diğer hastalık hallerinde olduğu gibi, namazını kılar, orucunu tutar.

Yani hayız hali, ibadetler konusunda kadına ruhsat vermektedir; kadın isterse bu ruhsatı kullanır, istemezse kullanmaz. Hayızlı kadın için yasak yok, ruhsat vardır.

Üstü örtülüp halktan saklanan bu gerçeği, Türkiye'de kitlelere ilk kez duyuran kalem de bizimdir kelam da. Yazılı basının sayfalarında kalemimiz ve televizyon ekranlarında kelamımız. 1980'li yılların sonlarıyla 1990lı yılların başlarına gidip bizim yazdıklarımıza ve söylediklerimize bakan herkes bu gerçeği kolaylıkla tespit eder, görür. O gün ilk kez söylediklerimizi bugün herkes kabul etmekte, hatta bunun böyle olduğunu daha kuvvetle telaffuz etmek için âdeta yarış yapılmaktadır. Ama birçok sıkıntı ve ithamı göğüsleyerek bu gerçekleri halka ilk kez duyuran şahsın kimliğini, 'ulema' takımından dile getirene rastlanmıyor. Ona şükran borçlu olduklarını itiraf şöyle dursun, onun adını bile anmamaktalar. Neden? Çünkü bu geldikleri yerin sebebi odur ama bu geldikleri yer, 'mecbur kaldıkları için' kabul etmiş görünmelerine rağmen vicdanlarında hâlâ benimsemedikleri bir yerdir. Bir yandan 'ilk adam'ın mirasını talan ederek itibar devşirirken bir yandan da "Bu işleri başımıza o açtı" dercesine ona öfkeyi sürdürmekteler.

Nihaî hükmü elbette ki Tanrı ve tarih verecektir. Biz, kaldığımız yerden devam edelim.

Peygamber sonrası devirlerin kadın karşıtı zihniyetleri, Kur'an ve Peygamber'in kadına verdiği bu ruhsatı yasağa çevirmiştir. Bazılarını verelim: Âdet halindeki kadın namaz kılamaz, oruç tutamaz, Kur'an okuyamaz, tavaf edemez, camiye giremez, Kur'an'a el süremez... Daha kötüsü, bu yasakları lohusa kadın için de aynen geçerli kılmışlardır. Öyle ki bazı 'gayretli fakîhler', hayızlı ve lohusa kadının caminin avlusundan geçip geçmeyeceğini bile tartışma konusu yapmışlardır. Aynı fakîhler, kanlı basur olduğu için makatından sürekli kirli kan akan birini 'özür sahibi' saymakta ve onun, her farz namaz için bir abdest alması şartıyla dilediği gibi ibadet edebileceğini hükme bağlamaktalar.

Şimdi, fıtratı bozulmamış ve kadın düşmanlığı illetine tutulmamış bir vicdan sormaz mı: "Bu din, nasıl oluyor da, makatından pis kan akan bir insana tanıdığı ibadet kolaylığım, annelik gibi yüce bir niteliğin göstergesi olan doğal bir kan akışına maruz kalmış kadına tanımıyor, o kanı 'Allah' demeye bile engel sayıyor?!"

DEHŞET VERİCİ BİR UTANÇ TABLOSU

Kur'an'ın hayız halini düzenleyen ayetinde bir tek yasak vardır, o da erkeğe yöneliktir: Hayızlı kadınla cinsel temas yasağı... Kur'an, düzenlemeyi böyle yapmışken hiçbir yasağa muhatap kılınmayan kadına bir dizi yasak getirilmiştir. Öte yandan, ayette erkeğe getirilen yasağı delip hayızlı kadınla cinsel teması sağlamak için akıl almaz oyunlar sergilendiğini görüyoruz. Bu yasağı delen erkeğe had (nasla belirlenmiş ceza) yok, ta'zirden söz eden yok... Azarlanması gerektiğini söyleyen bile yoktur. Hiç olmasa bir kefaret öngörülsün; o da yoktur. Bu yasağı delen erkek, Allah'tan affını diler, bir veya yarım dinarlık bir sadaka verir. Hepsi bu kadar... (bk. İbn Kudâme; *el-Muğnî,* 1/335; Halîfî, Nasır Ali Nasır; *ez-Zurûfu'l-Muşeddide ve'l-Muhaffifefi Ukûbeti't-Ta'zîrfi'l-Fıkhı'l-İslamî,* 71)

Kur'an'ın koyduğu yasağı delerek, adetli kadınla cinsel temas kuran erkeği rahatlatmak için daha başka oyunlar da sergilenmiştir. Şimdi, bu oyunları gösterirken, meselelere biraz vakıf olan herkesin rahatça başvurabileceği bir kaynağa yollama yapacağız: el-Cezîrî'nin *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa'* adlı ünlü eserine...

Geleneğin 'Dört Hak Mezhep' diye andığı fıkıh ekollerinden Hanbelîlik'in görüşü şu: Hayız halindeki kadınla cinsel ilişkiye girmek, küçük bir günahtır; bu günahı işleyen kişi tövbe eder, bir veya yarım dirhemlik bir sadaka verirse kurtulur. Eğer maddî durumu müsait değilse bu sadakayı da vermez...

Devam edelim ve cumhuri ulemamızın Bakara 222'deki yasağı aşmaya yönelik farklı 'çözüm' yollarını görelim:

'Dört hak mezhep'ten Hanefîlik'in, kadın hayız gördüğünde sıkışan erkeğe çare getiren fetvası şu: Hayızlı kadınla cinsel temas isteği duyan erkek günaha çarpılmadan bu işi yapmak için kanın, iki namaz arası kadar kesildiği bir zamanı kollar...Ve o zaman aralığında işini bitirir. Kur'an, "Kadın iyice temizlenmedikçe yaklaşmayın" emrini veriyorsa da ulemamız, erkek din kardeşleri için bu çözümü üretmekte kararlıdır. Devam edelim:

Hak mezheplerden Mâlikîlerin 'sıkışık' durumda olan erkekleri kurtarmada çözümleri daha liberal ve daha hoşgörülüdür. Şöyle düşünüyorlar: Hayız halindeki kadınla cinsel temas için kanın iki

namaz arası kadar kesilmesi şart değildir; bir namaz kılacak zaman kadar kesilmişse erkek, o aracıkta işini bitirir yani hayızlı kadınla cinsel temasta bulunur ve günaha girmez.

Ecdat ulemasının büyük hoşgörüsünün bittiğini sanmayın! Bu büyük hoşgörünün (!) sahibi Mâlikîlerden daha büyük hoşgörülü (!) çözüm getirenler de vardır. Onlara göre: Âdet halindeki kadının kanı, cinsel birleşme için yetecek bir süre kesilmişse cinsel temas yapılabilir.

Yine bitmedi!

Mâlikîler bu hoşgörülü (!) çözümü daha da ileri götürmüşlerdir. Şöyle diyorlar: Bunların hiçbirine gerek yok! Âdet kanının kesilmesi bir cihaz veya ilaçla sağlanarak da erkeğin yolu açılabilir... (Cezîrî, age. 1/ 123-124)

Gördünüz mü? Şöyle veya böyle, Bakara 222'nin getirdiği ve erkeği 'taciz' ettiği anlaşılan tek yasak, bir biçimde delinecektir. Karar verilmiştir ve kılıf mutlaka bulunmalıdır. Nasıl büyük bir 'cihat' verilerek bu kılıfların bulunduğunu, insanlığımızdan âdeta utanarak izledik. Ve gördük ki, bir cihaz veya âletle âdet kanının durdurulması sağlanarak, erkeğin rahatlaması için çare bulunuyor ama aynı çare devreye sokularak kadının iki rekât namaz kılmasına izin verilmiyor. Ve bunu yapanların unvanı 'selefi sâlihîn' oluyor. Gerçek selefi sâlihînin ruhlarından özür dileyerek şunu söyleyeceğiz:

"Selefi sâlihîn, Muhammedi sünnete uyanların unvanı olmalıdır. Peki, sünnette yani Hz. Peygamber'in hayatında adetli kadınla cinsel teması meşrulaştıran yukarıki oyunların bir örneği var mıdır, varsa neredir?" Bu soruyu sorduğunuzda, Mekke müşriklerinin Kur'an vahyi karşısında sıkça kullandıkları şu ithama hazır olmalısınız:

"Ecdadımızın müfta bih olan kavillerine aykırı söz söyleyerek fitne çıkarıyorsunuz!"

Cevaben şöyle deriz:

"Eğer bu soruyu soranlar fitneci oluyorsa Bakara **222**'nin koyduğu açık yasağı bin türlü şeytanlıkla delmeyi hüner sananlar da şeytanın çocukları olur."

Yukarıda gördüğümüz çözüm getirici (!) hak mezhep (!) görüşlerini sıralayan Ezherli fakîh el-Cezîrî (ölm.1941), son görüşü belirttikten sonra şu ilginç eklemeyi yapıyor:

"Tahammül gücü olmayan şehvetli erkeklere, cinsel temastan önce, kanın akmasını kesmek için son görüşün (yani kanı ilaç veya âletle durdurmayı öneren görüşün) açtığı yolda hareket etmelerini öneririz."

Geleneksel anlayışın çağdaş ismi Cezîri'nin önerisi fazla şaşırtıcı değil. Öyle selefe böyle halef, öyle tencereye böyle kapak...

Gördüğünüz gibi, geleneksel ulemanın Kur'an ayetini etkisiz kılmak için ürettikleri çözümlere modern zamanların uleması da katkıda bulunmakta, şehvetine hâkim olamayan 'güçlü' erkeklerin yardımına koşmaktadır.

Geleneksel fıkhın asırlardır oynadığı çirkin (hatta yer yer çirkef) oyun hep erkek lehine oynanmış cinsiyet ve şehvet oyunudur. Ve din, özellikle uydurma hadislere dayanan sahte din bunun aracı yapılmıştır. Bu cinsiyet ve şehvet oyunlarının hangi anlayışla sergilendiğine tipik bir örnek de hadis adıyla sahnelenen şu uydurmadır:

"Herhangi bir kadın, kocasının izni olmadan oruç tutar, kocası ondan bu halde iken cinsel istekte bulunur da kadın buna olumlu cevap vermez ise Allah o kadına üç büyük kebîre (en büyük günah) cezası yazar." (bk. Elbanî; *ez-Zaîfa,* 5/494)

Baştan sona bühtan ve ahlaksızlık olan şu yalanları Kur'an'ın nezih dinine sokan zihniyete seyirci kalanlara veyl olsun! Muazzez Peygamberimizi bu yalanlara âlet edenlerle onları hâlâ savunanlara da lanet olsun!

Kur'an'ın buyruğu şudur:

Hayızlı kadınlar, isterlerse her türlü ibadetlerini yapabilirler: Namaz kılarlar, oruç tutarlar, Kur'an okurlar, mabede-cemaate giderler. Ama din onlara, o hallerinde iken bu yükümlülükleri yerine getirmeme izni vermiştir. İsterler ve gerek görürlerse bu izni kullanabilirler.

Hüküm ve fetvanın en hayırlısı Hak'tan gelir.

"Hakkın dışında, sapıklıktan gayrı ne vardır!" (Yunus suresi, 32)

Kadının tanıklığını yarım tanıklık saymak:

Bakara suresi 282. ayette vadeli borçlarla ilgili bir düzenleme yapan Kur'an, o günkü hayatta ticaretin tamamen dışında kalmış olan kadınların tanıklığına yer vermiş ama onların tanıklığını nitelikli bir tanıklık kılmıştır. Bu düzenlemeye göre, vadeli borçlarla ilgili teminat düzenlemelerinde kullanılacak tanıklar iki erkek olacaktır. İki erkek bulunamaz ise bir erkek ve iki kadın tanık gerekecektir.

Kur'an bir erkeğe karşı iki kadın istemenin gerekçesini de açıklıyor: Kadınlardan biri işin içinden çıkamaz ise öteki kadın ona hatırlatmada bulunacaktır. Yani kadınların biri, tanıktan beklenen bilgileri verebilirse olay orada bitecektir. Veremez ise ikinci kadın devreye girecektir. Bu demektir ki sonuçta, konuşan tanık kadın tek olacaktır. İkinci kadın bir tedbirdir.

Burada bir mevsuf (nitelikli) tanıklık söz konusudur. Bu, bazı durumlarda erkek için de söz konusu olabilir.

Kur'an'ın getirdiği düzenlemenin sebebi bellidir: Kadın sosyal hayatın, özellikle ticarî hayatın dışındadır. Dışında kaldığı bir konuda tanıklığına başvurulduğunda zorluk çekebilecektir. İşte buna bir çözüm getirilmiş ve nitelikli tanıklık esas alınmıştır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Bakara 282'de hüküm, cinsiyet (kadınlık) üzerine değil, 'işin içinden çıkamama, unutkanlık' yani ehliyet üzerine kurulmuştur. Yetersizlik-ehliyetsizlik gerekçesi ortadan kalktığında iki kadın isteme ihtiyacı da ortadan kalkacaktır. Bugün kalktığı gibi...

Şunu da unutmayalım: Burada söz konusu olan, değişmez kuralların oluşturduğu taabbudî (ibadetlere ilişkin) alanda bir işlem değil, zamanlara ve mekânlara göre sürekli değişen kuralların işlediği muamelât alanında bir işlemdir. Bu alan, 'maslahat'a (kamu ihtiyacına, zaman ve zeminin gereklerine) göre değişen bir alandır. Bu alanda değiştirilemeyecek olan, hükümlerin makaasıd' denen amaç kısımları, 'olmazsa olmazlar'ıdır. 'Vesâil'

denen araç hükümler bu alanda, maslahata uygun olarak hiç durmadan değişir. Üzerinde olduğumuz konuda makaasıd (amaçlar) cümlesinden olan, alacaklının hakkını güvence altına almaktır. Bu güvencenin düzenlenmesi ise tamamen vesâil (araçlar) alanında bir iştir.

Bunun sonucu şu olur: Borçlanma işleminde alacaklının hakkını teminat altına almak için zaman ve zemine göre başka tedbirler de yürürlüğe konabilir. Tanıklarla ilgili nitelikler, sayılar değiştirilebilir. Nitekim, bu ayetteki çok özel düzenlemeyi genelleştirerek 'bir erkek tanığa karşılık iki kadın tanık' anlayışını ilkeleştiren fakîhler, Bakara **282**'deki vadeli borçlarla ilgili emrin 'vücup' (gereklilik) ifade eden bir emir olmadığını, sadece nedb veya irşat (uyarma-yol gösterme) olduğunu söylemekte bir sakınca görmemişlerdir.

Ana başlığındaki emri nedb (edep, nezaket tavrı) anlamında değerlendirdiğimiz bir konunun alt başlığındaki bir emri vücup anlamında değerlendirmek tutarsızlıktır. Bunun teşriî mantıkla açıklanması mümkün değildir.

Kadın, ticarî hayatın içine girer ve tıpkı erkekler gibi ticarî olayların çözümünde bilgi ve deneyim sahibi olursa, artık ticarî tanıklıkta iki kadına gerek yoktur. Çünkü artık birincisi işin içinden çıkamaz duruma düşmeyecektir. Yani borçlunun hukukunu güvence altına alan düzenleme, bir kadının tanıklığı ile de beklenen sonucu verecektir. Nitekim bugün durum budur. Kur'an bunun dışında, kadınla erkeğin tanıklığı konusunda hiçbir ayrım getirmemiştir. Diğer tüm alanlarda erkek ne ise kadın da odur.

Geleneksel kadın karşıtı anlayış bu kadar basit ve açık olan bu düzenlemeyi kendi hesaplarına dayanak yaparak 'tüm alanlarda bir erkek tanığa karşılık iki kadın tanık gerekir' demiş ve bunu kurallaştırmıştır. Daha yerinde bir deyimle, kadına baskısını pekiştirmede fırsatı ganimet bilmiştir.

Evlenecek kadın (veya kız) için baslık parası almak:

Bu uygulama, kadını bir köle veya eşya konumuna getiren ilkel zihniyetlerin vücut verdiği bir zulümdür, bir insanlık suçudur. Ne yazık ki bu insanlık suçu, Anadolu'da da asırlardır yürürlükte olmuştur ve bazı yörelerde hâlâ yürürlüktedir.

Başlık parası adıyla alınan meblağ, kadının haklarını teminat altına almaya yönelik bir tedbir olan mehirin bir tür gaspıdır. Kur'an, mehiri, boşanma durumunda kadının bir ekonomik garantisi olarak öngörmüştür. Nikâh akti sırasında karşılıklı rıza ile belirlenen mehir, erkek tarafından bir boşama vücut bulduğunda kadına verilmek üzere güvence altına alınır.

Günümüz hukuk sistemlerinde nikâh, kamu otoritesi tarafından tescil edilmekte ve boşanma, erkeğin elinden alınıp yargının kararına bağlanmaktadır. Bu sistemde, kadını malî problemlerden korumak için mehire gerek kalmamıştır. Bunun yerine, boşanma durumunda nafaka söz konusudur. Boşanma öncesinde de eğer yargıç, eşlerin bir süre ayrı yaşamalarına karar vermişse, kadının geçinmesi, erkek tarafından ödenecek bir ayrılık nafakası ile sağlanır.

Kur'an hem mehiri, hem de boşanma üzerine bağlanacak nafakayı öngörerek kadının durumunu daha da sağlamlaştırmıştır.

Başlık parası yiyicileri, sıkıştıkları zaman, bunu, 'İslam'ın öngördüğü mehir' uygulamasının bir devamı (!) olarak tanıtmaya kalkarlar. Bu bir yalandır. Çünkü mehir, boşanma anında ödenir ve kadına verilir. Başlık parası ise evlenme öncesinde alınmakta ve kadına hükmedenlerin (baba veya söz sahibi varisler) kesesine girmektedir.

Gerçek şu ki, başlık parası âdeti, kadın üzerinde kölelik hükümlerinin nitelikli bir uygulamasıdır.

Kadının (veya kızın) özgür irade ve isteği olmadan (görücü usulü ile) evlendirilmesi:

Bu da Kur'an'a tamamen zıt bir zulümdür. Özgür irade ve hür istek olmadan Allah'a ibadeti bile istemeyen bir din, bir kadının, eşini seçme konusunda iradesinin dışlanmasına nasıl seyirci kalır! Bu zulüm de Anadolu'da asırlarca işlendi. Ve İslam dünyasının büyük bir kısmında hâlâ işlenmektedir. Türkiye, bu zulümlerden Cumhuriyet sayesinde büyük ölçüde kurtulmuş bulunuyor. Ve biz, bu noktada şunu tekrarlamayı bir insanlık borcu sayıyoruz:

Cumhuriyet devrimleri, İslam dünyasında aydınlanmanın öncüsü olduğu gibi, gerçek İslam'ı anlamaya uzanan uyanışın da öncüsüdür.

Kadınları hür ve câriye diye ikiye ayırmak:

Böyle bir ayrım Kur'an'da yoktur. Câriye sözcüğü bile Kur'an'da yoktur. Kadını hür ve câriye (köle ve esirler de birçok bakımdan câriye gibidir) diye ikiye ayıranlar, kadım eşya gibi düşünenlerdir. Bunlar kadını, zevk aracı ve hizmet aracı olarak ikiye ayırmışlardır.

Harplerde esir edilen kadınlarla köle olarak satılan kadınlar arasından seçilen ve tam bir cinsel oyuncağa dönüştürülen kadınlar 'milkiyet-i yeman' (sağ elin sahip olması) kuralıyla eşyalaştırılmışlardır. Oysaki milkiyet-i yeman, harp esirlerinin mülkiyetini kazandımsa da (ki o günkü dünyada bunun aksi zaten söz konusu değildi) kadının cinselliğine sahiplik ifade edemez. Cinsel ilişki, her hal ve şartta kadının rızasına bağlıdır. (Bu konuda bk. Hatemi; *İnsan Hakları,* 57)

Esir kadınlara tasallutun, onlarla cinsel ilişkiyi bir hak olarak görmenin İslam'la bağdaştırılması mümkün değildir. Bu tasallut, fıkha sonradan sokulmuştur, (bk. Hatemi; age. 55)

Kadını kara köpek, eşek ve domuzla bir tutmak:

Kadını bu saydığımız hayvanlarla bir tutan bazı sözler, haşa, Hz. Peygamber'in beyanları olarak rivayet edilmiştir.

Bu rivayetler Hz. Ali, Hz. Âişe, İbn Abbas, İbn Ömer gibi büyük sahabîlerce ret edilmiştir. 'Kadın düşmanı putperest Arap şuuraltı'nın, muazzez Peygamberi âlet eden saçmalıkları olarak gördüğümüz bu insanlık dışı rivayetlerden bazıları şöyledir:

"Namaz kılanın önünden şu üç şey geçtiğinde namaz bozulur: Siyah köpek, eşek, kadın."

Daha iğrenç ve alçak uydurmalar da var. İşte bir tane;

"Şu sayılanlar, namaz kılanın önünden geçerlerse namaz bozulur: Köpek, domuz, Yahudi, Hristiyan, Mecusî, âdet görmekte olan kadın." (bk. İbn Hemmam, 2/26-29)

İbn Hemmam, bu rivayetleri kaydettikten sonra Hz. Ali, İbn Abbas, Hz. Âişe ve İbn Ömer'in onlarla ilgili kanaatlerini de veri-

yor. Bu rivayetler kendisine aktardan İbn Abbas şunu söylüyor: "Temiz kelimeler ve salih amel Allah'a yükselip gider, onu hiçbir şey kesemez." Hz. Ali'nin bu rivayetler karşısındaki sözü şudur:

"Hiçbir şey namazı kesmez; sen nefsinin vesveselerini içinden atmaya bak!"

Bu rivayetler kendisine aktarılan Hz. Âişe (ölm.57/676) çok düşündürücü, çok sarsıcı bir yanıt vermiştir:

"Siz beni köpek ve eşekle eşitlemek mi istiyorsunuz, ey Iraklılar?! Şunu bilin ki hiçbir şey namazın kesilmesine sebep olamaz. Siz, içinizden geçen vesveseleri uzak tutmaya çalışın!"

Anılan rivayetleri duyduğunda İbn Ömer'in sözü de şu olmuştur: "Namazı hiçbir şey kesemez; siz mümkün olduğunca nefsinize hâkim olun." (İbn Hemmam, 3/29-30)

İbn Hemmam, büyük sahabîlerin bu karşı çıkışlarından sonra, tâbiûn (sahabîleri izleyen kuşak) ünlülerinden bazılarının aynı mealdeki karşı çıkışlarını da sıralamıştır, (bk. İbn Hemmam, 2/30-33)

Kadını fitne unsuru, şeytanın aracı olarak görmek:

Bu konuda en yıkıcı uydurma hadis şudur:

"Dünyadan ve kadınlardan sakının. Şu bir gerçek ki iblis çok uyanık, çok gözetleyici, çok avlayıcıdır. İblisin iyi insanlara kurduğu tuzakların, avı yakalamada en işe yarayanı kadın yoluyla kurulan tuzaktır." (Uydurmayı deşifre eden açıklamalar için bk. Elbanî; *el-Ahâdîs ez-Zaîfa,* 5/85)

KALP

(kalb, fuâd)

Kur'an-ı Kerim'de 130 civarında yerde tekil ve çoğul (kulûb) halde geçen kalp, bir mastar olarak, Arap dilinde 'bir şeyi bir yönden öteki yöne çevirmek' (Râgıb) anlamını taşır. Türkçe'deki kalbetmek (bir halden bir başka hale çevirmek), inkılap (bir halden bir başka hale geçiş veya geçirme) bu köktendir. Kalbin bu şeklinin türevleri (takallüb, inkılab, münkalib, münkaleb) 30 küsur ayette geçer.

Bir isim olarak kalp (özgün şekliyle kalb), geçtiği 130 civarında yerde, Türkçe'deki gönül anlamındadır. Bu anlamda Kur'an fuâd kelimesini de tekil ve çoğul (ef'ide) halde 20'ye yakın yerde kullanır. Biz burada, kalp ve fuâd kelimelerini aynı kavram olarak ele alacak ve birlikte değerlendireceğiz. Çünkü fuâd, kalp anlamında kullanılmaktadır, ancak, Râgıb'ın da beyan ettiği gibi, "Kalp, yanıp yakıldığında fuâd adını almaktadır. Nitekim, ateşte kızartılan ete 'feîd-meşviy' denmektedir." (Râgıb, fuâd mad.)

Arap dilcilerine göre, bir mastar olan kalbin insanın gönlüne ad olması, gönlün çok süratle değişmesinden ve halden hale geçmeye yatkın bir yapıya sahip bulunmasındandır. Nitekim, Hz. Peygamber bile, Allah'ı 'Mukallib el-Kulûb' (kalpleri halden hale sokan) diye anarak, kalbin hem varlık yapısındaki temel özelliğine, hem de filolojik yapısına dikkat çekmiştir.

Kur'an, kalbin bu değişkenliğini, bir olumsuzluk olarak gösterir ve insanı bundan kurtulmaya ve kararlı bir benlik kazanmaya özendirir. Yaratıcı'ın insandan istediği de, kalbin tabiatındaki bu değişkenliğin, kâmil insan tarafından, eşya ve olaylar önünde kararlı bir tavır takınma noktasına taşınmasıdır. Esasen iman, kalbe bu kararlılığı kazandırmaya yönelik bir eriştir. Bu yüzden, insana yaraşan, Allah'ın, bir göğüste iki kalp yaratmadığını bil-

mek ve benliği bir hedefe yönelterek varoluşu parçalamamaktır. (bk. Ahzâb, 4)

"Kalple", diyor Râgıb, "ruh, ilim, cesaret ve benzeri kavramların kastedildiği bir mânâ amaçlanır." Râgıb'ın Kur'an terminolojisi adına verdiği bu bilgi, Hintli bilgin Tehânevî (ölm. 1158/1745) tarafından şöyle tamamlanmıştır:

"Kalp, et parçası olan yürekle irtibatlandırdığımız ilahî ve ruhanî sırdır ki, insanın esas anlamı, budur. Kur'an ve sünnette adı geçen kalp de budur." (Tehânevî, *Keşşafu Istılahât el-Fünûn,* kalb mad.) Sûfî düşünce bu anlamda olmak üzere kalbi, 'toplayıcı hakikat' olarak tanımlar ki, bu, varlık ve oluşun düğümlendiği sır, kavrayıcı ve yaratıcı şuur diye kabul edilebilir. "Ben göklerime ve yeryüzüme sığmam da, mümin kulumun kalbine sığarım" mealindeki hadisin dikkat çektiği gerçek de budur. Fransız düşünürü Pascal (ölm. 1662), "Evren insanı kuşatamaz ama insan evreni kuşatır" derken, Kur'an kaynaklı düşüncenin Batı dünyasında birkaç asırlık bir gecikme ile yankısı oluyordu. Aynı Pascal, İslam mistiklerinin Kur'an'dan kaynaklanan ve kalbi yanılmaz idrakin merkezi ve âleti gören düşüncelerini de yine birkaç asırlık bir zamandan sonra şöyle tekrarlamıştır:

"Kalp, geometrik idrake karşı sonsuzu yakalayan idrakin kısa adıdır."

Kur'an, kalbi, insanın gerçek benliği, ölümsüz hakikati ve ölümsüzü yakalayan fark ediş, eriş ve seziş kudreti olarak tanıtmaktadır. Bu kalp, duyularüstü idrakin biricik âleti olarak hakikatle doğrudan temasın da tek aracıdır. Bu yüzden Kur'an, bu âlet ve araç bakımından yetersiz kalanların, kendisini anlayamayacaklarına dikkat çekmektedir. (50/37) Çünkü, yine Kur'an'a göre, hakikati görmeyi engelleyen körlük, kafa gözlerinin körlüğü değil, kalplerin körlüğüdür. (22/46)

Kur'an'ı layıkıyla anlamak için kalbin kilitli olmaması gerekir. (47/22) Tam bu noktada, Hz. Peygamber'e izafe edilen üç söze dikkat çekmek yerinde olur.

"Kalp, Allah'ın evi (Beytullah)dir."

"Müminin kalbi, Allah'ın Arşı'dır. (bk. Sâğânî, 50)

"Yüce Allah buyurmuştur ki, 'Yerlerim ve göklerim beni içine alamamıştır, ama ben mümin kulumun kalbine sığmışımdır." (Aclûnî, 2/195)

Tasavvuf, bu kalp-arş ilişkisi üzerinde çok durmuştur. Bu önemli konuya biz, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf* adlı eserimizin insanla evren arasındaki ilişkiyi anlatan bölümünde genişçe yer verdik.

Ölümsüzü ve hakikati doğrudan fark edebilen kalbin görevini layıkıyla yapabilmesi için neler lazımdır?

Kur'an bu sorunun cevabında kalbin hastalığı kavramını gündeme getirmektedir. Bu noktada kullanılan kelime maraz kelimesidir, (bk. 2/10; 5/52; 8/49; 9/125; 22/53; 24/50; 33/12, 32; 47/20, 29) İlginç noktalardan biri de, kalbin marazından bahseden ayetlerin bunu, hemen daima nifak yani içi, dışı farklı olmak illeriyle irtibatlı göstermeleridir. Buna dayanarak şu tespiti rahatlıkla yapabiliriz:

Kalbi perişan eden hastalıkların başında samimiyetsizlik ve riyakârlık gelmektedir. Bunun içindir ki, Müslüman maskesi kullanarak nefsinin çıkarlarını takip etmenin en kuduz şekli olan riyakârlığın en tipik özelliği, kalp marazıdır. (2/10)

Kalp illetinin diğer belirtileri arasında doymazlık, hırs (bk.33/32), rics (pislik, iğrençlik, derbederlik, sefihlik), şeytan fitnesine yataklık dikkat çeker. (bk. 9/125; 22/53)

Kalp marazı; kalp kararması (kasvet) getirir. Kur'an bu kalp kasvetinden çokça bahseder ve onu insanın sonsuzluğa, güzele, iyiye, kısaca Allah'a giden yolunu tıkayan bir bela olarak gösterir. Ve şöyle der:

"Yazıklar olsun kalbi kasvetle dolmuş olanlara." (Zümer, 22)

Kur'an-ı Kerim'de gılzat kelimesi ile de ifadeye konan kasvet, kalp marazının en tehlikeli olanıdır. Kalp katılığı, kalbin kararması demektir. Peygamberlerine isyan ederek tevhitten sonra şirke meyleden İsrailoğulları'nın bu halini Kur'an, kalp kasveti olarak nitelendiriyor:

"Bunun ardından kalpleriniz yine kaskatı kesildi. Taş gibidir o. Belki daha da katıdır. Taşların bazıları var ki, ondan ırmaklar fışkırır. Bazıları var ki, çatır çatır yarılır da içinden su çıkar. Öylesi var ki, Allah korkusundan aşağılara düşer. Allah, yapıp durduklarınızdan gafil değildir." (Bakara, 74)

İnsana hizmet etmek ve onu sevmek gayretinde olanlar öncelikle kalp katılığından kurtulmak zorundadırlar. Nitekim, insana hizmetin en mükemmel simaları olan nebiler kalp katılığına uzak bulunmakla bilinirler. Şöyle deniyor Son Peygamber'e:

"Allah'tan bir rahmet sayesindedir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba saba, katı yürekli olsaydın senin çevrenden kesinlikle dağılır giderlerdi." (Âli İmran, 159)

Kalp kasvetini azdıran bir numaralı sebep, sonu gelmez arzu ve emeller, hırslar ve tutkulardır. (57/16) Kalp kasvetinin en tipik temsilcileri, Yahudilerdir. Onların kalplerindeki katılaşma, taşları bile imrendirecek şiddettedir. (2/74) Ve onlar, Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları için kalp kasvetine uğramışlardır. (5/13) Kalbin illetlerinden biri de zeyğ (denge noktasından sapma) olarak veriliyor. (3/ 7; 9/117)

Kalbin bozulmaları arasında lehv (aldanıp oyalanma, boş ve anlamsız arzulara saplanma) denen illet de vardır. Kur'an, insanın doğal aksaklıklarından biri olan lehvi, gaflete koşut bir bozukluk olarak göstermektedir. (21/1-3)

İnsanın kalbini tahrip eden tutum ve davranışlar, giderek kalbi paslandırır. Kalbin paslanması, sonsuza ve gerçeğe açılabilecek pencerelerin kilitlenme noktasına yaklaşması demektir. Bu duruma gelen benlik, Yaratıcı ile arasına tam bir perde çekmiş olur. (83/13-15) Bu noktaya geliş, bir hadisin beyanına göre, şöyle olmaktadır: Kul, bir kötülük yaptığında kalbine siyah bir nokta düşer. Tevbe edip Allah'tan affını dilerse o nokta silinir, kalp yine parlar. Eğer sürçme ve yanlışa devam ederse, her seferinde birer tane konan noktalar çoğalıp bir tabaka yapar ve kalbi sarar. İşte, kalbin paslanması, budur.

Hastalanan ve paslanan kalp, nihayet, körleşir. Ve insan için esas körlük budur. (22/46)

Kalbin körlenmesi, kalp gözünün, yani basiretin kör olmasıdır ki (bk. burada, Basiret mad.) insanın varlığı, oluşu ve kendi nefsini okumasını engeller. Böyle olunca da, kalp körlüğü insan ve evrenin sırlarını çözmeye götüren bütün iç güçleri dumura uğratır ve bu yoldaki bütün girişimleri aksatır. Nitekim, Kur'an, esrarlı bir üslup güzelliğiyle, kalple akıl arasında ilişki kurmuş, iş görmez hale gelen bir kalp gözünün aklı da çelmeleyeceğine işaret etmiştir, (bk. 22/46) Ayet, bunu yaparken 'aklı işleten, akıl faaliyeti yürüten kalpler' deyimini kullanıyor. A'raf 179. ayet ise inceden inceye düşünüp sırlan keşfedemeyen kalplerden söz eder ve bu kalplerin sahiplerini gözleri görmez, kulakları işitmez mahlûklar olarak nitelendirdikten sonra onların varlık bünyesindeki yerlerini hayvanlardan daha aşağılarda gösterir.

Kalp körlüğünü kalbin damgalanması, kilitlenmesi, perdelenmesi ve mühürlenmesi izler. Bu son aşama, insanın sonsuza, ölümsüz değerlere, vicdana tüm kapılarının kapanmasıdır. Bu aşamadan aydınlığa dönüş yoktur. Dünya planındaki imtihanın kesin kaybıdır bu...

Kur'an'da bu son aşamayı ifade için kalbin mühürlenmesi (2/7; 6/46; 7/101; 9/87, 93; 10/74; 30/56), kalbe kilit vurulması (4/155; 47/24), kalbe perde çekilmesi (6/24; 18/57) deyimleri kullanılmaktadır. Bu hale düşenlerin diğer duyu organlannın da ödevlerini insana yaraşır biçimde yapamayacağına dikkat çekilir.

Kalbin mühürlenmesi, boş arzuları ilah edinme (45/23), Allah'ın nimetlerine nankörlük (7/101), azgınlık, zulüm (10/74), bilgisizlik (30/56; 9/87, 93) gibi sebeplerden olmaktadır. Kalbi mühürlenenler artık insanca göremez, anlayamaz, yaşayamazlar. (2/7; 6/46; 9/87, 93; 63/3)

Hastalık ve bozukluklardan arınmış bir kalp, Kur'an dilinde selim **kalp** adını almaktadır. (26/89; 37/84) Yaratıcı Kudret'in insanoğlundan son hesap gününde istediği tek şey, O'nun huzuruna bir selim kalple gelinmiş olmasıdır, (bk. 26/89) Demek oluyor ki, selim **kalp,** varlık ve oluşun motor gücü ve gaye noktasıdır. Selim kalp sayesindedir ki, oluş dairesi, başladığı noktaya dönüyor ve Yaratıcı'dan kopan parça-varlık aslına ulaşarak hayat serüveni, zaferini tadıyor. Selim kalp dışında kalan her şey, mal ve evlat araç sayılmış, selim kalp, gaye olarak kutsanmıştır.

Din hayatının amacı, insana selim kalbi kazandırmaktır. Selim kalbin olmadığı benlikte din sadece bir aldanış ve aldatma aracıdır.

Ne ilginçtir ki, gaye olan kalbe sıfat yapılan selim kelimesi, tevhid yolunun genel adı olan İslam'la aynı köktendir. Yani selam ve selamet kökünden. O halde, selim kalp barış, huzur, güven, sükûnetle dolu olan kalp demektir ki, esası bakımından İslam da bu değerlerin elde ediliş yoludur. Bu değerlerin sembol ve ufuk adı, Allah'tır. Bu yüzden, İslam'ın anlamı, Allah'a teslimiyet olarak verilmiştir. Buradan bakınca selim kalp, Allah'a gereğince teslim olmuş kalp demek olacaktır.

Kur'an, Allah'a teslim olmuş kalbi münîb diye de anmaktadır ki o da yönelen, bağlanan anlamını taşır. Münîb kalp, Rahman olan Allah'tan gizli bir yolla güç alan ve Rahman için ürperen bir kalptir. (50/33)

Münîb kalple, selim kalp arasında bağlantı açıktır. Nitekim, münîb kalpten bahseden ayet, bu kalbin sonsuzluğa geçişinin selam ile olacağını söylemektedir. Selamın selim sıfatının kökü olduğunu düşünürsek, münîb kalbin, selim kalbe geçişin basamağında bulunduğunu anlarız.

Selim veya münîb kalbe ulaşmanın yollan veya aşamaları da, Kur'an'da gösterilmiştir.

Kur'an'a göre, kalpler takva için imtihan edilir. (48/3) Hayat, bir anlamda bu imtihanın art arda sıralandığı bir geçittir.

Kalbin imtihanını başarıyla verenlerin onu rahmet ve re'fet (sıcaklık, merhamet, kaynaşma) ile doldurduklarını görüyoruz. (57/27) Bu kalpler kasvete uzaktırlar. Hasta kalbin yolu kasvete, rahmetle dolu kalbin yolu linete yani yumuşaklığa çıkar. Kalp yumuşaklığının yokluğu kalp gılzatı yani katılık ve kabalık getirir ki, bu, insanları nefretle kaçıran bir illettir. (3/159)

Allah'ı zikir, yani şuurlu anma, kalbi titretir, yumuşatır ve daha sonra da onu itminan ile yani sükûnet, ferah ve huzur ile doldurur. Ve Kur'an'a göre kalplerin doyması yalnız ve yalnız Allah'ı zikirle mümkündür.

Allah yerine başka şeylerin sevgili seçildiği bir kalbin doyması.

mutlu olması beklenemez. (8/3; 13/28; 22/35; 23/60; 57/16) Kalbin doygunluğu, kelime ve ses planındaki imanı, görüş ve oluş planına yükselten bir olgudur ki, tanrısal muştuyu da beraberinde getirir. (3/126; 2/260; 16/106)

Kalp marazları, kalbi katılaştırarak paslandırır ve kalbin sonsuzluk yolunu tıkayarak onu Allah'tan koparır. Kuran burada istikbâr kavramına dikkat çekiyor. Kibre saplanma olarak tanıtabileceğimiz istikbâr, insanın kalbini mahvederek onun sonsuz ve ölümsüzle irtibatını kesen büyük bir beladır, (bk. burada, Kibir mad.)

Kur'an, mühürlenmiş kalplerin mütekebbir, müstekbir kalpler olduğunu beyan eder. (16/ 22) Mümin 35. ayet şöyle diyor:

"Allah, bütün kibir tutsağı ve cebbar kalpleri mühürler."

Burada mütekebbir sıfatına, cebbar sıfatının da eklenmesi çok ilginçtir. Cebbar; cebre, şiddete, zora, dehşet ve baskıya başvuran demektir. Anlaşılan odur ki, Kur'an, mütekebbirlerde cebbarlık sıfatının da kaçınılmaz olduğunu vurguluyor.

Mühürlenmiş marazlı kalplerin bir mânâ etrafında birleşmeleri mümkün değildir. Çünkü onlar, birliğin en emin yolunu, yani Allah'ın birliğini kabullenmeyerek karanlığa düşmüşlerdir; artık birleşemezler. Onların vücut verebilecekleri birlik ve beraberlik ancak dış planda, bedensel ve maddesel olabilir.

"Sen onları toplu, birlik ve beraberlik içinde sanırsın; oysaki onların kalpleri parça parçadır." (Haşr, 14)

Kalp bozukluğunun insan hayatındaki en tehlikeli görünümü, insanın kalbiyle dilinin farklılığıdır. Kur'an bunu imansızlığın, şahsiyetsizliğin, yozlaşmanın bir belirişi olarak tespit ediyor. Kalple dilin uyuşmazlığı, insanın kalbine karşı günah işlemesi, kalbine ihanetidir. (2/283)

Kalple dilin ikiliğine en tipik örneklerden biri de Bedevi Arapların sahte imanlarıdır Hucurât 14. ayet "Biz iman ettik" diyen bu Araplara "Siz iman etmediniz, sadece 'Müslüman olduk' deyin; iman sizin kalbinize asla girmemiştir..." şeklinde cevap verilmesini emrederek, dilin, kalbe ters düşmesinin imansızlık halinde-

ki tecellisini gösteriyor. Âli İmran 167, Mâide 41, Tevbe 8, Fetih 11. ayetler hep bu 'kalpte olmayanı dilin söylemesi' çarpıklığına dikkat çeker ve iman yolcularını bu ikiyüzlülüğe karşı uyarır.

İlletlerden arınmış bir kalp, insanı Yaratıcı ile doğrudan temasa getirmenin yanı sıra, eşya ve olayların ibretle gözlenmesiyle varlık ve oluşun seyrini mânâlandırmada da en emin rehber olur.

Unutmamak gerekir ki kalp ve vicdanın verdiği yargının güvenilir olması, akıl ve bilim açısından gerekenlerin yapılmış, beklenen titizliğin gösterilmiş olmasına bağlıdır. Bunlar yapılmadan elde edilen ilham kaynaklı bilgilerin bağlayıcılığı yoktur. Bilimsel-akademik icaplar yerine getirildikten sonradır ki, Allah ve Peygamber sevgisiyle dolu bir gönülden yükselen ses insana aydınlığı gösterebilir. **Hz.** Peygamber'in böyle bir kalbe güveni büyüktür. Şöyle diyor:

"Müftüler ne kadar fetva verseler de sen fetvayı kalbinden iste."

"Müminin gönül gözünden sakının; çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar." (İbn Hanbel, 4 /194)

KAMU MALI HIRSIZLIĞI
(gulûl)

Kur'an'ın en yıkıcı kötülüklerden biri olarak gösterdiği 'kamu malı hırsızlığı', gulûl sözcüğüyle ifade edilmiştir.

Kur'an'da aynı ayette (3/161), biri geçmiş zamanlı, ikisi geniş zamanlı fiil olarak 3 kez kullanılan gulûl; emanete, özellikle kamuya ilişkin emanetlere ve kamu haklarına hainlik etmek, harp ganimetlerinden, kamu malından çalmak demektir. Teknik ve örfî bir fıkıh terimi olarak gulûl, ganimetten bir şey aşırmak ve kamu mallarına ilişkin zimmete hıyanet etmek demektir, (bk. Fahri Demir, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı,* 232¬233)

Gulûlün ürpertici bir günah olarak dikkat çekmesi, kavrama Hz. Peygamber tarafından getirilen sözlü ve fiilî yorumlarla vücut bulmuş gibi görülürse de işin esası öyle değildir. Gulûlün ne ürpertici ve yıkıcı bir insanlık suçu olduğunu anlamak için, Hz. Peygamber'in o ağır uyarılarının, Âli İmran suresi 161. ayet dışındaki Kur'ansal dayanağını gözden kaçırmamak gerekir. Bu dayanak, Kur'an'ın Mâûn süresidir.

Âli İmran 161. beyyinenin söylediği şudur: 1. Hiçbir peygamber gulûl günahına bulaşmaz, 2. Gulûl yoluyla bir şey elde eden, kıyamet günü o şeyi ortaya getirmeye zorlanır. Yani altından kalkamayacağı bir hesaba çekilir ve bu hesabı veremeyeceği için de cehennemi boylar.

Hz. Peygamber'in gulûl günahını işleyenlere karşı takındığı dehşet verici uyarı tavrı bu ayetle açıklanamaz. Başka Kur'ansal beyyineler olmak gerekir. Ve o beyyineler vardır.

Gulûlü, Kur'an mesajı açısından en ürpertici biçimde ortaya ko-

yan beyyineler kümesi Mâûn süresidir. Bu sure incelendiğinde görülecektir ki gulûl, kamu mal ve haklarına (mâûna) musallat olan bir hıyanet, gasp ve hırsızlık türüdür.

Ne diyor Mâûn suresi? Bu suredeki hayat verici mesajı anlamak için omurga kavram olan mâûnu iyi tanımak gerekir.

Mâûn, 'yağmur suyu, ödünç alınan eşya, zekât, halkın yararlanacağı şey, istekliden esirgenen şey' gibi anlamlar taşımaktadır, (bk. Fîrûzâbâdî; *el-Kaamus el-Muhît,* mâûn mad.) Kur'an bu sözcükle, toplumun yararına kullanılması gereken şeyleri ifade etmektedir. Zaten zekât da bunu ifade eden temel kavramdır.

Tüm bunları göz önünde tutarak mâûnu, kamu hakları ve kamu malları anlamında kullanıyoruz. Hz. Peygamber'in gulûl suçundan anladığı da budur. (bk. burada, Mâûn maddesi) Mâûn bağlamında gulûl suçunun ve genel anlamıyla Mâûn suresinin ayrıntıları için *'Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı, bize göre devrim niteliğindeki eserimizin tetkikini önemle tavsiye ederiz,

Kamu mal ve imkânlarının ait oldukları yere ulaşmasına engel olmanın iki şekli vardır:

1-Aktif şekil,
2-Pasif şekil.

Aktif şekil, kamu mal ve imkânlarını fiilen çalıp çırpmak, yiyip içmek, çeşitli oyunlarla keseye ve kasaya aktarmaktır. Pasif şekil ise aktif şekli seçen hain ve hırsızlara göz yummak, açık veya örtülü biçimde destek vermek, engel olmamaktır. Bu engel olmama 'sessiz kalma' biçiminde olabileceği gibi, kamu mevkilerindeki dokunulmazlık ve otoriteyi kullanarak "Yaptımsa yaptım, verdimse verdim, size hesap mı vereceğim; ben yapmışsam yapmışım!" diyerek halkı susturup bastırmaktır. Halk ancak şunu söyleyebilmektedir:

"Allahım! Zulmün aktif ve pasif firavunlarına dünyada ve ahirette lanet et!"

Klasik ve modern firavunluklara izbelerden yükselttiği beddualarla karşı çıkmanın ötesinde bir şey yapamayan halk kitlelerine en büyük destek, yüzyılların ötesinden, vahyin elçisinden geliyor.

Kamu mal ve haklarına musallat olmak, büyük kısmıyla, kamu hizmetinde bulunanların girdiği bir günahtır.YÖnetim, yasama, yargı, denetim ve icra mevkiinde bulunanlar bir yığın kamu mal ve imkânının emanetçisi durumundadır. Bunlar, eğer vicdan ve imanları engel olmazsa, az veya çok, şöyle veya böyle, kamu hakkı altına sokacak hırsızlıklar, yolsuzluklar yapabilir veya yapılmasına göz yumabilirler. Ve bu, onların besledikleri çoluk çocuğu da haramla zehirler...

Hz. Peygamber bize gösteriyor ki, kamu hakkı yemenin yasallaştırılması 'hediye' teranesiyle de gerçekleştirilebilecektir. Ve soruyor: "Eğer bu adam evinde, ana-babasının yanında otursaydı o hediye ona gelecek miydi?"

Hz. Peygamber bir yerde de şöyle diyor: "Eğer ümmetim, kamu malından çalma günahını işlemese karşılarına ebediyen düşman dikilemez." (İbn Hacer el-Heytemî; *ez-Zevâcir,* 2/140)

GULÛL SUÇLULARI HÜKMÎ DOMUZDUR

Domuz eti, İslam geleneğinde, özellikle tasavvuf terbiyesinde, başkalarının hakkını yiyenlerin bütün haram mal ve servetlerinin sembolüdür. Yani başkalarının hakkını yiyenlerin bu yedikleri, maddeten ne olursa olsun, hükmen domuz etidir. Anadolu'da, onun bunun hakkını fütursuzca yiyenlere "Haram yemekten suratı domuz suratına dönmüş" derler. Böyle olunca, başkalarının hakkını yiyenler hükmen domuz olacaktır. Yıllar ve yıllar domuz eti yiyenler ise katmerli domuz olacaklardır. Ve olmuşlardır.

Kur'an'ı Allah'ın muradına uygun okuyanlar (kelimeleri, anlamlarını bilmeden telaffuz edenler değil, anlamını kavramak için tedebbür edenler), şu gerçeği görmekte gecikmezler:

Kur'an, lanetlenenlerin, domuz ve maymuna çevrileceklerini bildiriyor. Beyyine açıktır:

"De ki, 'Allah katında ceza olarak bundan daha kötüsünü size bildireyim mi? Allah'ın lanetlediği, üzerine gazap indirdiğidir o. Allah böylelerinden maymunlar, domuzlar ve tâğut uşakları yapmıştır. İşte bunlardır yer bakımından daha kötü, yolun denge noktasını kaybetme bakımından daha şaşkın olanlar." (Mâide, 60)

Bu ayetlerin devamı olan ayetler, tefsir ilminin temel kurallarından biri olan siyak-sibak karinesi savsaklanmadan okunursa şu da görülür: Lanetlenip domuza ve maymuna çevrilmenin, gulûl suçu ve 'haram yeme' ile irtibatı kesindir. Mâide 60. ayetin devamı olan beyyineleri tedebbürle (telaffuzla değil) okumaya devam edelim:

"Size geldiklerinde 'İnandık!' derler. Gerçekte ise küfürle girmişlerdi, yine onunla çıkmışlardır. Neler saklıyor olduklarını Allah daha iyi bilir. Onların birçoğunun günahta, düşmanlıkta, haram yemede yarıştıklarını görürsün. Ne kötüdür o yapmakta oldukları! Ruhbanlan ve hahamları onları, günah oluşturan sözlerinden, haram yemekten ahkoysalardı olmaz mıydı? Ne kötüdür onların sınaat/teknoloji olarak üretmekte oldukları. Yahudiler dedi ki, 'Allah'ın eli gulûle bulaşmıştır/bağlıdır!' O elleri bağlanasıçaların kendi elleri gulûle bulaşmıştır! Ve söylemiş oldukları yüzünden lanetlenmişlerdir. Söylediklerinin aksine, Allah'ın iki eli de alabildiğine açıktır; dilediği gibi bağışta bulunur. İnan olsun ki, Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun küfür ve azgınlığını elbette artıracaktır. Onların arasına, ta kıyamet gününe kadar düşmanlık ve nefret atmışızdır. Ne zaman savaş için bir ateş yaksalar, Allah onu söndürür de onlar yeryüzünde yine bozgunculuğa koşarlar. Ama Allah, bozgunculan sevmez." (Mâide, 61-64)

Mâide 64, gulûl suçuna, haram yeme illetine bulaşıp sonra da bu illeti Allah'a mal etmeye kalkanları, bir kez daha lanetleyerek, domuz ve maymuna çevirmenin varoluş gerekçesini pekiştirmektedir.

Anlaşılan o ki, kapitalizm zulmünün tarihsel babası ve çağdaş patronu Yahudi ile bu zihniyete bulaşan bilcümle maraba kapitalistleri, kitlelerin haklarına el koymak demek olan ğulûlü, ustalıklı bir manevra ile Allah'a mal ederek, bütün kitlesel belaların, yoksulluk ve açlıkların kaynağı olan gulûl suçundan aklanmak istiyorlar. Kur'an ise, bu şeytanî manevrayı sahiplerinin başına geçirerek gulûlün esas sahibinin Allah değil, kitleyi sömürenler olduğunu bildiriyor,

Gerçek şudur: Gulûl suçuna bulaşanlar, kitlelerin alın terini ve emeğini talan edenler, katmerli domuz olmuşlardır ama onlara domuz muamelesi yapacak iman, şuur ve dirayette insanlara sahip bir toplumda yaşamadıkları için kendilerini insan olarak

satmaktadırlar. Hem de 'en onurlu' hatta çoğu kez 'en cennetlik' insan olarak...

Hükmî domuzlara cennetlik adam muamelesi yapanlara Allah'ın reva göreceği ise hiç kuşkusuz, bela ve zillettir.

İslam irfan ve vicdanının ölümsüz temsilcilerinden biri olan Mevlana Celaleddin Rumî (ölm. 1273) Kur'an'ın bu mucizevî ihbarını, yaşanmış bir anekdotla iyice anlaşılır kılmıştır

Mevlana'nın hayatını ve çevresini anlatan Ahmed Eflakî (ölm, 761/1360), Menâkıb'ında, Mevlana'nın, ahdini hozarsa domuz eti yiyeceğine yemin etmiş ve ahdini bozmuş birine şöyle dediğini bildiriyor:

"Gam çekme! Bir miktar kadı malı ye, olsun bitsin. Kadı malı da domuz eti savun-." (Öztürk, *Mevlana ve İnsan,* 179; Gölpınarlı, *Mevlana,* 185-186)

Çünkü Mevlana kadıların rüşvet aldıklarını bilmektedir. Rüşvet, birçok kamu hakkının gerçek yerine ulaşmasına engel olucu bir Mâûn suçudur.

İslam dünyası, hükmî domuzlara, namıdiğer Mâûn suresi mücrimlerine nasıl muamele etmeliydi? Asırlardır gündem yapılmamış bu soruyu sorup cevabını insan haysiyetine yaraşır şekilde vermek zorundayız. Cevap şudur:

Bir Müslüman, karşısına dikilen bir domuza ne yapıyorsa hükmî domuza da bunu yapmak gerekir. Yani halkın tarlasını, çitini-çubuğunu talan ve tarumar etmemesi için onu engellemeli, etkisiz hale getirmeli, ait olduğu ahıra veya ormana sevk etmelidir.

Şimdi, şunu düşünelim:

Müslümanlar, namaz kıldıkları bir mescitte, saflar arasına aniden bir domuz dalsa ne yaparlar? Namazı hemen bozup o domuzu secdegâhtan uzaklaştırırlar. Peki, asırlardır secdegâhların safları arasına karışmış maskeli hükmî domuzlarla bu ümmetin helal lokma yiyen dindarları aynı safta sessiz sadasız nasıl namaz kıldı? Hem de, Mâûn suresi, bize o hükmî domuzların kıldıkları namazların lanet getirmekten başka bir işe yaramadığını açıkça bildirdiği halde.

Hem namazlarınızda Mâûn suresini 'namaz surelerinden biri' diye okuyacaksınız hem de namaz safları arasına dalmış hükmi domuzlarla omuz omuza rükû ve secde edeceksiniz... Olur mu böyle şey! Mâûn suresi, dindarlann mümin vicdanlarında bu şuuru, bu atılım ve hakperestlik ruhunu ateşle m elidir. Ateşlemiyorsa, camilerden hırsızların beslenmesi dışında bir şey beklemek, akla da vicdana da isyan olur. Bize de şu tespiti yapma görevi düşer:

Eğer bir toplumda Mâûn mesajı işlevsel olmuyorsa, o toplumda Kur'an, kendisine mümin muhatap bulamıyor demektir.

Gulûlün bugünkü karşılığı kısaca, kamu mal ve imkânlarına tecavüz demek olur. Bu tecavüz, birinci derecede, kamu mal ve imkânları kendisine zimmetlenen veya emanet edilen kişilerce, ikinci olarak da onların koruduğu veya aracı olduğu kişilerce işlenecektir. Gulûlün en kötüsü kamunun topraklarına elkoymak veya elkoydurmaktır. Bu, Hz. Peygamberin tespitidir. Bir yerde şöyle buyuruyor:

"Allah katında en kötü gulûl. bir kanşlık da olsa, toprak eulûlüdür." (İbn Hanbel, Taberânî, Abdülhalim Mahmud, Ebu Zer, 32)

HZ. PEYGAMBERİN GULÛL SUÇUNA İLİŞKİN TAVIRLARI

Peygamberimizin, gulûl suçu işleyenlerin, namıdiğer, Mâûn suresi ihlalcilerinin cenaze namazlarını kılmadığını bildiren ve bunun gerekçelerini de açıklayan kaynakların birkaçından seçmeler yapacağız.

Hadis ve fıkıh alanının en büyük isimlerinden biri olan İbn Hem mam (ölm. 211/826), eseri *el-Musannefte* bize bildiriyor ki, Hz. Peygamber, kamu malından birkaç kuruşluk bir miktarı çalan Eşca'lı sahabîsinin cenaze namazını kılmamıştır. (İbn Hemmam; *el-Musannef,* 5/244) Hadis ve fıkıh alanının önemli isimlerinden biri olan İbnül-Kayyım el-Cevziyye (ölm.751/1350) ise *Zâdü'l-Meâd* adlı eserinde şunu bildiriyor:

"Bir harp sonrasında Hz. Peygamber'e, 'Filanca, filanca, falanca şehit oldu' diye tekmil verdiler. O, bunlardan birisi için şöyle dedi: 'Hayır! İşte o dediğiniz kişi şehit olmamıştır. Ben onu cehennemin içinde görüyorum. Sebebi de, kamu mallarından çaldığı bir

giysidir.' Hz. Peygamber bunun ardından, Hattab oğlu Ömer'i (Hz. Ömer) çağırarak şu talimatı verdi: 'Git, ey Hattab oğlu, git de insanlara şunu duyun Cennete yalnız ve yalnız müminler gidecektir." *(Zâdu'l-Meâd,* 1/515; 3/107)Ayrıca bk. Müslim, iman bahsi; İbn Hanbel, Müsned, 1/30, 47}

Peygamberimizin Hz. Ömer'e söylediği söz, kamu malı hırsızlarının mümin niteliğini yitirdiklerine kanıt olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Mâûn suresinin söylediği de budur.

İbnü'l-Kayyım devam ediyor: Hayber seferi sırasında ölen birinden söz ettiklerinde Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Arkadaşınızın cenaze namazını siz kılın."

Bu sözü duyan sahabîlerin yüzü renkten renge girdi. Bunu gören Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"O arkadaşınız, kamu mallarından bir miktar aşırmıştı. Cenazesini kılmamamın sebebi, işte budur."

Bunun üzerine, sahabîler, ölen adamın eşyasını karıştırıp baktılar; bir de ne görsünler, halkın malından bir deri pabucu aşırmış. (Olay için ayrıca bk. İbn Hanbel; *Müsned,* 2/213; Ebu Davud, hadis no: 2712; Hâkim, *el-Müstedrek,* 2/127)

Hz. Peygamber, gulûl suçlusu olanlann hiçbirinin cenaze namazına katılmamıştır. (Gulûl konusunda bk. Öztürk; *İslamda Büyük Günahlar,* 216-218)

Bu hayatî mesajlar yerine kitlelere, avutucu, uyutucu birtakım 'dinleştirilmiş uydurmalar ve yapay kutsallar' yutturulmakta, hatta dayatılmaktadır.

Anlaşılan o ki, Mâûn suresi, İslam dünyasını, o arada Türkiye'yi çok daha ağır tokatlarla sarsmaya devam edecektir.

KEFARET

Örtmek, gizlemek, görmezlikten gelmek anlamlarını taşıyan **küfr** kökünden türeyen kefaret, (özgün şekliyle keffâret) Râgıb'ın güzel ifadesiyle, 'günahı **örten** şey' demektir. Kur'an bu anlamda hem kefaret sözcüğünü, hem de aynı kökten gelen **tekfir** sözcüğünü kullanır. Tekfir, yine Râgıb'ın deyimiyle, 'günahı örterek hiç yapılmamış gibi davranmak'tır. Kur'an bu anlamda Allah**'ı,** günahları tekfir edici (örtücü) olarak da nitelendiriyor, (bk. 3/195; 4/31; 5/12, 65; 8/ 29; 48/5)

Tekfir, kuldan bir **fiil olduğunda,** Allah'ın nimetlerini veya gerçeği görmezlikten gelmek anlamında kullanılır. Bu demektir ki Allah, tekfiri, kullarını af için, kul ise Tanrı'ya nankörlük için kullanmaktadır.

Tekfir, ayrıca, bir insanı küfre nispet etmek, kâfir ilan etmek anlamında da kullanılır.

Demek oluyor ki, kefaret, Allah'ın affına bizzat Allah tarafından bir araç yapılan şey veya bahanedir. Bu, kul için hem bir ibadet hem de bir uyarıcıdır; bir tür ceza gibidir. Mâide 95. ayet, kefaretin bu son işlevini **'yapılanın vebalini tatmak'** diye ifade ediyor.

Kefaret (çoğulu: Keffârât) şu başlıklar altında verilebilir:

1. Zıhar Kefareti: Zıhar, bir kimsenin, karısının vücudunun tamamını veya bir kısmını, kendisine ebediyyen mahrem olan bir kadının (örneğin anasının, kız kardeşinin) vücuduna benzetmesi ve "Sen bana anam gibisin" vs. bir ifadeyle iki kadın arasında bir münasebet kurmasıdır, (bk. Mücâdile suresi; 2 ve yorumları) Bunu yapmak, bir ciddiyetsizlik, gevezelik, aile mahremiyetine saygısızlıktır. Kur'an, bu gibi tutarsızlık ve gevezelikleri insan

hayatından kovmak istemiş ve bunu yapanlara bir ceza vermiştir ki o da, kefaret ödenmedikçe zıhar yapanın, karısıyla temas edememesidir. Bu bir tür, helal olan bir şeyi haram gösterme yalanı sergilemektir ve cezası, **kefaret** ödemektir.

Zıharın kefareti, sırasıyla şu yollardan biriyle ödenir:

a) Bir köle âzat etmek. Bunu yapamazsa,
b) Ara vermeksizin iki ay oruç tutmak. Bunu da yapamazsa,
c) Altmış fakiri sabahlı-akşamlı doyurmak. (58/2-4)

2. Öldürme Kefareti: Bir Müslümanı veya bir zimmîyi (Ehlikitap'tan birini) yanlışlıkla öldüren kişinin ödeyeceği kefarettir. Böyle bir durumda, öldüren, öldürülenin ailesine diyet verme dışında:

a) Bir köle âzadlar. Bunu yapamazsa,
b) Ara vermeden iki ay oruç tutar. (4/92)

3. Yemin Kefareti: Yeminini bozan kişinin ödemesi gereken kefarettir ki, biz bunu yemin bahsinde anlatmış bulunuyoruz, (bk. burada, Yemin mad.)

4. Avlanma Kefareti: Mâide suresi 95, 96. ayetler ihranılı haldeyken bir av hayvanını öldüreni suçlu saymakta, bu suçu işleyene kefaret olarak şu sıra ile yükümlülük getirmektedir: Öldürülen hayvana denk bir kurban. Bu kurban iki âdil hakem tarafından belirlenir ve **Kabe**'de kesilir. Bunu yapamayan o kurban etinin doyuracağı insan sayısınca yoksulu doyurur. Bu da olmazsa, o ölçüde oruç tutar. Ayette verilen 'o ölçüde' sözünden maksat nedir? Genel kanıya göre, kurbanın kıymeti para olarak takdir edilir, bununla yiyecek alınıp her fakire yanm sa' (bir sa', yaklaşık 3 kg.) düşmek üzre dağıtılır. Bunu da yapamayan, her fakire düşen miktar için bir gün olmak üzere, oruç tutar. O halde avlanma kefaretinde oruç günü sayısı sabit değil, değişkendir.

5. İhramlı İken Tıraş Olma Kefareti: Bakara 196. ayette düzenlenen bu kefaret, ihramlı iken tıraş olmak zorunda kalan kişinin ödemesi gereken **kefarettir.**

Bilindiği gibi, ihramlı kişi, ihramdan çıkmadan herhangi bir canlıyı öldüremez, tıraş olamaz, koku sürünemez, dikişli elbise

giyemez. Bakara 196. ayet bu yasaklardan birini, tıraş olma yasağını çiğneyeni kefaretle yükümlü tutuyor. Bu oruç, 3 günü hac sırasında, 7 günü de hacdan sonra olmak üzre, **10** gündür. Anılan ayette düzenlenen kefaretin diğer icra şekilleri, kurban kesmek veya birkaç fakiri doyurmaktır. Bu üç şekilden birini seçme serbestisi vardır.

Kur'an, bu saydıklarımız dışında bir kefaretten söz etmemektedir. Mesela, 61 gün art arda oruç tutma şeklinde icra edilen oruç kefareti {kefâret-i savm) Kur'an'da yer almaz; fakîhler tarafından sonradan ihdas edilmiştir. Bununla beraber, otorite bazı fakîhler, böyle bir kefarete açıkça karşı çıkmışlardır. İmamı Âzam'ın hocasının hocası ve İrak fıkhı'nın kurucu imamı olan İbrahim en-Nehaî (ölm. 96/714), oruçta kefaret mecburiyetini kabul etmemektedir. Ona göre, bir kişi orucunu, mesela seks yaparak bozsa bile kefaret gerekmez. Yaptığı hata için Allah'tan affını diler, sonra da gününe gün olmak üzere orucunu kaza eder. (Kal'aci, *Fıkhu İbrahim en-Nehaî,* 2/684-685; *Fıkhu Hammâd,* 25)

Kefaretler bahsini kapatırken şu noktanın altını da çizelim:

Dikkat edilirse, bütün kefaretlerde bir biçimde yoksulun yararlanması esas alınmıştır. Bu tablo da gösterir ki, Kur'an dininin temel amacı, insanlık bünyesinden açlık ve sefaleti kaldırmaktır. İman ve ibadetin götürmek istediği esas yer, burasıdır. Böyle olduğu içindir ki, Kur'an, Mâûn suresinin yarattığı muhteşem bir devrimle, halkın malını çeşitli oyunlarla talan edenleri, özellikle bu işte namazı-niyazı araç yapanları dini inkârla suçlamış ve lanetlemiştir. (Ayrıntılar için bizim *'Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı eserimizin okunmasını önemle rica ederiz).

KERAMET

Egemen olmak, sömürmek ve hele hele bunu, kutsallık gibi rahat ve tehlikesiz bir kavramı kullanarak yapmak isteyen dincilik şefleri, İslam'ın omurga kabullerinden biri olan sınıfsızhk, resmî mabetsizlik, akılcılık ilkesini etkisiz kılmanın yolunu aramış ve bulmuşlardır. Bu yol bizzat dinin içinden bulunmuştur. Öyle bir kavram bulunmuştur ki, o kavram sayesinde Peygamber'in yetkilerini rahatça kullanmak mümkün olmuştur. Bu kavram, kişileri, örtülü bir biçimde peygamber yetkisi ile donatan ve dokunulmaz kılan keramet kavramıdır. Tarihin ilk ve belki de en büyük dinci terörist lideri Hasan Sabbah'ın dayandığı gizli gücün esası da budur, emperyalizmin güdümünde çalışan modern-Bâtınî-Haşhaşî tarikat-cemaatlerin gücü de...

Geleneksel anlamıyla, özellikle tarikat literatüründeki şekliyle keramet, peygamberlerin yetkilerini kullanmak için birtakım insanları öne çıkarma ve dokunulmaz kılma aracı yapılan bir kavram olarak dikkat çekiyor.

Tarikat literatürünün anladığı ve anlattığı mânâda bir kerametin Kur'an ve sünnette hiçbir dayanağı yoktur. Ama tarih boyunca, Allah ile aldatma sektörünün temel baskı ve iğfal aracı olarak devrede tutulmuştur. Kur'an, tarikat çevrelerinin anladığı ve yaşattığı anlamda bir kerametten asla söz etmez.

Bu anlamda kerametler, mucizelerle lütuflandırılmış peygamberlerde bile görülmez. Tarikatlar tarihinin, keramet sahibi olarak öne çıkardığı kişilere mal edilen harikaların hiçbirisine peygamberlerde bile rastlanmıyor. Eğer keramet dedikleri, belirleyici bir ölçü-değerse, şunu söylemek zorundayız: Tarikat çevrelerinin keramet sahibi kişileri, Kur'an'ın tanıttığı nebilerden çok üstün niteliklere layık olmalıdır. Böyle bir şeyin olabileceğini kabul ise insanı Kur'an dininin dışına çıkarır, yani kâfir eder.

Allah ile aldatmanın saltanat dincisi sektörü, keramet adı altında yeni bir vahiy süreci başlatabilmek için şu tekerlemeyi akait kitaplarına yerleştirmiştir:

"Mucize, peygamberlere, keramet de velilere verilmiştir; peygamberliğin göstergesi mucize, veliliğin göstergesi de keramettir!"

Bu söylem Kur'an ve din dışı bir söylemdir, aldatmadır; Kur'an ve sünnetten hiçbir dayanağı yoktur. Kur'an, veli (Allah'a yakın insan) tabirinin açık tanımını vermiştir. Bu tanımda şu iki unsur vardır: Allah'a iman, **takva.**

"Gözünüzü açın! Allah'ın velîleri için hiçbir **korku** yoktur. Tasaya da düşmezler onlar. Onlar iman edip takvaya sarılmış olan kişilerdir." (Yunus, 62-63)

Tanım içinde üçüncü bir unsur yoktur. Velilik kavramı içine başka unsurları sokan anlayışlar Kur'an'da şirk olarak defalarca ifadeye konmuştur. Buna bağlı olarak Kur'an 'şeytan evliyası' denen bir güruhtan söz etmiştir. Bu şeytan evliyasının, insanları aldatıp mahvetmede karadul denen örümcek gibi iş gördüklerine, çok tehlikeli bir zehir taşıdıklarına dikkat çekilmiştir. (Bu konuda geniş bilgi için bizim ***'Kur'an Açısından Şeytanettik'*** kitabımıza bakılmalıdır.)

Tarikat-tasavvuf çevrelerinin anladığı ve anlattığı manâsıyla keramet, en üstünleri Hint fakirlerinde görülen bazı illüzyonlar ve becerilerdir. Tarikatların siyaset dincisi kodamanları, bu illüzyonlara siyasal beceri ve şeytanlıkları da birer keramet ürünü olarak monte edebilmişlerdir.

Bu arada tüm insanlarda bulunan ama çoğunluk tarafından işletilemeyen duru görü, telepati, telekinezi gibi olgular da istismar edilmiştir. Ancak bunları işletebilenlerin din açısından üstün olduğuna ilişkin herhangi bir kanıt yoktur. Eğer olsaydı, o zaman Hint yogilerinden tarikat temsilcilerine sıra gelmezdi. Bu güçleri her insan kullanabilir ve birçok ülkede, birçok din ve anlayıştan birçok insan, hatta ateistler bile kullanmaktadır. Bunların dinle-imanla bir ilgisi yoktur.

Tarikat oyunlarına karşı verdiği mücadelelerle saygınlaşan ünlü fakîh İbn Teymiye (ölm. 728/1327) bu tür gösterileri, Rahman

evliyasının değil, şeytan evliyasının belirtisi sayıyor. (İbn Teymiye; *el-Furkan beyne Evliyai'ş-Şeytani ve Evliyai'r-Rahmân,* 39¬41) İbn Teymiye, ayrıca, tarikat çevrelerinin keramet diye ortaya sürdükleri birçok menkıbe ve iddianın gerçekte birer hayal ve kuruntu ürünü (halüsinasyon) olduğunu da örnekleriyle gösteriyor. (Anılan yer, 90-91)

Eğer bir kerametten söz edeceksek, Rahman evliyasının kerameti, akıl ve iman değerlerindeki üretimden ibarettir. Bu değerlerde kim daha üretken olursa kerameti fazla insan o olur. Gökleri, yerin, denizlerin altını fetheden, gen şifrelerini çözen üretimler dururken, onun bunun kalbinden geçeni okumayı keramet sanmak, gerçekte bir tek büyüklüğün belgesi olabilir ki o da talihsizlikteki büyüklüktür.

Tarikat çevreleri bu gerçeği etkisiz kılmanın yolunu da bulmuşlardır: Kendileri dışındaki çevrelerden çıkan bu tip hünerleri 'istidrac' (azabını derinleştirmek amacıyla üstünlük vermek) diye ifade ederler. Aynı şey, kendilerinden çıktı mı keramet, bir başkasından (hem de daha üstünüyle) çıktığında ise istidrac oluveriyor. Doğrusu, bu hokkabazlığa şeytan bile külah çıkarır.

Keramet konusunda Kur'an ne diyor?

Keramet sözcüğüyle aynı anlamda bir kök olan 'kerem'in türevleri (kerîm, ikram, tekrîm, mükrim) Kur'an'da 40 civarında yerde kullanılmıştır. En çok kullanılan sözcük kerim sözcüğüdür. İlginçtir, kerim sözcüğü hem Allah'ın hem Cebrail'in hem Hz. Peygamber'in sıfatlarından biridir. Dahası, kerîm, bütün peygamberlerin sıfatıdır. Firavun despotizminin köleleştirdiği insanları aydınlatıp kurtarmak için gönderilen peygamber de kerim bir elçidir:

"Kudretimize yemin olsun ki, onlardan önce Firavun'un kavmini de ince bir imtihana çektik de, kerim bir elçi geldi onlara." (Dühan, 17)

Arap dili lügatları, kerametin kökü olan keremin şu anlamlarına dikkat çekerler: İzzet, onur, şeref, cömertlik, hürriyet. Aynı lügatlar kerametin de kerem sıfatlarıyla bezenmek anlamında olduğunu bildirirler. Demek oluyor ki, tarikat çevrelerinin iddia ettiği anlamda bir keramet her şeyden önce dil bakımından doğru değildir. Kur'an terminolojisinin aşılmamış ustası Isfahanh

Râgıb (ölm. 502/1108), şaheseri ***Müfredât'da*** keremin esas anlamının 'hürriyet' olduğunu söylüyor. Bunun kaçınılmaz iki sonucu olacaktır:

1. Kur'an'ın değer verdiği kerem ve keramet, esas anlamıyla, insanın sahip olması gereken özgürlüktür.

2. Bir sıfatı da kerim olan Kur'an, bir özgürlükler kitabıdır, temel amacı insanı varoluş asaletine kavuşturup özgürleştirmektir.

3. Bir adı da Kerim olan Yüce Tanrı, bir özgürlükler kaynağıdır, öncelikle özgürlük bahşeden kudrettir, daha sonra da cömerttir.

Özgürlük bahşetme ve cömertçe vermede en yüce mertebe, Allah'ındır. Onun içindir ki, O, Kur'an'ın vahyedilen ilk beş ayetinde kendisini 'Ekrem' olarak tanıtmıştır. Ekrem, kerim sıfatının ismi tafdilidir. Kerem niteliklerini en ileri anlamda taşıyan kudret veya benlik için kullanılır:

"Oku! Rabbin Ekrem'dir/özgürlüğün gerçek kaynağıdır/en büyük cömertliğin sahibidir."

Böyle bakıldığında, keramet konusunda, gayrimüslim dünyadan bugünkü İslam dünyasına sıranın gelmesi pek mümkün görülmüyor. Çünkü bugünkü İslam coğrafyalarının kaderi hürriyet üzerine değil, despotizm ve Allah ile aldatma üzerine oturuyor.

Isfahanlı Râgıb şöyle diyor:

"Kerem sözcüğü ile Allah nitelendirildiğinde bu onun lütuf, nimet ve bağışının görünümünü ifade eder. Kerem sözcüğüyle insan nitelendirildiğinde ise bu, insandan çıkan ahlak ve huy güzelliğinin ifadesi olur. Bazı bilginler kerem ile hürriyeti aynı anlamda kabul etmişlerdir. Kısacası, kerem, övülen sıfatların genel adıdır. Her şeyin doruk noktada ulaştığı onur da kerem sözcüğüyle ifade edilir ve tüm varlıklar için kullanılır." (Râgıb; ***Müfredat,*** kerem mad.)

Bu kerem anlayışının, geleneksel tarikatçı keramet anlayışıyla en küçük bir ilintisinin olduğu söylenemez.

Kerem kökünden türeyen sözcüklerin en önemlisi, Kur'an'da insan için kullanılanı tekrîm sözcüğüdür. Üstün ve hünerli kılmak

anlamındaki tekrim İsra 62 ve 70. ayetlerde geçer. Birincisinde, iblis, insanın yaratılışından duyduğu sıkıntıyı ifade ederken insanı küçümseyen ve onunla alay eden sözünde tekrîmin fiil şeklini kullanmıştır:

"İblis dedi: 'Şu mudur bana üstün kıldığın (tekrim ettiğin) varlık?!"

İkinci ayette, insanoğlunun tekrim edildiği, evrendeki bazı varlıklara üstün kılındığı vurgulanmıştır. Unutmayalım, bütün varlıklara değil, bazı varlıklara. Dinci gelenek, bunu da hesabına uydurup 'İnsan tüm varlıklardan üstündür' şekline dönüştürmüştür ki, Kur'an penceresinden baktığımızda tutarsızdır. Ayet aynen şöyle diyor:

"Yemin olsun, biz, âdemoğullarını özgürlük/onur/üstünlükle donattık, onları karada ve denizde binitlerle taşıdık. Onları, güzel/leziz/temiz nzıklarla besledik. Ve onlan, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." (İsra, 70)

Bu ayet, geleneksel dinciliğin sürekli ileri sürdüğü iki yalanı birden tokatlıyor:

1. Kerametin, tarikatteki keramet anlamında olduğu yolundaki yalan,

2. İnsanın evrende, bütün varlıkların en üstünü olduğu yolundaki, çok eski dinsel gelenekten aktarılan yalan.

Ve Kur'an, insanın sahip bulunduğu kerameti, tüm insanların, yaratılıştan taşıdığı seçkinlikleri ifade için kullanmıştır; bir sınıfın farklılığını ve dokunulmazlığını ifade için değil. İnsana yüklenen potansiyel değerlere kim daha çok sahipse keramettten en büyük payı o alır.

Râgıb bu noktaya değinirken, ihsan (güzel düşünüp güzel iş yapmak) ve ef âl (eylemler) kelimelerini kullanmıştır. Yani insana verilen keramet, onun varlık ve hayatta vücuda getirdiği güzel eserler, ürettiği güzel değerlerle belirginleşir.

Sözün özü şudur: İslam dünyasını, özellikle Türkiye'yi kanserojen bir ur gibi saran tarikat dinciliği, Kur'an'ın sözünü ettiği keremi (veya kerameti) yozlaştırmış, Kur'an dışı bir alana ta-

sımıştır. Bunun sonucu olarak, birileri okyanusları aşar, gökleri fethederken, Müslüman kitleler su üstünde yürüyen, havada uçabilen, güzel rüyalar gören 'keramet sahipleri' aramakla asırlarını harcamıştır. Oysaki Kur'an'ın insandan beklediği keramet deniz altlarını tünellerle aşmak, kıtaları jetlerle geçmek, Ay'a gidecek araçlar yapmak, kısacası yerin altını ve üstünü bilgi, düşünce, gayret fetihleriyle donatmaktı. İslam dünyasını tasallutu altına alan akıl düşmanı dincilikler, Kur'an'ın istediği ve beklediği gerçek kerametleri gösterenleri 'gâvur, cehennemlik' diye küçük gördü, böyle yaptığı için de kendi dünyasında böylelerini asla yetiştiremedi.

Tarikat çevrelerinin dillerine doladığı keramet, tabiat kanunlarını etkisiz kılan birtakım meziyetlerden oluşur. Oysaki Kur'an, sünnetullah ve kader dediği tabiat kanunlarının hiçbir şekilde değişmeyeceğini, değiştirilemeyeceğini açıkça ve defalarca ifade etmektedir. Kur'an'ın bu ayetlerini dikkate alarak bırakın sıradan insanların övdükleri harikaları, peygamberlerin mucizelerinin bile tabiat kanunlarını tağyir ve tebdil ettiğini iddia etmek mümkün olmaz. Peygamber mucizelerinin de tabiat kanunlarını tebdil ve tağyir etmemek üzere bir açıklamaları olmalıdır ve vardır. İbn Teymiye tam bu noktada şu muhteşem tespiti yapıyor:

"Şeriat açısından bakarsak şunu söylememiz gerekir: Peygamberler fıtratın tekmili (geliştirilmesi, kemale erdirilmesi) için gönderildiler, fıtratı tağyir ve tebdil için değil." (İbn Teymiye, Resâil ve Mesâil, 4/130: *Mezhebü'l-İttihadiyytn)*

Kur'ansal kerametin mahiyeti konusunda en muhteşem tespitlerden birini de Emevî ve Abbasî dincililiklerinin ağır kahırlan altında şehit olan İmamı Âzam Ebu Hanîfe yapmıştır. *'el-Âlim ve'İ-Müteallim'* adlı eserinde, yukarıdan beri anlattıklarımızın tümünü özetleyecek şekilde şöyle diyor:

"Eğer dünya ve ahirette Allah'ın velilerinden maksat bilginler değilse Allah'ın velisi yok demektir."

KISAS

Kur'an'da 4 yerde geçer.

Kur'an'a göre, "kısasta akıl ve gönül sahipleri için hayat vardır ve kısasın emredilmesi, sakınıp korunmayı sağlamak içindir." (Bakara, 179)

Kısas nedir? 'Kanı aynıyla ödetmektir' diyor Râgıb. Ve kısas kelimesinin Kur'an terminolojisindeki anlamını veriyor. Arap dilinde kısas bir hak ihlalini aynıyla ödetmek, bir hak ihlaline aynıyla karşılık vermektir. Yani mukabele bilmisil. Elmalılı'nın güzel ifadesiyle kısas 'bir hakkı misliyle takas etmek' demektir.

Kısasın, hayatî bir ilke olarak yeri ve değeri, Kur'an'ın "Kısasta sizin için hayat vardır" beyanında ifadeye konur. Ve gerçekten de kısas, kısmen veya tamamen, bir insanın hayat hakkına fiilen yapılan tecavüzlerde söz konusu edilir.

Hayat kutsaldır. Hayatı veren Hayy (diri) ve Muhyî (hayat veren) ismiyle Allah, onu alan da Mümît (öldüren) ismiyle yine Allah'tır. Yaratıcı Kudret, tekelinde tuttuğu bu hak ve yetkiyi kullanmaya kalkana veya kullanana çok derinden öfkelenmektedir.

"Kim bir kişiyi, bir kişiye karşılık yahut yeryüzünde bir fesat sebebiyle olmaksızın öldürürse, insanları toptan öldürmüş gibidir. Ve kim bir kişiye hayat verirse insanlara toptan hayat vermiş gibidir." (Mâide, 32)

O halde, hayata musallat olanın bunu hayatıyla ödemesi, hayatı zedeleyenin zedelediği hayat organının kendisindeki karşılığının zedelenmesi, hayata saygıdır. İnsanlık, bu noktada ikiyüzlü bir tavır takınmaktan kendini alamamıştır. Hayata kasteden za-

limi affetmek için, hayatına kastedilen mazlumun hakkını çiğnemeye merhamet ve insanlık diyenler vardır.

Affetmek yetkisi hak sahibinindir. Nasıl ki toplumun hakkını bireye affettiremeyiz, aynen öyle de bireyin hakkını topluma affettiremeyiz. Bu iki benlik sadece kendi haklarını af yetkisine sahiptirler.

Kur'an-ı Kerim, katilin bağışlanması için gayret ve temennide bulunmakla birlikte, onu af yetkisinin, yalnız ve yalnız maktul tarafına ait olduğunu, doğal bir kanun olarak tespit ediyor. Bu yaradılış kanununa dayanarak diyebiliriz ki, günümüzde ölüm cezalarının kaldırılması yolundaki çabalar fıtrat kanunlarına aykırılık ve zulümdür. Siz, en kutsal hakkı elinden alınmış bir insanın bu hakkını hangi yetkiyle başkasına bağışlayacaksınız? Burada hak sahibiyle, hakkı bağışlayan farklıdır. Birisi ferttir, ötekisi toplum. Birinin hakkı gaspedilmiştir, ötekisi suçluyu bağışlamaktadır. Hayata isyandır bu; bir başka haksızlık ve zulümdür. Hakkı ilk ihlal edileni korumak yerine hakkı ilk ihlal edeni korumaktır.

Kısasın terki, sadece hakkı ihlal edilen ilk kişinin zulme uğratılmasına göz yummaktan ibaret kalmaz; onun yakınları tarafından katil veya yaralayan kişinin yakınlarına saldırılara yol açar ve intikamcılık illetinin zincirleme tahribine zemin hazırlar. Buna sebep olmak ne akıl işidir, ne de gönül işi. Bu yüzdendir ki, Kur'an kısasta hayat olduğunu beyan ederken hitabını ulül elbâb olanlara yöneltir. Ulül elbâb, lübb sahibi kişiler demektir. Lübb, akıl ve kalp beraberliğinden doğan bir idrak kuvvetidir.

O halde kısas, hem akla hem de merhamet ve ahlaka hizmet ve uygunluğun yoludur.

Kur'an, yaşayan zalimi ödüllendirmek için, öldürülen mazlumun hakkını çiğnemeye onay vermez. Arkada kalanlara düşen, hayata kastedeni, kastettiği şeyi elinden alarak cezalandırmaktır. Bu, toplumun ve devletin görevidir. Bu yüzden kısas ayeti, "Size, kısası uygulamak görevi yazıldı" diyerek bunu bir yaradılış kanunu halinde tespit ediyor.

Toplum ve otorite, ihlal edilen hakkın sahibini korumak zorundadır; hakkı ihlal edeni kurtarmak için bahane aramak durumunda değil. İhlal edilen hakkı bağışlamak, ihlale uğrayan hakkın sahip-

lerine verilmiştir. Kur'an bunu bir af olarak anıyor ve teşvik ediyor. Bunu yaparken de tarafları her şeye rağmen birbirlerinin kardeşi olarak anıyor. Ancak af, yani kısası ortadan kaldırma yetkisi, hak sahibinin (eğer yaşıyorsa) veya vârislerinindir. Onlar bu hakkı kullanmazlarsa kısası uygulamak kamu gücünün görevidir.

Kısasa konu olan ihlaller nelerdir? Kısas nasıl uygulanır?

Kısasa konu olan haklar hunımât yani her hal ve şartta saygı görmesi gereken değerler ve uzuvlardır. (2/194) Mâide 45. ayet temel ilkeyi şöyle getiriyor:

"Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... Ve tüm yaralamalarda aynen kısas. Kim bu hakkını bir bağış olarak karşı tarafa bırakırsa, bu yaptığı onun için bir kefaret olur."

Bakara 178. ayet bir başka ayrıntı veriyor:

"Hür hürle, köle köle ile, dişi dişi ile..."

Ana ilke şudur:

"Size saldın ve tecavüzde bulunana, yaptığı tecavüz ve ziyanın aynıyla ve miktannca karşılık verin." (Bakara, 194)

"Kötülüğün cezası, yapılan kötülük kadardır. Ama affeden, barışan birinin ödülünü Allah verir." (Şûra, 40)

Yanağının birine vurana ötekini çevirmek yoktur. Bu, insan onuruyla bağdaşmaz. İki şeyden birini yapabilirsiniz: 1.Vuranın yanağına aynen vurmak, ki bu sizin hakkınızdır, 2. Vuranı affetmek, ki bunu sadece siz yapabilirsiniz. Unutmamak gerekir ki, affın bir değer, bir erdem olması için, hakkın teslimi, korunması, saygı görmesi gerekir. Aksi halde, yapılan af değil, zillet, korkaklık veya zulüm olur. Kur'an, hakkı teslim eder, korur; ancak hak sahibini affa çağırır.

Kısas ayetlerinden İslam din ve hukuk bilginlerinin çıkardıkları hukuksal, toplumsal ve ahlaksal sonuçların en önemlilerine şöyle işaret edebiliriz:

1. Kısasın icrası, Müslüman topluma ve kamu otoritesine farz, yani Allah'ın bir emridir.

2. Kısas, cinayet veya müessir fiili bizzat işleyene uygulanır.

3. Katil veya yaralayanla maktul veya mağdurun cinsiyetlerinin farklı olması kısasın uygulanmasına engel değildir.

Aynı şekilde, maktul veya mağdurun köle veya gayrimüslim olması da bir fark yaratmaz. Nitekim, Hz. Peygamber, bir gayrimüslimi öldüren bir Müslümana kısas uygulamış ve "O gayrimüslimin hakkını korumaya ben herkesten çok hak sahibiyim." buyurmuştur.

4. Kısasa konu fiili müştereken işleyenlerin tamamına kısas uygulanır. Burada söz konusu olan fiilî iştiraktir, azmettirme değil.

5. Şüphe halinde kısas kesinlikle uygulanmaz.

6. Kısasa konu bir fiili devlet başkanı da işlese kısas uygulanır. Çünkü hayat hakkı bakımından tüm insanlar eşittir.

7. Kısasa müstahak hale gelmiş bir kişinin organlarından birinin bağışlanmış olması vücudunun tamamını bağışlamak demektir. Çünkü insan benliği bölünme kabul etmez.

8. Maktul veya mağdurun vârislerinden birinin affetmesi halinde, diğerlerinin kısas talebi geçersiz olur.

9. İhlal edilen hakkın aynısını kısasla yapmaya imkân yoksa kısas uygulanmaz. Yani, kısasın icrası, mağdurda vücuda getirilen hasarın mislini aşmaya yol açacaksa kısas terk edilir, diyet yoluna gidilir.

10. Kısas, re'sen uygulanmaz. Kısasın uygulanması, hakkı ihlal edilenlerin talebine bağlıdır. Maktul veya mağdur tarafın affi seçmesi halinde diyet ve tazminat ödemeye gidilir.

KIYAMET

(kıyamet, saat, tedmîr, **helak,** din günü)

Kur'an'da 70 yerde geçmektedir. Deyimin kökü olan 'kıyam'dan türemiş kelimelerin sayısı ise 200 civarındadır.

Kıyamet, kıyam mastarından türemiş olup, ayağa kalkmak, dikilmek, saygıyla beklemek anlamındadır. İlginç noktalardan biri, kıyamet kelimesinin yevm (gün) kelimesiyle, kıyamet günü mânâsında her seferinde birleşik kullanılmasıdır.

Kıyamet, içinde yaşadığımız dünyanın ve evrenin parçalanıp dağılması ve bütün şuurlu varlıkların hesap vermek üzere Yaratıcı'nın huzurunda, mahiyetini bilemeyeceğimiz bir biçimde kıyam etmesi olarak bilinir. O gün, Allah bütün tartışmaları sonuçlandıracak, çelişmeleri bitirecek ve hayat serüveninden herkesi hesaba çekerek iyilikle kötülüğün karşılıklarını verecektir. (2/113; 3/185; 4/87; 21/47; 22/9) Kur'an bugüne din günü demekte ve onun tek yargıcının Allah olduğunu belirtmektedir. (1/3) Allah, ayrıca Kayyûm'dur. Onun isim-sıfatlarından biri olan Kayyûm, kıyametle aynı kökten türemiş olup kıyamet gününün yöneticisi, önünde varlıkların kıyam ettiği kudret, her türlü fiil ve tasarrufu elinde tutan Yaratıcı demektir.

Buraya kadar anlattıklarımız, kıyametin akla ilk gelen mânâsıdır. Bu anlamdaki kıyamete 'büyük kıyamet' diyebiliriz. Kur'an iyi tetkik edildiğinde görülür ki, bu büyük ve genel kıyametten başka çok sayıda küçük kıyametler de bulunmaktadır. Hayat sahnesinde her an milyonlarca kıyamet yaşanmaktadır. Evren bünyesinde bir hiç denecek kadar küçük bir yer tutan insan vücudunda da her an binlerce kıyamet yaşanmaktadır. Kur'an'a göre, her varlık bir âlemdir ve her âlem birçok kıyamete sahnedir. Ve yerküre de, bir gün içinde bulunduğu güneş sisteminin kıyametlerinden birinin konusu olacaktır. Güneş sistemi, içinde

bulunduğu bir başka bütünün, o da bir başka bütünün parça kıyametleri olacaktır. Kur'an'm ifadesiyle, "Yaratıcı'nın yüzünden başka her şey helak olacaktır. Hüküm, ancak O'nundur ve hepiniz O'na döndürüleceksiniz". (Kasas, 88)

Toplumların da kıyametleri vardır.

Kutsal metinlerde geçen kıyamet kelimesi, şuraya kadar açıkladığımız kıyametlerden bazen birini, bazen öbürünü, bazen de hepsini birden ifade eder. Ayet veya hadis, bir sosyolojik değerlendirme yapıyorsa, kıyamet sözü toplumun çöküşü anlamını taşıyacaktır. Kur'an bu durumda, tedmîr, helak, inkılap... gibi çöküş ve batış ifade eden tabirler kullanır. Hz. Peygamber bu durumlarda bazen de doğrudan doğruya 'kıyamet' sözcüğünü kullanmaktadır. Örneğin, bir hadiste: "Emanetler, görevler layık olmayanlara verildiğinde kıyameti bekle" denilmektedir. Buradaki kıyamet, toplumun çöküşüdür. Çünkü emanetlerin ehil olmayan ellere geçmesi, toplumu yıkar, yerküreyi yıkıp yıldızları parçalamaz. Yani, burada bir sosyolojik kıyamet söz konusudur. İsra suresi, 16. ayet, yukarıda değindiğimiz 'tedmîr' (yerle bir etmek) tabirini kullanarak müthiş bir toplumsal kıyamet tablosu çiziyor:

"Biz bir ülkeyi/medeniyeti mahvetmek istediğimizde, onun servet ve nimetle şımarmış elebaşlarına emirler yöneltiriz/onları yöneticiler yaparız da onlar, orada bozuk gidişler sergilerler. Böylece o ülke/medeniyet aleyhine hüküm hak olur; biz de onun altını üstüne getiririz."

Burada da bir sosyolojik kıyamet tablosu çizilmektedir. Yaratıcı Kudret, toplumu sömüren, şımarmış, azmış odaklara fırsatlar veriyor, fakat onlar buna kulak asmayarak zulüm ve tahriplerine devam ediyorlar. Nihayet, o toplum batıyor.

Biz bu batışları, değişik isimler ve tablolar olarak seyrediyoruz. Sistemler, rejimler çöküyor, devrimler birbirini izliyor, imparatorluklar dağılıyor ve nihayet dünya haritası durmadan değişiyor. Bütün bunlar, din terminolojisindeki kıyamet deyiminin belirirleridir.

Toplumsal kıyamete sebep olacak birçok olumsuzluk da hadislerde ifadeye konmuştur. Bunlardan bazıları şöyle:

"İnsanların en hayırlıları, ahmak, aptal diye adlandırılmadıkça kıyamet kopmaz." (Tirmizî'den naklen, Aclûnî, 21351)

"İnsanlar öyle bir zamanla karşılaşırlar ki, herkes kurtlaşır ve kurt olmayanları ötekiler yer." (Taberânî'den naklen Aclûnî, 2/279)

"Kur'an göklere yükselip de 'Allah'ım, beni okuyorlar, fakat benimle amel etmiyorlar' diye yakarmadıkça kıyamet kopmaz. Bu yakarış üzerine de Kur'an, insanlar arasından alınıp göklere çıkarılır." (Aclûnî, 2/351)

"İnsanlar kendilerine ait mescitlerle övünme yansına girmedikçe/ mescit yapma yansına girmedikçe kıyamet kopmaz." (Ebû Davûd ve Nesaî'den naklen, *et-Tâc,* 1/243)

Kıyametin arefesi sayılacak zamanlara, hadis dilinde, âhir zaman/zamanın âhiri deniyor. Çöküşün arefesi demektir. Hangi kıyametten söz ediyorsanız âhir zaman onun arefesi olacaktır. Örneğin küresel felaketlerden söz ettiğimizde âhir zaman bu felaketlerin arefesi olur. Günümüzde dünyamız, işte böyle bir arefenin içindedir.

Demek oluyor ki; Kur'an'da kıyamet kavramını üç anlamda bulabilmekteyiz:

1. Evrenin kıyameti.

2. Yerkürenin kıyameti, yani küresel afetler sonucunda yeryüzünde hayatın sona ermesi veya sona yaklaşması.

3. Toplumların kıyameti, yani toplumsal çöküş.

Şimdi bu üç kıyametle ilgili kısa açıklamalar getirelim:

EVRENİN KIYAMETİ: SAAT

Saat sözcüğü, tam 48 yerde kullanılmıştır. Bunların 6 tanesi kelimenin günlük dildeki anlamında yani vakit göstermek içindir.

Diğer kullanımlar, evrenin kıyameti anlamındadır. Kur'an, "Saat yaklaştı" diyor ama bu saatin vaktini söylemiyor. Beyyinenin tam şekli şudur:

"Yaklaştı insanlara hesapları! Ve onlar hâlâ gaflet içinde yüz çevirip durmada la r. Rablerinden kendilerine ulaşan, söze bürünmüş her yeni öğüt ve hatırlatmayı ancak eğlenerek dinliyorlar. Kalpleri hep oyun ve oyalanmada." (Enbiya, 1-3)

Büyük kıyametin yaklaştığına alâmet sayılabilecek neler var? Şu temel göstergelerden söz edebiliriz:

1. Peygamberliğin bitişi:

Peygamberlik Hz. Muhammed'le sona erdirilmiştir. Bunun temel anlamlarından biri de insanoğluna verilen krediler döneminin bitip hesap döneminin geldiğidir. Bunun içindir ki Son Peygamber'e 'Âhir Zaman Peygamberi' denmiştir.

Âhir zaman, krediler döneminin bittiği zamandır. Öyle olduğu içindir ki "İnsanların hesapları yakınlaşmıştır." Enbiya 1-3 gösteriyor ki hesap döneminin yaklaşmış olmasına rağmen, insan görev ve sorumluluğunu savsaklamakta ısrar ediyor. O halde, 'küllî helak' demek olan büyük kıyamet gerekli olmuştur. Bu kıyamet iledir ki, "Her şey helak olacak, sadece Yaratıcı'nın yüzü kalacaktır." (Kasas, 88)

"O gün yerküre başka bir yerküreye dönüştürülecektir. Gökler de öyle. Ve hepsi tek ve Kahhar olan Allah'ın huzurunda dikilecektir." (İbrahim, 48)

2. Ayın yarılması:

Ayın yarılması, büyük kıyametin alâmetlerinden biri olarak gösterilmektedir:

"Saat yaklaştı, Ay yarıldı. Bir ayet-alâmet görseler yüz çeviriyorlar ve şöyle diyorlar: 'Sürüp giden bir büyüdür bu!' Yalanladılar; kendi heves ve kuruntularına uydular. Oysaki her iş ve oluş karara, ölçüye ve düzene bağlanmıştır." (Kamer, 1-3)

Bir kıyamet alâmeti olan Ay'ın yarılması' nedir?

Geleneksel rivayetçi anlayış bunu Asrısadette ayın iki parçaya bölünüp sonra tekrar birleşmesi olarak gösterir. Böyle bir şey,

Kur'an'ın "asla değişmez!" dediği sünnetullaha aykırıdır. Bu ifade, başka bir gerçeğe, sünnetullaha aykırı olmayan bir gerçeğe işaret etmelidir. O gerçek, 1969 yılında Ay'a inilmesi ve oradan bazı ay parçalarının dünyaya getirilmesidir. Bu büyük bir olaydır, bir alâmettir, ihtardır.

3. Semanın dumanla kaplanması:

Küresel afetlerle ilgili bilimsel söylemleri ve uyarıları dikkate aldığımızda, Kur'an'ın, aynı anda evrenin ve yerkürenin kıyameti ile ilgili alamet sayılabilecek ürpertici uyarılarından birinin de atmosferin zehirli gazlarla dolması olduğunu söyleyebiliriz.

Şöyle deniyor:

"İş, onların sandığı gibi değil! Bir kuşku içinde oynayıp oyalan maktalar. Artık sen göğün açıkça izlenen bir duman getireceği günü gözle. İnsanları kuşatıp sarar. İnletici bir azaptır bu. 'Ey Rabbimiz, kaldır bizden bu azabı! Biz gerçekten müminleriz.' Nerede onlarda öğüt almak? Yemin olsun, delillerle açıklayan bir resul gelmişti onlara. Ama ondan yüz çevirdiler ve şöyle dediler: 'Eğitilmiş bir mecnun!' Biz azabı biraz kaldırırız; siz eski halinize tekrar dönersiniz. Gün gelir, en büyük vuruşla vururuz biz! Şu bir gerçek ki, intikam da alırız biz!"

Ayetlerin sözünü ettiği duman, zehirli gazların atmosfere yaydığı zehirli dumandır. Bu zehirli duman yüzündendir ki ozon delinmiştir. Anılan zehirli gazlar yüzünden atmosfer bizim için artık koruyucu olmaktan çok tehdit olmaya başlamıştır. Ne ilginçtir ki Kur'an bir yerde, gökten bahsederken şöyle diyor:

"Sizin rızkınız da göktedir, tehdit edildiğiniz şey de." (Zâriyât, 22)

Milyonlarca yıl rızık ve bereket akıtan sema, artık bir tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Sebep, elbette ki insanoğludur.

Göklerdeki tehdidin iki başı var: Biri zehirli gazlar, ikincisi uzay silahlan. O halde, Kur'an'ın bahsettiği "Büyük vuruş yaklaşmıştır" diyemez miyiz? Kur'an'ın beyanlarına, günümüz bilim çevrelerinin ekledikleri şunlardır:

Zehirli gazların atmosferi tahribi sonucu kirlenen hava yüzünden doğal kaynaklar tahrip olacak, yaşam alabildiğine zorlaşacak.

Hepimiz bilmekteyiz ki, havanın zehirlenmesi ozonu delmiş ve bu delik, Stephen Hawking'in deyimiyle Amerika kıtasının üç katı bir büyüklüğe ulaşmıştır. Bu delik yüzünden dünya korkunç bir radyasyon ve ultraviyole yağmurunun tehdidi altındadır. Bizzat Hawking, bu olumsuz gelişmenin bir kıyamet alâmeti olduğunu söylemektedir.

4. Yeryüzünün çölleşmesi:

Buzullardaki erime, ısının şiddetini artırarak yeryüzünü bitki örtüsü bakımından gitgide zayıflatacak, sonunda en mümbit topraklar bile çölleşecek. Kur'an, bu olgudan bir kıyamet alâmeti olarak açıkça söz etmektedir. Temel beyyineler Kehf suresinde verilmiştir. Birincisi, genel durumu gösteren 47. ayettir. Şöyle diyor:

" O öyle bir gündür ki dağları yürütürüz; yeryüzünü çırılçıplak görürsün. İnsanları huzurumuzda toplamış, içlerinden hiçbirini hesap dışı bırakmamışı/dır."

İkincisi, bu, 'çırılçıplak bırakma'yı ayrıntılayan **7** ve **8.** ayetlerdir. Şöyle deniyor:

"Biz, yeryüzündeki şeyleri bir süs yaptık ki, insanları, içlerinden hangisi iş ve üretim yönünden daha güzeldir diye imtihan edelim. Ve şu da bir gerçek ki, biz, yeryüzündeki her şeyi, bitki bitirmeyen/ kıtlık ve ölüme yol açan kupkuru bir toprak haline elbette getireceğiz."

Bu ayetler gösteriyor ki yeryüzü bir gün, üzerindeki mevcut bitkilerle birlikte kuruyacak ve kıtlıklara, ölümlere yol açan bir kavruk toprak parçasına dönüşecek. Yeryüzünün bu durumunu göstermek için 'sa'îd' sözcüğü ile ona sıfat yapılan 'cürüz' sözcüğü seçilmiştir. Sa'îd, yeryüzü demektir, (bk. Râgıb) Cürüz ise hiç ot bitirmeyen veya sonradan bu hale gelen toprak demektir. Cürüzde ayrıca kıtlık, hayvan ve insanların açlıktan ölümü gibi anlamlar da vardır. Bu kökten gelen 'çereze', insan ve hayvan kümelerinin helak olması demektir. (Fîrûzâbâdî, *el-Kaamtıs;* Râgıb, *el-Müfredât)*

Buz dağlarının erimesiyle artacak olan sıcaklığın yeryüzünü getireceği son, işte budur. Bu sonun dehşetini insanlığa en çarpıcı

biçimde anlatan ünlü fizikçi Stephen Hawking şunu söyleyebilmiştir:

"Korkarım ki, dünyamızın atmosferi ısına ısına, kaynayan sülfürik asitli Venüs'e benzeyecek."

Stephen Hawking, bizim Kur'an'dan hareketle altını çizdiğimiz uyarıların hemen tümünü, bir fizikçi sıfatıyla tek tek dikkatlere sunarak insanlığın önümüzdeki bin yıl içinde yok olma tehlikesiyle yüz yüze bulunduğunu ilan etmiştir.

Bitki örtüsünden tamamen yoksun bırakılıp kavruk bir toprağa dönüştürülen yeryüzü kutsal metinlerdeki cehennemin ta kendisidir. Zaten cennet de yeşillikler, sularla dolu toprak parçası demektir. İşte, o cennete layık olmasını bilmeyen insanoğlu, bu son tasvirdeki cehenneme yuvarlanacaktır. Ne ilginçtir ki, kıyametten söz eden bir ayet, bu müthiş olayı 'yeryüzünün bir başka yeryüzüne dönüştürülmesi' olarak tanıtmaktadır. (14/48) Ayetin ardından gelen ayetlerde ise cehennemi hak edenlerin karşılaşacakları son anlatılmaktadır.

İnsanlığın hesabı görüldükten ve iyilerle kötüler ayrıldıktan sonra ne olacağını gösteren ayetler de ibret vericidir. Bu ayetlere göre, iyiler cennete sevk edilecek ve şu duayı yapacaklar:

"Hamdolsun o Allah'a ki bize vaadini yerine getirdi; bizi yeryüzüne mirasçılar yaptı. İşte, cennetten istediğimiz yerde konaklıyoruz. İş yapıp değer üretenlerin ödülü ne güzelmiş!" (Zümer, 74)

Bu beyyine, cennetin, 'bir başka şekle dönüştürülen' yeryüzünde kurulacağını ve cennete gitmenin de esasında Allah'ın lütfettiği bir, 'yeryüzüne mirasçıhk' olduğunu gösterici mahiyettedir.

4. Kutup bölgelerindeki buz kütlelerinin erimesi:

Hesap, azap ve kıyametten söz edilen ayetlerin ikisinde, 'yerkürenin uçlarından sürekli azaltmalar yapıldığı' söylenmektedir:

"Görmüyorlar mı ki biz o yerküreye geliyor, onu uçlarından eksiltiyoruz. Allah hükmeder; O'nun hükmünü denetleyecek de yoktur. Hesabı çok çabuk görür O. Onlardan öncekiler de tuzak kurmuştu, ama tüm tuzaklar Allah'ındır. Her benliğin ne kazandığını O bilir.

Kâfirler de bilecek sonsuzluk yurdu kimindir!" (Ra'd, 41-42)

"Gerçek şu ki, biz onları ve atalarını, ömür kendilerine uzun gelecek kadar nimetlendirdik. Hâlâ görmüyorlar mi ki, biz verküreve geliyor, onu uçlarından eksiltiyoruz. Galip gelenler onlar mı? De ki: 'Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum.' Ama sağırlar, uyarıldıklarında çağrıyı işitmezler."

Geleneksel müfessirler bu ayetlerdeki 'uçlardan eksiltme'yi, yerkürenin iki ucunun bir miktar basık olduğunu söyleyerek izah etmişlerdir. Bu doğrudur. Nitekim, Kur'an, Naziât suresi 30 ayette buna değinmiştir. Bahsimiz olan ayetlerdeki ifade ise daha başka bir gerçeğe dikkat çekmektedir. Bu dikkat çekilen olgu, bir azap ve tehdit olgusu olarak öne çıkarılmaktadır.

İkincisi, ayetlerde kullanılan fiil, geçmiş zaman değil, devamlılık ifade eden muzarî' kipidir. Bu kullanım gösterir ki, iki uçtan eksiltme, olup bitmiş bir iş değil, devam eden bir iştir. Gerçek olan şu ki, yerküredeki ısınma, kutuplardaki buzulların erimesini hızlandıracak ve bu yüzden o noktalarda bir eksilme gerçekleşecektir. Kur'an'a göre, bu eksilme, insanı tehdit eden ayet-alâmetlerden biridir. (Bu konuda ayrıntılar için bizim, bir devrim eser olduğuna inandığımız *'KüreselÂfetler'* adlı kitabımıza bakılmasını önemle tavsiye ederiz.)

BİR KIYAMET ALÂMETİ: DABBETÜ'L-ARZ

Kur'an, yerkürenin kıyametinin yaklaşmasının alâmetlerinden biri olarak Dabbetül Arz denen bir varlığın çıkışından da söz etmektedir. Nemi suresi 80-85. ayetler insanoğlunun, kötülükleri yüzünden uğrayacağı sonu (kıyameti) anlatırken, bu sonun geldiğini gösteren belirtilerden biri olarak, yeryüzünden bir dabbenin çıkacağına dikkat çekmektedir.

Bu konunun ayrıntıları bu eserin *Dabbetül Arz* maddesinde verilmiştir.

KİBİR

{istikbâr, merah, ucb)

Kendini büyük görmek ve bu görüşü, karşısındaki insanları taciz aracı olarak öne çıkarmak, Kur'an'ın nefret ettiği sapmalardan biridir. Bireysel olanı vardır, toplumsal olanı vardır.

Kendini büyük görme Kur'an dilinde istikbâr sözcüğüyle karşılanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de isim ve fiil halinde 30 küsur yerde geçen istikbâr, kibir kökünden türemiş olup kendini büyük ve ulaşılmaz görmek, böbürlenmek gibi anlamlar taşır.

İstikbâr (servet ve kudretle şımararak başkalarını küçük görüp ezmek) , istiz'afin karşıtı olarak kullanılır. İstiz'afa uğratılanlar, yani horlanıp ezilenler, istikbâr sergileyenlerin tasallut ve zulmüne maruz kalırlar, (bk. burada, Ezilenler mad.)

Kur'an, istikbârın ilk mümessili olarak iblisi göstermektedir. İblis "Adem'e secde et!" emri karşısında isyan etmiş, "Ben Âdem'den üstünüm" diye konuşmuştu. Kur'an, iblisin bu davranışını istikbâr olarak göstermektedir. (2/34; 39/59)

İstikbâr, büyüklük kuruntusudur, bir hastalıktır. Kur'an, kendine özgü üslûbu içinde büyüklük kuruntusuyla gerçek büyüklüğü birbirinden ayırır. Sâd suresi 75. ayet iblise şu sorunun sorulduğunu bildiriyor: "İstikbâr mı gösteriyorsun yoksa gerçekten yücelmiş olanlardan mısın?" Böylece iblisin secde etmeyişinin bir büyüklük kuruntusu olduğu, gerçek bir yücelikle ilgisi bulunmadığı anlatılmış oluyor.

Yaratıcı Kudret'in sevmediği kişiler içinde müstekbirler yani istikbâra düşenler ön sıradadır, (bk. 16/23) Peygamberlerin savaştıkları kötülüklerin ilk sırada yer alanlarından biri de istikbârdır. (bk. 23/46; 25/21; 71/7)

Tanrısal ayetlere karşı çıkmanın belirleyici illeti de istikbârdır. İnsanı Yaratıcı önünde eğilmekten ve ibadetten alıkoyan da istikbâr olmaktadır. İnsanlardan tiksinmenin, kötülük yapmak için başvurulan çeşitli hile ve kurnazlıkların arkasında da istikbâr vardır. (30/7; 35/43)

Yeryüzünü zulüm ve kahırla dolduran ve kitleleri ezen ordular da istikbâr ordularıdır. (25/21; 28/39

İstikbâr, insana sonsuzluğun, ruh güzelliklerinin ve ölümsüz sevgilerin yolunu kapatır ve insan kalbinin Allah tarafından mühürlenmesine sebep olur. (7/40; 35)

İstikbârın mahvettiği azgınlara örnek olarak, adlarıyla anılanlar, Firavun ve Hâman'dır. Bunlar, Allah'la yarışırcasına bir büyüklük iddiasına girip yeryüzünde istikbâr estirdiler ve sonunda her biri bir türlü yıkıldı. Ankebût 39-40. ayetler bunların cezalarının taş yağdırılarak, kasırgalarla, yere batırılarak veya boğmak suretiyle verildiğini ve bunun Allah'ın bir zulmü olmayıp onların fiillerinin karşılığı olduğunu bildiriyor. Aynı ayetler, Allah'la büyüklük yarışına giren tüm despotların sonlarının böyle olacağını da belirtiyor.

İstikbâr, teref yani servetle şımarma illetine tutulan kodamanlar zümresinin hastalıklarının da önde gelenidir.

Kibir illetini ifade için meran tabiri de kullanılmaktadır. Zevk, sevinç ve kibirle şımarıp azmak anlamındaki merah, isim ve fiil halinde 3 yerde geçer. Üçünde de olumsuz anlamda kullanılmış ve insanoğlu, merahtan uzaklaşmaya çağrılmıştır:

"Yeryüzünde böbürlenip şımararak dolaşma!" (17/37. Ayrıca bk. 31/18, 40/75)

KİTAP

Kur'an-ı Kerim'in en hayatî kavramlarından biri olan kitap, 250'den fazla yerde geçmektedir. Türkçe'deki kitap anlamı yanında, yazılı şey, yazı anlamlarına da gelir. Kur'an terminolojisinde en geniş anlamıyla, Tanrı tarafından yazdırılan şey demek olan kitap, bu anlamda imanın temel konularından biridir.

Kitapla ilgili Kur'ansal verileri dikkate aldığımızda, 'kitaba iman', geleneğin söylediğinden çok daha fazla bir şeydir. Kitaba iman, vahyi taşıyan kitaplara iman olduğu gibi, yazıya, yazılı belgeye, neticede bilime iman olarak da düşünülmelidir. Kur'an'ın kitap kavramıyla ilgili verileri böyle düşünmemizi gerektirici niteliktedir. Bunun görmezden gelemeyeceğimiz kanıtlarından biri de Kur'an'ın ilk emrinin ve ilk ayetinin "Oku!" olması ve vahyedilen ikinci surenin, söze kaleme yeminle başlamasıdır. Kur'an'ın kitapla ilgili verilerini incelediğimizde, bu kavramla şunların kastedildiğini görüyoruz:

1. Genel anlamda vahiy:

İlk peygamberden sonuncuya kadar bütün nebilerin aldıkları vahiyler bir kitap oluşturur. Başka bir ifadeyle, peygamberlere parça kitaplar halinde gelmiş olan vahiyler bir ana kitabın veya kitapların anasının parçalarıdır. (39/4), Kitapların anası, Allah katındadır. (13/39)

Kitapların anasından peygamberlere gelmiş olan parçaların bir kısmı ayrıca kitaplar oluşturur. Bunlar Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'an'dır. Bir kısım parçalarsa insanlık dünyasına suhuf (sayfalar) olarak gönderilmiştir.

2. Son Peygamber'e gelmiş bulunan vahiyler toplamı:

Bu, Kur'an'dır. Nitekim, Kur'an-ı Kerim birçok yerde kendisini kitap olarak anmaktadır. (Örneğin, 38/29; 39/2; 41/3; 44/2) 39/2) Bu kitap, 'içinde kuşku, kuruntu ve çelişkinin yer almadığı kitap'tır. (Bakara, 2)

3. Bütün evren:

Kur'an'a göre varlık ve oluş bütünüyle bir kitap oluşturur. Okunması gereken bir kitap.

4. İnsan:

Kur'an, insanı da bir kitap olarak değerlendirir.

5. *Evrensel kayıt kitabı:*

Bu, tüm oluşların, özellikle insanın fiillerinin kaydedildiği bir evrensel kompütür gibidir ki her ferdin hayır ve şerri burada kaydedilir. (18/47-49; 45/29) Enbiya suresi 104. ayet, bir gün, göklerin bir kitap tomarı gibi dürülüp yeniden açılacağını söyler ki, bu, evrensel kayıt ve kompütür sisteminin Kur'an diliyle ifadeye konulu şudur.

6. *Her ferdin fiillerinin kaydedildiği bireysel disket:*

Kur'an, evrensel kompütürde her bireyin hareket ve niyetlerinin işlendiği kayıt levhasına da kitap diyor. Bu disket-levhalar, hesap gününde insanın önüne konur ve ona şöyle denir:

"Oku, kendi özel kitabını! Bugün sana tanık olarak öz nefsin yeter!" (İsra, 13-14)

ÜÇ TEMEL KİTAP

Kur'an'a göre insanın önüne, okunmak üzere konan üç temel kitap vardır. Kâinat kitabı, vahiy kitabı (Kur'an) ve insanın bizzat kendisi. Vahiy kitabı, yani genel anlamda bütün peygamberlere gelmiş bulunan vahiy, özel anlamda da Kur'an, diğer iki kitabın gereğince okunup değerlendirilmesini kolaylaştıran bir ışıktır. Bunun içindir ki, vahyin, hatta Kur'an'ın bir adı da nurdur. Kur'an'a göre, "Allah, göklerin ve yerin nurudur." (Nur, 35)

Demek ki, evren ve insan adlı kitapların gerektiği şekilde okunabilmesi için, vahiy kitabı aracılığıyla insana yardımcı olmak üzere bizzat Yaratıcı Kudret devreye girmektedir.

Kitap kavramıyla ilgili bir noktaya daha parmak basmak uygun olacaktır. Kur'an, andığımız üç kitabın, belirli parçalarını 'ayet' olarak anmaktadır. (Üç kitabın ayetlerini gereğince okumak konusunda bilgi için bk. İzutsu; Kur'an'da Allah Kavramı, 128 vd.)

Kur'an bir ayetler topluluğu olduğu gibi evren ve insan da ayetler topluluğudur, (bk. 412/53; 51/20-21)

Üç kitap nüktesinin dikkatimize açtığı bir incelik de şudur:

Vahiy kitabında mikro ve makro ile ilgili bir yan olduğu gibi, evren ve insan kitaplarında da vahiy ile ilgili yanlar vardır. O halde, ne vahiy kitabı insan ve eşyaya ait ilimler s iz çözülebilir ne de eşya ve insan, vahiy kitabı olmadan layıkıyla anlaşılabilir. Buna dayanarak diyebiliriz ki, filozof Kant'm, "İmana yer bulmak için bilgiyi inkâr ettim" sözünün Kur'an ruhu açısından tutarlılığı yoktur. Kur'an, Kant (ölm.1804) felsefesinin tabirlerini kullanırsak, numen alemiyle fenomen âlemi arasında ünsiyet kurmaktadır. Bunların birini değerlendirmek için ötekini inkâr veya görmezlik, Kur'an'ın yolu değildir. Bu yüzdendir ki Kur'an, mucizeyi, Mehmet Aydın'ın da isabetle belirttiği gibi, 'tabiat üstü, tabiat kanunları dışında şey olmaktan çıkarmış, bu kanunların bizzat kendileri olarak göstermiştir.' (Mehmet Aydın; Din Felsefesi, 220)

KOLAYLIK
(yüsr, tahfif)

Kolaylık, kolaylaştırma, hafifletme anlamlarındaki kelimeler, (yüsr, yüsrâ, yesîr; meysûr, tahfif) Kur'an'da (fiil ve isim olarak) 40 küsur yerde kullanılır. Bunların çoğunda, Allah'ın kolaylaştırıcı bir irade taşıdığı, insanlar için kolaylık ve hafiflik istediği anlatılmaktadır.

Kolaylığı ifade için en çok kullanılan iki kelime olan yüsr ve tahfifin her biri 10 küsur yerde geçer.

Ulûhiyetin en belirgin özelliği rahmet olduğundan (bk. burada, Rahmet mad.) en belirgin özelliklerinden birinin de kolaylaştırıcılık olması kaçınılmazdır. Kur'an, tanrılığın bu temel özelliğine, kozmik-evrensel bir ilke olarak dikkat çekerken şu ifadeleri kullanır:

"Allah size kolaylık ister; sizin için zorluk istemez." (Bakara, 185)

"Allah size hafiflik getirmek istiyor" (Nisa, 28)

Yaratıcı Kudret'in kendisinde bu özellikleri belirgin kılmasının, varlık ve oluşta da elbette ki bir yansıması olacaktır. Kur'an bu noktaya da değinir ve şu ilkeyi getirir:

"Zorluğun yanında bir kolaylık mutlaka var! Zorluğun yanında bir kolaylık muhakkak var!" (İnşirah, 5-6)

" Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır." (Talâk, 7)

Kolaylık ve kolaylaştırma ilkesinin vahiy-insan ilişkisine de uygulandığını görüyoruz. Kur'an, bizzat kendisinden söz ederken şu ifadeyi tam 4 kez kullanır:

"Yemin olsun ki, biz, Kur'an'ı öğüt ve ibret için kolaylaştırdık. Fakat düşünen mi var?!" (54/17, 22, 32, 40)

Şu ifadeler de dikkat çekicidir:

"Biz, o Kur'an'ı; senin dilinle kolaylaştırdık ki, sakınanları onunla müjdeleyesin, inatçı bir kavmi de onunla uyarasın." (Meryem, 97)

"Biz, o Kur'an'ı senin dilinle/senin diline kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alabilsinler." (Dühan, 58)

Kolaylık, Kur'an'ın, kendi okunuşunda da uyulmasını istediği bir ilkedir. Müzzemmil 20. ayet, ibadet sırasında ilahî kelamdan kolay geleni okuma tavsiyesinde bulunur.

İnsan hayatında kolaylık; güzellik, bolluk, cömertlik, Allah'a saygı gibi değerlerle birlikte vücut bulmaktadır. Her şeyden önce takva, kolaylığı bir tanrısal bağış olarak getirir. (65/4) O halde, bir yandan Mâûn suresinin lanetlediği riyakâr namazlarla 'takva' aktörlüğü yapıp öte yandan dini şiddet, baskı, zorbalık, nefret ve aldatmanın aracı halinde kullananların takva ehli değil, melun birer şeytan uşağı olduklarını tespit ve tescil etmemiz gerekir.

Öte yandan, sahip olduklarından veren, takvaya sarılan, güzelliği benimseyen kişi ve toplumlar için hayat kolaylaştırılır; onların kolaylığa ulaşmaları rahatlıkla sağlanır. Kur'an burada 'kolaylığın kolaylaştırılması' deyimini kullanıyor ki, kolaylığı, kolaylıkla elde etmeyi sağlamak demektir. Kolayı sevip aramak yetmez, kolayı elde etme kolaylığını da yakalamak lazımdır. İşte, anılan yerde Kur'an bu sırra da dikkat çekiyor. (Leyi, 7; 87/8)

Cimrilik yolunu seçen, insanlarla hiçbir madde ve gönül alışverişinde bulunmayan, güzelliği yalanlayıp güzele sırt çeviren kişi ve toplumlar ise zora, zorluğa sürülür. Kur'an burada 'zorluğun kolaylaştırılması' deyimini kullanıyor ki, zorluğu kolay zannettirmek demek olur. İnsanoğlu; kuruntu, gaflet ve yanlış bilgilerin tutsağı haline gelince, zoru kolay sanabilir ve hiç farkında olmadan başına binlerce sıkıntı sarabilir.

Kolaylık ilkesinin din bünyesindeki temel görünümlerinden biri 'güç yetirilemeyecek şeyin teklif edilmemesi' (bk. burada, Teklif

mad), bir diğeri de, tanrısal buyrukların zora sürmek, ezmek yerine hayata ve insana yarar sağlamak üzere düzenlenmesidir. İslam bilginleri burada söz birliğiyle şu tespiti yaparlar: Dinin gelişi, ilahî emirlerin ve yasakların gönderiliş amaçları (makaasıd eş-şerîa) üçtür:

1. Bir yararın elde edilişi,

2. Bir zararın önlenmesi,

3. Bir zorluğun hafifletilmesi.

Kur'an, emir ve yasaklan koyan ayetlerde bu gerekçeleri bizzat kendisi gösterir. Buna fıkıh dilinde 'hükmün hikmeti veya maksadı' (hikmeti teşriiyye veya maksadu'ş-şer') denir. Mesela, namazı emreden ayet bunun hikmetini 'açık ve gizli kötülüklerden alıkonmak' (29/45), zekâtı emreden ayet bunun hikmetini temizlenip arınma, malı bereketlendirme (9/103), içki ve kumar yasağı getiren ayet bunun hikmetinin, şeytanın vücut vereceği pislik, öfke ve düşmanlıktan uzak kalmak (5/90-91) olduğunu bildiriyor. (Bu konuda bk. Hallâf; *Masaadıru't-Teşrî' el-İslamî,* 48-50)

Kolaylık ilkesinin, Hz. Peygamber tarafından hayata maledilişi başlıbaşına bir rahmet eseridir. "Allah, dini, kolaylık ve hoşgörü olarak gönderdi" buyuran odur. Ve o, biri zorluk, biri kolaylık arz eden alternatiflerin daima kolaylık arz edenini seçmeyi ilke edinmiştir. Ne yazık ki onun bu temel ilkesi, kendisinden bir süre sonra tersine çevrilerek din, zorluk üreten bir kuruma dönüştürüldü.

Bütün bunlar bizi şu noktaları tespite götürüyor:

İslam dininde insan ve hayatla çatışan hiçbir emir ve yasak yoktur:

Allah altından kalkamayacağı hiçbir yükü insanoğluna yüklememiştir. Kur'an bu noktada şu ilkeyi defalarca öne çıkarmaktadır:

"Allah, hiçbir benliğe, gücünün yeteceğinden daha azını yükleme dışında bir teklifte bulunmaz." (2/286; 6/152; 7/42)

Demek ki, Cenabı Hak, bırakın gücümüzü aşan tekliflerde bulun-

mayı, gücümüzün taşıyacağı tekliflerde bile bulunmaz; daha hafif yükümlülükler gönderir. Gerçek İslam, insanı yokuşa süren, zorlayan, hayatı işkenceye çeviren disiplinler içermez ve böyle disiplinleri kendi bünyesinin dışında sayar. Evlenmeme, yiyip içmeme, dünya nimetlerinden el çekme, gülüp eğlenmeme, çalışıp kazanmama vs. gibi insan yaratılışına ters düşen tutum ve tavırlar asla benimsenmemiştir. İbadetler, bir işkence, bir sıkıntı değil; bir iç ferahlığı ve Yaratıcı'yla huzur verici bir yakınlık olduğu sürece anlam taşırlar. Bu yüzden: "Dinde zorlama yoktur." (Bakara, 256)

Dinde zorlama yoktur ilkesinin de iki anlamı vardır. Din, zorlaştırıcı hiçbir hüküm içermez ve din adına zorluk çıkarma, baskı ve şiddete gitme tanrısal iradeye aykırıdır.

İki seçeneğin en kolay olanını tercih esastır:

Hz. Peygamber'in hoşgörü ve kolaylıkla gönderilmesinin ikinci anlamı, eşi Âişe'nin şu sözünde apaçık görülmektedir:

"Yüce Peygamber, biri daha kolay, biri daha zor iki seçenek karşısında kaldığı her zamanda, mutlaka kolay olanı seçmiştir." (İbn Sa'd, *Tabakaat,* 1/369)

Allah'ın koyduğu ölçülere dokunulamaz. Onların zedelenmesi insanı İslam'ın dışına çıkarır. Fakat bir meselede Allah'ın koyduğu kesin bir ölçü yoksa başka bir deyimle, mesele mubahlar alanına giriyorsa, o noktada en kolayı seçip zordan kaçınmak, İslam Peygamberi'nin şaşmaz tavrıdır. Nitekim o, "Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmaym" buyurarak bu tavrını bir formül halinde ifadeye koymuştur.

KORKU

(havf, haşyet, ru'b, feze')

Korku anlamında kelimeler Kur'an'da 170 küsur yerde geçer. Bunların 140 küsuru 'haşyet', 40 küsuru 'havf, beş tanesi 'ru'b' ve altı tanesi de 'feze' kökünden isim ve fiillerdir. Fiil kullanım çoğunluktadır ki, korkunun hayat bünyesinde faal bir unsur olduğunu gösterir.

Şimdi tümü korku anlamında kullanılan bu sözcüklerin Kur'an terim ve kavramı olarak özelliklerini, inceliklerini ve birbirlerinden farklarını görelim.

Haşyet:

Kaamus mütercimi Âsim Efendi haşyetin karşılığını şöyle vermektedir: "Tazime mümtezec havf mânâsındadır ki korktuğu nesneye ilimden vaki olur." Aynı tanımı veren Isfahanlı Râgıb şunu ekliyor: "Böyle olduğu içindir ki Kur'an'da haşyet, âlimlerin bir özelliği olarak gösterilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

"Kulları içinde Allah'tan ancak bilginler ürperir." (Fâtır, 28)

Anlaşılan o ki, haşyet, yılandan veya jandarmadan korkmak türünden bir korku değil, yüceliği fark edilen nesne karşısında duyulan tazim omurgalı bir ürpertidir. Bilginler, varlığın sırlarını fark ettikçe karşısında bulundukları ihtişamdan ürperir, sonra da sırları çözdükçe korktukları şeye egemen olmaya başlarlar. İnsanoğlunun varlık ve oluş karşısındaki serüveni de kısaca budur. Önce korkup ürpermek, sonra egemen olmak...

Biz, bilimin başarısıyla aşılacak olan korkuyu 'varoluşsal korku' olarak anmak istiyoruz. Varoluşsal korkuya yenik düşüldüğünde bilimin getireceği egemenlik söz konusu edilemez, Korkuya

yenik düşüldüğünde bundan ilkel dinlerin tabuları ve putçulukları doğuyor.

Kur'an, bu korkunun yanında, hatta bundan çok daha yoğun olarak insan karşısındaki korkuya dikkat çekmektedir. Biz bu ikinci tür korkuyu sosyolojik korku olarak anmak istiyoruz. Kur'an, varoluşsal (veya ontolojik) korkuyu bilimin aşacağından emi n bulunmakta ve bu korku türü üzerinde fazla yoğunlaşmamaktadır. Onun yoğunlaştığı korku türü, ikincisidir. Yani insanın insandan korkması.

Havf:

Emn yani güven karşıtı bir kavram olup 'güvende olmamaktan doğan korku' olarak tanımlanabilir. Kur'an, korkuya vurgu yapmak istediği elliye yakın yerde bu kelime veya türevlerini kullanmıştır.

Feze':

6 ayette geçen ve korku anlamında kullanılan feze', Sâd 22. ayette korku anlamında, diğer bir kelime olan havf ile birlikte kullanılmıştır.

Ru'b:

Bu kelime ile ifade edilen korku, kullanıldığı bütün ayetlerde müşrik veya kâfirlerin yüreklerine atılan korkudur ki ya şirk yüzünden gelir (3/151) yahut küfür yüzünden. (8/12; 33/26; 59/2)

Kur'an; fetişizm, animizm ve natürizm gibi ilkei putçulukları dışlamayı amaçladığı kadar, sosyal hayatta egemen güçlere kulluğu da dışlamak istemektedir.

Kur'an vicdanının büyük temsilcisi Muhammed İkbal (ölm. 1938), insan varlığını ve insanın yaratıcı kudretlerini tahrip eden korkunun aşılmasından söz ederken şöyle diyor:

"İslamın temel hedefi, inşam korkudan azade hale getirmektir. Eğer korkunun, insana egemen olan ve onun ahlaksal ilerleyişini frenleyen bir kuvvet olduğu öne sürütürse insanın da şu değerlerin

bir birleşimi olduğu dikkate alınmalıdır: Kuvvet, enerji, irade, sonsuz gücün tohumu. O halde, insanın aslî tabiatı, iradeden oluşmaktadır; zeka ve kavrayıştan değil." (İkbal, *islam As An Ethical and A Political ideal,* 59-60)

Kur'an bize korkuyu aşmada iki araç tanıtıyor: Tabiat karşısındaki korkuyu aşmanın yolu olarak bilim, insan karşısındaki korkuyu aşmanın yolu olarak melâmet. Daha çok, insandan korkmaya vurgu yapılmış, insanın bu korkuya yenik düşmemesi özellikle öne çıkarılmıştır. Muhammed İkbal, bu korkunun aşılmasında imanın en hayatî değer olduğuna vurgu yaparken şu ayetin altını çizmektedir:

"Benden size bir yol gösteriş ulaşır da kim bu yol gösterişime uyarsa artık böylelerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederle de yüz yüze gelmeyeceklerdir." (Bakara, 38)

Kur'an sadece bu ayette değil, onlarca ayette Tanrı dışında hiçbir kişiden ve kuvvetten korkulmaması gerektiğini bildirmektedir. Özellikle şirke bulaşanların şürekâsından korkutmaması ısrarla emredilmektedir:

"Siz, hakkında size hiçbir kanıt indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da ben, ortak tuttuğunuz şeylerden nasıl korkarım!' Şimdi, eğer biliyorsanız, iki kesimden hangisi güvende olmaya/güvenilmeye daha layıktır?" (En'am, 80-81)

"Şu bir gerçek ki, 'Rabbimiz Allah'tır!' deyip sonra, dosdoğru yürüyenler üzerine, melekler habire iner de şöyle derler: 'Korkmayın, üzülmeyin! Size vaat edilen cennetle sevinin.' Biz sizin, dünya hayatında da ahirette de dostlarınızın. (Fussılet, 30-32)

Tarih önünde misyon yüklenmiş yaratıcı benliklerin korkuyu aşmaları bir varoluş borcu gibi tanıtılmaktadır: Bu bağlamda özellikle şu ayet alıntılanabilir:

"Ey Musa! Kuşkun olmasın ki, ben, Allah'ım; Azîz olan, Hakîm olanım! Asanı bırak!' Bunun üzerine Mûsa, asayı çevik bir yılan gibi titreyip kıvrılır görünce gerisin geri kaçtı ve arkasına bakmadı. "Korkma, ey Mûsa! Risalet göreviyle gönderilenler, benim huzurumda korkmaz!" (Nemi, 9-10)

Şu hitap da Musa ve kardeşi Harun'adır:

"Korkmayın! Ben sizinle beraberim; işitiyorum, görüyorum." (Tâha, 46)

Musa'ya bir hitap daha:

"Yemin olsun, Musa'ya şöyle vahyetmiştik: 'Kullarımı geceleyin yürüt! Denizde onlar için kuru bir yol aç! Size yetişecekler diye korkma, endişelenme.!" (Tâha, 77)

Korkuya karşı Son Peygamberin de desteklenip teselli edildiğini görmekteyiz. Bu korkular içinde halkın dedikodusuna özellikle vurgu yapılmış ve Kur'an'ın melâmet ruhu işletilerek bu dedikodulara değer verilmemesi, korkulacaksa Allah'tan korkulması emredilmiştir. Destek ve tesellinin, Hz. Peygamber'in bir kadınla (Zeynep binti Cahş ile) evlenmeyi düşünmesi yüzünden çıkacak dedikodular münasebetiyle gündem yapılması çok dikkat çekicidir:

"Hani, sen Allah'ın nimetlendirdiği, senin de lütufta bulunduğun kişiye, 'Eşini nikâhında tut, Allah'tan sakın!' diyordun ama Allah'ın açıklayacağı bir şeyi de içinde saklıyordun; insanlardan korkuyordum Oysaki kendisinden korkmana Allah daha çok hak sahibidir/ daha layıktır. " (Ahzâb, 37)

Korkunun vücut verdiği olumsuzluk sadece tedirginlik değildir. Korku, melâmet ahlakından nasipsiz benliklerde hakikatin üstünün örtülmesine, hatta inkârına yol açabilmektedir. Korkuya bu şekilde yenik düşenlere örnek olarak din adamlarının verilmesi de ayrı bir ibret konusudur. Burada da Beniisrail din adamları seçilmiştir.

Konuyu ele alan ayette, din adına uydurulan yalanların hemen tamamının din uleması denen kesimin, dedikodulardan korkması yüzünden meydana geldiği açıkça ifadeye konmuştur. Tarihin en önemli dehlizlerinden birine ışık tutan şu mucize beyana bakın:

"Biz indirdik Tevrat'ı, biz! İyiye ve güzele kılavuz var onda, ışık var. Allah'a teslim olmuş peygamberler, Yahudilere onunla hakemlik yaparlardı. Kendini Rabb'e adayanlarla ilim ve hikmette derinleş-

miş olanlar da Allah'ın kitabından korumakla görevli olduklanyla hükmederlerdi. Zaten onlar Allah'ın kitabına tanıklardı. Artık insanlardan korkmayın, benden korkun da ayetlerimi basit bir ücret karşılığı satmayın! Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir." (Mâide, 44)

MUHAMMEDİ DÖNEMDE KORKU

Kur'an bize, Muhammedi dönemin korku öğesi olarak sosyolojik korkuyu tanıtmakta ve Muhammedi müminleri bu korkuyu aşmaları için teçhiz etmektedir. İlke son derece açık konmuştur:

"Allah'tan başka kimseden korkmamak."

Bu ilke bizzat Tanrı'nın dilinden defalarca ifade edilmiştir:

"İnsanlardan korkmayın, benden korkun!" (Mâide, 44)

"Onlardan korkmayın benden korkun!" (Bakara, 150; Mâide, 3)

SOSYOLOJİK KORKUYA KARŞI MELAMET

Ontolojik korku bilimle aşılacaktır. Bilim veya daha sade bir tabirle bilgi sahibi olmak, sosyolojik korkuyu aşmada da elbette önemli bir değerdir. Ancak sosyolojik korkunun aşılması için özel bir 'karakter donanımı' getirilmiştir ki bunun adı melâmettir. (bk. burada, Melâmet mad.)

Korku konusunda ayakların kaydığı en kritik noktanın dini tebliğ noktası olduğu, sadece Yahudi din adamları için söz konusu değildir; Muhammed ümmetinin din öncüleri de bu noktada özellikle uyarılmışlardır:

"Onlar ki, Allah'ın peygamberlik beyyinelerini tebliğ edip O'ndan korkarlar, Allah'tan gayn hiç kimseden korkmazlar. Hesap sorucu olarak Allah yeter." (Ahzâb, 39)

Demek oluyor ki, Allah'tan başka birilerinden korkmanın devrede olduğu temel bahis, din bahsidir. Ve birinci derecede korkanlar da dini tebliğ mevkiinde olanlardır. O halde, melâmet

herkesten önce onlar için kaçınılmazdır. Kur'an'a dayanarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Melâmet ahlakından gerekli nasibi alamayanlar din adına tebliğe kalkıştıklarında varacakları yer Allah'a ve dine iftiradır. Çünkü halktan korku ve halk ne der kaygısının, onları bu noktaya taşıyacağı tarihin ve Kur'an'ın tanıklığıyla sabittir. Kur'an'ın bize öğrettiği gerçeklerden biri de şudur:

Bir din mübelliği, aynı anda hem hakkı hem halkı memnun edemez. Bu, eşyanın tabiatına, varlığın kanunlarına aykırıdır. Eğer etmiş görünüyorsa biraz irdeleyin, kalabalık tarafından giydirilen maskeyi biraz yırtın, söz konusu kişinin hakkı memnun etmeyen yanlarının olduğunu göreceksiniz.

Müslümanlarda korkunun bir de aldatma aracı olarak kullanılanına dikkat çekilmiştir ki o da işlerinin kotarımını gayrimüslimlere bırakan Ehlikitap işbirlikçilerinin bahane olarak kullandıkları sözde korkudur. Kur'an bu korkuyu şöyle deşifre ediyor:

"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dostlar edinmeyin! Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse/onları işlerinin başına getirirse o, onlardandır. Allah, zalimler toplumunu doğruya ve güzele kılavuzlamaz. Kalplerinde hastalık olanların, 'Başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz' diyerek onların içine daldıklarını görürsün. Olabilir ki, Allah, bir fetih yahut katından bir buyruk getirir de bunu yapanlar, benliklerinde sakladıkları şeye pişmanlık duyar hale gelirler." (Mâide, 51-52)

Korku ve tehdide karşı meydan okuyuşun sembol ismi olarak, Hz. Nuh'un öne çıkarıldığını söylemek abartı olmayacaktır. Bu ulülazm (büyük irade ve eylem önderi) peygamberin kendisini yalanlamakla kalmayıp korkutmaya kalkan müşrik çevresine meydan okuyuşunu verirken şöyle diyor Kur'an:

"Onlara Nuh'un haberini de oku! Hani, toplumuna şöyle demişti: 'Eğer benim konumum ve Allah'ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa artık ben, Allah'a dayandım. Siz de ortaklarınızla bir araya gelip işinize bakın. Yapacağınız şey size bir kaygı da vermesin, hükmünüzü bana uygulayın. Ve bana fırsat da vermeyin,' Yüz çevirdiyseniz çevirin. Ben sizden bir ücret istemedim. Benim ücretim, Allah'tan gelecektir." (Yunus, 71-72)

KUR'AN

Kur'an-ı Kerim'in özel adıdır. Kendi bünyesinde birkaç adına daha yer veren tanrısal kitap, en çok Kur'an adını kullanmaktadır. Bu ad Kur'an'da tam 70 kez geçmektedir.

Kur'an kelimesinin etimolojisi de hayranlık verici bir tablo sergiler. Arap dili lügatları Kur'an kelimesi için 2 kök göstermektedir. Bunlardan biri okumak anlamındaki kıraat, ikincisi toplamak anlamındaki 'kam' köküdür. Bu iki kök birlikte düşünüldüğünde bunlardan türemiş bulunan Kur'an sözcüğünün anlamı, 'okunacak şeyleri toplayan kitap' olacaktır. Bu anlam, Kur'an'a ad olabilecek en güzel anlamdır.

Kur'an, ilk emri olan "Oku!" anlamındaki kelimeyle aynı kökten bir ad taşıyarak okumaya ve ilme en büyük değeri verdiğini göstermektedir. Birçok inceliği ve gerçeği topladığı için de toplamak anlamındaki bir köke dayanması ayrı bir hikmet sergiler. Kur'an, bu adının geçtiği ayetlerde şu temel özelliklerine dikkat çeker: O; insanlığa doğruyu ve güzeli gösteren bir kitaptır, hayat veren kitaptır. Bu yüzden onun bir adı da nurdur.

Kur'an'ın ışık ve aydınlık oluşu onunla Güneş arasında bir mukayesenin yapılmasına sebep teşkil etmiştir. Gerçekten de beden-madde varlığımız için Güneş neyse, ruh varlığımız için Kur'an odur. Seyyid Ahmed Hüsameddin (ölm.1925), Kur'an-Güneş karşılaştırmasını en güzel yapanlardan biridir. Eserinin bu noktaya ilişkin birkaç satırını sadeleştirerek ve kısmen özetleyerek alıyoruz:

"Güneş, eşyanın hayatı üzerine bir etken ve mutlak feyz (akım) kaynağı olduğu gibi Kur'an da hayat üzerine bir mukayyet feyz ve sonsuz hayırdır... Güneş, eşyaya olan görünür etkisiyle cisimlerdeki bu etkiyi açıkça gözler önüne çıkarır. Kur'an ise etkisini, eşyada-

ki incelik ve mânâları göstermek suretiyle ortaya koyar. Güneşten gelen hayra ilişkin enerji açık ve maddî, Kur'an'dan gelen erdirici enerji manevîdir. Birincisi, cisim ve bedende intizamı sağlar, ikincisi ise ruhlarda yükselme vücuda getirerek evren ve hayatın sırrına ulaşmayı temin eder."

"Güneşin etkisi nüzûlî (iniş yoluyla iş gören) olup madde ve beden oluşturmaktır; Kur'an'ın etkisi urûcî (yükseltici, yukarı çekici) olup ruhun keşfi ve ruhsal sırların açılması yönündedir. Bu kavsin ikisi de insanın tekâmülüne hizmet eder. Birinci kavs (yay) insan bedeninin inşa ve devamım, ikinci kavs insana özgü özelliklerin elde edilmesini sağlar..." (Ahmed Hüsameddin, *Mezâhiru'İ-Vücûd*, 40)

Kur'an, derin derin düşünülmek üzere indirilmiştir. Bir müjde ve uyarmadır; insanlık tarihinin en ibret verici olay ve hatıralarını bünyesinde barındırmaktadır; içinde hiçbir kuşku ve çelişme yoktur. İç dünyası kararmış, katı kalpli, merhametsiz, sevgiden yoksun insanlar Kur'an'ı gereğince anlayamazlar. O, insanlara bir rahmet ve şifadır. Bütün insanlar ve cinler biraraya gelseler onun en küçük bir suresini bile vücuda getiremezler. O, insanları zora ve çıkmaza sokmak için gelmemiştir. Onun önceden hazırlanmış bir kitap halinde toptan gelmeyip, hayatın icaplarına göre, belli olayların ardından parçalar halinde gelmesinin sayısız hikmetleri vardır. Geçmiş toplulukların tartışmaya boğdukları birçok konuya o açıklık getirmektedir. O, bu yönüyle, bir tashih edici (Müheymin) kitaptır.

Hz. Peygamber, Kur'an'ın, daha önceki vahiy ürünlerine karıştırılan şeyleri ayıklamadaki rolüne dikkat çekerken onu emin (güven unsuru, ölçü) olarak tanıtıyor ve şöyle diyor:

"Kur'an, kendinden önceki tüm kitaplar üzerine bir emindir." (Buharı, fedaailu Kur'an, 1; tefsiru Mâide, 1)

Bu demektir ki, eski vahiy ürünlerinin gerçekliğini biz, Kur'an'ın hakemliğinde tespit edebiliriz. Çünkü onlar, insanoğlu tarafından büyük ölçüde tahrif, hatta tahrip edilmişlerdir. Onlara karıştırılan eğrilerin ayıklanması emin bir ölçüye ihtiyaç gösterir ki, o da Kur'an'dır.

Kur'an, şiirin çok üstünde bir kelamdır. Onun, öksüz, yetim ve ümmî bir peygambere indirilişinin sayısız hikmetleri vardır.

Onu sadece dünyalılar değil, diğer planlardaki varlıklar da dinlemiş ve mutlu olmuşlardır. O, insanların rahat anlaması için kolaylaştırılmıştır. Allah onu Rahman sıfatının bir görünümü olarak, insanlığa öğretmiştir. O, insandan başka hiçbir varlığın taşıyamayacağı ağır bir emanettir. Evrenin hafızasında (Levh-i Mahfuz'da) korunmaktadır. O, Hz. Peygamber'in hitap ettiği çekirdek toplum rahat anlasın diye Arapça indirilmiştir.

Kur'an, esrarlı Arap dilinin erişilmezliğinden kaynaklanan güzelliklerle tanrısal kelamın zaman üstülüğünden kaynaklanan muhteva güzelliklerinin birleşmesinden oluşan bir fıtrat mucizesi sergiler. Buna, Kur'an'ın i'cazı denir. Bu i'caz, Bakıllânînin ifadesiyle, "dilsizleri konuşturmak, yaralıları iyileştirmek, ölüleri diriltmek, asayı ejderhaya çevirmekten daha anlamlı ve yücedir... Eğer Mekke putperestlerinin idrak çapları bu i'cazdaki söz ve muhteva eşsizliğini anlayabilseydi Hz. Muhammed ile uğraşmaya vakitleri kalmazdı." (Bakıllanî; *el-Beyân,* 26-28) Bu i'caz, zamanın üstüne çıkmanın ta kendisidir ki, her yer ve devirde insanı aşan bir anlamlar evreni şeklinde belirir. Hz. Peygamber şöyle diyor:

"Bu Kur'an, 7 harf (lehçe, beyan tavrı) üzere indirilmiştir. Her harfin bir zahiri (dışı), bir bâtını (içi), bir haddi (varış yeri), bir matlaı (doğuş yeri) vardır."

Bu hadisi açıklarken Seyyid Alınıed Hüsameddin şöyle yazıyor: "Bu 7 harfe mevâkı'un nücûm (yıldızların doğuş-batiş noktaları, burçlar, seyir yolları) denir. Bunların her biri, Kur'an'ın mânâsını ortaya çıkaran ışıklı bir aynadır. Kur'an'ın mânâsının bu vasıta ve usulle ortaya çıkmasına telâubu hurûf (harflerin güzellik sergileme yarışı) usûlü denir,"

"Harflerin her birinin zahir, bâtın, had, matla gibi dörder yüzü olduğundan 7 harf 28'e ulaşmış olur. Kur'an dilinde bu 28 harf, 28 müteşâbih kelimeye denk düşmektedir. Bu müteşâbih kelimeler Kur'an'da nebi veya resul adıyla 28 peygamber olarak yer almıştır. Müteşâbih kelimelerin ne olduğunu Kur'an'ı anlayıp anlatan kemal ehlinden öğreniriz. Ayrıca, aşağı ve yukarı burçlardaki harfler ile bunların içerdikleri mânâ inceliklerini de yine kemal ehlinden öğrenebiliriz. Mânâ budur. Mânâ, lafız ve tercüme değildir."

"Harfler, lafızların delâlet ettiklerini bildirmeye nasıl bir araç-

sa, müteşâbih kelimeler de mânânın ortaya çıkarılmasında birer araçtır. Mânânın harfleri, müteşâbih kelimelerdir. Mânâ geniş olduğundan 28 müteşâbih kelime onun harfleri haline getirilmiştir. İbrahim, Musa, İsa vs. birer mânâ harfi, yani müteşâbih kelimedir. Bu kelimelerin (yani peygamberlerin) her biri Allah ile kul arasında olan mânâyı kula inzal (indirme) suretiyle yansıtır ve kuldan Allah'a salih amel şeklinde yükseltir."

"Kur'an, tebliğ yönünden nüzul (iniş), amel ve itikat yönünden urûcdur." (Ahmed Hüsameddin; age. 2)

Kur'an'la insan arası diyalog:

Kur'an'la insan arası diyalog konusunda üzerinde en çok durulan noktalardan birkaçını verelim:

1. Kur'an, Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a ulaşacak herkese bir uyarı olsun diye vahyedilmiştir:

De ki, 'Bu Kur'an bana vahyolundu ki onunla sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım." (En'am, 19)

Bu demektir ki Kur'an, tüm insanlığa sürekli hitap edecektir. Onun mesajı, vahyedildiği zaman ve ilk muhatabı olan toplumla kayıtlı değildir. Peygamberliğin bitirilmiş olmasının bir anlamı da budur.

En'am 19'dan çıkan ikinci önemli mesaj şudur: Kur'an uyarısından sorumlu tutmak için Kur'an'ın ulaştırılması, dinletilmesi, anlatılması gerekir. Müfessir Elmahh'nın, bu ayeti açıklarken kullandığı ifade şudur:

"Kur'an'ın **baliğ** olmadığı, kulaklarına erişmediği kimseler muahaze olunamaz."

Bu gerçek de bize gösterir ki tebliğ yani vahyin beyyinesini insana ulaştırmak, imanın esaslarından biridir. Bu yapılmadan insanları itham ve tekfire yeltenmek, onlan cehennemle tehdit etmek Kur'an dışı, insanlık dışıdır, zulümdür; Allah'ın buyruklarına ve iradesine terstir.

En'am 19'un bize yönelttiği üçüncü uyarı da şudur:

Hz. Muhammed'in tüm uyarılan ve onun adına yapılacak tüm uyarılar Kur'an'dan onay almak zorundadır. Kur'an'dan onay alamayan herhangi bir devirdeki herhangi bir uyarının Hz. Muhammed'in peygamberliğine iliştirilmesi mümkün değildir.

Kur'an, Allah'ın berisinden veya Allah'ın dışında birileri tarafından uydurularak kutsallaştınlan bir söz değildir. O, uydurma bir hadis de değildir: (10/37; 12/111)

Kur'an böylece, mucize bir dokunuşla, din meselesinde onun mesajını karartma aracı yapılacak uydurma hadislere ve o uydurmalar yüzünden mesajın başına gelecek sıkıntılara dikkat çekmiştir. Tanrısal mesaj, gözümüzde ve vicdanımızda bir kez daha ihtişam kazanıyor. Tanrı adına uyarı, O'nun tartışma ve tahriflerden arınmış kitabıyla olacaktır. O kitap dışındakilerin 'uydurulmuş olmamak' gibi bir niteliği asla yoktur. Ve bu niteliği taşımayan hiçbir söz ve metnin Allah'ın dini adına bağlayıcılığı söz konusu edilemez. O söz ve metinlerden ancak 'tarihsel doküman' ve beşerî malzeme olarak yararlanabiliriz. Bu yararlanma dahi Kur'an'ın denetiminde olmak zorundadır. Aksi halde, din adına yine sıkıntıya düşeriz.

İnsanoğlu, Allah'a ilişkin niteliklerin Kur'an çerçevesinde tutulmasından ve sadece Kur'an'da tanıtılan Allah'ın ilah yapılmasından sürekli ve derin biçimde rahatsız olacaktır:

insanoğlu istemiştir ve isteyecektir ki Allah'a sürekli kendi anlayışına, idrakine, geleneklerine, ecdat ve tarihten gelen tabularına yaraşır ve yakışır sıfatlar verilsin ve Tanrı sadece Kur'an'da tanıtılanla sınırlı kalmasın. Kur'an'da tanıtılan Tanrı, bilinip hürmet görsün ama O'nun yanında-yöresinde (min dûnihi) ikincil, üçüncül... alt-ilahlar da olsun. Bu ilahlar, yedek ilahçı mantığa (şirk mantığı) göre Allah ile insan arasında yaklaştıncı (39/3) ve şefaat edici (10/18) bir rol oynayacaklardır. Bunlar kişi (özellikle ecdat ve putlaştırılan din temsilcileri) olabileceği gibi eşya, tabiat kuvveti, kavram, kurum, hatta insanın ibadetleri de olabilir. Burada ayırıcı çizgi, Allah'a ait özelliklerin veya Allah'tan beklenmesi gereken sonuçların Allah dışında bir şeye yüklenip yüklenmediğidir. A'raf 70, İsra 46, Zümer 45, Mümin 12 ve 84, Mümtehine 4, şirk mantığının bu illetini ürpertici ifadelerle tanıtmaktadır.

Kur'an, bir tabular yığını değildir; insanlığı zora sürmek, sıkıştırmak, bunaltmak, çıkmaza sokmak için gelmemiştir:

"Biz bu Kur'an'ı sana zahmet çekesin/bedbaht olasın/zorluk ve şiddet sergileyesin diye indirmedik; saygıyla ürperene bir hatırlatma/düşündürme/öğüt verme olsun diye indirdik..." (Tâha, 2-3)

O, hiçbir zaman ve hiçbir biçimde zorluk ve bunalım aracı yapılmamalıdır. Hatta onun okunuşu bile insanın 'kolayına gelen kadar' olmalıdır. (Müzzemmil, 20)

Kur'an, muhatabı olan insan rahatlıkla anlasın diye kolaylaştırılmıştır:

Bu bizzat Cenabı Hakk'ın, yeminle, hem de birkaç kez ifadeye koyduğu bir gerçektir. Kamer suresinde şu ifade, değişik bağlamlarda tam 4 kez tekrarlanmıştır:

"Yemin olsun ki biz bu Kur'an'ı öğüt ve ibret için kolaylaştırdık; fakat düşünen mi var?!" (Kamer, 17, 22, 32, 40)

Bu tanrısal beyana dayanarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz:

Her kim. "Kur'an zordur, anlaşılmaz, çözülmez kitaptır" derse bu dört ayete çarpar ve tartışmasız bir biçimde küfre gider.

Kur'an, ayrıntıları veren bir kitaptır:

Kendi ifadesiyle o, bir 'kitabı mufassal' yani ayrıntıları da içeren kitaptır. (6/114) Kur'an, 'ayetleri ayrıntılanmış bir kitap'tır. (11/1; 41/3) Kur'an ayrıca 'mübîn' bir kitaptır. Yani anlatmak istediğini ayan beyan anlatan bir kitaptır.

Kur'an'a göre, 'tafsil' yani ayrıntılama, varlık ve vahyi ayetlerle donatıp dolduran Allah'ın temel faaliyetlerinden biridir. Kur'an, O'nun en ileri faaliyetlerinden biri olarak tam bir tafsil (ayrıntılı olma niteliği) sergiler.

Kur'an'ın otuza yakın yerde dile getirdiği tafsil ile yüz küser yerde gündeme getirdiği 'mübîn' olgusunu dikkate alarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz:

Her kim "Kur'an mücmel ve muğlaktır" derse tartışmasız bir biçimde küfre gider.

Kur'an'ın, ayrıntıları veren bir kitap oluşunun anlamı ve önemi bu eserin Tafsil ve Tebyîn maddelerinde ele alınmıştır.

Kur'an'ı okumak müminin temel ibadetidir:

Kur'an okumak, namazdan önce emredilmiş bir ibadettir, (bk. 96/1; 73/20) Ve Kur'an'ın, kendisiyle ilgili beyanları dikkate alındığında, özellikle tebliğin yalnız Kur'an'la yapılması gerektiği akılda tutulduğunda, "Kur'an oku!" emrinin en önemli tanrısal emir olduğu anlaşılır.

Tüm ibadetler. 'Kur'an oku' emrinin birer aracı ve basamağıdır. Kur'an okumaksa onların tümünün toplayıcısı ve amacıdır.

Nemi suresi 92. ayet bu konuda mucize bir beyyinedir. Kur'an, tebliğcisi olan Peygamber'e şunu söyletiyor: "Müslümanlardan olmak ve Kur'an'ı okumakla emrolundum."

Bu ayet, Kur'an okumayı, Müslüman olmanın hemen ardından devreye sokmakta ve Kur'an okumayı 'Müslüman olmanın şartı' haline getirmektedir.

Müslümanların iflah etme noktasına geldiklerine hükmetmek için, geleneğin dinle eşitlediği ünlü 'beş şart'ın en başına 'Kur'an okumak' emrinin getirildiğini görmemiz lazımdır. Aksi halde Kur'an'dan beklenen bir rahmet ve Müslüman camia için bir kurtuluş söz konusu edilemez.

Kur'an, varlığın en ağır emanetidir:

"Eğer biz onu bir dağın üzerine indirseydik, her halde sen onu, Allah korkusundan, huşu ile boynunu bükmüş, çatlayıp yarılmış görürdün..." (Haşr, 21)

Onu taşımaya aday olan varlık, bu en ağır yükü taşıyacak bir yetenek ve kıvamda olmalıdır. İnsan, o kıvamdadır. Bunun içindir ki insan, 'göklerin, yerin ve dağların taşımaktan çekindiği emanet'i taşımak üzere görev almıştır. (33/72)

Kur'an, ilk ve çekirdek muhatabı olan insanlar ne dediğini anlayıp düşünebilsinler diye Arapça indirilmiştir: (12/2; 41/44; 43/3)

Arapça indirilirin hikmeti ve sebebi bu şekilde gösterilerek kutsallığın dilde değil, dilin araç yapıldığı mesajda aranması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ne yazık ki asırlar boyu, mesaj yerine mesajın gönderilmesinde araç yapılan dil kutsanmış ve bu yapay kutsallığa takılıp kalan kitleler Kur'an'dan bekleyeceklerini Arapça'dan beklemek gafletine düşerek perişan olmuşlardır.

Peygamberlere gelen vahyin şu veya bu dille indirilmesinin biricik hikmeti, vahyin muhatabına mesajı açıklama kolaylığının sağlanmasıdır. Tüm nebiler, tebliğlerini kitlelere rahatlıkla anlatabilsinler diye, kendi toplumlarının dilleriyle vahiy almışlardır. Bu bir tanrısal kanundur. (14/4)

Kur'an, istisnasız tüm toplumlara peygamber geldiğini söylemektedir. (35/24) Bu demektir ki binlerce, belki yüzbinlerce peygamber gelmiştir. O halde, insanlığın hemen tüm dilleriyle vahiy gönderilmiştir. Bu durumda ya tüm diller kutsal olmalıdır yahut da hiçbir dil kutsal olmamalı, kutsallık mesajda olmalıdır.

Doğrusu da bu ikincisidir. Kur'an, dillerin farklılığını, tıpkı renklerimizin farklılığı gibi, Allah'ın ayetlerinden biri olarak gösterir. (30/22) Ama Kur'an hiçbir yerinde hiçbir rengin, ırkın üstünlüğünden söz etmediği gibi, hiçbir dilin üstünlüğünden, kutsallığından, tercüme edilmezliğinden, Allah veya ibadet dili olduğundan söz etmez; böyle bir ima bile taşımaz.

Kutsal olan, beşerin herhangi bir dili değil, Allah'ın beşere gönderdiği mesajdır. Bu mesaj, evrensel ve genel olduğuna göre, insanlığın konuştuğu tüm dillere tercüme edilir, okunur, anlaşılır. Aksini yapmak, mesajın evrenselliğine de Allah'ın muradına da aykırıdır.

Elbette ki, bir tanrısal kitap, vahyedildiği dil ve şekil ile korunur. Hiçbir çeviri o kitabın kendisi değildir. Çeviri çeviridir. Bunun böyle olması, çevirinin yapılmaması veya yapılamaması demek değildir. îmamı Âzam ve Mustafa Kemal Atatürk'ün ortak tespit ve deyişleriyle "Bir kelamın tercümesinin yapılamayacağını söylemek, o kelamın mânâsının olmadığını söylemektir."

Çeviri yapılamazsa veya yapılmazsa tüm kitleler mesajı okuyup anlayamaz. Böyle olunca da Âli İmran 19'da değinilen "Bu Kur'an'la hem seni dinleyenleri hem de onun ulaştığı herkesi uyar!" emri anlamsızlaşır. Tanrısal kitap, özgün şekliyle korunur, uzmanlaşmış kişiler, kendini bu işe adamış bilginlerce o şekliyle okunur ama kitleler için her dile çevrilir ve halkın yararlanmasına açılır.

Kur'an; arşın sahibi olan kudretin katındaki kerîm, emin ve itaat edilen bir elçinin sözüdür: (Tekvîr suresi, 19-21)

Kur'an'la ilgili bizzat Kur'an'ın kullandığı bu niteleme İslam tarihinin çok dikkat çekici tartışmalarından biri olan şu meseleyi gündeme getirmiştir:

"Kur'an Allah kelamıdır" demenin anlamı nedir? Kur'an mahlûk bir kelam mıdır, yoksa tıpkı Allah gibi, yaratılmamış bir varlık mıdır? Eğer yaratılmamış değilse yaratıcı olması gerekmez mi? Gerekmez ise Yaratan ile yaratılan arası üçüncü bir varlık mı vardır? Varsa o hangi niteliklere sahip bir varlıktır? Ve böyle bir durumda 'taaddüd-i kudema' (yaratıcıların çokluğu) söz konusu olmaz mı?

Kur'an mahlûk ise onun beşer kelamı olmamasının ifade ettiği anlam nedir?

İslam literatüründe bu konu 'Vahyin keyfiyeti' başlığı altında incelenir. Vahyin keyfiyetiyle ilgili tartışmaların en önemlisi, Kur'an'ın mahlûk veya gayrı mahlûk olması meselesidir. Bu noktada öne çıkan üç görüş vardır. Kur'an ilimlerinde tartışmasız otorite sayılan Ebu Bekr Celaleddin es-Süyûtî (ölm. 911/1505) bu görüşleri şöyle tanıtıyor:

Birinci görüş: Kur'an, Allah'tan lafız ve anlam olarak çıkar, Cebrail bunu Levhi Mahfûz'dan ezberleyerek aynen alır ve dünyaya indirir.

İkinci görüş: Cebrail sadece mânâyı alıp indirir; o mânâyı Arap dilinin kelimeleriyle ifadeye büründürme işini Peygamber yapar.

Bu görüşte olanlar, Kur'an'daki şu ayetlere dayanırlar: "Onu, senin kalbine o emin ruh, indirdi." (Şuara, 193-194)

Üçüncü görüş: Cebrail Kur'an'ı mânâ olarak indirir, Peygamber onu Arap dilinin kelimeleriyle ifadeye büründürür; ancak bu ifadeler hemen gök ehline arz edilip onlar tarafından okunduktan sonra Cebrail bu gök ehlince okunanı tekrar Peygamber'e indirir ve son şekil böylece belirlenir, (bk. Süyûtî; *el-İtkaan,* 1/125-126)

Bu görüşlerin hiçbiri Kur'an'dan onay alamaz. Önce, çok kısa olarak birinci ve üçüncü görüşe değineceğiz.

Cebrail'in, Kur'an'ı Allah'tan hem anlam hem lafız olarak aldığını söyleyen birinci görüş Tekvîr suresi 19-21. ayetlere açıkça aykırıdır. Bunu biraz sonra göreceğiz.

Üçüncü görüş, değil Kur'an'ın beyyineleriyle, tevhit dini geleneğinin herhangi bir gerçeğiyle bile uyuşmaz. Biraz eski Yunan mitolojisi, biraz da İsrailiyât karıştırılmış bir uydurmadır. Tanrısal kitap, kendisinin vahyinde böyle bir anonim şirketten, böylesi çiftli, üçlü-dörtlü onay mekanizmalarından asla söz etmez; böyle bir ima bile taşımaz. Doğrusu, buna 'görüş' demek bile yanlıştır. Bu bir mitolojik saçmalıktır...

Cebrail'in Kur'an'ı anlam olarak indirdiği, kelimelerle ifadenin Hz. Peygamber tarafından yapıldığı şeklindeki ikinci görüş de Kur'an'ın verilerine tamamen aykırıdır. Çünkü Kur'an, kendisinin beşer kelamı olmadığını açık bir biçimde ifade etmiştir. Hz. Peygamber de, yine Kur'an'ın açık beyanıyla bir beşer olduğuna göre, Kur'an hiçbir surette onun katılımı bulunan bir söz olamaz. Değil böylesi bir katılım, Kur'an, Peygamber'e kendisinin toplanmasında, tertibinde bile müdahale hak ve yetkisi vermemektedir (bk. 75/17-19); nerede kaldı lafızlarının belirlenmesi.

Kur'an lafızlarının Hz. Peygamber tarafından belirlendiği yolundaki görüş, bizzat kendisinin kanıt olarak kullandığı Şuara 193. ayete de terstir. Çünkü Şuara 193. ayetin beyanı kendisini izleyen 194 ve 195. ayetlerle tamamlanıyor. Verilen mesajın tamamı şudur:

"O Kur'an'ı, o güvenilir ruh indirdi senin kalbine ki uyarıcılardan olasın. Açık seçik Arapça bir dille indirdi."

Son ayet olan 195'deki Câr edatı (Bâ)nın taallukunu "indirdi" ifadesi yerine 'uyarıcılardan olasın' ifadesinde görerek "Cebrail,

kelimeleri indirmedi, mânâyı indirdi" yolunda bir iddiada bulunmak mümkün görülmüştür; ancak bu, gramatik bir gösteri olmanın ötesine geçemez. Çünkü bizzat bu görüşün tezine göre, uyarının yapılması için Cebrail'in kelimeleri indirmesi gerekmez. Cebrail mânâyı da indirse Peygamber onu Arapça kelimelere zaten büründürecektir. O halde, 195. ayetteki 'Bâ' edatının müteallakını "Uyarasın diye" ifadesinde aramanın hiçbir anlamı yoktur. Şuara 195. ayet, 'Bâ' edatının müteallakı, "indirdi" fiili olduğu zaman anlam ifade etmektedir. Bu teknik-gramatik açıklamanın sonucu şudur:

Cebrail, Kur'an'ı, okuduğumuz şekliyle yani anlam ve lafız olarak indirmiştir. Ancak bu, biraz önce değindiğimiz birinci görüşün tasdiki anlamına gelmiyor; lafzın Peygamber tarafından belirlenmediği anlamına geliyor.

Şunu da ifade etmek zorundayız: "Kur'an, Cebrail tarafından sadece mânâ olarak indirildi, lafza büründürme işini Peygamber yaptı" şeklindeki görüşün, işi nereye götürmek istediğini, bununla neyin ispatına hazırlık içinde olduğunu biliyoruz: Bu tevillerin amacı, hadislerin de vahiy ürünü olduğunu kabul ettirmektir.

Başka bir deyişle, minareyi çalacak olan, kılıfı hazırlamaktadır. Öyle ya, Kur'an bile lafızları itibariyle Peygamber'in ürünü olabiliyor ve vahiy unvanı alabiliyorsa -hâşâ- hadisler neden vahiy ürünü sayılmasın! Peki, hiçbir fark yok mu? Bunun cevabı da çalınan minarenin kılıfı içindedir: Hadisle Kur'an'ın farkı, birincinin 'okunmayan vahiy' (vahyi gayrı metlüv) olmasına karşın ikincinin 'okunan vahiy' (vahyi metlüv) olması imiş!

Peki, bunun pratik sonucu nedir derseniz, onun cevabı da minare kılıfının içine konmuştur: Hadisler namaz kılarken kıraat makamında okunmaz, Kur'an okunurmuş! İşte, fark bu imiş!

Kur'an'dan beslenen bir vicdan ve irfan bu mantık ve bu didinme karşısında ürperir ve öfkelenir. Çünkü bu iddialar, Kur'an'ı beşer kelamı saymaya yönelik eğilimlere fırsat vermenin ötesinde hiçbir sonuç getirmiyor.

Tarihsel açıdan Peygamberimize aidiyeti kesin olmayan sözlere kutsallık ve dokunulmazlık sağlamak için vahyin tanrısal korumaya alınmış kitabını böylesine acımasız ve pervasız bir yıpratmaya maruz bırakmaktan Allah'a sığınırız.

Bu Kur'an dışı mantıkla insanı aldatmaya kalkanlara sormak lazım: Neyi verip neyi aldığınızın hesabını yaptınız mı? Yaptınız veya yapmadınız; tarihin önümüze koyduğu bir gerçek var:

Allah, bu alışverişi hiçbir kaygıya düşmeden yapanları ve onların izinden gidenleri, o kitabıyla aziz etmemiş, zelil etmiştir. Başka ne beklenebilirdi?!.

Üzerinde olduğumuz konuda, Kur'an'ın verilerinden hareketle sorabileceğimiz soru şudur:

Cebrail, insanlık dünyasına indirdiği bu lafız ve mânâyı Cenabı Hak'tan (veya Levhi Mahfûz'dan) ne olarak almıştır? Sadece anlam olarak mı, yoksa lafız ve anlam ile birlikte bir kelam olarak mı?

Tekvîr suresi 19-21. ayetler Cebrail'in Levhi Mahfûz'dan aldığının, sadece anlam olduğunu, lafza büründürme işinin kendisine (Cebrail'e) verildiğini söyleyebileceğimizi göstermektedir. Ayetler şöyle diyor:

"Yemin olsun, o Kur'an, muhakkak surette, kerîm bir elçinin sözüdür. Çok güçlüdür o elçi, arş sahibinin yanında saygındır. Orada kendisine itaat edilir, emindir."

Bu ayetlerde sözü edilen elçinin Cebrail olduğunda hiç kimsenin bir tereddüdü olmamıştır, olamaz.

O halde, Kur'an, anlam olarak da lafız olarak da Hz. Muhammed'in sözü ve ürünü değildir. O, mânâsı Allah'tan, lafzı ise Allah'ın buyruğuyla Cebrail tarafından oluşturulmuş kendine özgü bir kelamdır ki yaratıcılık ve yaratılmış niteliklerini aynı anda taşır.

Biz işte bunun için Kur'an'ı, başta hadis imamı Buharî (ölm. 256/869) olmak üzere, bazı ulemanın öne sürdüğü gibi 'mahlûk' bir kelam olarak görmeyiz. (Buharî'nin bu görüşü onun *Halktı Efali'l-İbaa"* (Kulların Fiillerinin Yaratılmışlığı) adlı eserinde sergilenmiştir.) Ancak biz, Buharî ve benzerlerinin bu görüşüne karşı çıkarken Allah'ın dışında bir kitap-ilah yaratacak biçimde Kur'an "Mahlûk değildir" de demeyiz. Bu noktada, Buharî ve benzerlerinin tekfîr etme zulmüne bile tevessül ettikleri İmamı Âzam'ın anlayışını koruruz, onu Kur'an'a uygun buluruz. Bu konunun ayrıntıları için bizim, *'Arapçılığa Karşı Akılcılığın Öncüsü*

İmamı Âzam' adlı eserimize bakılmalıdır.

Kur'an, insanla Tanrı arası bir hüviyet taşır. 'Kendine özgü bir kelamdır' dememizin anlamı budur. Onda aynı anda hem yaratıcılık nitelikleri vardır; çünkü o Allah'ın zâtı ile var olan ezelî bir mânâdır; hem de yaratılmışlık nitelikleri vardır; çünkü o, madde âleminin ürünleri olan ses ve harf unsurlarından ayn düşünülemez.

Kur'an'ın mucizeliğinin anlamı da, açıklama tarzınız ne olursa olsun, işte budur: Yaratıcılık ve yaratılmışlık niteliklerini aynı anda taşımak.

Bu böyle olduğu içindir ki ona tanrısal vahiy denmiştir. Ve bu böyle olduğu içindir ki Kur'an tartışma, çelişme ve tutarsızlıktan arınmıştır. Allah'ın tekelindeki dinin 'son sözü söyleyen kaynağı' olmak da ancak bu arınmışlık niteliğini taşıyan bir kelamın hakkıdır. Böyle bir kelama dayanmayan dine 'Allah'ın dini' denmez, 'dinsel felsefe' veya 'felsefe dini' denir...

Kur'an'ın bir kitap halinde derlenip toplanması da tanrısal bir faaliyetle gerçekleşmiştir:

Bizzat Kur'an bu noktaya parmak basıyor:

"Onu toplamak ve okumak bize düşer. Biz onu okuduğumuzda sen de onu izle!" (Kıyame, **17)**

Kur'an'ı falan veya filan halife topladı demek küfre yelken açmaktır; peygamberliğin ruhuna saygısızlıktır, nübüvvetin niteliklerini göz ardı etmektir. Peygamberlerin sıfatları içinde zapt ve emaneti tebliğ de vardır. Bu sıfatlar, peygamberin, aldığı vahiyleri, bu dünyadan ayrılmadan önce eksiksiz ve kitaplaşmış (veya sayfalanmış) halde insanlığa emanet etmesini gerekli kılar. Bu emanet etme işi yapılmamışsa peygamberlik görevi savsaklanmış demektir.

Peki, bu böyle iken, "Kur'an'ı filanca, falanca topladı" demek ne anlama geliyor? Yukarıki ayet inkâr mı ediliyor? Hz. Peygamber, hayatının son yılında Cebrail ile Kur'an'ı iki kez mukabele (karşılıklı okuyarak ayetlerin yerlerini gözden geçirme) etmedi mi? Hem bunu yazarlar hem de aynı kitaplarda "Kur'an'ı falan halife topladı" derler. Hatta eklerler: "Eğer o olmasaydı Kur'an kaybolabilirdi!"

Bu son cümle de bir küfürdür. Kur'an Allah'ın korumasındadır (Hicr, 9); falanca halife olmayınca Allah acze mi düşüyor da Kur'an kayboluyor?

Doğrusu şu ki, Kur'an, bizzat Hz. Peygamber tarafından ve bizzat Allah'ın buyruk ve gözetimi altında toplanmış, ayetlerinin her biri, Cebrail'in işaretiyle yerli yerine konmuş ve 23 yıllık vahiy ürünleri, kitaplaştırılmıştır. Sonradan yapılan, Cenabı Peygamber tarafından kitaplaştırılan Kur'an'ın kopyalanmasıdır. Emevî sultanları denetiminde yazılan tarih ve siyer kitaplarında 'Kur'an'ın toplanması' diye anılan şey, işte bu kopyalama işidir.

Sözün özü şudur:

Dillerin kutsallaştırılmaması gerektiği halde, ne yazık ki bunun aksi yapılarak, tarih boyunca diller kutsallaştırılmıştır. Hahamlar İbranice ve Süryanice'yi, kilise babaları, Latince'yi kutsal ilan etmiş, Tevrat ve İncil'in başka dillere çevrilmesi 'günah' sayılarak halkın tanrısal mesajla teması engellenmiştir. Aynı illet ve zulüm, Kur'an'ın açık uyarılarına rağmen, yüzyıllardır Müslümanlara dayatılmıştır. Arapça'nın cennet dili olduğuna ilişkin hadis uydurulmuş, Arapça olan Kur'an metninin hiçbir dile tercüme edilemeyeceği, bunu düşünmenin bile küfür olacağı iddia edilmiştir. Oysaki bu konuda herhangi bir 'küfür'den söz etmek gerekirse, onun, "Kur'an tercüme edilemez" diyenlerin boynunda olduğunu söylemek lazımdır.

Bu saptırmanın kahırlı faturasını elbette ki Müslüman halk kitleleri ödeyecekti. Çünkü olan onlara oluyordu: Dinlerinin tanrısal kaynağıyla kucaklaşamıyor, Tanrı'nın buyruklarını beşerî sansürden geçmeden öğrenemiyor, Allah'a kul olmak için sürekli bir biçimde birilerinin kölesi olmak, onlara haraç ödemek zorunda kalıyorlardı.

Yüzyıllar boyu, halka söylenen şuydu: Sen Kitap'ın ne dediğini anlamayı bırak, bu bizim işimizdir; sen, kelimelerini telaffuz et, sevap al, yerinde otur. Söyleneni yap, söylenmeyeni sorma ve başkasının işine karışma! Aksi halde dinden çıkar, cehennemi boylarsın...

Arapça'yı kutsallaştırma zulmünün en yıkıcı görünümü, Arapça dışında bir dille ibadet edilemeyeceğinin kurallaştırılmasıdır. Başta ölümsüz dâhi İmamı Azam olmak üzere büyük Hanefî fakîhler bu

insanlık suçuna karşı direnmişlerse de kitlesel ölçekte başarılı olamamışlardır.

Günümüz Türkiye'sinde bu Kur'an dışı zulme baş kaldırması gereken bir numaralı kurum, bir anayasal din kuruluşu olan Diyanet İşleri Teşkilatı'dır. Bu teşkilat, halkın vergilerinden alınan yüzlerce trilyonla çalıştırılmaktadır. Bu paraları veren halkın bu temel hakkının tanınması için gayret göstermesi gerekirdi. Ne yazık ki bu gayreti göstermemiştir. Geleneksel hurafe dincilerinin keyfi için dine yalan söyletilmesine seyirci kalmış, kendisi de bu yalana katılmıştır. O yalanın hamallığını yapmıştır.

1990'lı yılların sonlarına kadar, yani bu satırların yazarının verdiği büyük mücadele ve yazdığı *'Ana Dilde İbadet'* adlı devrim kitabın çıkışına kadar, Diyanet İşleri, anılan din dışı tavrını korumuş, geleneksel zulmü desteklemiştir. Yayınlanan o sarsıcı kitaptan sonradır ki, Diyanet İşleri, 15-18 Mayıs 2002 günlerinde İstanbul Tarabya'da topladığı ve yüz küsur ilahiyatçının (bu satırların yazarı da dahil) katıldığı bir şûra ile meseleyi enine boyuna tartışmış ve sonuçta, zor bin bela gerçeğin ifadesi olan şu hükme varmıştır:

"Arapça bilmeyenler, Kur'an'ın herhangi bir dildeki tercümesiyle de ibadet edip namazlarını kılabilirler."

KURBAN

Öncelikle bir kullanım hatasını düzeltmeliyiz: 'Kurban kesmek' deyimi yanlıştır.

Kurban, tüm ibadetlerin ortak adıdır. Allah'a yakınlaşmak için yapılan her ibadete, her bağışa kurban denir. Allah rızası için yoksula hayvan kesip et dağıtılacaksa bunu 'kurbanlık hayvan kesmek' veya 'kurban maksadıyla hayvan kesmek' şeklinde ifade etmek gerekir. Sadece 'kurban kesmek' dendiğinde sanki bağımsız bir 'kesme' ibadeti var gibi algılanıyor. Nitekim asırlardır böyle algılanmış ve İslam'da adeta 'hayvan boğazlamak' diye ayrı bir ibadet olduğu kanısı doğmuştur. Oysaki işin gerçeği bu değildir.

Gerçekle geleneği birbirinden ayırmak için 'kurban kesmek' deyiminin yerine 'kurbanlık hayvan kesmek' veya 'kurban için hayvan kesmek' ifadelerini geçirmek zorundayız. Böyle yapıldığında iş, yoksula et yedirmek için eti yenen hayvanlardan birini kesmek şeklindeki Kur'ansal anlayışa aktarılmış olacaktır.

Kurban kavramı, Kur'an'da, sadece kan, et veya sadece kesmek boğazlamak anlamlarını taşımıyor. Kesmek, boğazlamak, kan ve et, Kur'an'ın tanıttığı kurban kavramının yalnız bir boyutudur. Ve ilave etmeliyiz ki, en sonda dikkate alınan bir boyutudur, zorunlu bir boyut değildir.

İbranice'den Arapça'ya geçmiş bulunan kurban (korban) kelimesi, 'Allah'a yaklaştıran veya kendisiyle Allah'a yaklaşılan şey' demektir. Kurban, bu geniş çerçevesiyle, Kur'an'ın, Allah'a yaklaşmak için vesile ve araç kabul ettiği tüm değerleri ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, bir hadislerinde namazdan bahsederken şöyle buyurmaktadır: "Namaz, bütün takva sahiplerinin kurbanı, yani Allah'a yakınlaşma yoludur." (Bu konuda bk. İbn Manzûr; *Lisanü'l-Arab,* kurban mad.)

Kur'an; insanlık tarihinde Allah'a yaklaşmanın, dinin en önemli unsuru halinde ele alınmış ve boğazlamak, kan dökmekten ibaret hale getirilmiş kurban kavramını, kökünden değiştirmekte ve onu insanın hür ve samimi bütün niyetlerinin beslediği iyiye yönelik davranışlar halinde öne çıkarmaktadır. Kur'an, böylece, sadece can almak şeklinde algılanan bir 'Allah'a yaklaşma' anlayışının din gerçeğiyle bağdaştırılamayacağına dikkat çekmektedir.

Kur'an bize gösteriyor ki, Allah'a yaklaşmak için, Allah dışında 'yakınlık aracı' (kurban) seçilen hiçbir şeyin insana faydası olmayacaktır. (Ahkaf, 27)

İNSANLIK TARİHİNDE KURBAN

İnsanlığın, ortak değerleri gibi ortak gelenek ve kurumları da vardır. Ortak kavram ve kurumlardan biri de kurbandır. Gerekçesi, hedefi ve malzemesi ne olursa olsun, tarih boyunca bütün toplumlar, şöyle veya böyle, kurban kesmişlerdir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, insanoğlunun 'kurban etmek' adı altında işlediği cinayet ve sergilediği vahşet, akıllara durgunluk verecek boyutlardadır. İnsanların, kurban etmek adına duydukları kan dökme arzu ve ihtiyacı, insanın şuuraltı derinliklerinde alabildiğine köklüdür.

Doğaüstü güçlere, tanrılara bir şeyler adamak, sunmak önceleri ve basit planda, bazı yiyeceklerin takdimi şeklinde oluyordu. Bu sunuşların, en değerli gıdalar içinden seçilmesi ise sunulan şeyin hedefine varması ve sunucuyu tatmin etmesi bakımından çok önemliydi. Takdimler, basit içecek ve yiyeceklerden, değerli etlerin sunuluşuna doğru bir seyir izlemiştir. Hemen her devirde, et olarak sunulanların daima eti yenen evcil hayvanlar arasından seçilmesi, bu bakımdan ilginçtir.

Kur'an, Âdem'in iki oğlunun 'Allah'a yakınlaşmak için' bir şeyler sunduklarını, bunlardan birinin, sunduğunun kabul edilmemesi üzerine, kıskançlık yüzünden, kurbanı kabul edilen kardeşini öldürdüğünü bildiriyor. (5/27) Kur'an burada, insanoğlunun ilk cinayetinin kıskançlık yüzünden doğduğunu söylemeyi amaçlamakla birlikte, Tanrı'ya bir şeyler sunmanın, insan kadar eski bir gelenek olduğunu da göstermektedir. Ne var ki bu ayet

bize, sunulan şeyin ne olduğu konusunda bilgi vermemektedir. Bu ilk sunuşun malzemesi, bir hayvan olabileceği gibi, bir yiyecek veya içecek de olabilir.

Kurban etmenin gerekçesi üzerinde geniş araştırmalar yapılmış ve çeşitli teoriler oluşturulmuştur. Bu araştırmalardan birinin sahibi bulunan İngiliz bilgin William Robertson Smith (Olm. 1894), ilk baskısı 1889'da yapılan ünlü eserinde *(Lectureson the Religion of the Semites)* bu konuyu incelemiştir. Robertson'un vardığı sonuca göre, birçok dinde kurban etmenin gerekçesi, kurbanın Allah'ın yiyeceği olduğu yolundaki inanıştır. Tanrı, sadece kurban olarak sunulan şeylerden yer, içer. O halde ne kadar fazla kurban sunulursa, Tanrı'nın memnuniyeti o ölçüde büyük olacaktır.

Bir başka gerekçe de, kurbanlar aracılığı ile insanın tanrısal âlemle kaynaşmaya gireceğine, tanrısal güçlerden bir pay alacağına inanılmasıdır. Bu inanışa göre, kurbanlar aracılığı iledir ki, insan, Tanrı ile bir kan beraberliği kurabiliyor. Bu teori, kurban etme arzusunun temelinde bir totemizm görüyor ve Semitik dinler (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) bünyesindeki kurban kurumunu 'Semitik dinlerin Totemizmi' olarak nitelendiriyor.

Gerekçelerden biri de, kurban sunmanın Allah'ın gazabını yatıştıracağına, şeytan ve cin gibi musallat kudretlerin zararlarını önleyeceğine inanılmasıdır. Doğal âfetler, harpler, hastalıklar hep bu tanrısal öfkenin veya kötü ruhların gazabının ürünleri olarak düşünüldüğünden, kurban sunmak, daha rahat ve mutlu bir hayatın bir tür garantisi olarak değerlendirilmiştir. Fark şuradadır: İlkel devirlerdeki 'Tanrısal gazap' gerekçesinin yerini daha sonraki zamanlarda 'günahlara kefaret' gerekçesi almıştır. Nitekim Eski Ahit'te kurban, günahtan temizlenme olarak tanıtılıyor. Bu yüzden Eski Ahit (Tevrat), kurban etmeyi Allah'a hamdin en somut ve gelişmiş şekli olarak tanıtır ve kurbanı çok ayrıntılı biçimde düzenler.

Kurban konusunu inceleyenlerden biri olan Lagrange'ın: "Semitik dinlerde kurban ne Allah ile birleşme ne ona yemek sunma ne de O'nun öfkesini yatıştırma aracıdır. Bu dinlerde kurban, her şeyin Allah'a ait olduğunun dinsel bir törenle açık ve somut şekilde ifadeye konuluşudur" yolundaki beyanı, Eski Ahit açısından tutarlı görülmüyor. Kurban kavramının böylesine

bir sembol haline getirilişi, ileride de göreceğimiz gibi, yalnız İslamiyet'te dikkat çeker. (Lagrange'ın yaklaşımı içinbk. Etudes sur les Religions Sémitiques, Paris, 1905, sayfa: 274)

Kurban etmenin gerekçesini açıklamaya çalışan teorilerden en dikkat çekicisi 'kanın hayat vericiliğine inanma'yı esas alan teoridir. Bu teoriye göre, hayatın esası ve taşıyıcısı sayılan kanı görmeye eğilim ve heves, insanın en köklü yanıdır. Bu bakımdan, ilkel bir kabilenin, dinsel ayin vecdi içinde en değerli hayvanları, hatta insanları kurban etmesiyle, mesela, 1789 Fransız İhtilali'nin veya modern dünyadaki şu veya bu siyasal hareketin, insanları boğazlaması arasında, andığımız şuuraltı bakımından fark yoktur.

Kan, hayat sayılmıştır. Kan akmalıdır. Kurbanı değerli kılan, kandır; et veya deri değil. Eski Ahit, bize, Allah'ın bu kan akışından âdeta zevk duyduğunu anlatır. (Örnek olarak bk. Levililer, 17/11) Kur'an, kurban edilen hayvanların etlerinin ve kanlarının Allah'a gitmeyeceğine, Allah'a ancak insandaki takva duygusunun ulaşacağına (Hac, 37) vurgu yaparken, özelde Eski Ahit'in, genelde de bütün ilkel zamanların kurban anlayışlarına cevap vermektedir.

Eski Ahit, etlerin işe yaramasını düzenlemeyi de ihmal etmez. Etlerin işe yarar hale getirilmesi, onların din adamlarına takdimi ile olur. Kurbanların etleri, din adamlarının gıdasıdır. Kan Allah'a, etler din adamlarına. (Levililer, 716-11)

Eski Ahit'in bu kurban anlayışı, onun kurbanı en ince ayrıntılarına kadar düzenlemesine neden olmuştur. Gerçekten de, Eski Ahit'te kurban, kesilecek hayvandan, mabetlerin kurban kesmeye mahsus yerlerine (mezbah), kurban kanının nerelere, nasıl sürüleceğine ilişkin kurallara kadar inceden inceye düzenlenir. (Bu konuda geniş bilgiler için *bk.* Encyclopaedia Judaica, Sacrifice mad.)

Daha değerli kan, daha değerli et sunmak için, son aşamada insan kurban etme noktasına gelinmiştir. İnsan kurban etmenin bir sebebi de, insan eti yemenin, kutsal güçlerle kucaklaştırıcı bir unsur olduğuna inanılmasıydı. Sanılmıştır ki, insan etinde doğaüstü-ilahî unsurlar vardır ve bu unsurların, yaşayan bir bedene katılması, insan etini yemekle mümkün olur.

Öte yandan, tanrısal öfkeden sakınmanın en ideal yollarından biri de, tanrılara insan kurban etmekti. Bu kurban ediş bazen kesme, bazen de deniz veya ırmağa atıp boğma suretiyle gerçekleştirilmiştir. İlk zamanlarda Yahudiler, büyük doğal âfetler sırasında tanrısal cezayı kaldırmak veya hafifletmek için kabile veya kentin en güzel kızlarını nehirlere atıp kurban etmekteydiler. Yine onların, çocuklarını ateşten geçirmek suretiyle kurban ettiklerini ve bu uygulamayı durdurmak için Hz. Musa'nın mücadele verdiğini Eski Ahit'ten öğreniyoruz. (Tekvin, 22; Yeremya, 19/5-6; Levililer, 18/21 vs.) Tevhit dinine ters düşen bu uygulamanın verilen mücadelelerden sonra ortadan kaldırıldığını görüyoruz. Çocukların öldürülmesi, babanın hayatını uzatan veya babayı güçlü kılan bir sebep olarak da düşünülmüştür. (Bu konularda geniş bilgi için bk. *Encyelopaedia ofReligions and Ethics,* Human Sacrifice maddesi)

İnsan kurban etmenin altında, başkalarının hayatını kurtarmak veya kahramanlaşmak gibi duygular da yatar. Bu kurban ediş, zaman zaman, kişinin kendi hayatına son vermesi şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Değişik farklarla uygulanan bu şeklin, yaşayan dünyada en dikkat çekici örneği Japonların harakiri gelenekleridir. İlk çağlardaki ilkel gerekçeler yeni zamanlarda metafizik bir çehreye bürünmekle birlikte, insan kurban etmeden beklenen birtakım sonuçların varlığına inanış sürüp gitmektedir. VVestermarck'ın çalışmaları bize göstermektedir ki, gelişmiş toplumların insan kurban etmeleri, şekli ve gerekçesi ne olursa olsun, ilkel toplumlardan hiç de geri değildir. Hristiyanlık'ta Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi de insanlığın kurtuluşu uğruna bir kurban ediş veya oluş hadisesi olarak düşünülmektedir. (Bu konuda geniş bilgi için bk. *Dictionnaire de la Bible,* Sacrifice maddesi)

İSLAM'DA KURBANLIK HAYVAN KESME

Kurbanlık hayvan kesmek, geleneksel fıkha göre sünnet veya vacip bir ibadettir. Vacip sözcüğü Hanefî fıkhında, teknik bir terim olarak müekked sünneti ifade eder. Mezheplerde söz birliği edilen nokta, kurban kesmenin farz olmadığıdır. Ne yazık ki, halk arasında bu gerçek göz ardı ediliyor ve kurban kesmek bir tür farz gibi algılanıyor. Bu yanlış algılama, doğal olarak art arda birçok yanlışı da beraberinde getiriyor.

Şunu söylemek zorundayız: Son yıllarda hızlı ve amansız bir biçimde yol alan din sömürüsünün önemli gelir kaynaklarından biri haline getirilen kurban et ve derisi toplama, trilyonluk meblağların söz konusu olduğu bir sektöre dönüştü. Bu yüzden kurban kesmek, infakın (paylaşım ve yoksula yardımın) bir uygulaması olmaktan çıkarılıp fiilen farzlaştırıldı. Onunla da yetinilmedi, kurban kesmek İslam'ın en büyük farzı haline getirildi. Din sömürüsü sektörü, elinden gelse tüm ailelerin her bireyine bir veya birkaç kurban kestirecek...

Kısacası, kurban kesmenin esas amacı olan 'yoksulun et yemesi' âdeta unutulmuş, kurban denince akla bir tür 'hayvan boğazlama ve deri kapma savaşı' gelir olmuştur. Ortada Allah rızası, din-diyanet, insaf kalmamıştır. Türkiye genelinde, üç milyona yakın hayvan kesilmekte, Allah'ın ve yoksulun adları paravan yapılarak birkaç başlı bir vurgun sektörü beslenmektedir.

Kur'an'ın verilerini esas alarak konuşursak kurban kesmek bağımsız bir ibadet değil, esas ibadet olan infak (paylaşım, yoksula yardım) emrinin uzantılarından olan bir sosyal yardım türüdür. Başka bir ifadeyle, kurban kesmek vesileler (vesâil: araçlar) cümlesindendir, amaçlar (makaasıd) cümlesinden değil. Kurbanın bağlı olduğu maksat hüküm, infaktır.

Konunun özü, Hac suresi 36-37. ayetlerde verilmiştir:

"Kurbanlık hayvanların etleri de kanları da Allah'a asla ulaşmaz, Allah'a sizin takvanız ulaşır!"

Bu ayetlerden açıkça anlaşılıyor ki kurban kesiminde ibadet olan, kan akıtmak veya et değildir. Kurban kesiminde Allah'ın gözettiği, kesilen hayvandan yoksulun sağladığı yarardır.

O halde, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Yoksulun korunması, ona et vermek yerine başka bir şey vermekle daha iyi sağlanacaksa, o şeyi, kurbanlık hayvan kesmeye yeğlemek gerekir. Örneğin, ameliyat parası bulamayan veya elektrik, su borcunu ödeyemeyen bir yoksula kurban eti yerine o etin tutarı olan parayı vermek Kur'an'ın ruhuna ve isteklerine daha uygun bir 'kurban' (Allah'a yaklaşma aracı) olacaktır.

Kısacası, kurban bayramı, yoksulun, imkân sahiplerinin varlık-

lanndan pay aldığı bir bayramdır, hayvan kesme bayramı değil. Hayvan kesimi, yoksula pay çıkarmanın şekillerinden sadece biridir. Dileyen elbette ki o şekle uyar, ama ona uymak kaçınılmaz değildir.

Türkiye'de, Kur'an'ın bu kurban anlayışını 1980'li yıllarda ilk kez, bu satırların yazarı telaffuz ve teklif etmiştir. Gerçeği ortaya koyan bu açıklamamıza, geleneksel dinci çevrelerden, o arada Diyanet İşleri Başkanlığından şiddetli tepkiler geldi. Özellikle, et ve deri çetesi gibi çalışan dinci soygun cemaatleri bizi dini tahrif etmekle suçlama alçaklığına bile tevessül edebilmişlerdir. Zaman geçmiş ve bu karşı çıkışların sahiplerinin önemli bir kısmı, o arada Diyanet İşleri, bizim söylediğimiz noktaya gelmiştir. Hatta Diyanet, 2000'li yılların başlarında 'İsteyenin kurbanlık hayvan kesmek yerine bu hayvanın tutarı olan parayı fakirlere verebileceğini' halka açıklamıştır. Eski totemist tutumlarında veya et ve deri kapma çeteciliğinde ısrarlı olanlar elbette ki Diyanet'in fetvasına da karşı çıkmakta gecikmemişlerdir. Ama iyi niyetli insanlar, meseleyi kavramış ve gereğini yapmaya başlamışlardır.

"Kurban farz ibadet değilse de sünnet ibadettir" yolunda bir iddia da geçerli olamaz. Böyle bir söylem, sadece kurban konusunda değil, önü sürüldüğü tüm alanlarda geçersizdir.

Sünnet, kelime anlamıyla da terimsel anlamıyla da 'tavır, tarz, yöntem, gelenek, davranış biçimi' demektir. Bu kelime hem dinsel geleneği hem de, Hz. Peygamber'in Kur'an'da yer alan ilkeleri uygulama biçimini ifade için kullanılır. İşin bu yanı zamanla unutturulmuş ve ne kadar eski örf varsa (özellikle Arap örfleri) 'sünnet' adı altında dinleştirilmiştir. Şöyle veya böyle, sünnet bir yapıyı değil, mevcut bir yapıya dayanan bir uygulama biçimini gösterir. Bu, şu demektir:

Sünnetten söz etmek için öncelikle Kur'an'da onun dayandığı bir farzın bulunması gerekmektedir. Kurbanın dayandığı farz, infaktır. O halde söylenecek olan şudur:

Kurban kesmek, farz olan infakın yer, zaman ve imkânlara uygun biçimde yerine getirilmesinin şekillerinden biridir. Uygulanan şekli yoksulun ihtiyaç durumu belirleyecektir. Yoksula et de verilebilir para da. Bunun seçimi, kurbanın sahibine kalmıştır.

O halde, 'sünnet ibadet' deyimi bilimsel açıdan tutarlı değildir; Kur'an'ın verilerine de ters düşmektedir. 'Sünnet ibadet' diye bir şey olmaz, 'ibadetin sünnete uygun biçimde yerine getirilmesi' olur.

Kurban kesme, daha doğrusu 'hayvan kesme' diye bir ibadet Kur'an'da yer almaz. Bu anlamda olduğu söylenen ifadelerin tümü, infakın et dağıtma ve yoksulları doyurup ağırlama biçimindeki görünümünü ifade eden beyanlardır. Ekleyelim ki, bu düzenlemelerin tümü de hac günleri içindir. Düzenlemenin, hac günlerinde Mekke ve civarında toplanan kalabalık insan kümelerinin rahatça ve bolca yiyip içmelerine yönelik olduğu da açıktır. Kurban kesme uygulamasını ele alan ayetlerin yer aldığı surenin Hac suresi olduğunu bir kez daha anımsayalım.

Kevser suresinde geçen "İnhar" emrinin tek kelimeyle "Kurban kes" şeklinde anlaşılıp tercüme edilmesi ise bir başka yanlıştır.

Şimdi konuyu, Kur'an zemininde daha yakından görmek için, geleneksel anlayışın "Kurban kes" emrine dönüştürdüğü ayetleri ve bu ayetlerdeki omurga kelimeleri yakından görelim.

Kevser süresindeki "İnhar" Emri:

Kurban kesmeyi önce vacip, sonra da birtakım din ticareti oyunlarıyla 'en büyük farz' haline getiren etçi-derici yaklaşımların öncelikle dayandıkları ayet, Kevser suresinin ikinci ayetidir. Bu ayette geçen "İnhar" emri, onlara göre, tek anlam taşımaktadır; Kurban kes!

Bu yaklaşım iki bakımdan isabetsizdir:

1. "İnhar" emrinin hayvan boğazlamak anlamı bu sözcüğün anlamlarından sadece biridir ve bu ayetteki söylem dikkate alındığında, öncelik taşımayan bir anlamdır.

2. "İnhar" emrinin 'kurban kesmek' diye bir anlamı yoktur. Nahr, İslam öncesi devirlerde de kullanılan bir kelime olup hayvanı keserek öldürmektir; dinsel, kutsal bir yanı yoktur.

Nahr (Arapça'daki boğazdan söylenen Ha ile) isim olarak kullanıldığında göğüs anlamındadır. Aynı kökten türeyen ve 'mimli bir mastar' olan 'menhar' sözcüğü de göğsün süs gerdanlığı takılan yerine denir.

Nahr kelimesinin bu göğüs anlamı onun türevlerinin hemen tümünde omurgayı oluşturmaktadır. Bu noktayı da unutmayarak baktığımızda nahr şu anlamlara gelmektedir: Göğsünü gererek dimdik durmak, sağ elini sol elinin üstüne koyarak durmak, namazı/duayı vakti girer girmez yerine getirmek, kavrayışını bilgi ile derinleştirmek, hayvanı göğsünden hançerleyerek öldürmek, (bk. Fîrûzâbâdî; *el-Kaamus el- Muhît,* nahr mad.)

Tercüme, meal ve tefsirlerde (özellikle Türkçe yazılanlarda) bu anlamların sadece birine yer verilmektedir: Hayvan kesmek. Ne yazık ki o da kelimenin taşımadığı bir anlamla birleştirilerek 'kurban kesmek' şekline dönüştürülmekte ve Kur'an'da yer almayan bir buyruk Kur'an ayetine mal edilmekte, Kur'anlaştırılmaktadır, Oysaki nahr kelimesiyle ifade edilen kesmede herhangi bir kutsallık söz konusu değildir.

Anlaşılan **o** ki, Kevser süresindeki "İnhar" emrini hayvan kesmek anlamında anlasak bile bunun kutsallıkla, ibadetle bir ilgisi yoktur. Bu olsa olsa, bir sevinç ve övüncü başkalarıyla paylaşmak için yiyip içmek maksadıyla hayvan kesip et ikram etmektir ki İslam öncesi devirde de aynen vardı.

"İnhar" emrinin ibadet amacıyla hayvan kesmek (kurban kesmek) şeklinde bir anlama çekilmesi filolojik ve dinsel açıdan tam bir zorlamadır.

Şimdi biz bu geleneksel zorlamayı bir kenara bırakarak Kevser süresindeki emri, gerçeğinde olduğu gibi alarak anılan sureyi meallendirelim:

"**1.** Hiç kuşkusuz biz verdik sana kevseri/iyilik, bereket, mutluluk, güzellik, soy ve aydınlığın tükenmezini. 2. O halde, sen de Rabbin için namaz kıl/dua et ve göğsünü gererek dimdik dur/ellerini bağlayıp kıyam et/namazı-duayı vakti girer girmez yerine getir/kavrayışını bilgi ile derinleştir/eti yenecek hayvan kes! 3. Kuşkun olmasın ki ebter/soyu kesik, seni kötüleyenin ta kendisidir."

Surenin iniş sebebi, tartışmasız bir biçimde şudur: Hz. Peygamberin erkek çocuğu ölüp sadece kız çocukları kaldığında, kız evladı evlat saymama zalimliğine tutulmuş olan Araplar, Hz. Muhammed'e ebter yani soyu kesik, nesli tükenmiş damgası vurmak suretiyle onu küçümsediler, ona hakaret ettiler.

Cenabı Hak, Peygamberini teselli etmek için bu sureyi indirdi. Ona en yüce ve ölümsüz değerleri bol bol (kevser, değer verilen şeylerin bol ve sürekli olanı demektir) verdiğini, bunun için sadece kendisine boyun eğmesi gerektiğini bildirmekte ve Hz. Peygamber'i vakarlı, göğsü dik, Allah'a niyazında sürekli olmaya çağırmakta, şükranının bir ifadesi olarak da eti yenecek hayvan keserek yoksula, akrabaya, eşe-dosta ziyafet vermesini istemektedir.

Olay budur. Kevser suresinin ruhu ve amacı da budur. Bunun hayvan kesmeyi ibadetleştirmekle bir ilgisi yoktur. Kullanılan kelimenin, hayvanı kesmeyi ibadetleştiren bir geçmişi yoktur. Kur'an'ın böyle bir emri, hatta işaret ve iması yoktur.

"İnhar" emri, anlamlarından sadece birisi olan "Hayvan kes"le kayıtlansa bile bunun anlamı yoksula, eşe-dosta, konu komşuya, Allah'ın verdiği nimetlere bir şükran ifadesi olarak sofra kurup et yedirmektir. Yani, Kur'an'ın diliyle konuşursak intakta bulunmaktır. İnfakta bulunma emrini, bir pagan yalpalamasıyla 'hayvan boğazlama ibadeti'ne kanıt yapmanın Kur'ansal ve Muhammedi ruhla bağdaştırılacak bir yanı yoktur. Kur'an, kesilen hayvanların etlerinin ve kanlarının Allah'a 'asla ulaşmayacağını' bildirmişken hayvan boğazlama ibadeti yaratmanın din şuuruyla irtibatı söz konusu edilemez. Bu olsa olsa et ve deri çeteciliğini tatmine bir katkı olur.

Kısacası, kurban bayramı, Allah'a yakınlaşmak niyetiyle yoksula yardım bayramıdır, hayvan boğazlayıp et yeme bayramı değildir. Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, kurbanı bu anlayışla savunanları 'kavurma şöleni yapma' bayramı kutlamakla itham ederken, alaycı bir üslup kullanmakla birlikte, bir gerçeğin altını çizmektedir.

Hac Süresindeki Beyanlar:

Hac suresinin 34-37. ayetlerinde, eti için kesilen hayvanlardan ve o hayvanların kesim yer ve zamanlarından söz edilmektedir. Bu ayetlerde kullanılan kelimeler, sırasıyla 'mensek, behîme, en'am, büdne'dir. Ayrıca bu ayetlerde 'etler ve kanlar' (luhûm ve dimâ') sözcükleri de kullanılmaktadır.

Adı geçen 4 ayette altı çizilen gerçek şudur: Kesilen hayvanla-

nn ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır! Hayvanın, insana yarayan hiçbir unsuru Allah'a ulaşmaz! Allah'a insanın takvası, samimiyeti, iyilik yapma gayreti ulaşır. (Hac, 34-37)

Takva ve samimiyeti ifade için hayvan boğazlamayı dinleştirmek, İslam'ı totemizme, Müslümanı da Vikingleşmeye itmekten başka ne anlam ifade edebilir?! Yukarıda verdiğimiz ayet-lerin hiçbirinde 'kesme' fiiline kutsallık izafe edilmemiştir. Tam aksine, hayvana ve kesime kutsallık izafe edilmesine çıkabilecek tüm yolları tıkayan bir ifadeyle, etlerin ve kanların Allah'a asla ulaşmadığı, Allah'ın bunlarla hiçbir ilgisinin olmadığı, pekiştirme edatları kullanılarak gösterilmiştir.

Ayetlerde "Her ümmet (inanç topluluğu) için bir kurban kesme yeri, tarzı ve zamanı öngörülmüştür." denmektedir. Bundan da anlaşılır ki, paylaşım ve yardım maksadıyla illa da hayvan kesilecekse bu hayvanların belirli bir zamanda, belirlenen bir mekânda, belirlenmiş bir yöntemle kesilmesi gerekir. Bu ayetler, yardım ve paylaşım amacıyla hayvan kesiminin istismara, aldatmaya âlet edileceğini çok üst boyutta ifadelerle duyurmakta, bu konuda önlem almanın gerekliliğini ilan etmektedir.

Bu tanrısal beyanlara dayanarak diyebiliriz ki, herkes istediği şekilde ve yerde "Kurban kesiyorum" diyerek hayvan boğazlayamaz; bu hayvanların yararlı unsurlarını hiç kimse kendi işine gelecek biçimde dağıtma, bölüştürme yoluna gidemez.

Kurban adıyla kesilen hayvanların kesimi ve etlerinin dağıtımı konusunda kamu otoritesinin düzenleme yetkisi kullanması gerektiği, Kur'an'ın Hac suresi 34. ayetinden rahatlıkla çıkartabilmektedir. Elbette ki bu düzenleme, "Şu kuruma vermek zorundasın!" şeklinde bir dayatma olmamalı, ancak birtakım vurgun odaklarının yurttaşları aldatmasını önleyecek tedbirleri getirmeli, kısacası, Müslümanı özgür iradesiyle iş yapacak imkâna ulaştırmalıdır.

Son yıllarda kurban eti ve kurban derisi kapışmanın nasıl bir dalaşa, hatta savaşa vücut verdiğini düşünürsek Hac 34. ayetin anlamındaki muhteşem dikkat çekişe bir kez daha hayranlık duyarız.

Hac suresinde, kesilen hayvanları ifade için kullanılan kelimeler şunlardır:

Behîme: 4 ayaklı hayvanların tümünü ifade eder. Arap dili lügatleri yırtıcı hayvanlarla kuşların behîme cümlesinden sayılamayacaklarını belirtmektedir. Bu demektir ki behîme, eti yenen 4 ayaklı hayvanlardır. Biz buna Türkçe 4 ayaklı etlik hayvanlar diyebiliriz.

En'anu Deve ve koyun türü hayvanları ifade eden 'ne'am' sözcüğünün çoğuludur. Kelime, sonraki zamanlarda sığır ve mandanın dahil olduğu sürüleri ifade için de kullanılmıştır. Ama içinde devenin bulunmadığı hiçbir hayvan sürüsü bu kelimeyle tanıtılmaz. Kaamus'un güzel ifadesiyle, "sürüde deve yoksa ona en'am denmez."

Büdne: Deve, sığır, gibi büyük baş hayvanları ifade etmek için kullanılan 'bedene' kelimesinin çoğuludur.

Kur'an'daki 'hedy' sadece kurbanlık hayvan mı?

Kurban konusunun en önemli sorularından biri de 'hedy' kelimesinde düğümlenmektedir.

Hedy, geleneksel fıkıhta sadece kurbanlık hayvan olarak alınmış ve anlam boyutu en zengin kelimelerden biri, taşıdığı birkaç boyuttan sadece birine hapsedilerek birkaç Kur'ansal inceliğin gözden kaçmasına yol açılmıştır. Kaçırılan incelikleri yakalamak için hedy kelimesini yakından görelim.

Hedy ve yandaşı olan hidy, hida, hediy sözcüklerinde şu anlamlar vardır: Yol, tavır-tarz, ense-boyun, esir. **Kabe**'ye adanan hayvan, hediye, bağış... Türkçe'deki hediye sözcüğü de hedy ile aynı kökten ve aynı anlamdadır. Kur'an bu hediye sözcüğünü de kullanmıştır. (27/35)

Hedy, Anadolu'da 'lokma usulü' denen bir yardımlaşma ve paylaşım yöntemini de aynen ifade etmektedir. Bu usule göre, herkes sahip olduğu imkân ve nimet ölçüsünde bir şeyler getirir, bunlar bir yerde toplanır; bu toplananlardan herkes eşit miktarda yararlanır, yer, içer, giyer. Bu usûlde öz şudur: Bağışlar imkânlara göre değişik miktarda olur, hatta imkânı olmayanlar hiçbir bağışta bulunmaz ama toplananlardan yararlanmada herkes eşit miktarda pay alır. Amaç, yoksul ve yoksunun onurunu zedelemeden ona yardım etmektir. Bu yardım, sıcak ve saygılı bir kardeşlik havası içinde yapılır.

Katkıda eşitlik yok, imkâna göre verme vardır; paylaşımda ise eşitlik esastır. Lokma teknesinde (veya sandığında) toplanan nimetlerden pay almada en çok verenle hiçbir şey veremeyen eşittir.

Tüm bunlar dikkate alındığında hedy, sahip olunanı paylaşma ruhunu ifade eden ve özendiren bir kelime olarak karşımıza çıkmakta ve Kur'an'daki infak ahlak ve bilincinin esrarlı bir ifadesi olmaktadır.

Hedyin kurbanlık hayvan veya (geleneksel fıkıhta benimsendiği gibi) kurban kesmek anlamı, kelimenin esas anlamı değildir. Kurbanlık hayvan veya kurban kesmek, hedyin esas anlamı olan bağışlamanın bir görünümüdür. Yani uygulama şekillerinden birini göstermektedir.

Tüm bunlar dikkate alındığında, hedy kelimesinin geçtiği ayetlerin meali, kelimenin bu esrarlı ve kapsamlı anlam boyutları korunarak yapılmalıdır. Böyle yapıldığında hedyi şu şekilde çevirmek zorunda kalırız: Esir veya köle azatlamak (Kur'an bunu, insanoğlunun en zor başardığı iyiliklerden biri olarak göstermektedir: bk. Beled suresi, 11-16), Kabe'ye, özellikle hac mevsiminde uzaklardan gelenlerin rahatça gıdalanması için, eti yenecek hayvan (özellikle deve) veya başka şeyler bağışlamak.

Hedy kelimesi, geçtiği 7 yerin {2/196; 5/2, 95, 97; 48/25) tümünde bu anlamdadır.

Bu filolojik ve Kur'ansal gerçek ortada dururken hedyi, anlam boyutlarından sadece birinin uygulanış şekillerinden biriyle dondurmak ve sanki Allah bu sözcükle hayvan boğazlamayı ibadet ve mecburiyet kılmış gibi göstermek, Kur'an'ın ruhunu, mesajın evren-selliğini ve buyruğun uygulanabilirliğini zedelemektedir.

Arapça kelimelerin Kur'an bünyesindeki anlamlan üzerinde yüzyılların aşamadığı bir otorite olan ölümsüz usta Râgıb el-Isfahanî (ölm. 502/1108), Kur'an terminolojisinin tartışmasız kaynaklarının başında gelen eseri *el-Müfredâtfi Garîbi't-Kur'ari*da hedyi, Kur'an'daki kullanımı açısından değerlendirirken şunu söylemiştir:

"Hedy, Beytullah'a hediye edilen şeyleri ifadeye özgülenmiş bir sözcüktür."

Râgıb böyle diyor, "Hedy, Beytullah'a adanan hayvanları ifade için kullanılır" demiyor. Büyük Râgıb'dan şunu da öğreniyoruz: Kur'an'da kullanılan "hedy kelimesi dişil bir sözcük olan hediye kelimesinin eril (müzekker) şeklidir." (Râgıb, hedy mad.) Bunun açık anlamı ise şudur: Hedy, herhangi bir şeyden yapılan bağış demektir. Kur'an bunu, hac konusundaki düzenlemeyi yaparken daha açık hale getirerek şöyle buyurmuştur: " Hedy olarak kolayınıza geleni verin..." (2/196)

O halde, Beytullah'a bağışlanan şey, hedyin taşıdığı anlamlar çerçevesindeki tüm varlıklardan olabilir: Esir veya köle azatlamak, altın-gümüş ve benzeri değerli maddeler bağışlamak, para bağışlamak veya hacıların yemesi için eti yenen hayvanlar kesmek... Önemli olan, **Kabe** aracılığı ile yoksullara ve dünyanın dört yanından Beytullah'ı ziyarete gelmiş konuklara birtakım hizmetler ulaştırmak, bazı yardımlar yapmaktır, 'Kurban kesmek' adı altında onbinlerce hayvanı katlederek kumlara gömmek değil... Hacı, beş yıldızlı otelde konaklamaktadır, geleneksel dincilik, hâlâ, hayvan kestirip kumlara gömdürerek ibadet yaptığını sanmaktadır. Oysaki İslam o hayvan kesimini, uzaklardan gelmiş hacıların ağırlanması için önermiştir. Beş yıldızlı otellerde, klimalı lüks odalarda konaklayan hacıların hangisi, orada kesilen kurbanlardan bir lokma et yemektedir?! Bugün böyle bir şey kalmış mıdır?!

Bu bir yorum değil, Kur'ansal ve bilimsel bir gerçektir. Ve bu gerçek dikkate alınarak anılan ayetlere (özellikle Bakara, 196. ayete) dayandırılan fıkıhsal hükümlerin yeniden düzenlenmesi gerekir.

Hedy için söylediklerimiz, Bakara 196. ayette geçen ve yine hacla ilgili düzenlemede yeri olan 'nüsük' kelimesi için de geçerlidir.

Nüsük de geleneksel fıkıh tarafından anlam boyutlarının birine hapsedilmiş ve ruhu zedelenmiş bir kelimedir.

Bu kelime, öteden beri 'kurban kesmek' anlamında dondurulmuştur. Oysaki bu kelimenin esasında da kurban kesmek anlamı yoktur. Kurban kesmek, bu kelimenin esas anlamı olan 'Allah'a yaklaşmak için bağışta bulunma'nın uygulama şekillerinden biridir. Nüsük, Allah'ın rızasını elde etmek için eti yenen hayvan kesip dağıtmak, altın veya gümüş gibi kıymetli madenlerden bağışta bulunmak, Allah'a ibadet etmek anlamlarındadır.

Yani nüsükün esası da, kamu için bağıştır, paylaşmaktır. Kaamus, nüsükten söz ederken "Mutlaka Allah'ın haklarına ıtlak olunur" diyerek nüsükteki kamusal karaktere vurgu yapıyor. Bu bağış ve paylaşım, hayvan kesip dağıtmak suretiyle (özellikle hac mevsiminde büyük bir kitle oluşturan hacıların doyurulması için) yapılabileceği gibi, muhtaçların korunmasına yönelik diğer harcamalarla da olabilir. Gözden uzak tutulmaması gereken şudur:

Kur'an'ın; işi, ete ve kana bağlamak gibi bir isteği ve özendirmesi asla yoktur. Hedy ve nüsük sözcüklerinin esasında da böyle bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bu gerçeği dikkate aldığımızda Bakara suresi 196. ayetteki nüsükün, filolojik yapısına ve Kur'an mesajına uygun biçimde yeniden meallendirilmesi ve bu kelimeye dayandırılan fıkıhsal düzenlemenin bu anlama uygun olarak şu şekilde yapılması gerekmektedir:

"Hac sırasında... içinizden hasta olan yahut başından rahatsızlığı bulunan, oruç tutarak yahut sadaka vererek veya kurbanlık hayvan keserek/Allah'a yaklaşmak için Kabe'ye bir şey bağışlayarak fidye yoluna gitsin..."

Aynı şekilde, En'am suresi 162. ayette de bir meal düzeltimine gitmek ve oradaki nüsük sözcüğünü de geleneksel kabulün yüklediği kurban olmaktan çıkarıp esas anlamı olan 'kulluk ve bağış' şekline getirmek gerekir. Buna göre, anılan ayetin meali şöyle olacaktır:

"De ki, 'Benim namazım/duam, kulluğum/bağışım, hayatım, ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir!"

KURBANLIK HAYVAN KESMENİN AMELÎ YÖNÜ:

Kurban edilebilecek hayvanlar; koyun, keçi gibi küçükbaşlarla, sığır, deve, manda gibi büyükbaş hayvanlardır. Bu hayvanların erkek veya dişi olmaları bir fark yaratmaz.

Küçükbaşlarda bir yaşını, sığır ve mandada iki yaşını, devede ise beş yaşını bitirmiş olmak şartı aranır. Böylece, kurban etmek adı altında hayvanların körpe zamanlarında kesilmesi yasaklanarak ekonomik değerlerin telef edilmesi engellenmiştir. Belli bir yaştan önce kesilen hayvanlar, hem etleri bakımından hem

de diğer yararlı unsurları bakımından beklenen ekonomik sonucu veremezler. Bu, kurbanın yoksulların himayesine yönelik hedefine ulaşmasını da aksatır. Çünkü kurbanlık hayvan kesmenin amacı, fakire et yedirmektir. Nitekim İslamiyet, anılan amacın elde edilmesine yararlı görmediği için tavuk, horoz, kaz, hindi gibi hayvanların kurban edilmesini geçerli saymaz.

Kurban edilecek hayvanların sağlıklı olmaları şarttır.

Kurban Nasıl Kesilir?

Hayvanları kesmek, hayatın icapları arasındadır ama, bu hayat zorunluluğunun insana yaraşır biçimde, acıyı asgariye indirmek suretiyle yapılması gerekir. Hz. Peygamber: "Kesimi güzellik ve merhamet ölçüleri içinde yapın." buyurmuştur.

Kur'an'ın açık beyanına göre, Ehlikitap'ın yani Yahudi ve Hristiyanların kestikleri hayvanların etleri yenir. Ehlikitap'ın yaptığı kesimde besmele çekilmesi, Allah'ın anılması gibi koşullar aranmaz. Esasen Kur'an, Kitap Ehli'nin yemeklerinin bize helâl olduğunu, onların hazırladıkları yemekleri yiyebileceğimizi beyan ediyor, (bk. 5/5)

Günümüzde kurban konusunda en çok dikkat çeken Kur'andışılıklar şu başlıklar altında verilebilir:

Allah dışında bir şey (kişiler, türbeler, olaylar) adına kurban kesmek:

Bu, bir şirk kahntısıdır. Politikacı, din adamı, şeyh, sanatçı, asker vs. ünlü kişilerin adlarına, bazı olayların yıl dönümünde vs. hayvan boğazlayıp bunu kurban diye anmak, tam bir sapmadır. Bu anlayışla kesilen hayvanların bırakın kurban olmalarını, etleri yenmez.

Yaşayan veya ölmüş kişilerin, türbelerin adına izafe edilerek kesilen hayvanlar, Kur'an'ın açık hükmüne göre haram et haline gelir. Kur'an bu şekilde kesilen hayvanları 'Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar' diye anmakta ve etlerini haram ilan etmektedir. Bu etler; leş, kan, domuz eti gibi haramların yer aldığı listenin içindedir, (bk. 2/173; 5/3; 16/115)

Hayvanları bayıltarak kesmeyi İslam dışı ilan etmek:

Kurban konusunda halka musallat edilen hurafelerden biri de, elektro şok uygulanarak yapılan kesimleri dinen geçerli saymamaktır. Bu konuda yıllarca yalan söylendi, halk kandırıldı. Güya, bayıltılarak kesilen hayvanların kanı akmıyormuş, bu yolla kesilen hayvanlar boğularak ölüyormuş.

Kesimde kanın akması dinen gereklidir. Bu doğru. Boğularak ölen veya öldürülen hayvanın eti helal değildir, yenmez; bu da doğru. Ama yoklanarak, bayıltılarak kesilen hayvanların kanlarının akmadığını, bu hayvanların ölümlerinin boğulma yoluyla vücut bulduğunu söylemek gerçek dışıdır.

Durum, bu söylentilerin tam tersidir: Şoklanarak kesilen hayvanların ölümü kesim ve kan akışı yüzündendir. Hatta bu yolla kesilen hayvanlarda vücuttan çıkan kan miktarı, geleneksel usulle kesilenlerden çok daha fazladır. Bu durum etlerin daha sağlıklı ve daha leziz olmalarında etken olmaktadır.

Dinsel yönden baktığımızda da şoklama yöntemiyle kesim İslam'ın, özellikle peygamberimizin buyruklarına, beklentilerine en uygun yoldur. Çünkü bu yol, hayvanın acısını hemen hemen sıfırlamaktadır. Peygamberimizin talimatı da kesilen hayvanların en az acı duyacakları şekilde kesilmeleridir.

Kurbanlık hayvan kesmeyi haccın gereklerinden biri sanmak:

Hacda kurbanlık hayvan kesmek, hac günlerinde Mekke'de toplanan büyük kalabalığın gıdalanmasını kolaylaştırmaya yönelik bir uygulamadır. Ve bu anlayış içinde anlamlıdır. Bu niyet ve anlayışın yitirildiği veya anlamının kalmadığı zamanlarda, örneğin, hacıların beş yıldızlı otellerde konakladıkları günümüzde, dinin buyruğu olarak algılanamaz.

KÜFÜR

(gerçeği örtmek, nankörlük, inkâr)

Küfr ve kefir kökünden kelimeler Kur'an'da yaklaşık 550 kez kullanılmıştır. Bunların en büyük kısmı (230 civarında) fiildir. Bu kullanımı 130 küsurla (tekil ve çoğul halde) kâfir (küfre sapan) kelimesi izler. Bu tablonun ifade ettiği ilk mâna, küfrün oluş bünyesinde güçlü bir faaliyet olduğudur.

Küfr ve kefir, örtmek anlamındadır. Kişileri örtüp gizlediği için geceye, tohumu toprakta gizledikleri için çiftçilere, yıldızları örtüp gizlediği için Güneş'e, Güneş'i örttükleri için bulutlara eski Arapça'da kâfir (örtüp gizleyen) denirdi. Kur'an, ziraatçiler anlamında, bu kâfir kelimesinin çoğulu olan küffâr kelimesini Fetih suresinin son ayetinde kullanmıştır.

Kur'an'da da küfürden türeyen tüm kelimelerde, örtmek anlamı, hareket noktasıdır. Günahı örtüp kapatan şey ve davranış anlamında **kefaret** ve günahı kapatmak anlamında tekfir kullanılır. Tanrısal faaliyetlerden biri de tekfirdir. (5/65; 4/31; 29/7; 2/271)

Küfür kelimesi, Kur'an terminolojisinde son yerini, imanın zıddı bir kavram olarak alır. Nitekim biz, küfürle ilgili ayrıntılara girmek yerine, eserimizin iman maddesinin iyi tetkik edilmesini önereceğiz. Çünkü Kur'an, imana yüklediği tüm anlamların zıtlarını küfre yüklemiştir. Esasen, küfür de olumsuz kutupta bir imandır. Göğüsler iman için açıldığı gibi küfr için de açılır. (16/106)

Küfre sapana kâfir (çoğulu: küffâr, kâfirûn, kefere) diyor Kur'an. Kâfir, müminin zıddıdır. Kâfir, gerçeği örten, nimeti saklayıp inkâr eden kişi demektir.

Küfür, şirk de dahil, tüm sapıklıkları kuşatan çok genel bir çer-

çevedir. Ancak bu geniş çerçevenin insan kurtuluşunu ebediyen engelleyen musibet kısmı, şirktir. Kur'an, küfrün şirk türü dışında kalanlarının Allah tarafından affedilebileceğini, şirkin ise bu af çerçevesinin dışında tutulduğunu açıkça belirtir, (bk. burada, Şirk mad.)

O halde, Kur'an'ın 'kâfir olarak ölenlerin cehennemde kalacaktan' yolundaki beyanlarını (bk. 47/34; 3/91; 4/18, 2/161; 5/36) bu inceliği dikkate alarak değerlendirmek gerekir. Esasen, Allah'ın varlığına iman edenlerin ebedî azap içinde kalmayacakları Kur'an'ın temel kabullerinden biridir.

Küfür, varlık ve oluştaki güzelliği, mükemmelliği, nimet ve lütfü görmeme, görmezlikten gelme illetidir; bir fıtrat nankörlüğüdür. Küfrün esası, gerçeği çarpıtmaktır. Gerçeği çarpıtmak kavramı içine girecek her şey küfürdür. Mesela, gönülleri Allah'a saygıyla dolu olduğu halde Allah'ın elçisi olan Hz. İsa'ya 'Allah'ın oğlu' diyen, Allah'ı, teslisin üç unsurundan biri sayan birçok kilise mensubu bu yüzden küfre bulaşmıştır, (bk. 5/17, 72, 73) Kur'an birçok ayetinde küfrü 'Allah'ın ayetlerini örtmek, Allah'a varılacağını görmezlikten gelmek' (bk. 3/4, 70, 101; 5/10, 86; 18/105; 19/77; 29/23) sapıklığı olarak gösterir ki, bizim gerçeği çarpıtmak dediğimiz şeyin ta kendisidir.

Allah'ın ayetlerini çarpıtma kavramı içine tabiat kanunlanna karşı çıkma, onları inkâr etme de girer. Çünkü o kanunlar da Allah'ın ayetleridir. Bundan da anlaşılır ki, tarih içinde dine hizmet, Allah'a yaranma adı altında sergilenen akla, ilme, gerçeğe, yaradılışa ters bir yığın davranış, fatura başlıktan ne olursa olsun, en zehirli küfürler olarak tescil edilmelidir.

Kur'an'a göre, küfrün en sık belirişi, insanın nimetleri inkârı, yani nankörlüğüdür. Ve Kur'an, insanın bu yanını ifadeye koyarken nankörlüğü onun yaradılışında bulunan bir olumsuzluk halinde belirliyor ve insana küfr kökünden türeyen kefûr (çok nankör) kelimesini sıfat yapıyor: "Şu bir gerçek ki insan tam bir nankördür." (Hac, 66) Ve: "Şu bir gerçek ki insan açık ve ileri derecede bir nankördür." (43/15; 14/34. Ayrıca bk. 22/38; 31/32; 34/17; 35/36)

Kur'an, nankörlük illetinden kurtulma bahtiyarlığının çok az insana nasip olacağını da açıkça söyler, (bk.17/ 89; 25/50)

Kefûr (nankör), şeytanın da temel sıfatlarından biridir, (bk. 17/27)

Nimetlere nankörlük (küfrân-ı nimet), nimetin eksilmesine ve azaba sebep olur. Küfrânın zıddı olan şükran (şükretmek) ise nimetlerde artışa yol açar. Yaratıcı'nın buyruğu şudur:

"Eğer şükrederseniz, ben de sizin için mutlaka artıracağım. Ve eğer nankörlük ederseniz hiç kuşkusuz, benim azabım çok çok şiddetlidir." (İbrahim, 7. ayrıca bk. 27/40; 31/12)

Küfrâna karşı böyle sert bir tavır takınılması sebepsiz değildir. Kur'an, küfrün her türünde nankörlükle, yalanlamanın beraber bulunduğuna dikkat çeker. (bk. 57/19; 64/10; 84/22; 85/19) İmandaki tasdik ve itiraf, burada yerini inkâr ve yalanlamaya bırakmaktadır. Yaratıcı'yı öfkelendiren de budur. Kendisine 'şah damarından daha yakın olan' Yaratıcı'yı yok farzetmek, insanın onuruna yakışmamaktadır. Bunun içindir ki Kur'an küfre sapanları sağır dilsiz ve körlere benzetmektedir, (bk. 2/171) İş bununla da bitmez. Şuur ve iman nimetini teperek hayvanlaşan bir varlığın hayvanlığı elde etmek gibi bir şansı olamaz. Böyle birisi, hayvandan daha aşağılara iner ve hayvanların en kötüsü, en zararlısı olur:

"Şu bir gerçek ki, Allah katında hayvanların en şerlisi küfre sapıp da imana gelmeyenlerdir." (Enfâl, 55)

Hal böyle olunca küfür ehlinin sahip bulunduğu dünya imkân ve nimetlerine bakarak onların kemal ve mutluluğuna hükmetmek yanlıştır. Kur'an bu gerçeğe birçok yerde dikkat çeker:

"Küfre sapanların öyle belde belde dolaşmaları seni sakın aldatmasın." (Âli İmran, 196)

"Küfre sapanlar, onlara süre tanımamızın kendileri için hayırlı olduğunu asla düşünmesinler. Onlara, biraz daha günah işlesinler diye süre veriyoruz. Yere geçirecek bir azap var onlar için." (Âli İmran, 178)

"Küfre sapanlar sakın öne geçtiklerini düşünmesinler. Onlar bizi âciz bırakamazlar." (Enfâl, 59)

Küfre sapanların ürettikleri, şiddetli bir rüzgâr tarafından er geç silinip süpürülecek küllere benzer. (14/18) Onların duaları da karanlıktan öte bir şey getirmez. (13/14; 40/50)

Ne yazık ki, işin esasını göremeyen küfür mensupları bir kuruntu, bir kasılma, bir büyüklük psikozu (bk. burada, İstikbâr mad.) içindedirler, (bk. 38/2)

Küfür ehlinin sayısız nimete nankörlük içinde bulunmaları Allah'ın onlara karşı tavrını şiddetlendirmiştir. Allah onları dostluğuna kabul etmiyor. Oysaki iman ehli, Allah'ın dostları olarak anılıyor. Allah da kendisini onların dostu olarak gösteriyor. (47/11) Allah, kâfirleri sevmediğini de belirtiyor. Onların gönüllerine dostluk duygusu yerine korku yerleştirilmiştir, (bk, 2/276; 3/32, 151; 30/44) Hal böyle olduğu içindir ki, müminler de küfre sapanları dost edinmemelidirler. Onlardan ancak birbirlerine dost olur, müminlere değil. (3/28; 4/139, 144; 8/73)

Muhammedi müminler, küfre sapanları gönül dostu edinemedikleri gibi, onlara arka çıkma, destek verme yönüne de asla gidemezler. (28/86) Hele onları yönetimin başına getirmek, bir müminin onuruyla asla bağdaşmaz. Onlarla mücadele etmek gerekir. Ve bu mücadelede onlara şiddetli davranmak da esastır. (9/73; 25/52; 48/29) Mümin; dinini, inancını eğlenceye alan ve Allah'ın nimetlerini inkâr ve nankörlük yolunda kullanan (14/28), 'nimetlerden yararlanıp yemede içmede hayvanları andıran' (47/12) bir topluluğa ne dost olabilir ne de güvenebilir. (5/57) Onlara güvenenler, yüzüstü bırakılırlar. (3/149) Mümin; küfrün alay konusu ettiği iman kardeşlerine onur ve güç, kâfirlere ise zillet ve eziklik getirici olmalıdır. (5/54)

Kur'an, küfre sapanları iç dünyaları, duyularüstü idrakle ilgileri açısından da ele almıştır. Onların kalplerinin mühürlü olduğundan bahsedilir ve bu tespit birçok surede tekrarlanır. (2/6-10; 7/104; 63/3)

Allah'ın sayısız nimetine açıkça nankörlük eden küfür ehli, Allah'ın gazabına, lanetine uğramış (2/89, 90; 16/106), Allah'ı kendilerine düşman etmişlerdir. (2/98) Böyle olunca, onların küfür içinde bocalamalarına üzülmek doğru değildir. (3/176; 5/41, 68)

Küfre sapanlar zalimdirler (2/254) ve zalimler düşmanlığa müstahak biricik hedef olarak gösterilmiştir, (bk. burada, Zulüm mad.) Tâğut uğruna savaşan (4/76) ve mallarını Allah yolundan alıkoymak için harcayan (8/36), Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen (5/44), iman ehline gelen gerçeklere sırt dönen bir zümreye sevgi ve güven (meveddet) beslemek, destek vermek akıl işi değildir. (60/1) Bunlar iflah etmeyecek bir zümredir, (bk. 23/117; 28/82) Esasen onlar, Allah'ın yardım ve nimetinden ümitlenmeyen bir topluluk olduklarından, (12/87) kendilerince istenmeyen şeyi onlara vermeye kalkmak yanlış bir tutum olur.

Küfür bahsine son vermeden önce birkaç noktaya daha değinmek istiyoruz:

Kur'an, bir üslup mucizesiyle bize gösteriyor ki, küfür odakları, ürettikleri teknolojinin ortaya çıkardığı bunalım, sıkıntı ve felaketleri, kıyamete kadar göğüslemek zorunda kalacaklardır. Ra'd suresi 31. ayette ifadeye konan bu gerçeği daha yakından tanımak için eserimizin Sınâat maddesi okunmalıdır.

Küfür ehlini belirlerken Kur'an'ın salih amel anlayışıyla kurtuluş için esas aldığı yeterlilik şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Geleneğin her 'kâfir' dediği, burada açıkladığımız anlamda kâfir olarak alınmamalıdır. Hatta bazen bunun tam tersi doğru olmaktadır: Geleneksel dinciliğin 'kâfir' dediği birçok insanın gerçek mümin olduğu bilinmektedir. Geleneksel dincilik, ona buna hiç durmadan 'kâfir' diye saldırırken, esasında başkalarının vücut aynasında kendi habis varlığını seyretmektedir. Ama bunun farkında değildir. Çünkü aklını işletmemektedir. Aklını işletmediği için de, Allah'ın fermanı gereği, üstüne sürekli pislik inmektedir.

Kur'an, küfür ehliyle mücadeleyi esas almakla birlikte, zaman ve şartların durumuna göre onlara "Sizin dininiz sizin, benim dinim benim" (Kâfirûn suresi) diyerek kenara çekilmeyi de geçerli saymaktadır. Seçim, iman sahiplerinin, içinde bulundukları duruma göre, bizzat onlar tarafından yapılacaktır.